

Yıldız Teknik Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

RADLOFF SÖZLÜĞÜ'NÜN E-MADDESİNİN ESKİ
TÜRKÇE AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZLEM YİĞİTOĞLU

03718101

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Ölmez

İstanbul, 2007.

İçindekiler

I.	Özet	3
II.	Abstract	4
III.	Önsöz	5
IV.	Kısaltmalar/Özel Adlar, Transkripsiyon Alfabetesi	7
V.	Giriş	13
	1. Giriş	13
	2. Radloff Sözlüğü'ndeki Türkçe malzemeler.....	15
	3. Radloff Sözlüğü'nün yeniden incelenmesi	16
	4. Radloff Sözlüğü'nün incelenmesinde izlediğimiz yöntem.....	17
VI.	Açıklamalar	20
VII.	Dizin.....	57
VIII.	Radloff Sözlüğü'nün e-maddesi	61
IX.	Kaynakça	318

I. ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Wilhelm Radloff'un *Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi* (*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte - Opti Slovarya Tyurkskih Nareçiy*) adlı sözlüğünün *e*-maddesinin Eski Türkçe bakımından incelenmesi ve güncellenmesidir.

Çalışma hazırlanırken, madde karşılıkları Rusça ve Almanca olarak verilen Radloff sözlüğünün *e*-maddesi Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Kiril alfabesiyle gösterilmiş olan Türkçe maddebaşlarının yazı çevrimi Türkçe transkripsiyon sistemi ile Kiril harfli biçimden önceye alınmış, tüm maddebaşları Türkçenin alfabe sırasına göre dizilmiş, ayrıca madde başları için tarihi metinlerden alıntılanan örnekler yeni okuyuşların ışığında düzeltilerek Latin harfleriyle transkripsiyonlanmıştır.

Bu çalışmada amaç, bu sözlüğün *e*-maddesini Eski Türkçe açısından incelemek ve sözcüklerin Eski Türkçe denklüklerini bulmaya çalışmaktır. Radloff'un eski kaynaklardan (örneğin Kutadgu Bilig'den) aldığı sözcükleri bulup okunuşlarının doğruluğunu saptamaktır.

II. ABSTRACT

This thesis's aim is to analyse and update *e* letter in Wilhelm Radloff's dictionary named as *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte - Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy*, in terms of Old Turkic.

Firstly, *e* Letter of Wilhelm Radloff's dictionary which it is written in Germany and Russian was translated to Turkey Turkish. Then the transcription of main words in Turkish which has been showed by Kril alphabet was constructed according to Turkish transcription system. All main words were lined up according to Turkish alphabet order. Besides, examples which were taken from historical texts for main words were arranged in accordance with new studies.

This thesis's aim is to analyse *e* letter in terms of Old Turkic and try to find equivalence in Old Turkic of main words and to confirm the correct spelling of word by finding words taken from historical texts (such as from Qutadgu Bilig) by Radloff.

III. ÖNSÖZ

Ünlü Türkolog Wilhelm Radloff'un I. Derlemeler = Proben, II. Sözlük, III. Karşılaştırmalı Gramer, IV. Seyahatnameler ve Gezi Notları olarak dört bölümde inceleyebileceğimiz çalışmalarının en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz bizim çalışmamızın da konusu olan *Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi (Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte)* adlı yapıtıdır.

Radloff'un, "sözlük denemesi" olarak adlandırdığı bu eser; yazarın yaşayan dillerden topladığı malzemeler (Oyrotça, Teleütçe, Kazakça, Kırgızca, Tuvaca, Şorca, Hakasça, Osmanlıca vb.) ile misyonerlerin sözlükleri ve yazılı kaynaklardan toplanan malzemelerin eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Yazarın, sözcüklerin en yakın fonetik değerlerini yansıtmaya çalışarak Kiril alfabesiyle verdiği bu sözlük, 19. yy. başlarında konuşulan Türk dillerine tanıklık etmesi bakımından Türkoloji çalışmaları için önemli kaynaklardan biridir.

Ancak bu değerli çalışmanın bazı eksiklerinin olduğu da bilinmektedir. Dönemin şartları ve Türkoloji alanındaki verilerin kısıtlılığı göz önünde bulundurulduğunda olası sayılabilecek hatalardan en belirginini; yazarın, dilini Uygurca saydığı Kutadgu Bilig adlı eserden alıntılardığı sözcüklerin transkripsiyonunu Oyrot, Şor ve Abakan dillerini esas alarak yapmış olması, dolayısıyla da kimi sözcüklerin ötümlülük-ötümsüzlük, darlık-yuvarlaklık bakımından yanlış okunmuş olmasıdır. Ayrıca sözbaşı *e-é* seslerinin özellikle tarihi kaynaklardan alıntılanan sözcüklerde doğru biçimde saptanmamış olmasıdır.

Bizim burada amacımız, böylesi değerli bir çalışmayı, günümüz Türkoloji çalışmalarında kullanışlı duruma getirmektir. Maddebaşlarında Radloff'un, seslerin fonetik değerlerine karşılık Kiril alfabesiyle verdiği denkliklerin yazı çevriminin yapılması, Rusça ve Almanca açıklamaların Türkçeleştirilmesi, verilen kökenbilimsel bilgilerin, günümüz Türkoloji verilerine dayanılarak, Eski Türkçe bakımından incelenip doğruluklarının saptanması ve sözcüklerin eskicil denkliklerinin bulunması bu çalışmanın temel konularını oluşturmaktadır. Bu

çalışmanın çıkış noktası ve nasıl ele alınacağı, çalışma yapılırken hangi yöntemlerin kullanılacağı konusunda bizi yönlendiren, Mehmet Ölmez'in, VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayında, bu konuya ilişkin sunmuş olduğu "Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?" adlı bildirisidir (*VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı Bildirileri 7-9 Ağustos 1996*. Yay. Kâmile İmer, N. Engin Uzun, Ankara 1997, 371-380).

Bir projenin halkası olarak görülmele birlikte, Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, *e* maddesiyle sınırlandırılmıştır. Dileğim, bu çalışmanın, daha önce üzerinde çalışılmış olan maddelerle birlikte daha sonra çalışılmasını umut ettiğimiz diğer maddelere katkısının olmasıdır.

Son olarak, çeşitli yardımlarıyla çalışmama katkıda bulunan Serap Gürcün'e; henüz basılmamış çalışmaları *Abuşka Lugati* ve *Sanglah*'tan yararlanmamı sağlayan Mustafa Kaçalın'e; bilgisi ve değerli önerileriyle çalışmamı yönlendiren, çalışmamda kullandığım kaynaklara ulaşmamı sağlayan hocam ve tez danışmanım Mehmet Ölmez'e teşekkürlerimi sunarım.

IV. Kısaltmalar/Özel Adlar:

Kısaltma	Açılımı	Burada	Burada Açılımı
Abg.	Abakan-Dialecte	Abak.	Abakan Diyalekti
Ad.	Aderbedschan- Dialect.	Az.	Azeri Lehçesi
Arab./ arab. *		Ar.	Arapça
Alt.	Altai-Dialect	Alt.	Altay Diyalekti
Arm.	Armenische Sprache	Erm.	Ermenice
Bar.	Baraba-Dialect.	Bar.	Baraba Diyalekti
Basch.	Baschkiren-Dialect.	Başk.	Başkurtça
Bb.	Baber-nameh	Bb.	Babür-name
Bdg.	L. Budagov, <i>Sravnitelny slovar Turetsko-Tatarskih nareçiy. S.-Peterburg, 1869</i>	Bdg.	L. Budagov, <i>Sravnitelny slovar Turetsko-Tatarskih nareçiy. S.-Peterburg, 1869</i>
Bianch.	Bianchi, Dictionnair Turc-Français. Paris, 1835	Bianchi	Bianchi, Dictionnair Turc-Français, Paris 1835
C.C.	Codex Cumanicus	C. C.	Kodeks Kumanikus
Calc. Wrtb.	Calcuttaer Wörterbuch der Dschagataischen Sprachen. Calcutta, 1820		1820 tarihli Çağatayca Kalküta Sözlüğü
Dsch.	Dschagataische Schriftsprache	Çağ.	Çağatay yazıdili
Dsch.C.	Dschagatai-Wort aus Pavet de Courteille, Dictionnaire Turc-Oriental. Paris, 1870	Çağ. C.	Pavet de Courteille'in Çağatayca üzerine olan çalışması, <i>Dictionnaire Turc-Oriental. Paris, 1870</i>
H.	Hiob, Uebersetzung der Karaimen von Troki und Luzk.	H.	Hiob, Troki ve Luzk'taki Karaimlerden Çeviriler
hebr.		İbr.	İbranice
Jak.	Jakutische Sprache	Yak.	Yakutça
Jus.	مقصد السلام علیه وسفیر Kazan, 1842; vergl. Zeitschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesellschaft. Bd. XLIII, pag. 69-68.	Yus.	مقصد السلام به عل وسفیر Kazan, 1842; krş. Zeitschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesellschaft. Bd. XLIII, sf. 69-68.
K. B.	Kudatku-Bilik	K.B.	<i>Kutadgu Bilig</i>
Kar. L.	Karaimen von Luzk	Kar. L.	Karayca (Luzk lehçesi)
Kar. T.	Karaimen von Troki	Kar. T.	Karay (Troki Lehçesi)
Kas.	Kasaner-Dialect	Kaz.	Kazan Lehçesi
Kir.	Kirgisischer Dialect	Kır.	Kırgızca (bugünkü Kazakça)
Kkir.	Kara-Kirgischer Dialect	Kkır.	Kara Kırgızca (bugünkü Kırgızca)
Kumd.	Kumandu-Dialect	Kumd.	Kumandu Lehçesi
Koib.	Koibalischer Dialect.	Koyb.	Koybal Lehçesi
Kom.	Komanischer Dialect	Kum.	Kumanca, Kodeks Kumanikus'un dili
Krm.	Krym-Dialect	Krm.	Kırım Lehçesi

Ktsch.	Katschinzen-Dialect	Kaç.	Kaça Lehçesi
Kún.	Zusätze von I. Kúnos.	Kun.	Kúnos'un ekleri
Küär.	Küärík-Dialect	Küer.	Küerik Lehçesi
Kys.	Kysyl-Dialect	Kız.	Kızıl Lehçesi
L. T.	Velyaminov-Zernov. Slovar Djagataysko- Turetskiy, 1868	L. T.	Velyaminov-Zernov. Çağatayca- Türkçe Sözlük
Leb.	Lebed-Dialect	Leb.	Lebed Lehçesi
Lh.	A. Vefik Pascha, Lehdshe- i Osmanija	Lh.	A. Vefik Paşa, Lehçe-i Osmānī
Mong.	Mongolische Sprachen	Moğ.	Moğolca
N. (Osm. N.)	Ozman-Török nékpöltési gyűjtemény. Dr- Kúnos Ignacz. Budapest, 1887.	N./ Osm. N.	<i>Ozman-Török nékpöltési gyűjtemény. Dr- Kúnos Ignacz. Budapest, 1887.</i>
O. T.	Robert Barkley Shaw. A skech of the turki language as spoken in Eastern Turkistan. Part II Vocabulary. Calcutta, 1880	D.T.	Doğu Türkçesi, Robert Barkley Shaw. <i>A skech of the turki language as spoken in Eastern Turkistan. Part II: Vocabulary. Calcutta, 1880</i>
Osm.		Osm.	Osmanlıca
P.d.C.	Pavet de Courteille, <i>Dictionnaire Turc- Oriental. Paris, 1870</i>	P.d.C.	Pavet de Courteille, <i>Dictionnaire Turc-Oriental. Paris, 1870</i>
P.d.V.	Proben (Radloff, Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme.)	P.d.V.	Proben (Radloff, <i>Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme.</i>)
*pers.		Far.	Farsça
Rbg.	ربغزى صقصد Kazan, 1859.	Rbg.	ربغزى صقصد Kazan, 1859.
russ.		Rus.	Rusça
Sag.	Sagaischer Dialect	Sag.	Sagay Lehçesi
S. S.	Scheich Suleiman, Dschagataisch- Osmanisches Wörtb. Constantinopel, 1298	Ş. Sül.	Şeyh Süleyman, <i>Luğat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmānî. İstanbul, 1298</i>
Sart.	В. Наивкинъ, Русско- Сартовскій словарь. казань, 1884	Sart.	В. Наивкинъ, <i>Русско- Сартовскій словарь. казань, 1884</i>
Schor.	Schorischer Dialect	Şor.	Şorca
Seld.	Seldschukische Verse aus dem Rebab-Nameh, von Weledi Mesnewi, vom Jahre 768 d. H., in der Privat Bibliothek des Kaisers von Oesterreich in Wien.	Selç.	Viyana'da imparatorun özel kütüphanesinde yer alan, Eski Anadolu Türkçesine ait Hicrî 768 tarihli, Veled [Çelebi]'nin Rebab-nâme'sindeki şiirler.
Soj.	Sojonischer Dialect	Soy.	Soyonca [Tuvaca]
Spr.	Sprüchwort	Ata.	Atasözü
Tar.	Tarantschi-Dialect	Tar.	Tarançi Lehçesi [Yeni Uygurca]
Tara	Dialect von Tara	Tara	Tara Lehçesi
Tel.	Teleutischer Dialect	Tel.	Teleütçe
Tob.	Tobol-Dialect	Tob.	Tobol Lehçesi
Tub.	Tuba-Dialect, d.h. Dialect	Tub.	Tuba Diyalekti, Karaorman

	der Schwarzwald-Tataren		Tatarlarının lehçesi
Uig.	Uigur.-Dialect	Uyg.	Uygurca
Uig.-Chin. Wrtb.	Uigurisch-Chinesisches Wörterbuch des Asiatischen Museum's.	Uyg.-Çin	Asya Müzesi'nde saklanan Uygurca-Çince Sözlük.
V. Vamb.	H. Vambéry, Çagataische Sprachstudien. Leipzig, 1867	V. Vamb.	H. Vambéry, Çagataische Sprachstudien. Leipzig, 1867
(v) *		(e.)	eylem
veralt. *		esk.	Eski
Z.	Zenker, Dictionnaire Turc-Arab-Persian. Leipzig, 1862-1867	Z.	Th. Zenker, Dictionnaire Turc-Arab-Persian. Leipzig, 1862-1867

**

bkz.	Bakınız
ED	Bkz. G. Clauson, 1972
UW	Bkz. Uigurisches Wörterbuch
OTWF	Bkz. Old Turkic Word Formation
Sang.	Bkz. Sanglah
krş.	Karşılaştırınız
MK	Divanü Lûgat-it-Türk
O. T.	Orta Türkçe
vb.	ve benzeri

* Radloff'un kısaltmalar listesinde yer almaz.

** Radloff sözlüğünde yer almayan, bizim bu çalışmada kullandığımız kısaltmalar.

Transkripsiyon Sistemi:

'	'
’	’
с	с
a	a
а̄	ā
ā	ā
ω	ā
ā	ā
ā	ā
ω	å
ə	æ
ay	av
āý	āv
ai	ay
āi	āy
б	b
ц	c
ч	ç
д	d
e	e
ф	f
б̄	ğ
□	□
г	g
г`	ğ
x	h
h	h
i	i
ī	ī

Ы	ı
Ыı	ıy
ӱ	ı̇
ı̇	ı̇
Ж	j
К	k
к	<u>k</u>
`к	˘k
ḡ	<u>ḡ</u>
Л	ł
l	l
М	m
Н	n
Ң	ŋ
О	o
ō	ō
ō	ō
öŷ	öv
öı	öy
П	p
р	r
С	s
Ш	ş
Т	t
Ц	<u>ts</u>
У	u
ө	ũ
ȳ	ū
ö	ũ̇
ŷ	ü
ŷ̇	ü̇
ŷı	üy
ȳ̇	ū̇

B	v
ya	va
w	w
j	y
3	z

V. Giriş

1. 1996 yılında Mehmet Ölmez'in, Ankara'da düzenlenmiş olan 7-9 Ağustos tarihli VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı'nda sunmuş olduğu "Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?" adlı bildiride, Radloff'un hazırladığı ve Türkoloji'de önemli bir yere sahip olan *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte - Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy* (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi; 1893-1911) adlı yapıtın yeni bir baskısının nasıl olması gerektiği konusu tartışılmıştır.¹ Benzer bir tartışmayı yapıtın ilk tıpkıbasımında yer alan Omeljan Pritsak'ın "Vorwort zum Nachdruck" başlıklı önsözünde de bulmaktayız.² (Bu konuda Ölmez'in bildirisinde ek olarak sunmuş olduğu Bartold'un 1928 yılına ait *Radloff'un "Lugati"ni yeniden neşr Mes'alesi* adlı makalesine de bakılmalıdır). Bizim burada yapmaya çalıştığımız, söz konusu sözlüğün e-maddesini incelerken, daha önce belirttiğimiz çalışmalarda tespit edilen ilkeleri takip etmek olmuştur. İlerleyen satırlarda sözlüğe yöneltilen eleştiriler doğrultusunda önerilen düzeltilere değinilecektir.

Türkolojide bir döneme imzasını atan, 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış Alman kökenli Rus Türkolog Friedrich Wilhelm Radloff (Berlin 1837- Petersburg 1918), Türkoloji ile ilgilenen herkesçe çok iyi tanınmaktadır. Onun bilimsel kişiliği ve Türkolojiye kazandırdığı çalışmalar Ahmet Temir'in *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri: Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri* adlı çalışmasında³ ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Bunun dışında Hasan Eren'in hazırlamış olduğu *Türklük Bilimi Sözlüğü: I. Yabancı Türkologlar* adlı yapıtında⁴ da bu konuya ilişkin özet bilgi bulabilmekteyiz.

Burada, Radloff'un derlemeler, karşılaştırmalı gramer, seyahatnameler, gezi raporları ve sözlük olmak üzere dört bölümde incelenebilecek zengin çalışmalarından, çalışmamın konusu olan *Versuch eines Wörterbuches der Türk-*

¹ Kaynakça için bkz. Önsöz.

² Omeljan Pritsak "Vorwort zum Nachdruck", *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Erster Band, Mouton & Co, 1960 's-Gravenhagen, s. V (konumuz olan sözlüğün 4 cilt halinde ilk tıpkıbasımı, ikincisi 8 cilt halinde SSCB'de basılmıştır).

³ Ahmet Temir, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri: Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*. TDK yay., Ankara 1991.

⁴ Eren 1998, TDK yay., Ankara 1998, 262-269.

Dialecte - Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi; 1893-1911) adlı çalışmasının üzerinde durulacaktır.

Radloff'un kendi metin derlemelerindeki sözcükleri içeren, ayrıca Çağatay ve Osmanlı yazı dillerine ait sözcüklerle, tarihi kaynaklardan alınan sözcüklerin de eklenmesiyle hazırladığı bu sözlük, Türkçe sözcüklerin Almanca ve Rusça çevirisiyle üç dilli olarak dört cilt halinde basılmıştır. Maddebaşları Moğolca sözlüklerdekine benzer bir alfabe sırasına göre dizilmiştir. Maddebaşları ve örnek cümleler Rus alfabesine göre düzenlenmiş yazıçevirimiyle verilmiştir. Sözlükte dil ve diyalektlerin ses denkliklerini verebilmek için geliştirilmiş bir yazıçevirimi kullanılmıştır. Bu sözlük, maddebaşlarına karşılık verilen Rusça ve Almanca çevirilerinin yanısıra örnek cümleleri de kapsamaktadır. Sözlüğünün ciltleri şunlardır:

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom perviy glasniye: *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Erster Band, die Vocale: SPb, St.-P., Ak. 1893, XVIII + 1914 sütün +(1)+66 s.

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom vtoroy soglasniya: k, κ, ḱ, r, ħ, ŕ, x, ħ, h.- *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Zweiter Band, die Consonanten: SPb, St.-P., Ak. 1899, 1814 sütün +(1)+64 s.

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom tretyi: j, 'J, J, n, p, л, l, т, д, ч *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Dritter Band, SPb, St.-P., Ak. 1905, 2204 sütün + 98 s.

Opit slovarya turkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom çevtvertiy ц, с, з, ж, п, ф, в, м *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Vierter Band, die SPb, St.-P., Ak. 1911, 2230 sütün +(1)+107+(1) s.

2. Radloff Sözlüğü'ndeki Türkçe Malzemeler

Radloff, Sibiryâ gezilerinde (1860-1870) *Proben* diye bilinen *Halk Edebiyatı Derlemeleri*'ni sürdürmekteydi. Türk halklarından derlemiş olduđu, bugün için de hala değeri korumakta olan bu dil malzemeleri, çalışmamın konusunu oluşturan sözlüğün de temelini oluşturmaktadır. Altayca ve Teleütçeden derlenmiş olan bu malzemelere Kazakça (burada Kırgız), Kırgızca (burada Kara-Kırgız), Tuvaca, Şorca ve Hakasça malzemeler eklenmiştir. Radloff, daha sonraları dil malzemesini Y. Giganov'un "Tobol Tatarcası" ile ilgili taslağı ve İ.N İlminskiy'nin "Kırgız dili malzemesi"yle genişletmiştir (bkz. Temir 1991: 98). Bunlardan başka Radloff; L. Z. Budagov, Vāmbéry, Bianchi ve Zenker'in sözlüklerindeki malzemeleri çalışmasına eklemiştir (bkz. Ölmez 1996: 371).

Radloff'un başlardaki amacı, yazılı olmayan dilin (Altay Türkçesi) bir sözlüğünü hazırlamaktı. Ancak daha sonraları her yeni ciltle birlikte tarihî kaynaklardan da örnekler vermeye başlamıştır. Örneğin bu kaynaklar Osmanlıca için Budagov'un, Çağatayca için de Kalkuta (*Calcutta-Wörterbuch*) ve Şeyh Süleyman sözlüklerdir (Pritsak, §6).

Radloff, 1884 yılında Petersburg'a geldiğinde, Eski Türkçeyle de ilgilenmeye başlamıştır. Bundan sonra bu çalışmasına Altın Ordu Yarlıkları'nın materyallerini (1888), kendisinin hazırlamış olduđu Kutadgu Bilig yayınında geçen sözcükleri, yine kendisinin hazırlamış olduđu Orhon Yazıtları'ndaki malzemeyi ve asıl Eski Türkçe ile ilgili yapmış olduđu çalışmalarda elde ettiđi materyalleri eklemiştir. Geza Kuun'un hazırlamış olduđu ve bugün artık kullanılamaz durumda olan Kodeks yayını da Radloff'un kullandığı sözlükler arasında yer almaktadır (*Codex Cumanicus*⁵; 1880).⁶

⁵ *Codex Cumanicus* için sözlükte C.C. ve Cod. Com. olmak üzere iki türlü kısaltmayla karşılaşmaktayız. Ancak birincisi ilk tıpkıbasımında verilmemektedir. Pritsak önsözünde belirtir (bkz. Pritsak, s. X, sat. 6).

⁶ Bkz. Ölmez 1997, s. 3 ve Pritsak, s. X, § 7., § 8.).

3. Radloff Sözlüğü'nün yeniden incelenmesi:

Bilindiği gibi burada belirtilmiş olan bu kaynakların çoğu artık bugün özellikle fonetik açıdan kullanılamaz durumdadır. Özellikle Kalkuta Sözlüğü, Altın Ordu Yarlıkları ve Radloff'un hazırladığı Orhon Yazıtları malzemesiyle Kutadgu Bilig'de geçen ve Uygurca olarak adlandırılan sözcükler (Ölmez: 1996). Radloff da zaten okuma hataları yapmış olduğunu sonraları kabul etmiştir. Ancak ilerleyen baskıların düzeltilmesi, zaman açısından artık onun için mümkün değildi. Sözlüğün yeni bir yayımında, çalışmanın yeniden gözden geçirilmesi ve söz konusu hataların tespit edilmesi gerekmektedir.

Pritsak, önsözünde Samoyloviç'in bu konuda yapmış olduğu açıklamaya yer vermektedir. Samoyloviç'e göre sözcüklerde hiç tartışmasız düzeltiler yapılmalıdır; özellikle de Kutadgu Bilig yayımından alınan ve okuması Sibiry Türkçesi dillerinin ünsüz sistemine dayandırılan söz malzemesinde. (Pritsak, § 23.).⁷

M. Ölmez'in daha önce belirtmiş olduğumuz bildirisinde Radloff Sözlüğü'nün yeni bir yayımı için önermiş olduğu hususlar şunlardır:⁸

1. Çevirilerde geçen Rusça ve Almanca sözcüklerin yazımlarının olduğu gibi korunması (örneğin Alm. *Tier* 'hayvan' Radloff sözlüğünde eski yazımıyla *Thier* biçiminde geçmektedir);
2. 1929-1930 yıllarında düşünüldüğü gibi Rusça açıklamaların önüne Türkçe karşılıkların verilmesi (Türkçe-Rusça-Almanca çevirilerinden kolayca ayırt edilebilmesi için örnek metin cümlesi *italik* olmalıdır);
3. Sözlükteki madde başlarının bugünkü Türkçe alfabe sırasına göre dizilmesi;
4. Radloff'un bugün artık geçersiz olan yazıçevrimi yerine Türk alfabesine dayanan bir yöntemle hazırlanan yeni bir yazıçevriminin hazırlanması (maddebaşı sözcüğün yazıçevriminin yanına Radloff'un yazımı da verilmelidir, madde içindeki örnek cümlelerde yalnız Latin harfli yazıçevrimi olmalıdır);

⁷ Burada ayrıca Samolyoviç, Radloff sözlüğünün kullanımını kolaylaştırmak için sözlüğün Rusça ve Almanca olmak üzere iki dilde bir dizininin hazırlanması gerektiğini bildirir. 1972'de A. v. Gabain ile W. Veenker'in yönetim ve gözetiminde Radloff sözlüğünün Almanca bir dizini hazırlanmış ve „Radloff“ adı altında yayımlanmıştır: „Radloff“. Index der deutschen Bedeutungen, zusammengestellt und herausgegeben unter Leitung und Redaktion von A. v. Gabain und W. Veenker. Wiesbaden 1972. VII, 913 s. (bkz. Eren 1998, s. 265, ayrıca bkz. Ölmez 1997, ek kısmı).

⁸ Ölmez 1997, s. 4-6.

5. Bu yayım sırasında Arat'ın Kutadgu Bilig yayınından, Grønbech'in *Komanisches Wörterbuch*'una varana dek tüm yeni yayınların, yeni okuyuşların göz önünde bulundurulması (Radloff'un okuyuşu yine maddebaşı yapıldıktan sonra okuyuşunun yanlış olduğu belirtilerek doğru biçim yanına verilmeli, doğru biçim de maddebaşı yapılarak ilgili maddeye gönderilmelidir);
6. Tarihi kaynaklarda özellikle Kutadgu Bilig kullanılırken Radloff'un kullandığı Uygur harfli Viyana yazmasının el altında bulundurulması (Arat'ın dipnotlarıyla yeniden düzenlenmesi).

4. Radloff Sözlüğü'nün incelenmesinde izlediğimiz yöntem

Buna göre benim burada yapmak istediğim ise Radloff Sözlüğü'nün *e* maddesini Eski Türkçe açısından inceleyerek güncelleştirmektir. Önsözde de belirttiğim gibi Kiril alfabesiyle verilmiş maddebaşlarının ses denkliklerinin Latin alfabesiyle yazı çevirimini yaptıktan sonra Rusça ve Almanca sözcük açıklamalarının Türkçe karşılıklarını verdim. Maddebaşlarını bugünkü Türkçenin alfabe sırasına göre yeniden düzenledim. Bu çalışmanın sonunda yer alan sözlüğün *e*-maddesini oluşturan kısımda maddelerin sonuna {} ayraç içerisinde söz konusu maddebaşını hangi kaynaktan bulduğumu belirttim. Bunun için de Türkçenin etimolojisini içeren sözlük çalışmalarını taradım. Bulabildiğim, maddebaşına karşılık gelen Eski Türkçe (ET: Uig., KB., MK) sözcükleri için de bir dizin hazırladım.

Daha önce de belirttiğim gibi sözlüğün hazırlanmasından bu yana çok sayıda yeni çalışma yapılmış, yeni bulgular elde edilmiştir. Ancak bir yüksek lisans tezi olan bu çalışmamda tüm çalışmaları kaynak olarak değerlendirmek mümkün değildi; diğer birçok nedenin yanında en başta zaman darlığı beni kaynak konusunda ciddi ölçüde sınırlandırmaya itti. Ben de bu çalışmada kaynaklarımı Türkolojide önemli bir başvuru kaynağı sayılan bir-iki çalışmayla sınırlı tuttum. Bu kaynakların başında Sir Gerard Clauson'un 1972'de yayınlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı sözlük çalışması gelmektedir. Radloff'un Kara-Kırgızca (Kırgızca), Kazan

lehçesi, Karay lehçesi vs. olarak belirtmiş olduğu ve kendi derlemelerinden aldığı sözcükleri Clauson'un sözlüğünde bulamadıysam, Räsänen'in *Versuch eines Etymologischen Wörterbuch der Türksprachen* (Helsinki, 1969) adlı yapıtında aradım, ancak bunların fonetik olarak doğru olup olmadığına ilişkin bir incelemeye girmedim. Sonuçta bunlar Radloff'un derlemesi sırasında duyduğu biçimlerdir. Çağatayca örnekler için ise henüz yayımlanmamış olan Abuşka Lugati ve Sanglah'ın sözvarlığından yararlandım. Yukarıdaki satırlarda da belirtmiş olduğum gibi Radloff bu sözlüğü hazırlarken sözcük derlemesine eklemiş olduğu bazı Eski Türkçe sözcükleri hatalı okumuş ve bunları sözlüğünde yine hatalı kaydetmiştir (bkz. Ölmez 1997, s. 3-4).

Konumuz olan sözlüğün *e-* maddesinde, eski kaynak sözcüklere fazlasıyla rastladım. Bu çalışmada, Eski Türkçe hatalı biçimleri, † işaretiyle gösterdikten sonra → işaretiyle gitmesi gereken maddeyi belirttim. Örneğin:

ärıklän-: äpiklän (v) [آرıklان (Uyg.), < ³ärik + lä + n] maddesi;

ärıklän-: äpiklän (v) † [آرıklان (Uyg.), < ³ärik + lä + n] → **iriglän-** {ED 228b} biçiminde yeniden düzenlenmiş ve maddebaşı sözcük, gereken yere yönlendirilmiştir.

Hatalı verilen biçim yine *e* maddesi içinde yer alacaksa ve doğru madde Radloff'un metninde yer alıyorsa, yanlış biçim doğru maddebaşına yönlendirilmiş ve örnek cümleler * işaretiyle gerekli yere eklenmiştir. Örnek:

4äk-: 4äk (v) → **2äg-** [آگ (Uyg. †), krş. äy, äg] {ED 99,b äg-}

Sözcüğün olması gereken biçimi metinde yok ise yine * işaretiyle yeni maddebaşı sözlüğe eklenmiştir. Örnek:

änç: äñç † [آنچ, آنچ (Uyg.), < än + ç] → **enç**

***enç: енч** [آنچ, آنچ (Uyg.), < en + ç bkz. **änç**]

sükunet, huzur, barış - спокойствие, хорошее расположение духа, миръ - die Ruhe, Gemüthsruhe, der Friede. {ED 171b → éñç; ; OTWF 512; Ligeti 1969, s. 26 inç }

Verilen maddebaşı tanımıyla birlikte yanlışsa, sözlüğün aslına sadık kalmak amacıyla açıklamalar kısmında düzeltisiyle birlikte olduğu gibi bırakılmış, ancak metin kısmından çıkarılmıştır. Örnek:

älsit-: älcir (v) † [𐰽𐰺𐰍𐰏 (Uyg.) bkz. **notlar**]

älsit-: älcir (v) † [𐰽𐰺𐰍𐰏 (Uyg.)] yatıştırmaq - успокоить -

beruhigen; *bu söz işkâ tutğıt köñülni läsit* bu sözü kullan, gönlünü rahatlat - употребляй это слово въ дѣло, успокой свое седце - wende dieses Wort an und beruhige deinen Sinn (K. B. 17,6; A165). Kaynaklarda böyle bir sözcüğe rastlamadım. Arat da sözcüğü *lesid* olarak okumuştur.

Maddebaşları için verilmiş örnek cümlelerin okuyuşları yanlış ise, *äm ärzäl turur tärk äriksä kaçar* → *häm irsäl turur tärk iriksä kaçar* (K. B. 29,26; A548) örneğinde olduğu gibi düzeltilmiştir. Eğer verilen cümle, altında verildiği maddebaşına uygun değilse yine → işaretiyle gitmesi gereken madde belirtilip, gereken yere * işaretiyle yerleştirilmiştir.

Sonuç olarak, metinde tarihsel metinlerden alınan sözcükler için karşılaştığım ve düzelttiğim sorunlu maddeler genellikle imla ile ilgiliydi. Özellikle Kutadgu Bilig'den alınan sözcükleri ötümlülük-ötümsüzlük, darlık-yuvarlaklık bakımından düzelttim. Çağatayca örneklerde ise kapalı *e* (metinde kapalı *e* için → *e*) ile yazılması gereken açık *e*'li (metinde açık *e* için → *ä*) maddeleri olması gereken biçimiyle verdim. Ve kaynaklarını da {} içinde belirttim. Yanlış okumadan kaynaklı hatalı sözcükleri ise açıklamalar kısmında belirttim.

Tezin son aşamasında oluşan teknik bir sorun nedeniyle bazı Arap harfli sözcüklerde kayma olmuştur. Sözcüğün aslı için Radloff Sözlüğü'nün aslına bakılmalıdır.

AÇIKLAMALAR

- ä-:** ²ä (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Kum. Kar. L.T. (Çağ. †→³e-) Tar. Krm. Osm. krş. *e,i,äp*] {ED 193b é- < ér-}
- äbägü:** **äbärǵ** (?) [اباکو Çağ.), Calc. W. = پهلو muhtemelen hata ایاکو için - پهلو , gewiss fehlerhaft für ایاکو, krş. *äyägü*] taraf - бокъ - die Seite (Ş. Sül. طرف. جهت). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.
- äbäk:** ²äbäk †→ **eväk** [— (Uyg.), < *äp* + *äk*, krş. *äväk*]
- äbäklik:** **äbäklik** †→ **eväklik** [— (Uyg.), < *äbäk* + *lik*]
- äbäş:** **äbäm** [Alt. Tel. Leb., اباش (Çağ.)] biraz - немного - ein wenig. Bu sözcük, Tofaca'da *ebeş* ve Tuvaca'da *eveş* biçimiyle bulunmaktadır; ancak Çağ. için kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım. (bkz. Ölmez 2007: 159)
- äbäşlä:** **äbämälä** [اباشلا (Çağ.), < *äbäş* + *lä*] azıcık - немного - klein wenig. {< *äbäş*}
- äbin:** ¹äbin † [— (Uyg.), < *äp* + *in*] yakışır biçimde, ait olduğu gibi, uygun tarzda - какъ сл ѣдуеть, надлежцимъ образомъ - wie es sich gehört, in passender Weise; olarak açıklanan sözcük *adın* sözcüğünün yanlış okunması sonucu bu anlamlarla aktarılmıştır, dolayısıyla metinden çıkarılmıştır. *tuda pilmäzä sän äbin munça näñ* → *tuta bilmäsä sän adın munça näñ* (K. B. 53,19; A1288); *äbin tutsa äl, käp kädürzä tümän!* → *adın tutsa el, käp kätürsä tuman!* (K. B. 76,9; A1981)
- äbiri:** **äbipi** † [(Uyg.), 德 (Uyg.-Çin. Wrt.)] erdem - добродѣтель - die Tugend. (Sözcük, eski ve yeni Türk dillerinde bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla sözcük yanlış okunmuş ve sözlüğe maddebaşı olarak girmiştir.
- äbrä:** ¹äbrä [Tel. Şor., — (Uyg. †→**ävrä**), < *äbir* (*äbür*) + *ä* (ulaç - Gerundium), krş. *äbirä*] = *äbir*
- äbrä:** ³äbrä [ابره (Çağ.)] bir kumaşın, bir giysinin sağ tarafı - лицевая сторона материи, платья - die rechte Seite eines Stoffes, Kleides (Ş. S. جامه ولباسك فاشى و يوزى). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.
- äbrän:** **äbrän** †→**ävrän** [— (Uyg.), < *äbir* + *n*, krş. Far. گردون]
- äbriknä:** **äbriknä** [ابركنه (Çağ.)] alışılmış, bilindik bir kapı - простая дверь - eine gewöhnliche Thür (Ş. Sül. بر معمول سائرمندن و اغاج قپو عادى عنو). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.
- äbril-:** **äbril** (v) †→ **ävril-** [(Uyg.), < *äbür* + *l*]
- äbügän:** **äbügän** [(Uyg. †), ابوگان (Çağ. †)] = *öbögön*
1) (Çağ. †→**öbügä**) {Sang. 34 *öbügä*}

2) büyükbaba - предокъ - der Grossvater (祖 Uyg.-Çin. Wrt. 35, b).

3) (Uyg.) ihtiyar - старикъ - der Greis; olarak açıklanan bu sözcük, *ötüken* sözcüğünün yanlış okunmasından dolayı „ihtiyar“ anlamıyla aktarılmıştır. Sözcüğün aslı *ötüken*'dir; dolayısıyla 3. maddenin açıklaması ve örnek cümlesi metinden çıkarılmıştır. *ädi yaqşı aydı äbügän bägi* → *idi yaqşı aydı ötükün bägi* (K. B. 97,23; A2682). {Ligeti 1966, s. 133 *äbügä* „père du grand-père“}(<Moğ.???)

äbük: **äbŷk** † [— (Uyg.)] = *äbäk*

çabuk - скорый - schnell; olarak tanımlanan sözcük, Radloff'un daha önce *äbäk* olarak verdiği, daha sonra tarafımızdan *eväk* olarak değiştirilen “acele” anlamındaki sözcükle karıştırılmış olmalıdır. Bu sözcük, *ötüg* sözcüğünün yanlış okunması dolayısıyla bu biçimiyle aktarıldığından metinden çıkarılmıştır. *anı parça tuñlap ödünzä äbük!* → *anı barça tuñlap ötünsä ötüg!* (K. B. 92,21; A2498).

ävür-: **ävŷp** (v) † → **ävür-** [— (Uyg.), krş. *ävür, äbür, äbri, äbir*]

äcä: **²äçä** [Leb., جا (Çağ. † → **äçä**) Trkm.), krş. *äyücä*]

1) (Leb.) abla - старшая сестра - ältere Schwester.

2) (Çağ. † → **äçä**) (Trkm.) anne - мать - die Mutter (Ş. S. *مادر. والده*). {ED 20a eçe, Sang. 15 *äçä*}

äcäl: **äçäl** [Kaz. Az. Krm. Osm., — (Uyg.), = Ar. *لجا*]

äcälsis: **äçälciç** † → **äcälsiz** [— (Uyg.), < *äcäl* + *siz*]

äcälsiz: **äçälciç** [Krm., *زسجا* (Osm.) — (Uyg. bkz. *äcälsis*), < *äcäl* + *siz*] = *äcälsis*.

äcis: **äçic** [Az., — (Uyg. † → **aciz**), = Ar. *زجاء*]

zayıf, kötü - слабый, дурной - schwach, schlecht.

äç: **¹äç** [Tel., — (Uyg. † → **hiç**), = Far. *هیچ*]

(olumsuzlukla) değil, hiç, hiç kimse - (съ отрицаниемъ) нѣтъ, никакъ, никакой - (mit der Negation) nicht, durchaus nicht, durchaus Niemand. (Uyg. için bkz. K.B. A15 *hiç*)

äçä: **äçä** [Trkm. O. Kumd., جا (Çağ. bkz. **²äçä**)]

1) (Trkm., Çağ. bkz. 2)) karı, eş, anne - женщина, супруга, мать - das Weib, die Gemahlin, Mutter.

2) (Çağ. C. † → **äçä 1**) abla - старшая сестра - die ältere Schwester. {Li 1999: 171; **äçä**; ED 20a eçe, Sang. 15 *äçä*}

3) (Kumd.) teyze, hala - тетка - die Tante.

äçiräş-: **äçiräş** (v) [— (Çağ.)]

bölünmek, ayrılmak, dağılmak - отдѣлиться, быть отдѣленнымъ, раздѣленнымъ, разсѣяннымъ - getheilt, getrennt werden, sich zersträuen (Ş. S. *اولمق پراکنده. دوشمک جدا. ایرلمق*). Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äçki: **äçki** [Krm., — (Çağ. † → **öçkü, öçgü**), — (Kar. T.)] = *äçkä*

keçi - коза - die Ziege (Ş. S. اوقچى سرکه. بز. لاق). {ED 24b üčkü}

***äd:** **1äd** [ادك سمك (Uyg.), krş. *äs*, Моғ. 𐰽𐰺𐰍 (ticari mallar, hazineler - Güter, Schätze, Waaren) bkz ¹*ät*]

mal, mülk - товаръ, имущество - die Waare, die Habe; *hitay arkısı yadı tabğaç ädi* Çin kervanı, meşhur mallarını sergiledi - китайский караванъ разостлалъ свои славные товары - die chinesische Karawane hat ihre berühmten Waarenausgebreytet (K. B. 14,2; A68);

K.B. de sıkça *ادك سمك* ifadesine rastlarız, *at ös* (at-mal) veya *at ös* (mal-mülk) olarak mı okunacağı zor kararlaştırılır, sonuncusunu daha olası görmek isterim - Въ Кутатку-Биликъ мы очень часто встрѣчаемъ выражение.....въ значеніи имущества или скота, трудно сказать, слѣдуетъ ли читать ат öс или äт öс, я думаю, что послѣднее вѣрнѣе. - Im Kutatku-Bilik finden wir sehr häufig den Ausdruck....,es ist schwer zu entscheiden, ob hier at ös (Pferd-Eigenthum) oder ät ös (Habe-Eigenthum) zulesen ist, ich möchte letzteresfür wahrscheinlicherhalten (krş. K. B. 44,9;A990 ; 44,10; A991; 50,12; A1194; 58,26; A1438; 73,24; A1912; 102,16; A3589).

*Radloff'un madde içinde verdiği bu açıklama, „mal, değerli eşya“ anlamına gelen *äd*'le „vücut“ anlamına gelen *ätöz* sözcüklerinin karıştırıldığını gösterir. Ayrıca K.B'den verilen örnek dizeler de *ätöz* maddebaşında verilmelidir. {ED 33a,b ed; DTS 162 ed}

**ölümgä adın yok, ya utku yolum!* (K. B. 160,14; A5638). *äd* maddesindeki bu örnek madde başına uygun olmadığından metin kısmından çıkarılmıştır.

ädä-: **1ädä (v)** † [ادك سمك (Uyg.)] Radloff'un „çağırmaq, seslenmek“ anlamında verdiği bu sözcük *ada-* eyleminin yanlış okunmuş biçimidir. (bkz. KB. A 1873) {ED 42a ada-}

ädäk: **1ädäk** [Alt. Tel. Leb. Şor. Kuer., ادك سمك (Uyg. †→¹*ätäk*), krş. *ätäk*, *etäk*, *itäk*]

ädän: **2ädän** [ادان (Çağ.), krş. *idän*] Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

***ädgü:** **ädgŷ** [(Uyg.), ادكغو (Rbg.), < *äd* + *gü*, krş. *äygü*, *äzgülü*, *äydi*, *äyü*, *äyi*, *äy* bkz. *ütkü*, *ütkün*]

iyi, güzel - добрый, хороший - gut. {ED 51b UW 338b-347b ädgü}

***ädgöläş-** **ädgŷläš(v)** [ادكغو لاش (Uyg.), < *ädgü* + *lä* + *ş* bkz. *ütküläş-*]

iyi olmak, huzur ve barış içinde birlikte yaşamak - быть добрымъ, жить въ мирѣ - gut sein, in Frieden mit einander leben. {ED 54b edgöläş-; UW 351b}

***ädgölük:** **ädgŷlŷk** [ادكغو لىك (Uyg.), < *ädgü* + *lik*, krş. *äygilik* bkz. *ütkülük*]

iyilik, ihsan - доброе, щорощее дѣйствие, хорошее, доброе дѣло - die Güte, gute Handlung, gute That, Wohlthat. {ED 53b-54a; UW 351b-353b ädgölük}

ädi: **1ädi** †→ **iđi** [ادك (Uyg.), krş. *ät*] {ED 41b-42a iđi}

ädik: **3ädik** † [ادكك (Uyg.), < *ät* + *k*] → **etig**

2Ädil: **2Ädil** [اديل (Çağ. bkz. *ätil*)] {Sang. 14 ätil}

ädilçä: ädilçä [ایدیلچہ (Çağ.), < *ädil* + *çä*]

küçük akarsu - рѣка - ein kleiner Fluss, Flüsschen. {Sang. 14 ätil}

ädilçik: ädilçik [ایدیلچیک (Çağ.) *ädil*+ *çik*]

küçük akarsu - рѣчка - ein kleiner Fluss, Flüsschen. {Sang. 14 ätil}

ädin-: ädin (v) [Tel. Alt., ادنمك *hrunmh*; (Osm.), ادين (Uyg. †→ **etin-**), < *ät* + *n*]

ädiz: 1ädiz †→ **ädiz** [اديز, اديس (Uyg.), krş. *ädiz*, *ädüs*]

ädiş: ädiş †→ **idiş** [اديش, ادیش (Uyg.), ايديش (Rbg. Çağ.), krş. ³*ädiz*, ⁴*edis*]

içecekler için kullanılan kupa, bardak - кубокъ, сосудъ для питья - der Becher, ein Trinkgefäß. {ED 72a idiş}

ädişçi: ädişçi †→ **idişçi** [اديشچى, ادیشچی (Uyg.), < *ädiş* + *çi*]

saki - виночерпий - der Mundschenk. {ED 73b idişçi}

ädişlik: ädişlik †→ **idişlig** [اديشلىق, ادیشلیق (Uyg.), *ädiş* + *lik*]

içecek - напитокъ - der Trank. {ED 73b idişlig}

ädizlik: ädiclik †→ **edizlik** [اديزلىق, ادیشلیق (Uyg.), < *ädiz* + *lik*]

ädiz: ädiz †→ **ediz** [زيديا (Çağ.)] = ¹*ädiz*

ädizlik: ädizlik †→ **edizlik** [اديزلىك (Çağ.), < *ädiz* + *lik*] = *ädizlik*. {ED 74b edizlik}

ädük: ädük †→ **ötük** [ادوديا (Çağ. bkz. *ätük*)] = *ädik*. {ED 50b ötüc}

ädüs: ädüs † [ادوس (Uyg.)] = *ädüs*

bu iki bilä tutçı ämgär ät öz dizesinin pu igi-bilä pütçi ämgär ädüs biçiminde yanlış okunması dolayısıyla sözlüğe giren bu sözcük ve açıklaması metinden çıkarılmıştır. (K. B. 21,20; A332).

äg-: 2är (v) [Tar. Küär., ايكماك, اكماك (Uyg. bkz. ⁴*ük-*), (Çağ. Sart. DT.), krş. *äk*, *eg*] {ED 99,b eg-}

ägä: 1ägä [Tar., ایکا (Çağ. †→ **igä**) (Sart.), krş. *igä*, *iyä*, *iä*, *ä*]

1) ev sahibi, bey, kosa - хозяинъ, господинъ, владѣтель, мужъ - der Wirth, Eigenthümer, Herr, Gemahl (Ş. Sül. بانى مالك صاحب); *öy ägäsî* (Tar.) ev sahibi, mal sahibi - хозяинъ дома - der Hauseigenthümer, der Wirth; *ölügüniñ igäsi* (Çağ.) cenaze ile ilgilenen kimse - человекъ, который долженъ заботиться о трупѣ - ein Mensch, der sich um den Leichnam zu bekümmern hat, Leichenbesorger. Çağ. için de açık *e* ile verilen sözcük kaynaklarda *i* ile gösterilmiştir. Çağ. imlası *اکیا* da bizim *i* sesinde karar kılmanıza neden olmuştur. (*ölügüniñ ägäsi* (Çağ.) olarak verilen cümle *ölügüniñ igäsi* olarak düzeltilmiştir. Kaynağı belirtilmeyen sözcüğün *k-g* ses değişimi konusunda ise karara varamıyoruz. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

***ägäçi: ägäçi** [اکاچی (Çağ. bkz. **äkäçi**), krş. *ägäci*; *ägäs* (Yak.)]

abla - старшая сестра - ältere Schwester (Ş. Sül. ابلای بیوک همشیر اغاچه) {ED 100b egeçi < Moğ. igeçi}

ägäçi: ägäçi [ایکاچی (Çağ. Sart.)]

abla - старшая сестра - ältere Schwester (Ş.Sül. ابلای بیوک همشیر) {ED 100b egeçi; Li 1999: 173 < Moğ. eke}

ägäk: **äräk** † → **egäk** [اڪاڪ, اڪاڪ (Çağ.)] = *ägäv* (Ş. Sül. مصقل سوهان اكا دورپى).

ägäklä-: **äräklä** (v) † → **egäglä-** [ايكاكلا (Çağ.)] = ³*egä*

ägälä-: **ärälä** (v) † → **igälä-** [ايكالاماك, ايكالاماك (Çağ.), < *ägä* + *lä*]

sahip olmak, ele geçirmek edinmek (huy vb.) - владѣть, приобрести - im Besitze sein, in Besitz nehmen, sich nehmen, sich aneignen (Ş.Sül. تملك ب تصاد). (اولمق مالک ب صاد ايتمک). {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägälät: **ärälät** (v) † → **igälät-** [(Çağ. ايکالاتمک, ايکالاتمک.), < *ägä* + *lä* + *t*]

başkasının iyeliğine vermek - пердаты во владѣніе - in den Besitz eines Anderen übergeben. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägän (?):- **ärän** † → **äyğän** [ايگانمک (Çağ.)]

ägär: ²**äräp** [Tar., ايكر (Çağ. † → ⁷**egär**), = *är*, *iär*, *özär*]

eyer - сѣдло - der Sattel.

ägär: ⁴**äräp** [Kaz. Çağ. Kom., יקר (Kar. L.T.), = Far. اكر]

eğer (yazı dilinde hatta okur-yazar insanlarca da günlük konuşmada şart kipi ile birlikte kullanılır.) - если (употребляется въ письмѣ, а въ разговорѣ, только книжно-образованными людьми, съ условнымъ наклонениемъ глагола) - wenn (wird in der Schriftsprache, aber auch von schriftkundigen Leuten in der gewöhnlichen Rede angewandt und immer mit dem Conditional gesetzt.) {Steingass 90b eger < Far.}

ägär-: ⁵**äräp** (v) † → **eger-** [ايكرماك (Çağ.), krş. *är*, *iär*]

ägär: ⁶**äräp** † → ⁴**egir-** [ايكارماك (Çağ.)] = ¹*ägir* (Ş.Sül. چرخ. كردش. اغزال يتمک. دونمک). {ED 113b égir-}

ägärät-: **äräpät** (v) † → **igälät-** [اكارتمک (Çağ.)] = *ägälät*. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägärçi: **äräpçi** † → **egärçi** [ايكارچی (Çağ.)]

ägärgiçi: **äräpğiçi** † → **eyärgiçi** [اكارچی (Çağ.), < *ägär* + *gi* + *çi*]

ägärgüçi: **äräpğüçi** † → **eyärgiçi** [اكارکوجی (Çağ.)] = *ägärgiçi*

(Ş. Sül. چويرديريجی. چويرديريجی. ميكر دانکی وندريجی).

ägärlä-: **äräplä** (v) † → **egärlä-** [ايكارلاماک (Çağ.)]

ägärlät-: **äräplät** (v) † → **egärlät-** [ايكارلاتمک (Çağ.), < *ägärlä* + *t*]

ägil-: ²**äril** (v) [Tar. Şor., اكيلمک (Çağ. † → ¹**egil-**), = *egil*]

ägil-: ²**äril** (v) [Tar. Şor., اكيلمک (Çağ. † → ¹**egil-**), = *egil*] eğilmek, aşağı eğilmek - гнуться, нагибаться, поклониться - sich beugen, sich herabbeugen, herabgebeugt, gekrümmt werden. {ED 106,b *egil*-}

sıgıt - däk könü pot ägildi qodu → *sıgıt tæg köni boq ägildi qudı* (Uyg.) (K. B. 46,10; A1055) {ED 106,b;} Bu dizedeki *qodu* “aşağı, -den aşağı” sözcüğü *qudı* olarak okunmalıdır. (bkz. OTWF 141; Li 328, 329)

ägin: ¹**ärin** [ايکن (Çağ. † → **ekin**), ¹سرد (Uyg. † → **evin**) < *äk* + *in*, krş. *egin*, *äkin*]

ägin: ⁴**ärin** † → **neñ** [سرد (Uyg.), belki müstensihin *ägis* yerine yazım hatası (bkz. aynısı)- vielleicht ein Versehen des Abschreibers für *ägis*, *ögüs* (s. dass.)]

oldukça, gayet, çok, en yüksek derece - весьма, очень, въ высшей степени - sehr, höchst.

ägin ätkülökkä kıyadır kârü → *näñin edgülikkä kıya tur kârü* (K. B. 124,27; A4338) Arat A4338'de dizeyi *näñin ädgülik kıl baqa tur körü* okumuştur ancak bu da A nüshasındaki yazımdan farklıdır. Arat'ın dipnotta belirttiği *ne(n)gin* biçimi ise *n(e)ngin* olmalıdır.

qazına öküş täp küvännä ägin - ajım suv tälīm täp ködürmä ägin! → *hazinem üküş tep küvenme neñin - haşem sü telim tep ködürme ägin* (K. B. 147,25; A5214) Radloff'un ilk dizede *ägin* olarak okuduğu sözcük „şey, mal“ anlamına gelen *neñ(in)* [nnkyn]; ikinci dizede okuduğu ise „omuz“ anlamına gelen *ägin* sözcüğüdür. (bkz. ²*ägin*)

äginçi: ¹**äginçi** †→**ekinçi** [ایکینچی (Çağ.), < *ägin* + *çi*]

äginlik: **äginlik** †→**ekinlik** [ایکینلیک (Çağ.), < *ägin* + *lik*]

ägir-: ¹**ägir** (v) [Tar. Küär. Kom. Az. Osm., رماک اکی، رماک اکی (Çağ. †→ ⁴**egir-**), krş. *ägär, ĩr*]

1) (Çağ. †→ ⁴**egir-**)

2) eğirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. غزل ایتمک اغزال ایتمک اورشته ایتمک ایتمک) †→ ⁴**egir-**.

ägir: ²**ägir** †→**ekir** [ایکیر (Çağ. C.)]

ägirt-: **ägirt** (v) [Tar., ایکیرتماک اکیرتماک (Çağ. †→ **egirt-**), < *ägir* + *t*]

ägit-: **ägit** (v) → **igid-** [سەرگک، سەرگک (Uyg. †), ایگیتاک (Çağ. → †)]

yetiştirmek - воспитать, вырастить - aufwachsen machen, erziehen.

Clauson, Radloff'un, sözcüğü Viyana nüshasındaki kötü yazılmış bir pasaj nedeniyle *egit-* olarak yanlış okuduğunu, dolayısıyla sözcüğün “eğitmek” sözcüğüyle karıştırıldığını, aslında sözcüğün “beslemek, yetiştirmek” anlamındaki *igid-* eylemi olduğunu belirtir. {ED 103,a *igid-*}

2) (Çağ. → †) götürmek - нести, унести - tragen, fortbringen.

ägiz: ¹**ägiz:** [*egiz*, czuenetic (Kom. 221), ایگیز (Çağ. Uyg. †→ **ikiz**) = ¹*ägis*]

ägiz: ³**ägiz** → † **ediz** [ایگیز (Çağ.), krş. *ägin, ägis, ägüs*] {ED 73b *ediz*}

äglänçi: **äglänçi** [ایکلنجی (Çağ. Uyg.), < *äglän* + *çi*]

barınak, ikamet yeri, ev - жилище, мѣсто пребывания - die Wohnung, der Aufenthaltsort; اشکنجهسی دوشمن لار تورور ایکلانچیسی دوستلار تورور کوری تیریکلار ابو بو (Rbg. 175,12) bu ev yaşayanların mezarı, dostların ikamet yeri ve düşmanların işkencesidir - этотъ домъ есть могила живыхъ, мѣстопребываніе друзей и жилище живыхъ - dieses Haus ist das Grab der Lebendigen, der Aufenthaltsort der Freunde und die Wohnung der Feinde. Sözcüğe „barınak, ikamet yeri, ev“ anlamlarıyla kaynaklarda rastlamadım. Sözcük, Kıs. En.da *eglenmek yeri* olarak geçmektedir. {bkz. notlar; Kıs. En. 92r6}

ägrän-: **ägrän** (v) †→ **ıgrän-** [ایکرانماک (Çağ.)]

iç çekmek-, hüngür hüngür ağlamak, inlemek - вопит, рыдать, стонать - seufzen, schluchzen. {ED 189b *ıgr-*}

ägrär-: ärpäp (v) †→ egrär- [اگررماك (Çağ.), < *ägrä + är*]

ägrärt-: ärpäpt (v) †→ egrärt- [اگرارتماك (Çağ.), < *ägrär + t*]

ägrī - bögrü: ärpī - börpŷ †→ egri bügrü [بوگرو اگری (Çağ.)]

ägrī: ärpī [Krm. Şor. Az. Kom. اگری (Çağ. †→ **egri**), اگری (Osm.),.....(Uyg.), < *äg(äk) + ri*] {ED 112b egri; UW 358b-359a}

ägrīk: ärpīk †→ egrīk [اگریك (Çağ.), < *ägrī + k*]

ägrīlik: ärpīlik [Krm., اگریلك (Çağ. †→ **egrīlik** Az.), < *ägrī + lik*]

ägrīlt-: ärpīlt (v) [Krm., اگریلتماك (Çağ. †→ **egrīlt-**), < *ägrīl + t*]

ägrīm: ärpīm †→ egrīm [اگریم (Çağ.), < *ägrī + m*]

***ägrīmçi: ärpīmçi** [اگریمچی (Çağ. bkz. *äkrimçi*), krş. *äkrim*] {Sang. 21 ägrāmçi}

ägür: ärgŷp [(Uyg.) ?] *tägrimzis tabuq pirlä törä tägir yarıqsız yarınza ägür tägir → tägimsiz tapuq birlä törkä tägir - yaraqsız yaransa ägür? tägir* (Uyg.) (K.B. 31,31; A 614) Beyit içinde geçen *ägür* sözcüğünü hiçbir kaynakta bulamadım. Eserin diğer nüshalarında sözcük *kör ilke* olarak geçmektedir (bkz. A 614). Radloff da sözcüğün *äbür* okunabileceğini belirtmiştir ancak; bu okuyuş da anlamlı değildir. Dolayısıyla maddebaşı ve örnekleri metinden çıkarılmıştır.

ägüs: ärgŷc → ügüz [اگوس (Uyg. †), krş. *ägis, äziz*] yüksek, yüce, tamamlanmış - *высокий, возвышенный, совершенный* - hoch, erhaben, vollendet. Bu sözcüğe hiçbir kaynakta rastlayamadık. Arat tarafından diğer nüshalarda düzenli bir biçimde *ögüz* “nehir, ırmak” olarak okunan sözcüğü biz *ügüz* “nehir, ırmak” biçiminde vermeyi tercih ettik; *pu igin pağa tutsa aşkı ägüs → bu ikin bağa tutsa aşğı ügüz* (K. B. 44,12; A 993); Radloff K. B.’in Uygur harfli nüshasında geçen *ügüz*’ü “yüce, yüksek” anlamındaki *egiz* (<ET *idiz*) sözcüğüyle karıştırmıştır.

ählat: äxlat †→ ahlāt [اھلات (Çağ.)] = *ahlāt*

çöp, süprüntü, kir - сорь, нечистота - Kehricht, Schmutz. {Steingass 26a ahlāt < Ar.}

ähtiyar: äxtijap [Çağ. Krm., = Ar. اختيار]

1) ihtiyar, yaşlı insan - старикъ, старый человекъ - alter Mann, Greis.

2) yüksek rütbeli memur - сановникъ - ein hoher Beamter. {Steingass 24b ihtiyār < Ar.}

äjik: äжік [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär., اچیک (Uyg. †→ **eşik**), krş. *äşik, işik, esik, ezik*]

äjit-: äжіт (v) †→ eşid- [اچیت Uyg.] = *äşit*

äjük: äжік †→ eşik [اچیک Uyg.] = *äjik*

äk-: ²äk (v) [اكامك ḥ;mḥ;], ἐχμῆχ (Osm. Selç.), ايكماك (Çağ. Az. Sart.), اعم (Uyg.), krş. *ik*]

1) ekmek, dikmek - сѣять, садить - säen, pflanzen; *nägü yärgä äksä, yana ol orur* (Uyg.) neyi yere ekse yine o (yerden) biter - что ты сѣшь, то и собираешь was du säest, das wirst du auch ernten (K. B. 57,15; A1394) bu örnek, *nägü yerkä äksä, yana ol ünür* olarak değiştirilmiştir. *ün-* eyleminin geniş zaman

biçimi göz kafiyesi için *üner* yerine *ünür* olarak yazılmış olmalıdır. {ED 100a; UW 362a äk-}

äk-: ⁴äk (v) → ²äg- [اگ- (Uyg. †), krş. *äg*, *äg*] {ED 99,b äg-}

yağı poynu äkti köderdi özün → *yağı boynu ägdi köterdi özün* olarak değiştirilmiştir. (K.B. 15,12).

äkä-: ¹äkä (v) [Tar., اكاماك (Çağ. † → ³egä-) krş. *ägä* (Alt.)]

äkä: ²äkä [Kır., اكا (Çağ. † → ⁴äkä) DT. Tara), < *atakä*] {ED 101b eke}

*⁴äkä: ⁴äkä [اكا (Çağ. bkz. ²äkä)]

ağabey - старший братъ - der ältere Bruder (Ş. Sül. . غه. بيوك قارداش آبيوك برادر). {ED 101b eke}

äkäçi: **äkäçi** † → **ägäçi** [اچي (Çağ.), krş. *ägäçi*; *ägäs* (Yak.)]

äkägü: **äkägü** † → **ekägü** [ايكاو (Çağ.)] = *ekäv*

äkäl: **äkäl** [اكال (Çağ.)]

sopalı bir oyun - игра съ палками - ein Spiel mit Schlägeln (Ş. Sül. چليک ديك چکيک. اوپونى چوماق و). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äkälä: ¹äkälä † → ³ekälä [ايكالا (Çağ.)] = *ekäv*

äkäri: **äkäri** [اكارى (Çağ.)]

avare, aylak - праздношатающийся, пришлый, сбродъ людей - Nichtsthuer, Herumtreiber, Vagabund (Calc. W. لوند) Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äkät-: **äkät** (v) [Tar., اكاتماک (Çağ. † → **ekät-** ?), < *äkä-t*]

törpülemek, eğeletmek - заставлять пилить, чистить подпилкомъ - feilen, abfeilen lassen.

äkäv: ¹äkäv † → ²ekäv [اكاو (Çağ.)] = *ekäv* (Ş. S. ايکيسيدہ برابر). {ED 105b ékev}

äkävlä: **äkävlä** † → **ekävlä-** [اكالان (Çağ.), < *äkäv* + *lä*]

äki: ¹äki [Krm. Kom., اكي (Çağ. † → **iki** Osm.), יִקִּי (Kar. L.T.), krş. *äkki*, *eki*, *iki*, *igi*]

iki - два – zwei.

äkilik: ²äkilik [(Çağ. † → **ikilik**), اكيك ḥ;İḥmḥx (Osm. Krm.), ve *ikilik*] {ED 101a iki}

äkindi: **äkindi** [Çağ. † → **ikindi**] Kom., اكيندى, اكيندى ḥ;unru (Osm.), = *ikindi*]

öğleden sonra, ikindi - время послѣ объда - Nachmittag. {ED 111b ikindi}

äklik: **äklik** [اكيك (Çağ.), < *äk* + *lik*]

zam - прибавка - die Zugabe. Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äkrimçi: **äkrimçi** † → **ägrimçi** [اكريمچى (Çağ.)] = *ägrimçi*.

äkşi: ¹äkşi: [Çağ. Kom., اکشى ḥ;u, ḗχσιµχ (Osm.), (Krm.)]

1) ekşi, ekşitilmiş - кислый, проквашенный - sauer, gesäuert. {ED 118b ekşi}

äkşit-: **äkşit** (v) [اکشيمك ḥ;ouḣmḥ; (Osm. Krm.), اکشيمك (Çağ.), < *äkşi* + *t*]

1) ekşitmek - дать прокиснуть, проквасить - sauer werden lassen, säuern. {ED 119a ekşi-}

äl: ¹äl [Tar. Alt. Tel. Leb. Krm. Kom. Tob. Az., ايل ايل, él (Osm. Çağ.), عى, عى (Uyg. † → el), ליל (Kar. L.T.), krş. *il*, Моғ. عى (миръ - Friede), Manç. *elge* (huzurlu, sessiz) (friedlich, ruhig)]

1) (Çağ. Uyg. † → el) 3) (Uyg. Çağ. † → el Tel. Az.) halk - народъ - das Volk {ED 121b-123a *el*; DTS 168; Ligeti 1966, s. 156 *il*; *il kün*}

*Radloff'un *äl* maddesi için vermiş olduğu ilk anlam olan „barış, huzur“ geçersizdir. Verilen örnek cümleler *äl*'in „ülke“ anlamıyla çevrilebilir ve açık *e* ile verilmelidir. Bu nedenle maddebaşının ilk tanımı iptal edilip yeni bir madde başı yazılmıştır. bkz. *el*.

äl: ³äl [ال اى, él (Osm. Az.) (Çağ. † → ⁷el), ליל (Krm.), krş. *älik*]

älä-: ²älä (v) [Şor. Leb., لىك اىك; (Osm.), لىك اىك (Çağ. † → ³elä), ליל اىك (Kar. L.)]

älä-: ⁸älä (v) [Çağ. Az.] = *äylä*

yapmak - дѣлать - machen. {ED 57b *eyle*-}

äläk: ¹äläk [Krm. (Çağ. † → ⁶eläk) Şor. Leb. Kom., لىك اىك; éléç (Osm.), ליל اىك (Kar. L.)]

elek, süzgeç - рѣшето, сито - das Sieb.

älçi: ¹älçi [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm., ايلچى ايلچى (Osm.) (Çağ. † → ³elçi) (Az.), < *äl* + *çi*]

älçilik: **älçilik** † → **elçilik** [ايلچىلىك (Çağ. Osm.)]

älgär-: **älräp** (v) † → **elgär-** [الكارماك (Çağ.), < *älik* + *är*]

***älig:** **äli** [ايلىك, ايلىك (Uyg.), ايلىك, ايلىك, krş. *äl* bkz. ⁵*älik*]

1) el, kol - рука - die Hand, der Arm.

2) (Çağ. † → **elig**).

3) (Çağ. † → **elig**) {ED 140b *elig* (?*élig*); UW 364b *élig*}.

***äliglä-:** **älirlä** (v) [Uyg., < *älig* + *lä* bkz. ¹*äliklä*]

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen. {ED 144b-145a *eliglä*-}

***äligläş-:** **älirläm** (v) [ايلىكلاش (Uyg.), < *älig* + *lä* + *ş* bkz. *älikläş*-]

vedalaşırken tokalaşmak - дать другъ другу руку на прощание - sich zum Abschiede die Hand geben. {ED 145a *äligleş* (?*eligläş*-); DTS 170 *eligleş*-}

älik: ⁵älik [ايلىك, ايلىك (Uyg. † → **älig**), ايلىك, ايلىك (Çağ. † → **elig**), karş. *äl*]

älik: ⁶älik † [ايلىك, ايلىك (Uyg.),] → **e(l)lig**

älik: ⁷älik [ايلىك (Uyg. † → **ällig**), ايلىك (Çağ. † → **ellig**)] = *ällik*, *älli*

äliklä-: ¹äliklä (v) [Uyg., † → **äliglä-** ايلىكلاماك (Çağ. † → **eliklä-**), < *älik* + *lä*]

älikläş-: **älikläm** (v) † → **äligläş** [ايلىكلاش (Uyg.), < *älik* + *lä* + *ş*]

älit-: **äli** (v) † → **elt-** [اليتماك (Çağ.)] = *ällät*

***ällig:** **ällir** [ايلىك (Uyg.), bkz. ⁷*älik*] (K. B. 9,25 (A44. bab), 9,28 (A51. bab), 9,29 (A52. bab), 10,1, 10,3) Burada verilen örnekler „elli“ anlamında değil; (*elig*) „hükümdar“ anlamındadır. Arat'a göre K.B. de A365; A369; A6033'teki örnekler maddebaşına uygundur. {ED 141a *ellig*; UW 363b-364b *ellig*}

älliginçi: **ällirinçi** [Tar., ايلىكىچى (Çağ. † → **elliginçi**), < *ällik* + *inçi*] = *äliginçi*.

ällik: ³ällik [Tar., اليك (Çağ. †→ellig), (L. T. fehlerhaft. اتك), krş. *älik, älli, äli*]

älmäl: älmäl [المل (Çağ.)]

eyerin karın kayışı - подпруга у сѣдла - der Sattelbauchriemen (Calc. Wrt.) {?}

älsit-: älsit (v) † [سيهدك (Uyg.)]

yatıştırmak - успокоить - beruhigen; *bu söz işkä tutğıt köñülni läsit* bu sözü kullan, gönlünü rahatlat - употребляй это слово въ дѣло, успокой свое седце - wende dieses Wort an und beruhige deinen Sinn (K. B. 17,6; A165). Kaynaklarda böyle bir sözcüğe rastlamadım. Arat da sözcüğü *lesid* olarak okumuştur.

älsiz: ¹älciz †→⁴elsiz [ايلسيز (Çağ.), < *äl + siz*]

älsiz: ²älciz [السز (Çağ.), < *äl + siz*]

güçsüz, kuvvetsiz, hastalıklı, cılız - безсильный, слабый, немощный - kraftlos, schwach, ermattet. Çağ. için kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım; ancak sözcüğün Ar. *hāl* ve Türkçe +*siz* ekinden türetilmiş olabileceğini düşünüyorum.

ält- [Kom., سيحك سيحك (Uyg. †→ **elät-**), التمك (Çağ. †→ **elät-**), יִלְטִי (Kar. L.)]

äm: ⁴äm [Alt. Leb. Şor. Soy. Küer. Kom., سمد (Uyg.), ایم (Çağ. bkz. ¹ämä), ام (Osm. veralt.)] {EDa 155 em}

ämä: ¹ämä †→⁶äm [اما (Çağ.)] = ⁶äm.

ämäçi: ämäçi †→ämçi [اماجی (Çağ.), < *ämä + çî*]

ämäl: ¹ämäl †→ **emäl** [امال (Çağ.), = Moğ. ¹ämäl]

ämälä-: ²ämälä (v) †→ **ämlä-** [امالاماك (Çağ.), < *ämä + lä*] = *ämlä*

ämän: ⁴ämän [Bar. Başk. امان (Çağ. †→⁵ämän), = Far. همان]

ämän: ⁵ämän [امان (Çağ. bkz. ⁴ämän), = Far. - Ar. أن هم]

hemen - тотчасъ - sogleich. {Steingass1507b hemän}

ämçäk: ämçäk [Alt. Tel. Tar., ايمچاك (Çağ. †→**emçäk**), < *äm-* + *çäk*]

***ämçi:** *ämçi [اماجی (Çağ. bkz. **ämäçi**), < *ämä + çî*]

doktor, iyileştirici, otacı - лекаръ, врачъ - der Arzt, Heilkünstler. {ED 156b emçi}

ämçi: ämçi [Tar. (*ämçî*) Alt. Tel., ايمجى امجى (Çağ.)]

doktor - врачъ - der Arzt; *ämçî kiji* (Alt.) aynısı - id. {ED 156b emçi}

ämdi: ¹ämdi [Alt. Tel. Leb. Tar. Kom. Az., ايمدى (Çağ. †→³emdi),(Uyg.), krş. *äm, indi*]

ängäk: ²ängäk [Kom., امكاك (Çağ. †→³emgäk),(Uyg.), יִגְגִי (Kar. L. T.), < *ängä + k*]

ängäklä-: ängäklä (v) †→**emgäklä-** [امكاكلماك (Çağ.), < *ängäk + lä*]

ängät-: ängät (v) [ايمكاتمك (Çağ. †→**emgät-**), (Uyg.), < *ängä + t*]

ämil-: ⁴ämil (v) [Tar., املكك ḥmuḥmḥ; (Osm.), ايميلمك (Çağ. †→⁵emil-), < *äm + l*]

ämildäş: ämildäş [Tar., ايميلداهش (Çağ. †→ **emildäş**), < *ämil + däş*]

ämin: ämin [Çağ. Sart. Kom., ḥmun (Osm.), سجد (Uyg.), יִמִי (Kar. L.), < Ar. امين] {Steingass 102b emin}

ämiz-: 1ämiz (v) [Tar., ايميزماك (Çağ. †→**emiz-**), אימיזיך (Kar. L. T.)] = *ämis*. {Sang. 78 émiz-}

ämizäk: ämizäk †→emizik [ايميزاك (Çağ.), < *ämiz* + *äk*]

ämlä-: ämlä (v) [Kom., ايملامك (Çağ. bkz. ²*ämälä-*), ايملا (Uyg.)]

iyileşmek, sağlığına kavuşmak - лечить - heilen. {ED 161a emle-}

ämlük: 1ämlük [املوك (Çağ.), < *äm* + *l* + *ük*] {Sang. 27 ämükdäş}

ämlük: 2ämlük [املوك (Çağ.)]

meuve - какой-то плодъ - eine Frucht. {?}

än: 1än [Tel. Leb. Küer. Krm., ان , انك , ان (Osm. Az.) ان (Çağ. † →²**en**), ان (Uyg. † → **ig**)]

4) (Uyg.) geniş - широкий - breit; *qayu näñ yeg ärsä tüpi ig boñur* iyi olan şeyin temeli geniş olur - увсякой хорошей вещи основание широкое - welche Sache gut ist, deren Grundlage ist breit (K. B. 116,4; A4035).

qayu näñ yäk ärzä tübi än poñur → *qayu näñ yeg ärsä tüpi ig boñur*

Radloff *än* sözcüğünü “geniş” anlamıyla verse de sözcük bir sıfat değil “genişlik” anlamına gelen bir addır (bkz. ED 165b). Arat sözcüğü *ig* “hastalık” olarak okumuştur. Viyana nüshasında ”G olarak görülen sözcüğün *än* olarak okunmasına olanak yoktur.

än-: 6än (v) [Şor. Leb. Küer. Kom., انمك , انمك (Osm. Az.), اينمك (Çağ. †→⁷**en-**), انم (Uyg. †→⁷**en-**), אינמיך (Kar. L. T. Krm.), krş. *en*, *in*]

änägä: änägä [Tar., اناكا (Çağ.)]

1) anne, annecik - мать, матушка - Mutter, Mütterchen.

2) kaunana, süt anne, ebe - мачиха, кормилица, повивальная бабка - die Stiefmutter, Amme, Hebamme; اناناکا بولغان خ (Abg.) ebe - повивальная бабка - die Hebamme (Ş. Sül. اوکی مادر. دایه. حکمدارک الدلغی. مربیه. سوت آنا ودايهسى. والده مقامنده. {Sang. 27 änägä; Li 27}

änälik: änälik [انالك (Çağ.), < *änä* + *lik*]

anneli - имѣющій мать - der eine Mutter hat. {Li 119, 120 ene}

änç: änç †→ enç [انچ , انچ (Uyg.), < *än* + *ç*]

äncir: änçir [انجیر (Osm. Az.) (Çağ. †→ **incir**), انچیر (Uyg. †→ **encir**), krş. *incir* (Osm.)]

incir - винная ягода, фи́га - die Feige. انجیر بیغاجی آدمغه حواغه بیش بیوراغ بیردی (Rbg. 23,22) *İncir ağacı Adem ve Havva’ya beş yaprak verdi* - смоковница дала Адаму и Евѣ пять листьевѣ - der Feigenbaum gab Adam und Eva fünf Blätter. Çağ. için bu sözcük, *incir* biçimindedir. bkz. Kıs. En. 12v12 *incir yığaçı Ademğa yapurğak bermişi için*)

änçlän-: änçlän (v) †→ ençlän- [انچلän (Uyg.), < *änç* + *lä* + *n*]

änçländür-: änçländür (v) †→ ençländür- [انچلändür (Uyg.), < *änçlän* + *dür*]

änçlik: änçlik †→ ençlik [انچلیک (Uyg.), < *änçlik*]

änçrät-: änçrät (v) † [انچرät (Uyg.), < *änç* + *rä* + *t*]

Radloff'un „rahatlatmak, yatıştırmak - успокоить - beruhigen“ anlamlarını verdiği bu eylem, *ençrün-* eyleminin yanlış bir yazımı olmalıdır. Maddebaşı için verilen tek cümle örneği B ve C nüshalarında *ençrün-* eylemiyle geçtiğinden ve ettirgen çatılı eylem beyitin bağlamına uymadığından maddebaşı ve cümle örneği metinden çıkarılmıştır. *Ālik taqtқа minsün bü kün ençrätüp → elig tahtқа minsün bu kün ençrünüip* bugün Elik tahta çıksın -halkı- yatıştırırsın - пусть Эликъ сядеть сегодня на престоль успокаивая (народъ) - möge heute Elik den Thron besteigen (das Volk) beruhigend (K. B. 165,6; A5805). {ED 174b ençrün-}

әнçsis: **әнчсис** † → **ençsiz** [هنچس (Uyg.), < *әнç* + *sis*]

ändä-: **әндә (v)** [Alt. Leb. Tel., سنند (Uyg. †), krş. *ändä* (yak.), Moğ. سنندار]

1) (Tel. Alt. Leb.) yanılmak, hata yapmak - ошибиться, сдѣлать ошибку, дать промахъ - sich versehen, einen Fehler machen, fehlen.

2) (Uyg.) kavga etmek, haksız suçlamak - браниться, говорить неправду - zanken, falsch beschuldigen.

Radloff *anda* sözcüğünü *ändä-* olarak yanlış okuyup sözcüğe „kavga etmek, haksız suçlamak“ anlamlarını vermiştir. Böyle bir sözcüğe başka yerde de rastlanmamaktadır. Dolayısıyla maddebaşı da cümlenin anlamı da geçersizdir. Örnek dize şu şekilde değiştirilmiş ve açıklama iptal edilmiştir:

қағırма сән әндәмә сөкмә (falsch *sötmä*) *kadık!* (*sötmä* hatalı) → *қағırма сән anda ma sudma қатик!* (K. B. 118, 114; A4113).

әндир-: **әндір (v)** [Kır. Kom., انديرمك *Һнruemh*; (Osm.), اينديرماک (Çağ. † → *éndür-*), (Kar. L. T.), < *ән* + *dir*]

әндиşä: **әндишә** [Tar. Çağ. Az., < Far. اندیشه] {Steingass 110a *endişe*}

әндиşälän-: **әндишәлән (v)** [اندیشه لانمك (Çağ.), < *әндиşä* + *lä* + *n*] {Steingass 110a *endişe*}

***әндиşәlig:** **әндишәлиг** [اندیشلیک (Çağ. bkz. *әндиşәlik*), < *әндиşä* + *lig*]

endişeli, kaugılı - раздумье - das Nachdenken, Nachsinnen.

әндиşәlik: **әндишәлик** † → **әндиşәlig** [اندیشلیک (Çağ.), < *әндиşä* + *lik*]

әнгäk: **әнгәк** [ككاذن (Çağ.)]

yağ - жиръ, сало - Fett, Talg (Calc. Wrt. بيه) Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

әniş: **әниш** [(Çağ. † → *eniş*) Krm. Kom., اينش, انيش, اينيش *Һnuo* (Osm.), سنند (Uyg. † → *eniş*), ʷnʷʷ (Kar. T.), < *ән* + *ş*, krş. *yäniş* (Az.)]

әniyät: **әнијәт** † → **afiyet** [سندھت (Uyg.)]

bağış (af) - милость - die Gnade. Bu maddebaşı *afiyet* sözcüğünün yanlış okunması dolayısıyla e maddesine girdiğinden metinden örnek cümlesiyle birlikte çıkarılmıştır. bkz. *törtünçi қанағат ve әfiyät bilä!* (K. B. 7,16; A66)

әnlidür: **әnlidür** [راينليدو (Çağ.), انليدر (Osm.)]

1) güneşin battığı zaman - время заката солнца - die Zeit des Sonnenunterganges.

2) ikinci namazı, günün beş namazından üçüncüsü - третья изъ пяти ежедневныхъ молитвъ - das dritte der fünf Tagegebete (Calc. Wrt. نماز دیکر). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

änmäçi: änmäçi [انماچی (Çağ.)]

simsar, komisyoncu - маклеръ - der Makler (Calc. Wrt. دلال). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

änük: äñyk †→enük [انوك (Çağ.), krş. *änik*]

änür: äñyr [انور (Çağ.)]

demirci maşası - клещи - die Schmiedezange. Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

är: ¹än [Tel. Alt., سب (Uyg. †), اب (Çağ.†), ايب (Osm.)]

1) fazlalık, çokluk - приличіе, пригодность - die Ziemlichkeit anlamlarında verilmiş olan bu maddeden, Uygurca olarak gösterilen KB'in cümle örnekleri çıkarılmıştır. KB'de böyle bir sözcük olmadığı gibi, verilen örnek sözcükler; yip, eb gibi sözcüklerin yanlış okunmuş biçimleridir. Örnek: *adadı piliklik sözün inçkä är* → *atadı biliglig sözün yinçge yip* (K. B. 40,19; A748)

är: ⁴än [Küär., سب (Uyg. †→²äv), krş. *äb, äv, äw, üy, öy, ü*]

ev - домъ - das Haus.

är-: ⁸än (v) † [سب (Uyg.), krş. *äv*] → ev-

ärçi: ¹änçi [Tel. Alt. Leb., سب (Uyg.), < *är* + *çi*]

1) (Uyg. Leb.) evli kadın, kadın, ev sahibesi, meyhaneci kadın, ev kadını - женщина, хозяйка - eine verheirathete Frau, Frau, ein Frauenzimmer, eine Wirthin, Hausfrau (女 蒂 Çin.-Uyg. Wrt. 34,b). { Ligeti 1966, s. 134} (krş. *ebçi, ewçi, ibçi, épçi, ipçi*. Radloff'un burada Uyg. için kastettiği, Moğol hakimiyeti sonrası Uygurca metinlerdir. Sözcüğün p'li biçimi günümüz Türk dillerinde de bulunmaktadır. Kır. *epçi cak*, Alt. *ärçi yan*, Çul. *ärçi* vs. bkz. Li 1999: 240)

äplä-: ^{änlä} (v) [اييلاماك (Çağ.†), اپلامك (Osm.), سب (Uyg. †→ ^avla-)]

1) gerektiği gibi muamele etmek, duruma uygun, doğru, dikkatli düşünerek muamele etmek - дѣйствовать какъ слѣдуетъ, дѣйствовать, соображаясь съ обстоятельствами, согласно чему, дѣйствовать вѣрно, разсудительно - handeln wie es sich gehört, den Umständen gemäss; passend, richtig, bedacht handeln; olarak tanımlanan sözcük, *avla-* eyleminin yanlış okunmuş ve tanımlanmış biçimidir. *sämiz połza it toq äbin äplämäs* olarak verilen dize *sämiz bołsa it toq avın avlamaz* olarak değişmelidir. (K. B. 180,21; A6366) 2) (Çağ. V. †) bir araya getirmek, yoluna koymak, iyi duruma getirmek, yazmak - составить, совершить, исправить, сочинить - zusammenstellen, ausrichten, ausbessern, verfassen. Çağ. için de böyle bir sözcüğe rastlamadım.

äpli: ^{änli} [اييلو (Çağ.), < *är* + *li*]

mahir, mükemmel, beceri sahibi, bilgili, deneyimli - ловкій, совершенный, опытный - geschickt, vollkommen, erfahren.

äplik: ¹änlik † [ايليك (Çağ.), < *ap* + *lik*]

uygun - подходящий - passend. Çağ. için kaynaklarda böyle bir sözcüğe rastlamadım.

äplik: ²änlik † → ävlig [-اىلىق (Uyg), < *ap* + *lik*]

äpsik: äncik [ايسيك (Çağ.)]

küçük, güçsüz, yetersiz, zayıf, az, azıcık, yavru hayvan, çocuk - мало, недостаточно, малолѣтній, молодое животное, дитя - klein, schwach, mangelhaft, minorenn, ein junges Thier, Kind (Calc. Wrt. كم کمتر وخرد سال وطفل و. {?})

äpsiz: ¹änciz [ايسيز (Çağ.), ايسز *hosuz* (Osm.), ايسيز (Uyg. †), < *ap* + *siz*]

uygun olmayan, ölçsüz - негодный, неподходящий - unpassend, nicht angemessen; *közi soq kiji öskä äpsiz potur* → *közi suq kişi özkä ärsiz botur* (Uyg.) aç gözlü insan kendiyle uyumsuzdur жадный человек негоден для себя - der gierige Mensch ist gegen sich unpassend (K. B 95,27; A2611)

äpsiz: ¹änciz [ايسيز (Çağ.), ايسز *hosuz* (Osm.), ايسيز (Uyg. †), < *ap* + *siz*] {?}

är: ¹ap [Tel. Alt. Şor. Leb. Kumd. Tar. Tob. Küär. Krm. (Çağ. † → ²er) Kom., ار, ایر *he*, ér (Osm.), (Kar. T. L.), ار (Uyg.), krş. *er, ir*, Moğ. [ار] {ED 192a; UW 389a-391b er}

är-: ³ap (v) [ار (Uyg.) Çağataycanın yazı dilinde bu eylemin yalnızca bir iki biçimi varlığını sürdürebildi: ایردی, ایردینک, ایردیم, ایردوک, ایردیلا, ایردیلر nadiren ایرور ve ایرم, daha az görülen ایرکان. Soy.'da *ärgän* sözcüğüyle karşılaştım; buna karşılık Uygurcada tüm eylem biçimleri görülmektedir. krş. ä, i] - In der dschagataischen Schriftsprache haben sich Zeitworts durchgängig erhalten: ایردی, ایردینک, ایردیم, ایردوک, ایردیلا, ایردیلا, ایرور und ایرمس noch seltener ایرکان. Im Soj. ist mir *ärgän* aufgestossen; im Uigurischen hingegen treten alle Verbalformen auf. krş. ä, i] olmak - быть – sein. {ED 193b er-}

är: ⁴ap [ار (Osm. (Çağ. † → ¹⁴er)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ, рано - am frühen Morgen, frühzeitig.

***äräj:** äpäж [(Uyg.) bkz. *äriç*]

ruhta sakinlik bulunması huzur, umut - спокойное расположение духа, спокойствие, надежда - die ruhige Stimmung, Ruhe Hoffnung. {ED 200a-b; DTS 176 erej}

***äräjläñ-:** äpäжläñ (v) [(Uyg.), < *äräj* + *lä* + *n*, bkz. *äriçlä*]

sakinleştirmek - успокоить - beruhigen; *äräjläñsü élkä yätürsü elig halkı* sakinleştire ve ona yardım ede - пусть онъ успокоить и дастъ помощь народу - möge er das Volk beruhigen und ihm helfen (K. B. 167,31; A5894). {ED 200b *erejlen-*; DTS 176 *erejlen-*}

ärän: ⁴apän [ايران (Çağ. † → ⁶erän), ایرن *hehn* (Osm.), ار (Uyg.) [ار] (Kar. L.), < *är* + ?]

1) iyi insan, iyi eğitimli insan, güçlü cesur insan, kibar insan - хороший человек, человек хорошаго образования, сильный, храбрый человек, джентельменъ - ein tüchtiger Mann, ein Mann von guter Bildung, ein tapferer Mann, ein gentleman.

yimä tägmä piringä pir ögün äränlär adın adamış turur → *yimä tägmä biringä bir ögün äränlär adın adamış turur* (K. B. 4,2);

acunda nä yañtık ärän toqtı kör! → *acunda nä yañtığ ärän toğdı kör!* (K. B. 18,14; A234). {ED 232b; UW 409b-411a eren}

ärän: ⁴**ärän** [ایران (Çağ. † → ⁶erän), ایرن hehñ (Osm.), (Uyg.) آرائن (Kar. L.), < är + ?]

äränlik: **äränlik** † → **eränlik** [ایرانلیک (Çağ.), < ⁴ärän + lik]

ärävl: **ärävl** [ایرول, هرول, يرول (Çağ.)]

öncü, ileri, lider - аванпосты, авангардъ - der Vorposten, die Vorhut. {?}

ärdä: ²**ärdä** † [آردا (Uyg.) → ⁴ärtä] = ⁴ärtä

ärdägi: **ärdägi** [Leb. Tob., آرداگى (Uyg. † → **ärtäki**), 古昔 (Çin.-Uyg. Wrt. 14, b)]

***ärdämli:** **ärdämli** [آرداملى (Uyg.), < ärdäm + lig bkz. **ärdämlik**]

yararlı, becerikli - заслуженный, ловкий - verdienstvoll, geschickt. {ED 212a; UW 415b-417b; DTS 176 ärdämli}

ärdämlik: **ärdämlik** † → **ärdämli** [آرداملى (Uyg.), < ärdäm + lik]

ärdäni: **ärdäni** † → **ärdini** [آردانى (Uyg.), krş. Моғ. آردانى]

***ärdini:** **ärdini** [(Uyg.), krş. Моғ. آردانى bkz. **ärdäni**]

değerli taş - драгоценный камень - der Edelstein. {ED 212a **ärdini**; UW 418a-424b **ärdini**}

ärgä: ³**ärgä** (v) † → **irk-** [ایرگماک, ایرکماک (Çağ.)]

toplanmak, yığılmak - собираться - sich sammeln, zusammengebracht werden (Ş. Sül. بريكماک. يغيلمق. ادخال اولمق. توپلانمق. مجتمع اولمق). {ED 221a **irk-**}

ärgäk: ¹**ärgäk** [Şor. Leb. Küär., آرگاک (Uyg. † → ²erkäk)] = **ärkäk**

ärgän-: ¹**ärgän** (v) † → **irkin-** [ایرگانماک (Çağ.)]

toplanmak, katılmak - собираться, присоединяться - sich versammeln, sich anschliessen. {ED 227a **irkin-**}

ärgän: ²**ärgän** [ارگان heqññ (Osm. Çağ.)] = **ärgin**

evlenmemiş, bekar, yaşı geçkin bekar - холостой, неженатый - unverheirathet, Junggesell, Hagestolz. {ED 235a **ergen**, Sang. 18}

ärgänlik: **ärgänlik** [ارگانلىک heqñññ; (Osm. Çağ.)] {ED 235a **ergen**, Sang. 18}

ärgäş-: **ärgäş** (v) [Tar., ایرگاشماک (Çağ. † → **eriş-**), < ³ärgä + ş]

ärgäştür-: **ärgäştür** (v) † → **eriştür-** [ارگاشتورماک (Çağ.), < **ärgäş** + **tür**]

ärgin: ²**ärgin** † [آرگىن (Uyg.), < **ärk** + **n**]

Böyle bir sözcüğe „fazlasıyla bol, zengin biçimde, zengin“ anlamlarıyla rastlamadım. Maddebaşı için K. B. den alıntılanan cümle örnekleri ise ya yanlış okunmuş ya da yanlış anlamlandırılmıştır.

ärgis: ¹äp̄ric † → **härgiz** [Kom., سمالحه (Uyg.), = Far. هرگز]

äri-: ³äpi (v) [Alt. Tel. Leb. Bar. Tar. Krm., ايريمك (Çağ. † → ⁴eri-), اريمك ḥeumḥ; ἐριμέχ (Osm.Az.)]

äriç: äpiç † → **äräj** [سماحه (Uyg.) = äriñç]

{ED 200a-b; DTS 176 erej}

äriçlä-: äpiçlä (v) † → **äräjlän-** [سماحه (Uyg.), < äriç + lä, krş. äriñçlän]

äriçlik: äpiçlik † → **äriñjlig** [سماحه (Uyg.), < äriç + lik]

ärik: ¹äp̄ik [Kom., اريك (Çağ. † → **ärük**) (Osm. Az.)] = örük

ärik: ²äp̄ik † → **irig** [ايريك (Çağ.), krş. ²äri]

1) sert, katı - твердый, шероховатый - rauh, hart.

2) kaba, büyük, iri taneli - грубый, крупный - grob, grobkörnig.

3) büyük, iri - великий - gross (Ş. Sül. زور. جملو بيوك. جسيم. يوغان). {ED 222a irig}

ärik: ³äp̄ik [Tar. Alt. Tel. Şor. Kom., ايريك (Çağ. † → **erk**), († Uyg. → **irig, er**)]

1) güç, kudret - могущество, сила - die kraft, Gewalt; *nä istäsädä ärik bar ne isterse onu yarabilir* - онъ можетъ все дѣлать, что онъ хотеть - er kann Alles thun, was er will; *ärik kälmädi* (Çağ.) (buna) gücü yok - онъ не имѣеть силы на это - er hat dazu keine Kraft; *ärkim yätmädi* (Çağ.) gücüm yetmedi - у меня силы не доставало - meine Kraft reichte nicht aus.

2) † (Uyg. → **irig**)

3) (Çağ. †) istek, dilek, fikir, huy воля, желание, мнѣние, капризь - der Wille, der Wunsch, die Meinung, die Laune; ارکیدین ات بیديلار شرايين اوجماخ ايچتيلار (Rbg. 10,22) cennetin şarabını içtiler ve gönüllerince et yediler - они пили вино райское и ѣли мясо въ волю - sie tranken den Wein des Paradieses und assen Fleisch nach Belieben. Bu sözcük, *et(l)er kedin* sözcüklerinin yanlış okunmasından kaynaklanan bir hata sonucunda „istik, dilek, fikir, huy“ anlamında sözlüğe konmuştur. Cümlenin aslı tam olarak şöyledir: *İçtiler uçmaḥ şarābın yediler et(l)er kedin*. (Kıs. En. 5v7, dipnot 5)

ärik-: ⁵äp̄ik (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايريك (Çağ. † → **irik-**), سلافة (Uyg. † → **irik-**), krş. *erän*]

1) canı sıkılmak, içinde bir boşluk hissetmek, özlemek, sıkıntı ve yetersizlik hissetmek - скучать, чувствовать недотатокъ - sich langweilen, eine Leere in sich fühlen, sich sehnen; 2) kendini eziyet altında hissetmek, memnuniyetsiz olmak, baskı altında kalmak, bıkmış olmak, iğrenmek - считать тягостнымъ, быть недовольнымъ, считать противнымъ, неприятнымъ, пренебрегать, ненавидѣть - sich belästigt fühlen, nicht zufrieden sein, überdrüssig sein, Ekel empfinden, verabscheuen;

Bu maddə başı Uyg. və Çağ. için *i* maddəsinə ait olmakla birlikdə ilk iki örnək *irik-*; son örnək isə *irin-* maddəbaşının örnək cümlələri olmalıdır.

äm ärzäl turur tärk äriksä kaçar → *häm irsäl turur tärk iriksä kaçar* (K. B. 29,26; A548)

könül pärdim ärzä äriktî ävä → *könül bärdim ärsä iriktî ivä* (K. B. 49,23; A1172)
sağı yoq arıq tin idizi kiji - ärikmäs, kıtur - parça yalnuq iji → *saqınuq arıq din idisi kişi - irinmäs, kıtur - barça yalnuq işi* (K. B. 91,17; A2462) {ED 226a irik-(?ërik-)}

äriklä-: ²**äpiklä** (v) † → **iriklä-** [اریکلأمک (Çağ. V.), krş. *äliklä*]

rahatsız etmek, alay etmek - дразнить, насмѣчаться – necken, verspotten; *bir kimsädän äriklädi* aynısı - id. {ED 226a irik-?}

äriklän-: ^{äpiklän} (v) † → **iriglän-** [إیریکلانی (Uyg.), < ³*ärik* + *lä* + *n*]

bıkmak, usanmak - надоѣдать - zuwider sein; *irigländi ödläk maña tügdi kaş* boş vakit benim çin kötüydü, beni rahatsız ediyordu (önümde kaşlarını aşağı indirdi) - праздность надоѣла мнѣ, она стала мнѣ неприятна - die Musse war mir zuwider, sie war mir unangenehm (senkte vor mir die Augenbrauen) (K. B. 63,7; A1586); *irig sözkä buşma, köni ärsä söz - köni söz irig ot iriglänmä* öz sert sözlere kızma, eğer doğruysalar; doğru sözler (her zaman) sert olurlar, onları yanlış anlama (bu sözlere alınma) - не сердись на рѣзкія слова, если они справедливы; справедливыя слова (всегда) рѣзки, не гнушайся ими - sei nicht zornig über harte Worte, wenn sie gerecht sind; gerechte Worte sind (stets) hart, nimm sie nicht übel (K. B. 164,10; A5775). {ED 228b iriglän-}

äriklük: ²**äpiklik** [ایریکلیک (Çağ. † → **ärklik**), سەدەd

1) (Çağ. † → **ärklik**) kendi isteğiyle, özgür iradesiyle sahip olduğu şey - свободная воля, свободное расположение, распоряжение - freier Wille, freie Verfügung, freier Besitz.

2) († Uyg. → **iriglik**) şiddet, sertlik - вспыльчивость - die Heftigkeit. **3)** († Çağ. → **ärklik**) güçlü, her şeye kadir - могущественный, всемогущий - mächtig, allmächtig. {ED 222a irig}

3) († Çağ. → ***ärklik 1**) güçlü, her şeye kadir - могущественный, всемогущий - mächtig, allmächtig. {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180 erklig}

äriktir-: ¹**äpiktir** (v) [Tel. Leb. Şor. Küär., ایریکتیرمک (Çağ. † → **iriktir-**), < ⁵*ärik* + *tir*] {ED 226a irik-?}

ärim: ²**äpim** [Tar., ایریم *heum* (Osm.), ایریم (Çağ.), krş. *äriñç*, *äriç*, Moğ.]

1) umut, beklenti, batıl inanç, hayal gücü - надежда, ожидание, суевѣрие, воображение - die Hoffnung, die Erwartung, der Aberglaube, die Einbildung.

Bu sözcüğe hiçbir kaynakta rastlamadım; ancak sözcüğün Moğolca „aramak, izlemek, dilemek...“ anlamlarına gelen *eri-* ~ *ere-* eyleminden türediğini tahmin ediyorum. (bkz. Lessing 326b)

ärimçäk: **äpimçäk** [اريمچك (Çağ.), < *ärim* + *çäk*]

umut - надежда - die Hoffnung. {bkz. Lessing 323a eremsi-}

ärin: **¹äpін** [Alt. Tel. Leb. Şor. Soy. Kom. Küär., نيرا (Çağ. †→ **³erin**), نريا (Osm.), נרין (Kar. L. T.)]

1) dudak - губа - die Lippe. {ED 232b érin}

ärin-: **⁶äpін (v)** [Şor., ساحت (Uyg. †→ **irik-**), ايرينمك (Çağ.) هچۈنمىھ; (Osm.), krş. *ärän*, *ärik*] **1**) (Uyg. †→ **irik-**) kendini iyi hissetmek, memnun olmak, neşeli olmak, bir şeyden hoşlanmak, dinlenmek - чувствовать себя хорошо, уютно, радоваться, имѣть удовольствіе, отдыхать - sich wohl, behaglich fühlen, sich freuen, in guter Stimmung sein, an etwas Gefallen finden, ruhen.

Radloff, *irikmek* sözcüğünü *ärimäk* olarak yanlış okumuş ve sözcüğün ilk anlamını „kendini iyi hissetmek, memnun olmak, neşeli olmak, bir şeyden hoşlanmak, dinlenmek“ olarak vermiştir. Dolayısıyla Uyg. için verilen *orun kıttı katık irikti özün* (K. B. 41,5; A765) gibi cümle örnekleri metinden çıkarılmıştır. {ED 226a irik-}

ärin: **⁸äpін** †→ **irig** [سارم (Uyg.), belki de *³ärik* biçimi için hatalı bir yazım - vielleicht ein Versehen des Abschreibers für *³ärik*, krş. dass] sağlam, güçlü - крепко, сильно - fest, stark.

Sözcük *irig* yerine yanlış okunduğundan metinden cümle örnekleriyle çıkarılmıştır. bkz. *tapuğka irig boł bayatka tapın!* hizmette çok sağlam ol ve yalnızca tanrıya hizmet et! - будь крепкимъ въ слижбѣ и служи Богу! - sei fest im Dienst und diene (nur) Gott! (K. B. 55,5; A1329); *cevab kıtğu yärdä irig* (درست) *sözlämä* cevap vermen gerektiği zaman yüksek sesle söyleme - когда тебѣ слѣдуетъ отвѣчать, не говори громко - wenn du zu antworten hast, rede nicht mit fester Stimme (K. B. 123,29; A4303). {ED 222a,b} {ED 222a,b irig}

äriñ: **äpін** [ارينك (Çağ. †→ **iriñ**) (Osm.)]

irin, iltihap - матерія, гной - der Eiter. {ED 233a iriñ}

***äriñç:** **äpінч** [سارمچ, سارمچ (Uyg.), < *är* + *inç*, krş. bkz. *äriñç*]

muhtemelen, belki, galiba - усилительная частица - wahrscheinlich, vermutlich. (bkz. {ED 234a erinç})

äriñç: **äpінч** †→ ***äriñç, äriñj** [سارمچ, سارمچ (Uyg.), < *ärin* + *ç*, krş. *äriñiñ*]

Maddebaşı için verilen örnek cümleler: *ölüm buzmağınça buzutmaz erinç* (K. B. 36,5; A882); *bu arkuğ kıtınçtığ nä muñtuğ äriñç* (K. B. 83,15; A2064); *törüsüz tapuğçı yarumaz äriñç* (K. B. 107,12; A3739); „galiba, muhtemelen“ anlamlarına gelen *erinc* maddebaşının örnek cümleleri olmalıdır; son örnek olan *ärin(ç)kä*

avinma, sän içmä süçig (K. B. 147,19; A5208) anlamca bu maddebaşına uymakla birlikte son sesi *j* olmalıdır. {ED 234a; ED 200a; DTS. 178, 179 *erinç, erinj*}

ärincik: äriñçik † → **irinçig** [أرينچىغ (Uyg.), < *äriñ* + *cik*]

can sıkıcı - скучный - langweilig; *uzun sözläsä söz irinçig boñur* uzun konuşulduğunda can sıkıcı olur - если долго говоришь, становится скучно - wenn man lange spricht, wird es langweilig (K. B. 112,33; A3938); *qamuğ äski yañtar irinçig boñur* tüm eski alışkanlıklar sıkıcı görünür - все старое кажется скучнымъ - alle alten Gewohnheiten erscheinen langweilig (34,8; A687). {OTWF 366 irinçig; ED 236b-237a érinçig; DTS 178}

äriñçlän-: äriñçlän (v) † → **äriñjlen-** [أرينچىلەن (Uyg.), < *äriñç* + *lä* + *n*]

äriñçlik: äriñçlik † → **äriñjlig** [أرينچىلىك (Uyg.), < *äriñç* + *lik*, krş. *äriç*]

***äriñj: äriñj** [أرينچ, بىلەنچى (Uyg.), bkz. *äriñç*]

sükunet, haz, memnuniyet, huzur - спокойствие, удовольствие - das Behagen, die Ruhe; *äriñjkä avinma, sän içmä süçig* huzura kendini bırakma, tatlı bir şeyin tadına varma - не предавайся спокойствию не упивайся сладкимъ - überlasse dich nicht der Ruhe, genieße nichts Süßes (K. B. 147,19; A5208). {ED 200a erej; DTS bkz. *erinç, erinj* 178, 179}

***äriñjlän-: äriñjlän (v)** [أرينچىلەن (Uyg.), < *erinj* + *lä* + *n*, bkz. *äriñçlän*] kendini iyi hissetmek - чувствовать себя хорошо - sich behaglich fühlen. {ED 200b erejlen- ; DTS 179 erinjlen-}

***äriñjlig: äriñjlig** [أرينچىلىك (Uyg.), < *erinj* + *lig*, bkz. *äriçlik*] durgun, sakin, hoş - спокойный, приятный - ruhig, behaglich.

äriñlä-: äriñlä (v) † → **iriñlä-** [أرينچلا (Çağ.), ار كلكم (Osm.), < *äriñ* + *lä*]

iltihaplanmak - гноиться - eitern. {ED 233a iriñ}

äriñlän-: äriñlän (v) † → **iriñlä-** [أرينچلانماك (Çağ. Osm.), < *äriñ* + *lä* + *n*] = *äriñlä*. {ED 233a iriñ}

äriñlik: äriñlik † → **iriñlik** [أرينچلىك (Çağ.), < *äriñ* + *lik*] = *äriñli*. {ED 233a iriñ}

ärip: 1ärip † → **härif** [Uyg.), = Ar. حرب]

äriş: 1äriş [Az., اریش (Osm. Çağ. † → **arış**, ⁵**eriş**), krş. *arış*]

dokumanın çözgüsü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes.

äriştür-: äriştür (v) [أريشتور (Çağ.)]

1) birbirine yer vermek - дать другъ другу мѣсто - einander Platz machen.

2) = *äriştir*-.

Bu sözcük kaynaklarda Radloff'un verdiği anlamlarla değil; „izletmek, ardından göndermek, ardındakine takmak“ anlamlarıyla verilmiştir. {Sang. 69 ériştürmāk}

ärit-: 1ärit (v) [Alt. Tel. Leb. Küär., ارىتمك *ħeuyimħ*; értiméħ (Osm. Az.) (Çağ. † → ²**erit-**), أريتم (Uyg.), < *äri* + *t*]

ärk: ärk [Krm., (Uyg.), ار ك (Çağ. † → **erk**), ار ك (Kar. L.), krş. *ärik*] {ED220b; UW 431a-432a erk}.

ärkäç: ärkäç † → **erkäç** [ار كچ (Çağ.)]

ärkäk: ¹ärkäk [Alt. Tel. Leb. Tar. Krm. Kom., ارکک (Çağ. †→²erkäk), ایرکک ḥe;ḥ; (Osm.), < är + kāk]

1) erkek cinsi, erkek (hayvanlar için) - мужского пола, самец - männliches Wesen, das Männchen (von Thieren). {ED 223b érkek, Sang. 70 érkek}

ärkälä-: ¹ärkälä (v) [Tar. Tel. Alt. ارکه لاماک (Çağ.), < ärkä + lä]

2) (Çağ. Tar.) nazlandırmak, şımartmış olmak, ebeveyne eziyet etmek - быть изнѣженнымъ, безпокоить родителей - verzogen, verzärtelt sein, die Eltern quälen, belästigen. {Lessing 329b erkele-}

arkälät-: ¹arkälät (v) [Tar., ارکه لاتماک (Çağ.), < ärkälä + t]

çocuğu nazlandırmak - изнѣжить ребенка - ein Kind verziehen, verzärteln. {Lessing 329b erkele-}

ärkäş: ³ärkäş [ارکاش (Çağ.)]

dalga - волна - die Welle (Ş. Sül. طالعہ موج. طلاطم). Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım; ancak sözcüğün Moğolca “dönmek, etrafında dönme” anlamlarına gelen *ergi-* eylemiyle ilişkili olduğunu düşünüyorum. {bkz. Lessing 323 ergi-}

ärkäş-: ⁴ärkäş (v) [ایرکاشماک (Çağ.), krş. ärkä]

okşamak, sevmek, latife uyararak - ласкать, шутить - liebkosen, spassen. Radloff’un “sevgili, cilve” gibi anlamlara gelen *ärkä* adına bağladığı bu eyleme kaynaklarda rastlayamadım. Ancak sözcük, Moğolca “nazlandırmak” anlamına gelen *ärkälä-* eylemiyle bağlantılı olabilir?! {Lessing 329b erkele-}

ärkil-: ärkil (v) †→ irkil- [ارکيلماک (Çağ.)]

uykuya yenik düşmek- быть охвачену сномъ - vom Schläfe überwältigt werden. Bu sözcük “sabah erken kalkmak” anlamına gelen *irik-* eylemiyle ilişkili olmalıdır. {ED 226a irik-}

ärkin: ¹ärkin [Tel. W. ارکيش (Çağ. †→³erkin)]

serbest, bağımsız, bir şeye bağımlı olmayan - свободный, вольный - frei, ungebunden.

ärkin-: ²ärkin (v) [ایرکينماک (Çağ.), krş. ärrik]

bir şeye eğilimi olmak - быть склоннымъ - geneigt sein; külmäkkä ärkinür o, gülmeye eğilimlidir - онъсклоненъ смѣяться - er ist geneigt zu lachen (Ş. Sül. بر طرفه اغمق. تمايل ايتمک. ترازو و يوکينک اغر طرفی). Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

ärkinä: ärkinä †→ irkänä [ارکينه, ایرکينه (Çağ.)]

1) dağ geçidi, dar - горный проходъ, узкій - Bergpass, eng (Ş. Sül. طاغ بلی). طار (کمری. تنک. تارک); ärkinä kun (ارکينه قون) Türkistan’da bir dağ - гора въ Туркестанѣ - ein Berg in Turkestan (Ş. Sül. اول طاغك درهسنده ترکستانده بر طاغ اسميدر. قيان. نکوز. صکره سدی بوزوب عالمه منتشر □□□ مسکون ايديلار و سيونج خان قاپوسنی سد ايتمش ایدی بر مد (اولديلار)).

2) çadırın tepesindeki duman bacası deliği - деревянное кольцо на верхушкѣ юрты - Rauchlochring des Jurtendaches (Ş. Sül. باش طرفنده اولان چوب کبتقنک ب). {Sang. 70 irkänä}

***ärklik**: **äpklär** [ايركلىك (Çağ.), (Uyg.) bkz. *ärklik*, *²ärklik*]

1) güçlü, kuvvetli, kudretli - сильный, могучий - stark, mächtig; 2) † → *ärklik*
I gönüllü, serbest - добровольный - freiwillig, frei; *bu dünyä tünäk kıldı ärklik adı* o (kadın) bu dünyayı zindana çevirdi, ada göre bağımsız olsa da - она сдѣлала этотъ міръ темницею, хотя по имени онъ свободенъ - sie machte diese Welt zum Gefängnisse, wenn sie auch dem Namen nach frei ist (K. B. 100,21; A3520).

Raddlof'un maddebaşına verdiği ikinci anlam Uyg. örnek için geçersizdir: *bu dünyä tünäk kıldı ärklik adı* örnek cümlesindeki *ärklik* sözcüğü ise güçlü anlamıyla kullanılmıştır. Cümlenin doğru çevirisi ise: „Güçlü Tanrı bu dünyayı ona zindan etti.“ olmalıdır. Bunun yanında Çağ. *²ärklik* maddesi, anlamı ve okunuşunun bu maddeye uygun olması dolayısıyla *ärklik 2*)'ye gönderilmiştir. (bkz. *²ärklik*). {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180 erklig}

***ärkliklik**: **äpklärlik** [سئلاکلیک (Uyg.), < *ärk* + *lig* + *lik* bkz. *ärkliklik*] {ED 228a; UW 440b-441a}

ärklik: **äpklär** † → *ärklik* [ايركلىك (Çağ.), (Uyg.)]

ärkliklik: **äpklärlik** † → *ärkliklik* [سئلاکلیک (Uyg.), < *ärk* + *lik* + *lik*]

ärksis: **äpklär** † → *ärksis* [سئلاکلیک (Uyg.), < *ärk* + *sis*]

ärksislik: **äpklär** † → *ärksislik* [سئلاکلیک (Uyg.), < *ärksis* + *lik*]

ärksiz: **äpklär** [Kom., ארסז (Kar. L. T) (Uyg. bkz. *ärksis*)] = *ärksis* {ED 226a; UW 444a erksiz}

***ärksizlik**: **äpklär** [سئلاکلیک (Uyg.), < *ärksis* + *lik* bkz. *ärksislik*] {ED 228a erksizlik}

ärkuncäk: **äpklär** [اركونچاک (Çağ.)]

salıncak biçiminde beşik - люлька въ формѣ качели - eine Wiege in Form einer Schaukel. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım ancak “salıncak biçiminde beşik” anlamına gelen bu sözcüğün “tepmek” anlamına gelen *irk-* eylemiyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla sözcüğün ilk sesinin i veya kapalı e olması muhtemeldir. {ED 226 irk-}

ärlik: **¹äpklär** [Tar. Kom., ايرليك (Çağ. † → ⁶*erlik*), ارلك (Osm.), < *är* + *lik*]

ärlik: **²äpklär** [Tar., ايرليك (Çağ. † → ⁷*erlik*), < *är* + *lik* (= *li*) = *ärli*]

ärmäk: **¹äpklär** [Tel. Alt., ارمك (Çağ.)]

söz, konuşma, söylenti - бесѣда, разговоръ - die Rede, das Gespräch, das Gerücht. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

ärmäk: **³äpklär** [Kaz., ا.Çağ(† → *örmäk*), کرش. *örmök*]

deve yününden bir etek, giysi - одежда изъ верблюжьей шерсти, армякъ - ein Rock aus Kameelgarn (Calc. Wrt., Ş. Sül.) {ED 231b örmek}

ärmäkläş- : **ärmäkläş (v)** [ا.Çağ(† → *ärmäk* + *lä* + *ş*)

çene çalmak, çok konuşmak - болтать - schwatzen. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

ärnäk: әрнәк [ایرناک (Çağ.)] = *irnäv*

1) kenar, yan - край - der Rand, die Kante (Ş. Sül. چ. حلقه ایرکنکحواله. بیت. محوطه).

2) A.B elyazmasında şu cümle yer alır - in der Handschrift A. B. ist der Satz: (Rbg. 13,11) اولقى تیریسى نینک نشانى برماغلاری اوچنده قالدی vasıtasıyla tekrarlanmış - wiedergegeben durch , اردından - *ärnäk* , لى اولقى تیریسى نینک بیلکوسی ارناکلار اوچندا قا , şü anlama gelir: asıl olarak 'kadar çok' - darnach hiesse *ärnäk* ursprünglich soviel, wie: - parmaklar - конечности - die Extremitäten (krş. Ş. Sül. برماقلرک اوجى). {Kıs. En.7r2 ernek}

***ärsig:** әрсиг [سرسىغ (Uyg.), < *ärsi* + *g* bkz. *ärzik*]

bir kimsenin saygın özelliğidir, örneğın “soylu” - какое-то почетное качество человека, может быть «благородный» - eine ehrende Eigenschaft eines Menschen, etwa «edel». {ED 238a **ärsi*->*ärsig*}

ärtä: 4ärtä [Alt. Tel. Leb. Tar. Soy. Krm. Kom., ایرتا (Çağ. †→ 5ertä), ههجه ههجه (Osm.), ʔʔʔʔʔʔ (Kar. L.), ktş. Моғ. ärdä (Yak.) (Çin-Uyg. bkz. 2ärdü) {ED 202 érte, Sang. 69 érte}

ärtägi: 1ärtägi [Kom. Krm., (Çağ. †→ ertäki)] = *ärtähî*.

ärtägi: 2ärtägi †→ ertäki [ایرتاکی (Çağ.), < 4ärtä + *gi*] = *ärtäk*

***ärtäki:** ärtäki [سارتاکی (Uyg.) (古昔 Çin.-Uyg. Wrt. 14, b) bkz. *ärdägi*]

uzun zaman önce, bir zamanlar - давно тому назад - vor langer Zeit, einst. {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä-ki*}

ärtäj: 1ärtäj †→ er tañ [ایرتانک (Çağ.)]

ärük: әрүк [ساروک (Uyg.), (Çağ. bkz. 1ärik) krş. 1ärik, örük]

erik - априкосъ - die Aprikose (Çin.-Uyg. Wrt. 20,a). {Ligeti 1966, s. 135; ED 222a = *ärik*}

ärüksün: әрүксүн [اروکسون (Çağ.), krş. *erü*]

1) ordunun kamp yeri - лагерное место армии - der Lagerplatz einer Armee (Ş. Sül. عسكرک واردونک قونديغى محل).

2) bir erik türü - родъ сливъ - eine Art Pflaumen (Ş. Sül. بر نوع اريك). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äryä: әрjä [اريا (Çağ.)]

nehir yatağı - русло рѣки - ein Flussbett (Calc. Wrt. آب راه).

ärzäl: әрзäl †→ ersed [سرسال (Uyg.), = Ar. أرذل; Osmanlıcada da kullanılır - auch im Osm. im Gebrauch, krş. Zenker I, 27,8]

ärzällik: әрзällik †→ ersedlik [سرساللىك (Uyg.), < *ärzäl* + *lik*]

ärzik: әрзік †→ ärsig [سرسىغ (Uyg.), < *är* + *zik*]

äs: 1äc [Tel. Alt. Leb. Küär. Krm. Kom., ايس (Çağ. †→ 12es) (D.T.), اس (Uyg. † bkz. *notlar*), ʔʔʔʔʔʔ (Kar. T. L.)] Radloff'un K.B.'den verdiği cümle örnekleri maddebaşına uymadığından metinden çıkarılmıştır. (bkz. K.B. A306; A2061)

- äs-**: 7äc (v) [Tel. Leb. Kûär., اسمك (Osm. Bosn.) (Çağ. †→¹³es-) (Az.), ۈس (Uyg.) krş. *äz*] {ED 240b es-}
- äsän**: 1äcän [اسن ھسھن, έσέν (Osm.), اسان, ايسن (Çağ. D.T.), krş. *isän, äzän, ezän, esän*] {ED 248a esen}
- ***äsän**: äcän [ۈس (Uyg. bkz. ¹*üzän*)] {ED 248a esen}
- ***äsänin**: äcänin [ۈس (Uyg. bkz. *üzänin*), < *äsän* + *in*] {ED 248a esenin}
- äsänlä-**: äcänlä (v) [اسنلماك (Osm.), ايسنلاماك (Çağ.), < *äsän* + *lä*] esenlemek, vedalaşmak - прощаться - sich empfehlen, Adieu sagen. {ED 249a esenle-}
- ***äsänläş-**: äcänläş (v) [ۈس (Uyg. bkz. *üzänläş-*), < *äsän* + *lä* + *ş*, krş. *ezännäş, äzändäş*] {ED 250a esenleş-}
- äsänläş**: äcänläş (v) [اسنلماك ھسھنھومھ; (Osm.), ايسنلشماك (Çağ. D. T.), < *äsänlä* + *ş*] vedalaşmak - прощаться (другъ съ другомъ) - von einander Abschied nehmen. {ED 250b esenleş-}
- ***äsänlik**: äcänlik [ۈس (Uyg. bkz. *üzänlik*), < *äsän* + *lik*] {ED 249b esenlik}
- äsänlik**: äcänlik [اسنلک ھسھنلک; (Osm.), ايسنلک (Çağ. D. T.), < *äsän* + *lik*] esenlik, sağlık, mutluluk, iyi durumda olma - здоровье, счастье - die Gesundheit; das Wohlsein, Glück. {ED 249b esenlik}
- ***äsbab**: äcбаб [ۈس (Uyg. bkz. ²*äspap*), < Ar. اسباب] sebepler - причины - die Gründe.
Radloff'un "varlık, zenginlik - благосостояние - der Wohlstand" olarak tanımlandığı bu sözcük verdiği örnek cümleye bağlı olarak "sebepler - причины - die Gründe" düzeltilmiştir. bkz. *mäliklär qarığı ma äsbab tüzä* (K. B. 6,7 ; A36).
- ***äsin**: äcän [ۈس (Uyg. bkz. ¹*üzin*), *äzin bođı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + *n*] yel, hava akımı, esinti - вѣтеръ, движение воздуха - der Wind, Luftzug. Radloff'un vermiş olduğu (K. B. 38,25; A693), (K. B. 167,19; A) örnekler maddebaşı için uygun olmadığından metinden çıkarılmıştır. (Uygun örnek için bkz. K. B. A65). {ED 248a esin; Ligeti 1966, s. 135 *äsin*}
- äsirgä-**: äciprä (v) [ۈس (Uyg.), krş. *äsirgä*] gözetmek, nöbet tutmak, korumak - сохранять, защищать - bewachen, behüten; *äsirgä tiriklik, yaba kıtma yaş!* yaşamını koru, yıllarını heba etme! - сохрани свою жизнь, не проводи даромъ свои года! - behüte dein Leben, vergeude nicht deine Jahre (K. B. 173, 29).
- äsirgä-**: äciprä (v) Kom., (Osm.), ايسيركاماك (Çağ. †→*esirgä-*) (Az.) (Uyg. bkz. *üzirgä-*)
1) (Osm. Kom.) esirgemek - быть сострадательнымъ, сожалѣть - mitleidig sein, bemitleiden.

2) (Çağ. †) (Osm. †→ **1**), **3**) üzgün olmak - быть печальнымъ - traurig sein; *vartı'ın varkän nä äsirgärsin?* senin var ya, o zaman neden kendine eziyet çektiriyorsun? - у тебя есть же, чтоты горюешь? - du hast ja doch, was quälst du dich denn? (Kún.). Bu alt madde, Çağ. için *esirgä-* maddesine, Osm. içinse yine *esirgä-* maddesinin 1. veya 3. anlamlarına gönderilmiştir. Çünkü sözcük semantik olarak „üzgün olmak“ anlamıyla açıklanamaz.

3) (Çağ. †→ *esirgä-*) (Osm.) (Uyg. bkz. *üzirgä-*)

esirgemek (kötülüklerden vs.) korumak - быть милостивымъ, защищать, сохранить - gnädig sein, in Schutznehmen, bewahren gegen Feinde oder widrige Verhältnisse helfen. {ED 252b *esirge-*, *ésirge-*}

äskär-: 2äckäp (v) [Çağ. ايسكارماك] = *eskär* Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äski: 1äcki [Tar. Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايسكى (Çağ. D.T.†→ **2eski**), اسكى ħs;u, έσχι (Osm. Az.), اسكى (Uyg.)]

eski, kullanılmış - старый, древний, ношенный - alt, verbraucht. {ED 246b *eski*}

äskir-: 1äckip (v) [Tel. Krm., كيرماك اس (Çağ. †→ **3eskir-**), < *äski* + *r*, krş. ³*äski*]

äslä-: 2äclä (v) [ا اسلامك ħs(ħmħ); έσλεμέχ (Osm.), 1. Çağ(يسلامك †→ **3eslä-**), < *äs* + *lä*]

äsläm: 1äcläm [1]. Çağ. Bdg(سلم

peçe, örtü - вуаль, покрывало - der Schleier, Ueberwurf (Calc. Wrt. .) ستور
Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äsläm: 2äcläm [اسلم (Çağ.)]

yük hayvanı - вьючное животное - das Lastthier (Ş. Sül. باودو ات). Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äslı: 1äcli [Krm. Kar., اسلى (Çağ. DT.), krş. *äsilli*]

1) (Çağ.) büyük, güçlü - большой, сильный - gross, stark. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äslık: äclık †→eslık [ايسليك (Çağ. DT.), < *äs* + *lık*]

äslılık: äclılık [ا]. Çağ(سليليك

büyüklük, boy, yükseklik, azamet - высота - die Grösse, Höhe. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äsnä-: 1äcnä (v) [Tar. Kom. Krm., اسنهمك (Osm.), اسنهمك (Çağ. †→**2esnä-**) (Az.)]

äspap: 2äcnap [اسباب (Uyg. †→**äsbab** bkz. **notlar**), < Ar. اسباب]

äsrä: 1äcpä [ماك اسرا (Çağ. V.)]

obur, pisboğaz açgözlü olmak - быть обжорливымъ - gefräßig sein. Sözcüğe, bu anlamıyla kaynaklarda rastlamadım.

äsrü-: äcpü (v) [سروماك (Çağ.)] = *äsri*. {ED 251a *esrü-*}

***äsrük: äcrük** [سروروك (Uyg. bkz. **äzrük**)] = *äzürük* {ED 250b *esrük*}

äsrük: äcrük †→ üsrük [سروروك (Çağ.)] = *äsrik* (Ş. Sül. مسر خوش). {ED 250b *üsrük*}

***äsür-**: **äsŷp** (v) [اَسْر (Uyg. bkz. ²*üzir-*)] = *äzär, äsir* {ED 251a esür-}

äş: **1äm** [Tel. Kumd. Şor. Kom. Soy., اشا (Osm.), يشا (Çağ. D.T. †→¹⁰*eş*), ايشا (Uyg. †→¹⁰*eş*)]

äş-: **5äm** (v) [Tel. Alt. Kom. Krm. Soy. Küär., اشمك (Osm. Az.) (Çağ. †→¹¹*eş-*)]

äşäk: **äwäk** [Tar. Kom., اشك هوه; (Osm.), ايشاك (Çağ. †→*eşäk*) (D. T. Az.) krş. *işäk, äjak, esäk*]

***äşgäk**: **äwgräk** [كاشك (Çağ. OT.), < *äş+gäk*]

kürek, dümen - весло - das Ruder. {ED 742b eşgek, Sang. 19 äşgäk}

äşik: **1ämik** [Tar. Krm. Kom. Az., اشيك (Osm.) ايشيك (Çağ. †→²*eşik*) (D. T.), ايشيك (Kar. T.), krş. *äjik, eşik, işik, esik, ezik*]

äşiklik: **ämiklik**. Çağ([ايشيك ليك [†→*eşiklik*) (Osm.), < *äşik + lik*]

äşin-: **1ämih** (v) [(Çağ. †→*aşin-*), اشنمك هونمك; (Osm.), < *äş + n*]

1) (Çağ. †→*aşin-*) aşınmak -стереться - sich abreiben, sich abnutzen. {Sang. 19 aşin-}

äşit-: **ämür** (v) [Krm., تمكيشيا (Çağ. †→*eşit-*) (D. T. Az.), ايشيت (Kar. T. L.), krş. *işit, esit, äş, es äjit*]

äşittür-: **ämürŷp** (v) [كاشيتوميشيا (Çağ. †→*eşittür-*) (Sart.) == *äşittir*] {ED 258a eşit-}

äşkäk: **ämäk** †→**äşgäk** [كاشك (Çağ. OT.), < *äş+käk*]

äştil-: **ämüril** (v) †→ **eştil-** [مك ايشيتلا (Çağ.), ايشيتلا (Uyg.), < *äşit + l*, krş. *äşil*]

äştil-: **ämüril** (v) †→ **eştil-** [ايشيتلمك (Çağ.), ايشيتلا (Uyg.), < *äşit + l*, krş. *äşil*]

äştür-: **2ämürŷp** (v) † [ايشيتلا (Uyg.), < *äjit + tür*] → **eşidtür-**

ät- maddesinde geçen Uygurca için K. B.'den örnek cümleler*¹¹**et-** maddesine eklenmiştir.

ät: **1är** † [سك سك (Uyg.), krş. *äs*, Moğ. ࠎ (ticari mallar, hazineler - Güter, Schätze, Waaren) → **äd**]

ät: **2är** [Alt. Tel. Leb. Şor. Küer. Krm. Kom., ات ه; ét (Osm. (Çağ. †→³*et*) Az.), ايش (Kar. L. T.), سك (Uyg.), ات (Rbg.), سك = 肉 (Çin.-Uyg. Wrt. 51,69,b), krş. *et, it*] {Ligeti 1966, s. 136}

**tołu ärdi ayım, irildi tołu* (K. B. 46,26; 1071) örneği ²*ät* maddebaşına uygun olmadığından metinden çıkarılmıştır.

ät-: **5är** (v) [Tel. Alt. Leb. Şor. Tar. Krm. Kom., ايتمك, ايتمك هجمك; étmék (Osm.), ايتماك, ايتماك (Çağ. †→ *¹¹*et-*), سك (Uyg. †→ ¹¹*et-*), ايشيتلا (Kar. L. T.), krş. *et, it, äd*]

ät: **7är** †→**äd** [سك (Uyg.)] = *ädi*

çok, oldukça - очень, весьма - sehr ; **Elik ma açındı turu arttı äd* (K. B. 31,35 ; A618) {ED 33a}

ätägä: **ärärä** [اتاكه (Çağ.), krş. *ätäkä*]

amca, dayı, eđitimci - дядя, воспитатель - der Oheim, Erzieher. „Mürebbi, lala“ anlamlarıyla rastladığım sözcüğün „amca, dayı“ anlamı bulunmamaktadır. Belki de Moğ. „amca“ anlamına gelen *abaga* sözcüğüyle karıştırılmıştır. {Sang. 14 ätägä, Li 124 abaga}

ätäk: ¹**ätäk** [Tar. Kom. Krm., ايتك (Çağ. Az. †→²**etäk**), اتك *hġġ*; ἐτέχ (Osm.), اتك (Seld. Bosn.) (Uyg. bkz. ¹**üdük**] {ED 50a etek}

ätäklä-: äträklä (v) [ایتاکلاماک (Çağ. †→**etäklä-**) (Osm.), < *ätäk* + *lä*]

¹**Ätil** [اتیل (Çağ.)] = *Ädil*

Volga Nehri - рѣка Волга - die Wolga. {Sang. 14 ätil}

ätıl: ²**ätıl (v)** [Kom., ایتماک (Çağ. †→**etıl-**)] = *ädil*

ätin-: ätrin (v) †→**etin-** [ایتینماک (Çağ.), < *ät* + *n*] = *ädin*.

ätiş-: äriş (v) †→ **etiş-** [ایتیشماک (Çağ.), < *ät* + *ş*]

ätişlä-: ärişlä (v) †→ **etişlä-** [ایتیشلاماک (Çağ. V.)]

ätkü: **ätkü** † → **ädgü** [اتکۆ, ایتکۆ (Uyg.), ایتکۆ (Rbg.), < *ät* + *kü*, krş. *äygü*, *äzgül*, *äydi*, *äyü*, *äyi*, *äy*]

ätküläş: **ätküläş** † [اتکۆلەش (Uyg.), < *ätkü* + *lä* + *ş*] → **ädgüläş-**

ätkülük: **ätkülik** † [اتکۆلیک (Uyg.), < *ätkü* + *lik*, krş. *äygilik*] → **ädgülük**

ätkün: **ätküñ** †→**ädgü** [اتکۆن (Uyg.), < *ätkü* + *n*]

ätkür-: ätkür (v) †→ **etkür-** [ایتکورماک (Çağ.), < *ät* + *kür*] = *ättir*.

ätküz-: ätküz (v) †→ **etküz-** [ایتکوزماک (Çağ.), < *ät* + *küz*] = *ättir*.

ätsis: **ätcis** † [اتسز (Uyg.), اتسز (Osm.), < *ät* + *sis*] → **ätsiz**

***ätsiz:** **ätcis** [اتسز (Uyg.), اتسز (Osm.), < *ät* + *siz* bkz. *ätsis*]

1) etsiz - безъ мяса - fleischlos, ohne Fleisch. {ED 71a ätsiz}

ätük: **ätük** †→ **ötük** [اتوک (Çağ.)] = *ätik*

çizme - сапогъ - der Stiefel. {ED 50b ötüć}

äv: ²**äv** [(Uyg., büyük ihtimalle “ep” için KB’deki modern biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), او (Osm.), ايو (Çağ. †→**üy**), krş. *äp*, *äb*, *üy*, *öy*, *üg* (bkz. ⁴**äp**)] {ED 3a ev, üy; Sang. 61 öy}

äv-: ⁴äv (v) [Krm., اومك *ġqmġ*; ἐβμέχ (Osm.), او (Uyg., “ep” için KB için modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), krş. *äp*, *ip* (Uyg. †→ ev-)]

***ävın:** **ävın** [(Uyg.) bkz. ¹**ägin**] ekin, çift sürme, tarla - пахачіе, пашня, посьвъ - das Ackern, das Ackerfeld, die Saat; *yagız yer üzälä ünükli ävin* (Uyg.) kara toprakta ekin yetişir - на черной землѣ ростеть хлѣбъ - auf der schwarzen erde wächst das Getreide (die saat) (K.B. 152, 14; A5365); {ED 109,a; Räsänän 52,b}

ävır-: ävır (v) [رکمچاؤ *ġquemġ*; (Osm.) (Çağ. †→**evür-**), krş. *äbir*]

***ävlig:** **ävlig** [(Uyg.), < *äv* + *lik* bkz. ²**äplik**] {ED 10a evlig}

***ävrä:** **ävrä** [(Uyg. bkz. **äbrä**), < *ävır* + *ä* (ulaç - Gerundium)] {ED 13a evır-e-> evre}

***ävran:** **ävran** [رکۆن (Uyg.), < *ävır* + *n*, krş. Far. گردون bkz. **äbrän**]

dönen gökyüzü, talih - обращающееся небо, судьба - der sich drehende Himmel, das Schicksal. {ED 13b evren}

ävrik: ävrík [كیوریا (Çağ.), äv + rik]

***ävriil-: ävril (v)** [اور.Çağ(یل †→evrül-), (Uyg.) < ävir + l bkz. **äbril-**] {ED 14b evril-}

ävür-: ävŷp (v) [(Uyg., KB'de modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B.) bkz. **äbür**] = *äbür*

çevirmek - вертѣть, отворачивать - drehen, fortwenden. {ED 14a evir-}

äyägä: äjägä †→ **änägä?** [ایاکا (Çağ.)]

süt anne - кормилица - die Amme (Ş. Sül. رضى انا سوت انا. اناكه). Bu sözcük yanlış okunmuş olmalıdır.

***äygän: äjgän** [ایکانمک (Çağ. bkz. **ägän**)]

eğilimi olmak - имѣть наклонность - eine Neigung haben, geneigt sein (Ş. Sül. ایتمکبر شیه تمیل). {Abş. 62, 650 eygen-}

äylä-: 1äilä (v) [Çağ. Kaz. (nadiren görülür), ایلمک, ایله مک, ḥṣḥmḥx (Osm. Selç. Az.),..... (Krm.)] {ED 57a eyle-}

***äyrim: äipim** [(Çağ. bkz. **egrim**)]

eyerin altına konan keçe - войлокъ, который кладется подъ сѣдло - Filz, der unter den Sattel gelegt wird. {ED 66a eyrim, Sang. 32 äyrim}

äyü: äjü [ایو (Çağ.)] = *äyi*. {ED 51b}

äz-: 1äz (v) [Tar. (Çağ. †→⁴ez-) DT. Az., زمکا ḥgmu; (Osm.)]

äzäl-: 1äzäl [آزآل (Uyg.), = Ar. ازل] {Steingass 44b ezel}

äzäm-: 2äzäm [Çağ.]

erkek evlat, soyu yürüten - сынъ, потомокъ - der Sohn, Nachkomme. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äzän-: 1äzän [Tel. Alt. Leb. Sag. Küär., آزان (Uyg. †→ **äsän**)]

äzänin-: äzänin †→ **äsänin** [آزآنین (Uyg.), < *äzän* + *in*]

äzänläş-: äzänläw (v) †→ **äsänläş-** [آزآنلاش (Uyg.), < *äzän* + *lä* + *ş*, krş. *ezännäş*, *äzändäş*]

äzänlik-: äzänlik †→ **äsänlik** [آزآنلیک (Uyg.), < *äzän* + *lik*]

äzdür-: äzdŷp (v) [Tar. آزدورماک (Çağ. †→ **ezdür-**), < *äz* + *dür*] = *äzdir*

äzgü-: äzrü †→ **ezgü** [آزگیا (Çağ.), krş. *ätkü*]

äzgülän-: äzrŷläw (v) †→ **ezgülän-** [آزگولانماک, یزکولانماک (Çağ.), < *äzgü* + *läw*]

äzgülük-: äzrŷlŷk †→ **ezgülük** [آزگولوک, یزکولوک (Çağ.), < *äzgü* + *lik*]

äzil-: äzil (v) [Şor. Tar. (Çağ. †→ **ezil-**) Krm., یلمکاز ḥgufmḥ; (Osm.)]

äzin-: 1äzin [Tel. W., آزین (Uyg. †→ **äsin**), *äzin botdı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + *n*]

äzir-: 2äzip (v) [Tel. Leb. Şor., آزیر (Uyg. †→ **äsür-**)] = *äzär*, *äsir*

äzirgä-: äziprä (v) †→ **äsirgä-** [آزیرگه (Uyg.), krş. *äsirgä*]

äzirgä-: äziprä (v) †→ **äsirgä-** [آزیرگه (Uyg.), krş. *äsirgä*]

äzis: äzic † → isiz [ʾäzic (Uyg.), < äy (ätkü) + sis] {ED 253a isiz}

äzislük: äziclik † → isiz [ʾäziclik (Uyg.), < äzis + lik] {ED 253b isizlik}

äzmä: äzmä [(Çağ. † → ezmä), ازمه ʾhgmh (Osm.), < äz + mä]

äzrük: äzrük † → äsrük [ʾäzrük (Uyg.)] = äzürik

äjir-: ʾäjir (v) [ʾäkirmak (Çağ.)]

çevrili - окружать - umgeben. {ED 113a äjir-}

äjış-: äjš (v) † → ejš-, iñre- [ʾäjšimk (Çağ.)]

äjlä-: äjšlä (v) † [ʾäjšlä (Uyg.) bkz. notlar] → irklä- {ED 226b irklä-} zarar vermek - вредить - schaden, Schaden zufügen; *nägü askı udru kişi täpsämäk - täbizin ılatku özün äjšlämäk* → *nägü asğı ötrü kişi täpsämäk - täpisig ıladğu özün irklämäk* (K. B. 122,20; A4255).

Arat, äjšlä- sözcüğünün ärkä- olarak da okunabileceğini belirtse de kendisi iğlä- okumuştur ancak; Viyana nüshasında 'RKL' MEK şeklinde yazılan sözcük bu okuyuşla anlam bütünlüğü sağlamamaktadır. Sözcük irklä- „tepmek, ayak altına almak“ olarak okunduğunda cümlenin daha anlamlı olabileceğini düşünüyorum. {ED 226b}

***äjlig :** äjšlik: [ʾäjšlik (Uyg.), < äj+lig bkz. ʾäjlik] {ED 185a; }

yüzlü, çehrelî - имѣющій лицо - ein Gesicht habend. {ED 185a; DTS 175}

äjlik : äjšlik: † □ äjšlig [ʾäjšlik (Uyg.), < äj+lik]

äjrä-: ʾäjrä (v) † → iñrä- [ʾäkiramak, ʾäkramak (Çağ.), krş. äjšil, äjši]

yakınmak, bağırarak - визжать, кричать, плакать - wimmern, jammern, schreien. {ED 189b iñre-}

äjrän-: äjšrän (v) † → iñrän- [ʾäkiramak (Çağ.), < äjšrä + n]

sessizce ağlamak, kendi kendine (için için) ağlamak - тихо плакать - leise weinen, bei sich weinen. {ED 189b iñre-}

äjräş-: äjšräş (v) † → iñräş- [ʾäkrasmak (Çağ.), < äjšrä + ş]

= äjšräş. {ED 189b iñre-}

äjşä: ʾäjşä [Krm. Az. Kom. (136), ʾäjšä (Çağ., Osm.)] = ensä

äjşis: äjšic † [ʾäjšic (Uyg.), < äj + sis] → ärksiz {ED 226a erksiz}

e-: ʾe- (v) [Kır. Kır. Sag. Koyb. Kaç., krş. ä,i (Çağ. bkz. ʾä-)] {ED 193b é- < ér-}

***ezgü:** ezgü [Çağ. bkz(ʾezgü), krş. ätkü] {Kıs. En. 36v9 édgü, ED 51 édgü}

***ezgülan-:** ezgülan (v) [ʾezgülan (Çağ. bkz(ʾezgülan-), < ezgü + lan]

iyi olmak - сдѣлаться добрымъ - gut werden. {ED 54b édgüleş-}

***ediz:** ediz [ʾediz (Uyg.) bkz. ʾägiz krş. bkz. ʾüdis (Çağ.) bkz. ädiz,]

yüksek, yüce - высокій - hoch, erhaben. {ED 73b ediz, UW 356b }

***ediz:** ediz [(Uyg.) bkz. ʾägiz krş. bkz. ʾüdis (Çağ.) bkz. ädiz,]

***edizlik:** edizlik [ʾedizlik (Uyg. bkz. ädislik), < ediz + lik]

yükseklik, yücelik - высота, величье - die Hoheit, Erhabenheit. {ED 74b edizlik}

egä-: ʾegä (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ʾäkä-) = äkä, ägä]

törpülemek - пилить - feilen. {ED 101b}

- ***egäglä-: erärlä (v)** [ایکاکلا (Çağ. bkz. *ägäklä-*)] = ³*egä* (Ş. Sül. دوزلمک. جلا ویرمک. {ED 101b *égegle-}
 اکلمک. صیقل ایتمک. پرداز ایتمک
- ***egäk: eräk** [اکاک, ایکاک (Çağ. bkz. *ägäk*)] (Ş. Sül. مصفل. اکا سوهان {ED 101b
 ége-}
- ***7egär: 7eräp** [ایکر (Çağ. bkz. *2ägär*), = *är, iär, äzär*]
 eyer - сѣдло - der Sattel (Ş. Sül. زین. سرج. {ED 63b éger}
- ***egärçi: eräpçi** [ایکارچی (Çağ. bkz. *ägärçi*)]
 eyerçi - сѣдельный мастеръ - der Sattelmacher (Ş. Sül. سراج. {ED 63b
 éger}
- ***egärlä-: äräplä (v)** [ایکارلامک (Çağ. bkz. *ägärlä-*)]
 eyerleme - осѣдлать - satteln. (Ş. Sül. حیوانی خاضرلمق □ اکرلمک. {ED
 63b éger, 71a eyerle}
- ***egärlät-: eräplät (v)** [ایکارلاتمک (Çağ. bkz. *ägärlät-*), < *egärlä + t*]
 eyerletmek - велѣть осѣлать - satteln lassen (Ş. Sül. ته ناقم اوردورمق □ اکرلمک. {ED
 63b éger, 71a eyerle}
- egil-: 1eril (v)** [Sag. Коуь. (Çağ. bkz. *2ägil-*), < *eĭ + l*]
 eĝilmek - нагнутья, наклониться - sich beugen, sich herabbeugen. {ED 106b
 égil-}
- ***4egir-: 4erip (v)** [ایکیرماک, ایکیرماک (Çağ. bkz. *1ägir-*)]
 1) (Çağ.) çevirmek - вертеть, оборачиват - drehen, wenden (Ş. Sül. تعقیب ایتمک.
 چرخ. کردش.
 2) eĝirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. اغزال ایتمک ایپلک ورشته ایتمک. {ED 113b
 égir-}
- ***egirt-: eript (v)** [ایکیرتماک, ایکیرتماک (Çağ. bkz. *ägirt-*), < *ägir + t*]
 eĝirtmek - заставить прясть - spinnen lassen. {ED 113b égir-}
- ***egrär-: *erpäp (v)** [ایکرрмак (Çağ. bkz. *ägär-*), < *egir + är*]
 yamuk olmak, eĝik olmak, eĝilmek - кривиться, быть кривымъ, косымъ,
 бытьсогнутымъ - krumm, schief sein, sich krümmen, gebeugt sein. {ED 113a
 égir-}
- ***egrärt-: *erpärt (v)** [ایکرارتماک (Çağ. bkz. *ägärt-*), < *egrär + t*]
 eĝmek, aşıya eĝmek, bükmek - скривить, наклонить, согнуть - krumm
 machen, nieder beugen, zusammenbiegen. {ED 113a égir-}
- ***egri - bügrü: erpi - бŷgrŷ:** [اکری بوکرو (Çağ. bkz. *ägri - bögrü*)]
 eĝri bügrü - поперекъ, изогнуто - quer, verbogen. {ED 112b égrı, 328b bükürü,
 bügrü}
- ***egri: *erpi** [ایگری (Çağ. bkz. *ägri*)]
 eĝri, bükük, yamuk - согнутый, кривой, косоу - gebogen, krumm, schief. {ED
 112b égrı}
- ***egrik: erpik:** [ایگریк (Çağ. bkz. *ägrik*), < *egir + k*]

su burgacı, girdap - водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş. Sül. صو چيورندسی کرداب)
{ED 112b égrik}

***egrilik: erpilik** [اگريليك (Çağ. bkz. *ügrilik*), < *egri* + *lik*]

1) eğrilik кривизна - die Krümmheit, die Krümmung.

2) yozluk, kötülük, haksızlık - ишнрченность, злость, несправедливость - die Verderbtheit, Schlechtigkeit, Ungerechtigkeit. {ED 115a égrilik}

***egrilt-: erpilt (v)** [اگريلتماك (Çağ. bkz. *ügrilt-*), < *egril* + *t*]

eğmek, бүkmek - согнуть, скривить, сдѣлать кривымъ - zusammenbiegen, krümmen, krumm machen. {ED 113a égir-}

***egrim: erpim** [ايگريم (Çağ. bkz. *ügrim*, **äyrim*), < *egir* + *m*]

1) su burgacı, girdap -водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş. Sül. صو چيورندسی ی کردابجه). {ED 113a,b égir-; *egrim*}

2) †→ *äyrim* eyerin altına konan keçe - войлокъ, который кладется подь сѣдло - Filz, der unter den Sattel gelegt wird.

***ekägü: ekägy** [ايگاو (Çağ. bkz. *äkägü*)] = *ekäv* (Ş.Sül. ايگيسیده برابر ايگيسیده برکلده). {ED105b ékegü}

***3ekälä: 3ekälä** [ايگالا (Çağ. bkz. *1äkälä*)] = *ekäv* {ED 105b ékele}

ekäv: 2ekäy [Кир., < *äki* + *ägü*, (Çağ. bkz. *1äkäv*) krş. *äkägü*, *äkäv*, *äkü*, *ikäv*, *ökö*]
her ikisi, ikisi - оба, оба вмѣстѣ, двое - alle beide, die zwei. {ED 105b ékev}

***ekävlä: ekäylän** [اگاولان (Çağ. bkz. *äkävlä*), < *ekäv* + *lä*]

ikisi birlikte - два вмѣстѣ, по два - zwei zusammen, zu zweien. {ED 105b ékeven-}

ekilik: 1ekilik [Кир., (Çağ. †→ *ikilik*) < *eki* + *lik*]

ikilik - двойственность - die Zweiheit. {ED 101a iki}

***ekin: ekin** [ايگن (Çağ. bkz. *1ägin*) < *ek* + *in*]

ekin, çift sürme, tarla - пахачіе, пашня, посѣвъ - das Ackern, das Ackerfeld, die Saat. {ED 109a ékin}

***ekinçi: ekinçi** [ايگينچی (Çağ. *1äginçi*), < *ekin* + *çi*]

çiftçi - земледѣлецъ - der Ackerbauer. {ED 109b ékin}

***ekinlik: ekinlik** [ايگينليك (Çağ. bkz. *äginlik*), < *ekin* + *lik*]

ekin alanı, tarla - пашня, посѣвъ - das Saatfeld, der Acker. {ED 109b ékin}

***ekir: ekip** [ايگير (Çağ. C. bkz. *2ägir*)]

acı bir ilaç - какое-то горькое лекарство - eine bittere Medizin (Ş. Sül. بيان جى عجر □مرسينى. بر نوع بياض). {ED 112a ékir}

***el(l)ig: e(l)lir** [ايگير (Uyg.) bkz. *6alik*] {ED 141b el(l)ig; DTS 171 ellig; OTWF el+lig 139}

***7el: 7el** [(Çağ. bkz. *3äl*), krş. *alik*]

el - рука - die Hand. {ED 141a él}

***el: el** [(Uyg. Çağ. bkz. *1äl 1*)] {ED 121b-123a él; DTS 168}

elä-: 3elä (v) [Кир. Kkir. (Çağ. bkz. *2älä-*)] = *2älä*

elekten geçirmek - съять, просъять рѣшетомъ - durchsieben. {ED 143b éle-, Sang. 76 éle-}

eläk: ⁶eläk [Kir. Kaz. (Çağ. bkz. ¹äläk) = ¹äläk. {ED 143 élek, Sang. 78 élek }

***elät:** elät (v) [Kom., سىك, سىك (Uyg., Çağ. bkz. **ält-**)

1) götürmek, göndermek - увести, унести, вести, услатъ - fortbringen, fortführen, führen, fortsenden. {ED 132a élät- (?élt-)}

*³**elçi:** ³elçi [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm., الجى, الجى (Osm.) (Çağ. bkz. ¹älçi) (Az.), < *äl* + *çi*] {ED 129a élçi }

***elçilik:** elçilik [ايلچىلىك (Çağ. Osm.bkz. **älçîlik**)

elçilik - посольство - die Gesandtschaft. {Sang. 77 élçilik}

***elgär-:** elröp (v) [الكارماك (Çağ.), < *elig* + *är*]

ele geçirmek - взять въ руки, овладѣть - in die Hand nehmen, sich bemächtigen. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım; ancak sözcüğün *élig* sözcüğünden türediği açık olduğundan madde başını kapalı *e* ile vermeyi tercih ettim. {bkz. ED 140b élig}

***elig:** elir [ايليك, ايليك (Çağ.bkz. ⁵älik), krş. *äl*] {ED 140b élig}

***eliklä-:** eliklä (v) [ايليكلاماك (Çağ. bkz. ¹äliklä < *elig* + *lä*)

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen. {ED 144b-145a éliklä-}

***ellig:** ällir [(Çağ.), ايليك bkz ⁷älik, ³ällik]

elli - пятьдесят - fünfzig. {ED 141a éllig; Sang. 78 éllig}

***elliginçi:** ellirginçi [اليكىنجى (Çağ. bkz. **älliginçi**), < *ellig* + *inçi*]

*⁴**elsiz:** ⁴elciz [ايلسىز (Çağ.), < *el* + *siz*]

halksız, yerleşimsiz, oturana olmayan, boş, meskun olmayan - безъ народа, необитаемый - ohne Volk, unbewohnt; حاجرنى ايلسىز يردها قيوڤيل (Rbg. 94,6) Насир'и issiz yerde bırak - положи Харжира на безлюдное мѣсто - lege den Hadshyr an einen menschenleeren Ort. {ED 121a él} Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım. Kıs. En.da da maddebaşına uygun örnek cümle bulunmamaktadır ancak; sözcüğün semantik olarak uygun olması ve *él* sözcüğünden türemiş olması dolayısıyla sözcüğü kapalı *e* sesiyle vermeyi tercih ettim.

***elt-:** elt (v) [اليتماك (Çağ. bkz. **ält-**)

ele geçirmek, yakalamak - схватить, поймать, взять въ руки - erwischen, erhaschen, in die Hand bekommen. {ED 132b élt-}

***emäl:** emäl [امال (Çağ. bkz. ¹ämäl), = Moğ. **امال**]

eyer, semer - сѣдло - der Sattel; *Atın emäl* İli ırmağının kuzeyinde bir dağ geçidi - горный проходъ къ сѣверу отъ рѣки Или - ein Bergpass nördlich vom Ili-Flusse. {Sang. 79 éme'el; Lessing 312a emegel}

***emçäk:** emçäk [ايمچاك (Çağ. bkz. **ämçäk**), < *em* + *çäk*]

kadın memesi (inek vs. meme uçları) - женская грудь (титки) - die Brust der Frau (die Zitzen am Euter). {ED 158b emçek, Abuşka 646 émçek, Sang. 79 émcek}

*³**emdi**: ³**емді** [ایمدی (Çağ. bkz. ¹*ümdi*)]

şimdi, şu anki zaman - теперь, теперешнее время - jetzt, die jetzige Zeit. {ED 157b émdi; Abuşka 657 émdi}

*³**emgäk**: ³**емгäk** [امگäk (Çağ. bkz. ²*ümgäk* < *ämgä* + *k*)] {ED 159a-b émgäk; Sang. 79 émgäk}

***emgäklä-**: **емгäklä** (v) [امگäkلامäk (Çağ.), < *emgäk* + *lä* bkz. *ümgäklä-*]

emeklemek (çocuklar için) - ползать (о дѣтяхъ) - das Kriechen (von Kindern). {ED 160b émgäklä-; Sang. 79 émgäklä-}

***emgät-**: **емгät** (v) [ایمگätمäk (Çağ. bkz. *ümgät-*) < *emgä* + *t*]

eziyet etmek, çektirmek - мучить - plagen, quälen. {ED 159b émget-}

emil-: ⁵**emil** (v) [ایمیلمäk (Çağ. bkz. ⁴*ämil-*), < *em* + *l*]

emilmek - быть сосомымъ, сосаться - gesogen werden. {ED 155b ém-}

***emildäs**: ***emildäš** [ایمیلدäš (Çağ. bkz. *ämildäs*), < *ämil* + *däs*]

süt kardeşi (süt bacısı) - молочный братъ - der Milchbruder (die Milchschwester). {ED 160b emigdeš} ED'de sözcük e sesiyle verilmiş olsa da Çağatayca *em-* eyleminin kaynaklarda é sesiyle geçiyor olmasından dolayı maddebaşı *emildäs* olarak değiştirilmiştir.

emizgäy: **емізгäi** [ایمیزگäi (Çağ.), < *emiz* + *gäy*]

memesinde süt olan kadın, emizlikli kadın - женщина, имѣющая молоко въ груди - eine Frau, die in der Brust Milch hat. {ED 165a émiz-; Sang. 78 émiz-}

***emizik**: **емізик** [ایمیزик (Çağ.), < *emiz* + *ik*]

ağızlık, şişenin boyun kısmı - мундштукъ, горло бутылки - das Mundstück, der Hals einer Flasche. {Sang. 79 émizik}

en: ²**ен** [Kır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹*än*)] = *än* {ED 165b én}

⁷**en-**: ⁷**ен** (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ⁶*än-*) (Uyg. bkz. ⁶*än-*)] = ⁶*än* {ED 168a,b én-}

***enç**: **енч** [سمنر, سمنر (Uyg.), < *en* + *ç* bkz. *änç*]

sükunet, huzur, barış - спокойствие, хорошее расположение духа, миръ - die Ruhe, Gemüthsruhe, der Friede. *älig änçkä* (satıraltı: *tınç*) *tägdî böğüp äl uhtı* → *elig ençkä* (satıraltı: *tınç*) *tägdî böküp el uhtı* olarak değiştirilmiştir. Arat *bök-* eylemini *bekip* okumuştur. (*bök-* için bkz OTWF 304) {ED 171b enç; ; OTWF 512; Ligeti 1969, s. 26 inç }

***ençlän-**: **енчлän** (v) [سمنرلän (Uyg.), < *enç* + *lä* + *n* bkz. *änçlän-*]

rahat, dingin olmak - быть спокойнымъ - ruhig sein. {ED 174b; OTWF 512 ençlen-}

***ençländür-**: **енчлändür** (v) [سمنرلändür (Uyg.), < *ençlän* + *dür* bkz. *änçländür-*]

yatıştırmak, rahatlatmak, sakinleştirmek - успокоить другого - Jemanden beruhigen. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım ancak *ençlän-* maddesine istinaden sözcüğü kapalı *e* ile verdim.

***ençlik: енчлік** [سەنچىلىك (Uyg.), < *ençlik* bkz. *änçlik*]

huzur, barış - спокойствие, миръ - die Ruhe, der Friede. {ED 174b *ençlik*}

***ençsiz: енчсиз** [سەنچسىز (Uyg.), < *enç* + *siz* bkz. *änçsis*]

huzursuz, huzuru olmayan - безпокойный - unruhig, ruhelos. {ED 174b *ençsiz*}

endäzä: эндәзә †→**hendese** [هەندەسە (Uyg.), < Ar. هندسه]

bkz. *bilir ärsä saķış yimä händäsä* (K. B. 96,12; A2633);

***endür-: эндүр (v)** [ايندیرماک , اندرماک (Çağ. bkz. *éndür-*)]

indirmek, aşağı almak, indirtmek - опустить внизъ, снести внизъ, заставить спуститься - herablassen, herabbringen, herabsteigen lassen. {ED 180b *éndür-*}

***eñiş-: еңиш (v)** [ايگيٹىشماک (Çağ.) bkz. *äñiş-, iñre-*]

1) aşağıya eğilmek - сгибаться - sich herabbeugen. {ED 118b *eñiş-*}

2) †→**iñrä-** yakınmak - плакать, стонать - jammern, wehklagen. {ED 189b *iñre-*}

***eniş: ениш** [(Uyg. Çağ. bkz. *äniş*)]

***enük: енүк** [انوك (Çağ. bkz. *änük*), krş. *änik*]

genç aslan, genç yırtıcı hayvan - молодой левъ, молодое хищное животное - junger Löwe, junges Raubthier. {ED 183b *enük*}

***er tañ** [ايرتاناك (Çağ. bkz. *1ärtän*)]

sabah erken, erken, yarı - рано утромъ, завтра - früh am Morgen, morgen (Ş. Sül. اول صبح. ایرکان. پگاه. اول روز). {ED 203a, Sang. 69 *er tañ*}

***14er: 14ep** [ار (Çağ. **bkz.** *4är*)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ, рано - am frühen Morgen, frühzeitig. bu sözcük erte sözcüğünün ses düşmesine uğramış biçimidir. {Sang. 69 *er*}

er: 2ep [Кир. Ккир. Sag. Койб. Каç. (Çağ. bkz. *1är*)] = *1är* {ED 192a *er*}

erän: 6erän [Кир. Ккир. (Çağ. bkz. *4ärän*)] = *ärän* {ED 192b *erän*}

***eränlik: eränlik** [ايرانلىك (Çağ. bkz. *äränlik*), < *6erän* + *lik*]

ergenlik, reşitlik, erenlik, yiğitlik, mertlik - возмужалость, мужество - die Mannbarkeit, die Männlichkeit. {ED 192b *erän*}

***ergäştür-: ериштүр (v)** †→ **eriştür-** [ارشتورماک (Çağ.), bkz. *ärgüştür*]

eşlik ettirmek, takip ettirmek, yanında götürmek - приказать слѣдовать, присоединиться, взять кого къ себѣ - begleiten, folgen lassen, zu sich nehmen. {Sang. 69 *eriş-*}

eri-: 4epi (v) [Кир. Ккир. Sag. Койб. Каç. (Çağ. bkz. *3äri-*)] = *3äri*. {ED 198a *eri-*}

***5eriş: 5epiш** [اريش (Osm. Çağ. bkz. *1äriş*), krş. *ariş*]

dokumanın çözgüsü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes. {ED 239a *eriş*}

***eriş-: ериш (v)** [(Çağ. bkz. *ärgüş-*)]

- uğurlamak, yanında bulunmak, katılmak - сопровождать, слѣдовать, соединяться съ кѣмъ - begleiten, folgen, sich an Jemand anschliessen (Ş. Sül. بر كيتمك صر آرقا. ايتمك رولك. طورمق اولوب جمع. بريكمك محله. {Sang. 69 ériş- }
erit-: 2erit (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹ürit-)] = ärit. {ED 207b érit- }
***erk: ерк** [(Çağ. bkz. ³ürük, ürk)] {ED 220b érk, Sang. 70 érk }
***erkäç: еркäч** [ارکاچ (Çağ. bkz. ¹ürkäç)]
 erkek keçi - козель - der Bock (Ş. Sül. اوج درت باشنده کی کجی. تکه سری. {ED 223b, Sang. 70 érkeç }
erkäk: 2еркäk [Kır. Kkır. (Çağ. bkz. ¹ürkäk Uyg. bkz. ¹ürgük)] {ED 223b érkek, Sang. 70 érkek }
***3erkin: 3еркін** [ارکیش (Çağ. bkz. ¹ürkin)]
 serbest, bağımsız, bir şeye bağımlı olmayan - свободный, вольный - frei, ungebunden (Ş. Sül. سرو آزاد. عزبه. ایرکینلیک تجرد. بیکار. Bu sözcük “bağımsızlık, özgür irade” gibi anlamlara da gelen *erk* adının araç durum eki -n ile birleşmiş biçimi olmalıdır. Dolayısıyla sözcük kapalı e ile verilmelidir. {ED 220b érk }
***6erlik: 6erlik** [ایرلیک (Çağ. bkz. ¹ürlik) < er + lik]
 erkeklik gücü, erkeklik - мужество, мужская сила - männliche Kraft, die Mannhaftigkeit. {ED 229a érlük, Sang. 70 érlük }
***7erlik: 7erlik** [ایرلیک (Çağ. bkz. ²ürlik), < er + lik]
 erli, bir kocası olmak, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend. {ED 192a ér }
***ersäl: ерсäl** [سەرئەل (Uyg.), bkz. ¹ürzäl]
 haksız, kötü, alçak - низкий, гадкий - gemein, schlecht, niedrig. {ED 238a ersäl }
***ersällik: ерсällik** [سەرئەللیک (Uyg.), < ersäl + lik bkz. ¹ürzällik]
 kötülük - низость - die Schlechtigkeit. {ED 238b- 239a ersällik }
ertä: 5erträ [Kır. (Çağ. bkz. ⁴ürtä)] = ⁴ürtä {ED 202 érte, Sang. 69 érte }
***ertäki: ертäki** [ایرتاکی (Çağ. bkz. ²ürtägi, ¹ürtägi), < ertä + ki] (Ş. Sül. دیمی سوز. ق. {ED 202b, Sang. érteki }
***12es: 12ec** [ایس (Çağ. bkz. ²üs)]
 akıl, bellek - умъ, разумъ, память, сознание - der Verstand, der Sinn, das Gedächtniss, die Besinnung. {Abuşka 648 és, Sang. 71 és }
***13es-: 13ec (v)** [اسمک (Çağ. bkz. ⁷äs-)]
 esmek, üfürmek - дуть - wehen, blasen. {ED 240b és-, Sang. 71 és- }
***esirgä-: есиргä (v)** [ایسیرگاماک (Çağ. bkz. ¹üsirgä-)]
 1) esirgemek - быть сострадательнымъ, сожалѣть - mitleidig sein, bemitleiden.
 2) esirgemek (kötülüklerden vs.) korumak - быть милостивымъ, защищать, сохрaнить - gnädig sein, in Schutznehmen, bewahren gegen Feinde oder widrige

- Verhältnisse helfen; (Ş. Sül. بر ایتمک و قایه ایتمک صیانت قورمق بی بر ایتمک عاطفت آدمه بر. {ED 252b *ésirge-* }
(ایتمک دریغ بریسندن نسنه
- eski:** ²ески [Kır. Kkır.(Çağ. bkz. ¹*äski*] = *äski*. {ED 246b *éski*}
- *³eskir-:** ³ескiр (v) [اسکیرماک (Çağ.), < *eski* + *r*, bkz. ¹*äskir*]
eskimek - старѣть, ветшать, изнашиваться, тлѣть - alt werden, sich abnutzen, verbraucht werden, vermodern (Ş. Sül. كهنه و فرسوده اولمق). {ED 246b *éskir-*}
- *³eslä-:** ³eclä (v) [ا.Çağ(يسلامك bkz. ²*äslä-*), < *es* + *lä*]
dikkate almak, göz önünde bulundurmak - взять на умъ, обратить внимание - in den Sinn nehmen, beachten. {Sang. 72 *ésle-*, Abuşka 648 *ésle-*}
- *eslik:** ecliк [ا.Çağ. DT(يسليك + lik) < ,]
mantıklı, idraklı - разумный - vernünftig, verständig. {Sang. 71 *és*}
- esnä-:** ²esnä (v) [Kır. (Çağ. bkz. ¹*äsnä-*)] = *äsnä*. {ED 249a *ésne-*}
- *¹⁰eş:** ¹⁰eş [ا.Çağ. D.T(ئیش - ئیش (Uyg.) bkz. ¹*üş*] {ED 254a *éş*}
- *¹¹eş-:** ¹¹eş (v) [اشمک (Çağ. bkz. ⁵*üş-*)] {Abuşka 648 *éş-*, ED 255b *éş-*}
- *eşäk:** eşäk [ايشاك (Çağ.) bkz. *üşäk*]
eşek - осель - der Esel. {260a *éşek*}
- *eşid-:** eşid (v) [ئىشيد (Uyg. bkz. *üjit-*)]
duymak, işitmek - слышать, услыхать – hören. {ED 257b-258a *éşid-*}
- *eşidtür-:** eşidtür (v) [(Uyg.), < *eşid* + *tür* bkz. ²*üstür-*]
duyurmak, bildirmek - заставить слышать, датьзнать - zu hören geben, wissen lassen; {ED 258b *éşidtür-*}
- eşik:** ²eşik [Kkır. (Çağ. bkz. ¹*üşik*)] = *üşik*.
kapı - дверь - die Thür; اغاسى ايشيك (Çağ.) kapıcı - смотритель надъ дверями - der Thüraufseher. {ED 260a *éşik*}
- *üşik:** üşik [(Uyg. bkz. *üjik*), krş. *üşik*, *işik*, *esik*, *ezik*]
kapı - дверь - die Thür. {ED 260a *eşik*}
- *eşiklik:** eşiklik [ليك ايشيك (Çağ.) < *eşik* + *lik*]
eşiklik, kapının bulunduğu yer - мѣсто, гдѣ находится дверь - die Stelle, wo sich die Thür befindet. {ED 261a *éşiklik*}
- *eşit-:** eşit (v) [تمكيشيا (Çağ. bkz. *üşit-*)]
duymak, işitmek - слышать, услыхать – hören. {ED 258a *éşit-*}
- *eştil-:** eştil (v) [ايشيتلمك (Çağ.), ئىشيتلمك (Uyg.), < *eşit* + *l*, bkz. *üstil-*]
işitilmek, duyulmak - быть слышаннымъ - zu hören sein. {ED 258b *éştil-*}
- *¹¹et-:** ¹¹et (v) [(Uyg., Çağ. bkz. ⁵*üt*) krş. *et*, *it*, *äd*] yapmak, etmek, işlemek, hazırlamak - дѣлать, сдѣлать, совершить - machen, thun, verfertigen. Sözlükte olmayan bu madde sözlüğe eklenmiştir. {ED 36a-37b *ét*}
- et:** ³er [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.(Çağ. bkz. ²*üt*)] = ²*üt*
et - мясо - das Fleisch. {ED 33b *ét*}
- etäk:** ²eräk [Kır. Kkır.(Çağ. bkz. ¹*ütäk*] {ED 50a *étek*}
- *etäklä-:** etäklä (v) [ايتاكلماك (Çağ. bkz. *ütäklä-*), < *etäk* + *lä*]

1) eteğine toplamak - брать, собирать въ подолъ - in den Rockschooss nehmen, sammeln (Ş. Sül. طولدرمق شیبی بر ایتکه).

2) ceplerini oldurmak - набивать себѣ карманы - sich die Taschen voll stopfen.

3) eteğiyle yellenmek - махать подоломъ, чтобы прохладиться - sich mit dem Rockschoosse Kühlung zufächeln (Ş. Sül. ایلله مک صلا یوب اتک). {ED 50a étek, Sang. 65 étekle-, Abuşka 649 étekle-}

***etig: erig** [سکھف (Uyg.), < et + g bkz. ³ätik]

eylem, davranış - дѣяніе, дѣятельность - die That, das Thun. {ED 50a,b}

***etil-: eril (v)** [ایتماک (Çağ. bkz. ²ätıl-)] = *ädil*

yapılmak, edilmek - быть сдѣланнымъ - gemacht werden. {ED 56b étıl-}

***etin-: erin (v)** [(Uyg. Çağ. bkz. *ädin-, ätin*), < et + n] {ED 61b étin-}

***etiş-: eriş (v)** [ایتیشماک (Çağ. bkz. *ätiş-*), < et + ş]

birlikte yapmak, bir işte birbirine yardım etmek - сдѣлать вмѣстѣ, помочь другъ другу въ работѣ - etwas zusammen thun, sich bei der Arbeit helfen. {ED 73a étiş-}

***etişlä-: erişlä (v)** [ایتیشلاماک (Çağ. V. bkz. *ätişlä-*)]

birlikte çalışmak - вмѣстѣ работать - zusammen arbeiten. {ED 73a étiş-}

***etkü-: etkür (v)** [ایتکورмак (Çağ. bkz. *ätkür-*), < et + küir] = *ettir*. {ED 37b ét-}

***etkü-: etküz (v)** [ایتкозмак (Çağ. bkz. *ätküz-*), < et + küiz] = *ettir*. {ED 37b ét-}

***ev-: ev (v)** [(Uyg.), bkz. ⁸äp-, ⁴äv-] acele etmek - спѣшить - sich beeilen. {ED 4b év-}

***eväk: eväk** [(Uyg.), < ev + äk, krş. *äväk* bkz. ²äbäk, *äväk*]

çabuk iş gören, atik, aceleci, kaçan (hızlı, kısa, üstün körü) - скорый, поспѣшный - hurtig, eilig, flüchtig. {ED 8b éväk}

***eväklik: eväklik** [(Uyg.), < eväk + lik bkz. *äbäklik*]

acele, acele etme - поспѣшность - die Eile, Uebereilung. {ED 9b éveklik}

***evrik: evrik** †→evrik [ایوری (Çağ.), ev + ir + ik bkz. *ävrik*]

hızlı, çabuk - скорый, поспѣшный - schnell, eilig. {ED 4b év-, Sang. 83 év-}

***evrül-: evrül (v)** [یلاور (Çağ. bkz. *ävri-* < evir + l)]

dönmek - вертѣться - sich drehen. {ED 14b évrül-, Sang. 82 évrül-}

***evür-: evür (v)** [رملکياو (Çağ.) krş. *ävür-*]

çevirmek - вертѣть, оборачивать - umdrehen, wenden. {ED 14a évür-, Sang. 82 évür-}

***eyär-: eyär (v)** [ایکرماک (Çağ.), krş. *är, iär*; bkz. ⁵ägär-]

izlemek, takip etmek - слѣдовать - folgen, nachfolgen (Ş.Sül. ایتمک تعقیب). {ED 67a éder-} sözcük, ED'de éder-, éyer- olarak verilmiştir. Biz de Çağataycanın kök hecesindeki d>y ses değişimini göz önünde bulundurarak ⁵ägär- maddesini ⁷eyär- olarak değiştirdik.

***eyärgiçi: eyärgiçi** [اکاریچی (Çağ. bkz. *ägärgiçi, ägärgüçi*), < eyär + gi + çi]

takipçi - свита - das Gefolge. {ED 67a éder-}

***4ez-: 4ez (v)** [(Çağ. bkz. ¹**äz-**) زماك]

ezmek, toz haline getirmek, ayağı altında ezmek, havanda dövmek, ezmek, çiğnemek, öğütmek - разбить, растолочь - zerstossen, zerstampfen, zermalmen. {ED 279b éz-}

***ezdür: *ездүр** [ز دورماك (Çağ. bkz. **äzdür-**), < ez + dür] = *äzdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak, çözmek, (parçalarına) ayırmak - заставить растереть, развести - zerreiben, auflösen lassen. {ED 279b éz-}

***ezgülük: äzğylük** [يزكولوك, يزكولوك (Çağ. bkz. **äzgülük**), < ez?gü + lik]

iyilik - благо, благодѣяние - die Wohlthat, das Gute. {ED 53b édgülük}

***ezil: ezil (v)** [(Çağ. bkz. **äzil-**) يلماك]

ezilmek - быть раздавлену, растолочену - zerquetscht, zerdrückt, zerstossen werden. {ED 287a ézil-}

***ezmä: езмä** [Çağ., < ez + mä]

ezilmiş et - растертое мясо (какое-то кушанье) - zerriebenes Fleisch (eine Speise). {ED 279b éz-} Kaynaklarda Çağ. için bu sözcüğe rastlamadım; ancak sözcüğün ez- eyleminden türemiş bir ad olduğu açık olduğundan kapalı e'li biçimle vermeyi tercih ettim.

- äcäl* < Ar. (Uyg.) = *ecel*
äcälsiz < *ecel* Ar. (Uyg.) = *ecelsiz*
äçä (Çağ.) = *açä*
äd ET (Uyg. K.B.) = *äd*
ädgü ET (Uyg.) = *ädgü*
ädgü ET (Uyg.) = *ädgü*
ädgüläş- < *ädgü* ET (Uyg.) = *ädgüläş-*
ädgülük < *ädgü* ET (Uyg.) = *ädgülük*
ädilçä < *ädil* (Çağ.) = *ädilçä*
ädilçik < *ädil* (Çağ.) = *ädilçik*
äg- ET (Uyg. K. B.) = *äg-*
ägäçi < *äkä* ET (Çağ.) = *äkäçi*
ägär < Far (Çağ.) = *ägär*
ägri ET (Uyg.) = *ägri*
ägrimçi < *ägrim* (Çağ.) = *ägrimçi*
äk- ET (Uyg. K. B.) = *äk-*
äkä ET (Uyg.) = *äkä*
äkşi MK (Çağ.) = *äkşi*
äkşit- < *äkşi-* ET (Çağ.) = *äkşit-*
älä- < *äylä-* ET (Çağ.) = *älä-*
älig ET (Uyg. Çağ.) = *älig*
äliglä- < *älig* ET (Uyg. K. B.) = *äliglä-*
äligläş < *älig* ET (Uyg.) = *äligläş-*
ällig < *ällig* ET (Uyg. K. B.) = *ällig*
äm ET (Uyg.) = *äm*
ämän < *heman* Far. (Çağ.) = *ämän*
ämçi < *äm* ET (Uyg. Çağ.) = *ämçi*
ämdi < *amtı* ET (Uyg.) = *ämdi*
ämgäk < *ämgä-* ET (Uyg. K. B.) = *ämgäk*
ämgäk
ämgäk < *ämgä-* ET (Uyg. K.B.) = *ämgäk*
ämgäk
ämgät- < *ämgä-* ET (Uyg. K. B.) = *ämgät-*
ämgäklä-
ämgät- < *ämgä-* ET (Uyg.) = *ämgät-*
ämin < Ar. (Uyg.) = *ämin*
ämlä- < *äm* ET (Çağ.) = *ämlä-*
änägä (Çağ.) = *änägä*
änälik (Çağ.) = *änälik*
ändişälig < *ändişä* Far. (Çağ.) = *ändişälig*
ändişälig
änñir- ET (Çağ.) = *änñir-*
änñlig < *änñ* ET (Uyg. K. B.) = *änñlig*
är ET (Uyg. K. B.) = *är*
är- ET (Uyg.) = *är-*
äräj ET (Uyg. K.B.) = *äräj*
äräjlän- < *äräj* ET (Uyg. K.B.) = *äräjlän-*
äräjlän-
ärän < *är* ET (Uyg. K. B.) = *ärän*
ärdämlig < *ärdäm* ET (Uyg. K. B.) = *ärdämlig*
ärdämlig
ärdini ET (Uyg. K. B.) = *ärdini*
ärgän MK (Çağ.) = *ärgän*
ärgänlik < *ärgän* ET (Çağ.) = *ärgänlik*
ärim < *äri-* Moğ.? (Çağ.) = *ärim*
ärinç ET (Uyg. K. B.) = *ärinç*
ärinj ET (Uyg. K. B.) = *ärinj*
ärinjlän- < *ärinj* ET (Uyg. K. B.) = *ärinjlän-*
ärinjlän-
ärk ET (Uyg. K. B.) = *ärk*
ärkälä- < *ärkälä-* Moğ. (Çağ.) = *ärkälä-*
ärkälät- < *ärkälä-* Moğ. (Çağ.) = *ärkälät-*
ärkälät-
ärkäş- < *ärkälä-* Moğ.? (Çağ.) = *ärkäş-*
ärklig < *ärk* ET (Uyg. K. B.) = *ärklig*

- ärkliglik* < *ärk* ET (Uyg. K. B.) = *ärkliglik*
ärksiz < *ärk* ET (Uyg. K. B.) = *ärksiz*
ärksizlik < *ärk* ET (Uyg. K. B.) = *ärksizlik*
ärnök (Çağ.) = *ärnök*
ärsig < **ärsi-* ET (Uyg. K. B.) = *ärsig*
ärtä ET (Uyg.) = *ärtä*
ärtäki < *ärtä* ET (Uyg.) = *ärtäki*
ärük ET (Uyg.) = *ärük*
äryä (Çağ.) = *äryä*
äsän ET (Uyg. K.B.) = *äsän*
äsänin < *äsän* ET (Uyg. K. B.) = *äsänin*
äsänläş- < *äsän* ET (Uyg. K. B.) = *äsänläş-*
äsänlik < *äsän* ET (Çağ.) = *äsänlik*
äsänlik < *äsän* ET (Uyg. K. B.) = *äsänlik*
äsänlik
äsbab < Ar. (Uyg. K. B.) = *äsbab*
äşgäk (Çağ. Sang.) = *äşgäk*
äsin < *äs-* ET (Uyg. K. B.) = *äsin*
äsirgä- ET (Uyg.) = *äsirgä-*
äsrü- ET (Çağ.) = *äsrü-*
äsruk < *äsrü-* ET (Uyg. K. B.) = *äsruk*
äsür- ET (Uyg. K. B.) = *äsür-*
ät ET (Uyg. K. B.) = *ät*
ätägä < Moğ.? (Çağ.) = *ätägä*
ätäk ET (Uyg. K. B.) = *ätäk*
Ätil (Çağ.) = *Ätil*
ätsiz < *ät* ET (Uyg. Çağ.) = *ätsiz*
äv < *äb* ET (Uyg. K. B.) = *äv*
ävin ET (Uyg. K. B.) = *ävin*
ävir- ET (Uyg.) = *ävir-*
ävlig < *äv* ET (Uyg. K. B.) = *ävlig*
ävrä < *ävir-* ET (Uyg.) = *ävrä*
ävrän < *ävir-* ET (Uyg. K. B.) = *ävrän*
ävri- < *ävir-* ET (Uyg.) = *ävri-*
ävür- < *ävir-* ET (Uyg. K. B.) = *ävür-*
äygän (Çağ. Abuşka) = *äygän*
äylä- < *äd* ET (Çağ.) = *äylä-*
äyrim < *ädrim* (Çağ.) = *äyrim*
äyü < *ädgü* ET (Çağ.) = *äyü*
äzäl < Ar. (Uyg.) = *äzäl*
äzgülän- < *ädgü* ET (Çağ.) = *ezgülän-*
e- < *är-* ET (Çağ.) = *e-*
ediz ET (Uyg.) = *ediz*
edizlik < *ediz* ET (Uyg.) = *edizlik*
egä- MK (Çağ.) = *egä-*
egäglä- (MK) = *egäglä-*
egäk < *egä-* (MK) = *egäk*
egär < *eder* (Çağ.) = *egär*
egärçi < *egär* ET (Çağ.) = *egärçi*
egärlä- < *egär* ET (Çağ.) = *egärlä-*
egärlät- < *egär* ET (Çağ.) = *egärlät-*
egil- < *ägil-* ET (Çağ.) = *egil-*
egir- < *eg-* ET (Çağ.) = *egir-*
egirt- < *egir-* ET (Çağ.) = *egirt-*
egrär- < *egir-* ET (Çağ.) = *egrär-*
egrärt- < *egir-* ET (Çağ.) = *egrärt-*
egri - bürgü ET (Çağ.) = *egri - bürgü*
egri ET (Çağ.) = *egri*
egrik < *egir-* ET (Çağ.) = *egrik*
egrilt- < *egir-* ET (Çağ.) = *egrilt-*
ekägü < *ekki* ET (Çağ.) = *ekägü*
ekälä < *ekäv* (Çağ. Abuşka) = *ekälä*
ekäv < *ekki* (Çağ.) = *ekäv*

ekäv-län < *ekki* ET (Çağ.) = *ekäv-län*
ekin < *äk-* ET (Çağ.) = *ekin*
ekinçi < *äkin* ET (Çağ.) = *ekinçi*
ekinlik < *äkin* ET (Çağ.) = *ekinlik*
ekir < *ägir* ET (Çağ.) = *ekir*
el ET (Uyg. K. B. Çağ.) = *el*
el ET (Uyg. K.B.) = *el*
el(l)ig < *el* ET (Uyg. K. B.) = *el(l)ig*
elä- < *elgä-* ET (Çağ.) = *elä-*
eläk < *elä-* ET (Çağ.) = *eläk*
elät- ET (Uyg. K. B.) = *elät-*
elçi ET (Uyg.) = *elçi*
elçilik < *elçi* ET (Çağ..) = *elçilik*
elgär- < *elig* ET (Çağ..) = *elgär-*
elig < *älig* ET (Çağ..) = *elig*
eliklä- < *älig* ET (Çağ..) = *eliklä-*
ellig < *ällig* ET (Çağ.) = *ellig*
elliginçi < *ällig* ET (Çağ..) = *elliginçi*
elsiz < *el* ET (Çağ.) = *elsiz*
elt- < *elät-* ET (Uyg. K. B.) = *elt-*
emäl < *emä'el* Moğ. (Çağ.) = *emäl*
emçäk < *ämçäk* ET (Çağ.) = *emçäk*
emdi < *amtu* ET (Çağ.) = *emdi*
ämdi < *amtu* ET (Uyg.) = *ämdi*
emgäk ET (Çağ.) = *emgäk*
emgäklä- < *ämgäk* ET (Çağ.) =
emgäklä-
emgät- < *ämgä-* ET (Çağ.) = *emgäklä-*
emil- < *äm-* ET (Çağ.) = *emil-*
emildäş < *äm-* ET (Çağ.) = *emildäş*
emizgäy < *ämüz-* MK (Çağ.) = *emizgäy*
emizik < *äm-* ET (Çağ.) = *emizik*
en ET (Uyg. K. B.) = *en*

en- ET (Uyg. K. B.) = *en-*
enç ET (Uyg. K. B.) = *enç*
ençlän- < *enç* ET (Uyg. K. B.) =
ençlän-
ençländür- < *enç* ET (Uyg. K. B.) =
ençländür-
ençlik < *enç* ET (Uyg. K. B.) = *ençlik*
ençsiz < *enç* ET (Uyg. K. B.) = *ençsiz*
endür- < *en-* ET (Çağ.) = *endür-*
eñiş- < *egiş-* MK (Çağ.) = *eñiş-*
eniş < *en-* ET (Uyg. K. B.) = *eniş*
enük < *änik* ET (Çağ.) = *enük*
er (Çağ. Sang.) = *er I*
er < *är* ET (Çağ.) = *er II*
er tañ ET (Uyg.) = *er tañ*
erän < *är* ET (Çağ.) = *erän*
eränlik < *erän* ET (Çağ.) = *eränlik*
ergäştür- < *er-* ET (Çağ.) = *ergäştür-*
ergilik < *egri* ET (Çağ.) = *egrilik*
ergim < *egir-* ET (Çağ.) = *egrim*
eri- < *ärü-* MK (Çağ.) = *eri-*
eriş < *arış* ET (Çağ.) = *eriş*
eriş- < *er-* ET (:ağ.) = *eriş-*
erit- < *ärü-* MK (Çağ.) = *erit-*
erk ET (Uyg. K. B.) = *erk*
erkäç < *ärkäç* ET (Çağ.) = *erkäç*
erkäk ET (Uyg. K.B.) = *erkäk*
erkäk ET (Uyg.) = *erkäk*
erkin < *erk* ET (Çağ.) = *erkin*
erlik < *är* ET (Uyg.) = *erlik*
ersäl ET (Uyg. K. B.) = *ersäl*
ersällik < *ersäl* ET (Uyg. K. B.) =
ersällik

ertä < *ärtä* ET (Çağ.) = *ertä*
ertäki < *ertä* ET (Uyg.) = *ertäki*
es (Çağ. Abuşka, Sang.) = *es*
eş ET (Uyg. K.B.) = *eş*
es- ET (Uyg. K.B.) = *es-*
eşäk < *äşgäk* ET (Çağ.) = *eşäk*
eşid- ET (Uyg. K. B.) = *eşid-*
eşidtür- < *eşid-* ET (Uyg. K. B.) =
eşidtür-
eşik ET (Çağ.) = *eşik*
eşiklik < *eşik* ET (Çağ.) = *eşiklik*
esirgä- ET (Uyg. K. B.) = *esirgä-*
eşit- ET (Çağ..) = *eşit-*
eskir- < *äski* ET (Çağ.) = *eskir-*
eslä- < *es* (Çağ. Sang.) = *eslä-*
eslik < *es* (Çağ.) = *eslik*
esnä- < *äsin* ET (Çağ.) = *esnä-*
eştil- < *eşid-* ET (Uyg. K. B.) = *eştil-*
et < *ät* ET (Çağ.) = *et*
et- ET (Uyg. K.B.) = *et-*
etäk < *ätäk* ET (Çağ.) = *etäk*
etäklä- < *ätäk* MK (Çağ.) = *etäklä-*
etig < *et-* ET (Uyg. K. B.) = *etig*
etil- < *et-* ET (Çağ.) = *etil-*
etin- < *et-* ET (Çağ.) = *etin-*
etiş- < *et-* ET (Çağ.) = *etiş-*
etişlä- < *et-* ET (Çağ.) = *etişlä-*
etkür- < *et-* ET (Çağ.) = *etkür-*
etküz- < *et-* ET (Çağ.) = *etküz-*
ev- ET (Uyg. K. B.) = *ev-*
eväk < *ev-* ET (Uyg. K. B.) = *eväk*
eväklik < *eväk* ET (Uyg. K. B.) =
eväklik

evrik < *ävir-* ET (Çağ.) = *evrik*
evrül- < *ävir-* ET (Çağ.) = *evrül-*
evür- < *ävir-* ET (Çağ.) = *evür-*
eyär- < *edär* ET (Çağ.) = *eyär*
eyärgiçi < *eyärgiçi* ET (Çağ.) =
eyärgiçi
ez- < *öz-* ET (Çağ.) = *ez-*
ezdür- < *ez-* MK (Çağ.) = *ezdür-*
ezgülük < ET *ädgü* (Çağ.) = *ezgülük*
ezil- < *ez-* MK (Çağ.) = *ezil-*
ezmä < *ez-* MK (Çağ.) = *ezmä*

ä : ä [Tel. Kaz., **آ** (Uyg. Az.)]

1) hey sen! э! слушай! эу! – he! heda! *ä ütüm uk sözümdü!* (Tel.) hey oğlum benim sözlerimi dinle! – э, сынъ мой, слушай мои слова! – o, mein Sohn, vernimm meine Worte! *ä ni kirek?* (Kaz.) ne istiyorsun? – что-же ты хочеш? – was willst du denn? *ä çātdı ä çuāydu!* (Tel. W.) şaşkınlık ve huzursuzluk bildiren ünlem. – частица, выражающая удивление чеудовольствие – Ausruf der Verwunderung, des Unbehagens.

2) (Az. A.) «hey sen» biçimindeki ünlem! ey sen ünlemi, konumca üstün birinin kendinden aşağıda gördüğü kimseye sesleniş biçimidir. восклицание э! выржющее какое то пренебрежение, потому только употребляется старшим въ отношеніе къ младшимъ – Ausruf heda! der eine Geringschätzung in sich schliesst und daher nur von höher Stehenden angewendet wird; *ä hardan gälirsän?* – *ä sän sän!* birisine «hey nereden geliyorsun?» diye sorulduğunda o, bu söze alınır ve «sensin hey!» biçiminde yanıt verir. (hangi hakla bana hey diye seslenebilirsin!) если когонибудь спросятъ «эй откуда ты идешь» онъ обжается и отвѣчаетъ: «ты самъ эй!» (какъ ты можеш мнѣ такъ говорить эй!) – fragt man Jamenden: «he, wo kommst du her?» so fühlt er sich beleidigt und antwortet: «du bist selber he!» (wie kommst du dazu, mich he zu

nennen!).

2ä- **2ä (v)** [Alt. Tel. Leb. Şor. Kum. Kar. L.T. (Çağ. †→ ³e-) Tar. Krm. Osm. krş. e,i,ap]

sınırlı durumlarda çekimlenen addan eylem – недостаточный глаголь бспомогательный – defectives Verbum substantivum. geçmiş zaman – Слѣдующія формы этого глагола употребляются – Imperfectum: *ädîm, ädîm, ädîñ, ädî, ädik (ädiñiz, ädigiz), ädilär...* gibi şekillenen bu biçib, Alt., Tel., Leb., Şor.'un dışında yukarıda belirtilen belirtilen bütün diyalektlerde bilindiği üzere adeylem olarak kullanılmaktadır. – Во всѣхъ нарѣчяхъ, кромѣ Alt. Tel. Leb. Şor., bağımsız adeylem olarak kullanılır – въ которыхъ употребляется: – in allen obengenannten Dialecten, ausser Alt. Tel. Leb. Şor., in denen diese form Lautet: *ädäm, ädäñ, ädä, ädäk, (ädäbîs), ädägiz, ädälär:* 1) употребляется самостоятельно – wird selbständig als Verbum substantivum gebraucht. *Pıtır anıñ mañ köp ädi* (Tel.) geçen sene onun malı (hayvanı) çoktu – въ прошломъ году у него было много скота – im vorigen Jahre hatte er viel Vieh, *toğus nañımñ içindä Torsulay Märgän nañım ädä* (Alt.) benim dokuz arkadaşımın içinde Torsulay Mergen arkadaşım da vardı – въ числѣ моихъ девяти друзей былъ другъ Торсулай Мергенъ – unter meinen neun freunden befand sich mein Freund Torsulai Märgän; *qara*

yaŋıs ösküs kiji ädäm (Tel.) ben tamamen yalnız bir yetimim я совершенный сирота - ich bin eine ganz alleinstehende Waise; *pu yurttū paštağan män ädäm* (Tel.) ben bu halkın başıydım - правитель этого народа былъ я - ich war der Herrscher dieses volkes; *qaydan yürgän kiji ädän?* (Tel.) gezginci, nereden geliyorsun? - откуда ты, странникъ? - woher kommst du Wanderer? *o yavtuq kiçkinä kızımniŋ yavtuğu ädi* (Krm.) bu mendil benim en küçük kızıma ait - этот платокъ принадлежитъ моей младшей дочери - dieses Tuch gehört meiner jüngsten Tochter; *o zamanda Çora Batır bālgäsiz ädi* (Krm.) o zamanlar Çora Batır tanınmıyordu - въ это время Чора Батырь че былъ извѣстенъ - damals war Tschora Batır nicht bekannt;

2) yardımcı eylem olarak diğer eylem biçimleriyle bağlanır: какъ вспомогательный глаголъ присоединяется къ разнымъ формамъ другихъ глаголовъ: verbindet sich als Hülfszeitwort mit verschiedenen Formen anderer Verba: **a)** uzak geçmiş biçimiyle: - mit dem part. perf *män aytkan ädäm, ot töboy satdı* (Tel.) Ona bunu söylemiş olmama rağmen bunu dikkate almadı - я ему говорилъ, но онъ не обратилъ вниманія - obgleich ich es ihm gesagt, beachtete er es dennoch nicht; *änmägän kälip yürhön ädä* (Alt.) yaşlı kadın sıkça bize gelirdi - старуха часто ходила къ намъ - die Alte kam oft zu uns; *pī*

kiji ayttı: pu yurttu yūlaylı dāp kälhän ädäk, başı çeken dedi ki: biz ülkeyi fethetmeye geldik - тіт начальникъ сказалъ: мы пришли было завоевать эту страну - der Anführer sprach: wir sind gekommen, um dieses Land zu erobern; *sāni körgön ädim* (Krm.) ben seni elbette görmüştüm - я тебя дѣйствительно видѣлъ - ich habe dich wohl gesehen; **b)** gelecek zaman ortacı ile birlikte - mit dem part. futur.: *mında bar potzo adım pärär ädä* (Tel.) eğer o burada olsaydı, bana adımı verirdi - если бы онъ былъ здѣсь, онъ далъ бы мнѣ мое имя - wenn er hierwäre, würde er mir meinen Namen geben, *yüzümnü tärädip iş iştazām, tıŋ aştabas ädäm* (Şor.) alnımın teriyle çalışmış olsaydım açlık çekmezdim - если бы я работалъ въпотѣ лица своего, я че терпѣлъ бы голода - wenn ich im Schwiesse meines Angesichtes gearbeitet hätte, würde ich nicht Hunger leiden; *ävimä gälir ädiŋ* (Krm.) (önceden) sen benim evime gelebilirdin (ama şimdi) - (прежде) ты пришелъ бы въ мой домъ (но теперь...) - du wärest (früher) in mein Haus gekommen (aber jetzt...); *orus saıdazın ädip ahp kürzä, yaqşı potör ädä* Eğer Rus karasabanı yapıp tarlada çalışılmış olsaydı çok iyi olurdu - если бы сдѣлалы пусскую соху (и пахали бы), то хорошо было бы - wenn man einen russischen Pflug machen und ackern würde, das würde vortrefflich sein; **c)** gelecek zaman

ortacı *ğay* ile birlikte - mit dem part. futur. auf *ğay*: *Aydaḷay älhön poḷzo, adı kälhây ädi* eğer Aydalay ölmüş olsaydı atı buraya gelirdi - если бы Аїдалай померъ, то пришель бы его конь - wenn Aidalai gestorben wäre, würde sein Pferd herkommen, **d**) geçmiş zaman ile birlikte (daha çok Orta Asyada kullanılır): mit dem Imperf. (члaвнымъ обпaзомъ употребляется въ средчeй Азии - hauptsächlich in mittel-Aisen im Gebrauch): *bu kiři kälđi ädi* bu adam geldi - этотъ человекъ было пришель - dieser Mensch ist gekommen; *älçilärni yibärdim ädi* elçileri göndermiştim - я было отпaвилъ пословъ - ich hatte Boten abgeschickt; **e**) şart kipli biçimiyle (temel olarak Orta Asya ve Güney diyalektlerinde görülür): - mit der Conditional-Form (главнымъ образомъ въ средне- азиатскихъ и южныхъ нарѣчiяхъ - hauptsächlich in den mittel- asiatischen und südlichen Dialecten) *mäni körzä ädi* (Leb.) beni görmüş olsaydı - если бы онъ меня увидалъ - wenn mich gesehen hätte. Orta Asyanın bazı Arapça diyalektlerinde *ädi* 'nin yanı sıra *idi* de kullanılıyor. Güney diyalektlerinde ise *ädi* (*idi*) çoğunlukla ortaç şekilleriyle kaynaşarak tek bir şekil oluyor - Въ некоторыхъ нарѣчiяхъ средней Азии и южныхъ, кромѣ ädi употребляется и idi и т. д., въ южныхъ чарѣчiяхъ ädi (idi) сливается съ причастными формами *ğalirdi, atırdı, warmıştı,*

ğalmıştı waraydı. - In einzelnen mittel- asiatischen Dialecten ist ädi auch idi angewendet, inden Süd-Dialecten ist ädi (idi) häufig mit den Participialformen zu einem Worte verschmolzen, wie *ğalirdi, atırdı, warmıştı, ğalmıştı, waraydı.* Kazan diyalektinde *ädi iyim, iyin, iyı* vb. bkz. i (Kaz.) въ Казани ädi пзмѣняется *iyim, iyin, iyı* и т. д., см. i (Kaz.) - Im Kas. Dialect wird ädi zu *iyim, iyin, iyı* etc., siehe i (Kas.); Par.perf. biçimi: *äkän* (= *ekän, ikän*) (bkz. bu sözcüklere) - das Participium perfecti: *äkän* (= *ekän, ikän*) (см. эти слова - siehe diese Wörter). Güney diyalektlerinde *ğalirkän, atırkän* gibi kaynaşmalar sıkça görülür - Въ южныхъ нарѣчiяхъ часто сiянія *ğalirkän, atırkän.* - In den Süd-Dialectenhäufige Verschmelzungen *ğalirkän, atırkän.* *O äwdä ħarısı bābāy doğracağ (doğuracağ) äkän* (Krm.) o evde, karısının bebek doğurması gerekiyordu - въ этомъ домъ его жена должна была родить ребенка - in diesem Hause sollte seine Frau ein Kind gebären; *bir zamanda bar äkän, bir zamanda yoğ äkän, bir padişah bar äkän üç kızi bar äkän* (Krm.) bir varmış bir yokmuş o zamanlar bir padişah yaşarmış, onun üç kızi varmış; miş'li geçmiş zaman ortacı biçimi: *emiş (emiş, imiş)* (bkz. aynısı) - когда то было, когда то не было, тогда жилъ царь и у него было три дочери - es gab eine Zeit, es gab keine Zeit, da lebte ein Fürst, der

hatte drei Töchter; - das Participium perf. auf miş: *ämiş (emiş, imiş)* (siehe dieselben). Güney diyalektlerinde çoğunlukla diğer eylem biçimleriyle kaynaşır: *ğälirmiş, olurmuş, varmış, yoқmuş* vs. - Въ южныхъ нарѣчяхъ сливается съ причастіями другихъ глаголовъ: - In den Süd- Dialecten häufige Verschmelzungen mit anderen Verbalformen: *ğälirmiş, olurmuş, varmış, yoқmuş* etc. *Bir zamanda war ämiş, bir zamanda yoқ ämiş, bir adamın bir baқası war* (Krm.). *bir varmış, bir yokmuş, bir adamın bir oғlu varmış* - когда то было, когда то не было, тогда у одного чѣлобека былъ цынъ - es war eine Zeit da hatte das Kind ein Mann; *atam äwgä kalgän ämiş* (Krm.) *babam eve gelmiş*; (şimdiki zaman ortacının olumsuz biçiminin olumsuz biçimi) bu sözcüklerle krş.: *ämäs, äbäs (emäs, imäs)* - отецъ мой пришелъ домой (какъ мнѣ сказали) - mein Vater ist nach Hause gekommen (wie man mir gesagt hat); - das Participium praes. negat.: *ämäs, äbäs (emäs, imäs)* (срав. эти слова - vrgl. diese Wörter) {ED 193b é- < ér-}

4ä: **4ä** [Alt. Tel. Leb. Şor. Soy. Sag. Koyb.,krş. *ägä, igä. idi, iä*]

hancı, ev sahibi, konak sahibi - хозяинъ, собоственникъ, владѣлецъ - der Wirth, Hausherr, Eigenthümer; *üy äzi* (Tel.), *ük äzi* (Şor.) konak sahibi - хозяинъ дома - der Hausherr; *pıyım äm kayda yadıң?* (Tel.) ey benim beyim, sahibim, nereye gidiyorsun? - о, мой

князь, мой владѣтель, куда ты идешь? - о, mein Fürst und Herr, wohin gehst du? *Altaydın äzi* (Alt.) Altay'ın sahibi Ülgen'in ikinci adı - владѣтель, Алтая (прозвище бога Ульгения) - der Herr des Altai (Beiname es Gottes Uelgän); *yär sudün äzinä Ülgängä saçpağanda içpäyttänik* (Tel.) yerin ve suyun efendisi Ülgen'e serpiştirerek bir adak yerine getirmeden önce içmeyi düşünmüyöruz - намъ че годится пить ранше, чѣмъ мы покроемъ въ честь Ульгения, владѣтеля земель и водъ - wir pflegen nicht eher zu trinken, ehe wir ein Sprengopfer dem Uelgän, dem Herrn der Länder und Gewässer dargebracht haben (P. d. V. I, 156,12ß) *su äzi* (Tel.) su cini - водяной духъ - der Wassergeist; *taş äzi* (Tel.) kayaların sahibi, dağ cini - владѣтель скаль горчый духъ - der Felsen, Berggeist; *türdüң äzi* (Tel.) şaman davulunun sapı (bir adamın kabaca tasviri) - ручка у бубна (грубое изображение мужчины) - der Griff der Schamanentrommel (grobe Nachbildung eines Mannes).

6ä: **6ä** [Kaz. Kır.]

ä itmäk üstünü kirletmek (çocuk dilinde) - замараться (дѣтское слово) - sich beschmutzen (ein Kinderwort); *ä-ä itmäk* (Krm.) aynısı.

9 äş: **9 äm** [Bar.] = *iş*

iş - работа - die Arbeit.

ä□si□lik: **ä□ci□lik** [Az., < *ä□sik+lik*]

fakir - бѣдный - arm.

ä□sik: **ä□cık** [Az.] = *äksik*.

² äşin: **² äşih** [Kir.] = *äşäyn*.

äşlä-: **äşlä (v)** [Bar.] = *işlä*.

¹ äşlän-: **¹ äşlän (v)** [Bar.] = *işlän*.

² äşlät-: **² äşlät (v)** [Bar.] = *işlät*.

² äts: **² äu** [Bar.] = *iç*

astar - подкладъ - das Futter.

ätslä-: **äulä (v)** [Bar., < äts + lä]

altına astar dikmek, astarlamak -
подшить подкладъ - ein Kleid
füttern.

ätslä-: **äuläl (v)** [Bar., < ätslä + l]

astarlanmak (elbise için) - быть
подшиту (о платьяхъ) - gefüttert
(von Kleidern).

ätslü: **äulÿ** [Bar. < äts+lü]

astarlı - съ подкладомъ -
gefüttert (von Kleidern).

äzi- [Bar.] = *izi*

ısınmak, sıcak olmak -
нагрѣваться - sich erwärmen, heiss
werden.

äzit: **äzir** [Bar.] = *izit*

ısıtmak - нагрѣтъ - warm
machen, heiss machen.

² äzü: **² äzÿ** [Bar.] = *üzü*

sıcak - жаркій - heiss.

äzülä-: **äzÿlä (v)** [Bar.]

ateşli, sıcak olmak (vücudun
hasta bölgeleri) - быть горячимъ (о
больныхъ частяхъ тѣла) - erhitzt
sein, heiss sein (von kranken Theilen
des Körpers).

² äjä (v) : **² ähä-** [Tel. Alt., = *äkä*]

törpülemek, törpüyle
temizlemek, törpüleyerek pürüz
gidermek - пилить, чистить пилою
- feilen, mit der Feile reinigen,
abfeilen.

¹ äbä: **¹ äbā** [٤٦ ھ٥ھ, ٤٦٤ (Osm.)]

1) ebe - повивальная бабка -
die Hebamme; *äbä ninä* (N. 137),
äbä kadın aynısı - id.; *äbä hanım*
(Kún.) aynısı - id.; *äbä iskämläsi*,
äbä örükäsi eskiden bebeğin düşmesini
sağlamak için kullanılan bir tür işkence aleti -
инструментъ для пытокъ, прежде
употреблявшійся для
искусственного возбужденія
рановременнаго рожденія - ein
Marter-Instrument, das früher
angewendet wurde, um einen
künstlichen Abort hervorzurufen
(*äbä iskämlä* = *do'uracağ kadın
oraya oturdurlar*; *äbänin örükäsi* =
sövmäk, z. B. *yok äbänin örükäsi bā
bā* bir sövgü - «ein Fluch», Kún.);
äbä pisiyi bir bitki adı - название
растенія - Name einer Pflanze;
äbäm gümäci: **1)** ebegümeci -
гераніумъ - das indische Malve;
äbäm kömägi (Krm.) bir mantar -
грибъ, шампиньонъ - ein Pilz,
Champignon; *iş äbäsi* iyi bir işçi -
прекрасный работникъ - ein guter
Arbeiter; *söz äbäsi* laf ebesi -
говорунъ - der Schwätzer (*här sözä
karışan, çok söyläyän*, Kún.); *kanlı
äbä* kanlı ebe, çocukları öldüren bir kadın -
кровавая бабка, женщина,
убивающая дѣтей - eine blutige
Hebamme, eine Frau, die Kinder
tödtet (*louzaları, yahod louzaların
çocukları öldürän äbä*, Kún.).

2) büyükanne - бабушка - die
Grossmutter.

² äbā: **² äbā** [Tara, krş. *abla, apa*]

1) annenin küçük kızkardeşi -
младшая сестра матери - die
jüngere Schwester der Mutter.

2) abla - старшая сестра - die ältere Schwester.

äbäy': äbäv' [Kaz.] = *abav*

ürkme aşığılama ünlemi - восклицание страха, презрѣнія - Ausruf des Schreckens, der Verachtung; *äbäv! bu nârsä! tüü bu ne! - fu! что это такое! - pfui! was ist das!*

äbabil: äbabil [Osm., = Ar. ابابيل]

1) Kuran'da adı geçen bir kuş - птица, упомянутая въ Коранѣ - ein im Koran erwähnter Vogel.

2) kırlangıç - каменный стрижь - die Mauerschwabe (Lh. *یه خطاف اوانه فارسیده بالوعندن بلوقرلانغچ ذ (رمل. کجی صاغان (Zenk. = die Treppe).*

äbäd: äbäd [ħoħr (Osm.), = Ar. ابد]

ebediyyen - вѣчно, на всегда - ewig, für immer; *iläl äbäd* (Ar. *الى الابد*), *sonsuza dek, ahirete kadar* - будущей жизни - bis zum Jenseits (= *qiyamätä kadar*, Kún.).

äbägä: äbärä [Tara] = *äbä*

abla - старшая сестра - die ältere Schwester.

äbägü: äbärġ (?) [Çağ.], Calc. W.

= *muhtemelen hata* *ایکو* için - *پهلو*, *gewiss fehlerhaft für* *ایکو*, *krş. äyägü*

taraf - бокъ - die Seite (Ş. Sül. *يان. طرف. جهت.*

¹äbäk: ¹äbäk [Kumd.]

tel - проволока - der Drath.

²äbäk: ²äbäk † → eväk [سعی (Uyg.),

< *äp + äk*, *krş. äväk*]

äbäklik: äbäklik † → eväklik

[سعی (Uyg.), < *äbäk + lik*]

äbäl-: äbäl (v) [Tel.]

1) alışmak, dost olmak, tanımak, tanışmak - привыкнуть, свыкаться, познакомиться - sich gewöhnen, sich befreunden, kennen lernen.

2) heyecan duymak, coşmak - имѣть вдохновение - sich begeistern; *äbälip ayttı* o heyecanla konuşuyordu - онъ говорилъ съ вдохновениемъ - er sprach mit Begeisterung.

äbälä-: äbälä (v) [Şor.]

birinin üzerine atılmak, birine saldırmak - бросаться на кололибо, нападать - sich auf Jemand werfen, Jemand angreifen.

äbäldir-: äbäldir (v) [Tel., < *äbäl + dir*]

1) birini bir şeye alıştırmak - сдѣлать, чтобы кто-нибудь привыкъ - machen, dass Jemand sich an etwas gewöhne.

2) şevklendirmek, heyecanlandırmak, coşturmak - вдохновить - begeistern.

äbälîk: äbälîr [Şor. W., < *äb + lik*]

aile - семейство - die Familie.

äbälîk: äbälîk [ħoħfu, εμπέλιχ (Osm.), von *äbä + lik*]

ebelik, *ebenin işi*, *bir ebenin sorumluluğu olan meşguliyet* - занятие повивальной бабки - die Beschäftigung, die Pflichten einer Hebamme; *äbälîk ätmäk* *ebelik* уармак - исполнять обязанности повивальной бабки - Hebammen-Dienste leisten; *tazäm äbälîk ädiyor* *teyzem ebedir* - тетка моя повивальная бабка - meine Tante ist Hebamme (Kún.).

äbält-: äbält (v) [Tel. W., < *äbäl + t*]

yönlendirmek, düzene sokmak, teşvik etmek, öğretmek, heyecan vermek, coşturmak - править, приводить въ порядокъ, научить, вдохновить - leiten, in Ordnung bringen, anregen, unterrichten, begeistern.

äbälü: äbälŷ [Tel., < *äbäl* + *ü*]

alışkanlık - привычка - die Gewohnheit.

äbäm: äbäm [Krm. Osm., < *äbä* + *m*]

äbäm gümäci (Osm.) ebegümesi - гераніумъ - das Geranium; *äbäm kömäçi* (Krm. K.) yenilebilir bir mantar - грибъ шампиньонъ - das essbarer Pilz.

äbän: äbän [Şor., ä- eyleminin ulaç biçimi Gerundialform des defectiven Verbi ä] = *äbäy*.

äbär: äbän [Şor. W.]

sevimli, hoş a giden - милый, любезный - lieb, angenehm.

¹äbäs: ¹äbäc [Leb. Şor., eksik ä- eyleminin gelecek zaman olumsuzu - part. fut neg. des defectiven Verbi ä] = *ämäs*

değil - нѣтъ, не - nicht; *çağşı äbäs iyi değil* - это не хорошо - das ist nicht gut; *abağ äbäs poğdı* kötü değildi- это не было худо - das war nicht schlecht; *çabağ äbäs poğar* kötü olmayacak - это не будетъ худо - das wird nicht schlecht sein; *nağbir kışkıda yağar äbäs, yayda yağar* (Şor.) kışın yağmaz, yazın yağar - зимой дождь не идетъ, а лѣтомъ - im Winter fällt kein Regen, sondern im Sommer; *oğ çş kiji äbäs* (Şor.) bu adam genç değil - это не молодой человекъ - das ist kein junger Mann.

²äbäs: ²äbäc [Az. A., = Ar. حبث]

yararsız, boşuna - напрасно - unnütz, vergeblich.

äbäs: äbäm [Alt. Tel. Leb., اباش (Çağ.)]

biraz - немного - ein wenig; *äbäs ät-tä pärzän potör* (Alt.) bana biraz et versen yeter - если ты мнѣ дашь немного мяся, я буду доволенъ - es genügt, wenn du mir nur ein wenig Fleisch gibst; *baza äbäs ädînän yüktönüp ahp ayğ ana yanıp kaldi* (Alt.) yeniden omuzuna biraz et alıp tekrar evine döndü - опять онъ, навьючивъ на себя немного мяся, возвратился домой - abermals lud er sich ein wenig Fleisch auf die Schulter und kehrte wiederum nach Hause zurück (P. d. V. I, 11,27); *äbäs äbäs çok az* - немножечко - ein klein wenig; *äbäştän* (Tel.) her seferinde biraz - понемногу - jedesmal ein wenig; *äbäşkinä* (Tel.) çok az - очень немного - sehr wenig.

äbäşlä: äbämlä [اباشلا (Çağ.), < *äbäs* + *lä*]

azıcık - немного - klein wenig.

äbät: äbär [Kaz., < Rus. объдъ]

sabahları tarlada yapılan kahvaltı - утренний завтракъ на работѣ въ полѣ - Frühstück, das man Morgens auf dem Felde einnimmt; *äbät aşamak* kahvaltı etmek -завтракать - frühstücken; *çıkık äbäti* ikinci kahvaltısı (hasat zamanı) - поужень (во время страды) - das Vesperbrot (zur Erntezeit).

äbäv: äbäy [Kaz.]

hayret ve memnuniyetsizlik, ya da üzüntü beliren ünlemi - восклицаніе удивленія

съ отгѣнкомъ недовольствія,
сожалѣнія - Ausruf der
Verwunderung und der
Unzufriedenheit oder des Bedauerns.

¹äbäy: **¹äbäi** [Tel.]

ölçü, doğru ölçü - мѣра,
настоящая мѣра - das Maass, das
richtige Maass; *äbäyinän ajra yan*
tüm ölçülerin üstünde - больша
чѣмъ слѣдуетъ - über alles Maass
gross.

²äbäy: **²äbäi** [Alt., eksikli eylem, *ā* nin
ulaç biçimi - Gerundial- Form des
defectiven Verb *ā*]

evet öyledir, öleydi - есть же,
было же - es ist doch, es war doch;
yağışi äbäy gerçekten iyi - всетаки
хорошо - es ist doch gut; *män*
äbäyim, sän äbäyiñ, ot äbäy, biz
äbäy bîs, slär äbäygär, atar äbäy ki
ben öyleydim vs. - я былъ же и. т. д.
- ich war ja etc.; *ozoğı mäniñ yit*
çağımdağı mäniñ at sādāğım äbäy,
paşam ki bu eskiden ben gençken benim atım ve
yaım dî, çocuğım! - въ прежнее время
моей молодости это былъ въдь
мой конь и мой лукъ, дитя мое! -
das ist ja früher, als ich ein Jüngling
war, mein Pferd und mein Bogen
gewesen, mein Kind! (P. d. V. I,
35,192); *qabımda ölöñ ämäs paşam,*
qabımda Tardanak äbäy, paşam!
torbamda ot değil Tardanak vardı
çocuğım! - въ моемъ мѣшкѣ не
трава, а въ немъ Тарданакъ, дитя
мое! - in meinem Sacke ist nicht
Gras, sondern Tardanak, mein Kind!
(P. d. V. I, 27,20).

äbäyi: **äbäji** [ابایی (Osm. Bdg.),
Zenker, 'ebeyi' olarak okumuş

(Farsça kelime olarak) - Zenker liest
äbäyi (als Pers. Wort)]

zengin işlemelei olan çaprak (eyer örtüsü) -
богато вышитая попона - eine reich
gestickte Schabracke.

äbäzä: **äbäzä** [Şor. W., < eksikli eyleminin
şat kipinin olumsuzu - condit. negat. des
defectiven Verbi *ä*]

ya değilse, eğer değilse - если
не, то, или - wenn nicht, doch, oder.

äbcäd: **äbçäd** [Kaz. Osm., = Ar. اجد]
= *äbäcäd*

Arap alfabesindeki harflerin
sayı değeri ile yapılan düzen -
порядокъ арабскихъ буквъ по
численному значенію ихъ - die
Ordnung des arabischen Alphabets
nach dem Werthe der Buchstaben als
Zahlzeichen (اجد هوز حطى كلمن سعنص)
äbcäd, hävvöz, hutti,
kälämän, sa'fas, qaraşit, sähhas,
daziği, Kün.); äbcäs häsabi harflerin
sayı değeri (ا =1, ب =2 vs.) -
численное значение буквъ - der
Zahlenwerth der Buchstaben (ا =1, ب
=2 etc.); *äbcädin barmı?* (Kaz.)
gerekli bütün evrakların (psaport vs.)
var mı? - есть-ли у тебя всѣ
необходимые документы?
(паспортъ и т. д.) - hast du alle
nöthigen Papiere? (den Pass u. s. w.).

äbdärä: **äbdärä** [Kır.] = *abdara*

kutu, sandık - ящикъ - der
Kasten.

¹äbi: **¹äbi** [Kaz., ابي (Bdg.)]

ayva - квитъ - die Quitte.

³äbi: **³äbi** [Kaz.]

büyükanne, ebe - бабушка,
повивальная бабка - die
Grossmutter, Hebamme; *äbiniñ äbisi*

- büyük büyükanne - прабабушка - die Urgrossmutter; *ābī kūmāçī* bir bitki - просвирникъ - eine Pflanze.
- ābigār: ābirāp** [Kir.]
 mutsuz, mutsuzluk -
 несчастный, несчастье -
 unglücklich, das Unglück.
- ābīkāy: ābīkāi** [Kaz., < *ābī + kāy*]
 büyükanneçik - бабушка,
 бабушечка - Grossmütterchen.
- ābilīk: ābilīr** [Sag., am Is, < *ābi + līk*]
 bir evi olmak - имѣющий домъ
 - ein Haus habend.
- ¹ābin: ¹ābin** † [سندھ (Uyg.), < *āp + in*
 bkz. **notlar**]
- ²ābin: ²ābin** [Tel.]
 çekirdek (meyve çekirdeği) -
 ядро - der Kern, Stein (einer Frucht).
- ¹ābir-: ¹ābir** (v) [Alt. Tel. Leb. Şor.,
 krş. *ebir, ābür, āwir, āwr, ār*]
 çevirmek, döndürmek, ters
 çevirmek - vorochatъ, obratъchъ,
 vertѣtъ - drehen, umdrehen,
 umwenden; *aķ matdı ābrīp pardı*
 (Alt.) o bütün hayvanlara baktı - онъ
 обошелъ свой скотъ - er besichtigte
 alles Vieh; *ābirā yanın sū atdı su*
 onu her taraftan kuşattı вода
 окружила его со всѣхъ сторонъ -
 das Wasser umringte ihn von allen
 Seiten.
- ābir-çübür: ābir-çūbūr** [اير چوبور
 (Osm.), Kun.'da - nach Kún. *abur-*
cubur]
 gevezelik, saçmasapan söz,
 palavra - болтовня, интрига, козни
 - Geschwätz, Gallimathias, Intrigue,
 Ränke.
- ābiri: ābiri** † [سندھ (Uyg.), 德 (Uyg.-
 Çin. Wrt. bkz. **notlar**)]
 erdem - добродѣтель - die
 Tugend.
- ¹ābirīl-: ¹ābirīl** (v) [Alt. Tel. Leb. Şor.]
 dönmek, bir şeyin etrafından dolanmak,
 dolayında olmak çevirmek, bir şeyin
 etrafında dönmek, bir şeyi çevirmek
 - вертѣтъся, обходить, окружать -
 sich drehen, um etwas herumgehen,
 um etwas gelegen sein; *kün ābirildi*
 (Tel.) Güneş yıllık devrini tamamladı
 - солнце сдѣлало свой годовой
 кругъ - die Sonne vollendete ihren
 Jahreslauf.
- ¹ābirīlīş-: ¹ābirīlīş** (v) [Alt. Tel.
 Leb., < *ābir + l + ş*]
 birlikte dönmek - вертѣтъся
 вмѣстѣ - sich zusammen
 herumdrehen.
- ābirmāş: ābirmāş** [Tel., < *ābir +*
māş]
 dolaşık (dolambaçlı, sapa) yol - околица,
 объѣздъ - der Umweg.
- ābirt-: ābirt** (v) [Alt. Tel.]
 döndürtmek - заставить
 вертѣтъся, вертѣтъ - machen, dass
 etwas sich dreht, herumdrehen; *attı*
ıraktan ābirtīp izladi uzaktan atla etrafında
dolanmak - объѣзжая - von weitem
 herumreitend; *ābirtīp ayttı sözü*
 dolandırdı - онъ не прямо говорилъ
 - er sagte es nicht gerade heraus.
- ābis-: ābic** (v) [Leb. Şor., < *āp + is*] =
āmis
 emzirmek, çocuğa meme
 vermek - дать сосать, грудью
 кормить - säugen, saugen lassen, die
 Brust geben.
- ābiskāk: ābiskāk** [Leb., < *ābis + kāk*]
 = *āmiskāk*
 düdüğün ağızlık kısmı -

мунджтукъ трубки - das Mundstück der Pfeife.

äbläk: äbläk [ابلاك (Osm.)]

iğdis edilmiş besili horoz - каплунъ - der Караун.

äbniyä: äbnijä [Osm., = Ar. ابنیه , çoğ. < بنا]

bina - здание - das Gebäude; *äbniyä-i hayriyä* (ابنیه خیریه) hayır kurumu, dini vakıf - благотворительное заведение - eine fromme Stiftung; *äbniyä-i hasä* (ابنیه خصه) kraliyet binası - казенное здание - ein Kronsgebäude; *äbniyä-i aliyä* yüksek binalar - высокая здания - hohe Gebäude (= *büyük binalar*, Kún.).

¹äbrä: ¹äbrä [Tel. Şor., ابر (Uyg. †→**ävrä**), < *äbir* (*äbür*) + *ä* (ulaç - Gerundium), krş. *äbirä*] = *äbir*

1) etrafı çevrilmiş, çereçevre, kuşatılmış, etrafında - кругомъ, вокругъ - rund herum, umgebend; *äbrä turdûtar* (Tel.) etrafında duruyorlardı - они стояли кругомъ - sie standen rund herum; *äbrä yan çember genişlik*, (bir şeyin) çevre - окружность - der Umfang; *üy äbrä* (Tel.) evin çevresinde, etrafında - вокругъ дома - rund um das Haus.

2) (Uyg. †)

²äbrä: ²äbrä [Tar.]

torunun oğlu - правнукъ - der Urenkel.

³äbrä: ³äbrä [ابره (Çağ.)]

bir kumaşın, bir giysinin sağ tarafı - лицевая сторона материи, платья - die rechte Seite eines Stoffes, Kleides (Ş. S. قاشى ولباسك جامه (يوزى و).

äbräkäy: äbräkäi [Kaz.] = *äbräs-hanä*.

äbrän: äbrän †→**ävrän** [ابريان (Uyg.), < *äbir* + *n*, krş. Far. گردون]

äbräs-hanä: äbräs-ханä [Kaz., = Far. ابريز+خانه]

çekilme, istifa - сортиръ - der Abtritt.

¹äbrät: ¹äbrät [Şor., < *äbir* + ?, krş. *ebirik*]

ölüyü anmak için ziyafet - поминки - Erinnerungsfest für einen Todten.

²äbrät: ²äbrät [Tar. Sart., = Ar. عبرت] = *ibrät* (Osm.)

1) örnek, şema - примѣръ, образецъ - das Beispiel, Schema; *u kişiniñ öbdēñinī körüp äbrät alsun!* (Tar.) o bu adamın mükemelliğini kendine örnek alsın - пусть онъ беретъ примѣръ, видя добрыя качества этого челоуѣка! - er möge sich ein Beispiel an der Vortrefflichkeit dieses Menschen nehmen!

2) uyarı - вразумление, назидание - die Warnung; *u kinîğenîni körüp saña äbrät bolsun!* (Tar.) bu insanların eziyetleri sana uyarı olsun - пусть страдания этого челоуѣка служатъ тебѣ увѣщеваніемъ! - mögen die Qualen dieses Menschen dir zur Warnung dienen!

¹äbri: ¹äbri [ابرى (Osm. Bdg.), krş. *äbrü*]

mermer - мраморъ - der Marmor.

²äbrī: ²äbrī [Kaz., =Far. ابروی]

onur, saygınlık - честь - die

Ehre; *äbrîñ yukmı?* şerefın, haısiyetin yok mu? - развѣ н ѣтъ чести у тебѣ? - hast du keine Ehre? *äbrîñ açtı* seni utandırdı, seni mahçur etti - онъ тебѣ поставилъ тебѣ - er hat dich in Verlegenheit gebracht, er hat dich beschämt.

äbrıknä: äbrıknä [ابركنه (Çağ.)]

alıñılmıř, bilindik bir kapı - простая дверь - eine gewöhnliche Thür (Ş. Sül. بر نوع عادى قىو اغاج و سائر مدن معمول).

äbrıl-: äbrıl (v) †→ **ävrıl-** [ابرىل- (Uyg.), < *äbür* + l]

äbrılä-: äbrılä (v) [ابرىلك (Osm. Bdg.), < *äbri* + *lä*] = *äbrülä*

mermerle kaplamak - мраморомъобложить - mit Marmor bekleiden.

äbrıřın: äbrıřın [Tar., = Far. ارشین]

ıbrıřım - шелковый - seiden; *äbrıřın yin* ipekten iplik - шелковая нитка - der Seidenfaden.

äbrısız: äbrıcsız [Kaz., < *äbrı* + *sız*]

onursuzluk - безчестность - die Ehrlosigkeit.

äbrü: äbrü [ابرو (Osm. Lh.)] = *äbri*

ebru - мраморный - marmorirt; *äbrü kağat* ebrulanmıř kağıt - мраморная бумага - marmorirtes Papier; *äbrü gül* dikensiz sarı gül - желтая роза безъ шиповъ - gelbe Rose ohne Dornen.

äbügän: äbügän [(Uyg. †), ابوگان (Çağ. †)] = *öbögön*

1) (Çağ. †→**öbügä**) {Sang. 34 öbügä}

2) büyükbaba - предокъ - der Grossvater (祖 Uyg.-Çin. Wrt. 35,b). {Ligeti 1966, s. 133 *äbügä* „père du

grand-père“}(←Moğ.???)

3) (Uyg. bkz. **notlar**)

äbük: äbük † [ابوك (Uyg.) bkz. **notlar**] = *äbäk*

äbür-: äbüp (v) †→ **ävür-** [ابور, ابور (Uyg.), krř. *ävür, äbür, äbri, äbir*] {ED 14a evir-}

1äcä: 1äcä [اجه (Osm.)]

yařlı adam - тарикъ - der Greis, ein alter Mann.

2äcä: 2äcä [Leb., اجه (Çağ. †→**äcä**) Trkm.), krř. *äyäcä*]

1) (Leb.) abla - старшая сестра - ältere Schwester.

2) (Çağ. †→**äcä**) (Trkm.) anne - мать - die Mutter (Ş. S. مادر. والده). {Li 1999: 171; ED 20a eçe, Sang. 15 äcä}

äcäl: äcäl [Kaz. Az. Krm. Osm., اعل (Uyg.), = Ar. اجل]

ecel - часъ смерти, кончина, смерть - die Todesstunde, das Ende, der Tod; *äcäl gäldi* (Osm. Kun.) ecel geldi - часъ смерти насталь - die Todesstunde ist herangerückt; *äcäli gälmädän öldü* (Osm. Kun.) çok erken öldü - онъ умеръ преждевременно - er ist zu früh gestorben; *äcäl başıyı* (Osm.) salınçaç - качели - die Schaukel (= *bayramda çocukların içinä kirip sağıandı'ı satıncaç*, Kun.); *äcäl ilä ölmäk* (Osm.) eceliyle ölmek - умереть естественной смерть - eines natürlichen Todes sterben; *äcäl tuttu, eltür, nä aşğı sözüm?* ecel beni tuttuğunda beni götür; sözlerimin ne yararı var ki? - смерть меня настигла, унеси (меня), какая польза отъ моихъ словъ? - hat mich

der Tod erfasst, bringe (mich) fort, was für Nutzen bringt mein Wort? (K. B. 48,4; A1118); *filanın äcäli gälip-tur* (Az. A.) filanın eceli gelmiştir, (kendisini ölüm tehlikesine atıyor) - такой-то ищетъ самъ своей смерти - der und der stürzt sich selbst in Lebensgefahr; *säniñ äcäliñ bänim älimdän-dir* (Krm. K.) (ecelin) ölümün benim elimden olacak, ben ölüm nedenin olacağı, birgün elbette seni öldüreceğim - ты умрешь отъ моейруки, я буду причиной твоей смерти, я когда нибудь убьютебя – dein Tod kommt von meiner Hand, ich werde die Ursache deines Todes sein, ich werde dich gewiss einmal tödten.

äcällän-: äpällän (v) [اجلنمك] *hthmhmh*; (Osm.), < *äcäl + lä + n*]
ölmek - умереть - sterben;
äcällänmiş ölü, ölmüş kimse, merhum - покойный - der Verstorbene.

äcälsiz: äpälciç † → äcälsiz [سمرسيز] (Uyg.), < *äcäl + siz*]

äcälsiz: äpälciç [Krm., اجلسز (Osm.) *سمرسيز* (Uyg. bkz. *äcälsiz*), < *äcäl + siz*] = *äcälsiz*.

ecelsiz - не въ назначенный для смерти часъ, преждевременный (о смерти) - ohne Bestimmung der Todesstunde, vorzeitig (vom Tode); *äcälsiz ölüm bołmaz özkä bołup* eceli gelmeden insan ölmez - человекъ не умираетъ раньше чазначеннаго часа смерти - der Mensch stirbt nicht, wenn seine Todesstunde nicht gekommen (K. B. 81,29; A2289).

äcäp: äpän [Kaz. Az.] = Ar. [عجب]

1) *acayıp, ilginç, hayret uyandırıcı, garip* - замѣчательный, удивительный, чудесный, странный, курьезный - merkwürdig, wunderbar, sonderbar, befremdend; *bu äcäp iş ikän* garip bir meseledir - это замѣчательное дѣло - das ist eine merkwürdige Sache; *äcäpkä kıtdım* hayret ediyorum - я удивился - ich wunderte mich.

2) *hayret, acayıp olay* - чудо, замѣчательный случай - das Wunder, ein merkwürdiges Ereigniss; *bu nı äcäp!* bu nasıl bir acayıp olaydır - что это за диво! - was ist das für ein wunderbares Ereigniss.

äcäplän-: äpänlän (v) [Kaz., < *äcäp + lä + n*]

hayret etmek - удивляться - in Staunen gerathen; *äcäpländim, ni buđdı bilmädim* hayret edip, bunun ne anlama geldiğini bilmiyordum - я удивился и не зналъ, что это значить - ich erstaunte und wusste nicht, was es zu bedeuten hat.

äcäplı: äpänlī [Kaz., < *äcäp + lı*]

acayıp - удивительный - wunderbar.

äcät: äpät [Kaz., < Ar. حاجت]

borç - заемъ, взятіе въ долгъ - die Anleihe, das Darlehen; *äcätkä almak* - borç almak, ödünç almak – взять въ долгъ – auf Schuld nehmen, leihen; *äcätkä üç sum birdim* üç ruble borç verdim - я даль три рубля въ заемъ - ich habe drei Rubel auf Schuld gegeben; *äcät kıytarmak* borcu geri vermek -

возвратить должное - die Schuld zurückgeben.

äcil: äpül [Osm., = Ar. اجل]

neden - причина - die Ursache;
bu äcildän bu nedenle - по этой причине - aus dieser Ursache.

äcis: äpüc [Az., عجز (Uyg. †→aciz), = Ar. عاجز]

zayıf, kötü - слабый, дурной - schwach, schlecht; *hay äcis!* (Az. A.) ey korkak! - эх ты трусь! - o du Feigling!

äcizlä-: äpizlä (v) [Az., < عاجز + lä]

bıkmış, sıkılmış olmak - мнѣ надоѣло - überdrüssig sein.

äcnäs: äpnäs [جناس (Osm.), Ar. çoğ. < جنس]

äcnäs akçä tedavülde olmayan yabancı veya eski madeni para - чужая или старая монета, которую не принимают - eine fremde oder alte Münze, die ausser Cours ist.

äcr: äp [Az. Krm., = Ar. اجر]

maaş, ücret - жалованье, плата - der Lohn, Sold, die Bezahlung; *allah äcriñ vârsin!* (Krm.) tanrı, kaybını karşılayarak seni avundursun - да возблагодать тебя Богъ (за нее, потерю)! - möge Gott dich für deinen Verlust trösten!

äcza: äpza [Osm. Az., اجزا , çoğ. Ar. < جزء]

1) kitabı oluşturan defterler - тетради, изъкоторыхъ состоитъ книга - die Hefte, aus denen ein Buch besteht (*kitap cüzlâri*, Kun.).

2) ilaçlar, ecza, kimyevi maddeler - аптекарские товары - Drogen, Apothekerwaaren, Chemikalien; *äcza-hana* eczane -

аптека - die Apotheke.

äczacı: äpzaçı [Osm., < äcza + cı]

eczacı - аптекарь, дрогистъ - der Apotheker, Drougist; *äczacı duk?anı* eczane - москательная лавка - die Drogenhandlung.

äczacıhık: äpzaçılyk [اجزاجيلىق (Osm.), < äczacı + hık]

eczacılik - москательная торговля - der Drogenhandel.

¹äç: ¹äч [Tel., عجز (Uyg. †→hiç), = Far. هیچ]

(olumsuzlukla) değil, hiç, hiç kimse - (съ отрицаниемъ) нѣтъ, никакъ, никакой - (mit der Negation) nicht, durchaus nicht, durchaus Niemand; *äç nāmā yoğ potdı* (Tel.) hiçbir şey yoktu - рѣшительно ничего не было - es war durchaus Nichts da; *äç nāmā körünmâdi közünâ* (Tel.) gözleri hiçbir şey göremiyordu - глазамъ его ничего не видно стало - seine Augen konnten durchaus nichts sehen.

²äç-: ²äч (v) (Alt. Tel.)

birini izlemek, eşlik etmek - слѣдовать за кѣмъ-либо, сопровождать - Jemandem folgen, ihn begleiten; *yätti yayzañdı äçip atdı* (Alt.) yedi Saysanları takip etti - онъ слѣдовалъ за семью зайсамани - er folgte den sieben Saisanen (P. d.V. I, 43,448).

³äç-: ³äч (v) [Kaz.] = aç

açmak - открыть - öffnen; *puzakñı äçärgä kiräk kilidi açmak gerek* - надо открыть закомъ - man muss das Schloss öffnen, *murca aç!* ocak deliğini aç - открой трубу! -

öffne die Ofenröhre! *bāki açmāk*
 buzu delmek - рубить прорубь во
 льду - eine Stelle im Eise aufhacken;
işik açkâç kirdi каруи ачтığında
 içeriye girdi - когда онъ открыль
 дверь, онъвошелъ - als er die Thür
 geöffnet hatte, trat er ein; *kitapni açti*
 kitabı açtı - онъ открылькнигу - er
 schlug das Buch auf; *avzın aç!* ağzını
 aç! - откой ротъ! - mache den Mund
 auf! *ayn açmāk* inancı yaumak -
 распространить вѣру - den Glauben
 ausbreiten; *hatır küñil açti* kendini
 neşelendirdi - онъ развеселился,
 сталъ веселымъ - er hat sich
 erheitert, ist heiter geworden; *ķürsâk*
açti o, açtır - онъ голоденъ - er ist
 hungrig.

äçä: **äçä** [Trkm. O. Kumd., اچ (Çağ.
 bkz. ²äcä)]

1) (Trkm., Çağ. bkz. 2)) *karı*,
eş, *anne* - женщина, супруга, мать -
 das Weib, die Gemahlin, Mutter.

2) (Çağ. C. †→ **äçä** 1)) {Li
 1999: 171; **äçä**; ED 20a *eçe*, Sang.
 15 *açä*}

3) (Kumd.) *teyze*, *hala* - тетка -
 die Tante.

äçägäş: **äçägäş** [Kumd.]

biraz - немножко, немножечко
 - ein klein wenig.

¹äçäk: **¹äçäk** [Sag.]

karı menteşesi - петля у двери -
 die Thürangel.

¹äçî: **¹äçî** [Kaz.] = *açı*, *acı*

1) *ekşi*, *kekremsi*, *acı* (tat) -
 кислый, горькій, острый (о вкусь)
 - sauer, bitter, herb, scharf (vom
 Geschmack); *äçî kâbîstâ* *ekşi* lahana,
 lahana turşusu - кислая капустака -

der Sauerkohl; *äçî kıyar* *hiyar*
 turşusu - соленые огурцы - die
 saure Gurke; *äçî kamır* mayalı hamur
 - кислое тѣсто - der Sauerteig; *äçî*
sūķ keskin soğuk - сильный морозъ
 - eine bittere Kälte; *äçî cil* keskin
 rüzgar сильный вѣтеръ - ein
 heftiger Wind; *äçî tıllî kî□î* keskin
 dilli - человекъ, имѣющій острый
 языкъ - ein Mensch mit scharfer
 Zunge.

2) *ekşi* tat, *ekşilik*, *asit* -
 кислый вкусъ, кислота - ein saurer
 Geschmack, die Säure; *samıvarnı*
äçî bilän tazatıtar semaver asitle
 temizlenir - самоваръчистятъ
 кислотой - den Samowar reinigt
 man mit Säure.

3) *bitki* veya mineral zehri - ядъ
 изъ растений или минераловъ
 (срав. *ağı* «ядъ животныхъ») - Gift
 aus Pflanzen oder Mineralien (krş.
ağı «Thiergift»); *bu kî□î äçî aldı*,
äçî içti bu insan zehir aldı - этотъ
 человекъ отравился - dieser
 Mensch hat Gift genommen, sich
 vergiftet.

²äçî-: **²äçî (v)** [Kaz.] = *açı*

ekşimek - киснуть,
 сдѣлатьсякислымъ - sauer werden,
 säuern; *kamır açıp citti* hamur
 mayalandı - тѣстовскило - der Teig
 ist durchgesäuert; *kaymak açtıgân*
kaymak ekşidi - сливки скислись,
 прокисли - die Sahne ist sauer
 geworden.

¹äçîk: **¹äçîk** [Kaz.] = *açık*

1) *açıklık*, *açık* - отверстие,
 открытый - die Oeffnung, offen;
îstänädä äçîk yok duvarda bir açıklık

yok - въ стѣнѣ нѣтъ отворстія - in der Wand ist keine Oefnung; *işik açık* kapı açık - дверь открыта - die Thür ist offen; *açık gün* açık bir gün (hava) - ясный день - ein heiterer Tag; *künlü açık kişi* gönlü açık (neşeli) kimse - человекъ веселаго характера - ein Mensch von heiterem Sinne; *açık kurt* eli açık - щедрый - freigiebig; *açık söz* açık söz - откровенное слово - ein offenes Wort.

2) açık, belirgin - ясный - deutlich, klar; *açık kürdim* çok açık gördüm - я это ясно видѣлъ - ich habe es ganz deutlich gesehen; *açık görünmüdü* açık görünmüyordu - не ясно видно было - es war nicht deutlich zu sehen; *ayrım açık* çok açık - очень ясно - ganz deutlich (krş. *ayrım açık* veya - oder *ayrım açık*).

²açık-: **²ачик (v)** [Kaz.] = *açık*

aç olmak, acıkmak- быть голоднымъ, проголояться - hungrig sein, hungrig werden; *açıktım* acıktım - я проголодался - ich bin hungrig geworden.

³açık-: **³ачик** [Şor. W.]

topuk - пятка - die Ferse.

açıkladım: **ачикладим** [Kaz., < *açık* + *lät* + *m* oder *açikli* + *däm*]

ekşilik, ekşi tat (ağızda) - кислота, кислый вкусъ - die Säure, saurer Geschmack (im Munde).

açıkläk: **ачиклак** [Kaz. < *açık* + *lä* + *k*]

ekşimsi - кисловатый - säuerlich.

açıklän-: **ачиклан (v)** [Kaz., < *açık* + *lä* + *n*]

kalbini açmak - открыть свои мысли, быть откровеннымъ - sein Herz öffnen, offenherzig werden.

açıl-: **ачил (v)** [Kaz.] = *açıt*

açılmak, açık olmak - открываться, быть открытымъ - offen werden, sich öffnen; *künlü açıldı* hava açıldı - погода прояснилась - das Wetter hat sich aufgeklärt; *çiçek açıldı* çiçek açıldı - цвѣтокъ разцвѣлъ - die Blume ist aufgeblüht; *künlü açıldı* neşelendi - онъ сталъ веселымъ - er ist heiter geworden; *patanın tili açıldı* çocuk konuşmaya başladı (dili açıldı) - ребенокъ началъ говорить - das Kind hat zu sprechen angefangen.

açılı: **ачили** [Kaz.]

zehirle karıştırılmış, zehirli - съ ядомъ, ядовитый - mit Gift gemischt, vergiftet, giftig; *açılı çiçek* zehirli çiçek - ядовитый цвѣтокъ - eine giftige Blume.

açıgrä-: **ачиçрә (v)** [Kaz., < *açi* + *η* + *rä*]

ekşimek - прокиснуть - sauer werden.

açiräs-: **ачирәш (v)** [Çağ.]

bölünmek, ayılmak, dağılmak - отдѣлиться, быть отдѣленнымъ, раздѣленнымъ, разсѣяннымъ - getheilt, getrennt werden, sich zersträuen (Ş. S. جدا دوشمك. أيرلمق. پراکنده اولمق).

açit-: **ачит (v)** [Kaz., < *açi* + *t*] = *açıt*

1) ekşitmek, mayalamak - квасить, произвести брожение - durchsäuern, sauer, gährend machen.

2) kekremesi bir tat vermek, kaşındırmak - причинить кислый

вкусъ, причинить зудъ - einen bitteren Geschmack, ein Jucken verursachen.

äçitki: **äçitki** [Kaz., < *äçit* + *ki*]

kuas, bir Rus içeceği - квасъ - oder Quass (ein russisches Getränk).

äçkä: **äçkä** [Alt. Tel.] = *äçki*.

äçki: **äçki** [Krm., ایچی (Çağ. †→*üçkü*, *üçgü*), ۛۛۛۛ (Kar. T.)] = *äçkä*

keçi - коза - die Ziege (Ş. S. كچی . بز. سرکه. اوغلاق. {ED 24b *üçkü*})

äçkiç: **äçkiç** [Kaz., < *äç* + *kiç*, krş. *açkiç*, *açkiç*]

1) anahtar - ключъ - der Schlüssel.

2) hazırlık, bir davranışın, eylemin başlaması - приготовление, приготовительное дѣйствие, начало дѣйствія - die Vorbereitung, vorbereitende Handlung, der Anfang einer Handlung; *tārāt namazınıñ äçkiçi* taharet, ibadete hazırlıktır - омовение есть приготовление къ молитвѣ - die Waschung (تہارت) ist die Vorbereitung zum Gebet.

äçlik: **äçlik** [Kaz., < *äç* + *lik*] = *açlık*

açlık - голодъ - die Hungersnoth; *äçlik cüt* açlık yılı - голодный годъ - ein Jahr der Hungersnoth.

äçtär: **äçtär** [Tara, Kur., = Far. ژدار]

ejderha - драконъ - der Drache.

Äçtärhan: **Äçtärhan** [Kaz.]

Astrahan şehri - городъ Астрахань - die Stadt Astrachan.

***äd:** **äd** [سك سك (Uyg.), krş. *äs*,

Моғ. ۛ (ticari mallar, hazineler - Güter, Schätze, Waaren) bkz ¹*üt*]

mal, mülk - товаръ, имущество

- die Waare, die Habe; *hitay arkışı yađtı tabğaç ädi* Çin kervanı, meşhur mallarını sergiledi - китайский караванъ разостлалъ свои славные товары - die chinesische Karawane hat ihre berühmten Waarenausgebreitet (K. B. 14,2; A68) **bkz. **notlar äd**→ K.B de sıkça سك سدر ifadesine rastlarız, *at ös* (at-mal) veya *at ös* (mal-mülk) olarak mı okunacağı zor kararlaştırılır, sonuncusunu daha olası görmek isterim - Въ Кутатку-Биликъ мы очень часто встрѣчаемъ выражение سك سدر въ значеніи имущества или скота, трудно сказать, слѣдуетъ ли читать ат öс или äт öс, я думаю, что послѣднее вѣрнѣе. - Im Kutatku-Bilik finden wir sehr häufig den Ausdruck سك سدر, es ist schwer zu entscheiden, ob hier at ös (Pferd-Eigenthum) oder ät ös (Habe-Eigenthum) zulesen ist, ich möchte letzteres für wahrscheinlicher halten (bkz. **notlar äd**→ krş. K. B. 44,9; 44,10, 50,12, 58,26, 73,24, 102,16). {ED 33a,b *ed*}

¹ädä-: **¹ädä (v)** † [سك (Uyg.)]

²ädä: **²ädä** [Şor.] = *edäy*

ädä yurttan yatqanda öyle yaşadığında - когда онъ такъ жилъ - als er so lebte (P. d. V. II, 598,21).

äda: **äda** [ħra (Osm.), = Ar. اد]

1) **eda** - кокетство, жеманство - die Koketterie, Affektirtheit, Ostentation; *naz-u äda* nazlı eda - кокетство - die Geziertheit; *äda ätmäk* nazlanmak - кокетничать - kokettiren (*naz, civvä ağır dārəcädä*

kırılmak).

2) *ada atmak* hesap ödemek - заплатить счет - eine Rechnung bezahlen; *ada täskäresi* (تذکرسی) hesap - квитанция - die Quittung; *burcunu ada ätti* (Kún.) borcunu ödedi - онъ заплатилъ свои долги - er hat seine Schulden bezahlt; *hizmetini ada ätti* (Kún.) görev borcunu ödedi - онъ исполнилъ свою службу - er hat seine Dienstpflicht ausgeführt.

ädäb: **ädäb** [ادب (Osm. Az.)] = *ädäp*.

ädäblän: **ädäblän** [Osm. Az.] = *ädäplän*.

ädäbli: **ädäbli** [Osm. Az.] = *ädäplî*.

ädäd: **ädäd** [Az., = Ar. عدد]

sayı - число - die Zahl.

ädäk: **ädäk** [Alt. Tel. Leb. Şor. Küer., سەكەك (Uyg. † → ¹ätäk), krş. *ätäk, etäk, itäk*]

1) *giysi eteği* - пола (платья), нижній край одежды, подоль - der untere Saum des Kleides, der Rockschooss; *alın adähîmnî amittan nāmā açrağan* hiçbir yaratık eteğimi kaldırmadı - никто не поднѣял мой передній подоль - kein lebendes Wesen hat meinen vorderen Rockschooss aufgehoben (P. d. V. I, 19,299).

2) *dağ eteği* - подошва горы - der Fuss einen Berges; *ağ taskıldın adähîndä* (Tel.) ak olan dağın eteğinde - у подошвы бѣлой скалы - am Fusse des weissen Bergkegels.

ädäktä-: **ädäktä** (v) [Alt. Tel. Leb., < *ädäk + lä*]

1) *eteğine almak* - взять въ подоль (платья) - in den

Rockschooss nehmen; *yumurtkanı adäktäp atıp kaldı* yumurtaları eteğinde getirdi - она принесла яйца въ подоль - sie brachte die Eier im Rockschoosse herbei; *sök poğondo ana pağazın adäktäp aldı* soğuk olduğu için anne, çocuğunu eteğine sardı - такъ какъ было холодно, мать завернула ребенка въ подоль - da es kalt war, wickelte die Mutter ihr Kind in den Rockschooss.

2) *etek basma* (etek kenarını dikmek) - подрубить платье - einen Saum nähen, säumen.

3) *dağın eteği boyunca atla gitmek* - ѣхать вдоль подошвы горы - am Fusse einen Berges entlang reiten; *tüdi adäktäp yürüp-yat* dağın eteği boyunca atla gidiyor - онъ ѣдетъ вдоль подошвы горы - er reitet am Fusse des Berges entlang.

ädäktäl-: **ädäktäl** (v) [Alt. Tel. Leb. Şor., < *ädäktä + l*]

(kenarı) bastırılmak, basılmak - быть подрубленнымъ - gesäumt werden.

ädäktän-: **ädäktän** (v) [Tel., < *ädäktä + n*] = *ädäktä*

eteği altına almak - взять себѣ въ подоль - in seinen Rockschooss nehmen.

ädäktîk: **ädäktîk** [Leb. Şor., < *ädäk + lîk*] = *ädäktü*.

ädäktü: **ädäktü** [Alt. Tel. < *ädäk + li*]

etekli - имѣющій подоль, съ подоломъ - einen Rockschooss habend, mit einem Rockschoosse versehen; *uzun adäktü* uzun etekli - съ длинными полами - mit langen Rockschoossen; *kıska adäktü* ton

(Alt.) kısa bir Rus kürkü -
полушубокъ - ein kurzer russischer
Pelz.

ädzäl: äzäl [Bar.] = *äcäl*.

Ädäl: Ädäl [Tel.] = *Ädil, Ätil*

bir nehir (Volga) - рѣка
(Волга) - ein Fluss (Wolga); *äkki
taştı koştıktap Ädäl kaçkän Mirat
män* ben, kullarının altına iki taş alıp
Edel'den geçen Murat'im - *взявъ
подъ назуху два камня, я, Мыратъ,
переправился черезъ Эдель - ich
bin Myrat, der, zwei Steine unter die
Arme nehmend, über den Edel setzte*
(P. d. V. I, 203,20).

ädäm: ädäm [Kır. Bar., = Ar. آدم, krş.
adam, adäm]

insan - человекъ - der Mensch.

ädämi: ädämî [Kır. Kkır., = Ar. آدمى,
krş. *adämi*]

mükemmel, çok güzel -
прекрасный, превосходный,
отличный - vortrefflich, herrlich,
ausgezeichnet; *ädämî kisi ekän* (kır.)
mükemmel bir insandır - онъ
прекрасный человекъ - er ist ein
vortrefflicher Mensch.

ädämlik: ädämîlik [Kır. Kkır., <
ädämî + lîk]

mükemmellik - превосходность
- die Vortrefflichkeit.

¹Ädän: ¹Äдән [Tel., krş. mndsh. *ecen*,
Moğ.

Ädän Kän Çin imparatoru-
китайскій императоръ - der
chinesische Kaiser; *Çü yonü Ädän
Kändin albattızı Çuytsı Çuya-
Kalmuklar* Çin imparatorunun
halkıdır - *poddannye kitayskago
imperatora - die Tschuja-Kalmücken*

sind Unterthanen des chinesischen
Kaisers.

²ädän: ²ädän [ايدان (Çağ.), krş. *idän*]

1) çadırın (yurt) alt bölümü -
нижняя часть юрты - der untere
Theil der Jurte.

2) daha az hürmet gören
misafirlerin oturduğu kapıya yakın
yer (aykırılık: *tör*: saygın yer) -
мѣсто, близкое къ двери, гдѣ
сидятъ непочетные люди
(противоположное: *tör* почетное
мѣсто) - der Platz nahe bei der Thür,
wo die weniger geachteten Gäste
Platz nehmen (Gegensatz: *tör* der
Ehrenplatz).

¹ädäp: ¹ädän [Kaz.]

süs kenarları (özellikle kürk ve
diğer renkli şeylerle) - опушка,
обшивка (мѣховая или изъ
матеріи другого цвета) - die
Einkantung, Verbrämung (mit Pelz
oder anderfarbigem Zeuge).

²ädäp: ²ädän [Krm. Kaz. Çağ., (Osm.
Az. DT.), (Uyg.) = Ar. ادب]

edep - нравъ, нравственность,
вѣжливость, хорошее
воспитаніе, стыдъ, стыдливость -
die Sitte, Sittsamkeit, Moralität,
Höflichkeit, gute Erziehung,
Schamhaftigkeit; *ädäp öyrätmäk*
(Osm.), *ädäp ögrätmäk* (اوكرتماك ادب)
(Çağ.) edep öğretmek - учить кого-
либо вѣжливости, воспитывать -
Jemanden Höflichkeit lehren,
erziehen; *ädäbin yok-mu senin*
(Osm.) *ädäp yokmu saña?* (Kom.)
edebini yok mu? - развѣ у тебя
нѣтъстыда? - hast du keine Scham
und Schande) *ädäp yäri* (Osm.) edep

yeri -дѣтородные члены - die Schamtheile; *ädäp usturası* (Osm.) edep usturası, erkeklerin edep yerlerini tıraş ettikleri ustura - бритва, которою мужчины брѣютъ волосы на пахахъ - ein Rasiermesser, mit dem die Männer die Haare am Schambug rasiren; *ädäbä takınmak* (Osm.) edebe takınmak, edepli olmak - дѣлаться вѣжливымъ - höflich werden; *ädäp hänä* (Osm. Krm.) tuvalet - сортиръ - der Abtritt; *oğut kızka ögrät bilig häm ädäp* (Uyg.) oğluna ve kızına bilgiyi ve edebi öğret - учи сына и дочь знанію и вѣжливости - lehre dem Sohn und der Tochter Wissen und Sitte (K. B. 128,31; A4506); *kiçigdü ädäp yoq uhuğda bilig* (Uyg.) küçüklerin edebi; büyüklerin bilgisi yok - у малыхъ нѣтъ учтивости, у большихъ нѣтъ знанія - die Kleinen haben keine Höflichkeit, die Grossen kein Wissen (K. B. 183,2; A6469).

³ädäp: **³ädän** [Kır. Tar. Kūr. Tara] = **²ädäp**

1) adetlere bağlılık, nezaket saygılı davranma, utanma, ar - вѣжливость, стыдливость, стыдъ - die Sittsamkeit, Höflichkeit, Scham.

2) (Kır.) itaatkarlık - послушаніе - die Folgsamkeit, der Gehorsam.

ädäpçilik: **ädäpçilik** [Kaz., < *ädäp* + *çi* + *lik*]

edeplilik - вѣжливость, скромность, учтивость - die Höflichkeit, Bescheidenheit, Wohlerzogenheit; *ädäpçilik bilän*

edeplilikle, nezaketle - съ учтивостью - mit Höflichkeit.

¹ädäplä-: **¹ädänlä (v)** [Kaz., < *ädäp* + *lä*]

kenar dikmek (bir şeyin eteğine) - пришить опушку, опушать, обшивать - einkanten, verbrähmen; *ädäpläp tiktî* аynısı - id.

²ädäplä-: **²ädänlä (v)** [ادبلمك *hr̥hoḥm̥h*; (Osm.), < ²*ädäp* + *lä*]

eğitmek, yetiştirmek, öğretmek, ders vermek - воспитывать, дать воспитаніе, наставленіе- erziehen, eine Erziehung geben, unterweisen.

ädäplän-: **ädänlän (v)** [Kaz., ادبلمك *hr̥hoḥm̥h*; (Osm.), < *ädäp* + *lä* + *n*]

edeplenmek, saygılı olmak - сдѣлаться вѣжливымъ - höflich werden.

¹ädäplî: **¹ädänlî** [Kaz., ادبلى *hr̥hoḥu* (Osm.)]

edepli - вѣжливый, учтивый, скромный, воспитанный - höflich, gesittet, bescheiden, gut erzogen; *ädäplî kişî* (Kaz.) edepli, nezaketli, saygılı insan - учтивый человекъ - ein höflicher Mensch.

²ädäplî: **²ädänlî** [Kūr. Tara] = *ädäplî*.

ädäplik: **ädänlik** [Tar., < *ädäp* + *lik*] = *ädäplî*.

ädäpsiz: **ädänciz** [Kaz., ادبسىز *hr̥hosug* (Osm. Az.)]

1) edepsiz - невѣжливый, невѣжда, грубый, необразованный - unhöflich, unbescheiden, ungebildet, grob; *ädäpsizä bak!* edepsiz bak! - посмотри на эту невѣжу! - sich diesen Grobian! *ädäplî ädäbi ädäpsizdän öyränmiş*

(Osm.) edepli kimse edebi edepsizden öğrenmiş (Ata.) - вѣжливый изучает вѣжливость у невѣжды - der Höfliche lernt Höflichkeit vom Unhöflichen (Spr.).

2) arlanmaz – безстыдный - unverschämt.

ädäpsizdik: ädäncizdik [Kir., < *ädäp* + *siz* + *lik*] = *ädäpsizlik*.

ädäpsizlän-: ädäncizlän (v) [Kaz., < *ädäpsiz* + *lä* + *n*]

1) kötü, saygisız davranmak - вести себя невѣжливо, не какъ слѣдуетъ - sich schlecht aufführen, sich unhöflich benehmen.

2) edepsizlenmek - огрубѣть, сдѣлаться невѣжливымъ - unhöflich werden, verbauern; *saçada tüürüp ädäpsizländi* köyde köylüleşti - онъ огрубѣлъ въ деревнѣ - er ist im Dorfe verbauert.

ädäpsizlik: ädäncizlik [Kaz., ادبسىلك (Osm. Az.)]

edepsizlik - неучтивость, необразованность - die Unhöflichkeit, Ungebildetheit, Grobheit; *ädäpsizlik istäm!* Edepsizlik etme! - не будь невѣждою! - führe dich nicht unhöflich auf!

ädäpti: ädäpti [Kir., < *ädäp* + *li*] = *ädäpli*

saygılı, eğitimli, eğitimli, edepli - вѣжливый, учтивый, общественный, послушный - höflich, gebildet, von guten Umgansformen, gehorsam.

ädzät: äzät [Bar.] = *äcät*

borç - долгъ - die Schuld.

ädät: ädät [Tar., = Ar. عاده]

gelenek, alışkanlık, adet - нравъ, обычай, хоршій нравъ - die Sitte, Gewohnheit, gute Sitte; *bu hahniñ ädätlerini bilmäydöy* bu halkın adetlerini bilmiyordu - онъ не зналъ нравовъ этого народа - er kannte nicht die Sitten dieses Volkes.

ädzäv: äzäy [Bar.] = *içäk*

bağırsak - кишка - der Darm.

ädaz, ädäs: ädaz, ädäm (?) [Kom., krş. *ädiş, idiş*]

kap - сосудъ - das Gefäß; *ädazgä siñiriptirsän* (Kom. 201,12) sen onu (bedensel) kaba girdirdin, yani doğurdun - ты дала ему войдти въ (тѣлосной) сосудъ, т. е. ты его родила - du hast ihneindrigen lassen in das (körperliche) Gefäß, d. h. du hast ihn geboren.

***ädgü:** ädgy [(Uyg.), اينگو (Rbg.), < *äd* + *gü*, krş. *ägü, äzgü, äydi, äyü, äyi, äy* bcz. *ätkü*]

iyi, güzel - добрый, хоршій - gut; *yori! ädgü kıtık, ay ädgü kişi!* yaşa! iyilik yap, ey insan! - живи! твори добро, добрый человекъ - lebe! thue Gutes, du guter Mensch! (K. B. 21,32; A345); *kañ ädgü botsa budun başçısı-kañıg ädgü boñdı anıñ işçisi* bir halkın yalnızca lideri iyi ise, o zaman onun bütün hizmetkarları da iyi olur - если предводитель народа добръ, то и всѣ служители его добры - ist nur der Führer des Volkes gut, so sind auch alle seine Diener gut (K. B. 36,17; A894); *Elig aydı ädgü tuçı ögdilür* İlik dedi: tüm iyiler takdir görür - Эликъ говорилъ: цѣхъ добрыхъ хвалятъ - Elik sprach: alle

Guten werden gelobt (K. B. 37,6; A909); *butar oĭ ajunda adıñ* (سكندرن) *eltgüçi - äsiz ädgü ärsä çabıñ yadgucı* bunlar senin adını dünyanın her yerinde dolaştırıyorlar, ister iyi olsun ister kötü şanını yauyorlar - они въ мирѣ разносятъ твое имя, они распространяють твою славу, дурна или хороша она - diese führen deinen Namen in die Welt umher, sie verbreiten deinen Ruhm, ob er gut oder böse ist (K. B. 126,40; A4431). {ED 51b UW 338b-347b ädgü}

***ädgöläs:** **ädgöläs** [سكندرن (Uyg.), < ädgü + lä + ş bkz. *ätküläs-*]

iyi olmak, huzur ve barış içinde birlikte yaşamak - быть добрымъ, жить въ мирѣ - gut sein, in Frieden mit einander leben. {ED 54b edgöläs-; UW 351b}

***ädgölük:** **ädgölük** [سكندرن (Uyg.), < ädgü + lik, krş. *äygilik* bkz. *ätkülük*]

iyilik, ihsan - доброе, щорощее дѣйствие, хорошее, доброе дѣло - die Güte, gute Handlung, gute That, Wohlthat; *ädgölük kıtmaq ögdisin asıĭğların sözlär iyiliĭin övgüsünden ve faydasından söz ediyor* - она говоритъ о хвалѣ и о выгодѣ благодареній - es spricht vom Lobe und Nutzen des Wohlthuns (des guten Handelns) (K. B. 18,9; A229); *ķamuĭ ädgölük kıt!* her zaman güzel şeyler yap! - поступай всегда хорошо! - handle stets gut! (K. B. 18,10; A230); *ķamuĭ ädgölükkä oĭ nāñ yoĭçısı mal-mülk tüm güzelliĭlere doĭĭru götürür* -

имущество есть предводитель для всякаго добра - die Habe ist der Führer zu allem Guten (K. B. 114,4; A3979). {ED 53b-54a; UW 351b-353b ädgölük}

¹ädi: **¹ädi** † [سكندرن (Uyg.), krş. *ät*] → **iđi** {ED 41b-42a iđi}

ädzi-: äzi (v) [Bar.] = *açı, açi*

ekşimek, kaşın(dır)mak, ağrımak - киснуть, зудиться, болѣть - sauer werden, jucken, schmerzen, weh thun.

ädzidzilü: äziylü [Bar., < *ädzin + çî + lü*]

değerli olan, kaybolması istenmeyen - что человекъ дорого, что неохотно теряють - was einem theuer ist, was man nicht gern vermisst.

¹ädik: **¹ädik** [اديك ħru; (Osm.)] = *ätik*

yumuşak çizmeler (kadınların) - мягкіе сапоги (у женщинъ) - die weichen Stiefel (der Frauen) (*attu üstü yumuşak sahtıyandan yapılmış* [Kün.]); *iç ädik* (= *çädik*, *çitik*, s.diess.) iç çizme (dışa ayrıca çizme giyilir) [pabuç] - id. т. е. внутренніесапоги (такъ какъ на нихъ надѣваютъ внѣшніе [пабуч]) - d. h. innere Stiefel (da man über dieselben äussere Stiefel [пабуч] trägt).

³ädik: **³ädik** † [سكندرن (Uyg.), < *ät + k*] → **etig**

ädzik: **äzi** [Bar.] = *açılan*

öfkeli, aksi - сердиться - zornig.

ädziki: **äzi** [Bar.] = *açitki*

mayalı hamur - кислое тѣсто - der Sauerteig.

ädziklän-: äziñlän (v) [Bar.] = *açılan*

öfkelenmek - сердиться - zornig werden.

ädzikländig-: äzïrländig (v) [Bar.] = *açūlandır*

öfkelenirmek - сердить - zornig machen.

ädiklik: ädiklik [سكدهك عدهك] (Uyg.), < *ädik + lik*

1) yapılabilir, yapılması gerek - исполняющийся, исполнимый, то что слѣдуетъ исполнить- ausführend, ausführbar, das was ausgeführt werden muss; *igägün acunda ädiklikiji* her iki dünyada işlerini yarmaktauydu - въ обоихъ мірахъ онъ исполняетъ свои дѣла - in beiden Welten führt er seine Geschäfte aus (K. B. 21,19); *ädiklik poşur tütçi ätkü iji* iyi davranış her zaman uygulanabilmektedir - доброе дѣло всегда исполнимо - die gute That ist immer ausführbar (K. B. 21,32).

2) beceriklilik - ловкость - die Geschicklichkeit; *azık kılmadı su, ädiklik, tohum saygı beceriklilik ve silahların yararını yoktur* - честь, ловкость и оружіе не приносятъ пользы - Ehre, Geschicklichkeit und Waffen bringen keinen Vortheil (K. B. 136,21); *ädiklik kārāk kāt qamıtsa çärik* orduyu bir araya getirmek büyük beceri gerektirmektedir - необходимо много ловкости, чтобы держать вмѣстѣ войско - es ist grosse Geschicklichkeit nöthig, um das Heer zusammenzuhalten (K. B. 87,8).

2Ädil: 2Ädil [ایدیل] (Çağ. bkz. **ätil**)

1) Volga Nehri - рѣка Волга

(въ сказкахъ) - der Fluss Wolga; *Ak Ädil* Kama Nehri рѣка Кама - der Fluss Kama; *Qara Ädil* Volga - рѣка Волга - die Wolga.

2) nehir - рѣка - der Strom, Fluss. {Sang. 14 ätil}

3ädil: 3ädil [Кır., = Ar. عادل]

1) adil - справедливый - gerecht; *bir ädil patsa ekän* adil bir bey vardı - жилъ, былъ правосудный царь - es lebte ein gerechter Fürst.

2) adalet - справедливость - die Gerechtigkeit.

ädilçä: ädilçä [ایدیلچہ] (Çağ.), < *ädil + çä*

küçük akarsu - рѣка - ein kleiner Fluss, Flösschen. {Sang. 14 ätil}

ädilçik: ädilçik [ایدیلچیک] (Çağ.) *ädil+çik*

küçük akarsu - рѣчка - ein kleiner Fluss, Flösschen. {Sang. 14 ätil}

ädildî: ädildî [Кır.]

adil - справедливый - gerecht; *bir ädildî kisi* adil insan - справедливый человекъ - ein gerechter Mensch.

ädîmî: ädîmî [Tar.] = *ädâmi*.

ädzîn-: äzîn (v) [Bar.] = *açın*

kederlenmek, endişelenmek, öfkelenmek - печалиться, заботиться, сердиться - traurig sein, sich grämen, sich ärgern.

ädin-: ädin (v) [Tel. Alt., ادنمک] *hrunmîh*; (Osm.), [سكدهك] (Uyg. †→ **etin-**), < *ät + n*

1) edinmek, kendisi için yarmak, bir şey yarmak (kendisine

özellikler kazandırmak anlamında) - сдѣлать для себя, сдѣлаться - für sich thun, sich zu etwas machen; *çaṭū ädindi* (Tel.) kendisine bir şaman davulu yaptı - онъ сдѣлалъ для себя бубень - er verfertigte sich eine Schamanentrommel; *kızıṇdı kat ädinäyn* (Alt.) kızını kendime eş yapmak istiyorum, kızınla evlenmek istiyorum - я хочу жениться на твоей дочери - ich will deine Tochter zu meiner Frau machen, deine Tochter heirathen; *kiraṭ ädinmäk* (Osm.) kendini kral ilan etmek - объявить себя королемъ - sich zum König aufwerfen; *karındaşuṇı özümä dost ädindim* (Osm.) kardeşini kendime dost edindim - я сдѣлалъ твоегобрата своимъ другомъ - ich habe deinem Bruder mir zum Freunde gemacht; *oḡuṭ ädinmäk* (Osm.) birisini oḡul olarak kabul etmek - усыновить кого-либо - Jemanden zum Sohne annehmen; babam, ona en büyük oḡlunu evlat olarak verdi - (Tel.) мой отецъ отдалъ его своему старшему брату, чтобы онъ усыновилъ его - mein Vater gab ihn seinem älteren Bruder, damit er ihn an Kindesstatt annehme (P. d. V. I, 117,17).

2) (Uyg. † → **etin- 2**)

3) (Az. Osm.) edinmek (almak, ele geçirmek) - взять себѣ, приобрести, овладѣть - etwas für sich nehmen, erwerben, in seine Gewalt bringen; *bir äv ädindim* bir ev edindim - я приобрѣлъ домъ - ich habe ein Haus erworben.

ädzindzäk: äžinžäk [Bar., < *ädzîn* + *çäk*]

öfkeli, aksi - сердитый - zornig, jähzornig.

ädzindîr-: äžindîr (v) [Bar., < *ädzîn* + *dîr*]

kışkırtmak, öfkelen-dirmek - возбуждать, сердить - aufreizen, erzürnen.

ädinmäk: ädinmäk [Şor. W.]

çalışkan, hamarat - прилежный, трудолюбый - fleissig, arbeitsam.

ädip: ädip [Bar. Tob. Tara] = ¹*ädäp*.

ädiplä-: ädinlä (v) [Bar.] = ¹*ädäplä*.

¹ädîr: ¹ädîp [Tar., krş. *adır*]

bitkisiz tepelik - голая чолмистая мѣстность - ein kahles Hüggelland.

²ädîr: ²ädîp [Tar. Şor. Leb. < *ät* + *ir*, krş. *ätkir*, *ätküž*, *ättir*]

yaptırtmak; bir şeyin yapılması için birine emir vermek, birisine iş vermek, görevlendirmek, işe almak - заставить сдѣлать, исполнить; приказать, чтобы кто-либо сдѣлалъ, заставить работать - machen lassen, verfertigen lassen; befehlen, dass Jemand mache, Jemanden zu einer Arbeit anstellen.

ädîrgän: ädîrgän [Tel.]

harman yeri - гумно - die Tenne, Dreschtenne.

ädzirgî: äžîrgî [Bar.]

eyer örtüsü - чапракъ - die Satteldecke.

¹ädîs: ¹ädîc † → **ädiz** [شادس, شادس (Uyg.), krş. *ädiz*, *ädüs*]

²ädîs: ²ädîc [Kir.]

hile, kurnazlık, kapan, tuzak - хитрость, лукавность, каверза - die

List, Falschheit, Schlauheit, Ränke, Falle; *ādis pīnān cıktı* onu hileyle yere devirdi (güçle değil; güreşte) - онъ его поборолъ хитростью (несилою, въ борьбѣ) - er hat ihn durch List niedergeworfen (nicht durch Kraft, beim Ringen).

³ādis: **³ādic** [Kır., krş *ādiş*, *ādās*]

kova - ведро - der Eimer.

⁴ādis: **⁴ādic** [Sag. Koyb. Kaç. Kır.] = *ādis*, *ādiş*

1) (Sag.) kap kacak - посуда - das Geschirr; *edis kamıs* ev aleti - домашняя утварь - das Hausgeräth.

2) (Kır.) deriden süt kovası - кожанное ведро - ein lederner Melkeimer.

ādiş: **ādīsh** †→**idiş** [ايديش, ايديش] (Uyg.), ايديش (Rbg. Çağ.), krş. ³*ādis*, ⁴*edis* {ED 72a idiş}

ādişçi: **ādīshçi** †→**idişçi** [ايديشچي, ايديشچي] (Uyg.), < *ādiş* + *çi* {ED 73b idişçi}

ādiskä: **ādicä** [Alt. Tel. Leb.]

1) genç geyiklerin bağırması - крикъ молодых оленей и козулей - das Geschrei junger Hirsch und Rehkälber.

2) genç geyiklerin bağirtısını taklit etmek için kullanılan, kayın kabuğundan yapılmış bir tür düdük - свистокъ изъ бересты, которымъ подражаютъ крику молодых оленей и козулей - eine Pfeife aus Birkenrinde, mit der man das Geschrei der Rehkälber nachahmt.

ādiskälä-: **ādicälä** [Alt. Tel. Leb., < *ādiskä* + *lä*]

1) böğürmek (genç geyikler) - кричать (о молодых оленяхъ) -

schreien von jungen Rehkälbern).

2) genç geyikleri yakınlaştırmak için ediskeye üflemek - свистѣть на эдискѣ, чтобы приманить оленей - auf der Ediske blasen, um die Rehe anzulocken; *ādiskäläp aṇ adarğa* geyik düdüğüyle geyik avına çıkmak - охотиться съ свисткомъ - mit der Rehpfeife auf die Rehjagt gehen.

ādişlik: **ādīshlik** †→**idişlik** [ايديشليك, ايديشليك] (Uyg.), *ādiş* + *lik* {ED 73b idişlik}

ādislik: **ādiclik** †→ **edizlik** [ايديشليك, ايديشليك] (Uyg.), < *ādis* + *lik*

ādisti: **ādicī** [Kır.]

kurnaz, akıllı - хитрый - schlau; *ādisti kisi* kurnazlık peşinde kimse - хитрецъ - ein schlauer, ränkesüchtiger Mensch.

ādzit-: **āzīr** (v) [Bar.] = *açıt*.

ādz: **ādz** †→**ediz** [ايديز] (Çağ.) = ¹*ādis*

ādzäp: **ādzäp** [Alt., < *ät* (Habe) + ?]

çeyiz - приданое - die Mitgift, Aussteuer.

ādzäptü: **ādzäptü** [Alt., < *ādzäp* + *tü*]

çeyizli, çeyizle donatılmış - съ приданымъ - mit Aussteuer versehen.

ādzlik: **ādzlik** †→ **edizlik** [ايديزليك] (Çağ.), < *ādz* + *lik* = *ādislik*. {ED 74b edizlik}

ādna: **ādna** [Osm., = Ar. ادنى]

alçak, küçük, değersiz - низкій - niedrig, gering (= *alçak*, āla'nın 'yüksek' zıttı - Gegenteil von āla «hoch» [Kún.]; *ātahın ādna kulları* Tanrı'nın alçak, değersiz kulları - низкіе рабы Бога - geringe Sklaven

- Gottes (Osm. N. 43) (= *rütbäcä* *aṭcaḳ* [Kún.]).
- ädnaḥḳ:** **ädnaḥḳ** [ادنىلق (Osm.), < *ädna* + *ḥḳ*]
alçaklık - низкость - die Niedrigkeit.
- ädräk:** **ädräk** [Alt.]
koşun derisini yumuşatmaya yarayan alet - инструментъ для выдѣлки овчинъ - ein Instrument zum Weichmachen der Schaffelle.
- ädräs:** **ädräs** [Kaz.]
patuk üzerine ipek dokunmuş, renkli Buhara kumaşı - пестрая бухарская полушелковая материясь бумажною основою - ein buntes bucharisches Zeug, Halbseide mit baumwollenem Aufzuge (krş. *durya*).
- ädrinä:** **ädrinä** [Baş. ?]
gerilmiş yaу - лукъ съ натянутой - ein Bogen mit gespannter Sehne.
- ¹ädü:** **¹ädü** [Tel., < *ät* + *ü*]
davranış, eylem - дѣло, дѣйствие - die That, Handlung.
- ²ädü:** **²ädü** [Kumd.] = *ötü*
sivri - острый - spitz.
- ädzū:** **ädzū** [Bar.] = *açū, açi, äçi*
ekşi, acı kızgın - кислый, горькій, сердитый - sauer, bitter, zornig.
- ädük:** **ädük** † → **ötük** [ايدوك (Çağ. bkz. *ätük*)] = *ädik*. {ED 50b *ötük*}
- ädzülän-:** **ädzülän** (v) [Bar.] = *ädzüländir*.
- ¹ädüş:** **¹ädüş** [Tel. Kumd. W.]
borç, emanet, ödünç - заемъ - die Anleihe.
- ²ädüş:** **²ädüş** [Tel. W.]

eti kazandan çıkarmakta kullanılan sivriltilmiş sopa (çatal yerine) - заостренная палка, замѣняющая вилку для выниманія мяса изъ котла - ein zugespitzter Stock zum Herausnehmen des Fleisches (anstatt der Gabel) aus dem Kessel.

ädüs: **ädüs** † [ساده (Uyg.) bkz. **notlar**] = *ädüs*

äfä: **äfä** [افه (Osm.)] = *äfändi*

efendi sözcüğünün kısaltması olarak bütün halklarca kullanılır, özellikle Anadolu'da (Bursa ve İzmir yöresinde Kay-begler (?) bilinir) - сокращение слова *äfändi* употребляется простымъ народомъ, главнымъ образомъ въ Анатолии; въ окрестностяхъ Бруссы и Смирны называются такъ Кейбеки - die Abkürzung des Wortes *äfändi* wird beim gemeinen Volke gebraucht, hauptsächlich in Anatolien (Kún.); in der Umgegend von Brussa und Smyrna werden so die Keibeke genannt (Kún.); *äfäm* efendim - моя господинъ - mein Herr; *därviş äfä* Derviş Efendi - господинъ дервишъ - Herr Derwisch; *uzun otur äfälärin pıça'ı* Efendilerin-efelerin- bıçağı uzun olur - ножи господъ длинные - die Messer der Herren sind lang (Kún. Volkslied); *äfä otmaḳ* güçlü olmak - быть сильнымъ - stark sein (= *pahlivan otmaḳ, küvvätli otmaḳ*, Kún.).

äfälik: **äfälik** [Osm. Kún., < *äfä* + *lik*]
äfälik taṣtaḳ kendini güçlü , gururlu göstermek - показаться

сильнымъ и гордымъ - sich stark und stolz zeigen (= *kändini tosun göstärmäk*, Kün.).

äfändi: äфändi [Krm. افندی *hıhrnu*, *эфеввті* (Osm.), Grekçeden - aus dem griech.....]

1) efendi - господинъ - der Herr; *äfändim* beyim, efendim - милостивый государь - mein Herr; *sizä gäldim, äfändi* size geldim efendim - я пришелъ къ вамъ, сударь - ich bin zu Ihnen gekommen, Herr; *hadım äfändim* bayan, saygıdeđer bayan (bazan bayanlara da kısaca efendi denir) - милостивая государыня (иногда и дамамъ говаряють просто äфändi) - Madame, gnädige Frau (manchmal sagt man auch zu Damen kurz äфändi) - *bäy äfändi* saygı deđer bey, sultan - милостивый государь - gnädiger Herr, der Sultan; *äfändinä* (Arapça sonek ile) - (mit dem arab. Suffix) Mısır hidivi böyle denmiştir - называется хедивъ египетскій - wird der Chediv von Egypten genannt; *äfändiyi äfändi ädän ätba'ı dir* - maiyetinin sayısı efendiyi efendi уарар - (многочисленность) свиты показываетъ господина - (die Zahl) des Gefolges zeigt den Herrn (Ata.); *äfändiniñ nazari ata timar-dır* Beyin gözleri atı iyileştirir - *взглядъ* господина поддерживаетъ лошадь - das Auge des Herrn erhält das Pferd (Ata.); *äfändi oлмақ* büyük efendi olmak - стать великимъ господиномъ - ein grosser Herr werden.

2) eđitimli bir bey, aydın -

образованный господинъ, ученый - ein gebildeter Herr, ein Gelehrter; *bir äfändi adam* aydın, eđitimli kimse - образованный человекъ - ein gebildeter Mensch.

3) sivil memurların unvanı (bunlarda yüksek eđitim şarttır, askeri ya da asalet unvanı olan bey, ağa'nın aksine ki bunlarda yüksek bilgi şart değildir), örneğin Hüseyin Efendi, Mustafa Efendi vs. (krş. *ağa, bāy*) - титуль, данный главнымъ образомъ чиновникамъ гражданской службы (отличающимся знаніемъ, слово это противоположно *bāy, ağa*, титуламъ военныхъ чиновъ и родовыхъ дворянъ, отъ которыхъ не требуется большой учености) - Titel der Civilbeamten (von denen grössere Bildung gefordert wird, im Gegensatz von *bāy, ağa* dem Titel der Militairbeamten und Edelleute, von denen keine grossen Kenntnisse gefordert werden), z. B. *Hüsayn äfändi, Mustafa äfändi* etc. (krş. *ağa, bāy*).

4) (Krm.) ruhani kimse, hoca, imam vs. - духовное лицо - ein Geistlicher, Mulla; hocamız, imamımız - *äfändimiz* нашъ мулла - unser Geistlicher.

äfändilik: äфändilik [افنديلك *hıhrnufu*; (Osm.), < *äfändi* + *lik*]

1) efendilik, efendi unvan ve şerefi - титуль и достоинство эфендія - der Titel und die Würde eines Efendi.

2) iyilik, ihsan, iyi niyet - благородство, доброта, добродѣтель - die Wohlthat, Güte, der Edelsinn; *äfändilik ätsän*

efendilik etsen, iyi olsan - если бы ты сдѣлалъ одолженіе - wenn du so gütig sein würdest; *o da sizin äfändiliyinizdän* o da sizin efendiliğinizden, bunu efendiliğimize borçluuyum - и это я обязанъ вашей щедрости - auch dies verdanke ich Ihrer Güte; *äfändiliyinizä* efendiliğimize yakıştıramıyorum - отъ вашей доброты - ich kann das Ihrer Güte nicht zumuthen (Kún.).

äfk?ar: äфк?ар [Krm., = Ar. افکار çoğ. < فکر]

efkar, düşünce, kaygı - мысль, дума, забота - der Sinn, Gedanke, die Sorge.

äflak: äфлак [افلاق (Osm.)]

Eflak (iğdiş atlar) - Валахія - die Wallachai; *kara äflak* Moldova - Молдавія - die Moldau.

äflisun: äфлисун [Kaz.]

portakal - апельсинъ - die Apfelsine; *äflisun g'ül'ü* bir çiçek adı - имя цвѣтка - der Name einer Blume.

äfränc: äфрәнц [افرنج (Osm.)] = *fränc*

avrupai - европейскій - europäisch; *äfränc ayı* avrupai aylar - европейскіе мѣсяцы - die europäischen Monate; *äfränc yıl* avrupai yıl - европейскій годъ - das europäische Jahr (Kún.).

äfränci: äфрәнці [افرنجی (Osm.), *mahsus* (Kún.)] = *fräncä*.

äfurus: äфурус [افروس (Osm.), krş. gr. ἀφορισμός]

aforoz, lanetleme - отлучіе отъ церкви, проклятіе - der Kirchenbann, die Verfluchung.

äfurusla-: äфурусла (v) [افروسلمق]

(Osm.), < *äfrus + la*]

aforoz etmek - отлучить отъ церкви - in den Bann thun.

äfuruslu: äфуруслу [افروسلو (Osm.), < *äfrus + lu*]

kilisece aforoz edilmiş - отлученный отъ церкви - der im Kirchenbann Befindliche.

äfyon: äфюн [Osm. Kún.] = *äfyun*

afyon - Опіумъ - das Opium; *äfyon yutmaq* afyon yutmak - ѣсть опіумъ - Opium essen; *äfyon ya'ı*, *äfyon tirakisi* afyon tiryakisi - употребитель опіума - ein Opiumesser; *äfyon kaşaştan çıkar* afyon, haşaştan iyidir - опіумъ превосходить гашиша - das Opium übertrifft den Haschisch; *Äfyon Kara-hisar* Küçükasya'da bir şehir - городъ въ Малой Азии - eine Stadt in Klein-Asien.

äfyun: äфюн [Kaz., = Far. افیون]

afyon - опіумъ - das Opium.

2äg-: 2är (v) [Tar. Küär., ايكمك, ايكمك (Uyg. bkz. ⁴äk-), (Çağ. Sart. DT.), krş. *äk, eg*]

eğmek - гнуть, нагнуть, согнуть - biegen, herabbeugen, herabbiegen (Ş. Sül. بر شیبی مقوس); *eyik yiğaçni ägiptöy* (Tar.) ayı ağacı eğdi - медвѣдь пригнулъ дерево внизъ - der Bär hat den Baum herabgedrückt; *yağı boynı ägti köterdi özün düşmanın boynunu eğdi* ve kendini yüceltti - онъ согнулъ шею врага и возвысилъ самого себя - er beugte den Hals des Feindes und erhöhte sich selbst (K. B. 15,2; A101); *dağ ärkän yiğaç äksä*

tutsa boŭur - arisa aan anı gs
boŭur aa, elbette yaŝken eilir;
 ancak yaŝlı bir aa ne zaman eilir?
 - пока дерево молодое, его можно
 гнуть, когда же оно устаретъ,
 когда можно его тогда гнуть? - so
 lange ein Baum jung ist, kann man
 ihn wohl biegen, wird er aber alt,
 wann kann man ihn dann biegen? (K.
 B. 16,15;); *svugli svunin anı*
gdilr - yauları eŝtip boyun gdilr
 - dostları onu sevinle tebrik ettiler,
 dŝmanları ise bunu duyup
 boyunlarını ediler - друзья съ
 радостью его хвалили, а враги,
 услышавъ (о немъ), опустили
 голову (шею) - die Freunde lobten
 ihn mit Freuden, seine Feinde aber
 hrten (von ihm) und beugten den
 Hals (K. B. 26,6; A450) {ED 99,b
 eg-}

¹g: **¹r** [Tar., ka (a. †→ **ig bkz.**
notlar) (Sart.), krŝ. *ig, iy, i, *]

1) ev sahibi, bey, koca -
 хозяинъ, господинъ, владтель,
 мужъ - der Wirth, Eigenthümer,
 Herr, Gemahl (ŝ. Sl. مالك صاحب
 باني); *y gs* (Tar.) ev sahibi, mal
 sahibi - хозяинъ дома - der
 Hauseigenthümer, der Wirth;
lgnin gsi (a.) cenaze ile
 ilgilenen kimse - человекъ,
 который долженъ заботиться о
 труп - ein Mensch, der sich um den
 Leichnam zu bekümmern hat,
 Leichenbesorger; *gs ikmedi*
 (Tar.) sahibi ikmadı - не нашелся
 собственникъ - es fand sich kein
 Eigenthümer. aatay yazı dilinde
 ka nitelikleme sıfatlarına

eklenmektedir, onları ifade
 edebilmek iin; byle bir nitelik veya
 eŝyaya sahip olan kimse (Ar.
 ذوveya صاحب in evirisi); - Бъ
 джагатайскомъ книжномъ язык
 ka прибавляется къ именамъ
 существительнымъ для выраженія:
 имющій такое и такое качество
 (переводъ съ арабскаго  или
 ) - in der Dschagataischen
 Bücher Sprache wirdka zu
 Eigenschaften hinzugefügt, um sie
 auszudrücken, einer, der eine solche
 Eigenschaft, Sache hat (eine
 Uebersetzung des arabischen ذو oder
 صاحب), rnein دولت ks mutlu
 zengin adam z. B. دولت ks
 sastlivy, богаты человекъ ein
 glücklicher, ein reicher Mann; عقل
 ks akıllı adam - умный человекъ
 - ein kluger Mann. {ED 41a ige;
 DTS 204a ige}

2) Tanrı - Господь - Gott; *y*
gm! (aman) Tanrım! - o Господи
 мой! - o mein Gott!

***gci: rci** [kci (a. bkz. *kci*),
 krŝ. *gci; gs* (Yak.)]

abla - старшая сестра - ältere
 Schwester (ŝ. Sl. همشير بيوك
 ابلا) {ED 100b egei < Mo. igei}

gci: rci [kci (a. Sart.)]

abla - старшая сестра - ältere
 Schwester (ŝ. Sl. همشير بيوك la)
 {ED 100b egei; Li 1999: 173 <
 Mo. eke}

gk: rr [Leb. ŝor. Kr.] = *gv*.

gk: rk †→ **egk** [kk, kk (a.)]
 = *gv* (ŝ. Sl. دوربي اكا سوهان مصفل
).

gkl-: rkl (v) †→ **egäglä-** [kkl]

- (Çağ.)] = ³*egä*
- ägälä-: ärälä (v)** †→ **igälä-** [ايكالاماك, ايكالاماك (Çağ.), < *ägä* + *lä*]
 sahip olmak, ele geçirmek edinmek (huy vb.) - владѣть, приобрѣсти - im Besitze sein, in Besitz nehmen, sich nehmen, sich aneignen (Ş.Sül. ايتمك تملك بتصد. اولمق مالك بصاد. {ED 41b ige; DTS 204a ige} }
- ägälät: ärälät (v)** †→ **igälät-** [(Çağ. ايكالاتمك, اكالاتمك), < *ägä* + *lä* + *t*]
 başkasının iyeliğine vermek - пердаты во владѣние - in den Besitz eines Anderen übergeben. {ED 41b ige; DTS 204a ige}
- ägän (?) -: ärän** †→ **äygän** [ايگانمك (Çağ.)]
¹**ägär: ¹äräp** [Kumd. Leb. Şor.) = *änär*]
 av köpeği - охотничья собака - der Jagdhund.
- ²**ägär: ²äräp** [Tar., ايكر (Çağ. †→ ⁷**egär**), = *är*, *iär*, *äzär*]
 eyer - сѣдло - der Sattel.
- ⁴**ägär: ⁴äräp** [Kaz. Çağ. Kom., ٤٦٦٨ (Kar. L.T.), = Far. اكر]
 eğer (yazı dilinde hatta okuyazar insanlarca da günlük konuşmada şart kipi ile birlikte kullanılır.) - если (употребляется въ письмѣ, а въ разговорѣ, только книжно-образованными людьми, съ условнымъ наклонениемъ глагола) - wenn (wird in der Schriftsprache, aber auch von schriftkundigen Leuten in der gewöhnlichen Rede angewandt und immer mit dem Conditional gesetzt.) *ägär sin kilsän* (Kaz.) eğer gelirsen -
- если ты придешь - wenn du kommst; *ägär mini çağırса, tar barırmin* (Kaz.) eğer beni çağırırsanız (davet ederseniz) gelirim - если меня пригласятъ, я приѣду - wenn sie mich einladen, werde ich kommen. {Steingass 90b eger < Far.}
- ⁵**ägär-: ⁵äräp (v)** †→ **eyär-** [ايكرماك (Çağ.), krş. *är*, *iär*]
- ⁶**ägär: ⁶äräp** †→ ⁴**egir-** [ايكارماك (Çağ.)] = ¹*ägir* (Ş.Sül. اغزال يتمك. دونمك. چرخ. کردش. {ED 113b *égir-*})
- ägärät-: äräpät (v)** †→ **igälät-** [ايكارتمك (Çağ.)] = *ägälät*. {ED 41b ige; DTS 204a ige}
- ägärçä: äräpçä** [Kaz., < *ägär* + *çä* = Far. اكرچه]
 -diği halde, -mesine rağmen - хотя - wenn auch, obgleich; *ägärçä äytmäsän yüzündän kürinä* bir şey söylemesen de yine de yüzünden okunmaktadır - хотя ты не говоришь, всетаки видно на твоёмъ лицѣ - wenn du auch nicht sprichst, ist es doch auf deinem Gesichte zu lesen.
- ägärçi: äräpçi** †→ **egärçi** [ايكارچی (Çağ.)]
- ägärdä: äräpdä** [Kaz., < *ägär* + *dä*]
 eğer (şimdi) - есло же - wenn nun; *ägärdä bilsän äytirgä kiräk* eğer ki biliyorsan, söylemelisin - если же знаешь, надо сказать - wenn du es nun weißt, so musst du auch sprechen.
- ägärgiçi: äräpğiçi** †→ **eyärgiçi** [ايكارچی (Çağ.), < *ägär* + *gi* + *çi*]
- ägärgüçi: äräpğüçi** †→ **eyärgiçi** [ايكارچی (Çağ.)] = *ägärgiçi*

(Ş. Sül. چويريجى. چويرديريجى. مىكر. (دانكى وندريجى).

ägärlä-: ägäplä (v) †→ **egärlä-**
[اىكارلاماك (Çağ.)]

ägärlät-: ägäplät (v) †→ **egärlät-** [
اىكارلاماك (Çağ.), < *ägärlä* + *t*]

ägärlük: ägäplük [Tar., < *ägär* + *lik*]

eyerli - съ сѣдломъ,
осѣдланный - mit einem sattel
versehen, gesattelt; *Hekimniñ eti*
ägärlük turuptoy Hekim'in atı
eyerlenmiş duruyordu - лошадь
Гекима стояла осѣдланною - das
Pferd des Häkim stand gesattelt da.

ägätsi: ägäuci [Kom., krş. *ägäçi, igäçi*]
teyze, hala - тетка - die Tante.

¹ägäv: ¹äräy [Kom. < *ägä* + *k*]

töprü - подпенокъ - die Feile.

ägdir-: ägdir (v) [אגדיר (Krm.), < □ *äg*
+ *dir*] = *aydir, اكرمك hqruemh*;
(Osm.)

eğdirmek, bükmek - заставить
гнуть, сгибать, сложить -
zusammenbiegen, zusammenlegen
lassen.

ägi: äri [ארי (Kar. L.), krş. *äyi, äygi,*
ätkü]

iyi, güzel - хороший, добрый -
gut, schön; *ägiräk* daha iyi - лучше -
besser; *da kazğay ädilär anı ägiräk*
astralğan matlardan onları gömülü
hazinelerden daha gayretli
kazıyorlardı - они копали съ
большимъ усердіемъ (чѣмъ
выкапиваютъ люди, чтобы
найти) спрятанный сокровища -
sie gruben nach ihnen emsiger, als
nach vergrabenen Schätzen (H.
3,20); *ägiräk bar oł utantardan* tüm
bu erkek çocuklardan daha iyiydi -

онъ былъ лучше всѣхъ этихъ
мальчиковъ - er war besser, als alle
diese Knaben (Dan. 1,15).

²ägil-: ²äril (v) [Tar. Şor., اكيلىك (Çağ.)
†→ **¹egil-**], = *egil*]

eğilmek, aşığı eğilmek -
гнутья, нагибаться, поклониться -
sich beugen, sich herabbeugen,
herabgebeugt, gekrümmt werden;
sıgıt tæg köni bođ egildi qudı (Uyg.)
gergin ip gibi gövdesi aşığı eğildi -
его прямое тѣло согнулось - sein
schnurgrader Körper neigte sich
herab (K. B. 46,10; A1055); *bodum*
ođ tæg ärdi ägildi bodum gövdem
yay gibiydi (artık) eğildi gövdem -
тѣло мое было прямо какъ стрѣла,
(теперь) мое тѣло согнулось -
mein Körper war wie ein Pfeil,
(jetzt) hat sich mein Körper
gekrümmt (K. B. 47,21; A1099); *bu*
sözkä ägildim barır män bu küñ
(Uyg.) bu sözlerin önünde eğilip,
hemen bugün giderim oraya - этому
слову я подчинился (я склонился),
сегодня же я поѣду - disem Worte
beuge ich mich, noch heute gehe ich
hin (K. B. 140,24; A4992) {ED
106,b *egil-*}

ägilcäk: erilçäk [Leb., < *ägil* + *çäk*] =
ägilgır.

ägilgır: ärilrıp: [Tel., < *ägil* + *gır*]
esnek - гибкій - biegsam.

ägilik: ärilik [Kom. < *ägi* + *lik*]

iyilik - доброта, милость - die
Güte, Gnade; *köp äygilik mā tımış*
bana büyük bir iyilik yapıldı - мнѣ
досталась великая милость - eine
grosse gnade ist mir geworden.

ägilşäk: ärilşäk [Şor.] = *ekilcäk*.

¹ägin: **¹ärin** [اڪين (Çağ. †→ **ekin**),
اڪين (Uyg. †→ **evin**) < *äk* + *in*,
krş. *egin*, *äkin*]

²ägin: **²ärin** [Şor. اڪين Çağ. Sart.), اڪين
(Uyg.), krş. *äñni*, *ägnä*, *īñ*, *īn*]

omuz - плечо - die Schulter;
ägin baş äspabı kadınların omuzlarına taktıkları bir süs eşyası - украшение, которое носят женщины на плечах - ein Schmuck, den die Frauen auf der Schulter tragen; *ägingä kötürdü* (Şor.) omuzlarına kaldırdı - онъ взялъ на плечо - er hob es auf die Schulter; *bu ämgäk näçä ägni boğzı için!* (Uyg.) omuz (sirt) ve gırtlak (boğaz) uğruna nice acılar çekilir - сколько заботъ принимаютъ рады одежды (плечъ) и пищи (глотки)! - wie viel Qualen hat man wegen der Schulter und des Schlundes! (K.B. 67,16; A1738); *äginkä kädım ma boğuzka yämi* (Uyg.) omuza (sirta) giysisi, gırtlığa (boğaza) yiyeceği - для плеча одежда, для глотки пища - für die Schulter die Kleidung, für den Schlund die Speise (K.B. 104,29; A3664); *ägin bütti boğzum yämä bođdı tok* sırtımı giydirdi, boğazım da tok oldu - онъ покрылъ мнѣ плечо и глотка моя была сыта - er bekleidete meine Schulter und mein Schlund war satt (K. B. 109,1; A3797) *ägin kädsä bir ton iki yıł kađır* (Uyg.) sırta geçirilen kürk iki yıl yeter - если надѣвается на плечо шуба, ея хватаетъ на два года - bekleidet ein Pelz die Schultern, so reicht er für zwei Jahre (K. B. 135,12; A4774). {ED 109, a

egin; Räsänän 52,b }

⁴ägin: **⁴ärin** † [اڪين (Uyg.), belki müstensihin *ägis* yerine yazım hatası (bkz. aynısı) - vielleicht ein Versehen des Abschreibers für *ägis*, *ögüs* (s. dass.)] → **neñ**

oldukça, gayet, çok, en yüksek derece - весьма, очень, въ высшей степени - sehr, höchst.

¹äginçi: **¹ärinçi** †→ **ekinçi** [اڪينچى (Çağ.), < *ägin* + *çi*]

ägini: **ärini** [Şor.] = ²*ägin*.

äginlik: **ärinlik** †→ **ekinlik** [اڪينليك (Çağ.), < *ägin* + *lik*]

¹ägir-: **¹ärıp (v)** [Tar. Küär. Kom. Az. Osm., اڪيرماك, اڪيرماك (Çağ. †→ ⁴**egir-**), krş. *ägär*, *īr*]

1) (Çağ. †→ ⁴**egir-**)

2) eğirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. اغزال ايتمك اييلك ورشته. غزل. ايتمك) †→ ⁴**egir-**; *çäk bilän ägirdi* makarayla eğirdi - онъ прялъ веретеномъ - er spann mit der Spule; *hotu?n yip ägirip otturuptou* (Tar.) kadın orada oturmuş ip eğiriyordu - жена сидѣла и пряла нитки - die Frau sass da und spann Fäden.

²ägir: **²ärıp** †→ **ekir** [اڪير (Çağ. C.)]

ägirmi: **äripmi** [Kar. L., krş. *yigirmi*, *igirmi*, *çägirbä*]

yirmi - двадцать - zwanzig; *da turğuzdu biligi üstünä äzdän yiz ägirmä* ülkesine yüz yirmi ??? ekledi - и онъ назначилъ надъ своимъ государствомъ отъ себя сто двадцать бековъ - und er setzte über sein Reich von sich aus hundert und zwanzig Bege.

ägirt-: **ärıpt (v)** [Tar., اڪيرتماك اڪيرتماك]

(Çağ. †→ **egirt-**), < *ägir + t*]

eğirtmek - заставить прясть -
spinnen lassen.

3ägiz: 3äric: [سردى (Uyg.), = *ägüs*,
krş. *4ägin*]

ägıt-: **ärir** (v) → **igid-**
[سردى, سردى (Uyg. †), ايگيتاك
(Çağ. →†)]

1) yetiştirmek - воспитать,
выростить - aufwachsen machen,
erziehen; *ävlik atmaq oğut kız
igitmäkligini ayur* kadının nasıl
alınacağını, çocukların nasıl
yetiştirileceğini söyler - оно
говорить, как слѣдует брать жену
и какъ надо воспитывать дѣтей -
es sagt, wie man ein Weib nehmen
und die Kinder erziehen soll (K. B.
9,29; A59. bab); *törätgän, igidgän,
käçürgän idim* tanrım, sen bizi
yarattın, büyüttün, rehberlik ettin,
(yaşamdan) geçirttin - ты мой
Господь, которык насъ создалъ,
воспиталъ и повель - du mein
Herr, der uns erschaffen hat und hat
heranwachsen lassen und uns (durch
das Leben) geführt hat (uns vorüber
geführt hat) (K. B. 15,26; A 124);
yoğ ärdim törätti, igidtti mäni ben
yoktum, o beni yarattı, beni yetiştirdi
- меня не было, а онъ создалъ меня
и возрастилъ меня - ich war nicht
und er hat mich geschaffen und hat
mich erwachsen lassen (K. B. 47,19;
A1097). {ED 103,a *igid-*}

2) (Çağ. →†) götürmek - нести,
унести - tragen, fortbringen.

1ägiz: 1äriz: †→ **ikiz** [*egiz*, czuenetic
(Kom. 221), ايگيز (Çağ. Uyg.) =
1ägis]

ikiz - близнецы - die Zwillinge.

{ED 119b; ikiz; DTS 207 ikkiz}

3ägiz: 3äriz →† **ediz** [ايگيز (Çağ.), krş.
ägin, ägis, ägüs]

4ägiz: 4äriz [رگيز (Kar. L.), = *ögüz*]

öküz - быкъ - der Ochs; *kögät
ägizlär kibik sana aşattırırтар* ve seni
öküzler gibi ota besletecekler - и
какъ воловъ они заставятъ табя
кормить травой - und wie Ochsen
werden sie dich mit Gras füttern
lassen (D. 4,29).

äglän-: ärlän (v) [Krm.] = اكلنمك
(Osm.), *äylän*

1) oyalanmak, durmak, zaman
geçirmek, yaşamak - остановиться,
провести время, жить - anhalten,
sich aufhalten, zubringen, leben;
äglän bir az! (Krm.) soluklan biraz! -
подожди немного! - halte ein wenig
an.

2) zevk almak, eğlenmek,
zamanını eğlenerek geçirmek -
имѣть удовольствіе, веселиться,
весело провести свое время - sich
amüsiren, sich unterhalten.

äglänçi: ärlänçi [ايکلنچی (Çağ. Uyg.),
<□ *äglän + çî*]

barınak, ikamet yeri, ev -
жилище, мѣсто пребыванія - die
Wohnung, der Aufenthaltsort; بو ايو
تيريكلار كورى تورور دوستلار ايكلانچىسى
تورور دوشمنلار اشكنجهسى
تورور (Rbg.175,12) bu ev
yaşayanların mezarı, dostların
ikamet yeri ve düşmanların
işkencesidir - этотъ домъ есть
могила живыхъ, мѣстопребываніе
друзей и жилище живыхъ - dieses
Haus ist das Grab der Lebendigen,

der Aufenthaltsort der Freunde und die Wohnung der Feinde. {bkz. notlar; Kıs. En. 92r6}

ägländir-: ärländip (v) [Krm., < *äglän* + *dir*] = اکلندرمک (Osm.), *äyländir*

1) oyalamak, durdurmak, bekletmek, eğlendirmek - остановить, задержать, помочь провести свое время - aufhalten, anhalten, hinhalten, sich aufhalten lassen, seine Zeit zubringen lassen; *bir sahat qarara mäni ägländirdi* (Krm.) beni tam bir saat oyaladı - онъ задержалъ маня на цѣлый часъ - er hat mich eine ganze Stunde aufgehalten.

2) birini oyalamak, birini eğlendirmek - забавлять, веселить - Jamenden unterhalten, ergötzen, amüsiren.

ägläş-: ärläw (v) [Krm., <□ *äglä* + *ş*] = *äyläş*, *hqlh,mh*; (Osm.)

1) birlikte oyalanmak, eğlenmek, dinlenmek, durmak - вмѣстѣ пробывать, оставаться, вмѣстѣ отдыхать - zusammen zubringen, sich aufhalten, ausruhen, anhalten.

2) karşılıklı eğlenmek, oyalanmak, dinlenmek, durmak - бесѣдовать, другъ друга забавлять - sich unterhalten, einander ergötzen.

ägläştir-: ärläwrip (v) [Krm., <□ *ägläş* + *tir*]

1) durdurmak, oturtmak, oyalamak - остановить, посадить, задержать, занять - anhalten, zum Sitzen nöthigen, aufhalten, beschäftigen.

2) eğlendirmek, oyalamak -

zabavlätä - unterhalten, ergötzen.

ägrän-: ärpän (v) †→ iḡrän- [ایکرانماک (Çağ.)]

iç çekmek-, hüngür hüngür ağlamak, inlemek - вопит, рыдать, стонать - seufzen, schluchzen (Ş. Sül. ناله و فریاد ایتمک. درد و الم چکک اه. {ED 189b iḡre-} (أین ایتمک).

ägrär-: ärpär (v) †→ egrär- [ایکررماک (Çağ.), < *ägrä* + *är*]

ägrärt-: ärpärt (v) †→ egrärt- [ایکرارتماک (Çağ.), < *ägrär* + *t*]

ägri - bögrü: ärpi - börpŷ †→ egrü bügrü [اکری بوکرو (Çağ.)]

ägri: ärpi [Krm. Şor. Az. Kom. ایگری (Çağ. †→ **egri**), اکری (Osm.), سمرلی (Uyg.), < *äg(äk)* + *ri*]

1) eğri, bükük, yamuk - согнутый, кривой, косою - gebogen, krumm, schief; *ägri bakmaq* (Krm.) eğri bakmak - косо смотрѣть - schief ansehen; *ägri adan şaman davulu* - (Şor. W.) шаманскій бубень - die Schamanentrommel; *ägrimizni ködürür* (Kom. 191,8) eğrimizi düzeltercek - онъ выпрямитъ нашу кривизну - er wird unsere Krummheit grade machen; *Ägri dağ* (Az.) eğik dağ, Ararat - кривая гора Араратъ - der krumme Berg, der Ararat; *ägri yäl* yan taraftan esen rüzgar - боковой вѣтеръ - der Wind, der von der Seite weht; *kaṃuğ uç adaḡtığ köni tüz turur - kaṃ bota tört kör bir ägri boṃur* (Uyg.) uç ayağı olan her şey düz durur; ama dört ayağı olsa eğik durur - все что имѣеть три ноги, стоитъ прямо, а если ихъ четыре, то оно стоит косо

- Alles was drei Füsse hat, steht grade, hat es aber (ihrer) vier, so steht es schief (K. B. 42,17; A804); *könimü yürürsän ya ägri yolun?* (Uyg.) düz mü gidersin yoksa eğik midir yolun? - идешьли ты прямо или дорога твоя крива? - ob du grade gehst oder ob dein Weg krumm ist? (K. B. 63,4; A 1583).

2) kötü, işe yaramaz, haksız, yanlış - злой, негодный, несправедливый, лукавый - schlecht, untauglich, ungerecht, falsch; *ägri kişi* (Kom. 171) kötü (huylu) insan - лукавый человек - ein falscher Mensch; *negü tæg kaçürsä kaçär tärk küni - barır ädgü isiz nä ägri köni* (yaşamını) nasıl geçirirsen geçir, her şekilde oraya gideceksin; iyilik de kötülük de geçicidir, nasıl ki haklı ve haksız geçici ise - какъ бы ты ни проведь (эту жизнь), ты непременно пойдешь (своей дорогой); проходить и добрый и злой, какъ и справедливый и несправедливый - wie du auch (dein Leben) verbringst, du gehst auf jeden Fall dahin; es geht vorüber der Gute und Böse, wie auch der Gerechte und Ungerechte (K. B. 136,31; A4840). {ED 112b egri; UW 358b-359a}

agricä: ärpiçä [اكريجه (Osm.), < ägri + cä (?)]

diz kirişi, topuk kirişi - подколенная жила - Kniesehne, Hackensehne.

ägrik: ärpik † → **egrik** [ايگريك (Çağ.), < ägir + k]

ägril-: ärpil (v) [Krm., اكريلماک (Çağ.

† → **egril-** Az.), < ägir + l]

eğilmek, eğik olmak - покривиться, согнуться, быть наклонену - sich krümmen, sich krumm biegen, krumm sein.

ägrilik: ärpilik [Krm., اكريليك (Çağ. † → **egrilik** Az.), < ägri + lik]

1) eğrilik kivrizna - die Krümmheit, die Krümmung.

2) yozluk, kötülük, haksızlık - иснирченность, злость, несправедливость - die Verderbtheit, Schlechtigkeit, Ungerechtigkeit.

ägrilt-: ärpilt (v) [Krm., اكريلتماک (Çağ. † → **egrilt-**), < ägril + t]

eğmek, bükme - согнуть, скривить, сдѣлать кривымъ - zusammenbiegen, krümmen, krumm machen.

ägrim: ärpim † → **egrim** [ايگريم (Çağ.), < ägir + m]

***ägrimçi: ärpimçi** [ايگريمچی (Çağ. bkz. *äkrimçi*), krş. *äkrim*]

yaуın ipini çekerken parmağa zarar vermemesi için başparmağa takılan yüzük - кольцо, которое надѣвается на палець для натягиванія лика, чтобы тетивой не испортить нальцевъ - Ring, den man auf den Daumen steckt zum Bogenspannen, damit die Sehne den Fingern keinen Schaden zufügt (Ş. Sül. *يايك كيرشندن پرمقارى محافظه ايتماک*. {Sang. 21 *اوزره پارمه طاقيلان حلقه* ägrämçi}

ägür: ärŷp † [اسرپ (Uyg.) bkz. **notlar**]

ägüs: ärŷc → **ügüz** [اسر (Uyg. † bkz. **notlar**), krş. *ägis, äziz*]

2ākīs: 2ājic [Alt. Tel.] = āgis.

āhl: āhl [Osm., = Ar. اهل]

1) halk, insanlar - народ, люди - das Volk, die Leute; *āhli islam* Muhammediler - магометане - die Muhammedaner; *āhli dūnya* dūnya sakinleri - люди этого мiра - die Bewohner dieser Welt; *āhli kāf* afyon, haşhaş kullanan insanlar - люди, употребляющие опиум и гашиш - Leute, die Opium und Haschisch anwenden; *āhli hibrā* (خبیره), *āhli kıblā* bilirkışi, eksper - эксперты, знатоки - Experten, Kenner.

2) eş, karı, kadın - жена, супруга - Frau, Gattin; *āhlim* karım - моя жена - meine Frau; *āhli bāyt* genel olarak kadın - женщина - die Frau überhaupt; *āhl-ü ayat* kadınlar ve ev halkı - жены и домашние - die Frauen und die Hausleute.

āhlāt: āxlāt [Tar.]

çöp, süprüntü, kir - соръ, нечистота - Kehricht, Schmutz; *öyüñ āxlātī* evde bir araya getirilmiş süprüntü, çöp - сметенный соръ дома - der im Hause zusammengekehrte Kehricht; *öyüñ āxlāt boldī* evin pis, temiz değil, süpürülmemiş - твой домъ грязень, неопрятень, невыметень - dein Haus ist schmutzig, unsauber, nicht gekehrt.

āhlat: āxlat † → ahlāt [اخلات (Çağ.)] = ahlāt

çöp, süprüntü, kir - соръ, нечистота - Kehricht, Schmutz (Ş. Sül. مزبله. خس و خاشاک). {Steingass 26a ahlāt < Ar.}

āhlätlik: āxlätlik [Tar.]

temiz olmayan, süpürülmemiş - сорный, нечистый, невыметенный - unrein, unsauber, nicht ausgekehrt.

āhmaq: āxmak [Tar., = Ar. احمق, krş. aqmaq]

aptal, budala, deli - глупый, слабоумный, тупой - thöricht, dumm, blödsinnig, stumpfsinnig.

āhmaqlıq: āxmaklik [Tar., āhmaq + lik]

aptallık, budalalık, delilik - глупость, слабоумие, тупость - Thorheit, Dummheit, Schwachsinnigkeit, Stumpfheit.

āhma: āhmāl [ħcmāl (Osm.), למחל (Krm.), = Ar. اهمال]

ihmal, erteleme, oyalama, özensizlik - задержка, откладывание, небрежность - der Aufschub, das Hinhalten, die Nachlässigkeit.

āhmaħıq: āhmällyk [Az., <□āhmaħ + tıq]

ihmalkarlık - нерадѣние - die Nachlässigkeit.

āhs: āxc [Az., = Ar. اخذ]

çalmak, gizlice götürmek, hırsızlık - кража, воровство - das Heimlichfortnehmen, Stehlen, der Diebstahl; *nökärim öyümdäñ puħāhs äylädi* hizmetçim, evimden para çaldı - мой человекъ укралъ изъ моего дома деньги - mein Diener entwendete aus meinem Hause Geld.

āhtiyar: āhtıjap [Osm. Az. اختيار (Krm.), = Ar. اختيار]

1) = *āhtiyar*.

2) (A.) hak, güç, seçme hakkı - право, власть, право выбора - das

Recht, die Gewalt, das Recht zu wählen.

ähtiyar: **ähtijar** [Çağ. Krm., = Ar. اختيار]

1) ihtiyar, yaşlı insan - старикъ, старый человекъ - alter Mann, Greis.

2) yüksek rütbeli memur - сановникъ - ein hoher Beamter; *ر اول ایدی مننیک ایشیکیدا صاحب اختیار* (Bb. 17,13) bana, saray valisi olarak hizmet veriyordu - онъ служилъ у меня чадзирателемъ дворца - er diente mir als Palastgouverneur; *خدای بیردی بیک اولکاندین سونکرا مونینک ایشیک اختیاری قیلیب بیاریب ایدی لار* (Bb. 16,14) Hüdaverdi Bey'in ölümünden sonra, onu gönderip saray valisi tayin ettiler - послѣ смерти Худай-Берди-Бека они послали его и назначили начальникомъ дворца - nach dem Tode des Chudai-Berdi-Beg schickten sie ihn und ernannten ihn zum Palastgouverneur. {Steingass 24b ihtiyār < Ar.}

ähtiyarla-: **ähtijarla** (v) [Krm., اختيارلمق (Osm.), < ähtiyar + la]

yaşlanmak - старѣть - alt werden.

ähtiyarlan: **ähtijarlan** (v) [اختيارلنمق (Osm.), < ähtiyarla + n] = ähtiyarla.

ähtiyarlat-: **ähtijarlat** (v) [اختيارلتمق (Osm.), < ähtiyarla + t]

yaşlandırmak, kullanarak yıpratmak - сдѣлать старымъ, долимъ употребленіемъ испортить - alt machen, verbrauchen.

ähtiyarlık: **ähtijarlık** [Krm., اختيارلق (Osm.), < □ähtiyar + lk]

yaşlılık, geç yaşlar - старость -

das hohe Alter; *ähtiyarlımda* (Osm. N. 106) yaşlılığımda - въ моей старости - in meinem Alter; *ähtiyarlık imarəsi* (امارەسی) yaşlılık belirtileri - признаки старости - die Zeichen des Greisenalters.

ähü: **ähü** [Tel. Alt.] = ägäv, egäv, egäk.

ähühäş: **ähühäş** [Tel. W., krş. äv'äş] yüzük - кольцо - der Ring.

ājä: **ājä** [Kır., krş. icä (Sag.)]

ninccik, annccik (yaşlı kadınlara hitap sözü) - бабушка, старушка (приобращени къ пожилой женщинѣ) - Grossmütterchen, Mütterchen (Anrede an alte Frauen); *ājä, asıñ bota ber!* ninccik yiyeceğın varsa bana ver! - бабушка, если у тебя есть пицца, дай мнѣ поѣсть! - Mütterchen, wenn du was zu essen hast, so gieb mir!

ājān: **ājān** [Şor., < äş + ān]

bir tür dişi samur (avcı kelimesi) - соболь самка (на промыслѣ) - ein weiblicher Zobel (Jägerwort).

ājāp: **ājāp** [Kır., = Ar. عجب]

harika, mükemmel - замѣчательный, прекрасный - wunderbar, vortrefflich; *bu ājāp is ekān* bu harika bir şey - это удивительное дѣло - das ist eine wunderbare Sache; *ağāñ ājāp kisi senin erkek kardeşin çok harika bir insandır* - твой братъ замѣчательный, прекрасный человекъ - dein Bruder ist ein ganz ausgezeichnete Mensch.

ājät: **ājät** [Kır., = Ar. حاجت, krş. äcät]

kullanım - употребление - der Gebrauch.

äjdäha: **äjdäha** [Az., ḥ[rḥca (Osm.), = Far. اژدها]

ejderha - драконъ - der Drache.

äjdärha: **äjdärha** [ḥ[rḥca (Osm.)] = *äjdähä*.

äjgä: **äjgä** [Kar. L.] = *özgä, äzgä*

bir diğeri, diğər, başka, öbürü - другой - ein Anderer.

äji: **äji** [Tel. Alt.]

tespit, onaylatma, onay, belirlenmiş fiyat, vasiyet - назначение, утверждение, назначенная цѣна, завѣщание - die Festsetzung, Bestätigung, ein festgesetzter Preis, das Testament; *äjizi çığıp kaḡan* gelenek, adet; fiyat zaman içinde belirlendi - обычай, цѣна утвердилась - die Sitte, der Preis hat sich mit der Zeit festgesetzt; *äjizinän çığıp kaḡan* (W.) bu artık kullanımda değildir, modası geçti - это вышло изъ употребления - das ist nicht mehr im Gebrauche, es ist aus der Mode gekommen.

äjik: **äjik** [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär., (Uyg. †→ **eşik**), krş. *äşik, işik, esik, ezik*]

1) kapı - дверь - die Thür; *äjik kaḡı* (Alt.) kapı direği - косякъ двери - der Thürpfosten; *yän äjik* (Tel.) kapı geçişi ворота - der Thorweg; *äjik aḡı* (*aḡni*) (Şor.) avlu - дворъ - der Hof; *äjikkä çıḡ!* (Tel.) avluya git - иди на дворъ! - gehe auf den Hof! *äjik saḡçı* (Tel.) kapıcı - привратникъ - der Pförtner; *äjik aç!* *yaḡ!* (Alt.) kapıyı aç, kara - открой,

закрой дверь! - mach die Thür auf! zu!

2) (Tel. Alt.) ayı ininin girişi - входъ въ берлогу медвѣдя - der Eingang zur Höhle des Bären.

äjikçi: **äjikçi** [Tel. Leb., < *äş + çî*]

kapıcı - привратникъ - der Pförtner.

äjiktä-: **äjiktä (v)** [Alt. Tel., < *äjik + lä*]

ayı inini barikatlamak, girişi kapatmak - задѣлать входъ въ берлогу медвѣдя - die Höhle des Bären verammeln.

äjiktik: **äjiktik** [Leb. Şor.] = *äjiktü*.

äjiktü: **äjiktü** [Alt. Tel., < *äjik + lü*]

kapılı - имѣющій дверь - eine Thür habend; *Ärlük pilä Ülhön yanıs äjiktü* Ülgen ile Erlik'in yalnız bir kapıları var (her zaman yakın dururlar) - Ульгенъ и Эрликъ имѣють одну дверь (находятся въ близкихъ отношеніяхъ между собою) - Uelgän und Erlik haben nur eine Thür (stehen einander stets nahe); *äkki äjiktü üy* iki kapılı ev - домъ съ двумя дверями - ein Haus mit zwei Thüren.

äjilä-: **äjilä (v)** [Tel., < *äji + lä*]

belirlemek, tespit etmek, vasiyet etmek - назначать, утверждать, завѣщать въ наслѣдство - bestimmen, festsetzen, vermachen.

äjilän-: **äjilän (v)** [Tel., < *äji + lä + n*]

miras almak - наслѣдовать - erben.

äjilü: **äjilü** [Tel., < *äji + lü*]

belirlenmiş, tespit edilmiş - назначенный, утвержденный -

festgesetzt, bestimmt; *äjilü yâr* (W.)
miras alınmış memleket, yurtluk -
наслѣдственная, родовая земля -
ererbtes Land, ein Stammgut.

äjın-: **äjın** (v) [Tel. Leb., < *äs* + *n*]

bir botla su üzerinde gitmek -
плыть въ лодкѣ - in einem Boote
auf dem Wasser fahren.

äjıt-: **äjıt** (v) † → **eşid-** [عشيد Uyg.] =
äşit

äjük-: **äjük** † → **eşik** [عشك (Uyg.)]
= *äjik*

1äk-: **1är** [Şor., = *ağ*]

balıççı ağı - рыбацкая сѣть -
das Fischernetz.

1äk-: **1äk**: [ك ه; , éç(Osm.)]

1) (ip) bağ, kertik, ek yeri, bir
yararın kenarı - связка, связь,
соединение, край раны - das Band,
die Verbindung, die Fuge, der Rand
einer Narbe; *äk yarı* uzuv eklemleri -
суставы членовъ - die Gelenke der
Glieder; *äk wurmaç* yamamak,
iyileştirmek - починить -
ausbessern, flicken.

2) yaka, boyun bağı -
воротникъ, ошейникъ - der Kragen,
das Halsband (B. d. M.).

2äk-: **2äk** (v) [ككما ه; mه; , éçmэх (Osm.
Selç.), ككما (Çağ. Az. Sart.), سعب
(Uyg.), krş. ik]

1) ekmek, dikmek - сѣять,
садить - säen, pflanzen; *nägü yérkä
äksä, yana ol ünür* (Uyg.) neyi yere
ekse yine o (yerden) biter - что ты
сѣшь, то и собираешь was du
säest, das wirst du auch ernten (K. B.
57,15; A1394); *här nä ki äkärsän
onu-da biçersin* (Az. A) ne ekersen
onu biçersin - что ты посѣшь, то и

пожнежь - was du säest, das erntest
du auch (Ata.); □ دم عليه السلام ايكدي هم
اول بغدادى بولدى (Rbg. 26,10) Adem
a.s., bunu ekti ve buğday oldu -
Адамъ, будь миръ ему! посѣялъ
его и выросла пшеница - Adam,
Friede sei mit ihm! säete diesen und
es erwuchs Waizen; *dibinä daru
äkmäk* (Osm.) dibine darı ekmek
(ayrıntısına varıncaya kadar
incelemek) - сѣять просо на дно
его, тщательно изслѣдовать - Hirse
auf seinen Grund säen, genau
untersuchen, prüfen; *äkmäyince
biçilmez* (Osm.) ekmeden biçilmez -
не собираютъ раньше чѣмъ сѣять
- man erntet nicht früher, als man
säet (Ata.); *ķum üstünä tohum äkti*
kum üstüne tohum ekti (yararı
olmayan bir iş yaptı) - (Osm.) онъ
сѣялъ на песокъ, онъ предпринялъ
безполезную работу - er säete auf
Sand, er hat eine unnütze Arbeit
unternommen; *bir kerre biçmäyän
çifti yänä äkär* (Osm.) bir kez hiçbir
şey biçmeyen çiftçi, yine eker -
земледѣлецъ, который одинъ разъ
ничего не собралъ, сѣетъ снова -
ein Landmann, der einmal nichts
geerntet hat, säet von neuem;
bädänädän ķorkķan daru äkmöz
(Krm. K.) bildircından korkan darı
ekmez - кто боится переполовъ,
проса не сѣетъ (волковъ бояться
въ лѣсъ не ходить) - wer die
Wachteln fürchtet, säet keine Hirse
(Ata.).

2) (Çağ. V.) katmak, eklemek -
вставить - einschalten.

3) (Osm.) düşürmek,

kaybetmek - потерять fallen lassen, verlieren (Lh. يولده براغوب صاوشمق); *bunu apar äk!* (Az. A) bu adamı götür (bunu götür, öldür, göm) - отведи этого человека! - bringe diesen Menschen fort!

4) (Az. A.) döllemek - подить - zeugen; *äkän baba* - подитель - der Vater. {ED 100a; UW 362a ek-}

⁴äk-: ⁴äk (v) → ²äg- [آگ- (Uyg. †), krş. äy, äg] {ED 99,b äg-}

⁵äk: ⁵äk [Alt. Tel. Şor. Leb. Sag. Koyb. Kaç., krş. äyäk, iyäk]

çene - подбородокъ - das Kinn; *koj'-äk gıdı* - отвисший подбородокъ - das Doppelkinn (der Kader); *äk sōhü* (Tel. W.) altçene - нижняя челюсть - der Unterkiefer.

⁶äk: ⁶äk [Koyb.]

kızak - сани - der Schlitten.

*⁴äkä: ⁴äkä [□ك (Çağ. bkz. ²äkü)]

ağabey - старший братъ - der ältere Bruder (Ş. Sül. بيوک. غما. برادر بيوک. قارداش). {ED 101b eke}

¹äkä-: ¹äkä (v) [Tar., اكاماك (Çağ. †→ ³egä-) krş. ägä (Alt.)]

törpülemek, düz törpülemek - пилить, вычистить подпилкомъ, терпугомъ - feilen, abfeilen, glatt feilen, mit der Feile bearbeiten. {ED 101b ege-}

²äkä: ²äkä [Kir., □ك (Çağ. †→ ⁴äkä) DT. Tara), < *atakä*]

1) (Kir.) baba - отецъ - der Vater; *äkä şeşä* anne ve baba, ebeveyn - отецъ и мать, родители - Vater und Mutter, die Eltern; *ülkōn äkä* büyük baba - дѣдъ - der Grossvater; *äkämay dāp sıtama bayğus kızdar car car* - *äkāñ üşün*

kayn atan mında boñar car car "babam" deyip ağlamayın zavallı kızlar; çünkü orada babanızın yerine kayınbabanız olacak - говоря «отецъ мо», не плачьте, бѣдныя дѣвицы, вмѣсто отца здѣсь, тамъ будетъ тестъ - sagend «mein Vater», weinet nicht, ihr armen Mädchen, denn dort wird an Stelle des Vaters der Schwiegervater sein (P. d. V. III, 7,1).

2) (Tar. Çağ. †→ ⁴äkä DT.) ağabey - старший братъ - der ältere Bruder (Ş. Sül. بيوک. غما. برادر بيوک. قارداش).

³äkä: ³äkä [Soy. krş. ätkü, äygi, ägi, äyi]

iyi, güzel - хороший, добрый - gut, schön.

⁴äkäçi: ⁴äkäçi †→ ⁴ägäçi [اچى (Çağ.), krş. ägäci; äğas (Yak.)]

⁴äkägü: ⁴äkägü †→ ⁴ekägü [اىكاكو (Çağ.)] = *ekäv*

⁴äkäk: ⁴äkäk [Tar., اكاك (Çağ. †→ ⁴ekäk)] < ¹äkä + k, krş. ägäk, ägäv]

törpü - пила, терпугъ - die Feile.

⁴äkäl: ⁴äkäl [اكال (Çağ.)]

sopalı bir oyun - игра съ палками - ein Spiel mit Schlägeln (Ş. Sül. چوماق اويونى چكيك ديك چليك و).

¹äkälä: ¹äkälä †→ ³ekälä [اىكالا (Çağ.)] = *ekäv*

²äkälä: ²äkälä [Kaz.]

1) çeşitli ağaç türlerinin meyve kozalakları - шишки различныхъ деревьевъ - die Fruchtkapseln verschiedener Baumarten; *narat äkäläsi* çam kozalağı - сосновая шишка - der Tannenzapfen; *kayn*

äkäläsî kayın kozalağı - березовая сережка - das Birkenkätzchen; *imän äkäläsî* meşe kozalağı - жолудь - die Eichel.

2) küçük erkek çocuğunun cinsel organı - половой членъ маленькихъ мальчиковъ - der Geschlechtstheil kleiner Knaben.

äkäläli: äkäläli [Kaz., < *äkälä* + *li*]

(ağaçlar için) kozalaklı - имѣющий шикши (о деревьѣхъ) - mit Zapfen, Kätzchen, Eicheln versehen (von Bäumen).

äkämät: äkämät [Kaz., = Ar. *حكمة*]

1) neşeli, komik, neşeli olma durumu - веселый, въ хорошемъ расположении духа, веселіе - fröhlich, lustig, aufgeräumt, die Lustbarkeit.

2) olağanüstü bir olay, olağanüstü şeyler - чудесное, удивительное дѣло - ein wunderbares Ereigniss, Wunderdinge.

3) eşsiz, ilginç - удивительный, странный, смѣшной - eigenthümlich, seltsam, komisch; *nindäy äkämät işlär yuq bu dünyâdâ* bu dünyada neler olmuyor ki! - какія странныя обстоятельства бываютъ въ этомъ мірѣ - was doch in dieser Welt alles geschehen kann.

äkäri: äkäri [*اکاری* (Çağ.)]

avare, aylak - праздношатающийся, пришлый, сбродъ людей - Nichtsthuer, Herumtreiber, Vagabund (Calc. W. *لوند*)

äkät-: äkät (v) [Tar., *اکاتماک* (Çağ. †→

ekät- ?), < *äkä-t*]

törpülemek, eğeletmek - заставлятъ пилить, чистить подпилкомъ - feilen, abfeilen lassen.

¹äkäv: ¹äkäy †→ ²ekäv [*اکاو* (Çağ.)] = *ekäv* (Ş. S. *ایکیسیده برابر*). {ED 105b ékev}

äkävlän: äkäylän †→ ekävlän- [*ناکاولا* (Çağ.), < *äkäv* + *län*]

äḳ**bägäç: ä**̣**gägäç** [Leb., < □ *äk* + *bäk* + *äç*] = *ähühäş, äü'äş*

parmaktaki yüzük - колцо,

колечко - der Ring am Finger

äḳ**bäs: ä**̣**gäš** [Şor.] = *äk**̣**bägäç*.

¹äkçä: ¹äkçä: [Sag., krş. *ökçä*]

kapuk äkçäsî kapı menteşesi - шариньръ двери - die Scharnire der Thür.

²äkçä-: ²äkçä [Alt. Tel.]

sallamak, sarsmak, atmak (fırlatmak), sıçratmak, dökmek, silkinmek, uyandırmak, kışkırtmak, ayaklandırmak - трясти, потрясать, возбуждать, возмущать - schnellen, schütteln, durchschütteln, aufrühren, aufreizen, aufwiegeln; *arı äkçädî mäy äkçädî Kün Kan äplü kattı potdı* (Alt.) onu bir oraya bir buraya salladı ve Kün Kan ve eşine dönüştüler - онъ трясъ ихъ туда, онъ трясъ ихъ сюда, тогда они превратились въ Кюн Ханъ и жену его - er schüttelte sie hierhin, er schüttelte sie dorthin, da verwandelten sie sich in Kün Chan und seine Gattin (P. d. I, 55,878).

äkçä-: äkçä (v) [Bar.] = *äkçä*.

¹äkçäl-: ¹äkçäl (v) [Alt. Tel., < *äkçä* + *l*]

sallatılmak, silkeletilmek, atılmak, fırlatılmak, kışkırtılmak - быть потрясёну, быть возбуждену - geschüttelt, geschnellt, aufgereizt werden.

äkäl-: äkäl (v) [Bar.] = *äkäl*.

1äki: 1äki [Krm. Kom., اكي (Çağ.†→ iki Osm.), אֶכִי (Kar. L.T.), krş. *äkki, eki, iki, igi*]

iki - два - zwei; - *äki katını arasında* (Kom. 67) iki şey arasında - между двумя предметами - zwischen zwei Dingen.

äkijätçi: äkijätçi [Kaz., < *äkijät + çî*]

masal anlatıcısı, çok konuşan, palavracı - сказочникъ, пустословъ, болтунъ, - Märchenerzähler, Schwätzer, Aufschneider.

äkijätli: äkijätli [Kaz., < *äkijät + lî*]

masalsı, eşsiz - сказочный - fabelhaft.

äkil-: äkil (v) [Krm., اکلمك h;ulmħx (Osm.), < *2äk+l*]

(toprak için) ekilmek - быть посѣяннымъ, вснаханнымъ - gesäet, geackert werden.

äkilät-: äkilät (v) [אֶכִילֵיטֶסִיכִי (Kar. L.), < *äki + lä + t*]

yinelemek, ikilemek, tekrar etmek, bir kez daha söylemek - повторить, сказать еще одинъ разъ - wiederholen, noch einmal sagen; *sözümdän sortun äkilätmâz ädilär, da atar üstünä tohtar ädi sözüm sözlerimin üzerine artık kimse konuşmuyordu ve üzerlerinde benim sözlerimin etkisi vardı - послѣмоего слова чикто не говорилъ больше и надъ ними остановились мое*

слово - nach meinen Worten sprach Niemand mehr und über ihnen ruhte mein Wort (h. 29,22).

2äkilik: 2äkilik [(Çağ. †→ **ikilik**), اکيلك h;lfmħx (Osm. Krm.), ve *ikilik*]

1) (Çağ. †→ **ikilik**) = *ekilik*.

2) (Krm.) iki kopeklik demir para - мнета въ двѣ копейки - Münze von zwei Kereken.

3) (Krm.) iki ölçeklik kap - сосудъ, содержащій двѣ мѣры - ein Gefäss, das zwei Maass enthält.

äkim: äkim [Kır., = Ar. حاكم]

amir, şef - начальникъ - der Befehlshaber, Chef; *äkim kisi* aynısı; *bas äkimdär* üst kurum, üsler - высшее начальство - die Oberbehörde.

äkin: äkin [Krm., اکين (Osm. Az. Sart.) < *2äk + n*]

ekin, tarla, ekenek - посѣвъ, пашня - die Saat, der Acker, das Saatfeld; *äkin äkmäk* (Osm.) ekin ekmek - сѣять - säen; *äkin biçmäk* (Osm.) ekin biçmek - жать - mähen, ernten; *äkin zamanı* ekin zamanı - время посѣва - die Zeit des Säens; *äkin tikin* (Krm.) ekenekler, tarla ve topraklar - пашни - die Saatfelder, Aecker und Ländereien.

äkinç: äkinç [اکينچ (Osm.)]

siğil, yüzde çıkan bir çıkıntı, şişlik - бородавка, прыщъ въ лицѣ - Warze, Auswuchs im gesicht.

äkinçi: äkinçi [אֶכִינְצִי (Krm.), < *äki + n + çî*]

ikinci - второй - der Zweite.

äkinçi: äkinçi [اکينچى h;un[u (Osm. Az.), < *äkin + çî*]

eken kişi, çiftçi - сѣятель,

земледѣлецъ - der Säemann, Landmann; *äkinçi tayfası* (Osm.) çiftçi sınıfı - земледѣльчeskій классъ - die Kaste der Ackerbauer; *äkinçi adam* (Az. A.) basit, eğitimsiz adam - простякъ, необразованный человекъ - ein schlichter, ungebildeter Mann; *äkinçi çiftindä gārāk* (Osm.) çiftçinin yeri tarladır (Ata.) - земледѣлецъ долженъ быть на пашнѣ - der Ackerbauer gehört auf seinen Acker (Spr.)

äkinçilik: äkinçilik [اкинچيلىك ḥ;un[ufux (Osm.)]

ekincilik - земледѣлие - der Ackerbau.

äkindi: äkindi [Çağ. †→ikindi] Kom., اكندى, اكندى ḥ;unru (Osm.), = *ikindi*]

öğleden sonra, ikindi - время послѣ обѣда - Nachmittag; *äkindi namazı* (Kom.) ikindi namazı - молитва послѣ полудня - Nachmittagsgebet. {ED 111b ikindi}

äkindi: äkindi [Kom., = *äkinçi*]

ikinci - второй - der Zweite.

äkinlik: äkinlik [Kom., اكينلىك (Osm.) < *äkin* + *lik*]

ekenek, tarla, toprak, ürün ekmeğe uygun toprak - засѣянное поле, пашня, мѣсто, годное для паханія - Saatfeld, Acker, Land, das zum Ackern tauglich ist.

äkir-: äkir (v) [קיר (Kar. L.) , krş. ökü]r]

böğürmek, haykırmak - рѣветъ мычать - brüllen.

äkişär: äkişär [اكيشار (Krm.), ve ikişär, < äki + şär]

ikişer - вдвоемъ, по два -zu zweien; *äkişär gruşa* iki kuruşa - по

два пияцтра за штуку - für zwei Piaster das Stück.

äkiyät: äkijät [Kas., wird im Kas. auch - Kaz. اكايت de olur = Ar. حكايت]

masal, hayvan masalı, öykü, anlatı - сказка, басня, разсказъ - Märchen, Fabel, Geschichte, Erzählung; *ätkiyät kitabı* masal kitabı, öykü kitabı - книга со сказками, разсказами - ein Märchenbuch, Buch mit Erzählungen; *bu äkiyätlä* bu sadece masal kitabı (fabl), bunda gerçek hiçbir şey yok - это просто сказка - das ist nur eine Fabel, daran ist nichts Wahres; *äkiyät kişî* garip, tuhaf adam - чудакъ - ein sonderbarer Kauz.

äkiyätlä-: äkijätlä [Kaz., < *äkiyät*+*lä*]

masal anlatmak, martaval okumak, palavra atmak - баснословить, пустословить - Märchän erzählän, schwatzen, aufschneiden.

äkir: äkir [اكيڭز, اكيڭز ḥ;ug (Osm. Az.), ve ikiz, < *äki* + ?, krş. ägis, egiz, ägiz]

ikiz - близнецы - Zwillinge; *äkir kardaştar* aynısı; *katınım äkir dō'urdu* - eşim ikiz doğurdu - жена моя родила близнецовъ - meine Frau hat Zwillinge geboren; *äkir portuğat* ikiz portakal - двойные апельсины - die Doppelapfelsinen.

äkiзли: äkiзли [اكيڭلو ḥ;uglu (Osm.), ve ikizli]

bir çiftten oluşun - имѣющій пару, состоящій изъ двухъ вещей - ein Paar habend, aus zwei Dingen bestehend; *äkiзли şamdağ* iki ışıklı

şamdan - подсвѣчникъ съ двумя свѣчами - ein Armleuchter mit zwei Lichten.

äkkäl-: äkkäl (v) [Alt. Leb., < *atp* + *käl*, krş. *aḳkäl*, *äkpäl*, *aḡiḥ*]

getirmek - принести, ийти за чѣмъ - bringen, holen.

äkkäldir-: äkkäldir (v) [Alt. Leb., < *äkkäl* + *dir*]

getirtmek - посылать за кѣмъ либо, чѣмъ либо - etwas holen lassen.

äkkästäñ-: äkkästäñ (v) [Tel., < *äkki* + *ästäñ*]

kızmak, kudurmak - сбѣситься, съ ума сойти - wüthend werden, toll werden.

äkkäy-: äkkäi [Şor. W.]

vah vah!, yazık! (acıma ünlemi) - э! эхъ! (выраженіе сожалѣнія) - ach! (Ausruf des Mitleides).

äkki-: äkki [Alt. Tel. Leb., = *äki*, *eki*, *iki*, *igi*]

iki - два - zwei; *äkki paştū turdūtar* çift olarak yaşıyorlar, adam ve kadın - они жили вдвоемъ, мужъ съ женою - sie lebten zu zweien, Mann und Frau; *äkki müstū* iki boynuzlu - двурогий - zweihörnig; *äkki öñdū*, *äkki yüstū* iki yüzlü, dürüst olmayan - двуличный - zweigesichtig, der zwei verschiedene Geischter zeigt, falsch, unaufrichtig (W.); *äkki sağıştū* çift fikirli - двоедушный - von doppeltem Sinne (W.); *äkki tildkü* çift dilli - двуязычный - doppelzünftig; *äkki sidū mıtık* çifte (silah) - двухствольноеружье - die Doppelflinte; *äkki paş pirge çojuğan*

evlendiler - они заключили бракъ - sie haben sich geheirathet; *äkki boylū* gebe - беременная - schwanger; *aḡaştı äkki yardı* tahtayı ortadan yardı - онъ разрѣзалъ дерево на дваъ половины - er hat das Holz in zwei Hälften getheilt; *äkkizî kăldî* onlardan ikisi geldi- двое изнѣ нихъ пришли - zwei von ihnen kamen; *mān äkkizîn kördüm* ikisini de gördüm - я увидѣлъ обоихъ - ich habe beide gesehen; *äkkidāñ äki ḳattap* iki kere iki - дважды два - zwei mal zwei.

äkkilä-: äkkilä [Tel. Alt. < *äkki* + *lä*]

her ikisi, yalnızca ikisi - оба, только два - alle beide, nur zwei; *äkkiläbîs* biz ikimiz - мы двое - wir zwei; *äkkilähâr* siz ikiniz - вы двое - ihr zwei; *äkkiläzi* onların ikisi - они двое, они оба - sie zwei, sie beide.

äkkilän-: äkkilän (v) [Leb., < *äkki* + *lä* + *n*]

dalgalanmak kararsız olmak, şüphe etmek - колебаться, сомнѣние - schwanken, unentschlossen sein, zweifeln.

äkkilik-: äkkilik [Alt. Tel. Leb., < *äkki* + *lik*]

ikilik, dalgalanma, şüphe - двойстенност, колебаніе, сомнѣние Zweiheit, Schwanken, Zweifel; *äkkilikkä kirdî* içimde şüphe uyandı - я началъ сомнѣваться - in mir stiegen Zweifel auf.

äkkiliktä-: äkkiliktä (v) [Tel. Alt. Leb., < *äkkilik* + *lä*, krş. *eki*, *äkki*]

şüphe etmek, dalgalanmak - сомнѣваться, колебаться -

zweifeln, schwanken.

äkkilū: **äkkily?** [Tel. Alt. Kumd, < *äkki + lū*]

ikili - имѣющій двухъ - zwei habend; *äkkilū ay yeni aydan sonra ikinci günde ki ay* - двухдневная луна - zwei Tage alter Mond, der Mond am zweiten Tage nach Neumond; *pügün ay äkkilū bugün ayın ikinci günü* - сегодня второй день луны - heute ist der zweite Tag des Mondes; - *äski ay äkkilū potdi* (Tel.) azalan ayın ikinci gününde yiz artık - уже второй день убавляющейся луны - wir haben schon den zweiten Tag des abnehmenden Mondes.

äkkinçi: **äkkinçi** [Tel. Alt., < *äkki + n + çī*]

ikinci - второй - der zweite; *äkkinçin ikinci kez* - во второй разъ - zum zweiten Male.

äkkistän-: **äkkistän (v)** [Leb. W.] = *äkkästän*.

äkkit-: **äkkit (v)** [Trkm., < *atıp + kit*]
götürmek - унести - fortbringen.

äkkü: **äkkü** [Alt. Tel., < *äkki + ägü*, krş. *äkäv, ekäv, ökō*]

onlardan ikisi, her ikisi - двое, оба - zwei von ihnen, alle beide; *slärdin äkkühär sizden iki kişi* - двое изъ васъ - zwei von euch; *äkküzü onlardan iki kişi* - zwei von ihnen

äklä-: **äklä (v)** [Krm., *اکلامک* *h;ſhmhx*, *ἐχλέμεχ* (Osm.), < *läk + lä*]

eklemek, bağlamak, uzatmak, iyileştirmek - прибавить, приставить, соединять, починить, удлинять - anfügen, hinzufügen,

verbinden, verlängern, ausbessern.

äklän-: **äklän (v)** [*اکلنمک* *h;ſhmhx* (Osm.), < *äklä + n*]

eklenmek, bir araya gelmek - быть соединеннымъ, соединиться, сходиться - verbunden sein, verbunden werden, zusammen kommen.

äklī: **äklī** [*اکلو* *h;fu* (Osm.), < *läk + li*]

parça eklenerek yapılmış, bez parçalarından dikilmiş - соединенный изъ нѣсколькихъ кусковъ, сшитый изъ лоскутовъ - aus mehreren Stücken zusammengesetzt, aus Lappen zusammengenäht; *yay ki äklī otmaz birçok parçadan değil, tek parçadan yapılmış yay* - лукъ, несостоящий изъ ондого куска - ein Bogen besteht, der nicht aus mehreren Stücken besteht, ein aus einem Stück gemachter Bogen.

äklik: **äklik** [*اکلیک* (Çağ.), < *äk + lik*]

zam - прибавка - die Zugabe.

äkmä: **äfmä** [Şor., < *āk + mā*]

balıkların ve küçük hayvanların yakalanması için bir ağ - неводъ, сѣть для ловли рыбъ и маленькихъ звѣрей - ein Netz, zum Fangen von Fischen und kleinen Thieren.

äkmäk: **äkmäk** [*اتمک* *h;mh;*, *ἐχμέχ* (Osm.), *כמח* (Krm.), krş. *ätmāk, ötmāk, ötmät, ötrök*]

ekmek - хлѣбъ - das Brot; *ätmäk kabığı* (Osm.) ekmeğin kenarı - корка хлѣба - die Brottrinde; *ätmäk içi* (Osm.) ekmeğin içi - мякишъ - die Krume; *äv ätmägi* (Osm.) ev ekmeği - хлѣбъ домашняго приготовления - hausbackenes Brot; *ätmäk hürdäsi*

(Osm.) ekmek kırıntısı - крошки
хлѣба - Brotkrümel; *bayat äkmäk*
(Osm.) bayat ekmek - черствый
хлѣбъ - altbackenes Brot; *tajin*
(تعيين) *äkmäk* asker ekmeği -
солдатскій хлѣбъ - Kommisbrot; *tuz*
äkmäk hakkı (Osm.) tuz ekmek hakkı
(konukseverliğin hakkı) - право
гостеприимства - das Recht der
Gastfreundschaft; *äkmäyü yağ*
sürülmäk (Osm.) ekmeğine yağ
sürülmek, beklenmedik iyilik
yarılmak - намазать масла на
хлѣбъ, сдѣлать неожиданное
добро - Butter auf das Brot
schmieren, eine unerwartete
Wohlthat thun; *päynir äkmäk* (Osm.)
peynir ekmek, sade besin, fakir
yaşam - сыръ и хлѣбъ, простое
кушанье, бѣдное состояніе - Brot
und Käse, ein frugales Mahl, eine
ärmliche Existenz; *quru äkmäk* kuru
ekmek - сухой хлѣбъ - trockenes
Brot; *äkmäk ğibi* (Osm.) ekmek
kadar değerli - какъ хлѣбъ,
драгоценный - wie das Brot,
kostbar; *äkmäyü dizindä* (Osm.)
dönek, sadakatsiz, kararsız -
непостоянный, невѣрный - treulos,
unbeständig; *äkmäyini atmak* (Osm.)
ekmeğini kazanmak - получить
свой хлѣбъ, получить заслуженное
- sein Brot erhalten, nach seinem
Verdienste erhalten; *boğday*
äkmäyini bāgānmämäk (Osm.)
buğday ekmeğini beğnememek,
seçici olmak - не любить
пченичный хлѣбъ, быть
разборчивымъ - nicht Weizenbrot
lieben, wählerisch sein; *äkmäyü diz*

üstündä dir (Osm.) ekmeği dizinin
üstündedir (cimri insanlar için
söylenir) - онъ имѣеть свой хлѣбъ
на колѣнахъ (говорится о скрягѣ)
- er hat sein Brot auf den Knieen
(wird von einem Geizhalse gesagt);
äkmäyü nä fayda? (Osm.) ekmeğin
ne yararı var? samimiyetimin,
emeğimin bana ne getirisi var? - отъ
хлѣба что за прокъ? какую выгоду
я получилъ отъ своей любезности?
- was giebt das Brot für Vortheil hat
mir meine Freundlichkeit, meine
Mühe gebracht? *äkmäyü basmak*
(Osm.) ekmeğe basmak, pankör
olmak - наступить на хлѣбъ, быть
неблагодарнымъ - das Brot mit
Füssen treten, undankbar sein; *kuş*
äkmäyü (Osm.) bir tür kuş yemi -
родъ мальвы - eine Art Malve;
kuşgun äkmäyü (Osm.) bir tür bitki -
название растенія - eine Art Pflanze.

äkmäkçi: äkmäkçi [امکچی ħ;mħ;cu
(Osm.) אכמאכ (Krm.), < äkmäk + çî]

ekmekçi - булочникъ - der
Bäcker; *äkmäkçi başı* ekmekçi başı,
sarayda fırıncı başı - начальникъ
придворныхъ булочниковъ - der
Chef der Bäckerei des Palastes;
äkmäkçidän äkmäk birdä baş (Osm.)
ekmekçinin ekmeği ve kafası (para)
aynı anda görülür, veresiye vermez -
отъ булочника видны въ одно
время хлѣбъ и голова, онъ даетъ
только на наличныя деньги - vom
Bäcker sieht man zu gleicher Zeit
das Brot und den Kopf (das Geld), er
giebt nicht auf Credit.

äkmäksiz: äkmäkсіз [Krm. اتمکسز
ħ;mħ;sug (Osm.), < äkmäk + siz]

ekmeksiz - безъ хлѣба - ohne Brot, brotlos; *ākmāksiz āv kōpāksiz göy otmaz* (Osm.) ekmeksiz ev, köreksiz köy olmaz - безъ хлѣба не бывает дома, безъ собаки не бывает деревни - kein Haus ist ohne Brot, kein Dorf ohne Hund.

ākmalik: āgmālik [Şor., <□ āgmā + lik]

ağlı - съ неводомъ, съ сѣтью, имѣющій неводъ - mit einem Netze versehen, ein Netz habend.

āknā: āgnā [Şor.] = āgini, āgin.

ākrä- [Alt. krş. ¹āk, ⁴āk-, belki de āpkā için metatez, krş. āp]

birleştirmek, birlikte tutmak - сложить, составить, держать вмѣстѣ - zusammen legen, zusammen halten.

ākräk: ākpāk [Şor., < āk + māk]

tel, küpe teli - проволока, проволока у серегъ - Draht, Draht am Ohrring.

²ākräl-: ²ākpäl (v) [Soy. krş. *ikkäl*; *ākrāp* = *ākpälip*] = *ekpäl*.

ākrälgiz-: ākpälgiz (v) [Kir., < *ekpäl* + *giz*] getir(t)mek - заставить принести, привести - bringen, holen lassen.

ākrāḡ: ākrāḡ [Kir.]

utanmaz, ölçüsüz - дерзкій, нахальный - unverschämt, anmaassend; *ākrāḡ kisi* utanmaz adam - дерзкій человек - ein anmaassender Mensch; *ākrāḡ bolma!* terbiyesiz olma! - не будь нахальнымъ! - sei nicht unverschämt!

ākrāḡdä-: ākrāḡdä (v) [Kir., < *ākrāḡ* + *lä*]

utanmazca davranmak - бить заносчивымъ, дерзко держать себѣ, дерзко поступать - sich unverschämt aufführen, anmaassend verfahren, prahlen.

ākrät: ākrät [Kir., = Ar. □ *اخره* krş. *akrät, aḡrät*]

1) ahiret, ölümden sonraki yaşam - тотъ свѣтъ, загробная жизнь das Jenseits, das Leben nach dem Tode; *ākrät künü* id.; *ākrättä berärsîn* ahirette bunu bana ödeyeceksin (hırsızlık yapıldığında veya borç ödenmediğinde söylenir.) - ты отдашь мнѣ это на томъ свѣтѣ (говорися, когда человекъ что нибудь укралъ или взялъ въ долгъ и не платитъ) - du wirst es mir im Jenseits wiedergeben (wird gesagt, wenn Jemand etwas gestohlen hat oder eine Schuld nicht bezahlt); kısaca, yalnızca *ākrät* de denir. - вмѣсто этого и просто говорятъ: *ākrät* - man sagt auch kurz nur: *ākrät!*

2) kefen - саванъ - das Sterbekleid; *ākrät kimi* aynısı; *ölgön kisini ākrätkä orad satadı* ölmüş olanı kefene sararlar - умершаго завертываютъ въ саванъ - den Gestorbenen wickelt man in ein Leichentuch.

ākrättä-: ākrättä (v) [Kir., < *ākrät* + *lä*]

naaşı kefenlemek, kefene sarmak - надѣвать саванъ на трупъ - die Leiche in das Sterbetuch hüllen; *ölüktü ākrättä ākrättäydî* naaşı kefene sararlar - трупъ завертываютъ въ саванъ - die

Leiche hüllt man in das Leichentuch.

ākṛätti: **ākṛätti** [Kir., < *ākṛät* + *lī*]

kefene sarılmış - завернутый въ саванъ - in ein Leichentuch gehüllt; *ākṛätti catır* çoktan kefene sarılmış orada uzanıyor - онъ лежитъ уже завернутый въ саванъ - er liegt schon da in sein Leichentuch gehüllt.

ākrimçi: **ākrimçi** † → **āgrāmçi** [اکريمچى (Çağ.)] = *āgrimçi*.

ākṛin: **ākṛin** [Kaz., krş. *akṛin*, *aḳḳır*]

yavaş - тихо - langsam; *ākṛin gınā cör!* yavaş git(sen)! - иди совѣмъ тихо - gehe du ganz langsam.

ākṛinlä: **ākṛinlä** [Kaz.] = *ākṛinnä*.

ākṛinnä: **ākṛinnä** [Kaz., < *ākṛin* + *lä*]

nihayetinde olmak, yavaşça yarmak - постепенно совершаться, тихо дѣлать - allmählich geschehen, langsam thun; *ākṛinnäp* yavaşça, yavaş - потихонько - langsam; *ākṛinnäp işli* yavaş çalışıyor - онъ тихо работаетъ - er arbeitet langsam; *ākṛinnäp-kınacör* çok yavaş git (ha)! - иди только совѣмъ тихо - gehe du nur ganz langsam.

ākṣä-: **ākṣä** (v) [Şor. W., krş. *ākṣä*]

1) saçma davranışta bulunmak (çocuklar için) - шалить (о дѣтяхъ) - Unsinn treiben (von Kindern).

2) dizginleri kemirmek (atlar) - поводьгрыст (о лошадахъ) - am Zügel nagen (von Pferden).

ākṣä: **ākṣä** [اکسه ḥ;ṣḥ] (Osm. Erm. Wrt.), = *änsä*

ense, ense topuzu - затылокъ - der Nacken, Chignon; *ākṣäcindän*

gıtmäk birini takip etmek - слѣдовать за кѣмъ - hinter Jemand folgen.

äksämlär: **äksämlär** [Kaz. Budg., < Rus. экземпляръ]

(mollalarca söylenir) bayram günleri cetveli (listesi) - табель торжественныхъ дней (у муллъ) - das Verzeichniss der Feiertage (von den Mulla's so genannt).

äksär: **äksär** [اکسر ḥ;ṣḥe (Osm.)]

çivi - гвоздь - der Nagel; *divar äksäri* duvar çivisi - стѣнной гвоздь - der Wandnagel; *nätbänd* (*nätbänci*) *äksäri* nal çivisi - гвотдь для подковы - der Hufnagel; *tablatı äksär* büyük başlı çivi - гвоздь съ большой головкою - ein Nagel mit grossem Kopfe; *äksär burmak sokmak, kaḳmak* çivilemek - вколотить гвоздь - einen Nagel einschlagen; *äksärin ucun ḳamadım* ona bir çivi çaktım - я ему заклепаль гвоздь - ich habe ihm einen nagel vernietet; *Æötündä bir äksär barmı?* arkanda (götünde) bir çivi mi var? (oturtulmak istenilen kişiye şakayla söylenir.) - развѣ у тебя гвоздь въ задницѣ (говорится въ насмѣшку о человѣкѣ, который церемонно садится) - hast du einen Nagel im Hintern? (sagt man im Scherz zu Jemand, der sich zum Sitzen nöthigen lässt); *äksäri oynatmış* çivisi sallanıyor, kafası pek yerinde değil - его гвоздь шалить, шатается, его умъ не совѣмъ на мѣстѣ - sein Nagel wackelt, es hat mit seinem Verstande nicht ganz seine richtigkeit.

äksärci: **äkcäpçi** [اکسرچی *h;shē*[u
(Osm.)]

çivici, çivi satan - дѣлающий
гвотди, торговецъ гвоздями - der
Nagelschmied, Nagelhändler.

äksärlä-: **äkcäplä** (v) [اکسرلامک
h;shelhmh; (Osm.)]

çivilemek - прибить гвоздемъ,
вколотить гвоздь - annageln, einen
Nagel einschlagen.

¹äksi: **¹äkcü** [اکسو *h;su*, *éχσί* (Osm.)]

ateş yanığı, yanık tahta -
головяшка, обгорѣлое полѣно -
der Feuerbrand, angebranntes Holz;
ävrät sözü otlu äksä dir kadınların
sözleri ateşli değnektir - слова
женщинъ - какъ горящая головня -
die Worte der Frauen sind brennende
Feuerbrände (Ata.)

¹äksi: **¹äkcü:** [Çağ. Kom., اکشی *h;u*,
éχσιμχ (Osm.), *יכס* (Krm.)]

1) ekşi, ekşitilmiş - кислый,
проквашенный - sauer, gesäuert;
äkşi bākşi (اکشی بکشی Bdg.) ekşi
yiyecekler - кислыя кушанья -
sauere Speisen; *äkşi hamur* ekşi
hamur - кислое тѣсто - der
Sauerteig; *äkşi yüz* (Osm.)
ekşi(tilmiş) yüz - кислое,
чамуренное лицо - ein saueres,
mürrisches Gesicht. {ED 118b ekşi}

2) (Osm. Kom.) acı (Das türk.
Sprachmat. des Cod. Com adlı
çalışmada bu sözcük dahil
edilmemiştir.) - горькій - bitter
(Cod. Com. 83 ehsi = bruscus.
Dieses Wort ist in der von mir
veröffentl. Abh. «Das türk.
Sprachmat. des Cod. Com.»
ausgelassen); *äkşi su* (Osm.) acı su -

горькая вода - bitteres Wasser.

²äksi-: **²äkcü** (v) [اکسیمک *h;sumh*;
éχσιμέχ (Osm.), krş. *öksü*]

eksilmek, eksiltilmek, azalmak,
azaltılmak - уменьшаться,
убавляться - abnehmen, sich
verringern, verringert werden.

²äksi-: **²äkcü** (v): [Leb.] = *äkçä*.

³äksi-: **³äkcü** (v) [اکشیمک *h;umh*;
(Osm. Krm.)]

1) ekşimek - прокиснуть -
sauer werden.

2) keyifsiz olmak - быть въ
дурномъ расположении духа - in
schlechter stimmung sein, üble
Launen haben.

3) *baş aekşimäk* - başına
ekşimek, birini rahatsız etmek -
грызть кому либо голову,
надоѣдать, быть тягостным -
Jemanden den Kopf waschen, lästig
werden, belästigen; *o çok başıma
äkşidi* (Krm.) fazlasıyla başıma
ekşidi - онъ долго мнѣ грызъ
голову - er hat mir tüchtig den Kopf
gewaschen (K.).

äksik: **äkcik** [Krm. Kom., اکسک *h;su*;
(Osm.), *אקסיק* (Kar. L.T.), < *äksi* + *k*]

1) eksik, yetersiz, hatalı -
недостаточный, ошибочный -
mangelhaft, fehlerhaft; *yüzdä äki
(iki) äksik* (Osm.) yüzden iki eksik -
сто безъ двухъ - hundred weniger
zwei, *äksik olmağ* eksik olmak -
недоставать - fehlen; *äksik ätmäk*
azaltmak - уменьшать - verringern;
äksik akıñlı (akıtlı) eksik akıllı (Kar.)
- слабога ума - von schwachem
Verstande (H. 11,12); *äksik akçä*
(Osm.) eksik akçe - обрѣзанныя

деньги - beschnittenes Geld, nicht vollwichtiges Geld; *äksik ätäk eksik etek* (iffetli kadınlara söylenir) - короткій подоль (прозвище честныхъ женщинъ) - kurzer Rockschooss (Benennung ehrbarer Frauen); *äksik otma!* eksik olma (Osm.) - будьте здоровы! - bleibe bei gutem Wohlsein! *äksik çocuk* (Osm.) düşük (doğumda) - выкидыш - die Fehlgeburt; *äksik dö'рмақ* düşük уармақ - выкинут ребенка - einen Abort haben; *nä artıq nä eksik* (Osm.) ne fazla ne eksik - не слишкомъ много и не слишкомъ мало, ни больше, ни меньше - nicht zu viel und nicht zu wenig; *mäktubuñuzu äksik ätmäñiz!* (Osm.) mektubunuzu eksik etmeyin! - не уменьшайте вашихъ писемъ, пишите почаще! - verringert nicht eure Briefe, schreibet öfter! *äksik gözlä baқмақ* (Osm.) aşığılayarak bakmak. - смотрѣть съ презрѣніемъ - mit Verachtung anschauen.

2) eksiklik, hata - недостатокъ, ошибка - Mangel, Fehler; *äksiyi gädiyi yok* (Osm.) eksiği gediği yok, her şeyi tam - онъ цѣль, у него нѣтъ никакого недостатка - er ist vollständig, es fehlt nichts an ihm; *äksik dođdurmaқ* (Osm.) eksik olanı doldurmak, tamamlamak - дополнить недостатки - das Fehlende ausfüllen, ergänzen.

äksiklä-: äkciklä (v) [اکسکلامک] *ħ;su;ħmħ*; (Osm.), < *äksik + lä*

eksiltmek, azaltmak, zarar vermek - уменьшить сдѣлать вредъ

- verringern, Schaden zufügen.

äksikli: äkcikli [اکسکلو] *ħ;su;fu* (Osm.), < *äksik + li*

eksik, yetersiz, boşlukları olan - недостаточный, имѣющій недостатокъ - mangelhaft, nicht vollständig, Lücken habend.

äksiklik: äkciklik [اکسکلك] *ħ;su;fu*; (Osm.) [אקסיקליק] (Kar. L. T.), < *äksik + lik*

eksiklik, boşluk, hata, sakatlık - все чего не достааетъ, недостатокъ, пропускъ, пробѣль - Alles was mangelt, nicht ausreicht, Mangel, Lücke, Fehler, Gebrechen; *bänim äksikliyim (äksiklīm) çok tur tapında* - *niyaza äl açıp turdum yolunda* (Osm.) hizmetinde eksiğim çoktur, bu nedenle el açmış yolunda duruyorum - много недостатковъ было у меня въ служении тебѣ, оттого я стою на пути твоёмъ, открывая молящіяся руки - Vieles habe ich unterlassen in deinem Dienste, daher stehe ich die flehenden Hände geöffnet habend auf deinem Wege; *äksiklikte da ahıktan yağız bolup kaçūwçular pusta yärÆæ* (Kar. T.) onlar, darlık ve açlıktan, çöllere tek başına kaçtılar - тѣ, которые бѣжали въ пустыню, бывши одинокими отъ недостатка и голода - die da flüchteten in die Wüste allein seiend wegen des Mangels und des Hungers (H.30,3).

äksiksiz: äkcikciz [اکسیکسز] *ħ;su;sug* (Osm.), < *äksik + siz*

eksiksiz, hatasız, tam, kesintisiz - безъ недостатка, безъ пропуска,

полный, непрерывный - ohne Fehler, ohne Mangel, ohne Unterbrechung, vollständig, ununterbrochen.

äksil-: äkcil (v) [اكسيلمك ḥ;suʃmḥ;],
έχσιλμέχ (Osm. Krm.), אכסילמיק (Kar. L.T.), < äksi + l]

1) azalmak, zayıflamak - уменьшаться, убавнуться - sich verringern, abnehmen.

2) (Kar. L.T.) mahvolmak, yok edilmek - погнбнуть, уничтожиться - zu Grunde gehen, vernichtet werden; *da kayda tüzlär äksildilär* haklılar mahvolduğunda - гдѣ правдивые погнбали - wo die Gerechten untergingen (H. 4,7).

äksil-: äkşil (v) [اکشيلمك ḥ;ouʃmḥ;]
(Osm.), < äkşi + l]

ekşimek киснуть, прокиснуть - sauer werden.

äksilä-: äkcilä (v) [اکسيله مک (Osm.)]

kertmek - зарубить - einkerben.

äksilän-: äkcilän (v) [Kür.]

kızmak, kızgın olmak - разгнѣваться, осредиться - in Zorn gerathen, zornig werden.

äksiländir-: äkciländir (v) [Kür., < äksilän + dir]

kızdırmak - сердирь, возбудить гнѣвъ - erzürnen, in Zorn bringen.

äksili: äkwili [يلى اکش (Osm.), < äkşi + li]

tavuk ekşilisi tavuk işkembesi - птичьи потроха - das Vogelklein.

äksilik: äkwilik [اکشيليك ḥ;ouʃu; (Osm. Krm.), < äkşi + lik]

1) ekşilik, ekşi tat - кислота - die Säure, der saure Geschmack.

2) acılık, acı tat - горечь - die

Bitterkeit, bitterer Geschmack.

3) keyifsizlik, zor kişilikli - дурное расположение духа, тржелый характер - schlechte Laune, schwerer Charakter.

äksilt-: äkcilt (v) [اکسيلمك ḥ;suʃmḥ;]
(Osm.), < äksi + l + t]

eksiltmek, azaltmak - уменьшить - verringern.

äksimsi: äkwimci [اکشيمسى (Osm.), < äkşi + m + si = äkşimträk.

äksimträk: äkwimträk [اکشيمترک (Osm.), < äkşi + m + räk]

ekşimsi, mayhoş - кислосладкй, кисловатый - süssasuer, säuerlich.

äksit-: äkwit (v) [اکشيمك ḥ;ouʃmḥ;]
(Osm. Krm.), اکشيمك (Çağ.), < äkşi + t]

1) ekşitmek - дать прокиснуть, проквасить - sauer werden lassen, säuern. {ED 119a ekşi-}

2) yüzünü ekşitmek - дѣлать кислое лицо, нахмурить лицо - ein saueres, mürrisches Gesicht machen; *näçün bana yüzünü äkşidirsin?* bana neden yüzünü ekşitiyorsun? - отчего ты дѣлаешь мнѣ кислое лицо? - was machst du mir ein saueres Gesicht?

äksit-: äkcit (v) [Kom., اکسيلمك ḥ;suʃmḥ; (Osm.), אכסילמיק (Kar. L.T.), < äksi + t]

eksiltmek, azaltmak - уменьшать - verringern; *öz yarkının öksitmädi* (Kom.) kendi ışığını azaltmadı - онѣ не уменьшилъ своего собственнаго свѣта - er hat sein eigenes Licht nicht verringert; *äksitkây-ädi sana tänri yazığından* (Kar.) tanrı

günahlarını azalttı - Богъ
уменьшитъ твои грѣхи - Gott hat
deine Sünden verringert (H. 11,6).

1äksiz: **1äkciz** [اكسز ħ;suğ (Osm.), < *äk*
+ *siz*]

parçalardan oluşmamış, tek
parça, dikişsiz - не соединенный
изъ кусковъ, не имѣющій шва,
состоящій изъ одного куска - nicht
aus Stücken zusammengesetzt, ohne
Nath, aus einem Stücke bestehend.

2äksiz: **2äkciz** [אִקְסִיז (Kar. L.), =
öksüz].

yetim, öksüz - сирота - die
Waise; *ham upragı üstünä äksiznin*
üstünä sałasız gorat da tsugur
kazasız dostlarınız üstünä yetimlerin
kaderini belirliyor, dostlarınızın
kuyusunu kazıyorsunuz -
вибросаете жребій о сиротахъ и
копаете ямы для вашихъ друзей -
ihr werfet das Loos über die Waisen
und grabet Gruben euren Freunden
(H: 6,27).

äksiz: **äksiz** [אִקְסִיז (Kar. L.)] = *2äksiz*.

äktäm: **äktäm** [אִקְטָאִם (Kar. L.)] =
öktäm.

äktämlän-: **äktämlän** (v)

[אִקְטָאִמְלָאִן (Kar. L.)] = *öktämlän*.

äktämlik: **äktämlik** [אִקְטָאִמְלִיכְ
(Kar.L.)] = *öktämlik*.

äktir-: **äktir** (v) [اكتير ħ;juemħx
(Osm.), < *äk* + *tir*]

ektirmek, ekmeği emretmek -
заставить, приказать посѣять -
säen lassen, befehlen, dass man säe.

1äl: **1äl** [Tar. Alt. Tel. Leb. Krm. Kom.
Tob. Az., ایل ħl, él (Osm. Çağ.),
אֵל, אֵל (Uyg. † → *el*), אֵל (Kar.
L.T.), krş. *il*, Moğ. ایل (миръ -

Friede), Manç. *elge* (huzurlu, sessiz)
(friedlich, ruhig)]

1) (Çağ. Uyg. † → *el*)

2) (Osm. Krm.) aile, bir yerin
sakinleri, cemaat (kökeninde
herhalde huzur içinde birlikte
yaşayan göçebe topluluklar
yatmaktadır) - племя, семья,
жители одной мѣстности, приходъ
(первоначально вѣроятно: тѣ,
которые вмѣстѣ кочуютъ и мирно
живутъ) - das Geschlecht, die
Familie, die Bewohner eines Ortes,
Gemeinde (ursprünglich wohl: die in
Gemeinschaft nomadisierenden, die in
Frieden mit einander leben); *Turgud-
äl* (Osm.) Anadolu'da Turgut ailesi -
племя Тургутовъ въ Анатолии - das
Geschlecht der Turguten in
Anatolien.

3) (Uyg. Çağ. † → *el* Tel. Az.)
halk - народъ - das Volk; *äl kün*
(人 屍 Uyg. Çin. Wrt. 13, a) aynısı
- id.; *sınamış kişi bildi el kün işi*
tecrübeli adam halkın meselelerini
bilir - опытный человекъ
понимаетъ дѣла народа - der
erfahrene Mann kennt die Geschäfte
des Volkes (K. B. 18,25; A245); *kıtıç*
ursa bıçsa yağı boynını - törü birlä
tutsa eli budını kılıcıyla vurup
düşmanı yensin, halkı ve kullarını
kanunla yönetsin - мечомъ пусть
бьетъ и побѣждаетъ врага, съ
помощью же закона пусть
управляетъ своимъ народомъ и
подданными - mit dem Schwerte
möge er schlagen und den Feind
besiegen, mit dem Gesetze möge er
regieren sein Volk und seine

Unterthanen (K. B. 20,4; A286); *el dāvlätlik* (Çağ.) halkça ve malca zengin - богатый народомъ и имуществомъ - reich an Volk und Habe; *äl yon* (Tel.) halk - народъ - das Volk; *ağaca öz köliñdän, gälini öz äliñdän* (Az. A.) çomağı kendi ormanından; gelini kendi halkından al - рѣжь себѣ палку отъ своего лѣса, бери себѣ невѣсту изъ своего племени - schneide dir einen Stock aus deinem eigenen Walde, nimm dir eine Braut aus deinem eigenen Volke (Ata.).

4) (Osm.) civar, çevre, bölge - страна, губернія - die Gegend, das Gebiet; *Rum äli* Rumeli - Румелия - Rumelien; *Sivas äli* Sivaseli - Сивасская губернія - das Gouvernement von Siwas.

5) (Alt. Tel. leb.) kendi halkı, kendi ailesi (yabacının karşıtı) - собственный народъ, свое племя, своя семья (противоположно: уат чужой) - das eigene Volk, das eigene Geschlecht, die eigene Familie (Gegensatz: fremd); *äldiñ içindä küdatlar* kendi halkındaki dostlar, yakın dostlar - сватовья въ собственномъ народъ - die Gevatter beim eigenen Volke (P. d. V. I, 225); *äldiñ içindä yürhöndö, älim aytpasın kīminnäñ* (Tel.) kendi halkımın arasında yaşıyorsam, kendi halkım arkamdan konuşmasın - если я живу между своими, пусть мои люди не говорятъ дурно обо мнѣ - wenn ich beim eigenen Volke lebe, mögen die eigenen Leute mir nicht böse Nachreute machen (P. d. V. I, 226),

tarāğan äl (Tel.) kendisinden sonraki çocuk ve torunları - потомство - die Nachkommenschaft.

6) (Osm. Krm.) aileden olmayan cemaatin diğeri insanları, yani yabancılar, diğeri - люди прихода, въ противоположность собственной семьѣ, т. е. чужие, другие - die Leute der Gemeinde im Gegensatz zur eigenen Familie, d. h. die Fremden, die Anderen; *äl äwi* (Krm.) başkasının evi - чужой домъ - ein fremdes Haus; *älä qarşı* (Osm.) ellerin önünde, aleni - предъ чужими, публично - vor Fremden, öffentlich; *äl äliñä yıñan tut* (Osm.) yıñanı yabancıların eliyle tut - змѣю лови чужими руками - fange die Schlange mit fremden Händen (Ata.); *äl säni g?örsä* (Osm.) yabancılar seni görse если чужие тебя видятъ - wenn die Fremden dich sehen; *äldäki yara yarasıza duvar däliyi gälir* (Osm.) elin yarası, yarası olmayan için duvarda delik gibidir - рана другихъ для нераненнаго, что дыра въ стѣнѣ - eine fremde Wunde ist für den Unverwundeten wie ein Loch in der Mauer (Ata.).

7) genel olarak insanlar - люди вообще - die Leute überhaupt; *äl äläm* (Osm.) elalem, insanlar - люди, человечество - die Leute, die Menschheit; *äl älä gibi* (Osm.) elalem gibi - какъ люди вообще - wie die Leute überhaupt. {Ligeti 1966, s. 156 il; il kün}

³äl: ³äl [l ↓ ul, él (Osm. Az.) (Çağ. †→⁷el), לֵא (Krm.), krş. *älik*]

1) el - рука - die Hand; *äl attında* (Osm.) el altında, gizlice, birinin emri altında - тайно, подь рукой, подьруками, вь распоряжении кого - heimlich, unter der Hand, unter den Händen, unter dem Befehle Jemandes; *äl attından* (Osm.) gizlice - тайно, heimlich; *işü äl wurmak* (Osm.) işe el atmak - приняться за какое либо дѣло - Hand an eine Sache legen, eine Sache anfangen; *äl älä wärmäk* (Osm.) el ele vermek, anlaşmaya varmak, tokalaşmak - дать другь другу руки, заключить условіе, согласиться - einander die Hand geben, einen Vertrag abschliessen, einig werden; *äl bağlamak, äl koşturmak* (Osm.) elleri göğsün üzerinde birleştirmek - скрестить руки на груди - die Hände über die Brust kreuzen; *äl kođırmäk incitmek, hakaret etmek* - обижать - beleidigen; *äl ätmäk* elle işaret etmek - дать знакь рукою - ein Zeichen mit der Hand geben; *söz bir vä äl bir ätmäk* elle gözle temin etmek - утверждать рукою и словомь - mit Hand und Mund versichern; *äl bir ätmäk* uzlaşmak - согласиться - sich einigen; *äl bir otmäk* birleşmek, birlikte komplo kurmak - соединиться, заключить заговорь - sich vereinigen, zusammen ein Komplott schmieden; *äl çäkämäk, äl käsmäk* el çekmek, terk etmek, geri çekilmek - оставить, отказаться - verlassen, sich absagen; *şindi bändän äl çäkäcäk düyä* (Osm. N. 52) şimdi onu kendimden

uzaklaştıracam diye - говоря: я хочу ихъ теперь удалить оть себя - sagend: ich will sie jetzt von mir entfernen (fremd machen); *äl atmak* hak iddia etmek - требовать - beanspruchen; *äl kađmak, çarpmak* alkış yapmak, el çırmak - апплодировать - applaudiren; *äl қотак* (Krm.), *äl basmak, äl çäkämäk* (Az. A.) imzalamak - руку приложить, подписать - unterschreiben; *äl başa vurmak* (Osm.) eli başa vurmak, elini başına vurarak selamlamak - кланяться, прилагая руку къ головѣ - grüssen, indem man die Hand an den Kopf legt; *äl dutuşmak* (Krm.) tokalaşmak, el sıkmak - ударить по рукамь - einen Handschlag geben; *äl värir* (Osm.) yeterli, tam - достаточно, возможно, подходить - es genügt, reicht aus, passt; *bi iş sana äl värmöz* (Osm.) bu işin sana yararı yok - это дѣло тебѣ пользы не принесетъ - diese Sache bringt dir keinen Vortheil; *äl värmäk, äl tutmak* el vermek, yardım etmek - помочь - helfen, beistehen; *älim dädır* (Osm.) bu bana bağlı - это зависить оть меня - das hängt von mir ab.; *älimdä düyil* bu benim elimde değıl - это не зависить оть меня - das liegt nicht in meiner Hand, das hängt nicht von mir ab; *bu adam äldä dir* bu insan hazır - этоть человекь готовь - dieser Mensch ist bereit; *äl äl üstündä* (Osm.) el el üstünde (bir oyun) - рука на руку (игра) - Hand über Hand (ein Spiel); *äl kimdä?* (Osm.) el kimde? (sıra kimde?) - чей

ходъ въ игрѣ? - an wen ist die Reihe? *äli pāk, äli kısa* (Osm.) cimri, hasisi - скупой - geizig; *äli souk* (*suvuk*), *äli uzun* eli uzun, hırsız - нечистый на руку (воръ) - der lange Finger hat, ein Dieb; *souk älli* aynısı - id.; *äl soukтуğu* (*suvukтуğu*) hırsızlık eğilimi - склонность къ воровству - der Hang zum Stehlen; *äli käh, äli açık* (Osm. Krm.) eli açık - щедрый - freigiebig; *äli boş otmak* boş olmak, bir şey yapmamak, başıboş olmak, fakir olmak - быть свободнымъ, ничего не дѣлать, быть бѣднымъ - frei, müssig sein, nichts thun, arm sein; *äliñ boş oldū vaqt gäl!* vaktin olduğunda gel! - приходи, когда у тебя свободное время! - komme, wenn du freie Zeit hast! *äliñ ayrdı vaqt gäl!* (Osm.) aynısı - id. *äli yordamı* (Osm.) becerikli, çabuk - скорый, расторопный, ловкій - flink, gewandt; *äli çapuk* (Osm.) eli çabuk - проворный - flink bei der Hand, gewandt; *äli bayrakı* (Osm.) başkaldıran - съ знаменемъ въ рукѣ, бутовщикъ - die Fahne in der Hand, Aufständischer; *äli dāynaklı* (Osm.) elinde sopası, her zaman saldırıya hazır - держащій палку въ рукѣ, всегда готовый на нападение - den Stock in der Hand, immer anzugreifen bereit; *bu kişinin äli uzun, dili uzun* (Osm.) bu insan yaptığı işlerde ve sözlerinde kötüdür - этотъ человекъ злой на дѣлѣ и на словахъ - dieser Mensch ist böse in Thaten und in Worten; *äl yardımı* para yardımı, savaşı bir devlete

müttefiğinin parasal yardımını - помощь, субсидии - der Hilfsbeitrag, die Subsidien, *äl dāyirmānı* (Krm.) el değirmeni - ручная мельница - die Handmühle; *äl arkası* (Osm. Krm.) elin arkası - тыль руки - der Handrücken; *äl tāncirāsi* (Osm.) küçük tencere - маленькая кастрюля - kleine Kasserolle; *äl işi* (Osm.Krm.) el işi - рукодѣлие - die Handarbeit; *äl yazısı* (Osm.) yazar tarafından yazılmış metin, el yazısı - автографъ, рукопись - der Autograph, das Manuscript; *äl pāşkiri* peçete - салфетка - die Serviette; *äl suyu* (Krm.) el yıkamada kullanılan su - вода для мытья рукъ - das Waschwasser; *älā bildigim* (Osm.) tüm gücümle - изо всѣхъ силъ моихъ - aus allen meinen Kräften; *äki üçtān çıktı äldä bir* (Osm.) üçten iki çıktı, elde bir - два изъ трехъ остается одинъ - zwei von drei bleibt eins; *älā gāçmāk* elde edilmek - приобрести erworben werden; *älā gāçmāz* (Osm.) nadiren - очень рѣдкій - sehr selten; *älā vārmāk* keşfetmek, ele vermek - открыть, дать въ руки, предать - entdecken, in die Hand geben, verrathen; *älā almak* (Osm.) ele almak - взять въ руку - in die Hand nehmen; *älā gātirmāk* (Osm.) tutmak, yakalamak, elde etmek - схватить, приобрести - ergreifen, erwerben; *älā girmāk* (Osm.) olası olmak, yapılabilmek, yararlı olmak - быть возможнымъ, удобоисполнимымъ, выгоднымъ - möglich, ausführbar sein,

vorteilhaft sein; *ālimdān bu iş gālmāz* (Osm.) elimden bu iş gelmez - я не въ состоянїи это исполнить - ich vermag dies nicht auszuführen; *āldān çıkmak* kaybolmak - потеряться - verloren gehen; *āldān düşmāk, āldān ayaktan düşmāk* elden ayaktan düşmek, yaşlanmak - старѣть - alt werden; *āldān düşmā* elden düşme, ikinci el - изъ второй руки - aus zweiter Hand.

2) tutacak ручка - der Handgriff; *dāyirmān āli* (Osm.) kahve değirmeninin tutacağı - ручка у (кофейной) мельницы - der Handgriff der Kaffeemühle; *havan āli* (Osm.) havan tutacağı - пестъ у ступки - die Mörserkeule; *ālindān tut* (Krm.) tutacağından tut - бери это за ручку - fasse es bei dem Handgriffe.

4āl: **4āl** [Kır. Kaz., = Ar. حال; bu Arapça sözcük başka biçimlerde de alıntılanmıştır, *kaṭ* (Kır.), *ḥaṭ* (Kaz.) - dieses arabische Wort ist auch in einer anderen Form aufgenommen, als *kaṭ* (Kır.), *ḥaṭ* (Kaz.)]

güç, iktidarı varlık (mal) - сила, могущество - die Kraft, die Macht, das Vermögen; *āliḥ bu iskā cetpās* bu işe gücün yetmez - въ этомъ дѣлѣ твоя сила не достаточна - in dieser Sache ist deine Macht nicht ausreichend; *āli köp kisi* (Kır.) güçlü, iktidarlı kimse - человекъ сильный, вліятельный - ein mächtiger, einflussreicher Mensch; *ālim kitti, kürdü* (Kaz.) gücümü kaybettim - я потерялъ силу, ослабѣлъ - ich habe meine Kraft verloren, bin ermattet;

āl cīdim, ālim kirdi (Kır.) gücümü yeniden kazandım - я собрался съ силами - ich habe mich erholt, bin wieder zu Kräften gekommen.

5āl-: **5āl (v)** [כַּלְמָתְךָ (Kar. L.), krş. öl-]

ölmek - умереть - sterben; *da kāfir boḡun tānrigā da ālgin!* Tanrı karşısında günahkar ol ve öl - и будь грѣшень предъ Богомъ и умри! - und sei sündig vor Gott und stirb! (H. 2,9).

6āl-: **6āl (v)** [Койб. Sag.] = *eril*

eğilmek - согнуться, наклониться - sich beugen, gebogen werden, sich herabbeugen.

1ālā: **1ālā** [Kaz., < ä + lā]

-mi acaba?, olabilir mi? - развѣ? неужели? - etwa? ist es möglich? *ālā sız anı bİLāsız?* onu tanıyor musun yoksa? - ты развѣ его знаешь? - kennst du ihn etwa? *ālā ataḥ kilmādī?* baban gelmedi mi yoksa? - развѣ твой отецъ не пришелъ? - ist etwa dein Vater nicht gekommen?

2ālā-: **2ālā (v)** [Şor. Leb., ألملكة (hmkh); (Osm.), لملكك (Çağ. †→³elä), כַּלְמָתְךָ (Kar. L.)]

1) elekten geçirmek - просѣять черезъ рѣшето - durchsieben; *āyilārini ālādi* en iyilerini seçti - онъ выбиралъ хорошихъ - er hat die Guten ausgewählt.

2) (Osm.) aramak - искать, шариться - suchen, durchsuchen; *šāhāri ālāmāk* tüm şehri aradı (birisini) - искать по всему городу - die ganze Stadt durchsuchen (nach Jemand); *incā ālāmāk* ince elemek, en ince ayrıntısına kadar aramak,

kendini çok dikkatli, diplomatik ifade etmek - точнѣйшимъ образомъ разсмотрѣть, выражаться очень тонко, дипломатически - auf's Genauste durchsuchen, sich sehr vorsichtig, diplomatisch ausdrücken.

²älā: **²älā** [Krm., ḥḥā (Osm.), = Ar. على]

yüce, soylu - возвышенный, благородный - erhaben, edel.

⁴älā-: **⁴älā (v)** [لهمك] ḥḥmḥ; (Osm.), belki de *ällämāk* yerine kullanılmış - vielleicht für *ällämāk*]

hareket ettirmek, elle sallamak, titreşime geçirmek - двигать, трести руками, привести въ движение, вибрацію - bewegen, mit der Hand schütteln, in Bewegung, Vibration versetzen.

⁵älā-: **⁵älā (v)** [Alt. Tel. Leb., krş. Moğ.]

eskilmek, kötü olmak, işe yaramaz olmak - обветшать, ислѣть, изнаоиться, быть не годнымъ - abgetragen, verbraucht werden, durch den Gebrauch abgenutzt werden, schlecht, untauglich sein; *yāntayın älābās taḳḳalū ödük pārāyn* (Tel.) sana eskimeyen nallı çizme vermek istiyorum - я тебѣ дамъ сапоги съ подковами, которые не изнаоются - ich will dir Stiefel mit Hufeisen geben, die sich nicht abtragen.

⁸älā-: **⁸älā (v)** [Çağ. Az.] = *äylā*

yarınak - дѣлать - machen. {ED 57b eyle-}

¹älā: **älā** [ላሰ (Osm.), ḥḥ (Krm.)]

mavi, gök mavisi - синій - blau;

gök älā gök mavisi - небеснаго цвѣта - himmelblau; *sarı älā* mavimsi, yeşile çalan - синеватый - bläulich, in's Grüne spielend; *älāgözlü* ela gözlü - синеглазый - blauäugig; *sānin älā gözünā* (Krm. K.) senin ela gözlerin için - pour vos beaux yeux.

älābān: **älābān** [Şor.] = *älābās*.

¹älābās: **¹älābāc** [Şor. W.]

beklenmedik, tesadüfen - нечаянный, неожиданный - plötzlich, unvorhergesehen; *älābāstā* veyā *älābās arada* aynısı - *älābāstā* oder *älābās arada* id.

¹älāk: **¹älāk** [Krm. (Çağ. †→⁶elāk) Şor. Leb. Kom., ḥḥḥ; éléç (Osm.), ḥḥ (Kar. L.)]

elek, süzgeç - рѣшето, сито - das Sieb; *şıt älāk* (Şor.) küçük süzgeç - маленькое сито - ein kleines Sieb; *ḳorḳan älāk* (Şor.W.) büyük elek - большое рѣшето - ein grosses Sieb; *sāyrāk älāk* (Krm.) kaba elek - рѣдкое сито - ein grobes Sieb; *sıḳ älāk*, *incä älāk* (Krm.) ince elek - hastoe sito - ein feines Sieb; *çältāk älāk* (Krm.) tahıl elemek için kullanılan iri delikli elek - рѣшето для просѣванія пшеницы и вообще крупныхъ зеренъ - ein Sieb zum Durchsieben von grossen Körnern (Waizen etc.); *älāktān gāçirmāk* (Osm. Kun.) elemek - просѣять - durchsieben.

²älāk: **²älāk** [Tara, Kūr.]

çok, çok fazla, oldukça çok - очень, очень много - viel, sehr viel.

³älāk: **³älāk** [Kaz. Leb. Alt., krş. *elik*, Moğ.]

1) (Leb. Alt.) alay, başkasının üzüntüsüne gülme - насмѣшка, злорадство - der Spott, die schadenfreude.

2) (Kaz.) inkar - клевета - die Verleumdung.

älāk: **älāk** [Tara, = Ar. هلاك]

bela, felaket - гибель - das Verderben; *älāk ätti* büyük zarar verdi, helak etti - онъ уничтожилъ - er hat vernichtet; *älāk bođdı* helak oldu - онъ погибъ - er ist untergegangen.

älākçän: **älākçän** [Kaz., < *äläk + çän*]

iftirayla ilgili - клеватный - verleumderisch.

¹älākçi: **¹älākçi** [Krm., الكجی ħŋ;cu (Osm.), < *äläk + çî*]

1) elekçi, elek satan kişi - рѣшетчикъ, продавецъ решеть - der Siebmacher, Siebverkäufer.

2) Kırım'da yaşayan çingene kabile - племя Цыганъ, живущихъ въ Крыму - ein Zigeunerstamm, der in der Krym lebt; *haydı ordan äläkçi!* (Osm.) defol çingene! - убирайся оттуда, цыганка! - packe dich von dort, du Zigeunerin! (Kun.).

²älākçi: **²älākçi** [Kaz., < *³äläk + çî*]

iftiracı - клеветникъ - der Verleumder.

¹äläklä-: **¹äläklä (v)** [Krm., < *¹äläk + lä*]

1) elekten geçirmek - просѣять - sieben, durchsieben.

2) ayrıntılı incelemek - точно изслѣдовать - genau untersuchen.

²äläklä-: **²äläklä (v)** [Kaz., < *³äläk + lä*]

iftira atmak, karalamak -

оклеватать - verleumden.

äläkläş-: **äläkläm (v)** [Kaz.]

birbirine iftira etmek - другъ на друга клеватать - einander verleumden.

äläklik: **äläklik** [الكلك ħŋ;u; (Osm.), < *äläk + lik*]

at kılından dokuma elek??? - ткаъ изъ конскихъ волосъ для сита - ein Haarsiebgewebe aus Rosshaare.

äläktä-: **äläktä (v)** [Alt., < *äläk + lä*, krş. *äliktä*, Моғ.]

biriyile, bir şeyle alay etmek - насмѣхаться - spotten, verspotten.

äläktät-: **äläktät (v)** [Alt. Tel., < *äläk + lä + t*]

alay ettirmek - заставить осмеять - verspotten lassen.

äläktü: **äläktü** [Alt., < *äläk + lü*, krş. Моғ.]

gülünç, komik - смѣшной, комическій - lächerlich, komisch.

¹äläm: **¹äläm** [Küer.]

tahta, levha - доска - das Brett.

²äläm: **²äläm** [Kır. Kom., = Ar. عالم]

dünya - миръ - die Welt.

³äläm: **³äläm** [Kır. Kaz., = Ar., علم krş. *äläm*]

askeri bayrak - военное знамя - die Kriegsfahne, das Banner, die Flagge.

¹älämät: **¹älämät** [Kaz., krş. *äläk, älik*]

gülünç, komik - смѣшной, комичный - lächerlich, komisch.

²älämät: **²älämät** [Tüm. Bar. Kır.]

1) (Kır.) öfke, kötülük, kötü iş - злость, злое дѣло - das Böse, die böse That.

2) (Bar.) azap, sıkıntı - мучение - die Qual.

3) (Tüm.) dert, talihsizlik, bela, sefalet - нестастие, бѣда - das Unglück, das Elend.

³älämät: **³älämät** [Krm. Kır. Kom., = Ar. علامت, krş. *älämät* (Osm.)]

işaret, harika, mucize - знакъ, удо - das Zeichen, Wunder.

älämiya: **älämiya** [الميه (Osm.)]

çıkırık, makara, bobin - мотовило - die Garnwinde, Haspel.

älämli: **älämli** [Kaz., < *äläm* + *li*] = *älämlî* (Osm.)

bayraklı - снабженный знаменем - beflaggt.

¹älän-: **¹älän (v)** [النمك (Osm.), < *älä* + *n*]

aranmak, araştırılmak - быть окысканнымъ, обшареннымъ - durchwühlt, durchsucht werden.

²älän-: **²älän (v)** [Tel. Şor., < *ā* + *lä* + *n*]

kendini hükümdar yarmak, ele geçirmek - сдѣлаться господиномъ, овладѣть - sich zum Herrn machen, Besitz ergreifen; *aza ān üydä āländî* (Tel. Miss.) kötü ruh boş evi ele geçirdi - злой духъ овладѣлъ пустымъ домомъ - der böse Geist ergriff Besitz von dem leeren Hause.

älān: **älān** [Osm., = Ar. *آلَان*]

yine de, buna rağmen - всетаки - dennoch; *älān görmädilär* buna rağmen onu göremediler - всетаки они не видѣли его - dennoch sahen sie ihn nicht.

äläñä: **äläñä** [Alt. Tel.]

söge, kapının iki yanına dikilen direk - веря, косякъ (двери) - der Thürpfosten, Thürrahmen; *äjik äläñäsi* (Tel.) aynısı - id.; *äläñädä*

yölöp koyğon kördü (Alt.) кариya dayandığını gördü - онъ видѣль, что онъ былъ прислоненъ къ двери - er sah, dass er an den Thürpfosten gelehnt war (P. d. V. I, 11,38).

äläñgir: **äläñgir** [Kkır., = Far. عالم كير]

kılıç lakabı, (dünya fatihi) - прозвище меча - Epitheton des Schwertes (Welteroberer).

äläñnä-: **äläñnä (v)** [Şor., < *äläñ(?)* + *lä*, krş. *⁴älä*]

bir aşağı bir yukarı hareket etmek - двигать взадъ и впередъ - hind und her bewegen.

äläntilü: **äläntilü** [Tel. W., < *äläpti(?)* + *lū*, krş. *älbä*]

gerçek, etkili (ilaç ya da Şaman büyüü için) - дѣйствительный, дѣйствующий - wirklich, wirksam (von Medizin oder Schamanenbeschwörung).

älär: **älär** [Soy.] = *älür*

ayık, sarhoş olmamış - трезвый, непьяный - nüchtern, nicht betrunken.

älät-: **älät (v)** [Tel. Alt., < *⁵älä* + *t*]

eskimek, yıpranmak, uzun süre kullanılmaktan bozulmak (elbise) - износить, испортить долгимъ употреблениемъ - abtragen, abnützen, (ein Kleid) durch langen Gebrauch abtragen.

älät: **älät** [Osm., Far. *آلات* < çoğ.]

göçebe kavimler - кочующія племена - Nomadenstämme.

äläts: **äläts** [Bar.]

olta - удочка - die Angel.

älätslä-: **älätslä (v)** [Bar., < *äläts* + *lä*]

balık avlamak - удить - angeln.

äläy: **äläi** [Kır., < Ar. *الله اعليه*; رحمة]

n'عليه in kısaltması. Hm. *ālāy*'in *atay* 'dan geldiği görüşündedir. Bu geçiş benim için mümkün görünmemektedir; çünkü buna bir sebep yok. eğer *atay* biçiminde bir iki söyleyişle karşılaşılacak olsa o zaman *ālāy*'i *atay*'a dayandırmak isterim - Verkürzungen vonllm. ist der Ansicht, dass *ālāy* aus *atay* (so, auf solche Weise) entstanden ist. Dieser Uebergang scheint mir unwahrscheinlich, da hier keine Veranlassung vorhanden. Sollte von einigen Individuen selbst *atay* gesprochen werden, so möchte ich an eine Anlehnung von *ālāy* an *atay* denken]

konuşmada - въ фразѣ: in der Redensart: *ālāy botsûn!* vedalaşma sözcüğünün cevabı отвѣтъ на поклонъ при прощаній: - Antwort auf den Abschiedsgruss: *coṭ botsun!* "yolun açık olsun!" - счастье на дороге! - Glück auf den Weg!

ālāyim-sāma: **ālājīm-cāma** [الكلم
علائم السما(Osm.), = Ar.علائم السما]

gökkuşağı - радуга - der Regenbogen.

¹ālbat: **¹ālbat** [Kir., < *al* (vorn) + *bet* (yüz - Antlitz)] (dış) görünüş - наружность, наружный видъ - das Aeussere, die Gestalt; *ālbatî caman* çirkin bir görünüşü var - у него дурной видъ - er ist von hässlichem Aeussern.

²ālbat: **²ālbat** [Kaz.] daha iyi - лучше - besser; *kīçā başım avrttı bŭgŭñ ālbāt* dün başım ağrıyordu; bugün daha iyiyim - вчера у меня голова болѣла, сегодня мнѣ лучше -

gestern hatte ich Kopfschmerzen, heute ist es besser.

³ālbat: **³ālbat** [Kom., = Ar. البته]
genelde, gerçekte - вообще, въ самомъ дѣлѣ - überhaupt, in der That.

ālbatā: **ālbatā** [ħfɔħjħ (Osm.), = Ar. البته] mutlaka - непременно - unbedingt.

ālbatlān-: **ālbatlān** (v) [Kaz., < *ālbat* + *lā* + *n*] daha iyi olmak, iyileşmek - быть лучше, улучшиться - besser sein, besser werden.

ālbatā: **ālbatā** [Kaz., = Ar. البته] **1)** elbette, genelde, gerçekte, mutlaka - въ самомъ дѣлѣ, непременно - in der That, unbedingt. **2)** аугца, belki - впрочемъ, можетъ быть - übrigens, vielleicht.

ālbi: **ālbi** [Tel., krş. *ālaptīlū*] bir ilacın, bir duanın içindeki güç - сила, которая дѣйствуетъ въ лекарствѣ, въ молитвѣ - die Kraft, die einem Heilmittel, einem Gebete innewohnt; *ḳamdiñ ālbisî potbodi* şamanın duaları etkili olamıyor gibiydi - вы шаманъ не было силы камланія - der Schaman vermochte nicht durch seine Beschwörung zu wirken.

ālbilū: **ālbilū** [Tel.] etkili, iyileştirici - имѣющій силу (ālbi) - heilkräftig, wirksam; *ālbilū ḳam* güçlü şaman - сильный шаманъ - ein starker Schaman; *mürgüm ālbilū āmās* duanın gücü yok - моя молитва безсильна - mein Gebet hat keine Kraft; *ālbilū ām* güçlü bir ilaç (bitkilerden) - дѣйствующее лекарство - ein heilkräftigäs

Heilmittel.

älbis: **älbiç** [Kkr.] gelincik (hayb.) -
куница - das Wiesel.

älçäk: **älçäk** [Leb., < *äl* (*ägil*) + *cäk*]
eğilebilir - гибкий - biegsam.

älçi: **älçi** [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm.,
الچی, ایچی (Osm.) (Çağ.
†→³**elçi**) (Az.), < *äl* + *çi*]

1) (Uyg. †→³**elçi**) halkın önderi -
правитель народа - der Führer,
Leiter des Volkes; **2)** ulak, haberci -
посолъ, посланникъ, вѣстникъ- der
Gesandte, der Bote; *ķandañ älçi*
käldi (Alt.) hükümdardan haberciler
geldi - отъ царя пришли
посланники - vom Herrscher kamen
Boten; *büyük älçi* (Osm.) olağanüstü
elçi - чрезвычайный посолъ -
ausserordentlicher Gesandter; *älçi*
käbir (Osm.) elçi - посолъ - der
Botschafter; *küçük älçi* (Osm.) küçük
elçi - посланникъ - Internuntius;
orta älçi (Osm.) söz sahibi bakan -
уполномоченный министр -
bevollmächtigter Minister; *älçi väkili*
(Osm.) elçi vekili - завѣдующий
дѣлами посла - chargé d'affaires;
älçiyä güç yoķ - *yükündän bac yoķ*
(Osm.) elçiye güç kullanılmaz,
yüküne gümrük konulamaz -
противъ посланника
нельзяупотреблять силы, съ его
багажа нельзя брать пошлины -
gegen einen Gesandten darf man
keine Gewalt anwenden, von seinem
Gepäcke kann man keinen Zoll
erheben (Ata.); *älçiyä zavať otmaz*,
älçi akıñı (Osm.) elçiye zeval olmaz
(diplomat kadar akıllı) - умный какъ
дипломатъ - klug wie ein Diplomat.

älçik: **älçik** [الجك *ħftu*; (Osm.), < *äl* +
cik] elcik, küçük el - ручка,
маленькая рука - ein Händchen,
eine kleine Hand.

älçilä-: **älçilä** [Tel. Alt. < *älçi* + *lä*]
elçi göndermek - отправить
посла - einen Boten, Gesandten
absenden; *anı älçi läp idi* onu elçi
olarak gönderdi - онъ послалъ его
посломъ - er schickte ihn als Boten
aus.

älçiläş-: **älçiläm** (v) [شمك ایچيلا (Çağ.),
< *älçi* + *lä* + *ş*] birbirlerine elçi
göndermek - посылать другъ
къдругу пословъ - sich gegenseitig
Gesandte zusenden.

älçilik: **älçilik** †→**elçilik** [ایچيلىك (Çağ.
Osm.)]

äldä: **äldä** [Kaz., < *äli* + *dä*] **1)** bu ana
kadar, hala, şimdiye kadar - до сихъ
поръ- bis jetzt. **2)** bile, hatta -
даже - sogar.

äldäm: **äldäm** [Alt.] cömert, iyilik
eden - щедрый, благодѣтельный -
freigiebig, wohlthätig.

äldäş-: **äldäm** (v) [Alt. Tel.] = *eldäs*
birbirinden özür dilemek,
barışmak - простить другъ друга,
помириться - einander vergeben,
sich aussöhnen.

äldäş: **äldäm** [Şor. W.] bir tür yaban
arısı - видъ осы - eine Art Wespe.

äldäy: **äldäi** [Kır., < *äli* + *däy*]
öyle, böylece - такъ, такимъ
образомъ - so, auf solche Weise.

äldi: **äldi** [Kır., < *äl* + *li*] kudretli,
güçlü - могучий, сильный - mächtig,
stark.

äldi: **äldi** [Kır.] **1)** küçük
çocuklarla oynarken söylenen şefkat

sözü - ласкательное слово, которое говорят маленьким дѣтям, если съ ними играютъ - ein Schmeichelwort, das man kleinen Kindern zuruft, wenn man mit ihnen spielt. 2) çocuk şarkısı, ninni (ki bu ninnilerde her kıta neredeyse hep *āldī* sözüyle başlar) - дѣтская пѣсня (потому что въ ней по большей части каждый куплетъ начинается словомъ *āldī*) - ein Kinderlied (weil bei diesen meist jede Strophe mit *āldī* beginnt).

āldzi: **ālzi** [Bar.] = ältsi.

āldīlā-: **āldīlā** (v) [Kir., < *āldī* + *lā*]

ninni söylemek - пѣть дѣтскую пѣсню, убаюкивать - ein Kinderlied singen, ein Kind einsingen; *batası avrğanda şeşası tün boyū āldīlāp cürdü* çocuk hasta olduğunda anne gece boyunca ona nini söyledi - когда ребенокъ хворалъ, мать всю ночь убаюкивала его - als das Kind krank war, hat die Mutter ihm die ganze Nacht hindurch etwas vorgesungen.

āldivān: **āldivān** [الدوان (Osm.)]

eldiven - перчатка - der Handschuh; *caṭatī āldivān* parlak eldiven гланцевитыя перчатки - glänzende Handschuhe; *kürklü āldivān* kürklü eldiven - мѣховыя перчатки - Pelzhandschuhe; *fanällāli āldivān* içi yünlü eldiven - перчатки на фланелѣ - ein mit Flanell gefütterter Handschuh (Kún.).

²ālgāl-: **²ālrāl** (v) [Kız.]

titremek - дрожать - zittern.

ālgān-: **ālgān** (v) [Kom.]

korkutmak, ürkütmek - испугаться - erschrecken.

ālgār-: **ālrāp** (v) †→**elgār-** [الكارماك (Çağ.), < *ālik* + *ār*]

ālgī: **ālgī** [Kir., < *āli* + *kī*, krş. *āligī*]

şimdiki, şimdi - теперешній - jetzig, jetzt; *ālgī-dāyn negā keltirmādīn?* bunu bana şimdiye kadar neden getirmedin? - что ты мнѣ не принесть его до сихъ поръ? - warum hast du es mir bis jetzt nicht hergebracht?

ālgīyān: **ālrījān** [Alt., krş. Moğ. *عبدس*]

eşek - осель - der Esel.

ālgō: **ālgō** [Mad. W.]

gevşek - вялый, нерасторопный - schlaff, lässig.

ālhā-: **ālhā** (v) [Tel. Küer., krş. *ālā*]

elekten geçirmek - просѣять черезъ рѣшето - durchsieben.

ālhāk: **ālhāk** [Tel., < *ālhā* + *k*] = *ālāk*

büyük bir elek - рѣшето, сито - ein grosses Sieb; *ālhāktīn kaḫi* eleğin tahta kenarı - край у сита - der Holzrand des Siebes.

ālhāktā-: **ālhāktā** (v) [Tel., < *ālhāk* + *lā*]

elekten geçirmek - просѣять - durchsieben.

¹āli: **¹āli** [Az., = *آلو*]

bir çeşit yenilir meyve - какой-то съѣдомый плодъ - eine essbare Frucht.

³āli: **³āli** [Kir., = Far. *حالی*]

şimdi, hala, dahi - теперь, еще, же - jetzt, noch, auch; *āli āzir botdū* şimdi hazır oldu - теперь оно готово - jetzt ist es fertig; *āligīnā* şimdi, demin, az önce, yakınlarda -

только что, недавно - eben, jetzt, soeben.

⁴ālī: **⁴ālī** [Kaz.] = *äläy*

öyle, böylece - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise; *ālī botsûn!* öyle olsun, öyle yapsın - пусть будетъ такъ! - möge es so sein! sich so verhalten!

älif: **älif** [Krm. Kaz., الف (Osm.)]

Arap alfabesinin ilk harfi - первая буква арабской азбуки - der erste Buchstabe des arabischen Alphabets; *bir älif çäkmez* (Osm.) yazmak istemiyor - онъ на хочетъ писать - er will nicht schreiben; *älif çäkmesini bilmaz* (Osm.) yazmaktan anlamıyor - онъ не умѣетъ писать - er versteht nicht zu schreiben (Kún); *äliftän baya warmadı* (Osm.) öyle aptal ki a ve b'yi dahi yazmayı öğrenemedi - онъ такъ глупъ, что даже на учился писать элафъ и ба - er ist so dumm, dass er nicht einmal a und b zu schreiben gelernt hat (Kún); *älifdän yaya kadar* (Osm.) baştan sona, (Latince a'dan z'ye) - отъ начала до конца - von Anfang bis zu Ende (= deutsch: von a bis z).

¹älig: **¹älir** [Küer. Kumd. Şor., kırş. ⁵älik]

parmak kalınlığı (ölçü birimi) - ширина пальца (какъ мѣра) - die Fingerbreite (als Maass); *tört älikkâ* (metinde hatalı biçimde *ölük^kkâ* - im Textefehlerhaft *ölük^kkâ*) *sokkan koşa izâni älik ürâp par-tur, pir älik koştur* (Şor.) dört parmak kalınlığındaki üzengiler, üç parmak kalınlığında rendelendi ve yalnızca bir parmak kalınlığında arta kaldı - мѣдныя

стремена, толщиною въ четыре пальца протерлись на три пальца и осталось только шириною въ одинъ палецъ - die vier Finger breiten kupfernen Steigbügel waren drei Finger breit durchgerieben und nur eines Fingers Breite nachgeblieben (P. d. V. I, 378,79).

***älig:** **älik** [سیددفع, سیددفع (Uyg.), ايليك, ايليك, kırş. *äl* bkz. ⁵älik]

1) el, kol - рука - die Hand, der Arm; *muşadmiş yârimdâ älig tut maña derdimde bana yardım et* - при моихъ страданіяхъ подай мнѣ руку помощи - bei meinem Leiden helfe mir (K. B. 11,19; A29); *könül tutsa kırşki hâim äligi aç!* fikirlerini mütevazı tutsun; eli açık olsun! - пусть онъ держитъ сердце покорнымъ, а руку свою щедрой! - den Sinn möge er demüthig halten und seine Hand freigebig! (K. B. 83,24; A2073); *küvâzlänmä älgîñ saña kirmâgil!* kibirli olup kollarını aşâğı sarkıtmış bir biçimde içeri girme! - не будь гордымъ и не входи, опустивъ руку! - sei nicht stolz und tritt nicht mit herabhängenden Armen ein! (K. B. 118,12; A4111); *kırş birlâ atsa boşur târk älig - kırşem basmağınça basmaz* (سیددفع) *älig* kol, kılıçla elbette fetihler yapabilir; ancak kalemin yardımını olmayınca kol tutamaz - мечомъ рука можетъ безъ сомнѣнія заевать, но рука можетъ удержатъ (завоеванное) безъ помощи пера - mit dem Schwerte kann gewiss der Arm erobern, der Arm vermag aber nicht

fest zu halten, ohne Hülfe der Feder (K. B. 90,11; A2426); *qayusı älig sundı, tütsüg tutar* kimileri elini uzatıp ona hizmet eder - иной протягивает ему руку и служить ему - *mancher streckt die Hand aus und dienet ihm* (K. B. 14,32; A98); *älig urmuş işkä bakıp işlemiş* olaya el koyp işleri dikkatle sürdürdü - онъ приложилъ руку къ дѣлу и дѣйствуетъ осмотрительно - *er legte Hand an die Sache und führt die Geschäfte mit Umsicht aus* (K. B. 19,4; A255); *äsiz tutma kılqın ay älgı uzun!* ey yüce kişi (eli uzun) sen kızma! - не будь злымъ, о ты могущій! (который имѣетъ длинную руку) - *sei du nicht böse, o du Mächtiger! (Langhändiger)* (K. B. 59,16; A1463).

2) (Çağ. †→**elig**).

3) (Çağ. †→**elig**) {ED 140b elig (?élig); UW 364b élig}.

äligi: **äliḡi** [Kaz. Kır., < *äli* + *kı*]

1) hakkında konuşulmuş olan - то, о чемъ сейчасъ говорили - *das, wovon man gesprochen hat; äliḡi kişi kayda?* Hakkında konuştuğumuz kişi nerede? - гдѣ тотъ челоуѣкъ, о которомъ мы говорили? - *wo ist der Mensch, von dem wir gesprochen haben?*

2) (Kır.) şimdiki - теперешній - *der jetzige; äliḡi motdatar* şimdiki mollalar - теперешніе муллы - *die jezzigen Mulla*.

1äliginci: **1äliḡinçi** [Uyg. (Uyg.)] = *eliginyi*

ellinci - пятидесятый - *der fünfzigste; äliginci pap* ellinci bölüm

- пятидесятая глава - *das fünfzigste Kapitel* (K. B. 9,24).

***äliglä-: älirlä (v)** [Uyg., < *älig* + *lä* bkz. ¹*äliklä*]

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - *in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen*. {ED 144b-145a eliglä-}

***äligläş-: älirläm (v)** [Uyg.], < *älig* + *lä* + *ş* bkz. *älikläş-*

vedalaşırken tokalaşmak - дать другъ другу руку на прощаніе - *sich zum Abschiede die Hand geben; äligläşti, qoldı Elik katkıra vedalaşırken* birbirleriyle tokalaştılar, Elik de üzgün bir biçimde geride kaldı - они подали другъ другу руку на прощаніе и Эликъ остался, горя - *sie gaben sich sie die Hand zum Abschiede und Elik blieb trauernd zurück* (K. B. 154,32; A5445). {ED 145a äligleş (?eligläş-); DTS 170 eligleş-}

1älik: **1älik** [Alt. Tel. Leb. Soy. Küer. Şor.]

geyik - козуля - *das Reh; älik patdırğan* (Tel.) yabani melek otu - дягиль - *wilde Engelwurz*.

4älik: **4älik** [Tel. Kom., Kar. T.] = ³*äläk*

alay - насмѣшка - *der Spott; hälihin?æ älik ät?ærlær mäni kiçir?æklær mänd?æen künlærd?æ* artık benimle, benden yaşça küçük olanlar dalga geçmektedir - теперь насмѣхаются надо мною тѣ, которые моложе маня годами (днями) - *jetzt verspotten mich die, die jünger an Jahren (Tagen) sind,*

als ich (H. 30,1).

5älik: **5älik** [سیددھف, سیددھف (Uyg. †→ **älig**), ايليك, اليك (Çağ. †→ **elig**), karş. *äl*]

6älik: **6älik** †→**e(D)lig** [سیددھف, سیددھف (Uyg.), madeni para üzerinde ايليك اليك, *älik* yoksa *ilik* mi söyleneceği belli değil. Bu sözcük *ilik* olsa, o zaman *ilk* “birinci” sözcüğü ile ilişkilendirilebilir - auf Münzen: ايليك اليك, ob *älik* oder *ilik* zu sprechen, ist unbestimmbar. Würde dies Wort *ilik* lauten, so könnte es mit *ilk* «der erste» in Zusammenhang gebracht werden]

7älik: **7älik** [سیددھف (Uyg. †→ **ällig**), ايليك (Çağ. †→ **ellig**)] = *ällik*, *älli*

älikçi: **älikçi** [איליקציי (Kar. L.)]

alaycı kimse - насмѣшникъ - der Spötter (Ata. 1,22) (s. *äliklik*); *da olturusunda älikçilärnin alturmasa* alaycıların tahtında oturmuyorsa - если онъ не сидитъ на мѣстѣ насмѣшниковъ - wenn er nicht auf dem Sitze der Spötter sitzt (Ps. 1,1) (Kırım Karaimlerinin geleneksel çevirisinde *älikçi* yerine *äriklävçi* yazar, krş. *äliklä* - in der traditionellen Uebersetzung der Karaimen der Krym steht statt *älikçi* an dieser Stelle *äriklävçi*, krş. *äliklä* [K.]).

älikçil: **älikçil** [Tel., < *älik* + *çil*] = *äläkçil*

alaycı kimse - насмѣшникъ - der Spötter.

1äliklä-: **1äliklä (v)** [Uyg., †→ **äliglä-** ايليكلاماك (Çağ. †→ **eliklä-**), < *älik* + *lä*]

2äliklä-: **2äliklä (v)** [Kom., < *älik* + *lä*, Kırım'da *äriklä* denir - in der Kyrym sagt man: *äriklä* (K.)]

dalga geçmek, alay etmek - осмѣять, насмѣхаться - spotten, verspotten; *natsik söktilär, äliklädilär, natsik hats üstündä kärttilär* (Kom. 171,6) ona nasıl söylendiler, onunla nasıl alay ettiler, nasıl onu çarmıha gerdiler - какъ его ругали, осмѣяли, какъ его распяли - wie sie ihn beschimpften, verspotteten, wie sie ihn an's Kreuz schlugen.

älikläş-: **älikläw (v)** †→ **äligläş** [سیددھف (Uyg.), < *älik* + *lä* + *ş*]

äliklik: **äliklik** [איליקליק (Kar. L.)]

alay, dalga - масмѣшка - der Spott; *katsanğadäyn täntäklär sävärsiz täntäklikni da älikçilär älikni suktanırsız äzlärinä?* Deliler, ne zamana kadar (daha) deliliği seveceksiniz, dalga geçenler siz ne zamana kadar alay etmekten hoşlanacaksınız? - до коихъ поръ вы, глупцы, будете любить глупость, и вы, насмѣшники, будете уважать насмѣшки? - bis wann werdet ihr, Thoren, die Thorheit lieben, und ihr, Spötter, den Spott gern haben? (Ata. 1,22).

1äliktä-: **1äliktä (v)** [Kumd. < ¹*älik* + *lä*]

geyik avlamak - промышлять дикихъ козъ - Rehe jagen; *küsküdü äliktäp yürüp yadımız* sonbaharda geyik avlarız - осенью мы промышляемъ дикихъ козъ - im Herbste jagen wir Rehe.

2äliktä-: **2äliktä (v)** [Tel., < *älik* + *lä*]

alay etmek, birisine gülmek -
насмѣхаться, осмѣять - verspotten,
auslachen; *sän iş iştärhâ yatkūrûp-*
yazıñ, tädi kijilär säni äliktäp-yat,
tädi çalışmak içi çok tembelsin,
insanlar seninle alay ediyorlar, dedi -
ты лѣнишься работать, говорилъ
онъ, люди смѣются надъ тобой -
du bist zu faul zu arbeiten, sagte er,
die Leute machen sich lustig über
dich (P. d. V. I, 118,8).

äliktäl-: äliktäl (v) [Tel., < *älik* + *lä* +
l]

kendisiyle alay edilmek,
kendisine gülmek - добвергаться
осмѣянню - ausgelacht, verspottet
werden.

äliktät-: äliktät (v) [Tel., < *älik* + *lä* +
t]

alay ettirmek, güldürtmek -
подвергать осмѣянню - ausgelacht,
verspottet lassen.

äliktü: äliktü [Tel., < *älik* + *lū*] =
äläktü

gülünç, komik - смѣшной,
комический - lächerlich, komisch.

¹älim: ¹älim [Kar. L.] = *ölüm*

ölüm - смерть - der Tod; *gör dä*
älim ayttıtar mezar ve ölüm
konuşuyorlar - могила и смерть
говорят - das Grab und der Tod
sprechen (H. 28,22).

²älim: ²älim [Kır.]

lezzetli, mükemmel, erdemli -
вкусный, прекрасный,
добродѣтельный - schmackhaft,
vortrefflich, tugendhaft.

³älim: ³älim [Kır. Kaz., = Ar. عالم]

älim - ученый - gelehrt; *älim*
kuanba! Älim olduğuna sevinme - не

радуйся потому, что ты ученый! -
freue dich nicht darüber, dass du
gelehrt bist! (P. d. V. III, 424,66).

älimli: älimli [Kar. L.), < *älim*
+ *li*] = *ölümlü*

ölümlü - смертельный -
sterblich.

älimtik: älimtik [Tel., < *äli* + *m* + *lik*]

gülünmeye değer, alay edilmeye
değer, gülünç - достойный
осмѣяннiя, смѣшной - lachenswerth,
verspottenswerth, lächerlich; *at*
qarızı soğumtuq - *är qarızı älimtik*
yaşlı atlar kesilmeye; yaşlı adamlar
alay edilmeye yararlar - старые
лошади годны только для колотья,
старые люди для осмѣяннiя - die
alten Pferde taugen nur zum
Schlachten, die alten Männer taugen
nur verspottet zu werden (P. d. V. I,
2,18).

älip: älin [Kır., < Ar. الف]

1) Arap alfabesinin ilk harfi -
первая буква арабской азбуки - der
erste Buchstabe des arabischen
Alphabets; *älibip-pini biläsîmâ?* bu
alfabeyi tanıyor musun? - знаешь-ли
ты азбуку? - kennst du das
Alphabet?

2) örnek, numune - образец -
das Muster; *älibîñ caman* kötü
soydan geliyorsun, görüntün çirkin -
ты нехорошаго происхождения,
дурной на видъ - du bist von
schlechter Herkunft, hässlich von
Ansehen.

älit-: älit (v) †→elt- [Çağ.] =
ällät

äliw: äliw [Kar. L.) = *ölü*

naaş, ceset - трупъ, мертвый -

die Leiche.

älkän: **älkän** [الكن (Osm.)] = *yälkän*

yelken - парусъ - das Segel.

¹ällä: **¹ällä** [Kaz. Bar. Kūr. Tara]

1) kınama, ayıplama ünlemi:
ay! - a! (восклицание неодобрения)
- ey! (Ausruf der Missbilligung); *ällä aqmaqsın!* ay sen nasıl bir aptalsın! -
ахъ, каой ты дуракъ! - ey, was bist
du für ein Narr! *ällä niçik tüş
kürdim!* ay, nasıl bir rüya gördüm
öyle! - ахъ, какой странный сонъ я
видѣлъ! - ach, was für einen
merkwürdigen Traum habe ich
gesehen!

2) (cevap) gerçekten mi?, ya?
(hayret sözcüğü) - (отвѣтъ) въ
самомъ дѣлѣ? (удивления) - (die
Antwort) wirklich? (Verwunderung);
bügün bik sük! - *ällä?* bugün çok
soğuk!-gerçekten mi? - сегодня
очень холодно! - въ самомъ дѣлѣ?
- heute ist es sehr kalt! - wirklich?

3) eylemdeki soru ekiyle bir
şüpheyi, belirsizliği ifade eder - съ
вопросительной приставкою у
глагола оно выражаетъ какое-то
сомнѣніе, неопредѣленность-: mit
der Fragepartikel beim Verbum
drückt es einen Zweifel, eine
Unbestimmtheit aus: *bilmäymîn, ällä
kıtdımı* bilemiyorum gerçekten yaptı
mi? - я не знаю, сдѣлалъ-ли онъ
это въ самомъ дѣлѣ - ich weiss
nicht, hat er es wirklich gemacht;
ällä üldimkän? Gerçekten öldü mü?
- умеръ-ли онъ въ самомъ дѣлѣ?
- ist er in der That gestorben? *ällä kim
kilä?* Oradan kim geliyor - кто же
тамъ идетъ? - wer kommt denn da?

ällä kıaysı yakışırak? Onlardan
hangisinin daha iyi olduğunu
bilmiyorum - не знаю, который
лучше? - ich weiss nicht, wer von
ihnen besser ist? *kürdüñmü älläk
kürmädin?* Onu gördün mü yoksa
görmedin mi? - видѣлъ ли ты его
или не видѣлъ? - hast du ihn
gesehen oder hast du ihn nicht
gesehen?

²ällä-: **²ällä (v)** [Krm., اللهمك ھھھھھھ;
(Osm.), < *äl + lä*]

1) elinden tutmak, elinden
götürmek, elle yoğurmak - взять за
руку, вести за руки, взять въ руки,
рукой мѣсить - bei der Hand
nehmen, bei der Hand führen, Hand
anlegen mit der Hand kneten; *ällä
şuşu!* (Osm.) yakala bunu - бери
это! хвати это! - greife dies an!
fasse dies an! (= *şuna bir äl vur*,
sonuncusunu yalnızca hamallar der -
Letzteres sagen nur die Lassträger
[Kún]); *bir şây çok ällämäk* (Krm.
K.) bir konu hakkında çok
konuşmak - часто говорить объ
чемъ-нибудь - über eine Sache sehr
oft sprechen.

2) almak, alıp uzaklaştırmak,
kaydırarak uzaklaştırmak - убирать,
сдвинуть - fortnehmen,
fortschieben; *yärindän allädi*
yerinden oynattı, kımıldattı - онъ
сдвинулъ съ мѣста - er hat es von
seiner Stelle gerückt (Kún.).

3) kovmak - прогнать -
fortjagen.

ällän-: **ällän (v)** [النمك (Osm.), < *ällä +
n*]

geriye püskürtülmek, kovulmak

- БЫТЬ ОТТОЛКНУТЫМЪ,
прогнаннымъ - zurückgestossen,
fortgejagt werden.
- älläş-**: **älläm** (v) [الشّمك (Osm.), < *ällä* +
ş]
- 1) dövüşmek - наложитьруки
другъ на друга, драться- in's
Handgemenge gerathen, sich
schlagen, prügeln.
- 2) güç kullanmak - пробовать
свои силы - seine Kräfte versuchen.
- 1älli**: **1älli** [الىّ ħlŋu (Osm.), krş. *älik*,
äli, *ällik*]
- elli - пятьдесятъ - fünfzig.
- 2älli**: **2älli** [اللو (Osm.), < ³*äl* + *lū*]
- 1) eli olan, kulplu - имѣющий
руку, руку - eine Hand habend, mit
einem Henkel versehen.
- 2) sağlam, dayanıklı, destekli -
солидный, хорошо
подкрѣпленный - solid, gut
gestützt.
- *ällig**: **ällig** [بيدغف (Uyg.), bkz ⁷*älik*]
- elli - пятьдесятъ - fünfzig (K.
B. 9,25 (A44. bab), 9,28 (A51. bab),
9,29 (A52. bab), 10,1, 10,3 bkz.
notlar *ällig*){ED 141a ellig; UW
363b-364b ellig }
- älliginçi**: **älliginçi** [Tar., اليکينچى (Çağ.
†→*elliginçi*), < *ällik* + *inçi*] =
äliginçi.
- 1ällik**: **1ällik** [Küer., < ¹*äl* + *lik*]
- eldiven - перчатка- der
Handschuh.
- 2ällik**: **2ällik** [Kom., < *äl* + *lik*]
- barış, geçim - миръ, согласие -
der Friede, die Eintracht.
- 3ällik**: **3ällik** [Tar., اليك (Çağ. †→*ellig*),
(L. T. fehlerhaft. اتك), krş. *älik*, *äli*,
äli]
- elli - пятьдесятъ - fünfzig.
- ällilik**: **ällilik** [اليك ħlŋu; (Osm.), < *älli*
+ *lik*]
- 1) ellilik, elli kuruş, madeni
para - монета, цѣною въ
пятьдесятъ піастровъ - eine Münze
von fünfzig Piaster. 2) *ällilik*
bir adam elli yaşında kimse -
человѣкъ лѣтъ пятьдесятъ - eine
fünfzigjähriger Mensch.
- ällinci**: **ällinçi** [النحى (Osm.)] =
älliginçi.
- älma**: **älma** [الما (Osm.), krş. *ätma*]
- elma - яблоко - der Apfel;
kırmızı älma kırmızı elma, Roma
şehri - красное яблоко, городъ
Римъ - der rothe Apfel, die Stadt
Rom; *yär älması* (Kün.) *patates*;
dävä älması bir bitki - растение -
eine Pflanze (eryngium maritimum);
acı älma yā'i bir bitki - растение -
eine Pflanze (salvia pomifera); *älma*
baş bir ördek türü - какой-то родъ
утокъ- eine Entenart.
- älmacık**: **älmaçık** [الماچق (Osm.), <
älma + *cık*]
- 1) küçük elme -
маленькое яблоко - ein kleiner
Apfel. 2) kalça kemiğinin ucu -
конецъ бедровой кости - das Ende
des Schenkelknochens; *älmacıkları*
basık at sırtı eyere uygun at -
сѣдлистая лошадь - ein sattelartiges
Pferd.
- älmäl**: **älmäl** [المل (Çağ.)] eyerin
karın kayışı - подпруга у сѣдла -
der Sattelbauchriemen (Calc. Wrt.)
- älmas**: **älmac** [الماس (Osm.)] elmas -
алмазь - der Diamant; *älmas taşı*
ğibi kıymatlı elmas kadar değerli -
цѣнный какъ алмазь - kostbar wie

ein Diamant; *almazım* (= *ziada sävdiyi bir kimsäyä*) elmasım, sevgilim (kadınların kullandığı bir söz) - мой алмазъ, мой любимый (женское слово) - mein Diamant, mein Lieber (ein Frauenwort).

älmäyä: älmäjä [الميه, المكه (Osm.)] **1)** örekedeki kenevir yumağı - пучекъ конопли на веретенъ - das Hanfbündel am Rocken; *älmäyü älämäk* yumağa sarmak - навертѣть пучекъ - zu einem Bündel, Knäuel zusammendrehen. **2)** yün yumağı - мотовило, мотушка - die Garnwinde.

älpäk: älnäk [Kom.] o?berik (?) (= *elpek* Kom. 224).

älsirä: älcipä (v) [Kaz., < *äl + siz + rä*] **1)** güçten düşmek, güçsüz olmak, yorulmak (sıcaktan, işten, yorgunluktan) - ослабѣть, устать (отъ жары, работы) - kraftlos werden, schwach werden, ermüden (von Hitze, Arbeit, Anstrengung). **2)** cinsel ilişkide zayıf olmak - быть слабымъ въ половомъ отношении - an Schwächezuständen leiden (geschlechtlich).

älsirät: älcipät (v) [Kaz., < *älsirä + t*] güçsüzleştirmek, güçsüz yapmak - ослабить, сдѣлать слабымъ - schwächen, schwach machen.

älsit-: älcir (v) † [سيعر (Uyg.) bkz. **notlar**]

¹älsiz: ¹älciz †→**⁴elsiz** [ايلسيز (Çağ.), < *äl + siz*]

²älsiz: ²älciz [السز (Çağ.), < *äl + sız*] güçsüz, kuvvetsiz, hastalıklı, cılız - безсильный, слабый, немощный - kraftlos, schwach,

ermattet. {bkz. notlar}

³älsiz: ³älciz [السز (Osm.)] bacaksız, ayaksız - безногий - ohne Fuss.

älsizdän-: älcizdän (v) [Kır.] = *älsizlän*.

älsizdänir-: älcizdänir (v) [Kır.] = *älsizländir*.

älsizlän-: älcizlän (v) [Kaz., < *älsiz + lä + n*] kuvvetten düşmek, yorulmak - ослабнуть, устать - schwach werden, ermatten.

älsizländir-: älcizländir (v) [Kaz., < *älsiz + lä + n + dir*] kuvvetten düşürmek - ослабить - schwach, matt machen.

ält- [Kom., سيعر, سيعر (Uyg. †→ **elät-**), التملك (Çağ. †→ **elät-**), מלך (Kar. L.)] **1)** götürmek, göndermek - увести, унести, вести, услатъ - fortbringen, fortführen, führen, fortsenden; *ältk?æy kov?ælgæ* (Kar. T.) onu demirciye götüre - пусть онъ несетъ его въ кузницу - er möge ihn zur Schmiede bringen; *nätsik ältiläranı tört yargıtsı ältına* (Kom. 170,11) onu dört hakim'in huzuruna götürdüklerinde - какъ они вели его къ четыремъ судямъ - wie sie ihn vor die vier Richter brachten; *sän aypsız ägäc eltärsin hatamı* (Kom. 213,6) günahsız olduğun için suçlarımı da uzaklaştırıyorsun - такъ какъ ты безгрѣшенъ, ты устранишь мои грѣхи - da du sündlos bist, so entfernst du auch meine Vergehen.

2) (Uyg. †→ **elät-**) kullanmak, güvenmek - употреблять, довѣрять - anwenden, anvertrauen; *işin başқа eltsä, ħata tutmasa!* bu meseleyi

- sonlandıra ve hata yapmaya - пусть онъ исполнить дѣло до конца и не ошибется! - möge er die Sache zu Ende führen und nicht Fehler begehen! (K. B. 81,6; A2267); *muni başka eltmäs mägär käd kişi* bunu yalnızca mükemmel insan yapabilir - это можетъ исполнить только хорошій человекъ - das kann nur ein trefflicher Mensch ausführen (K. B. 92,15; A2492)
- ältä:** **älrä** [Leb., < *äl* + *tä*] eldiven - перчатки - der Handschuh.
- ältsä-:** **äluä** (v) [כּוּלְצִימִיכַ (Kar. L.)] = *öltsä* ölçmek - мѣрить - messen (H. 31,6).
- ¹ältäk:** **¹älräk** [Tub., < *äl* + *täk*] = *ältä*.
- ältälk:** **älralir** [Leb., < *ältä* + *lik*] eldivenli, eldiveni olan - снабженный перчатками - mit Handschuhen versehen.
- ältän:** **älran** [Tob.] sık sık, çoğu zaman - часто - häufig, oft.
- ältsän-:** **äluän** (v) [כּוּלְצִימִיכַ (Kar. L.)] = *ölçän* ölçülmek - быть вымѣряемымъ - ausgemessen werden; *käskä ältsänsämä ältsänsäydi atşrganmağım* keşke öfkem ölçü olark alınsaydı - чтобы измѣрялось мое горе для мѣры - dass mein Unmuth für das Maass gemessen würde (H. 6,2).
- ältänlä-:** **älranlä** (v) [Tob., < *ältän* + *lä*] sıklaştırmak (zaman için), sık sık yapmak - учащать, часто дѣлать - häufig thun.
- ältsäw:** **äluäw** [כּוּלְצִימִיכַ (Kar. L.)] = *ölçäv* ölçü - мѣра - das Maass (H. 38,5).
- ältsi** [Kom., אֵלְצִי (Kar. L.)] = *älçi* elçi - посланникъ, вѣстникъ - der Gesandte, Bote (H. 33,23).
- älti:** **älri** [التی ہفتی (Osm.)] kocanın erkek kardeşinin karısı (bu sözü yalnızca kadınlar kullanır) - жена брата мужа (это слово употребляютъ только женщины) - die Frau des Bruders des Mannes (dies Wort wird nur von den Frauen angewendet).
- ältin-:** **älriñ** (v) [אֵלְצִימִיכַ (Kar. L. T.), < *ält* + *n*] bırakılmak, gönderilmek - быть посланнымъ, увезеннымъ - forgebracht, geschickt werden; *nätsik kim yoğ ädim atay boğay ädim, kırsaktan zärätkä ältiñgäy ädim* öyleyse dünyaya hiç gelmemiş gibiyim, ana karnından mezara gönderilmiş gibiyim - а такъ было бы, какъ будто я никогда не существовалъ, какъ будто былъ посланъ изъ чрева (прямо) въ могилу - so wäre ich als ob ich nie gewesen wäre, als ob ich aus dem Mutterleibe in's Grab geschickt worden wäre (H. 10,19).
- ältir-:** **älrip** (v) [מִכְרָאֵילְטִי (Kar. L.)] = *öltür* öldürmek - убить - tödten.
- ältiri** [Kom.] kuzu postu - мерлушка - das Lammfell.
- ältirin-:** **älripin** (v) [מִכְרָאֵילְטִי (Kar. L.), < *ältir* + *n*] = *öltürin* öldürülmek - быть убитымъ - getödtet werden; *öl kätşä ältirindi Bälşatsar bī Käşdimnin* o gece Keşdim'in kralı Belşacar öldürüldü - эту ночь былъ убитъ Бельзацарь, царь Халдейскій - in dieser Nacht

wurde Belsazar, der Chaldäer Fürst, getödtet (D. 5,30).

¹alū: **¹ālī** [Alt. Tel., < *ā* + *lū*]

beyli, sahipli - имѣющий господина, хозяина - einen Herrn, einen Wirth habend; *ayt āmdi ālū potdı* (Alt.) çadırın (yurdun) artık bir sahibi var - юрта имѣтъ теперь своего хозяина - die Jurte hat jetzt ihren Hausherrn; *ālū kiji* (Tel.) bağımlı, sahipli kimse - человекъ, живущій подъ властью господина, человекъ, въ котораго вселился злой духъ - ein Mensch, der nicht selbständig lebt, ein besessener Mensch; *ālū tūñür* tutacağı olan bir şaman davulu бубень шаманскій съ ручкою - eine mit einem Griffe versehene Schamanentrommel.

²alū: **²ālī** [Kır.] = *alik, ällik*

elli - пятьдесятъ - fünfzig; *elū castan ötkönşö bir perzäntkä zar boġan* elli yaşına kadar çocuk özlemi yaşadı - до своего пятидесятаго года онъ все не былъ обрадованъ ребенкомъ - bis er fünfzig Jahre alt war, sehnte er sich nach einem Kinde (P. d. V. III, 167,39).

^ālūk: **^ālūk** [Kaz., < *āli* + *uq*]

hemen, gecikmeden - сейчасъ, безъ задержки - sogleich, ohne Verzug; *ālūk kälir* hemen gelecek - онъ сейчасъ идетъ сюда - er kommt sogleich; *ālūk-ginā çıktı* hemen şimdi gitti - онъ только что уѣхалъ - er ist soeben fortgegangen.

^{āl}ūr: **^{āl}ūr** [Alt.]

aç karına, alkol vs. içmemiş - трезвый - nüchtern.

^ālvān: **^ālvān** [Osm.] = Ar. الوان *alwan* [Kún.]; *bir oġka ālvān şākār* bir okka türlü renklerde ve çeşitte şeker - одинъ окка сахаръ различныхъ цвѣтовъ - ein Okka Zucker von verschiedener Farbe und Art (Kún.).

^ālvān-ālvān: **^ālvān-ālvān** [Kaz., krş. *älwan*] türlü - различный - verschiedenartige.

^āldāgim [Kır., < *āldāy* + *kim*]

hangî?, nasıl biri? - что за? - was für einer? wer nur? *bu kisi āldāgim* bu da kim? - кто-же онъ такой? - wer ist das eigentlich?

¹ām: **¹ām** [Uyg.] = Far. هم

da, de, dahi - также - auch, *ıtarınıñ nāgūki* (نەگۈكى) *kälir ām parır* - *māniñ pu nāgūk* (پۇ نەگۈك) *potdı māñü qatur* (قەتۇر) ихъ onların varlığı gelir ve gider, fakat benim varlığım (malım) ebedidir ve hep böyle kalacak - имущество приходитъ и также исчезаетъ, нп мое имущество есть и вѣчно остается - ihre Habe kommt und vergeht auch, aber meine Habe ist und bleibt ewiglich (K. B. 15,14); *kōñül pārdi sös ām yūrtti tilin* ona duygu ve söz (kelime, konuşma) verdi ve dilini harekete geçirdi - онъ далъ ему сердце и слова и привелъ его языкъ въ движение - er gab ihm Gemüth und Worte und setzte seine Zunge in Bewegung (K. B. 16,19).

²ām: **²ām** [Tel. Kumd. Leb. Tub. Şor.]

şimdi, bu anda - теперь - jetzt; *āmdä* (Kumd. W.) = *āmdi* аynısı -

id.; *äm* - *oķ* (Tel.) hemen, ŧimdi -
сейчасъ - bald, sogleich.

³äm: **³äm** [ŧor.] = *äb, äp, äv, üy*

ev - домъ - das Haus; *ämdä*
evde - дома - zu Hause; *ämdä*
parçan năbăzi *ev eŧyası*, *evde*
bulunan bütün eŧyalar - домашня
утварь, все что находится въ домъ
- der Hausrath, Alles was im Hause
ist.

⁴äm: **⁴äm** [Alt. Leb. ŧor. Soy. Küber.
Kom., *سدر* (Uyg.), *ايم* (Çağ.), *ام*
(Osm. veralt.)]

ilaç - лекарство, средство - die
Medizin, das Heilmittel (ŧ. Sül. *دوا*
علاخ درمان); *äm bärđi* (Alt.) o, ona
ilaç verdi - онъ далъ ему лекарство
- er gab ihm ein Heilmittel; *äm atđı*
ilaç aldı, *içti* - онъ принялъ
лекарство - er nahm die Medizin
ein; *ölhön kijini tirhizättän äm*
parma? (Tel.) ölüyü dirilten bir *ilaç*
var mı? - есть -ли лекарство,
которое оживляло-бы мертвыхъ? -
giebt es eine Medizin, welche Tode
lebendig macht? *äm ätmäk* (Osm.)
iyileŧtirmek, sađlıđına kavuŧturmak -
лечить - heilen; *äm taŧı* (ŧor. W.)
kesiđe, *yaraya karŧı* kullanılan *taŧ* -
агальматолить, употреблямый
противъ поръзовъ - der
Agalmatolith, der gegen
Schnittwunden angewendet wird; *äm*
agaç *ام آغاچ* (Çağ.) (ŧ. Sül. *صو*
طولابنى و دكرمانى چورمك اوزره حيوانك
(*ام اوتى*) *äm otı* (باشنى باغلادفلى اغاچ
tıbbi bir bitki - лекарственное
растение - eine Arzneipflanze (ŧ.
Sül. *بر نوع كياه دارو*); *ayu pärđim ämdi*
igim äm ämim (Uyg.) ŧimdi

hastalıđımı ve ilacımı tanıtım - я
теперь назвалъ мою болѣзнь и мое
лекарство - ich habe jetzt meine
Krankheit und mein Heilmittel
genannt (K. B. 40,20); *pu ikkă ämi*
yoķ tilämä odı (Uyg.) bu hastalıđa
karŧı bir madde yok, *ilaç* arama -
противъ этой болѣзни нѣтъ
средства, не ищи лекарство - gegen
diese Krankheit giebt es kein Mittel,
suche keine Medizin (K. B. 47,7);
ölümgä anunzin ämin ätsüni! (Uyg.)
o ölüme hazırlanmalı böylece ilacını
sađlamalı - пусть онъ готовится къ
смерти и готовить такъ лекарство
для себя! - möge er sich auf den Tod
vorbereiten und so sein Heilmittel
bereiten! (K. B. 60,18); *utip bardı*
anca sücük (*صمغ*) *äm puđup* (Uyg.)
tatlı bir ŧifa bularak biraz uyudu -
онъ уснулъ немного, находя (въ
этомъ) сладкое средство - er
schlieŧ ein wenig ein, eine süsse
Medizin (darin) findend (K. B.
165,27). {EDa 155 em}

⁶äm-: **⁶äm (v)** [Alt. Tel. Tar. Küber. Az.
اممك (Çağ. bkz. ¹*ämü*), *هممك*;
éméç (Osm.), *هممك* (Kar. L. Krm.)]
= *öm*

emmek - сосать - saugen; *kuđun*
kırķ pıdı ämip-yadır (Alt.) tay 40
kısraftan emiyor - жеребенокъ
сосеть сорокъ кобылицъ - das
Füllen saugt an vierzig Stuten;
parmak ämmäk (Osm.) *parmak*
emmek, *hayrete düŧmek* ‘*parmak*
ısırmak’ - сосать пальвы, быть
удивленнымъ - die Finger saugen,
erstaunt sein; *ايودا توغغان برماغ ايمكان*
تاغده تورغان ابراهيم (Rbg. 73,7) *evde*

doğmuş, pamak emmiş ve dağlarda yaşamış olan İbrahim - родившийся въ домѣ, сосавшій пальцы, жившій въ горахъ, Ибрагимъ - Ibrahim, der im Hause geboren war, an den Fingern gesaugt und in den Bergen gelebt hatte; *қанını ämmäk* (Osm.) birinin kanını emmek, sorulara boğmak - сосать кровь, надоѣдать вопросами - Jemandes Blut aussaugen, mit Fragen überschütten; *süt ämmäk* (Osm.) süt emmek, süt emen çocuk gibi masum olmak - сосать молоко, быть невиннымъ, какъ грудной ребенокъ - Milch saugen, unschuldig wie ein Brustkind sein.

¹ämä: ¹ämä † → ⁶äm [اما (Çağ.)] = ⁶äm.

ämäcä: ämäçä [امجه, امجه...(Osm.), krş ¹ämälä 2)]

toplu olarak yapılan iş, yardımlaşma, yardım işi, imece - работа, исполненная общимъ трудомъ, помощь, вспомоществование - die in Gemeinschaft ausgeführte Arbeit, Hülfe, Hülfsleistung.

ämäçi: ämäçi † → ämçi [امچی (Çağ.), < ämä + çî]

ämägän: ämägän [Kumd. Kom.] = ämähän

1) (Kom.) bir yaşlı kadın - старуха - eine alte Frau (emegar en babe).

2) (Kumd.) karı, eş - жена, супруга - die Frau, die Gattin.

ämähän: ämäñän [Tel., krş. äñmähän, = Moğ. 𐰽𐰺𐰍]

1) annecik, yaşlı kadın - матушка, старуха - Mütterchen, alte

Frau; *ozokğı çaқта pir ämähän pir öböğön pothön, äkiläzi ap□iyak pot gon* bir zamanlar bir yaşlı erkekle yaşlı bir kadın yaşıyorlardı, ikisi de çok yaşlıydı - нѣкогда жили старикъ и старуха, оба были очень стары - einst lebte eine Alte und ein Alter, beide waren sehr alt (P.d. V. I, 186,9); *ämähän söhü* бузина - mürver ağacı - der Bergholunder.

2) bu şekilde evli kadınlara da hitap edilir ve kocanın karşısında kadına söylenir (yaşlı olmasa da) - такъ обращаются къ замужнимъ женщинамъ и мужу говорятъ о женѣ его - so redet man auch verheirathete Frauen an und nennt die Frau dem Manne gegenüber (wenn sie auch nicht alt sind); *ämähäniñ üydöbö?* (Tel.) karın evde mi? - дома ли жена твоя? - ist deine Frau zu Hause? *poydoñ kijimîn, män ämähän kaydan atayn?* evli değilim, bir kadını nereden alayım? - я холостъ, откуда мнѣ достать жену? - ich bin unverheirathet, wo soll ich eine Frau herbekommen?

ämähänäk: ämäñänäk [Tel., < ämähän + äk]

bir yaşlı anacık - маленькая старая женщина, старушка - ein altes Mütterchen.

ämäjigäs: ämäjigäs [Şor.]

azıcık, biraz - маленько - ein klein wenig.

¹ämäk: ¹ämäk [Şor.] = äñbäk

emekleme (diz ve eller üzerinde sürünmek) - ползание - das Kriechen.

³ämäk: ³ämäk [Krm., امك ھمھ; , έμέχ (Osm. Az.)] = ämgäk

emek, iş, zahmet, kaygı, bakım

- трудъ, утомление, забота, попечение - die Arbeit, Mühe, Sorge, Pflege; *ämäk sarf ätmäk* çalışmak - работать - arbeiten; *ämäk çäkmäk* (Krm.) çalışıp çabalamak - изнуриться, утомиться - sich abarbeiten; *ämäk värmäk* (Osm.) çalışmak - работать - arbeiten; *onun ämäyi var* (Osm.) o, emek verdi, onun emeği var - онъ трудились, оказалъ заслуги - er hat sich abgemüht, hat sich Verdienste erworben; *ämäyim gäçti* emeğim geçti, çalıştım - я уже работалъ - ich habe schon gearbeitet; *ämäyim onun gözlärini tutar* (Az. A.) o emeğimi bilmediği için cezasını çekecek онъ будетъ наказанъ за то, что онъ моихъ заслугъ не признаетъ - er wird gestraft werden, dass er meine Verdienste nicht anerkennt.

4ämäk: 4ämäk [Mad. W.]

dizgini gevşek at; dizginde binicisini zorlamayan at - поводливый (о лошадяхъ) - ein Pferd, das leicht am Zügel geht.

5ämäk: 5ämäk [Sag.]

tel - проволока - der Drath.

ämäkçi: ämäkçi [امكچی (Osm.), < *ämäk* + *çi*]

emekçi, çalışan - работникъ - der Arbeiter.

ämäkdar: ämäkdar [امكدار (Osm.), < *ämäk* + *dar*]

emekdar, yardımcı, yardım eden, bir emekli hizmetçi, memur - сотрудникъ, заслуженный, ветеранъ - Gehülfe, Mitarbeiter, ein alter verdienster Diener, Beamter.

ämäk-daş: ämäk-daş [Osm.] =

ämäktäş (= *bärabär ämäk väränlär*, Kün.).

ämäklä-: ämäklä (v) [امكلك *ħmħ; ĩħmħ*; (Osm.), < *ämäk* + *lä*]

1) emeklemek, yerde sürünmek - ползти - kriechen (= *çocu'un äli aya'ı ilä yürüsi*, Kün.).

2) çaba sarf etmek, çalışmak - трудиться, работать - sich abmühen, arbeiten.

ämäksiz: ämäkçiz [Osm., < *ämäk* + *siz*]

1) zahmetsiz - безъ труда - mühelos; *ämäksiz äyläncä tuzsuz yämäyä bänzär* (Kün.) zahmetsiz iş tuzsuz yemek gibidir - работа безъ труда похоже на ѣду базъ соли - eine Arbeit ohne Mühe ist wie eine Speise ohne Salz (Ata.).

2) erkek evlatlık, bakmak üzere alınmış çocuk - приемышь - ein Pflegesohn; *bir ämäksiz atdım* (N. 182) bir erkek evlatlık aldım - я взялъ приемыша - ich habe einen Pflegesohn angenommen.

1ämäktä-: 1ämäktä (v) [Şor., < *1ämäk* + *lä*]

sürünmek, emeklemek - ползти - kriechen; *apşak putpıta paspas potdı, ämäktäp pardı yaşlı adam yürüyemediği için emekledi* - старикъ не могъ идти на ногахъ, онъ ползъ на животъ - der Alte vermochte nicht auf den Füßen zu gehen, er kroch.

ämäktäş: ämäktäş [Krm., امكداش *ħmħ; rħo* (Osm.), < *ämäk* + *däş*]

yardımcı, birlikte çalışan, meslektaş, işdaş - товарищъ по трудамъ, коллега, помощникъ - der Gehülfe, Mitarbeiter, Kamerad, College; يکرمه کیشی کا تیش جبرکای سز

امكدش قوللاريمزدن (Krm. Urk.) benim emektar hizmetkarlarımdan yimisi, yolda olan teslimatı gönderdiler - двадцати изъ нашихъ заслуженныхъ служителей передайте требуемую дань - zwanzig meiner wohlverdienten Diener schicket die zukommenden Abgaben.

¹ämäl: ¹ämäl † → emäl [امال (Çağ.), = Моғ. [امال]]

²ämäl: ²ämäl [Kaz. Bar. Tar. Krm. Az., = Ar. عمل kṛṣ. amat]

1) (Kaz.) mesele, eylem - дѣло - die Angelegenheit, That; *ämäl itmäk* yerine getirmek, уармак - совершить - vollbringen (Krm. K. составляет эфемическое выражение въ смыслѣ русскаго «имѣть стуль»); *ni ä mäl itmäk kiräk?* (şimdi ne уарmalı - какъ слѣдуетъ здѣсь постушить? - was soll man jetzt thun? *ämälä götürmäk* (Az. A. kṛṣ. Far. [بكار] بعملی آوردن) tamamlamak, sonuçlandırmak - совершить, привести къ концу - ausführen, zu Ende bringen.

2) (Kaz.) араç, usul, tarz, biçim - средство, образъ дѣйствія - das Mittel, das Verfahren die Art und Weise; *ämäl itmäk* bir yöntem, bir çare bulmak - найти средство - ein Mittel finden; *min hiç ämäl tapmadım* hiçbir çare bulamadım - я не нашель средства - ich habe kein Mittel gefunden; *ni ämäl-bilän anı kürirmîn?* onu hangi yolla görebilirim - какимъ образомъ я могу его видѣть? - auf welche Weise kann ich ihn sehen?

3) (Kaz.) hile, kurnazlık,

kavrayış, akıl, yaradılış, huy - хитрость, разумъ, образъ мышления - die List, Schlaueit, der Verstand, die Sinnesart; *akgamnuñ ämäli cük* kardeşim hilesiz ve yanlışızdır - у брата моего нѣтъ никакой хитрости - mein Bruder ist ohne List und Falschheit; *küç citmäsä ämäl kiräk* insan güç yetiremiyorsa hile kullanmalı - если сила не поможетъ, надо дѣйствовать хитростью - wenn die Kraft nicht ausreicht, muss man List anwenden.

4) (Bar.) maharet - ловкость - die Geschicklichkeit.

³ämäl: ³ämäl [Alt.]

1) kayın ağacı kabuğunun içi - внутренняя часть бересты - der innere Theil der Birkenrinde.

2) kayın ağacı dışında bütün ağaçların kabukları - кора всѣхъ деревьевъ, кромѣ березы - die Rinde aller Bäume, ausser der Birke.

3) fındık, ceviz gibi kabuklu meyvelerin içi мягкое ядро (напр. въ орѣхѣ) - weicher Kern der Steinfrüchte (z. B. der Nusskern).

¹ämälä-: ¹ämälä (v) [Tel. Şor.] = *ämäylä*

1) rahat, uygun, hoşа giden duruma getirmek - дѣлать удобнымъ, пригоднымъ, приятнымъ - bequem, passend, angenehm machen.

2) (Şor.) bir işi birlikte уармак, уармақмақ - ружно приняться за что-нибудь - sich gemeinsam an etwas machen, sich bei einer Arbeit Hülfe leisten; *çätti atıp ämäläp çār*

yedi kahraman birlikte zorla içeriye girdiler - семь богатырей дружно наступили - die sieben Helden drangen gemeinschaftlich ein.

²ämälä-: ²ämälä (v) † → **ämlä-** [امالماك (Çağ.), < *ämä* + *lä*] = *ämlä*

ämälän-: ämälän (v) [Tel., < *ämälä* + *n*]

uygun olmak, uymak - пригодиться, походить - passend sein, passen.

ämälçi: ämälçi [Kaz., < ²*ämäl* + *çi*]

icatçı, maharetli, kendine yaramaı bilen kimse, dar olanaklarla çok iyi şeyler yapabilen kimse, başkasının yardımı olmaksızın başaran kimse - находчивый, искусный, могущій сдѣлать чтонибудь хорошее при скудныхъ средствахъ, могущій дѣлать что-нибудь безъ посторонней помощи - erfinderisch, geschickt, wer sich zu helfen weiss, wer mit geringen Mitteln etwas ganz gut ausführen kann, wer etwas ohne fremde Hülfe zu Stande bringt.

ämäldäş: ämäläş [Bar., < ²*ämäl* + *däş*]

yoldaş - товарищ - der Gefährte.

ämällä-: ämällä (v) [Kaz., < ²*ämäl* + *lä*]

1) bir şeyi yüzeysel olarak uymak, biraz uymak, uydurmak - поверхностно дѣлать, немного дѣйствовать, приспособить - etwas oberflächlich thun, ein wenig thun, etwas anpassen.

2) kız çocuğunu baştan

çıkarmak, iğfal - обольстить дѣвуцу - ein Mädchen verführen.

ämälli: ämälli [Kaz. Az., < ²*ämäl* + *li*]

1) hileli, kunazca - хитрый - listig, schlau.

2) (Az. A.) oldukça, uygun, iyi, kullanışlı - порядочный, годный - ziemlich, passend, gut; *ämälli başlı* iyi, kullanışlı - хороший, подходящий - gut, geeignet.

ämällü: ämällü [Bar., < ²*ämäl* + *lū*]

becerikli mahir - ловкій - geschickt.

ämälü: ämälü [Tel.] = *ämäylü*

uygun, uyumlu - удобный, пригодный - passend.

¹ämän: ¹ämän [ᠠᠮᠠᠨ (Kar. L.), krş. ³*emän*]

ağaç kütüğü - пень - der Baumstumpf; *ägär kartaysa yärdä qoräpi anın da topraқта tohtasa ämäni anın köleri dipte yaşlar, kütüğü topraқта kalırsa* - если его корень старѣеть въ землѣ и остается его пень въ землѣ - wenn seine Wurzel in dem Grunde altert und sein Stumpf in der Erde bleibt (H. 14,8).

²ämän: ²ämän [Krm.] = *emän*.

⁴ämän: ⁴ämän [Bar. Başk. امان (Çağ. † → ⁵*ämän*), = Far. همان]

1) (Bar.) önceden, eskiden - раньше, прежде - früher, vormals.

2) (Başk.) sanki - будто - als wenn; *ämän män yazganday!* sanki yazmışım gibi! - какъ будто я писалъ! - als ob ich geschrieben hätte!

⁵ämän: ⁵ämän [aman (Çağ. bkz. ⁴*ämän*), = Far. - Ar. هم أن]

hemen - тотчасъ - sogleich.

{Steingass1507b hemān}

āmanāt: **āmanāt** [Krm., امانت ḥmanḥj]

(Osm.), = Ar. امانة] = *amanat*

birinin saklamak ya da başkasına vermek üzere teslim ettiği şey, emanet - вещь, отданная кому-либо для передачи другому или для сохранения - eine Sache, die Jemandem zur Uebergabe an einen Anderen übergeben oder zur Bewahrung anvertraut ist; *āmanāt para* başkasına ödenmek üzere verilen para - деньги, данная кому-либо для передачи - Geld, das Jemandem zur Auszahlung an einen Anderen übergeben ist; *āmanāt sandığı* rehinci, rehin evi - ссудная касса - das Pfandhaus.

āmanātçi: **āmanātçi** [امانتی ḥmanḥjçu]

(Osm.), < *āmanāt* + *çi*]

emanetçi, koruyan - экспедиторъ, доверенное лицо - der Expediteur, die Vertrauensperson, der Besorger.

āmanātķ?ar: **āmanātķ?ar** [Osm., =

Far. امانتکار]

simsar - факторъ, маклеръ - der Faktor, Makler.

¹āmarāt: **¹āmarāt** [Osm., = Ar. امارت]

beylik, emirlik - княжество - das Fürstenthum; *Sārbistan āmarāti* Sırbistan beyliği - княжество Сербія - das Fürstenthum Serbien.

²āmarāt: **²āmarāt** [Osm. Az., < Ar.

عمارت]

bina - здание - das Gebäude.

¹āmās: **¹āmās** [Tel. Alt. Tar. Kūr.,

ایماس (Çağ.), eksikleyemāningelecek zaman ortacının olumsuz; yani aslında olmayan ‚değil’ - particip. fut. negat. des verbi defect.

ā; also eigentlich: nicht seiend (= er ist nicht)]

1) bir niteliği olumsuzlayan - отрицание качества - eine Eigenschaft negierend: *ot kiji yaqşı āmās* (Tel.) bu adam iyi değil - этот человек не хорошъ - dieser Mensch ist nicht gut; *pay kiji āmās* (Alt.) o zengin değil - онъ не богатъ - er ist nicht reich; *pay āmās kiji* (Alt.) zengin olmayan kimse - небогатый человекъ - kein reicher Mensch; *ķudatarğa kūç āmās ölörhō kūç çalsmak zor değil, ölmek zor dedī* - не трудно свататься, а умереть трудно, говорить онъ - das Werben ist nicht schwer, aber das Sterben ist schwer, sagt er (P. d. V. I, 98,434).

2) birşeyin varlığını olumsuzlamak - отрицание сущности - die Negirung des Wesens einer Sache: *Ārlık Ķuday āmās Ūlgändä Ķuday āmās, onço nā körünä, nā körünä āmāsti yayağan yañıs Ķuday İsus Ķristos Ķuday! dādim, anañ öskölörŪ Ķuday āmās* ‚Erlik Tann değil, Ūlgen de Tann değil; görülen ve görülmeyen herşeyi tek olan Tann İsa yarattı’ dedim, onun dışında tüm diğeleri Tann değil! - Эрликъ не есть Богъ и Ульгенъ не есть Богъ, все, что видно и не видно, сотворилъ одинъ Богъ, Инсусъ Христосъ, говорилъ я, никто другой, кромѣ него, не есть Богъ! - Erlik ist nicht Gott, auch Uelgän ist nicht Gott, Alles, was man sieht und nicht sieht, hat der eine Gott, Jesus Christus, erschaffen, sagte ich, alle Anderen, ausser ihm, sind nicht Gott! (P. d. V. I, 138,24); *ķabımda ölöñ āmās, paṭam* (Alt.)

torbamdaki ot değil çocuğum! - въ моемъ мѣшкѣ не трава, дитя мое - in meinem Sacke ist kein Gras, mein Kind (P. d. V. I, 27,20); *bu hoca âmäs, bu kızıl-baş kapir bu* (Tar.) *bu hoca değil, bu kafir bir kızılbaştır* (farstir) - это не Ходжа, это невѣрный Персіянинъ - das ist kein Chodsha, das ist ein ungläubiger Perser (P. d. V. VI, 9,5).

3) anlatılan geçmiş, görülen geçmiş ve gelecek zamanla çekimli fillerin olumsuzunu yapar - соединяется съ причастіемъ прошедшимъ и будущимъ и образуетъ формы verbi finiti neg. - in Verbindung mit dem part. perfect. fut. bildet es neg. Formen des verbi finiti: *män anı körgön âmäs* (Alt.) *ben onu görmedim* - я его не видѣлъ - *ich habe ihn nicht gesehen*; *män ā yaman ätkän âmäs* (Tel.) *ben ona kötülük yapmadım* - я ему дурного не дѣлалъ - *ich habe ihm nichts Schlechtes gethan*; *aşpöz ölträy dâp zar bilän öltürgän âmäs ikän* (Tar.) *aşçı onu (kadın) kasten öldürmedi* - поварь не убилъ ее съ намѣреніемъ - *der Koch hatte sie nicht mit Absicht getödtet* (P. d. V. VI, 48,16); *kijidän uqқан âmäs* (Tel.) *O bunu halktan duymadı* - онъ не слышалъ этого отъ людей - *er hat dies nicht von den Leuten gehört*; *oļ āsüyünär âmäs* (Tel.) *O buna sevinmeyecek* - онъ этому не будетъ радоваться - *er wird sich darüber nicht freuen*.

4) Teleütçe'de bazen ulaçla birlikte partisip yapar - иногда въ

Телеутскомъ соединяется и съ дѣепричастіемъ, для образования причастія - manchmal verbindet es sich auch im Teleutischen mit dem Gerundium zur Bildung von Participien: *oçno nä körünä nä körünä âmästî görüben ve görümeven her şey* - все видимое и невидимое - alles Sichtbare und Unsichtbare (P. d. V. I, 138,25).

âmäş: âmāsh [Şor. W., крş. *äbäş*.]

küçük bir şey, bez parçası, kama, talaş, kıymık, bir banknot - небольшая вещь, доскутокъ, щепка, кредитный билетъ - ein kleines Ding, Läppchen, Keil, Span, eine Banknote; *bir âmäş* bir ruble - одинъ рубль - ein Rubel; *üştün âmäji* üç rublelik banknot - трехрублевый билетъ - ein Dreirubelschein.

âmäsä: âmäcä [Kom. (233), = Far. *همیشه*]

daima - всегда - immer.

âmäşlä: âmäwlä [Şor., < *âmäş + lä*]

yalnız bir tanesi - одинъ только - nur einer.

¹âmäy: ¹ämäi [Tel. Alt.] = *ebäy*.

âmäylän-: âmäjlän (v) [Tel., < *ämäy + lä + n*]

uydurulmak, uymak, katılmak - принаравливаться, приспособляться - sich anpassen, fügen.

âmäylü: âmäjly [Tel., < *ämäy + lü*]

uygun, uyumlu, becerikli - удобный, ловкій - passend, geschickt.

âmäzä: âmäzä [Tel., *eksikli eylem ä'nin şart kipinin olumsuzu* - *condit. negat. des*

verbi defect. ä]

oġ ämäzä eğer değilse , böyle, ya da, daha çok - если не - то, или, либо - wenn nicht - so, oder, vielmehr; (*taġkandı*) suğa *oġ ämäzä sütkä çäyüŕ yidilär* Talkanı su ya da sütle karıştırır ve onu yerler - они разводят талокно въ водѣ или въ молокоѣ и ѣдятъ его - sie rühren den Talkan in Wasser oder Milch ein und essen ihn (P. d. V. I, 155,25).

ämçäk: **ämçäk** [Alt. Tel. Tar., امچاک (Çağ. †→emçäk), <äm- + çäk]

kadın memesi (inek vs. meme uçları) - женская грудь (титки) - die Brust der Frau (die Zitzen am Euter); *ämçäk bata* memede çocuk - грудной ребенокъ - das Brustkind.

ämçäk: **ämçäk** [Şor. Leb. Az. امچک ħmtĥ; (Osm.)]

1) = *ämçäk; ämçäk värmäk* (Az.) çocuk emzirmek - кормить грудью - ein Kind säugen.

2) (Osm.) *düdük ucu* - мундштукъ у чубука - die Pfeienspitze.

ämçäktä-: **ämçäktä (v)** [Tel. W., <*ämçäk + lä*]

meme ile beslemek - кормить грудью - an der Brust nähren.

ämçäktik: **ämçäktik** [Leb. Şor.] = *ämçäktü.*

ämçäktü: **ämçäktü** [Tel.]

memeli, memesi olmak (kadınlar için) - имѣющаѣ грудь - eine Brust habend (von Frauen).

ämçi: **ämçi** [Tar. (*ämçi*) Alt. Tel., امچى ايمچى (Çağ. bkz. *ämäçi*)]

doktor - врачъ - der Arzt; *ämçi kiji* (Alt.) aynısı - id. {ED 156b

emçi}

ämçi: **ämçi** [Leb. Şor.] = *ämçi.*

ämçik: **ämçik** [امچیک (Osm.)] = *ämçäk.*

¹äm dä-: **¹äm dä (v)** [Alt. Tel., <*äm + lä*] = *ämlä*

ilaç vermek, iyileştirmek - дать лекарство, вылечить - Arzenei geben, heilen; *ämçi kiji pu köyöndü ämdär yazır atğın!* (Alt.) ey doktor, bu tavşanı iyileştir - o врачъ, вылечи этого зайца! - o Arzt, heile du diesen Hasen! (P. d. V. I, 20,351).

äm däği: **äm däği** [Şor., <*äm (= äp) + dä + gi*]

ev kadını, kadın - хозяйка, жена - die Hausfrau, Frau.

äm däğilik: **äm däğilik** [Şor., <*äm däği + lik*]

evli - женатый - verheirathet.

äm dzäk: **äm dzäk** [Küer.] = *ämçäk.*

¹äm dän-: **¹äm dän (v)** [Tel.]

ilaç almak iyileşmek - лечиться, принимать лекарство - sich heilen, Medizin einnehmen.

¹äm dändir-: **¹äm dändir (v)** [Tel., <*äm dän + dir*]

kendisine ilaç verdirmek, kendisini iyileştirmek - дать себя вылечить - sich Medizin geben lassen, sich heilen lassen.

äm dzi : **äm dzi** [Küer.] = *ämçi.*

¹äm di: **¹äm di** [Alt. Tel. Leb. Tar. Kom. Az., امدى (Çağ. †→³emdi), امدى (Uyg.), krş. *äm, indi*]

şimdi, şu anki zaman - теперь, теперешнее время - jetzt, die jetzige Zeit; *äm didän arı* (Kom. 67) şimdiden itibaren, bundan sonra - послѣ этого - von jetzt ab., *äm didän käyri* (Kom. 68) id.; *könül pãrdim*

ämdi anıñ yoñğa (Uyg.) gönül verdim şimdi onun yoluna - я теперь на дорогу его обратилъ умъ - ich habe jetzt den Sinn auf seinen Weg gerichtet (K. B. 12,19); *kıs ämdi Atayn Sayn Sałam potıp, äki qadıttu potıp ayına yanıp yürüb-ıdı* kız şimdi Altay Sayn Salam'dır, iki kaarısı var ve eve döndü - теперь дѣвица стала Алтайнь Сайнь Саламомъ, имѣла двухъ женъ и возвратилась домой - das Mädchen war jetzt Altain Sain Salam, hatte zwei Frauen und kehrte nach Hause Zurück (P. d. V. I, 16,210).

ämdigäçä: **ämdigäçä** [امديگچه (Çağ.), < *ämdi* + *gä* + *çä*]

şimdiye dek - до сихъ поръ - bis jetzt.

ämdihî: **ämdihî** [Tel., < *äm* + *di* + *gi*]

şimdiki - теперешній - jetztig; *ämdihîdän äki artıq, ozogıdan on artıq potdı* о, şimdiden iki kat eskiden on kat daha iyi olmuştu - онъ сталь два раза лучше чѣмъ теперь и десять разъ лучше прежняго - er wurde zwei Mal besser als jetzt und zehn Mal besser als früher (P. d. V. I, 95,337); *ämdihî kündärdä* (Tel.) şimdiki günlerde - въ эти дни - in den jetzigen Tagen; *ämdihî payramında* (Tel.) şimdi başlayan bayram gününde - въ наступающій праздникъ - an dem jetzt beginnenden Feiertage.

ämdik: **ämdik** [Alt. Tel.]

başıboş, yabani, eğitilmemiş, binilmemiş - дикій, безпокойный, недрессированный, невыѣзженный - unbändig, wild,

nicht abgerichtet, nicht eingeritten.

ämdir-: **ämdir** (v) [Osm. Kün., < *äm* + *dir*] = *ämzir*.

ämdü: **ämdü** [Tel., < *äm* + *lū*]

ilaçlı, ilacı olmak, iyileştirme gücü olan - имѣющій лекарство, имѣющій лечебную силу - Medizin habend, heilkräftig.

ämgä-: **ämgä** (v) [اَمْغَا (Uyg.), 苦 (Uyg.-Çin. Wrt. 86,b), *ägmä*'nin metatezi - Metathes. für *ägmä*, *äñmä*, eigentl.: bükme - sichbeugen, kriechen, krş. *emä*, *ämäk*, *ämgäk*, *ämhâk*]

eziyet çekmek, kendine eziyet etmek - быть мучимымъ, измучиться - gequält, geplagt sein, sich plagen; *tilin ämgämiş är nägü dâr äjit! dilinden muzdarip adamın dedğini dinle!* - слушай, какъ говорить мучимый языкомъ челоуѣкъ! - höre, wie der von der Zunge geplagte Mann spricht! (K. B. 17,6); *könül sirri açma sözün tägmägä - kaht açtıñ ärzä özün ämgägä! gönlünde yatan sım sözlere döküp herkese açma, sımni açarsan bundan sen kendin ac çekersin* - не открывай тайны сердца словами всѣмъ, если ты ее откроешь, ты самъ будешь мучиться! - eröffne nicht das Geheimniss des Herzens mit Worten Allen, wenn du es eröffnest, wirst du selbst leiden! (K. B. 123,19); *tadıqñı tiläp är, kör ämgär qadıq zevk peşinde koşan adam, gör ki yoğun acılar çekmek zordadır* - мужъ, который жаждетъ наслаждений, смотри, сильно измучится - der Mann, der Genüsse erstrebt, sieh, hat heftige Leiden zu erdulden (K. B. 34,10). {Ligeti 1966,

s. 134}

²ängäk: **²ängäk** [Kom., امكاك (Çağ. †→³emgäk), سدىف (Uyg.), אַמְגַּאק (Kar. L. T.), < ängä + k]

1) çocuğun emeklemesi - ползание дѣтей - das Kriechen der Kinder (L. T. اوغلانچغلك يورمازدن اول (امكادكلرينه درلر).

2) çaba, eziyet, zahmet, zulüm, baskı, acı - трудъ, хлопоты, мучение, бѣда - die Anstrengung, Qual, Plage, das Drangsal, die Leiden; *säni koıdı tün kün pu ängäk pilä gece gündüz bir başna gam ve keder yükliydü* - тебя онъ желалъ днемъ и ночью съ этими страданіями - dich hat er Tag. und Nacht unter diesen Sorgen ersehnt (K. B. 12,8); *kiji ängäk ätsä saña ätsä aş - kuruq kotma ängäk anı kıtma paş (taş?)!* biri sana yiyecek sağlamak için zahmete katlanırsa onun emeğini boşa çıkarma, onu kırma - если человекъ старался и приготовилъ пищу, не оставь его труды даромъ, не обижай его! - wenn Jemand sich abmüht und für dich Speisen bereitet, so lass seine Mühen nicht umsonst sein, kränke ihn nicht! (K. B. 131,16); *yıl ay tutkunı potum ängäk pilä yıllara aylara tusağın skırtı ile* - я прикованъ къ годамъ и мѣсяцамъ со страданіями - ich bin an die Jahre und Monate gefesselt mit Leiden (K. B. 23,4); *ängäk ölümgä azam yoluna tiläp kirdi* (Kom. 219,7) kendi isteğiyle skırtıya ve ölüme doğru insani yola koyuldu - къ страданіямъ и къ смерти онъ вошелъ по своему желанію, по человекской дорогѣ

- zu Leiden und zum Tode hat er sich nach eigenem Wunsche, auf menschlichem Wege begeben; *ängäk tarttı, kim bizlär arıtanahı* (Kom. 214,6) *bizler annahm diye eziyetlere tahammül etün* - ты терпѣль страданія для того, чтобы мы очистились - Qualen hast du erduldet, damit wir rein werden.

ängäklä-: ängäklä (v) †→emgäklä- [امكاكلماک (Çağ.), < ängäk + lä]

¹ängäklük: **¹ängäklük** [سدىف (Uyg.), < ängäk + lik]

zahmetli, eziyetli - трудящійся, страдающій - mühevoll, leidvoll.

²ängäklük: **²ängäklük** [אַמְגַּאק (Kar. L.), < ängäk + lik]

eziyet, acı çekme, yoksunluk, yoksulluk, sefalet - страдание, нужда - das Leiden, das Elend; *ki çıkmaydı topraktan avantık muft da yärdän bitmäydi ängäklük topraktan dışarıya felaket çıkmıyor ve yeryüzünde yoksunluk boy atmıyor* - изъ пыли не выходить несчастье и изъ земли не поднимается нужда - aus dem Staube kommt nicht heraus das Unheil und aus der Erde spriesst nicht das Elend (H. 5,6).

ängän-: ängän (v) [Kom.,(Uyg.), < ängä + n]

eziyet çekmek - мучиться - sich quälen; *tandıknı tiläp kör ängänür* (sözlükte *ängär* yerine düzelti yapılmış) - in der Glosse statt *ängär* verbessert) *kadık zevk peşinde koşanın, çok çekeceği vardır* - кто домогается наслаждения, страшно мучится - wer Genüsse erstrebt, hat viel zu leiden (K. B. 34,10); *ängänip*

tärläp, kıynatıp (Kom. 134) kendine eziyet ederek, terleyip kendini yorarak - мучаясь, потѣя и трудясь - sich quälend, schwitzend und sich abmühend; *könjül ämgänip* (Çağ.) derdi, kederi olarak - огорчаясь - Sorgen und Kummer habend.

ämgät-: ämgät (v) [ایمکاتماک (Çağ. †→emgät-), (Uyg.), <ämgä + t]

eziyet etmek, çektirmek - мучить - plagen, quälen; *mäni ämgädür til ädi-ök tälil* dil bana büyük eziyetler verir - меня страшно мучаетъ языкъ - sehr heftig plagt mich die Zunge (K. B. 17,4).

¹ämhäk: ¹ämbyäk [Tel., krş. änmäk] = ämgä

1) sürünme, emekleme - ползание - das Kriechen.

2) tepe, saç ayırma çizgisi - темя - der Scheitel.

ämhäktä-: ämbyäktä (v) [Tel., < ämgäk + lä]

emeklemek (çocuklar için)- ползать (о дѣтяхъ) - kriechen (von Kindern).

ämhäy: ämbyäi [Tel. Küer.]

tepe, başın tepesi, saç ayırma çizgisi, saç tepesi, saçadöner - темя - der Scheitel, Wirbel auf dem Kopfe.

ämi: ämi [Leb.] = äm, ämdi

şimdi - теперь - jetzt.

¹ämik: ¹ämik [Tel. W.]

dünyanın sonunda Erlik'in, ona kulluk eden insanlar üzerine dizedi tel - проволока, на которую Эрликъ при кончинѣ вѣка будетъ нанизывать преданныхъ ему людей - der Draht, auf dem Erlik am Ende der Welt die

ihm ergebenen Leute aufreicht.

²ämik: ²ämik [امیک (Osm.)]

iltihaplı yara - гнойная рана - eine eiternde Wunde.

³ämik: ³ämik [سجف (Uyg.), < äm + k]

iç açıcı, iyileştirici, yararlı - благий - wohlthuend, heilsam; *yağıs yär tanur ärdi kıtkı ämik* kara toprağı ve onun iyileştirici tabiatını tanırdı - онъ зналъ черную землю и благовую ея природу - er kannte die schwarze Erde und ihre heilsame Natur (K. B. 12,17); *ködürmä, payıtma äzis öktämin - ağı kıtkı şaksis saña ot ämik* kötüyü (kötü olan kimseyi) yüceltip bollukla zenginleştime, o muhakkak ki iyileştirici ilacı zehire dönüştürecektir - не возвышай и не обогащай изобилиемъ злаго чловѣка, онъ непременно превратить полезное лекарство въ ядъ - erhebe nicht und mache nicht reich mit Ueberfluss den Schlechten, er wird sicherlich die heilsame Medizin in Gift verwandeln (k. B. 157,8).

ämik: ämiṛ [Soy.]

süt kardeşi - молочный братъ - der Milchbruder.

¹ämil: ¹ämil [Tel., krş. ämä]

çekirdek, öz (ağaçlar için) - ядро, сердцевина, мозгъ - der Kern, das Mark (von Bäumen).

²ämil: ²ämil [Tel.] = ämä

maharet - ловкость - die Geschicklichkeit.

⁴ämil-: ⁴ämil (v) [Tar., املك hmuṣmḥ; (Osm.), ایميلمک (Çağ. †→⁵emil-), < äm + l]

emilmek - быть сосомымъ, сосаться - gesogen werden; *soṭ*

māmāsi ämilmäyor sol meme emilemiyor - лѣвую грудь нельзя сосать - die linke Brust kann nicht gesogen werden; *ämzik ämilmäyor* emzik emilemiyor - нельзя сосать рожокъ - das Saughorn kann nicht gesogen werden.

ämildäş: **ämildäw** [Tar., ایمیلداش (Çağ. †→ **emildäş**), < *ämil* + *däş*]
 süt kardeşi (süt bacısı) - молочный братъ - der Milchbruder (die Milchschwester); *Saypül Mälikniñ ämildäşi bir munça ekin bir қuruққа çikri* Seyfülmülk'ün süt kardeşi bir süre yüzdükten sonra karaya çıktı - (Tar.) молочный братъ Сейфуль Мюлька нѣсколько поплавалъ по водѣ и вышелъ на сушу - der Milchbruder des Seiful Mülk schwamm eine Weile, dann kam er an's trockene Land (P. d. V. VI, 101,7); *Bädälvāniniñ ämaldäşini siñnim dādī* (Tar.) Bedelwani'nin süt bacısına bacı dedī - онъ назвалъ молочную сестру Бедельвани сестрою - er nannte die Milchschwester der Bedelwani Schwester (P. d. V. VI, 103,22).

ämin: **ämin** [Çağ. Sart. Kom., ḥmun (Osm.), سمين (Uyg.), מִינִי (Kar. L.), < Ar. امين]

1) kesin, güvenilir, emin olunur - вѣрный, навѣрно - sicher, zuverlässig, sich verlassend; *ämin otmaқ* (Osm.) güvenilir olmak - быть увѣреннымъ - versichert sein; *ämin putza äl putni andın azıқ* mutlaka halk ondan yarar sağlayacaktır - навѣрно народъ въ немъ найдеръ выгоду - unbedingt

wird das Volk von ihm Vortheil haben (K. B. 78,21); *abañ tostiñ ärzä ämin potmağul* (Uyg.) arkadaşım da olsa ona güvenme - хотя онъ и другъ твой, не водеряй ему! - wenn er auch dein Freund ist, vertraue ihm nicht! (K. B. 5,13); *tınç da ämin* (Kar. L.) sakin ve güvenilir - спокойный и безопасный - ruhig und sicher (H. 12,5).

2) (Osm.) müfettiş, levazım albayı - инспекторъ, интендантъ, повѣренный - der Inspector, Intendant; *ataу ämini* albay - подполковникъ - Obristlieutenant (= *askär ataуını қarışан zabit*, Kún.); *gümruk ämini* gümrük müdürü - управляющій таможеню - der Zolldirector; *zärp hanä ämini* darphane müdürü - смотрител монетнаго двора - der Münzinspector.

3) (Çağ. Sart.) başkan, belediye başkanı - начальникъ, городской голова - der Chef, der Bürgermeister; *Samarkantniñ ämini* Semerkant belediye başkanı - Самаркандскій городской голова - der Bürgermeister von Samarkand; *şahr ämini* (Osm.) şehir yöneticisi - управитель города - der Stadtverwalter. {Steingass 102b emīn}

äminä: **äminä** [Tel., < *ä* + *mi* + *nä* (?)]
 öyle değil mi?, belki, muhtemelen - не такъ-ли? вѣроятно есть - ist es nicht so? vielleicht, wahrscheinlich; *pu slärdiñ yoқ äminä, slär қursağıғарни nä bilä*

azranıp yazığar? muhtemelen ekilmeye uygun toprağınız yok, peki kamınızı neyle doyumaktasınız? - вѣдь у васъ вѣроятно нѣтъ земли, годной для паханія, чѣмъ же вы питаетесь? - ihr habt wahrscheinlich kein Land, das zum Ackerbau taugt, womit ernährt ihr euch nur? (P. d. V. I, 130,4); *slärđiñ üyüñhârdä Kıdayđiñ sümädi par äminä amniñ tüñürü nāräk turat?* görüldüğü üzere evlerinizde Tanrı'nın resimlerini buldumaktasınız, peki şaman davullarının burada ne işi var? - у васъ же въ домахъ, какъ видно, есть образа, почему находится здѣсь и шаманскій бубень? - ihr habt doch, wie man sieht, Gottesbilder in euren Häusern, wozu sind denn auch die Schamanentrommeln da? (P. d. V. I, 130,17).

äminlik: äminlik [Kom., سِدِينِيك (Uyg.), אָמִינְלִיכְ (Kar. L. T.), < *ämin* + *lik*]

güvenlik - безопасность - die Sicherheit; *äminlik yärlär* (Osm.) güvenli yerler - безопасныя мѣста - sichere Oerter (= *rahat olan yärlär, korkusuz otmayan yärlär*, Kún.); *o orman äminlik-tir* (Osm.) o orman (geçmek için) tehlikesizdir - этотъ лѣсъ безопасенъ - dieser Wald ist gefahrlos (zu passiren); *äminlik otur* (Osm.) bu tehlikesizdir - это безопасно - das ist gefahrlos; *äminlik bilä* (securiter Kom. 71) güvenle - безопасно - sicher; *äminlik turur äldä ançlık turur* (Uyg.) güvenlik vardı halkta ve huzur - безопасность была въ народѣ и спокойствіе - Sicherheit war beim

Volke und Ruhe (K. B. 163,2); *äminlik* (سِدِينِيك) *kıyanat pilä katmağıt!* güvene hiyanet katma - не соединяй довѣріе съ невѣрностью! - füge nicht Zutrauen und Treulosigkeit zusammen! (K. B. 157,18); *äminlik bilä tınç yatqay ädiñ!* (Kar. L.) güvenli ve sakin bir biçimde yatacđın! - ты лежалъ-бы въ безопасности и спокойно! - würdest du sicher und ruhig liegen! (H. 11,18).

ämints: äminu [Kom., krş. *abınç*]

güven, rahatlık, sükunet - безопасность, спокойствіе - die Sicherheit, Ruhe; *ämints yäri bołğan, är yüzünü äts körmägän!* sen ki o güvenli yerdesin ve hiçbir erkeğın yüzünü görmemişsin - ты, которая составляешь мѣсто спокойствія и не видала лица мужчины! - die du der Ort der Sicherheit bist und keines Mannes Antlitz gesehen Hast! (Kom. 205,1).

1ämir: 1ämip [Kır. Bar., Ardından ünli ile başlayan bir ek gelmiyorsa Osm'da da Kún'a göre *ämir* söylenmektedir, krş. *ämri*; = Ar. - auch im Osm. nach Kún. ämir gesprochen, wenn kein vokalisches anlautendes Affix darauf folgt, vrgl. *ämri*, = Ar. أمر]

1) (Bar.) emretme - приказание - das Befehlen; *ämri kıtdı* emretti - онъ приказалъ - er hat befohlen.

2) (Kır.) iktidar, irade - могущество, воля - die Macht, der Wille; *ämrim bar bunu yapmaya muktedirim, yapmaya gücüm var* - я въ состоянїи это сдѣлать - ich habe die Macht es zu thun; *ämri bołmadı!*

izin yok, bu yasak - это не дозволено! - das ist nicht erlaubt!

3) (Kir.) mahkeme kararı - судобнео рѣшение - die gerichtliche Entscheidung; *pī āmir ättimä?* bir karar verdi mi? - рѣшилъ-ли Бйй это дѣло? - hat der Bi die Entscheidung gefällt? *cağsı āmir şıktıma?* olumlu bir karar aldın mı? - состоялосьли благоприятное рѣшение? - ist eine günstige Entscheidung gefällt worden?

2āmir: **2āmir** [אִמִּיר (Kar. L.) = *ömür* hayat, *yaşam* - жизнь - das Leben.

āmirä-: **āmirä (v)** [Tel., krş. *āmrän*] dilemek, *yalvarmak*, *içten dilemek* - умолять, умильно просить - flehen, inständig bitten.

āmiräk: **āmiräk** [Tel., krş. *amirak, ämläk*] *āmiräk içtū* yufka yürekli - мягкосердечный - weichherzig.

āmirik: **āmirik** [Tel. W.] zarar verilmiş kap, örneğin kenarı veya kulbu kırılmış tas - поврежденная посуда, напр. чашка съ отбитымъ краемъ или ручкою - ein beschädigtes Gefäß, z. B. eine Tasse, deren Rand oder Henkel abgeschlagen ist.

āmirlik: **āmirlik** [אִמִּירְלִיק (Kar. L.), < *āmir* + *lik*] = ömürlük ebediyet, sonsuzluk - вѣчность - die Ewigkeit, *bīligi anın āmirlik bīliktî* onun gücü sonsuz bir güçtür - его власть есть влатсь вѣчная - seine Macht ist eine ewige Macht (D. 3,32).

āmirtaş: **āmirtaş** [Alt., < *āmir?* +

tāş]

üst üste binmiş kayalar, sarkan kaya- нависшая скала - ein überhängender Felsen.

1āmiş: **1āmiş** [اشمك (Osm. Kún.), < *ām* + *ş*]

emzirme, emiş - сосание - das Saugen; *bir āmiştä südü bitirdi* bir emişte sütü bitirdi - въ одинъ приемъ онъ высосалъ все молоко - mit einem Saugen hat er alle Milch ausgesogen.

1āmîs-: **1āmîc (v)** [Tel. Soy. KÜR.] = *āmit*.

2āmîs-: **2āmîş (v)** [اشمك (Osm.), < *ām* + *ş*]

memeden emmek, meme almak, emmek - брать грудь, сосать - die Brust nehmen, saugen.

3āmîş: **3āmîş** [Tel. Alt., *eksiki eylem-â'nin geçmiş zaman ortacı, yalnızca ortaç anlamı olmayan bağımsız bir biçim olarak karşımıza çıkar* - part. perf. des verbi defect. ā, nur als isolirte Form ohne Participial-Bedeutung auftretend]

doğru, görüldüğü üzere - вѣрно, вѣроятно - es ist richtig, es scheint; pis *Çoşmannın kırıp-yatқан üzû pu potboy-ğaydat āmiş tär podonıp äjip kälzäbis* açıkça Çoşma'nın çıkış kaynağı olduğunu düşünüyorduk ve bu tarafa kürek çekiyorlardı - мы думали, что именно это есть устье Чолышмана и потому сюда гребли - wir dachten, dass dies offenbar die Mündung des Tscholyschman sei und ruderten hierher (P. d. V. I, 149,7).

āmîşkäk: **āmîşkäk** [Tel. Alt., < *āmîş* +

käk]

düdüğün ağızlık kısmı -
мундштукъ у чубука - das
Mundstück der Pfeife.

ämiskik: ämicik [Soy., < *ämis* + *kik*]

biberon - рожокъ, соска для
дѣтей - ein Saughorn für Kinder.

ämişnä: ämişnä [Alt. Tel., < *ämiş* +
nä]

her halde, olasılıkla - вѣроятно,
же - wohl, etwa; *pis kaytqay ämişnä
täp körüp yattibis öylece yatmış orada
muhtemelen nelerin vuku bulacağına bakıyorduk* -
мы лежали тамъ и смотрѣли, что
то будетъ - wir lagen da und sahen
zu, was wohl da geschehen würde
(P. d. V. I, 145,4).

ämüt-: ämit (v) [Tar., < *äm* + *t*]

emzirmek - давать сосать,
кормить грудью - säugen; *ana
balesini ämitti* anne, çocuğunu
emzirdi - мать кормила своего
ребенка грудью - die Mutter säugte
ihr Kind.

¹ämiz-: ¹ämiz (v) [Tar., ایمیزماک (Çağ.

†→**emiz-**), אִמִּיזְמִיכ (Kar. L. T.)] =
ämis. {ED 165a *émiz-*; Sang. 78
émiz-}

ämizäk: ämizäk †→**emizik** [ایمیزاک
(Çağ.), < *ämiz* + *äk*]

ämizdir-: ämizdir (v) [אִמִּיזְדִּירְמִיכ (Kar.
L.), < *ämiz* + *dir*]

emzirmek - велѣть кормить
грудью - säugen lassen; *kältirivçisi
da kiplävçisi onu doğuran emziten ve
saglamak* - который ее родиль,
вѣлелъ ее вскормить и укрѣпилъ
ее - der sie gezeugt hat, sie hat
säugen lassen und sie befestigt hat
(D. 11,6).

ämlä-: ämlä (v) [Kom., ایلامک (Çağ.
bkz. ²*ämlä-*), املک (Uyg.)]

iyileşmek, sağlığına kavuşmak -
лечить - heilen; *pu soğtuğ ik ot pir
odı yok ämi* - *anı ämläyümäs*
(.....altında hatalı olarak yazılmış
- unter ist fehlerhaft ???
geschrieben) *pu acun kamı* (Uyg.)
cimrilik çaresi olmayan bir hastalıktır, bu dünyadaki
hiçbir şaman onu iyileştiremez - жадность
есть болѣзнь, противъ нея нѣтъ
лекарства, шаманъ этого міра не
можетъ излечить ее - der Geiz ist
eine Krankheit, gegen die es kein
Heilmittel giebt, es vermag sie kein
Schaman dieser Welt zu heilen (K.
B. 76,31). {ED 161a emle-}

¹ämläk: ¹ämläk [املاک (Osm.)] = *äbläk*.

²ämläk: ²ämläk [Kumd. W., krş.
ämiräk]

yumuşak kalpli, merhametli -
мягкосердечный, сострадательный
- weichherzig, mitleidig.

ämlät-: ämlät (v) [املات (Uyg.), <
ämlä + *t*]

iyileştirmek - заставить
вылечить - heilen lassen; *sän ämlät!*
iyileştirmeyi emret! - заставь
вылечить! - befiehl zu heilen!

¹ämlük: ¹ämlük [املوک (Çağ.), < *äm* + *l*
+ *ük*]

sağlıklıken ineğin altına konan doldurulmuş
buzğa derisi - набитая телячья шкура,
которую ставятъ подъ корову,
чтобы она дала себя доить - ein
ausgestopftes Kalbfell, das man
unter die Kuh legt, damit sie sich
melken lasse. {Sang. 27 *ämükdäs*}

²ämlük: ²ämlük [املوک (Çağ.)]

meyve - какой-то плодъ - eine

Frucht. {?}

¹ännä-: ¹әннә (v) [Şor. Leb., < *äm* + *lä*] = *ämlä*.

¹ännän-: ¹әннән (v) [Şor. Leb.] = *ämdän*.

¹ännändir-: ¹әннәндір (v) [Şor. Koyb.] = *ännändir*.

ännik: әнник [Leb. Küer.] = *ändik*.

äm: әмр [Krm. Kaz., һме (Osm. Az.), = Ar. امر krş. *ämir*]

1) emir, direktif - приказание, повелѣніе, указъ - der Befehl, das Gebot, Decret, die Verfügung; *ämriniz baş üstünä!* (Osm. Kún.) emriniz baş üstüne - слушаюсь! - zu Befehl! *ämр buyurmaқ* (Osm.) emretmek - приказать - befehlen; *ämр алмақ* (Osm.) emir almak - получить приказание - einen Befehl erhalten; *ämр värmäk, gätirmäk* (Osm.) bir emir ulaştırmak - дать приказание - einen Befehl erlassen; *ämrinizä hazır-ım* (Osm.) emrinizi bekliyorum - я ожидаю ваше приказание - ich erwarte Ihren Befehl; *ämri āli* (Osm.) sultan buyruğı - императорскій ферманъ - kaiserlicher Ferman; *yođ ämri* (Osm.) pasaport - паспортъ - der Pass; *ämр ätmäk* emir vermek - приказать - befehlen; *ämр sultanın-dır* (Osm.) emir sultanımızdır (resmî yazışmalarda kararış sözüdür) - приказание надлежитъ нашему Султану (конецъ официальныхъ бумагъ) - der Befehl gehört unserem Sultan (Schlussformel offizieller Schriftstücke); *ämр kıtdı* (Kaz.) o emretti - онъ приказалъ - er hat

befohlen; *ämр boyunça* (Krm.) emre göre - согласно приказанию - dem Befehle gemäss.

2) (Az. Osm.) olay, şey, durum, mesele - дѣло, обстоятельство, случай - die Sache, der Umstand, Fall; *bu ämrdä o sizä istä'ät äylär* bu durumda o sizin emrinizi dinlemeyecektir - въ этомъ случаѣ онъ не повинуется вамъ - in diesem Falle wird er Ihnen nicht gehorchen; *ävāli ämrdä* ilk seferde, başlangıçta, въ первомъ случаѣ, въ началѣ - beim ersten Falle, im Anfange.

²ämrän-: ²әмрән (v) [امرانمك (Osm. veralt.)]

arzulamak - желать - wünschen.

¹ämşi-: ¹әмши (v) [Tel.]

sarkmak - повѣсить, висѣть - herabhängen (instr.).

ämşit-: әмшит (v) [Tel., < *ämşi* + *t*]

sarkıtmak - повѣсить - herabhängen lassen; *ärin ämşittî* o dudaklarını sarkıttı - онъ повѣсилъ губу, надуль губу - er liess die Lippen herabhängen.

ämşäk: әмшәк [Kom.] = *ämçäk*.

ämtik: әмтік [Tel.] = *ämirik*.

ämtir: әмтір [Tel., < *ä* + *mä* (*miş*) + *tir*]

şarttır, olmalıdır - есть, навѣрно есть - es ist unbedingt; *Çolışmanın çadının pir üzû ämtir* bu gerçekten Çolışman'ın çıkış kaynaklarından biriydi - это дѣйствительно было одно изъ устьевъ Чолышмана - das war richtig eine der Mündungen des Tscholyschman (P. d. V. I, 149,8);

poş mäjälîk kıymıktap yürdü, kälzä, kıs pała ämtir orada bir tümseğın kendiliğinden kımıldadığını gördüler yakına gittiler (ve gördüler) o bir kız çocuğuydu - тамъ двигается холмъ, когда подходили (видѣли), что это дѣвица - ein Hügel bewegt sich dort frei, sie kamen näher (und sahen) es war ein Mädchen; *körünüp yatқан otko kälzäbîz kiji yoқ ämtir* daha önce gördüğümüz ateşin yanına vardığımızda orda artık kimse yoktu - когда мы подъѣхали къ огню, который раньше видѣли, никого не было - als wir zum Feuer, das vorher zu sehen war, kamen, war Niemand da (P. d. V. I, 149,10); *қан uluzûnpir tutқан* - *Қазақ п̄йі küç ämtir* ülkeyi tek başına yöneten Rus Çarı iktidar sahibidir (güçlüdür) - Царь русскій, который управляетъ одинъ государствомъ, силенъ - der russische Zar, der das Reich allein regiert, ist mächtig (P. d. V. I, 200,17).

ämtirik: ämтірік [Tel.] = *ämtik, ämirik.*

¹ämzä-: ¹ämzä (v) [Kız. Şor., امزمك (Osm.), < *äm + zä*, krş. *ämizä*]

1) (Şor.) tane, hububat galalamak (kuşlar için) ot yemek, yolmak (bitki yiyeen hayvanlar için) - клевать кормъ (о птицахъ), щинать траву (о животныхъ) - Körner aufpicken (von Vögeln), das Gras rupfen (von Pflanzen fressenden Thieren).

2) Kız.) yemek - ѣсть - essen.

3) (Osm.) emmek - сосать - saugen.

¹ämzäk: ¹ämzäk [Tel. W., < *äm + zäk*] şifa verici, yararlı - лекарственный, полезный - heilbringend, nützlich, officinell.

²ämzäk: ²ämzäk [امزك (Osm.), < *ämzä + k*]

herhangi bir kap boğazı - горлышко посуды - der Hals eines Gefässes.

ämzik: ämзик [امزیک (Osm.), < *äm + zik*] = *ämçäk* ya da - oder = *ämzäk*

1) emzik, biberon (çocuklar için) - рожокъ, которымъ кормятъ дѣтей - ein Saughorn, eine Saugflasche (für Kinder) (= *çocukların süt içmek için kullandı'ı alât, bu alâtin başı*, Kún.); *ämziyi sırmaқ* biberonu kırmak - сломать рожокъ - die Saugflasche zerbrechen.

2) düdüğün ağızlık kısmı - мундштукъ у чубука - die Pfeifenspitze.

3) boyun, boğaz, bir kabın boynu - горлышко, носикъ у посуды - der Hals, die Tülle, Schneppe eines Gefässes; *ibrik ämziyi id.*

ämzikli: ämзикли [امزیکلو (Osm.), < *ämzik + li*]

1) emzikli, biberonla beslenen (çocuklar) - кормленный посредствомъ рожка - mit der Flasche genährt (von Kindern); *ämzikli çocuk* (= *ämziktän ämän çocuk* Kún.).

2) gaga, kap boğazı, boyunlu şey (kap ,şişe) - что имѣеть горлышко, носикъ (посуда, бутылка) - was einen Schnabel, eine

Tülle, Schneppe, einen Hals hat (Gefäss, Flasche etc.).

ämzir-: ämzip (v) [Az., امزرمك (Osm.) < ämzä + ir]

1) emzirmek, meme vermek - дать сосать, кормить грудью - die Brust geben, säugen; *çocū ämzirdin-mi?* (Osm. Kún.) çocuğu emzirdin mi? -кормила-ли ты ребенка? - hast du das Kind gestillt?

2) emmek, sömürmek (para, hediye) - высосать, выжать (деньги, подарки) - aussaugen, auspressen (Geld., Geschenke).

ämzū: ämzū [Tel. W., < ämzä + ū] = ämzäk.

¹än: ¹än [Tel. Leb. Küer. Krm., ان , ان , ان , ان (Osm. Az.) ان (Çağ. † → ²en), ان (Uyg. † → ig)]

1) (östl. Dial.) bir şeyin temel yapısı - главная часть предмета - der Haupttheil, Hauptbestandtheil eines Dinges.

2) (kumaşın) eni - ширина (материю) - die Breite (eines Stoffes); *kāliñdiñ äni pir arşınğa yätpäs* (Tel.) peluşun eni bir arşından daha azdır - ширина плиса меньше ондого аршина - der Plüsch ist weniger als eine Arschine breit; *bir än* (Osm.) bir en - одна ширина - eine Breite; *äninä boyuna* (Osm.) enine boyuna - по ширинѣ и длинѣ - der Länge und Breite nach; *äni sonu* (Osm.) eni sonu - наконецъ - kurz und gut; *qumaşın äninçä kăstî* (Osm.) kumaşı boyuna kesti - онъ разрѣзалъ материю по длинѣ - er schnitt den Stoff der Länge nach.

3) (östl. Dial.) bir kişiye düşen pay, üleş - часть, получаемая при дѣленіи, пай - Theil, der bei der Theilung auf Jemand fällt, Antheil.

4) (Uyg. † → ig; bkz notlar)

³än: ³än [Bar. Kir.] = *iñ, in.*

⁴än: ⁴än [ك , ان (Osm.)] = *än*

en, çok ,oldukça - самый, весьма, очень - sehr, äusserst; *än artıq en iyisi* - самый лучший - der allerbeste; *än son en sonuncusu* - самый послѣдній - der allerletzte; *än yüksäk en yüksekî* самый высокій - der allerhöchste; *än güzel en güzeli* - смый карсивый - der schönste.

⁵än: ⁵än [ك , ان (Osm.)] = *än*

beniz, ten, renk - цвѣтъ лица, цвѣтъ - die Hautfarbe, der Teint, die Farbe.

⁶än-: ⁶än (v) [Şor. Leb. Küer. Kom., انمك *hnmh*; *énmélx* (Osm. Az.), انمك (Çağ. † → ⁷en-), سم (Uyg. † → ⁷en-), انمك (Kar. L. T. Krm.), krş. en, in]

1) (Osm. Krm. Uyg.) inmek - опускаться, спускаться - herabsteigen; *attan ändi aşâyä bindi* (Osm.) attan inip eşeğe bindi - онъ слѣзъ съ лошади и сѣлъ на осла - er ist vom Pferde gestiegen und hat sich auf den Esel gesetzt (Ata.); *kuyaş änäť???* (Kar. L. T.) güneş batıyor - солнце заходитъ - die Sonne geht unter; *atay äniwçü görgä çıkırmastı özi özindän* böylece mezara inmişler, kendi kendilerine çıkamazlar - такимъ образомъ сошедшіе въ могилу сами собою не выходярь - so kommen die in's

Grab Gestiegenen nicht von selbst hervor (H. 7, 9).

2) (Osm.) azalmak, yatışmak (rüzgar) - уменьшиться, успокоиться (о вѣтрѣ) - sich vermindern, abnehmen, sich beruhigen (vom Winde).

3) (Osm.) temel tutmak, yerleşmek - остановиться, устроиться - абстеиген, sich festsetzen, Herberge nehmen.

4) (Şor. Leb. Küer.) varmak, ulaşmak - приѣхать, прибыть - ankommen, anlangen. {ED 168a,b én-}

⁹än: ⁹än [Kaç.; krş. ägin]

omuz - плечо - die Schulter.

¹⁰än: ¹⁰än [Kır.]

ses, melodî - голосъ, напѣвъ - die Stimme, Melodie; *kazak̄ ānî* Kazak melodisi - киргизскій напѣвъ - kirgisische Melodie; *ölöñdîñ ānî* müziğın melodisi - напѣвъ пѣсни - die Melodie des Liedes; *ān satdı, ān tarıttı* bir şarkı tutturdu - онъ запѣлъ мелодію - er stimmte eine Melodie an.

¹¹än: ¹¹än [Tel. Alt. Leb. Şor. Sag. Koyb. Kaç Küer.]

boşluk, kuru, boş yer - пустой, пустынный - leer, öde, wüst; *ān yār* kuru, boş arazi - *ān yurtūñ ān katdı* (Sag.) kahramanlık çadırın boş kaldı - геройская юрта твоя осталась пустою - deine Helden-Jurte ist leer geblieben; *turğın yārın ān satdı* (Alt.) oturduğı yeri kuruttu - онъ опустошилъ его жилище - er verwüstete seinen Wohnort; *ān kördü* (W.) koruması, bakımı altında

tutmak, bakmak - приырѣтъ, обратить вниманіе - unter Obhut haben, beobachten.

¹²än: ¹²än [Şor. W.]

än ağacı kızıl ağaç - ольха - die Erle.

än'am: än'am [hnam (Osm.), = Ar. انعام]

lütuf, iyilik, hediye - милость, доброе дѣло, подарокъ - die Gnade, Wohlthat, das Geschenk; *än'am ätmäk* lütufta, iyilikte bulunmak - оказать милость - Gnade erweisen.

¹änä: ¹änä [Tel.]

yüksek bir çalı - высокій кустъ - ein hoher Strauch.

²änä: ²änä [Kır.]

1) böyle, bu biçimde - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise; *änä mănä* böyle olsun, öyle böyle - пусть такъ будетъ, такъ и такъ - möge es so sein, so und so; *änä mănä dedî* boş sözler söyledi - онъ говорилъ пустяки - er machte leere Redensarten.

2) öbür - этот - jener; *änä cergä* oraya - туда - dorthin; *änä caç* öbür taraf - та сторона - jene Seite.

³änä: ³änä [Kaz.] = *änä*

oradaki - тамъ, находящійся тамъ - dort, der dort befindliche.

⁴änä: ⁴änä: [Alt. Tel. Şor. Leb., krş. ana]

anne - мать - die Mutter; *kaun* *änä* kaunana - теща - die Schwiegermutter; *yān* *änä* babaanne - бабушка со стороны отца - die Grossmutter von Vatersseite; *kaç'änä* (Şor.) kaunana - теща - die Schwiegermutter; *änä ada* (Tel.)

- ebeveyn, anne baba - отецъ и мать, родители - Vater und Mutter, die Eltern; *änä-kān*, *änä-pī* (Tel.) yöneten imparatoriçe - царствующая императрица - die regierende Kaiserin; *kuçakağan änä*, *añña otturğan änä* (Tel.) ebe - повивальная бабка - die Hebamme.
- 6änä:** **6änä** [Tel., krş. *änä*, *än*] kızıl ağaç - ольха - die Erle.
- 7änä:** **7änä** [اكا هنه (Osm.)] = *änäk* çene - подбородокъ - das Kinn; *änä kāmāyī* çene kemiği - нижняя челюсть - der Kinnbackenknochen, Unterkiefer.
- 8änä:** **8änä (v)** [انهمك هنهنهنه; (Osm.)] enemek, iğdiş etmek - холостить - castriren, verschneiden.
- änäcä:** **änäcä** [Leb.] = *änäkä* ebe - повивальная бабка - die Hebamme.
- änägä:** **änägä** [Tar., اناكا (Çağ.)] 1) anne, annecik - мать, матушка - Mutter, Mütterchen. 2) kaynana, süt anne, ebe - мачиха, кормилица, повивальная бабка - die Stiefmutter, Amme, Hebamme; اناكا بولغان خاتن (Abg.) ebe - повивальная бабка - die Hebamme (Ş. Sül. والده مقامنده. اوکی. مادر. دايه. حکمدارک الدلغی. مربيه. سوت أنا. (ودايهسى). {Sang. 27 änägä})
- änähä:** **änähä** [Tel. W.] = ³*änäk*.
- 1änäk:** **1änäk** [اكا هنه; (Osm.), krş. *enä*, *änäk*] çene - подбородокъ - das Kinn; *änäk ağaçı* inatçı atların ağızlarına bağlanan torba veya tahta - намордникъ, который надѣвають на непослушныхъ лошадей - ein

Maulkorb, Maulholz, die man widerspenstigen Pferden anlegt; *sapan änäyī* sapan demirine takılan tahta - дерево, къ которому прикрѣпляютъ сошникъ - das Holz, an das man das Pflugeisen befestigt.

2änäk: **2änäk** [انك (Osm.), < *änä* + *k*]

Enenmiş, iğdiş (genelde ev hayvanları için, ayrıca insan lar için) - холощенный - castrirt, verschnitten (hauptsächlich von Hausthieren, aber auch von Menschen angewendet).

3änäk: **3änäk** [Leb.]

eşik - косякъ двери - der Thürpfosten.

änäk: **änäk** [Tuv.] = ³*änäk*.

1änäkä: **1änäkä** [Tel., < *änä* + *kä*]

1) büyükanne - бабушка - die Grossmutter.

2) annecik (seslenme) - матушка (при обращении) - Mütterchen (Anrede); *ayī änäkäm!* *änäkäm!* ey anneciğim - о моя матуска! моя матушка! - omein Mütterchen! mein Mütterchen! (P. d. V. I, 201,3).

1änäl: **1änäl (v)** [Tel. Kız. Alt., krş. Moğ.

kendisine eziyet etmek, kendisini yormak, üzölmek - мучиться, скорбѣть, утруждаться, томиться - sich quälen, sich grämen, sich abmühen, sich abhärmen; *enälîp tapқан yöjü?m* benim canla başla elde edilmiş malım - мое имущество, которое я приобрѣтель трудомъ - meine mit Mühe und Arbeit erworbene Habe; *älik palazın tabatbay enälîp yürä küin atğay*

(Tel.) Ren geyiği yavrusunu bulamamaktadır; bu yüzden durmadan üzülmetedir - козуля не может найти своего дѣтеныша, она тоскуетъ по немъ безпрестанно – das Reh kann sein Junges nicht finden, es grämt sich daher ohne Rast (P. d. V. I, 233,27) *enälîp tapқан mahtmdaң ärtär kündä nä tuza?* ecel geldiğinde tüm gayretimle elde ettiğim malımın ne yarar var? - какую выгаду я имѣю отъ приобретеннаго трудомъ имущества въ день смерти своей? - welchen Vortheil habe ich an meinem Todestage von meiner durch Mühe erworbenen Habe? (P. d. V. I, 288,11).

änälîk: **änälîr** [Leb. Şor.] = *änalik*.

änalik: **änalik** [انالك (Çağ.), < *änä* + *lik*]

anneli - имѣющій мать - der eine Mutter hat. {Li 119, 120 ene}

¹änält-: **¹änält** (v) [Tel. Alt., < *¹änäl* + *t*]

eziyet etmek, rahatsız etmek, işe koymak, kendisini yordurmak - мучить, беспокоит, заставить трудиться - quälen, beunruhigen, zur Arbeit anstellen, sich abmühen lassen.

änälü: **änälÿ** [Alt. Tel.] = *änalik*.

änän-: **änän** (v) [اننمك (Osm.)]

iğdiş edilmek - быть холещенымъ - castrirt werden; änänmiş iğdiş edilmiş, enenmiş - холощенымъ - castrirt.

änäş: **änäş** [Tel., krş. *änä*]

büyükanne - бабушка - die Grossmutter.

änät-: **änät** (v) [تمكاند (Osm.), < *änä* + *t*]

iğdiş etmek, hadım etmek - холостить - castriren, verschneiden.

änätkä: **änätkä** [سشكراب (Uyg.)]

Hintli - индїецъ - der Indier (西天 Uyg. - Çin. Wrt. 46, b). {ED 181b; UW 378a-b; Ligeti 1966, s. 134 *äntkä* „Inde, indien“}

¹änäy: **¹änäi** [Alt., < *änä* + *y* (*äy*)]

annecik, yaşlı kadın, kadın - мать, старуха, женщина - Mütterchen, alte Frau, Frau überhaupt; *aķ inäktîñ täräzinäñ arķıt ätkän änäylär* ineğin beyaz derisinden hortumlar hazırlamış olan kadınlar - женщины, которыя сдѣлали торсуки изъ кожи бѣлой коровы - die Frauen, die Schläuche aus dem Leder der weissen Kuh verfertigt haben (P. d. V. I, 228,9).

änäyäk: **änäjäk** [Küer.] yaşlı kadın, yaşlı annecik - старуха - alte Frau, altes Mütterchen.

änäyät: **änäjät** [تٲٲٲٲ (Kar. L. T.)]

tanrının gözü - глазъ Божїй - das Auge Gottes; *ķoyasän änayatlarını mändä da yoķ boldumän* gözlerini üzerime diktin ve ben artık yokum - ты обратилъ свои глаза на меня и я погибъ - du hast deine Augen auf mich gerichtet und ich bin nicht mehr (h. 7,8).

änbür: **änbüp** [نبورا (Osm.) = *ämbür*].

änç: **änç** † [سشمر, سشمر (Uyg.), < *än* + *ç*] → **enç**

änçä: **änçä** [Sag.] = *ança*

encä, encä kün, ür cürgän, kizi toğaspas, kizi körböñ nice nice gün, uzun zaman at sürdü, kimseyle

karşılaşmadı, bir tek insan görmedi - столько дней, долго онъ ѳхаль, никого не встрѣтилъ, челоѳка не видалъ - so und so viel Tage, lange ritt er, Niemandem begegnete er, einen Menschen sah er nicht (P. d. V. II, 170,429).

āncāk: **āncāk** [Kumd.]

topuk, ökçe - пятка - die Ferse.

āncāk: **āncāk** [انجك (Osm.)]

küçük yavru (hayvan için) - молодое животное - ein junges (von Thieren); *kādi āncāyilā köpāk āncāyi vārālim* (Osm. N. 137) biz ona kedi ve köpek yavrusu vermek istiyoruz - дадимъ ему котенка и щенка - wir wollen ihm eine junge Katze und jungen Hund geben.

āncāmānd: **āncāmānd** [انجمند (Osm.)]

= *āncūmān*.

āncāyn: **āncāin** [Tara, krş. *enşāyn*]

yoksul, kötü - бѳднѳй, дурной - arm, schlecht.

ānci: **ānci** [Tel.]

miras, çeyiz - приданое, наслѳдство - die Mitgift, Erbschaft; *ānci yār* miras olan toprak - родовое имѳние - erblicher Landbesitz; *ānci ūrū* doğum ağrısı - болѳзнь родовъ - Geburtsschmerzen; *āncizīn aḫar ūh* miras - наслѳдникъ - der Erbe.

ānci: **ānci** [Kız.] = *ānci*.

āncihū: **āncihū** [Tel., < *āncik* + *ū*]

dinlenme - отдыхъ, спокойствие - das Ausruhen, die Ruhe.

āncik: **āncik** [Şor.] = *āncū*

āncik-: **āncik** (v) [Tel. Leb., krş. *ānc*]

1) dinlenmek, dingin, sakin olmak, huzur içinde yaşamak, gazı

olmak - отдыхать, быть спокойнымъ, жить въ мирѳ, быть между собою согласнымъ - ausruhen, ruhig sein, in Frieden leben, einverstanden sein; *āncikpādi* huzursuzdu - онъ безпокоился - er war unruhig.

2) alışık olmak - быть привычнымъ - gewöhnt sein; *pu işkā āncikānmīn* bu işe alıştım - я привыкъ къ этому дѳлу - ich bin an diese Sache gewöhnt.

āncik: **āncik** [Şor.] = *āncik*.

ānciktir-: **ānciktir** (v) [Tel., < *āncik* + *tir*]

rahatlatmak, sakinleştirmek, sükunete erdirmek, huzura kavuşturmak - успокоить, усмирить - beruhigen, besänftigen, zur Ruhe bringen.

āncilā-: **āncilā** (v) [Krm. Tel., < *ānci* + *lā*]

1) (Tel.) çeyiz (taşınmaz mal, değerli eşya, para vs.) vermek, ihsan etmek, miras bırakmak, vasiyet bırakmak, ardında bırakmak - снарядить приданое, дать въ наслѳдство, завѳщать - eine Mitgift geben, ausstatten, erben lassen, vermachen, hinterlassen.

2) (Krm. K.) bir şeyi yalnız kendine mal etmek - сдѳлать что либо своею исключительной собственностью - etwas zu seinem alleinigen Besitze machen; *o bu bahçeyi yalnız kendi malı yaptı* (bütün ortakları bir şekilde kendi mülklerinden attı) - онъ сдѳлалъ этотъ садъ своею собственностью (онъ темъ или

другимъ путемъ устранилъ (собладѣтелей) - er hat diesen Garten zu seinem alleinigen Besitze gemacht (hat alle Mitbesitzer auf irgend eine Weise aus ihrem Besitze verdrängt).

änçilän-: äñçilän (v) [Tel., < *änçilä + n*]

1) bir şeyiz (taşınmaz mal, para vs.) almak - получить приданое - eine Mitgift erhalten; *yakşı äñilängän kıts* iyi bir şeyize - drahoma- sahip kız - дѣвушка, имѣющая хорошее приданое - eine Mädchen mit einer guten Ausstattung.

2) bir şeyiz /drahoma/ dilemek - требовать приданое - sich eine Mitgift erbitten.

3) miras edinmek - наследовать - erben.

äncir: äñçir [انجیر (Osm. Az.) (Çağ. † → **incir**), سمرحدي (Uyg.), krş. *incir* (Osm.)]

incir - винная ягода, фи́га - die Feige; *kuru äncir* (Osm.) kuru incir - сушо́ныя фи́ги - getrocknete Feigen; *ķutu änciri* (Osm.) (birinci sınıf) kutu inciri - фи́ги въ коробкахъ (лучшій сортъ) - Feigen in Büchsen (beste Sorte); *yaban äncir ağacı* (Osm.) yaban incir ağacı - ди́кая смоковница - wilder Feigenbaum. {K1s. En. 12v12 incir}

änçlän-: äñçlän (v) † → **ençlän-** [سمرچیلان (Uyg.), < *änç + lä + n*]

änçländür-: äñçländür (v) † → **ençländür-** [سمرچیلاندور (Uyg.), < *änçlän + dür*]

änçlik: äñçlik † → **ençlik** [سمرچیلان (Uyg.), < *änçlik*]

(Uyg.), < *änçlik*]

änçrät-: äñçrät (v) † [سمرچیلان (Uyg.), < *änç + rä + t* bkz. **notlar**] {ED 174b *ençrün-*}

änçsis: äñçic † → **ençsiz** [سمرچیلان (Uyg.), < *änç + sis*]

änçü: äñçü [Tel. Kumd.] = *änçigü*

sükunet, sessizlik, huzur - спокойствие, отдыхъ, тишина - die Ruhe, die Stille, das Ausruhen; *saķkıntü kündä äñçü yoķ* rüzgarlı bir günde huzur olmaz - въ бурный день нѣтъ покоя - an einem windigen Tage hat man keine Ruhe (P. d. V. I, 2,12); *amir äñçü yurttap turğanda* huzur ve barışta yaşadıklarında - когда они жили въ мирѣ и спокойствіи - als sie Ruhe und Frieden lebten (P. d. V. I, 113,14).

änçülän-: äñçülän (v) [Tel., < *änçü + lä + n*]

huzura kavuşmak, dinlenmek - покоиться - sich ausruhen; *çidabazı yoķtıñ kölöküzündä äñçülänä-dır* O, kederi olmayanın gölgesinde dinlenmektedir - онъ покоится въ тѣни нестрадающаго - er ruht im Schatten des Leidenslosen (P. d. I, 194,1).

äncümän: äñçümän [Osm., = Far. انجمن]

meclis, toplantı - собрание - die Versammlung; *äncümän-i danış* bilimler akademisi - Академія наукъ - die Akademie der Wissenschaften (in Constantinopel).

1ändä-: 1ändä (v) [Tel., < *än + lä*]

birçok şeyi birden tutmak, toplamak - много захватить за

разъ, охватить вмѣстѣ - vieles auf einmal fassen, zusammen fassen; *ölöh ändän atıp kästî* birçok bitkiyi (demet halinde otu) eline alıp kesti - онъ взялъ въ руку много травы и отрѣзалъ еѣ - er nahm viele Pflanzen (in Bündeln: Gras) in die Hand und schnitt sie ab.

²ändä-: ²ändä (v) [Alt. Tel., < *ān* + *lā*]

genişletmek - распространить, расширить, сдѣлать пространнѣмъ - erweitern, weit machen; *āki kayın, tōh kayın - ändäp cürhân kıram par* iki kayın, tepe kayınında çifte sürülmüş tarlam var - у двухъ березъ, уберезъ холма находится мое широко распаханное поле - bei zwei Birken, Hügelbirken, ist mein breit gepflügter Acker (P. d. V.I, 212,1).

³ändä-: ³ändä (v) [Alt. Leb. Tel., سنکەر (Uyg. †), krş. *ändä* (yak.), Моғ. سنکەر]

1) (Tel. Alt. Leb.) yanılmak, hata uarmak - ошибиться, сдѣлать ошибку, дать промахъ - sich versehen, einen Fehler machen, fehlen; *ändäp pardım* (Tel.) yanlış uardım, yanlış oldum - я не вѣрно пошелъ, заблудился - ich ging fehl, ganz vorbei, habe mich verirrt; *ändäp ayttı* hatalı konuştu, dili sürçtü, söylemesi gerekeni söylemedi - онъ проговорился, не говорилъ того, что слѣдовало - er hat sich versprochen, er sagte nicht das, was er zu sagen hatte; *ändäp atkan* iska geçti - онъ далъ промахъ, не попалъ въ цѣль - er hat fehl geschossen, traf nicht.

2) (Uyg. † bkz. notlar ³*ändä*-)

ändam: **ändам** [հրրամ, ενντάμ (Osm.), = Far. اندام]

1) endam - стань, постъ - die Gestalt, der Wuchs; *lärzä ändamina düştü* tüm bedenini titreme aldı - дрожь пробѣжала по всѣмъ членамъ - ein Zittern erfasste seinen ganzen Körper; *ändam aynası* tüm endamı gösteren büyük ayna, boy aynası - большое зеркало, въ которомъ видно весь стань чловѣка - ein grosser Spiegel, in dem die ganze Figur des Menschen zu sehen ist, Trumeau.

2) orantılı endam - стройность, пропорціональность - ein guter Wuchs, die richtige Proportion aller Glieder; *bi ändam adam* orantısız vücudu olan kimse, vücuduiyi gelişmemiş kimse - чловѣкъ, не правильно сложенный, непропорціональнаго роста - ein Mensch, der nicht gut, unproportionirt gewachsen ist.

ändam□a-: ändамла (v) [لامق اندام] **հրրամլատաх** (Osm.), <□ *ändam* + *la*]

düz durmak, dik durmak, endamlı olmak - стать прямо, хорошо держаться, дать себѣ видъ, элегантно держаться - aufrecht stehen, eine gute Haltung haben, sich ein Ansehen geben, eine elegante Figur bilden.

ändamlan-: ändамлан (v) [انداملانمق] (Osm.), < *ändam* + *la* + *n*]

endamlı olmak - быть статнымъ, имѣть, красивый ростъ, хорошо вырости - eine schöne

Gestalt haben, gut gewachsen sein, sich gut auswachsen.

ändamlı: **ändamly** [انداملو *hnrāmfw* (Osm.), < *ändam* + *li*]

ince, orantılı gelişmiş - статный, стройный, пропорциональный - schlank, gut gewachsen, proportionirt.

ändän-: **ändän** (v) [Alt. Tel. Leb., < ³*ändä* + *n*]

hata etmek, yanlış yapmak - ошибиться - sich versehen, fehlen.

ändänü: **ändänü** [Tel., < *ändän* + *ü*]

yanlış, hata - ошибка, промах - das Versehen, der Fehler.

ändärun: **ändärun** [*hnrhēuyn* (Osm.), = Far. اندرون]

iç - внутренность - das Innere; *ändärun-i hümayun* sarayın içi, sarayın odaları - внутренние покои дворца - die inneren Gemächer des Palastes; *ändärun ağaları* sarayın iç hizmetiyle ilgili görevliler - офицеры внутренней службы - die Officiere des inneren Dienstes.

ändazä: **ändazä** [*hnrāgh* (Osm. Az.), = Far. اندازه]

1) uzunluk ölçüsü, genel olark ölçü, endaze - мѣра длины, мѣра вообще - Längenmaass, Maass überhaupt; *ändazäyä gälär* ölçülebilir - оно имѣримо - es ist messbar; *ändazäsini atmak* ölçü almak - снимать мѣрку - Maass nehmen.

2) Türk arşın birimi (= 60 cm.) - турецкй аршинъ - die türkische Elle (= 60 Centim).

ändazälä-: **ändazälä** (v) [اندازلمك (Osm.), < □ *ändazä* + *lä*]

1) ölçmek - мѣрить - messen.

2) dirsekle ölçmek - мѣрить аршиномъ - mit der Elle messen.

3) doğrultmak, değerlendirmek, yargılamak - судить, обсуждать - richten, beurtheilen.

ändazälän-: **ändazälän** (v) [اندازلمك (Osm.), < □ *ändazä* + *lä* + *n*]

1) ölçülmek - быть смѣреннымъ - gemessen werden.

2) dirsekle ölçülmek - быть смѣреннымъ аршиномъ - mit der Elle gemessen werden.

3) yargılanmak veya değerlendirilmek, atanmak - быть оксужденнымъ, определеннымъ - beurtheilt, bestimmt werden.

ändazälik: **ändazälik** [اندازملك *hnrāghfu*; (Osm.), < □ *ändazä* + *lik*]

1) bir dirsek (arşın) uzunluğunda kumaş - имѣющй аршинъ длины (матерія) - eine Elle lang (von Stoffen).

2) bir arşınlık kumaşın değeri - цѣта одного аршина - der preis einer Elle Zeug.

ändazäsiz: **ändazäciz** [Az. A., < □ *ändazä* + *siz*]

ölçüsüz, bedelsiz - безъ мѣры, неприличный - ohne Maass, ungegebürlich *ändazäsiz söz* bedelsiz söz - неприличное слово - ein ungebührliches Wort.

ändazäsizlik: **ändazäcizlik** [Az., < □ *ändazäsiz* + *lik*]

ücretsizlik, bedelsizlik - неприличность - die Undebührlichkeit.

änd-bänd: **änd-bänd** [اندبند (Osm.)]

parça parça - по членамъ, по

кускамъ - Glied für Glied, Stück;
änd-bänd otmağ harättän түмден
 шаşıрмиş olmak - быть сильно
 пораженнымъ - ganz bestürzt sein.

¹ändi: **¹ändi** [Kir. < en + lî]

geniş - широкий - breit; *endi manat* geniş, kırmızı bir örtü - широкое красное сукно - ein breites rothes Tuch; *on qarıs endi kīs* on karış eninde keçe - бойлокъ, шириною десять четвертей - zehn Spannen breiter Filz.

³ändi: **³ändi** [ṯṯṯ (Kar. T. L.)] = *ändi*

şimdi - теперь - jetzt; *sağınğın ändi, ki balçık kibik yarattın māni* şimdi beni balçık gibi yarattığını düşün - подумай теперь, что ты меня сотворилъ какъ глину - denke jetzt daran, dass du mich wie Thon geschaffen hast (H. 10,19).

²ändik: **²ändik** [Şor.] = *endik*.

¹ändir-: **¹ändir (v)** [Kir. Kom., اندر مک *hnruemh*; (Osm.), ایندیرمک (Çağ. † → *éndür-*), *ṯṯṯ* (Kar. L. T.), < *än* + *dir*]

1) indirmek, aşağı almak, indirtmek - опустить внизъ, снести внизъ, заставить спуститься - herablassen, herabbringen, herabsteigen lassen; *ändirdiñ kutqardacımıznı* (Kom. 190,4) sen kutarıcımızı aşağı -yeryüzüne-indirdin - ты ниспослалъ нешего спасителя - du hast unseren Erlöser herabgesandt; *koynunu ändirdi* (Osm. N. 113) koynunu aşağı indirdi - онъ снялъ овцу - er nahm das Schaf herab; *üydän ändirdi anı* (Krm.) onu evden aşağı indirdi - онъ врлѣлъ ему спуститься съ дому - er liess

ihn vom Hause herabsteigen; *fränklär öz padişahını tahtän ändirdilär* (Osm.) Fransızlar krallarını takttan indirdiler - французы низвергли своего короля съ престола - die Franzosen haben ihren König vom Throne gestossen.

2) (Kar. L. T.) sokmak, girdirmek, içeri almak - заставить входить - eintreten lassen; *ändirdi māni körgä* o, kabre girmemi emretti - онъ велѣлъ мнѣ войдти въ могилу - er befahl mir in die Gruft einzutreten; *ändirmä anı yiwgä* (Kar. L.) eve girmesine izin verme - не позволяй ему войдти въ домъ - erlaube ihm nicht in's Haus einzutreten.

3) (Osm.) saati geri almak - поставить часы назадъ - die Uhr zurückstellen; *sän sa'atı nāçün ändirdiñ?* saati neden geri aldın? - для чего ты поставилъ часы назадъ? - weshalb hast du die Uhr zurückgestellt?

4) (Osm.) bitirmek - окончить - beenden (*hatm ändirmäk = tāmam ätmäk*).

ändiril-: **ändiril (v)** [ṯṯṯ (Kar. L.), < *ändir* + *l*]

indirilmek, aşağıya atılmak - быть брошеннымъ внизъ - herabgeworfen werden; *ändirildi tahtından bilingin* O sultanlık tahtından indirildi - онъ былъ свергнутъ съ царскаго трона - er wurde herabgestossen von dem Throne seiner Herrschaft (Dan. 5,20).

ändiṣä: **ändiṣä** [Tar. Çağ. Az., < Far. انديشه]

1) düşünme, düşünüp taşınma, tefekkür - дума, раздумье, размышление - das Denken, Nachdenken, Nachsinnen.

2) korku, kaygı, hüzn, endişe - страхъ, горе, печаль, забота - die Furcht, der Kummer, die Betrübniß, die Sorge; *häç ändiṣä kilmedî* hiç endişelenmedi - онъ вобсе не боялся, не печалился - er ängstigte sich, grämte sich durchaus nicht; *endiṣä elämäk* (az. A.) endişelenmek - заботиться, беспокоиться - besorgt, unruhig sein. {Steingass110a endiṣe}

ändiṣälän-: **ändiṣälän** (v) [اندیشه لانمک (Çağ.), < *ändiṣä* + *lä* + *n*]

endişelenmek, kaygılanmak - беспокоиться, бояться - sich beunruhigen, sich fürchten. {Steingass110a endiṣe}

***ändiṣälig:** **ändiṣälig** [اندیشلیک (Çağ. bkz. **ändiṣälik**), < *ändiṣä* + *lig*]

endişeli, kaygılı - раздумье - das Nachdenken, Nachsinnen.

ändiṣälik: **ändiṣälik** †→ **ändiṣälig** [اندیشلیک (Çağ.), < *ändiṣä* + *lik*]

ändrā: **ändrā** [Şor., < *ändir* + *ā*]

aşağı - внизъ - hinab; *argatık sinnaṇ ändrā çorttıtar* dağ sırtından aşağı at sürdüler - они отправились внизъ съ горнаго хребта - sie ritten vom Bergrücken abwärts.

ändü: **ändü** [Alt. Tel., < *än* + *lik*]

geniş, genişliği, eni olmak - широкій, имѣющій ширину - breit, eine Breite habend; *ändü kiliṇ* geniş peluş - широкій плюсь - breiter

Plüsch; *kirhân üyün ändü potzın!* (Alt.) senin evin geniş, ferah ola - да будетъ домъ твой обширень? - möge dein Haus geräumig sein! (P. d. V. I, 219,44); *ändü torço üç yırtıp - çūçağıñ ädîp saḳtayn* enli ipekleri üç şerit halinde parçalayıp sana kundak yaraıym ve bekleyeyim - разрывая широкую шелковую матерію на три части, я хочу сдѣлать тебѣ пеленки и ждать - die breite Seiden drei Streifen reissend, will ich dir die Windeln zurichten und warten (P- d. V. I, 204,7).

änfiyā: **änfiyā** [انفيہ ħn1u8ħ (Osm.), dişil ad - fem. des Ar. انفي]

enfiye - нюхательный табакъ - Schnupftabak; *bir änfiyā, bir çäkim änfiyā* bir çekim enfiye - одна щепотка нюхательнаго табаку - eine Prise Schnupftabak; *änfiyā çäkmäk* enfiye çekmek - нюхать табакъ - Tabak schnupfen; *incä änfiyā* ince enfiye, Halep enfiyesi - нюхательный табакъ въ палочкахъ, Алепскій нюхательный табакъ - Schnupftabak in Stangen, Schnupftabak aus Aleppo.

ängäbä: **ängäbä** [انكبه (Osm.), < *än* + ?]

inişli, dik eğimli - обрывистый, крутой, обмытный - abschüssig, steil, ausgespült.

ängäbälik: **ängäbälik** [انكبهلك (Osm.), < *ängäbä* + *lik*]

derin ova - обрывъ, ущелие - ein tiefes Thal, die Schlucht.

ängäk: **ängäk** [انكاك (Çağ.)]

yağ - жиръ, сало - Fett, Talg (Calc. Wrt. بيه).

ängäl: **ängäl** [انگل ħnqħf (Osm. Az.)]

1) engel, güçlük - препятствие, затруднение - das Hinderniss[^], die Schwierigkeit; ; *başına ängäl oldu* (Az. A.) başına dert oldu - онъ надоѣлъ мнѣ, навязался мнѣ - er ist mir lästig geworden, hat sich mir aufgedrängt; *aşık maşuk ängäli mutluluğu*, *sevinci bozan* - потѣха радости - die Störung der Freude; *ängäl otmaq*: 1) asılmış, bağlanmış olmak - быть привѣшаннымъ, привязаннымъ - aufgehängt, angebunden sein; 2) engel teşkil etmek - быть препятствиемъ - ein Hinderniss bilden.

2) rakip - соперникъ - der Rival, Nebenbuhler; *gül çängälsiz mühabbät ängälsiz otmaz* dikensiz gül; *rakipsiz aşk olmaz* - нѣтъ розы безъ шиповъ, нѣтъ любви безъ соперника - es giebt keine Rose ohne Dornen, keine Liebe ohne Rival (Ata.).

ängälika: **ängälika** [انكليفا (Osm.)]

bir bitki - Ангелика (растение) - Angelika (Pflanze).

ängär: **ängär** [انكار (Osm.)]

ängär sağızı bir tür kauçuk veya reçine - родъ резины или мастики - eine Art Gummi oder Mastik.

ängäräk: **ängäräk** [انكرک ہنقہہہ; (Osm.)]

engerek yılanı - змѣя, ехидна - die Viper, Natter; *ängäräk otu* bir tür bitki - какое-то растение - eine Pflanze (Natternkraut).

ängi: **ängi** [אנגי (Kar. L.)] = *öngü*

bir diğeri - иной, другой - ein anderer; *ängi saharğa* başka bir şehirde - въ другой городъ - in eine

andere Stadt.

ängin: **ängin** [انگین, انگین ہنقون (Osm.), < *än + gin*]

enli, geniş, engin - широкий, пространный - breit, weit; *ängin sahra* geniş düzlük, engin deniz - широкая степь, открытое море - eine weite Ebene, das offene Meer; *änginä çıkmak* açık denize açılmak - выйти въ открытое море - ein die offene See gehen; *änginä vurmağ, satmak, açılmak* açık denizde olmak - держаться въ открытомъ морѣ - sich in offener See halten.

änginar: **änginar** [انگنار ہنقوناع (Osm.), aus dem griech *ἀγγινάρα*]

enginar - артишок - die Artischocke; *taza änginar* bir tür narin enginar - нѣжный артишокъ - eine feine, zarte Artischocke; *yaban änginarı* dededikenı, dikenli bitki - кардъ, кардонъ - die Distel; *änginar başı* enginar başı - головка артишока - der kopf der Artischocke; *änginar özüdür* tam bir enginardır; *kazancı gizli, tam açık değil* (insan için söylenir) - онъ истинный артишокъ, его заслуги скрыты въ немъ - er ist eine wahre Artischocke, seine Verdienste sind verborgen, liegen nicht offen.

änginlä-: **änginlä (v)** [انگینلامک (Osm.), < *ängin + lä*]

açık denize açılmak - выйти въ открытое море - in offene see stechen.

änginlik: **änginlik** [انگینلیک (Osm.), < *ängin + lik*]

enginlik, açıklık - обширность - die Weite; *däryänñ änginliyi* açık

deniz - открытое море - die offene See.

ängül: **ängül** [انكول (Osm.)]

1) yavaş, tembel, fakir; avare - тихий, лѣнивый, бѣдный; брояга - langsam, faul, arm; der Vagabund.

2) Engül, Sirbistan'da bir akarsu - Энгюль, рѣка въ Сербій - Engul, ein Fluss in Serbien.

änhan: **änhan** [اينهان (Osm.)]

boğazına düşkün, ağzının tadını bilen kimse - гастрономъ, гурманъ - ein Feinschmecker, Schlemmer (Lh. كول. اوبر).

äni: **äni** [Bar. Kir., krş. ini, inî]

küçük erkek kardeş - младшій братъ - jüngerer Bruder.

änicik: **änicik** [انيجيك (Osm.), < *änik* + *cik*]

genç köpek - щенокъ - ein junger Hund.

änigü: **änigü** [Tel., < □ *änik* + *ü*]

istek, güç, özgürlük - воля, власть, свобода - Wille, Macht, Freiheit.

¹änik-: **¹änik (v)** [Tel. Alt., < *än* + *k*]

1) bir şeyi ele almak, (duruma vs.) el koymak, bir şeye sahip olmak - овладѣть чемъ либо, взять въ свои руки, имѣть претензію на что либо, располагать чѣмъ либо - sich einer Sache bemächtigen, etwas in seine Hand nehmen, auf etwas Anspruch machen, über etwas verfügen.

2) serbest olmak, bağımsız olmak - быть свободнымъ, независимымъ - frei, unabhängig sein; *änihîp yürgän kiji* bağımsız kimse - челоуѣкъ независимый,

свобоный - ein freier, unabhängiger Mensch.

²änik-: **²änik (v)** [انيكمك (Osm.)]

inlemek, iç çekmek, yakınmak - стонать, плакать, жаловаться - seufzen, wehklagen, jammern.

³änik: **³änik (v)** [انیک һну; (Osm.)]

et uyuen yavru hayvan (köpek, kurt) - молодое хищное животное (собака, волкъ) - ein junges fleischfressendes Thier (Hund, Wolf).

äniklä-: **¹äniklä (v)** [انیکلمک (Osm.), < *änik* + *lä*]

yavrulamak (etoburlar için) - родить молодыхъ (о хищныхъ животныхъ) - Junge werfen (von fleischfressenden Thieren).

äni-қону: **äni-қону** [انى قونى (Osm.), *änip қонуп* yerine, harfiyen: inip konmak - anstatt *änip қонуп* wörtlich: herabsteigend und sich niederlassend]

1) rahat, olması gerektiği biçimde - удобно, покойно, въ хорошемъ положеніи - bequem, gemüthlich, bei Wohlbefinden, wie es sich gehört.

2) inatla varlığını sürdüren durum, geciktirme, oyalama - обстоятельно, медленно - ein Zustand, der sich lange hinzieht, lange währt; Aufschub, Hinhalten; *äni қону мәқаләмә ätmäk* eni-қону konuşmak - обстоятельно обсуждать - lang und breit besprechen.

äniktîr: **äniktîr** [Tel. Alt.]

birini bir konuda söz sahibi etmek, bir meseleyi birine bırakmak,

ellerine bırakmak - дать кому либо вещь въ руки, дозволить или заставить завладѣть, передать въ полное распоряженіе, предоставлять въ полное распоряженіе - Jemanden sich einer Sache bemächtigen lassen, eine Sache Jemanden in die Hände geben, zur vollen Verfügung Jemandes stellen.

änir: äniṙ [اكير (Osm.)]

bitki adı - имя растенія - Nameeiner Pflanze (Galanga).

1änis: 1änic [Leb., < än + sis]

dar, ensiz - узкій, тѣсный - eng, schmal (ohne Breite).

äniş: äniş [(Çağ. † → eniş) Krm. Kom., اینیش, اینیش, اینیش ḥnuo (Osm.), سمنده (Uyg. † → eniş), سمنده (Kar. T.), < än + ş, krş. yäniş (Az.)]

1) inme, iniş - сходженіе внизъ (съ горы) - das Herabsteigen; äniş yoқuş (Osm.) iniş yoқuş - спусканіе и подниманіе - das Heraufund Herabsteigen. {ED 191a → éniş}

2) (Kar. T) uçurum, düzlük - обрыть, долина, низменность - Abhang, Absturz, Thal, Niederung (H. 39,10). {ED 191a éniş}

äniştä: äniştä [انشته ḥnuoşh (Osm.)]

enişte (kız kardeşin eşi) - зять, мужъ сестры - der Schwager, der Mann der Schwester.

äniyät: äniyät † → **afiyet** [سندھت (Uyg. bkz. notlar)]

Änkäy: Änkäi [Tel.]

Änkäy kân bir tanrıça (halkın annesi) - какое-то божество (мать народа) - eine Gottheit (die Mutter des Volkes).

än-köp: än-köp [Sag.]

dümdüz, tamamen bağımsız - совершенно прямо, свободно - ganz grade, schnurgrade, ganz frei.

änlän-: änlän (v) [اكلنمك (Osm.), < än + lä + n]

genişlemek - расшириться, сдѣлаться широкимъ - sich erweitern, weiter werden.

änläş-: änläş (v) [اكلشمك (Osm.), < än + lä + ş]

genişletilmiş olmak - быть расширеннымъ - erweitert sein.

änlät-: änlät (v) [اكلتمك (Osm.), < än + lä + t]

genişletmek - расширить - erweitern, weiter machen.

1änli: 1änli [اكلو (Osm.), < □ än + li]

enli, geniş - широкій - weit, breit.

2änli: 2änli [اكلو (Osm.), < än (än) + lik] = *änli*

renkli - имѣющій цвѣтъ - eine Farbe habend; boğday änli buğday benizli, kızıl sarı - ишеничнаго цвѣта, рыжій - waizenfarbig, röthlich gelb.

änlidür: änlidür [اينليدور (Çağ.), انليدر (Osm.)]

1) güneşin battığı zaman - время заката солнца - die Zeit des Sonnenunterganges.

2) ikinci namazı, günün beş namazından üçüncüsü - третья изъ пяти ежедневныхъ молитвъ - das dritte der fünf Tagegebete (Calc. Wrt. نماز ديكر).

änlik: änlük [اكلك (Osm.), < än (än) + lik] = *änlik*

allık - румяны - rothe

Schminke, *anchusa tinctoria* kırmızı boyanın çıkartıldığı bir bitki - (растение, употребляемое для приготовления красной краски - eine Pflanze, die zur Bereitung von rother Farbe gebraucht wird).

änlilän-: änlilän (v) [اكلولنمك (Osm.), < *än + li + lä + n*]

genişletilmek, genişlemek - быть расширеннымъ, расширять - erweitert, breit gemacht werden, sich erweitern.

änliläş-: änliläş (v) [اكلولشمك (Osm.), < *än + li + lä + ş*]

genişletilmiş olmak - быть расширеннымъ - erweitert sein.

änlilät-: änlilät (v) [اكلولتمك (Osm.), < □ *än + li + lä + t*]

genişletmek - расширит - breiter, weiter machen.

änlilik: änlilik [اكلولك (Osm.), < *än + li + lik*]

uzunluk, genişlik - ширина, обширность - die Länge, Breite, Ausdehnung.

änmä: änmä [اينمه hnmh (Osm.)]

1) inme, azalma - спукание, уменьшение - das Herabsteigen, die Verminderung.

2) inme, felç - апоплектический ударъ - ein apoplektischer Anfall, Schlagfluss.

änmäçi: änmäçi [انماجى (Çağ.)]

simsar, komisyoncu - маклеръ - der Makler (Calc. Wrt. دلال).

¹ännik: ¹ännit [Каç., < *än (= ägin) + lik*]

geniş omuzlu - широкоплечій - breitschultrig.

²ännik: ²ännit [Leb. Şor., < *än + lik*]

= *ändü*

geniş - широкий - breit; *ännik kâliñ* geniş peluş - широкий плись - breiter Plüsch.

änsä: äncä [اكسه hnsħ, ένσέ (Osm.)] = *äñsä*

1) ense - затылокъ - der Nacken; *änsä kâmiyi* ense kemiği - затылочные позвонки - die Nackenwirbel; *änsä çukuru* ense çukuru - углубление въ задней части черепа - die Vertiefung im hinteren Theile des Schädels; *sänin yüzünü änsämniñ çukurunu gördiktä göräyim* senin yüzünü ensemin çukurunu gördüğümde göreyim, yani seni bir daha görmesem hiç üzülmem - дай Богъ мнѣ видѣть твое лице тогда, когда я вижу углубление на твоёмъ затылкѣ, т. е. мнѣ вовсе не будетъ жаль, если никогда не увижу тебя - gebe Gott, dass ich dann dein Antlitz sehe, wenn ich die Vertiefung deines Nackens erblicke, d. h. ich werde mich nicht grämen, wenn ich dich nie mehr zu sehen bekomme; *änsäsi kalın adam* ensesi kalın adam, kendi fikrini savunan, inatçı, dik kafalı, ayaklanan kimse - человекъ съ толстымъ затылкомъ, упрямый человекъ, бунтовщикъ - ein Mensch mit dickem Nacken, ein eigensinniger, halsstarriger, widerspenstiger Mensch, Aufständiger; *änsä saçı* ense saçı - шиньонъ - der Chignon; *änsäsi takya kahtı* ensesi takke kalıbı olarak işe yarar, onun çok kalın ve şişman bir ensesi var - его затылокъ можетъ служить формою для

чаплашки, у него толстый, жирный затылок - sein Nacken kann als Leisten für ein Käppchen dienen, er hat einen dicken, fetten Hals; *änsäyä binmāk* birinin boynuna binmek, birini avucunun içine almak, birine hükmetmek - сѣсть кому на плеча, взять - Jemand auf den Nacken steigen, Jemanden in seine Hand nehmen, Jemanden beherrschen, ihn nach seinem Willen leiten.

2) arka kısım, arka taraf - задняя часть - der hintere Theil, die hintere Seite; *ävin änsäsindä* evin arkasında - за домоь - hinter dem Hause; *änsäsindän ğitmāk* birinin arkasından gitmek - слѣдовать за кѣмь-либо, идти за кѣмь-либо - Jemandem folgen, hinter Jemand hergehen; *ruzġar änsädän oġdu* rüzgar arkadan esiyor - вѣтер дуетъ сзади - der Wind weht von hinten, im Rücken.

änsæ: **әнсә** [к'р'р'р' (Kar. T.)] = *änsä*
ense - затылокъ - der Nacken;
tınç ädim da vattu mäni, tuttu änsæmdæn, tozdurdu mäni ben sakin duruyordum ki beni paramparça etti, beni ensemden tutup mahvetti - я былъ, покойнымъ, но онъ разбилъ меня, схватилъ меня за затылокъ и уничтожилъ меня - ich war ruhig, da zerschmetterte er mich, fasste mich beim Nacken und vernichtete mich (H. 16,12)

änşär: **әншәр** [Şor.]

yabani (hayvanlar için) - дикій (о животныхъ) - wild (von

Thieren).

änşik: **әншік** [Şor.] = *äncik*

topuk - пятка - die Ferse.

¹änsiz: **¹әнсіз** [Krm. Az., انسز, *hnsug*, *évsîç* (Osm.), < *än* + *siz*]

dar, ensiz - узкій, тѣсный - schmal, eng.

änsizlik: **әнсізлік** [انسزلك *hnsugfu*; (Osm.)]

ensizlik, darlık - узкость, тѣснота - die Schmalheit, Enge.

änts: **әнц** [Kom., krş. *änç*]

huzur, huzurlu, sakin, gönüllü - спокойствие, спокойный, вольный - die Ruhe, ruhig, freiwillig; *änts köñliñdä* (Kom. 199) gönüllü - добровольно - freiwillig (de libera voluntatetua).

ānt: **āнт** [Kir.] = *ant*

yemin - присяга - der Eid; *ānt iştî* yemin etti - онъ клялся - er hat geschworen.

äntäri: **әнтәри** [Baş.] = *antari*

bir tür giysi - камзолъ - das Kamisol.

änük: **әнүк** †→**enük** [انوك (Çağ.), krş. *änik*]

änür: **әнүр** [انور (Çağ.)]

demirci maşası - клещи - die Schmiedezange.

änyan: **әнjan** [к'р'р'р' (Kar. L.), = İbr. *ק'נ'ן*]

yönetim, idare - управление - die Verwaltung.

¹äj: **¹әң** [Alt.]

ünlem: hm! tamam (olur) - восклицание: гм! хорошо! - Ausruf: hm! nun wohl! *äj uktu?m* tamam anladım - хорошо! я слышалъ - nun wohl! ich habe es

gehört! (P. d. V. 1, 16,199).

2äŋ: **2äŋ** [Alt. Tel. Leb. Kumd. Şor. Kom., انك (Çağ.), انك (Osm.), 𐰽𐰺 (Krm.) سَنَعُ سَنَعُ (Uyg.), krş. *än*]

en, oldukça, çok - очень, весьма - sehr, äusserst; *äŋ yān* (Alt.) çok büyük - очень большой - sehr gross; *äŋ küçü* (Alt.) en küçük, en küçüğü - очень маленький - sehr klein, der allerkleinste; *äŋ ozo* (Alt.) en yaşlısı - наидревнѣйший - der allerälteste; *äŋ uçūnda* (Tel.) en önce - на самомъ концѣ - zu allerletzt; *äŋ tūbūnda* (Tel.) en dipte - совсѣмъ на днѣ - ganz am Boden; *paḏdardıŋ äŋ yāni* (Alt.) çocukların en büyüğü - самый старшій изъ дѣтей - das älteste der Kinder; *äŋ burun* (Kom. 64) en erken dönemlerde - вь древнѣйшее время - in den ältesten Zeiten; *äŋ töbängisi* (Kom. 136) içlerinde en aşağıda olan - самый низкій изъ ничь - der allerunterste von ihnen; *tapuğka äŋ aşnu törü bilgü öz* (Uyg.) - görev için en başta yasaları bilmek gerekir - для службы онъ долженъ прежде всего знать законы - für den Dienst muss man zu allererst die Gesetze kennen (K. B. 114,23; A3997); *sāni mān okıdım äŋ aşnukı kün* (Uyg.) - seni en baştakı gün çağırdım - тебя я призвалъ вь самый первый день - dich habe ich am allerersten Tage gerufen (K. B. 42,6; A793); *buḏarda äŋ altın bu yaḏçık yarur* (Uyg.) (gezegenlerin) tümünün altında bu ay parlıyordu - ниже всѣхъ (планетъ) свѣтитъ эта луна -

unterhalb aller (Planeten) leuchtet dieser Mond (K. B.16,7; A137). {ED 166a *eŋ*}

4äŋ: **4äŋ** [انك (Osm.), سَنَعُ (Uyg.), krş. *än*]

1) yüz, çehre - лицо - das Gesicht, Antlitz; *bu älgim tarusa sarıg kıtga äŋ el daralıp yüz sarardıgında* - если рука моя будетъ узка, лицо пожелтѣеть - wenn die Hand eng wird, das Antlitz gelb (K. B. 27,10; A477); *äŋitgil munı sän aya kır(z)gu äŋ!* ey al yüz, sen de işit bunu - слушай ты это, о красное лицо! - höre dies mit an, o du rothes Antlitz! (K. B. 47,22; A1100); *yana äŋ tutar kündä käsmäz uzı yüzünü ona (dünyaya) çevirdiğin gün kimse onun sanatını takdir etmez* - вь тотъ день, когда ты обращаешь къ нему (къ міру) свое лицо, не хвалятъ его искусство - an dem Tage, wo du dich ihr (der Welt) zuwendest, lobt man nicht ihre Kunst (K. B. 101,6; A3541). {ED 166a}

2) (Osm.) beniz, renk, ten - цвѣтъ лица, цвѣтъ - Gesichtsfarbe, Farbe, Teint.

5äŋ-: **5äŋ (v)** [Tel. Alt. Kom., krş. *äk, ek, äg*]

eğmek, aşağıya eğmek, bükmek - гнуть, согнуть, сгибать - beugen, herabbeugen, zusammenbiegen; *äŋärmän, äŋiptir, äŋdim (engermen, engiptir, engdim, Kom. 137)* ben eğiyorum, o eğiyor, ben eğmişim - я согну, онъ согнетъ, я согнуль - ich beuge, er beugt, ich beugte.

äŋäk: **äŋäk** [Kom., انكاك (Çağ.), krş. *änäk, انك (Osm.)*]

çene - подбородокъ - das Kinn
(Ş. Sül. چنه . زنگران چکه).

¹äñär: **¹äñär** [Tel., < äñ- + är(?), krş. äñir]

alacakaranlık - вечерня
сумерки - die Abenddämmerung;
äñär çakta - akşam vakti - вечеромъ
- zur Abendzeit.

²äñär: **²äñär** [Tel.]

av köreği, tavuklar için köpek -
охотничья собака - der Jagdhund,
Hühnerhund; äñär it aynısı.

äñärhî: **äñärhî** [Tel., <□ äñär + kî]

akşamki - венерный, вечеромъ -
abendlich, abends.

äñäy-: **äñäi** (v) [Leb., <□ äñ + äy]

aşağıya eğilmek - согнуться -
sich herabbeugen.

äñäyî-: **äñäjîr** (v) [Leb., <□ äñäy + t]

kendini aşağıya eğdirmek,
aşağıya eğmek - дозволитъ согнуть
себя, сгибать - sich herabbeugen
lassen, herabbiegen.

äñbäk: **äñbäk** [Kır., < eg + mäk, krş. ämgäk]

1) bükülmüş - сгорбленный -
zusammengekrümmt.]

2) emekleme, dört ayak
üzerinde sürünme - ползание на
четверенькахъ - das Kriechen auf
allen Vieren.

3) çaba, çalışma - трудъ, работ
- die Mühe, Arbeit; bu at özümnüñ
eñbägîm bu atı alnımın teriyle
kazandım - эту лошадь я приобрёлъ
собственными трудами - dieses
Pferd habe ich mit meiner Hände
Arbeit verdient; eñbäğîndi eş kıtma
kendini boş yere yorma - не
трудись напрасно - mühe dich nicht

vergeblich ab; eñbäk etsäñ emärsîn
çabalarsan emersin - если
потрудишься, пососеш - wenn du
dir Mühe gibst, wirst du saugen
(Ata.).

4) aygık - макушка - der
Scheitel.

äñçä-: **äñçä** (v) [Leb., < äñ + çä]

havada sallamak, oraya buraya
atmak - вѣять, махать въ воздухъ -
schwenken (in der Luft), hin und her
werfen; kıs kıta tarak pıta arı bari
äñçädî kız, pirinç tarağını oraya
buraya sallıyordu - дѣвушка
помахивала мѣднымъ гребнемъ
туда и сюда - das Mädchen
schwenkte den Messingkamm hin
und her.

äñçägäy: **äñçägäi** [Kır., krş. < äñçäy]

bükülmüş - сгорбленный -
gekrümmt; äñçägäy boylū bükülmüş
gövdeli - съ сгорбленнымъ тѣломъ
- mit zusammengekrümmten Körper.

äñçäy-: **äñçäi** (v) [Tel., < äñ + çäy]

eğilmek - сгибаться, гнуться -
sich beugen, sich niedebeugen;
äñçäyip karadı eğilerek baktı -
наклонившись, онъ смотрѣль -
sich niederbeugend schaute er hin.

äñçäyî-: **äñçäjîr** (v) [Tel., < äñçäy +
t]

eğmek, kendini eğdirmek,
aşağıya eğilmek, kendini eğmek -
сгибать, заставить сгибаться -
niederbeugen, sich niederbeugen
lassen.

¹äñdä-: **¹äñdä** (v) [Şor., krş. äñdä]

eksik olmak, hatalı olmak,
yanlış uarmak - ошибиться, дать
промахъ - fehlen, verfehlen, Fehler

machen.

äṅdän-: äṅdän (v) [Tel., < *äṅdä* + *n*]
= *äṅdä*.

äṅdär-: äṅdär (v) [Tel., krş. *aṅdar*]

dökmek, düşürmek, devirmek, yurtu (göçebe çadırını) sökmek - вылить, опрокнуть, разобрать юрту - ausgiessen, ausschütten, umkippen, umverfen, eine Jurte auseinander nehmen; *çanaḳtu suğa äṅdirip ĩgän kızıḳı yere devirdi* - онъ опрокинулъ сани въ воду - er hat den Schlitten in den Fluss umgeworfen; *pā kiji kıtıtu kazanın äṅdärä tãp-ıyälä, kıtızıdaṅ tudünip aḳıp yürä-bärät* o kişi saplı kazanı ayaḳıyla düşürüp sarından yakalayıp kaçtı - этотъ человекъ ногой опрокинулъ котель съ ручкой и, взявъ его за ручку, убѣжалъ - jener Mensch stieß den mit einem Henkel versehenen Kessel mit dem Fusse um, fasste ihn beim Henkel und lief davon (P. d. V. I, 152,15).

äṅdäril-: äṅdäril (v) [Tel., < *äṅdär* + *il*]

düşmek, devrilmek, çökmek - повалиться, опрокинуться - umfallen, umstürzen, einstürzen.

äṅg: äṅg: [Az., krş. *äṅ*]

alt çenenin yan tarafları - края нижнцій челюсти - die Seiten des Unterkiefers.

äṅgäl: äṅgäl [Krm., krş. *äṅgäl*]

rakip - соперникъ - der Rival, Nebenbuhler.

äṅgi: äṅgi: [Kır., < *äṅ* + *gi*]

baḳıran kimse - крикунъ - der Schreier, Schreihals; *tas äṅgi boḳadı dazlaklar hep baḳırtkan olurlar* -

плѣшивые бываютъ крикливы - die Kahlköpfe sind immer Schreihälse (Ata.).

äṅgil: äṅgil [Krm., krş. *äṅgil*]

yavaş - тихо, медленно - langsam.

äṅgilä-: äṅgilä (v) [Kır., < □ *äṅgi* + *lä*]

baḳırmak, gürültü yapmak - издавать шумъ, крикъ, шумѣть - schreien, lärmern, ein Geschrei erheben.

äṅgilän-: äṅgilän (v): [Kır., < *äṅgilä* + *n*] = *äṅgilä*.

äṅgimälä-: äṅgimälä (v) [Kır., < *äṅgimälä* + *lä*]

masal anlatmak, gerçek olmayan şeyleri (kurgu) anlatmak - рассказать сказки, говорить небывалыя вещи - Märchen erzählen, erdichtete Thatsachen erzählen; *äṅgimälämä! çındı ayt!* masal anlatma, doğruyu söyle - не рассказывай сказки! говори правду! - erzähle keine Märchen! sprich die Wahrheit! *tünü boyu äṅgimäläsip oturdü gece boyu masal anlattı* - онъ всю ночь рассказывалъ - er erzählte die ganze Nacht hindurch Geschichten.

äṅgimälä: äṅgimälä [Kır.]

sohbet, hikaye - рассказъ, бесѣда - die Unterhaltung, Erzählung; *äṅgimä aytsaṅşı!* bize bir şey anlat - Расскажи что нибудь! - erzähle uns etwas!

äṅgimäläs-: äṅgimäläc (v) [Kır., < *äṅgimälä* + *ş*]

anlatmak, zamanı hikaye anlatarak geçirmek, sohbet etmek - разговаривать, провести время въ рассказахъ, бесѣдовать - erzählen,

die Zeit mit Erzählungen verbringen, sich unterhalten; *tün boyûnşa āḡimäläsip oturdû* gece boyunca sohbet ettiler - они всю ночь разговаривали - sie unterhielten sich die ganze Nacht.

āḡir: **āḡir** [𐌆𐌆𐌆𐌆 (Kar. T.), krş. *āḡār, āḡir*]

akşam - вечеръ - der Abend.

¹āḡil: **¹āḡil** [Tar., krş. *āḡin, egin* (omuz) (Schulter)]

kiyafet - одежда - die Kleidung; *āḡnim* kiyafetim - моя одежда - meine Kleidung; *āḡnīnī saldī* üzerini giyiyordu - онъ одѣвался - er kleidete sich an; *āḡnīnī çäştī* üzerini çıkarıyordu - онъ раздѣвался - er kleidete sich aus; *kiş bolsa bularniḡ kâydidān āḡnī yoḡ, yäydāḡan eşi yoḡ* kışın giyecek elbiseleri, yazın yiyecek aşıları olamaz - когда зима наступаетъ, у нихъ нѣтъ платья, чтобы одѣваться, нѣтъ пищи, чтобы питаться - im Winter haben sie keine Kleidung zum Anziehen, keine Speise zum Essen (P. d. V. VI, 33,27)

²āḡil: **²āḡil** [سمرج (Uyg.), 肩 (Uyg.-Çin Wrt. 50, b), krş. *āḡin, āḡin*]

omuz - плечо - die Schulter.

{Ligeti *engil* 1966, s. 134}

³āḡil-: **³āḡil (v)** [Tel., < *āḡ + l*]

aşağıya doğru eğik olmak, eğilmek - быть согнутымъ, согнуться - herabgebeugt sein, sich herabbeugen; *arçıyakkniḡ boyı āḡildi* ihtiyarın gövdesi iki büklümdü - тѣло старика было согнуто - der Körper des Greises war zusammengekrümmt.

āḡilçäk: **āḡilçäk:** [Tel., < *āḡil + çäk*]

kolay bükülebilen - что легко сгибается, гибкий - was sich leicht zusammenbiegen lässt, biegsam.

āḡilīn-: **āḡilīn (v)** [Tel. W., < *āḡ + l + n*]

aşağıya eğilmek - приклониться - sich herabbeugen; *payıḡ āḡilīnīp kirār yārī yoḡ yürdü* yaşamaktaydı ve başını koyacak yeri yoktu - онъ жилъ, не имѣя мѣста, гдѣ бы мочь склонить голову - er lebte und hatte keine Stelle, wo er sein Haupt hinlegen konnte.

āḡilt-: **āḡilt (v)** [Tel. W., < *āḡ + l + t*]

¹āḡin: **¹āḡin** [Şor.] = *āḡin*

omuz - плечо - die Schulter.

²āḡin: **²āḡin** [Sag. Koyb. Kaç.] = *āḡin*.

¹āḡir: **¹āḡir** [Küer.] = *āḡār*.

²āḡir-: **²āḡir (v)** [انكىرماك (Çağ.), (Ş. Sül.) hatalı - fehlerhaft انكىرماك]

çevrili - окружать - umgeben (Ş. Sül. اطرافنى چويرمك. احاطه ايتمك. {ED 113a eḡir-})

āḡirä-: **āḡirä (v)** [Şor.]

düzenli olmamak, düzeni bozulmak, düzenden çıkmak - не ладиться, не клеиться, быть въ безпорядкѣ, придти въ упадокъ - nicht in Ordnung sein, in Unordnung gerathen, herunterkommen.

āḡirḡi: **āḡirḡi** [Küer.] = *āḡārhi*.

¹āḡis: **¹āḡis** [Alt.] = *āhis*

ikizler - близнецы - Zwillinge.

āḡiş-: **āḡiş (v)** † → **eḡiş-, iḡre-** [ايكىشمك (Çağ.)]

āḡiş-yoḡuş: **āḡiş-jokuş** [Krm.]

düz olmayan alan, iniş-yokuş -

неровная мѣстность - ein unebner Ort.

äñiz: **äñiz** [انكيز (Çağ.)]

1) anızlık, hasatı yapılmış tarla - скошенное поле - das Stoppelfeld (Ş. Sül. حاصلانى هنوز بيجلمش تارلا).

2) alçak yer, çukur - низменность, яма - Niederung, Grube; مالك دغار انكز انكز استار ايمدى Malik Dugar, onu her çukurda (delikte) arıyordu - Маликъ Дугаръ искалъ его теперь но всѣмъ ямамъ - Malik Dugar suchte ihn in allen Vertiefungen قصة يوسق Kasan 1842, pag. 23,5; Zeitschr. d. Deutsch. Morg. gesellsch. XLIII, pag. 80).

äñk: **äñk** [انك (Kar. T.)] = *äñ*

äñk baştan en başta, en önce - въ сомомъ началъ - zu allererst, ganz zu Anfang.

äñkäk: **äñkäk** [Kır., < *äñkäu* + *k*]

bükülmüş - согнувшись - zusammengekrümmt.

äñkär: **äñkär** [Kır.]

istek, arzu - желание, охота - der Wunsch, das Verlangen; *äñkärим kurdû* bunu уарmayı istiyorum - я желалъ это сдѣлать - ich wünschte dies zu thun.

¹äñkäu-: **¹äñkäu** [انكئو (Kar. L. T.), krş. *äñäu*]

1) eğilmek - сгибаться - sich beugen; *tänri kaytarmaydı açuwun, gäginkä ki äñkäuädilär ärki tibinä botuşuwçular häçlikni* (Kar. L.) tanrının öfkesi gitmez, öyle ki tüm yardımcıлар isteğine uyar - Богъ не оставляетъ своего гнѣва, такъ что его волѣ поклоняются всякіе помощники - Gott lässt nicht ab von

seinem Zorn, so dass sich seinem Willen alle Helfer beugen.

2) aşağıya düşmek - свалиться, упасть - herabstürzen; *ki äñkäuđi älimgä iwi anın da çähinnämğä izläri anın* (Kar. L.) evi ölümе, yolları da sehenneme düşüyordu - его домъ обрушается въ смерти и его слѣдъ въ адъ - sein Haus stürzt in den Tod und seine Pfade in die Hölle (Ata. 2,18).

äñkäu: **äñkäu** [Kaz.] = *änäkäu*

annecik - матушка - Mütterchen (Anrede); *äñkäu ni buldı siña?* annecik, sana ne oldu - матушка, что съ тобою случилось? - Mütterchen, was ist dir geschehen?

äñkäu: **äñkäu** (v) [Kır. Kkır., < □ *äñkäu* + *t*]

aşağıya eğilmek - согнуть, наклонить - herabbeugen, niederbeugen; *basın äñkäuđti başını eğdi* - онъ опустилъ голову - er liess den Kopf herabsinken.

äñlä-: **äñlä** (v) † [سئلا (Uyg.) bkz. notlar] → **irklä-** {ED 226b irklä-}

²äñli - äñli: **²äñli äñli** [انكلى (Osm.), krş. *äñgil*]

yavaş yavaş, nihayet - постепенно - allmählich.

¹äñli: **¹äñli** [Krm., = *äñli*, انكلى (Osm.)]

renkli - имеющій цвѣтъ - eine Farbe habend; *boğday äñli* buğday renkli - красноватаго, бураго цвѣта - gelblichbraun.

³äñli: **³äñli** [انكلى (Kar. T. L.)] = *älli*

elli - пятьдесятъ - fünfzig.

***äñlig :** **äñlig:** [سئليغ (Uyg.), < *äñ+lig* bkz. **¹äñlig**]

yüzlü, çehrelî - имѣющий лицо
- ein Gesicht habend; *näçä kızğu
äñlig yüzi suvluğ är - tişilärdin ötrü
özü botdı yär?* kaç saygıdeğer,
kızarmış yüzlü erkek, kadın
yüzünden toprak oldu? - сколько
почтенныхъ мужей въ землю? -
wie viele geehrte Männer mit rothem
Antlitz wurden der Weiber wegen zu
Erde (KB 129,6; A4524). {ED 185a
eñlig}

¹äñlik : **äñlik:** †□ **äñlig** [سەئەھەب
(Uyg.), < äñ+lik]

²äñlik: **²äñlik:** [Tar., < äñ + lik]

kırmızı, maquaj - румяна - rothe
Schminke; *äñlik sürttü* kırmızılık
sürdü - она румянила себѣ лицо -
sie schminkte sich roth.

äñmähän: **äñmäñän** [Alt.] = *ämähän*,
Moğ. , bilindiği üzere
Moğolcadan alıntı bir sözcüktür, eski
Türkçede *äñ*'e gelerek bu biçimi
almış - gewiss Fremdwort aus dem
Mongolischen, das im Alt. durch
Anlehnung an *äñ* (согнуться) diese
Form angenommen

1) yaşlı kadın, yaşlı anne -
стеуха, старая бабушка - alte Frau,
altes Mütterchen; *öböhön äñmähän
yädinzip atdı* yaşlı kadınla yaşlı
adam elele tutuştu - старикъ и
старуха держались за руки - der
Alte und die Alte fassten sich bei der
Hand (P. d. V. I, 107); *äñmähän
sögü* bir bitki (mürver ağacı) -
растение (самбукъ, пищальникъ) -
eine Pflanze (Hollunger).

2) kadına saygıyla hitap
sözcüğü (erkeğe göre, krş. *abaqay*)
почетное название жены (въ

разговорѣ съ ея мужемъ) - eine
ehrenvolle Bezeichnung der Frau
(dem Manne gegenüber, krş.
abaqay); *äñmähäniñ üydö yoqpo?*
Karin evde değil mi? - не дома-ли
супруга твоя? - ist deine Frau nicht
zu Hause?

äñnä: **äñnä** [Küer., krş. *ägin, äginä,
äñin*]

omuz - плечо - die Schulter;
äñnäzînä atdı onu omzuna aldı - онъ
взялъ его на свое плечо - er nahm
ihn auf seine Schulter.

äñnälä: **äñnälä** (v) [Küer., < *äñnä +
lä*]

omuzda taşımak - нести на
плечахъ - auf den Schultern tragen.

äñnälät: **äñnälät** (v) [Küer., < *äñnä
+ lä + t*]

omuzda taşımak - заставить
нести на плечахъ - auf den
Schultern tragen lassen.

äñnän: **äñnän** (v) [Şor., < *äñin + län*]

omuzda taşımak - нести на
плечахъ - auf den Schultern tragen.

äñnändir: **äñnändir** (v) [Şor., <
äñnän + dir]

omuzda taşımak - заставить
нести на плечахъ - auf den
Schultern tragen lassen.

¹äñrä: **¹äñrä** (v) †→**inğrä-** [اینکرانماک,
انکرانماک (Çağ.), krş. *äñil, äñiş*]

yakınmak, bağırmaq - визжать,
кричать, плакать - wimmern,
jammern, schreien (Ş. Sül. حزين حزين
□ غلمق ناله و نوحه ايتماک). {ED 189b
inğre-}

äñrän: **äñrän** (v) †→**inğrän-** [اینکرانماک
(Çağ.), < *äñrä + n*]

sessizce ağlamak, kendi kendine

(için için) ağlamak - тихо плакать -
leise weinen, bei sich weinen (Ş.S.
{ED 189b iñre-} (یتمك اردله كيزليجه اغلمق. ناله

äñräs-: **äñpäš (v)** † → **iñräs-** [اینکراشماک (Çağ.), < *äñrā* + *š*]
= *äñräs*. {ED 189b iñre-}

¹äñsä: **¹äñcä** [Krm. Az. Kom. (136),
یا نکسه (Çağ. Osm.)] = *ensä*
ense - затылокъ - der Nacken;
äñsäsinä atdı (Krm.) enseye aldı -
онъ взялъ его на затылокъ - er
nahm ihn auf seinen Nacken.

äñsälä: **äñcälä** [Kom., < *äñsä* + *lä*]
enseye vurmak, patlatmak -
ударить но затылку - einen
Nackenstoss geben; *äñsälärmän*,
äñsälädim (Kom. 140) enseye
vuruyorum, enseye vurdum - я
ударяю, ударилъ но затылку - ich
gebe, gab einen Nackenstoss.

äñsis: **äñcic** † [ئىچىچىسى (Uyg.), < *äñ* +
sis] → **ärksiz** {ED 226a erksiz}

äñzä: **äñzä** [Kumnd., krş. *eñsä*, *äñ*]
kambur - горбъ - der Buckel.

¹är: **¹än** [Tel. Alt., اىر (Uyg. †), اپ
(Çağ. †), ايب (Osm.)]

1) fazlalık, çokluk - приличіе,
пригодность - die Ziemlichkeit;
*pudağı yoq yañıs ağaşka körörhö äbi
yoq* (Tel.) dalsız budaksız bir ağaca
bakmak hoş değildir - неприятно
смотрѣть на голое дерево безъ
вѣтвей - einen kahlen Baum ohne
Zweige ist nicht angenehm
anzuschauen (P. d. V. I, 160,28); *äbi
bar poţzo äpkäl!* (Alt.) eğer uygunsu
buraya getir - если годится, то
принеси! - wenn es passend ist, so
bringe es her! *äbi yoq poţdı* (Alt.

Tel.) uygunsuz, işe yaramaz - это не
подходить, не годится - das passt
sich nicht, taugt nicht.

2) (Alt. Tel. Leb. (Çağ. †) **barş**,
geçim, uzlaşma, doğruluk, rahatlık - миръ,
согласіе, правильность, удобство -
der Friede, die Eintracht, Richtigkeit,
Bequemlichkeit; *äp-pilän yurttap
yattıtar* huzur ve barış içinde
yaşadılar - они жили въ мирѣ и
согласіе - sie lebten in Ruhe und
Frieden; *pizniñ arabızdä äbi poţbodı*
(Tel.) aramızda barış hüküm sürüyor
- между нами не было согласія -
zwischen uns herrschte kein Frieden.

3) (Çağ. V. †) Tel.) **maharet**,
beceriklilik - ловкость - die
Geschicklichkeit.

4) (Osm. veraltet) yalnızca bir
iki deyimde geçmektedir, bu
deyimlerden ve eylemin anlamından
yola çıkarak Lh.'nin yazarı *äplämäk*
eylemi için şu anlamları
vermektedir: düşünce, fikir,
düşünme, hatırlama, öğrenme, haber
alma - употребляется только въ
нѣкоторыхъ фразахъ. изъ нихъ и
изъ значенія глагола *äplämäk*
выводить авторъ Lh. значеніе:
мысль, дума, воспоминаніе, опытъ
- kommt nur in einzelnen
Redensarten vor, aus diesen und aus
der Bedeutung des Verbes *äplämäk*
schliesst der Verfasser des Lh. auf
die Bedeutung: Gedanke,
Nachdenken, Erinnerung, Erfahrung
(خاطر فکر ذهن. یاد عبرت).

²är: **²än** [Tel. W.]

bez parçası, paçavra, bez kesigi,
koparılmış bir paça - лоскутокъ,

обломокъ - der Fetzen, Lappen, ein abgebrochenes Stück.

4är: **4än** [Küär., 𐰽 (Uyg. † → ²äv), krş. äb, äv, äw, üy, öy, ü]

ev - домъ - das Haus; *pabazın äbinä kığırbadı* babasını evine davet etmedi - отца своего онъ не звалъ въ домъ - seinen Vater lud er nicht in's Haus ein (P. d. V. II, 691,23).

5är: **5än** [Kaz.]

äp itmäk örmek (çocuk sözcüğü) - (дѣтское слово) цѣловать - (ein Kinderwort) küssen.

6är: **6än** [Şor. Leb.] = *äm*

emmek - сосать - saugen.

7är-: **7än (v)** [Kaz.]

1) yemek (çocuk sözcüğü) - кушать (дѣтское слово) - pappen, essen (Kinderwort).

2) örmek (çocuk sözcüğü) - цѣловать (дѣтское слово) - küssen (Kinderwort) = *äp itmäk*.

8är-: **8än (v)** † → *ev-* [𐰽 (Uyg.), krş. äv]

ärä: **änä** [Krm. Kar.] = *apa*

bu sözcük, bir erkekle uzun bir süreli yakınlığı olan ya da bir erkekle hiç akrabalığı olmayan, yaşlı kadınların adlarına bağlanır. - это слово прибавляется къ именамъ пожилыхъ женщинъ, находящихся въ отда ленномъ родствѣ съ мужемъ и даже не имѣющихъ съ нимъ никакого родства - dieses Wort wird an Namen von älteren Frauen gehängt, die mit dem Manne in einer weitläufigen Verwandtschaft stehen, oder auch garnicht verwandt sind. *Miräm-ärä, Sar'ärä* Sara hala, Marie hala - тетьа Марья, тетьа Сара

- Tante Marie, Tante Sara.

1äräy: **1änäi** [Kaz., < ⁷äp]

ekmek (çocuk sözcüğü) - хлѣбъ (дѣтское слово) - das Brot (ein Kinderwort).

2äräy: **2änäi** [Osm., < *äp + äy*]

oldukça iyi - довольно хорошо - ziemlich gut.

äräycä: **änäiçä** [Osm., < *äp + äyi + cä*]

birazcık, yeterli, oldukça çok - немного, достаточно, порядочно много - ein wenig, genug, ziemlich viel; *äräycä rahat ädärdim* biraz rahat ederdim - я немного отдохнулъ бы - ich würde ein wenig Ruhe haben (N. 106); *äräycä güzäl* (Kün.) oldukça güzel - довольно красивый - ziemlich schön.

ärçäk: **änçäk** [Leb. Tob. W.]

ağaç kabuğundan sandık, kayın ağacından küçük bir kulübe - коробочка изъ древесной коры, кузовъ берестяной - eine Schachtel aus Rinde, eine Birkenbaude.

1ärçi: **1änçi** [Tel. Alt. Leb., 𐰽 (Uyg.), < *äp + çi (bkz. notlar)*]

1) (Uyg. Leb.) evli kadın, kadın, ev sahibesi, meyhaneci kadın, ev kadını - женщина, хозяйка - eine verheirathete Frau, Frau, ein Frauenzimmer, eine Wirthin, Hausfrau (女 婦 Çin.-Uyg. Wrt. 34,b). { Ligeti 1966, s. 134}

2) (Alt. Tel.) *ärçi yan* kuzey, sol taraf (aslinda „kadın tarafı „ çünkü yurt denen çadırda yatağın sol tarafı kadına aittir) - лѣвая сторона, сѣверь (собственно «женская

сторона», потому что на лѣво отъ кровати находится женская сторона юрты) - die linke Seite, der Norden (eigentlich «die Frauenseite», weil in der Jurte links vom Bette die Frauenseite sich befindet).

²ärçî: ²äпчі [Tel. Alt. Leb., < äp + çî] uzlaştırıcı, arabulucu - примиритель - der Versöhner, Friedensstifter; *äldîñ äpçîzi tonduñ tonçızı kürkün düğmesi ne ise halkın uzlaştırıcısı da odur* - примиритель у народа тоже, что пуговица у шубы - der Versöhner ist beim Volke was der Knopf am Pelze ist (P. d. V. I, 4,43).

ärçil: äпчил [Leb., < äp + çil] = äpşil dostça, sevimli, sevecen - ласковый, привѣтливый - freundlich, liebenswürdig.

ärçilik: äпчилік [Leb. Tob.] evlenmiş (erkeklerden) - женатый - verheirathet (von Männern).

ärî: äпî [Kaz.] = äpây.

ärîp: äпип [Kir., = Ar. عفيف] muhafazakar, edepli, iffetli - воздерждый, цѣломудренный - enthaltsam, keusch.

ärît-: äпît (v) [Kaz., < 7äp + t] yemek için vermek (çocuk sözcüğü) - дать кушать, кормить (дѣтское слово) - zu rappen geben, zu essen geben (Kinderwort).

ärkây: äпкâi [Kaz., krş. äbî] büyükannecik (pohpohlama sözcüğü) - бабушка (ласкательное слово) - Grossmütterchen (Schmeichelwort).

ärkin: äпкін [Tel. W., krş. äkpin]

1) rüzgarın hareketi, yelpazelenme, rüzgar esimi - вѣяніе вѣтра, движеніе воздуха - die Bewegung der Luft, das Fächeln, Wehen des Windes.

2) Erlik'in hizmetçileri, kulları - слуги Эрлика - die Diener des Erlik.

äplä-: änlä (v) [ایلاماك (Çağ. †), ایلامك (Osm.), ایللامك (Uyg. †→ ävla-)]

1) (Uyg. †→ ävla- bkz. notlar)

2) (Çağ. V. †) bir araya getirmek, yoluna koymak, iyi duruma getirmek, yazmak - составить, совершить, исправить, сочинить - zusammenstellen, ausrichten, ausbessern, verfassen.

3) (Osm.) düşünmek, fikir yürütmek, araştırmak, değerlendirmek - размышлять, обдумать, изслѣдовать - denken, bedenken, nachdenken, untersuchen, werthschätzen (Lh. تخطر تذكرايتمك. تمك. ارايوب صنايوب ملاحظه وصيانت ايتمك. صورمق. اعتبار ايتمك). Bu kelime eskidiği için çok seyrek kullanılıyor olmalı, bunun için de Lh. kelimenin telaffuzunu tam olarak açıklamıştır; öteki sözlüklerde hiç geçmez - слово это должно быть рѣдко употребляется, такъ какъ Lh. обарщаєть вниманіе на выговоръ; въ другихъ словаряхъ это слово не встрѣчается - dieses Wort muss sehr selten angewendet werden (veraltet sein), da das Lh. seine Aussprache genau bezeichnet; in den übrigen Lexicis fehlt es ganz.

äpli: änlî [ایلو (Çağ.), < äp + lî]

mahir, mükemmel, beceri sahibi, bilgili, deneyimli - ловкій,

- совершенный, опытный - geschickt, vollkommen, erfahren.
- ¹äplik:** **¹änlik** † [اڤليک (Çağ.), < *äp* + *lik*]
- ²äplik:** **²änlik** † → **ävlig** [اڤليک (Uyg), < *äp* + *lik*]
- äppä□çi:** **äpnä□çi** [Az., < *äppäk* + *çi*] fırıncı - пекарь - der Brotbäcker.
- äppä□çilik:** **äpnä□çilik** [Az., < *äppä□çi* + *lik*] fırıncılık - пекарня, занятие пекаря - die Brotbäckerei, das Bäckerhandwerk.
- äppäk:** **äpnäk** [Az.] = *äpmäk, öträk, ätmäk*
ekmek - хлеб - das Brot.
- äpri-:** **äpri** (v) [اڤريمک (Osm.)] burnundan konuşmak, genizden konuşmak - въ носъ говорить - durch die Nase sprechen, nâseln.
- äpsäm:** **äncäm** [اڤسم (Osm.)] suskun - молчаливый - schweigsam; *äpsäm ätmäk* susturmak - заставить молчать - zum Schweigen bringen; *äpsäm otmak* susmak - молчать - schweigen; *äpsäm otmak çok söylämäktän yaqşı* susmak çok konuşmaktan iyidir - молчать лучше чѣмъ много говорить - besser schweigen als viel zu sprechen (Ata.).
- ¹äpşi:** **¹äpnü** [Şor.] = *¹äpçi*.
- äpsik:** **äncik** [اڤسيک (Çağ.)] küçük, güçsüz, yetersiz, zayıf, az, azıcık, yavru hayvan, çocuk - мало, недостаточно, малолѣтній, молодое животное, дитя - klein, schwach, mangelhaft, minorenn, ein junges Thier, Kind (Calc. Wrt. کم (کتر و خرد سال و طفل و بچه هر نوع
- äpşil:** **äpnül** [Şor.] = *äpçil*
canayakın, sevimli, sevecen - ласковый, привѣтливый - freundlich, liebenswürdig.
- ¹äpsiz:** **¹änciz** [اڤيسز (Çağ.), اڤسز (Osm.), اڤسز (Uyg. †), < *äp* + *siz*] uygun olmayan, ölçüsüz - негодный, неподходящій - unpassend, nicht angemessen; *äpsiz söylämäk* (Osm.) ahmakça şeyler konuşmak - болтать, говорить глупости - albernes Zeug schwatzen (Z. I, 141,a). (deyimde اڤسز صابسز biçiminde geçen sözcüğün “äpsiz” veya “ipsiz sapsız” olarak mı okunması gerektiği konusunda karar varamıyorum. Lh. “äpsiz” okumuş ve buna uygun (اڤب و صايغی) tercüme etmiştir. Kalan bütün sözlük yazarları “ipsiz” okumuş ve “ipi olmayan” olarak açıklamışlardır.) - Ob in der Redensart اڤسز صابسز äpsiz oder ipsiz sapsız zu lesen ist, wage ich nicht zu entscheiden; Lh. liest äpsiz und übersetzt demgemäss ; (اڤب و صايغی اڤتميان طوتاماغی اولميان لابلالی اڤتميان), soy ağacı olmayan (soy kütüğü belirsiz) ve ağaç tabakadan gelme - alle übrigen Lexicographen lesen *ipsiz* und erklären es durch «ohne Faden»; fig. connexione ac natalium splendore carens (Men.), ohne Stammbaum und von niederer Herkunft - (Z.), personne d'une extracion basse et inconnue (Bianchi), she iy ohnu 8]g. sheshesh. mhctiylsyyl. aqxał (Erm. Wrt.), άνυρωπος περ γέννησις

ἄγνωστος ὄσημος (Л. Т. Г.). Aynı şekilde Lh.de ايب (=ip) altında yeniden ايبسز صابسز سروبنى وق سرسرى مجهول الاحوال burada açıkça bir hata olduğu anlaşılıyor. (Kunoş'a göre şimdi İstanbul'da "ipsiz" söylenir, o bunu "yaramaz, terbiyesiz" olarak tercüme eder ve "ipsiz sapsız=herif" kullanımını fark eder. - Ebenso lesen wir im Lh. Unter ايب (=ip) abermals ايبسز صابسز سروبنى وق سرسرى مجهول الاحوال Es liegt hier also offenbar ein Versehen vor (nach Kúnos wird jetzt in Constantinopel ipsiz gesprochen, er übersetzt es mit «unartig» und bemerkt: *ipsiz sapsız = härif*).

¹äptä: **¹äptä** [Kir., = Far. هفته]

hafta - недѣля - die Woche; *bu äptädä* bu hafta - на этой недѣль - in dieser Woche.

²äptä: **²äptä** (v) [Küär., < ⁴äp + lä]

bir evde ikamet etmek - обитать домъ - ein Haus bewohnen; *äptäp yadır* o ikamet ediyor - онъ живатъ - er wohnt.

³äptä: **³äptä** (v) [Alt. Tel. Leb. Şor., < ¹äp + lä]

uydurmak, uyumlu hale getirmek, uzlaştırmak, bir kavgayı sonlandırmak - приложить, принаравливать, примирить, налаживать - anpassen, passend machen, versöhnen, einen Streit schlichten; *äskinî äptäp kî!* (Tel.) eski giysileri onar ve giy - старое платье починивай и надѣвай! - bessere alte Kleider aus und ziehe sie an! (P. d. V. I, 2,11); *kıs orta yarıtıp pardi, arşıyaq ot kıstı äptäp satdı*

(Alt.) kız ortadan ayrıldı, fakat yaşlı onu yeniden bitişirdi, onu düzeltti - дѣвочка на двое расколослась, а старикъ опять прилалиль ee - das Mädchen fiel mitten auseinander, aber der Alte stellte sie wieder her; *üt öböhönün közün atakanı-bıta satdı* (Alt.) delikanlı, avucunun içiyle yaşlı adamın gözlerini yerine yerleştirdi - вноша приладиль своею ладонью глаза старика - der Jüngling setzte mit seiner Handfläche die Augen des Alten wieder ein (P. d. V. I, 40,360).

¹äptäl: **¹äptäl** (v) [Tel. Şor. Alt., < *äptä + l*]

bir şeye uymak, bir şeye katılmak, bir şeye dayanmak - принаравливать, пригодиться - sich an etwas anpassen, anschliessen, passen zu etwas, sich an etwas anlehnen.

¹äptäş: **¹äptäş** (v) [Alt. Tel. Leb.] = *eptäs*.

^äptäştir: **^äptäştir** (v) [Tel., < *äptäş + tir*]

kırılmış bir şeyi tekrar bir araya getirmek, yerli yerine koymak, uyumlu hale getirmek, uyum sağlamak, uzlaştırmak - прилаживать изломанное, привести въ порядокъ, примирить - Zerbrochenes wieder zusammen setzen, in Ordnung bringen, versöhnen.

¹äptät: **¹äptät** (v) [Tel. Alt., < *äptä + t*]

1) uymak - принаравливать - anpassen.

2) her zaman uzlaştırmaya bırakmak - всегда быть примирителемъ - immer den

Versöhner abgeben.

äptsî: äntsî [Kom.] = *äpçi*

eş, kadın, zevce - супуга - die Gattin.

äptik-: äptik (v) [Tel., < *äp* + *tik*]

1) çekmek (hava akımı) - дуть (о сквозномъ вѣртѣ) - ziehen (vom Zugwinde).

2) uyumlu olmak, ölçülü olmak - принаравливаться, быть въ тактѣ - sich anpassen, im Takte sein.

äptîr: äptîr [Alt. Tob.] = *ämtîr*.

äptü: äptü [Tel. Alt., < *äp* + *lû*]

uygun, mahir, mülayim, münasip, rahat, sakin, itaatkâr, temiz, pak, fazla - удобный, ловкій, угодливый, приличный, подходящий, послушный, опрятный - passend, geschickt, nachgiebig, schicklich, bequem, friedlich, gehorsam, reinlich; *äptü ödük* iyi uyan bir çizme - сапогъ, который хорошо сидеть - ein gut passender Stiefel; *äptü kör* iyice bak, dikkatini üzerine toplâ - сморти хорошенько, обрату внимание на - siehe ordentlich nach, richte deine Aufmerksamkeit darauf.

äp-üntünün: äp-öntönön [Kaz.]

etrafına bakmadan, aceleyle - безъ оглядки, поспѣшно - ohne sich umzusehen, eilig.

äpüüş: äpjüş [Tar.]

alaşım, metal karışımı - сплавъ разыхъ металловъ - die Legirung der Metalle.

¹är: ¹äp [Tel. Alt. Şor. Leb. Kumd. Tar. Tob. Küär. Krm. (Çağ. †→²er) Kom., ایر, ار, هے, ér (Osm.), (Kar. T. L.), سمن (Uyg.), krş. er, ir,

Moğ. [سن]

1) adam - мижчина - der Mann; *är kiji* (Alt. Tel.), *är kişi* (Tar.) aynısı - id.; *är tiskini uzun, at tuygağı yazı* adamın dizgini uzun, atın tırnağı düz - поводъ у челоуѣка длинный, копито у лошади плоское - der Zügel des Mannes ist lang, der Huf des Pferdes ist flach (Ata.) (P. d. V. I, 2,23); *kıyn işkâ är kiji kârâk* (Tel.) zor işe erkek gerekir - для тяжелой работы нуженъ мужчина - für eine schwere Arbeit braucht man einen Mann; *är pała* (Tel.) oğlan - сынъ, мальчик - rein Sohn, ein Knabe; *iş ärläri* (Osm.) memurlar, resmi bir iş uaran kimseler - чиновники, дѣловые люди - Beamten, Leute, die eine offizielle Thätigkeit haben; *säniñdin adın är yüzün körmädük* (Uyg.) (bir kadın) senin yüzünden başka hiçbir erkeğin yüzünü görmemiş olan (kadın) - (женщина) которая не видала лица другаго мужчины, кромѣ твоего - (eine Frau) die keines anderen Mannes Antlitz geschaut hat, als das deinige (K. B. 128,1; A4477); *ukuš bota arkâ kör asğı üküş* eğer bir erkek akıllı olursa bundan yararı büyük olur - если у мужчины есть умъ, онъ имѣтъ великую пользу - wenn der Mann Verstand hat, hat er viel Vortheil davon (K. B. 16,30; A160); *är täni* (Tel.), *tämi* (Leb.), *täbi* (Şor.) erkeklik yaşı, çağı - возрастъ мужчины - das Mannesalter; *är täñinä yätkinçä* (Tel.) ben yetişkin bir erkeğin yaşına ulaşıncaaya kadar - до того времени какъ я выросъ -

bis ich zum Manne erwachsen war (P. d. V. I, 123); *söz avratların-dir iş ärlärin-dir* (Osm.) söz kadınların; iş erkeğindir - женщинамъ принадлежатъ слова, дѣйствию мужчинамъ - den Frauen gehört das Wort, den Männern die That (Ata.); *är at* (Uyg.) ordu, takım [aslında piyade, süvari] - войско, солдаты (собств. пѣхота [*är*] и конница [*at*] - das Heer, die Mannschaft (eigentl. Fussoldaten [*är*] und Reiterei [*at*]); *yimä bu çäriğ sü är at ma kamuğ* (Uyg.) ordunun tümü, bütün takım, birlik - все это войско, эти воины - das ganze Heer, die Mannschaft insgesamt (K. B. 6,9; A38); *kapuğda är at bilä nägü täg yaraşğusun ayur* (Uyg.) kapıda (yani hakanın hizmetinde bulunan) takımla birlikte nasıl uzlaşacağını söyler (bu bölüm) - она (глава) говорит, какъ надо жить въ согласіи съ войскомъ, находящимся у двери (т. е. на службѣ у Хана) - es (das Capitel) sagt, wie man mit den Mannschaften bei der Thür (d. h. im Dienste des Chan's) sich vertragen muss (K. B. 9,23; A55.bab).

2) güçlü bir adam, bir kahraman - сильный мужъ, герой - ein starker Mann, ein Held; *toņa atp är ärdi atı bälgülüg* (Uyg.) adı bilinen büyük kahramanlar vardı - жили великіе герои, ихъ имена извѣстны - es gab grosse Helden, ihre Namen sind bekannt (K. B. 19,28; A277); *bu işkä idi kurç katığ är käräk* (Uyg.) savaşmak için çok güçlü, cesur kahramana bir ihtiyaç vardır - для

этого (военнаго) дѣла надо очень сильнаго, храбраго героя - für das (Kriegs-) Wesen braucht man einen sehr starken, tapferen Helden (K. B. 81,11; A2271); *sü başçısı är* (Uyg.) ordu komutanı - предводитель войска - der Heerführer (K. B. 9,7; A34. bab); *ärdän är* (Tel.) kahraman - храбрѣйшій герой - der Held; *är ölür adı kaçır* (Osm.) yiğit ölür adı kalır [yiğit ölür şan kalır] - герой умираетъ, его имя остается - der Held stirbt, sein Name bleibt nach (Ata.); *är oğlu* (Osm.) cesur, yiğit - храбрый - der Tapfere; *söz ärlädi* (Osm.) doğru konuşmayı bilen kimseler (sözün kahramanları) - люди, которые умѣютъ говорить - Leu te, die gut zu sprechen verstehen (die Helden des Wortes); *cänk ärläri* (Osm.) yiğitler, kahramanlar, savaşçılar - храбрые, герои - die Tapferen, die Helden, die Streiter.

3) koca, kadının eşi - мужъ, супругъ - der Ehemann, der gatte; *ağan är* (Tel. Alt.) aynısı - id.; *ärim üydä yoğ* (Alt.), *ärim ävdä däkül* (Az. A.) kocam evde değıl - моего мужа дома нѣтъ - mein Mann ist nicht zu Hause; *ärgä pardı* (Tel.), *ärä gätti* (Az.), *ärä gitti* (Osm.) evlendi, kocaya vardı - она вышла замужъ - sie hat sich verheirathet; *är kadıt poñp turdūtär* (Tel.) kağı koca olarak yaşadılar - они жили какъ муж съ женою - sie lebten als Mann und Frau; *ärdä oлмақ* (Osm.) evli olmak (kadınlar için) - быть замужемъ - verheirathet sein (von Frauen); *ärä värmäk* (Osm.) kızını

evlendirmek - выдать замужъ -
seine Tochter verheirathen. {ED
192a; UW 389a-391b er}

3är-: **3äp (v)** [سۈم (Uyg.) Çağataycanın yazı dilinde bu eylemin yalnızca bir iki biçimi varlığını sürdürebildi: ایردییلار, ایردوک, ایردی, ایردینک, ایردیم nadiren ایرور ve ایرمس, daha az görülen ایرکان. Soy.'da *ärgän* sözcüğüyle karşılaştım; buna karşılık Uygurcada tüm eylem biçimleri görülmektedir. krş. ä, i] - In der dschagataischen Schriftsprache haben sich Zeitworts durchgängig erhalten: ایردیم, ایردینک, ایردی, ایردوک, ایردییلار, selten ایرور und ایرمس noch seltener ایرکان. Im Soj. ist mir *ärgän* aufgestossen; im Uigurischen hingegen treten alle Verbalformen auf. krş. ä, i]

olmak - быть - sein; *üçünçi aqıt uquş ärür*; üçüncüsü akıldır - третий есть разумъ - der Dritte ist der Verstand (K. B.4,1; A30); *nä ärsädin ärmäs säniñ birligñ* senin birliğin (değer) para etmez - твое единство не состоитъ изъ вещества - deine Einheit besteht aus keinem Stoffe (K. B.11,3; A13); *qarañqu ärdim (män) yaruttı tünüm* karanlıktım, gecemi aydınlattı - я былъ темнымъ, онъ освѣтилъ мою ночь - ich war dunkel, er hat meine Nacht erleuchtet (K. B. 23,14; A383); *sävüg candın ärdi sävügräk maña* bu, benim için sevgili, tatlı yaşamdan yeğdi - оно было мнѣ милѣе жизни - es war mir lieber als das liebe Leben (K.B. 12,16; Arat dipnot sf.21); *hünärlig är ärmış*

kişilär başı hünerli kişi insanların başıydı - искусный человекъ быкъ главою людей - ein kunstreicher Mann war das Haupt der Menschen (K. B.7,4; A54); *tağı ma nägü ärsä arzu tiläk - Bayattın yädilsü aña kut yüläk* arzuları ve istekleri ne olursa olsun; bunlar tanrıdan mutluluk ve yardım olsun - какія бы ни были его просьбы и желанія, да постигнуть отъ Бога стастіе и помощь - was auch sein Begehren und seine Wünsche sein mögen, möge ihm von Gott Glück und hülfe werden (K. B.15,23; A122); *udır ärdiñ ärsä, tur, aç miñ köz!* eğer uyuduysan uyan ve bin göz aç! - если ты спалъ, цстанъ и открой тысячу глазъ! - wenn du geschlafen hast, steh auf und öffne tausend Augen! (K. B.14,17; A83); *säni ärdükün tæg ögümäz özüm* sana yakıştığı kadar seni övemiyorum - я не могу выхвалить тебя по достоинству - ich vermag dich nicht zu loben wie es dir zukommt (K. B. 12,1; A33); *kiçig ärkän ögrät oğutqa bilig* yaşı küçük olduğu müddetçe oğula bilimi öğret - учи сына знаниямъ, пока онъ малъ - lehre dem Sohne die Wissenschaft, solange er klein ist (K.B. 60,12; A1493) {ED 193b er-}.

4är: **4äp** [ا (Osm. (Çağ. †→¹⁴er)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ,
рано - am frühen Morgen, frühzeitig.

5är: **5äp** [Bar., = Far. هر]

herhangi - кто либо - irgend wer; *är bir* her biri - всякій - ein

jeder; *är kim* aynısı - id.

6är: **6äp** [Kır., = Far. هر krş. ⁵är]

herkes, her biri - всякій, каждый - jeder, ein jeder; *är bir kimini körmödüm hiç kimseyi görmedim* - я никого не видалъ - ich habe Niemanden gesehen.

7är: **7äp** [Kaz., = Ar. عار]

utanma, utanç - стыдъ - die Schande, Scham.

9är: **9äp** [Tel. Alt. Leb.] = ⁸er, *äyär*,

ägär, ezär eyer - сѣдло - der Sattel; *atka är satdı* (Tel.) ata eyer vurdu - онъ осѣдлалъ лошадь - er hat das Pferd gesattelt; *är tokum* eyer takımı - сбруя - das Sattelzeug; *är çäştî* (Tel.) eyer çıkardı - онъ снялъ сѣдло - er hat den Sattel abgenommen; *çimä ätkän är* renkli kakmalı eyer - пестрое сѣдло съ инкрустаціями - ein bunter ausgelegter Sattel; *är soy! är atıb-î!* eyer çıkar - сними сѣдло! - nimm den Sattel ab!

10är: **10äp** [Leb.] = *äñär* akşam, alacakaranlık - вечерня сумерки - die Abenddämmerung.

11är: **11äp** [Soy.] = *ägär, ägri*

eğri, eğrilmiş - кривой, косою - krumm, schief.

12är-: **12äp** (v) [ایرمنك hēmḥ; , έρμέχ (Osm.)]

varmak, erişmek - достигнуть, получить - erreichen, erlangen; *şu mārādına är!* şu muraduna er! - достигни своего желанья! - erreiche diesen deinen Wunsch! *äl ärdî* fırsat yakaladı - онъ нашель случай - er fand Gelegenheit; *aķıt ärmäk* akıl ermek, anlamak -

достигнуть удомъ, понимать - mit dem Verstande fassen, erreichen; *aķıtım ärmiyor* aklım ermiyor - я не понимаю - ich kann nicht verstehen; *aķıt ärir şäy däyil* akıl erir şey değil - это совершенно непонятно дѣло - das ist eine ganz unverständliche Sache.

13är-: **13äp** (v) [Soy.] = *äbir*

dönmek - вертѣться - sich drehen.

1ärä-: **1äpä** (v) [Alt. Küär. Tel.]

vidalamak - винтить, ввинчивать - schrauben, einschrauben; *äräp suradı* ricasında ısrar etti; isteğine sürekli rica etmekle kavuştu - онъ настойчиво просиль, выпросиль у меня - er hat auf seine Bitte bestanden, hat seine Sache durch häufiges Bitten erlangt, herausgebettelt.

2ärä-: **2äpä** (v) [Şor. W., < är + ä]

büyümek, erkeklik çağına gelmek - возмужать, достигнуть мужескаго возраста - zum Manne erwachsen.

5äræn: **5äræn** [ἤρην (Kar. T.)] = ⁴ärän.

***äräj:** **äräj** [(Uyg.) bkz. *äriç*]

ruhta sakinlik bulunması huzur, umut - спокойное расположение духа, спокойствие, надежда - die ruhige Stimmung, Ruhe Hoffnung; *äräj, arzu, nimet, küvençin avınç* sükunet, istek, zevk, güven ve hoşnutluk - спокойствие, желаніе, наслаждение, довѣріе и удовольствие - Ruhe, Wunsch, Genuss, Vertrauen und Behagen (K. B. 38,3; A937) *äräjlärkä avnıp usať bođğuçı* kayıtsız kimse kolaylıkla

umuda kapılır - небрежный скоро предаётся надеждамъ - der Fahrlässige giebt sich schnell Hoffnungen hin (K. B. 48,28, A1142); *äräjkä yakın tut yırak kıt bilä* прибулизь onun yakınına (gerçek) huzuru getir; ondan (dünyevi) talihi uzaklaştır - его (истинному) миру, удали его от счастья (этого мира) - bringe ihn dem (wahren) Friden nahe, entferne von ihm das Glück (dieser Welt) (K. B. 52,21; A1263); *äräjkä tægürdi mäni bu ölüm* bu ölüm beni huzura götürdü -эта смерть дала мнѣ спокойствіе - dieser Tod brachte mich zur Ruhe (K. B. 62,1; A1544); *kärişi tālimrāk äräji az oł* direnci fazla, huzuru azdı - больше было сопротивленія, мало спокойствія - grösser war sein Widerstand, gering seine Ruhe (K. B. 85,32; A2150); *äräj birlä miñ yıl tirilsä kutun* mutlu bir şekilde huzurla bin yıl yaşasın - пусть онъ въ спокойствіи счастливо живетъ тысячу лѣтъ - möge er in Frieden tausend Jahre glücklich leben (K. B. 101,34; A3569); *iki köñli ärtär äräjkä bolup* huzura erdiklerinde her ikisinin (zengininin ve fakirin) düşünceleri yok olur - мысли обоихъ (богатыхъ и бѣдныхъ) пропадутъ, когда они достигли спокойствія - die Gekanden beider (der Reichen und Armen) gehen zu Grunde, wenn sie zur Ruhe kommen (K. B. 103,11; A3618); *uçup kir sarayğa äräjin satın* cennete uç ve oraya huzurla yerleş - fliege in's Paradies und lasse

dich in Frieden nieder (K. B. 105,6; A3672); *tünäktä äräj қолма* zindanda rahatlık arama - не ищи спокойствія въ темницѣ - verlange im Gefängnisse keine Behaglichkeit (K. B. 136,1; A4809). {ED 200a-b; DTS 176 *erej*}

***äräjläñ-: äpäžläñ (v)** [(Uyg.), < *äräj* + *lä* + *n*, bkz. *äriçlä*]

sakinleştirmek - успокоить - beruhigen; *äräjläñsü élkä yätürsü elig* halkı sakinleştire ve ona yardım ede - пусть онъ успокоить и дасть помощь народу - möge er das Volk beruhigen und ihm helfen (K. B. 167,31; A5894). {ED 200b *erejlen-*; DTS 176 *erejlen-*}

äräk: äpäк [Tar., krş. *ärägär* (Yak.)]

hepsi, bütün - все, всѣ - Alles, Alle; *äräk kildä* hepsini yaptı - онъ сдѣлалъ все - er hat Alles gethan; *aytқан söz äräk lazim boldä* sözünü tümüyle olması gereken biçimde söyledi - что онъ говорилъ, было совсѣмъ какъ слѣдуетъ - was er sprach, war ganz wie es sich gehörte.

äräkän: äpäкән [Tel.]

abak, sayı boncuğu - счеты - das Rechenbrett.

ärällik: äpällik [Tar.] = *äränlik*.

1äräm: 1äpäm [Kaz. Miş.; belki de *äräm* sözcüğü Ar. حرام'dan geliyor, o zaman bu sözcük Kazak diyalektine iki yolla girmiş olmalı; yazı dilindeki haram sözcüğünün bulunması ve burada verilmiş olan biçimin kullanılmasıyla. *haram* ve *äräm* arasındaki bağlantı tümüyle yok olmuştur. - vielleicht ist dieses *äräm* ebenfalls aus dem Ar. حرام

entstanden, dann wäre dieses Wort in zwei Formen in den Kaz. Dialect eingedrungen, durch Vermittlung der Schriftsprache als *haram* und durch den Verkehr in der hier angegebenen Form. Der Zusammenhang zwischen *äräm* und *haram* ist vollkommen verwischt]

1) bir şey için fazlasıyla iyi, fazlasıyla güzel, yazık - слишкомъ хорошій - zu gut, zu schade; *bu yaqşı kīm*, *sinä äräm* bu elbise senin için fazla güzel, elbiseye yazık - это хорошее платье, оно слишкомъ хорошо для тебя - dies ist ein schönes Kleid, das ist zu schön (schade) für dich.

2) *haram* - растрата - die Vergeudung; *äräm itmäk* *haram* etmek - растратить - vergeuden, verschleudern; *äräm tamaq* otlakçı, bedavacı, asalak - приживалка - der schmarotzer; *äräm butmaq* kaybolmak, yok olmak, ortadan kalkmak - теряться - verloren gehen.

3) (Miş.) (şer) kötü dilli - элоръчивый - eine böse Zunge habend; *äräm tilli* aynı - id.

²äräm: ²äpäm [Tel., = Моғ. كۈچۈرۈش]

1) kısır, verimsiz - яловый - gelt; *äräm uy* henüz yavrulamamış inek, kısır inek - корова, которая еще не телилась, яловая корова - eine Kuh, die noch kein Kalb gehabt hat, eine gelte kuh; *äräm bā* kısır kısırak - яловая кобыла - eine gelte Stute.

2) (W.) hızlı gelişen buzağı veya tay - скоро растушій теленокъ или жеребенокъ - ein

schnellwachsendes Kalb oder Füllen; *äräm paṭa* güçlü, büyük çocuk - полный ребенокъ - ein starkes, grosses Kind.

ärämä: äpämä [Kaz.]

kısa, küçük ve sık çalılık - мелкій и частый кустарникъ, густымъ кустарникомъ - eine mit dichtem, niedrigem Gestrüpp.

ärämälük: äpämälük [Kaz., < *ärämä* + *lik*]

kısa ve gür çalılık yer - мѣсто, обросшее низкимъ, густымъ кустарникомъ - eine mit dichtem, niedrigem Gestrüppe bewachsene Stelle.

ärämçän: äpämçän [Kaz., < ¹*äräm* + *çän*]

dolandırıcılıkla, hileli oynayarak - обманывающій, фальшиво игращій - betrügerisch, falsch spielend.

ärämçi: äpämçi [Kaz., < ¹*äräm* + *çi*]

hilekar, dolandırıcı, sahtekar - шулеръ, обманщикъ - falscher Spieler, Betrüger.

ärämçilä-: äpämçilä (v) [Kaz., < *äräm* + *çi* + *lä*]

- kandırmak - обманывать - betrügen.

ärämik: äpämik [Tel., < *äräm* + *k*]

verimsiz, kısır - бесплодный - unfruchtbar.

ärämji-: äpämji (v) [Tel., krş. Моғ. كۈچۈرۈش]

kötü bir huy edinmek, şımartılmak - принять дурную привычку - sich etwas Schlechtes angewöhnen, verwöhnt werden.

ärämjidü: äpämjidü [Tel., < *ärämjit*

+ *ü*]

hoşgörülülük, ebeveynlerin çocuklara karşı güçsüzlükleri - вотворство, баловство - die Nachsicht, die schwachheit der Eltern gegen ihre Kinder.

ärämjit-: äpämjit (v) [Tel., < *ärämji* + *t*]

şımartmak, birini hoş görmek - баловать, потворствовать - Jemanden verwöhnen, mit Jemanden Nachsicht haben.

ärämjü: äpämjü [Tel.]

kötü huy, haylazlık, şımartılmış olmak - дурная привычка, капризь (дѣтей) - die böse Angewohnheit, die Unart, das Verwöhntsein.

ärämlä-: äpämlä (v) [Kaz., < ¹*äräm* + *lä*]

doğru yapmamak, hata yapmak, yanlış oynamak - невѣрно сдѣлать, фалшиво играть - nicht richtig machen, falsch spielen.

¹ärän: ¹äpän [Kaz.]

1) = *aran*.

2) (Kir.) = *ärän*.

³ärän: ³äpän [Şor.]

can sıkıcı, neşesiz, dayanılmaz - скучный, невыносимый, скучающий - langweilig, unerträglich, sehnsüchtig.

⁴ärän: ⁴äpän [ایران (Çağ. †→⁶*erän*), ایرن *hehn* (Osm.), سمنب (Uyg.) سمنب (Kar. L.), < *är* + ?]

1) iyi insan, iyi eğitimli insan, güçlü cesur insan, kibar insan - хороший человек, человек хорошаго образования, сильный, храбрый человек, джентельменъ - ein tüchtiger Mann, ein Mann von

guter Bildung, ein tapferer Mann, ein gentleman; *äränlärä söz bir bohur* (Osm.) erenler daima sözünü tutar - хороший человек всегда сдержитъ свое слово - ein tüchtiger Mann hat nur ein Wort (Ata.); *äränlärin sağı sołu otmaz* (Osm.) erenler sağa sola bakmaz, daima iyilik yaparlar - хорошие люди не смотрятъ ни на право, ни на лѣво, дѣлаютъ всегда добро - die tüchtigen Leute sehen nicht nach rechts und nach links, handeln stets wie es sich gehört, thun überall das Richtige; *äränlär!* (Osm.) erenler! - господа! добрые люди! молодцы! - meine Herren! liebe Leute ihr Tapferen! *yimä tägmä biringä bir ögün äränlär adın adamış turur* (Uyg.) yine her birine bir ögün erenler adını vermişler - каждого изъ нихъ онъ извалъ именемъ какого либо героя - Jedem von ihnen gab er einen verschiedenen Namen guter Männer (K. B. 4,2); *acunda nä yañtığ ärän toğdı kör!* (Uyg.) dünyada ne türlü eren doğdu bak! - какихъ мужей не родилось на этомъ свѣтѣ! - was für Männer sind nicht in dieser Welt geboren! (K. B. 18,14; A234).

2) (Kar. L. T. Uyg.) (Çağ.†→⁶*erän*) erkek - мужчина - der Mann (überhaupt) (H. 32,5)

3) (Osm) simyacı, ilim veya mezhebin sırlarını iyi bilen iyi eğitim görmüş kişi - Адептъ - ein Adept, ein Eingeweihter, ein Anlangender, einer der zur Kenntniss der Wahrheit gelangt ist (nach Zenker, der es < *är*

+ *än* ableitet [?]. {ED 232b; UW 409b-411a}

äräñ: **äräñ** [Kir., krş. *aray*]

hemen hemen, güç bela, azıcık - едва - kaum, fast nicht; *äräñsudan şıktım* neredeyse sudan çıkamıyordum - я едва вышелъ изъ воды - ich konnte kaum aus dem Wasser kommen; *äräñ üygö cettim* neredeyse eve gelemiyordum - едва я могъ дойти до дому - ich konnte fast nicht nach Hause Kommen.

äräñgi: **äräñgi** [Kaz. Bar.]

şalgam lahanası, yer lahanası (Budg. alabaş, kıvrıcık lahana) - бркюкба - die Kohlrübe (Budg. кольрабы - die Kohlrabi).

äräñis: **äräñic** [Tel. Leb. Alt.]

belirsiz, şüpheli, ikircimli - неопредѣленный, неизъяснимый - unbestimmt, ungewiss, schwankend; *ağaçta ämäs taştta ämäs, äräñis pođım* (Tel.) ağaç mı yoksa taş mı olduğunu ayırt edemiyordum - было ли это дерево или камень, я не могъ различить - ob das Holz oder Stein war, ich vermochte es nicht zu unterscheiden; *kızıl ämäs nämä ämäs äräñis kızıl değıl, başka bir renk değıl, kestirmek imkansız* - это не красного и ни другого цвета, нельзя опредѣлить - es ist nicht roth, nicht andersfarbig, es ist unbestimmt; *körzö tonı da par, tonı da yok, äräñis parğan* oraya baktığında onun kürkle mi yoksa kürksüz mü geldiğı anlaşılmazdı - когда онъ взглянулъ, нельзя было опредѣлить, пришелъ ли онъ въ шубѣ безъ шубы - als er hinsah,

war es ungewiss, ob er mit einem Pelze gekommen war oder ob er ohne Pelz gekommen war (P. d. V. I, 58,24).

äräñistän-: **äräñicstän** [Tel. W., < *äräñis* + *län*]

kararsız kalmak, tarafsız olmak, dalgalanmak - ни на что не рѣшиться, быть въ раздумьѣ - sich zu nichts entschieden, unentschieden sein, schwanken.

äränlik: **äränlik** †→ **eränlik** [ایرانلیک (Çağ.), < *ärän* + *lik*]

äräts: **äräu** [Kür., < *ärä* + *ç*]

vida - винтъ - die Schraube.

äräv: **äräv** [ایرول, هرول, يرول (Çağ.)]

öncü, ileri, lider - аванпосты, авангардъ - der Vorposten, die Vorhut.

äräzin: **äräzin** [Alt., < *ärä* + *sin*]

vida, pervane - винтъ - die Schraube.

äräzindä-: **äräzindä (v)** [Alt., < *äräzin* + *lä*]

1) vidalamak - винтъ, ввинчивать - Schrauben, einschrauben.

2) vidayla tutturmak - прикрѣпить винтами - mit Schrauben befestigen.

äräzindäl-: **äräzindäl (v)** [Alt., < *äräzindä* + *l*]

vidayla tutturulmak - быть привинчениымъ, прикрѣпленнымъ винтами - eingeschraubt, mit schrauben befestigt werden.

ärbä: **ärbä** [Kaz.]

1) başak samanı (tahılın harmanlanmasından art akalan kabuk) - мякина, охвостье - die

Spreu, Hülsen (die nach dem Dreschen übrig bleiben).

2) en küçük başaklar - самые мелкие колосья - die allerkleinsten Aehren.

ärbäk: **äpbäk** [Leb. Şor.] = *ärmäk*.

ärbäktä-: **äpbäktä (v)** [Leb. Şor., < *erbäk + lä*] = *ärmäktä*.

ärbäktäş: **äpbäktäş** [Leb. Şor., < *erbäktä + ş*] = *ärmäktäş*.

ärbälî: **äpbälî** [Kaz., < *ärbälî*]

tahıl kabuklarıyla harmanlanmış - смѣшанный съ мякиною, съ охвостьемъ - mit Spreu gemischt.

ärbälîk: **äpbälîk** [Kaz., < *ärbä + lîk*]

1) tahıl kabuklarının savrulduğu yer - мѣсто, гдѣ собираютъ охвостье - Stelle, wo man Spreu aufhäuft.

2) döşeme tahtası - поль, половица - die Diele, das Dielenbrett.

¹ärcä: **¹äpďä** [arجه *hetĥ* (Osm.), < *är + çä*, krş. *är, ärkän*]

erken, sabah erken - рано, рано утромъ - früh, früh am Morgen.

²ärcä: **²äpďä** [Kaz.]

sepet, küçük kulübe, kutu, sandık - корзина, ящикъ - der Korb, die Baude, die schachtel, der Kasten.

ärcäçi: **äpďäçi** [Kaz., < *ärcä + çî*]

sepetçi, kutucu, sepet yapan - корзинщикъ - der Korbmacher, Schachtelmacher.

ärçän: **äpçän** [Kaz., < *är + çän*] = *ärçil*.

ärçi-: **äpçi (v)** [Kaz., krş. *arçî*]

temizlemek, kabuğunu soymak, seçmek, ayıklamak - чистить, вычистить, выбирать - reinigen,

abkratzen, aussuchen; *kîm ärçigän* giysileri temizledi - онъ вычистилъ платье - er hat die Kleider gereinigt.

ärçil: **äpçil** [Kaz., < *är + çil*] = *ärçän*

utangaç, sıkılgan, titiz, temkinli, dikkatli - стыдливный, разборчивый, осторожный, внимательный - schamhaft, wählerisch, vorsichtig, aufmerksam.

ärçin-: **äpçin (v)** [Kaz. < *ärçi + n*]

temizlenmek, kendini temizlemek - чистить себя - sich reinigen.

ärçit-: **äpçit (v)** [Kaz., < *ärçä + t*]

temizletmek - заставить чистить - reinigen lassen.

¹ärdä-: **¹äpdä (v)** [Kumd.] = *ärtä*.

²ärdä: **²äpdä †** [اړدە (Uyg.) → **⁴ärtä**] = *⁴ärtä*

ärdägi: **äpdägi** [Leb. Tob., اړدەگى (Uyg. † → **ärtäki**), 古昔 (Çin.-Uyg. Wrt. 14, b)]

uzun zaman önce, bir zamanlar - давно тому назадъ - vor langer Zeit, einst. {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä-ki*}

ärdäk: **äpdäk** [اړدەک (Kar. L.)] = *ördäk*

ördek - утка - die Ente.

ärdälä: **äpdälä** [اړدەلە (Osm.)]

katkı, ek - прибавление, дополнение - die Zugabe, Beigabe, das Supplement.

ärdäm: **äpdäm** [Kom., اړدەم (Uyg.)]

zanaat, sanat, el becerisi, erdem - ремесло, искусство, ловкость, заслуга, добродѣтель - das Handwerk, die Kunst, Geschicklichkeit, das Verdienst, die Tugend; *ärdäm äksik potmadı* (Kom. 207,8) *erdemi eksilmedi* - ego

добродѣтель не уменьшалась - seine Tugend nahm nicht ab; *aṅar berdi ärdäm, bilig ög, uḳuḡ* (Uyg.) ona beceri, bilgi, akıl ve bilgelik verdi - онъ далъ ему ловкость, знаніе, разумъ и ученость - er gab ihm Geschicklichkeit, Wissen, Verstand und Gelehrsamkeit (K. B. 16,18; A148); *til ärdämin münin asıḡın yasın ayur* dilin edinilen becerisinden, yararından ve zararından söz eder - (эта глава) говорить о ловкости языка, о выгодѣ и вредѣ, происходящихъ отъ него - es spricht von der Fertigkeit der Zunge, von ihrem Nutzen und Schaden (K. B. 17,2;); *bädük bilgi birlä üküş ärdämi* yüksek bilgisi ve sayısız becerileri - его высокое знаніе и много его ловкостей - sein hohes Wissen und seine zahlreichen Fertigkeiten (K. B. 19,26; A278); *miṅ ärdäm kārāk bu çıḡan tutḡuḳa* bu dünyayı yönetmek için bin beceri gerekmektedir - понадобятся тысячи ловкостей, чтобы владеть этимъ міромъ - man braucht tausend Geschicklichkeiten, um diese Welt zu regieren (K. B. 20,2; A284); *ḳamuḡ türlüg ärdäm tükel öḡrānıp - yorır ärdi ärdäm āligkā aḥp* türlü becerileri tüm den ele alarak, kullanarak yaşadı - вполнѣ изучивъ всевозможныя ловкости - alle verschiedenen Fertigkeiten anwendend (in die Hand nehmend) (K. B. 26,22; A465). {ED 206b-207a; UW 411a-415b *ärdäm*}

ärdämli: ärdämli [Kom., < *ärdäm* + *li*] erdemli - добродѣтельный -

tugendhaft.

***ärdämlik: ärdämlik** [سەردەملىك (Uyg.), < *ärdäm* + *lik* bkz. *ärdämlik*] yararlı, becerikli - заслуженный, ловкій - verdienstvoll, geschickt; *tiläsä buḥur barça arzusu bāḡ - tiläsä ḳiṣı buḥmaz ärdämlik yeg (?)* (سەردەملىك) bey aradıḡında, tüm arzuladıḡını bulur; ancak insan arasa hak ettiḡini bulamaz - если князь ищетъ, онъ находитъ всѣ свои желанія, если онъ ищетъ людей, онъ не находитъ ни одного заслуженнаго - wenn der Fürst sucht, findet er alle seine Wünsche, sucht er aber Menschen, findet er nicht einen verdienstvollen (K. B. 63,39; A1617). {ED 212a; UW 415b-417b; DTS 176 *ärdämlik*}

ärdämlik: ärdämlik †→ **ärdämlik** [سەردەملىك (Uyg.), < *ärdäm* + *lik*]

ärdzän: äpzän [Bar.] = *arzan* ucuz - дешевый - billig.

ärdänj: ärdänj [Kom., < *är* + *dänj*]

bakire - дѣвица, дѣва - die Jungfrau; *ärdänj türdatsı* bakire olarak doğurduḡın - ты родившая дѣвицею - die du als Jungfrau geboren hast (Kom. 199,4); *ärdänj ana* bakire anne - мать-дѣвица - jungfräuliche Mutter.

ärdäni: ärdäni †→ **ärdäni** [سەردەملىك (Uyg.), krş. Moğ. سەردەملىك]

ärdänjlik: ärdänjlik [Kom., < *ärdänj* + *lik*]

bakirelik - дѣвственность - die Jungfrauenschaft; *ärdänjliḡinj ärür kärmän* bekaret bir kaledir - твоя

- дѣвственность есть крѣпость -
deine jungfrauenschaft ist eine
Festung (Kom. 197,8).
- ärdzi-: äpzi (v)** [Bar.] = *ärçi*
pullarını temizlemek - очищать
отъ чешуи - abschuppen (Fische).
- ¹ärdinä: ¹ärdinä** [Tel.] = *ärdäni*
değerlilik - драгоценность - die
Kostbarkeit.
- ²ärdinä: ²ärdinä** [Kaz.]
düzenlenmiş odun, istiflenmiş
odun, düz bir sıraya dizilmiş odun
(sırada) - поставленные (въ ряды)
дрова, сажень дровъ - ein
aufgestellter Holzstoss, ein Faden
Holz.
- ärdinäli: ärdinäli** [Kaz., < *ärdinä* +
li]
sıraya dizimli (odun için) -
поставленный въ ряды (о дровахъ)
- in Reihen aufgestellt (von
Brennholz).
- *ärdini: ärdini** [(Uyg.), krş. Моғ.
دردین bkz. *ärdäni*]
değerli taş - драгоценный
камень - der Edelstein. {ED 212a
ärdini; UW 418a-424b *ärdini*}
- ¹ärgä: ¹ärgä** [Soy, krş. *ärgä* (Yak.)] =
ergi
eski (nesne için) - старый
(овещяхъ) - alt (von Sachen).
- ³ärgä-: ³ärgä (v)** †→ **irk-** [ايركماک,
ايركماک (Çağ.)] {ED 221a *irk-*}
- ¹ärgäk: ¹ärgäk** [Şor. Leb. Küär.,
(ايركماک) Uyg. † → ²**erkäk**] = *ärkäk*
pirzaq ärgäri (Şor.) erkek kedi -
котъ - der Kater.
- ¹ärgän-: ¹ärgän (v)** †→ **irkin-** [
ايركانماک (Çağ.)]
toplanmak, katılmak -
- собираются, присоединяться - sich
versammeln, sich anschliessen. {ED
227a *irkin-*}
- ²ärgän: ²ärgän** [اركان ههههه (Osm.
Çağ.)] = *ärgin*
evlenmemiş, bekar, yaşı geçkin
bekar - холостой, неженатый -
unverheirathet, Junggesell,
Hagestolz. {ED 235a *ergen*, Sang.
18}
- ärgänlik: ärgänlik** [اركانليك ههههههه; (Osm. Çağ.)]
1) bekarlık - состояние
холостака - das Ledigsein.
2) yüzde oluşan sivilceler
прыщники на лица у неженатыхъ -
Pickeln, die Gesichte bilden. {ED
235a *ergen*, Sang. 18}
- ärgäş-: ärgäş (v)** [Tar. ايركاشمك (Çağ.
†→**eriş-**), < ³*ärgä* + *ş*]
uğurlamak, yanında bulunmak,
katılmak - сопровождать,
слѣдовать, соединяться съ кѣмъ -
begleiten, folgen, sich an Jemand
anschliessen.
- ärgäştür-: ärgäştür (v)** †→ **eriştür-**
[اركشتورماک (Çağ.), < *ärgäş* + *tür*]
- ²ärgi: ²äpri** [Şor., krş. *ägrä*] = ³*egri*.
- ¹ärgilän-: ¹ärgilän (v)** [Şor., < *ärgi* +
lä + *n*]
yaşlanmak, eskimek, zamanla
kötülemek, kullanılmak, yıpranmak -
старѣть, ветшать, тлѣть,
износиться - alt werden, veralten,
mit der Zeit schlecht werden,
verbraucht werden.
- ¹ärgim: ¹ärgim** [Kır., < *är*+ *kim*]
her kim, kim olsa - кто либо,
всякій знаетъ - wer es auch sei, ein
jeder; *ärgim bilädi* herkes bunu bilir

- всякій знаетъ - jeder weiss es;
ärgimdî körmödüm kimseyi
 görmedim - я никого не видѣль -
 ich habe Niemand gesehen.

²ärgim: **²ärgim** [سەرگەردە (Uyg.)] =
ärgim.

¹ärgin: **¹ärgin** [هەرقەن (Osm.),
 krş. *ärkin, ärgin*]

ergin, evlenecek çağda, yetişmiş
 - зрѣлый, возмужалый - reif,
 gereift, mannbar.

²ärgin: **²ärgin** † [سەرگەردە (Uyg.), < *ärk*
 + *n* bkz. **notlar**]

fazlasıyla bol, zengin biçimde,
 zengin - въ изобилій, въ
 значительномъ количествѣ - in
 reichem Maasse, reichlich.

ärgir-: **ärgip (v)** [ارگيرمک (Osm.)] =
ärdir.

¹ärgis: **¹ärgic** † → **härgiz** [Kom.,
 هەرگیز (Uyg.), = Far. هرگز]

hiçbir zaman - никогда -
 niemals; *bu kitabın yakşırak härgiz*
kim ärsä tasnif kıtmay-turur hiçbir
 zaman kim olursa olsun bundan daha
 iyi bir kitap yazılamayacak -
 нокпгда кто-либо не можетъ
 сочинить книгу лугше этой -
 Niemals wird, wer es auch sei, ein
 besseres Buch verfassen als dieses
 (K. B. 3,2; A 15).

²ärgis: **²ärgic** [Kır.] = *ärgis*

¹äri: **¹äpi** [Şor.] = *ärü*.

²äri: **²äpi** [Bar., krş. **²ärik 2**]

iri, büyük taneli - крупный,
 крупнозернистый - grosskörnig,
 grobkörnig.

³äri-: **³äpi (v)** [Alt. Tel. Leb. Bar. Tar.
 Krm., ايريمک (Çağ. † → **⁴eri-**), ايريمک
 हेумह; , έριμέχ (Osm.Az.)]

1) erimek, ergimek (tuzun suda
 erimesi gibi) - таять, расплавиться,
 растворяться (какъ соль въ водѣ) -
 aufthauen, schmelzen, sich auflösen;
yaskıda kar ärip-yat (Alt.) -
 ilkbaharda kar erir - весной таетъ
 снѣгъ - im Frühling thaut der
 Schnee; *yağım äridi* (Osm.) yağım
 eridi, heyecanlandım, зауıfladım
 (yorgunluktan) - мое сало растаяло,
 я измучень, возбуждень, я
 похудѣль отъ страданія - mein Fett
 ist geschmolzen, ich bin erregt,
 aufgebracht, ich bin ganz ermattet,
 abgemagert (vor Anstrengung);
yürägimniñ yağı äridi (Krm. K.)
 aynısı, yüreğimin yağı eridi - id.
 (слов.: стаяль жиръ моего сердца -
 wörtl.: das Fett meines Herzens ist
 geschmolzen); *yürägi gorğudan*
äridi (Az.) yüreği korkudan eridi -
 онъ совсѣмъ растерялся, онъ
 испугался - er ist ganz verwirrt, hat
 sich erschreckt; *yüzüm äridi*
utanmaqtan (Az.) utançtan yüzüm
 eridi - мнѣ стало очень стыдно -
 ich war ganz beschämt (A.); *tūlarınñ*
rajındağı qarları küskä yätträ onçozi
äribäs (Tel.) dağın tepesindeki kar,
 sonbahara kadar tümüyle erimez -
 весь снѣгъ на вершинахъ горъ до
 осени не таетъ - der Schnee der
 Berggipfel thaut bis zum Herbst
 nicht gänzlich auf (P. d. V. I,
 147,29).

2) (Bar.) pıhtılaşmak,
 koyulaşmak - свертывающая -
 gerinnen.

3) (Krm.) birbirinden ayrılmak,
 liflerine ayrılmak - рваться -

auseinandergehen, sich fasern, sich schleissen.

4) (Çağ. †→⁴eri-)

⁵äri: ⁵äpi [Soj.] = *ägri*

eğri, eğilmiş - кривой - krumm;
āri oruq dolambaçlı yol - околесица,
объездъ - ein Umweg (wörtlich: ein
krummer weg.).

^āri-beri: ^āpi-beri [Kır.] = *arı-bäri*

oraya buraya - туда и сюда -
hierhin und dorthin; *at avnadı āri-
beri ottadı* at, orayı burayı dolaşır
biraz otladı - лошадь валялась и
щипала тамъ и сямъ траву - das
Pferd wälzte sich und frass hier und
dort ein wenig Gras (P. d. V. III,
313,26).

^āriç: ^āriç †→ ^āräj [سارچ (Uyg.) =
ärinç]

{ED 200a-b; DTS 176 *erej*}

^āriçlä-: ^āriçlä (v) †→ ^āräjlän-
[سارچلان (Uyg.), < *äriç* + *lä*, krş.
ärinçlän]

^āriçlik: ^āriçlik † → ^ārinjlik
[سارچلىك (Uyg.), < *äriç* + *lik*]

^āridici: ^āridici [اريدى *heurutu*
(Osm.), < *ärit* + *i* + *çi*]

1) dökümcü - плавильщикъ -
der Schmelzer.

2) diğer maddeyi eriten madde
(çözücü) - вещество, въ которомъ
другое вещество растворяется - ein
Stoff, in dem ein anderer stoff sich
auflöst.

^ārikü: ^āriçy [Tel., < ⁵*ärik* + *ü*]

can sıkıntısı, bıkkıntı, usanç,
güçlü istek, özlem - скука, сильное
желание - Langeweile, Ueberdruss,
Sehnsucht.

¹ärik: ¹äpik [Kom., اريك (Çağ. †→

^{ärük}) (Osm. Az.)] = *örük*

1) (Osm.) erik - слива - die
Pflaume; *ärik kurusu, kuru ärik*
(Osm.) erik kurusu, kuru erik -
черносливъ - getrocknete Pflaumen;
dağ äriyi, yaban äriyi dağ eriği,
yaban eriği - дикая слива - wilde
pflaume. Diğer erik çeşitleri -
Различные сорта сливъ: - *Amasiya
äriyi, bardağ äriyi, türbä äriyi, can
äriyi, çaçal äriyi, ayn baçar äriyi,
firänk äriyi, murdum äriyi, Hind
äriyi* (B. d. M.).

2) (Çağ. †→ ^{ärük})

²ärik: ²äpik †→ ^{irig} [ايريك (Çağ.), krş.
²äri] {ED 222a *irig*}

³ärik: ³äpik [Tar. Alt. Tel. Şor. Kom.,
ايريك (Çağ. †→^{erk}), († Uyg. → ^{irig},
er)]

1) güç, kudret - могущество,
сила - die kraft, Gewalt; *nä istäsädä
ärik bar* ne isterse onu yarabilir -
онъ можетъ все дѣлать, что онъ
хочетъ - er kann Alles thun, was er
will; *erik kälmedi* (Çağ.) (buna) gücü
yok - онъ не имѣетъ силы на это -
er hat dazu keine Kraft; *erkim
yätmedi* (Çağ.) gücüm yetmedi - у
меня силы не доставало - meine
Kraft reichte nicht aus.

2) † (Uyg. → ^{irig})

3) (Çağ. † **bkz. notlar**) istek,
dilek, fikir, huy воля, желание,
мнѣние, капризь - der Wille, der
Wunsch, die Meinung, die Laune;
*kaşşı kattı pođdı, ät nimjağ pođdı
ärik çokta çür-çarbis* (Şor.) kaşçı
serttir, et yumuşak; bu yüzden kendi
isteğimize koşmuyoruz - плеть
жестка, -мясо мягко, поневолѣ

бѣжишь - die Knute ist hart, das Fleisch ist weich, so laufen wir nicht freiwillig.

5ärik-: 5äpik (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايريك (Çağ. †→ **irik-**), **سرف** (Uyg. †→ **irik-**), krş. *erän*]

1) canı sıkılmak, içinde bir boşluk hissetmek, özlemek, sıkıntı ve yetersizlik hissetmek - скучать, чувствовать недотатокъ - sich langweilen, eine Leere in sich fühlen, sich sehnen; *änädän ärikpä!* (Alt.) anneni özleme - не скучай о матери! - sehne dich nicht nach deiner Mutter!

2) kendini eziyet altında hissetmek, memnuniyetsiz olmak, baskı altında kalmak, bıkmış olmak, iğrenmek - считать тягостнымъ, быть недовольнымъ, считать противнымъ, неприятнымъ, пренебрегать, ненавидѣть - sich belästigt fühlen, nicht zufrieden sein, überdrüssig sein, Ekel empfinden, verabscheuen. {ED 226a irik- (?ërik-)}

ärik: äpîr [Şor.] = *ärü*.

ärikçän: äpikçän [Tel., < ⁵*ärik* + *çän*]

can sıkıcı, can sıkıntısı duyma; tiksinti, nefret duyma - скучный, чувствующий скучу, отвращение - langweilig, Langeweile empfindend, Ekel, Widerwillen empfindend.

ärikçil: äpikçil [Leb., < ⁵*ärik* + *çil*] = *ärikçän*.

1äriklä-: 1äpiklä (v) [Kom.]

deri sepilemek, tabaklamak - дубить кожу - Leder gerben; *äriklägän tärî* sepilenen deri - дубленая кожа - gegerbtes Leder

Kom. 132 = gegerwit leder).

2äriklä-: 2äpiklä (v) †→ **iriklä-** [ايريكلامك (Çağ. V.), krş. *äliklä*]

rahatsız etmek, alay etmek - дразнить, насмѣчаться - necken, verspotten; *bir kimsädän äriklädi* aynısı - id. {ED 226a irik-?}

äriklän-: äpiklän (v) †→ **iriglän-** [ايريكلانم (Uyg.), < ³*ärik* + *lä* + *n*] {ED 228b iriglän-}

ärikli: äpikli [Kom., < ³*ärik* + *li*]

güçlü, birşey yapmaya yetenekli, muktedir - могущественный, имѣющий возможность что нибудь сдѣлать - mächtig, fähig etwas zu thun.

1äriklik: 1äpiklik [ايريكليك (Osm.), < ¹*ärik* + *lik*]

eriklik, erik bahçesi - садъ сливъ - ein Pflaumengarten.

2äriklik: 2äpiklik [ايريكليك (Çağ. †→ **ärklik**), **سنددليك** (Uyg. †→ **iriglik**), < ³*ärik* + *lik*]

1) (Çağ. †→ ***ärklik** 2) kendi isteğiyle, özgür iradesiyle sahip olduğu şey - свободная воля, свободное расположение, распоряжение - freier Wille, freie Verfügung, freier Besitz.

2) († Uyg. → **iriglik**) şiddet, sertlik - вспыльчивость - die Heftigkeit; *irig sözlämägil kişikä tilin - iriglik ot ot bir küyär-täg bilin* insanlara karşı sert konuşma; sertlik ateş gibidir hemen alev alır, bunu bil - не говори вспыльчивость огонь, она какъ будто жжетъ - sprich nicht zu den Menschen heftig, die Heftigkeit ist wie Feuer, sie brennt gleichsam, das wisse (K. B. 58,3;

A1415). {ED 222a irig}

3) († Çağ. → ***ärklig 1**) güçlü, her şeye kadir - могущественный, всемогущий - mächtig, allmächtig. {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180 erklig}

ärikmān: äpikmān [Kaz.]

dul avrat otu - лапушникъ - die Klette.

äriktsän: äpikcān [Bar.] = *ärikcān*.

¹äriktir-: ¹äpiktip (v) [Tel. Leb. Şor. Küär., اريكديرمك (Çağ. †→ **iriktir-**), < ⁵*ärik* + *tir*]

1) can sıkmak, can sıkıntısına neden olmak, güçlü istek uyandırmak, özlem uyandırmak - причинять скуку, возбуждать сильное желание - langweilen, Langeweile verursachen Sehnsucht erregen.

2) karşı koyma, direnç uyandırmak; iğrenme, tiksinti; bıkmak, nefret uyandırmak - возбуждать сопротивление, отвращение, надождать, возбуждать ненависть - Widerwillen, Abscheu, Ueberdruss erregen, anekeln.

ärilä-: äpilä (v) [Şor., < ¹*äri* + *lä*]

birine acı çektirmek - мучить - quälen, martern.

ärilän-: äpilän (v) [Şor., < ¹*äri* + *lä* + *n*]

acı çekmek - мучиться, страдать - sich quälen, leiden.

¹ärim: ¹äpim [Kaz. Bdg.]

pelin - полынь - Wermuth.

²ärim: ²äpim [Tar., اريم *heum* (Osm.), ايريم (Çağ.), krş. *äriñç*, *äriç*, Моғ. [عندپهچ]]

1) umut, beklenti, batıl inanç, hayal gücü - надежда, ожидание, суевърие, воображение - die Hoffnung, die Erwartung, der Aberglaube, die Einbildung; *hotun ärimi dir* (Tar.) bu, kadınların batıl bir inancıdır - это женское суевърие - das ist ein Aberglaube der Frauen.

2) (Osm.) istişare yoluyla Kuran'a baş vurulduğunda geleceğin önceden öğrenilmesi, kehanet - гадание через истихаре - das Erfahren des Zukünftigen durch die Istichare (Befragung des Korans).

ärimçäk: äpimçäk [اريمچك (Çağ.), < *ärim* + *çäk*]

umut - надежда - die Hoffnung.

¹ärin: ¹äpim [Alt. Tel. Leb. Şor. Soy. Kom. Küär., ارين (Çağ. †→ ³**erim**), ايرن (Osm.), אֵרִינ (Kar. L. T.)]

1) dudak - губа - die Lippe; *ärnim* (Alt. Tel.) dudağım - моя губа - meine Lippe; *altı ärin* (Alt.) alt dudak - нижняя губа - die Unterlippe; *üstü ärin* (Alt.) üst dudak - верхняя губа - die Oberlippe; *üt kadū atıp altı ärdin yärhâ yapşıra, altı ärdin kadūbıta kadadı. Üt kadū atıp üstü ärdin täñärä yapşıra* (Alt.) delikanlı bir çivi alıp alt dudağımı yere, üst dudağımı da göğe mıhladı - юноша взял гвоздь и приколотил гвоздем нижнюю губу к землѣ и верхнюю губу к небу - der Jüngling nahm einen Nagel und heftete die Unterlippe an die Erde und die Oberlippe an den Himmel (P. d. V. I, 38,284).

2) (Osm.) alt dudak - нижняя

губа - die Unterlippe. {ED 232b érin}

3) kap kacak kenarı - край посуды - der Rand eines Gefäßes; *ayaqtıñ ärdi* (Alt.) çanak kenarı - край чашки - der Rand des Napfes.

²äriñ: **²äriñ** [Bar.] = *äriñ*

altı äriñi (onun) alt dudağı - его нижняя губа - seine Unterlippe; *üstü äriñi* (onun) üst dudağı - его верхняя губа - seine Oberlippe.

⁴äriñ: **⁴äriñ** [كريك ههون, ériv (Osm.)] = *äriñ*.

⁵äriñ-: **⁵äriñ (v)** [Az., < *äri* + *n*] = *äri*
erimek - таять, расплавяться -
thauen, schmelzen.

⁶äriñ-: **⁶äriñ (v)** [Şor., سادىت (Uyg. †→ **irik-**), ايرينماك (Çağ.) ايرينماك ههونتھ; (Osm.), krş. *ärän, ärik*]

1) (Uyg. †→ **irik-**) {ED 226a irik-}

2) (Osm. Tar.) tembel olmak - быть лѣнливимъ - faul sein, faulenzien.

3) (Şor.) canı sıkılmak, özlemek - скучать, сильно желать - sich langweilen, Langeweile haben, sich sehnen. {ED 235a erin-}

⁸äriñ: **⁸äriñ** † [سادیت (Uyg.), belki de ³*ärik* biçimi için hatalı bir yazım - vielleicht ein Versehen des Abschreibers für ³*ärik*, krş. dass]→ **irig**

{ED 222a,b irig}

äriñ: **äriñ** †→ **iriñ** [ارينك (Çağ. Osm.)]

irin, iltihap - матерія, гной - der Eiter; *äriñ tutti, tökti* yara iltihaplandı - рана гноилась - die Wunde eiterte. {ED 233a iriñ}

***äriñç:** **äriñç** [سادیتچ, سادىتچ (Uyg.), < *är* + *inç*, krş. bkz. *äriñç*]

muhtemelen, belki, galiba - усилительная частица - wahrscheinlich, vermutlich. {ED 234a erinç}

äriñç: **äriñç** †→***äriñç, äriñj** [ارينكچ, سادىتچ (Uyg.), < *äriñ* + *ç*, krş. *äriñiñ* bkz. **notlar.**]

{ED 234a erinç; DTS bkz. erinç, erinj 178, 179}

äriñçäk: **äriñçäk** [ارينكچاك (Kar. T.)] = *äriñçäk*.

äriñçäk [Tar., ايرينچاك (Çağ)] = *erin?äk*.

äriñcäk: **äriñcäk** [Şor., اارينكچاك ههونتھ; (Osm.)] = *äriñçäk*.

äriñcik: **äriñcik** †→ **irinçig** [ارينكچىك (Uyg.), < *äriñ* + *cik*] {OTWF 366 irinçig; ED 236b-237a érinçig; DTS 178}

äriñçlän-: **äriñçlän (v)** †→ **äriñjlen-** [ارينكچىلەن (Uyg.), < *äriñç* + *lä* + *n*]

äriñçlik: **äriñçlik** †→ **äriñjlig** [ارينكچىلىك (Uyg.), < *äriñç* + *lik*, krş. *äriç*]

äriñdzäk: **äriñdzäk** [Bar.] = *äriñçäk*.

äriñi: **äriñi** [Kir., < *är* + ?]

her şekilde, mutlaka - во всякомъ случаѣ, непременно - in jedem Falle, unbedingt; *äriñi istägäniñ caqsı* her şekilde arıyor olman iyidiğ - во всякомъ случаѣ хорошо, что ты ищешь - es ist in jedem Falle gut, dass du suchst.

äriñiñ: **äriñiñ** [Şor., < ⁶*äriñ* + *ş*]

kara sevda, aşk, özlem - тоска, грусть, горе - der Kummer, der gram, die Sehnsucht.

***äriñj:** **äriñj** [ارينكچى, سادىتچ (Uyg.), bkz. *äriñç*]

sükunet, haz, memnuniyet, huzur - спокойствие, удовольствие - das Behagen, die Ruhe; *erinjkä avınma, sän içmä süçig* huzura kendini bırakma, tatlı bir şeyin tadına varma - не предавайся спокойствию не упивайся сладкимъ - überlasse dich nicht der Ruhe, genieße nichts Süßes (K. B. 147,19; A5208). {ED 234a erej; DTS bkz. *erinç, erinj* 178, 179}

***äriñlän-: äriñlän (v)** [ئەرىنچلەن] (Uyg.), < *erinj* + *lä* + *n*, bkz. *äriñlän*]

kendini iyi hissetmek - чувствовать себя хорошо - sich behaglich fühlen; *näçä mä äriñlänsä esiz bu kün - ökünç birlä ämgär yarınkı (yarıtqay fehlerhaft) künün* kötü (huylu) kimse bugün ne kadar kendini huzurlu hissetse yarın yine de acı çekecektir - какъ бы хорошо ни чувствовалъ себя сегодня злой, завтра онъ будетъ испытывать муки - wie behaglich sich auch heute der Böse fühlt, morgen wird er wieder Leiden empfinden (K. B. 37, A918). {ED 200b; DTS 179 ériñjlen-}

***äriñlig: äriñlig** [ئەرىنچلىگ] (Uyg.), < *erinj* + *lig*, bkz. *äriçlik*]

durgun, sakin, hoş - спокойный, приятный - ruhig, behaglich; *törü ber budunқа äriñlig sunı!* halka kanunlar ver ve görkem sun! - дай народу законы и спокойный блескъ! - gieb dem Volke Gesetze und ruhigen Glanz! (K. B. 156,11; A5491) {DTS 179 *erinjlig* }

äriñlä-: äriñlä (v) †→ **iriñlä-**

[ارينچلاماك (Çağ.), ارکلمك (Osm.), < *äriñ* + *lä*]

iltihaplanmak - гноиться - eitern. {ED 233a iriñ}

äriñlän-: äriñlän (v) †→ **iriñlä-** [ارينچلانماک (Çağ. Osm.), < *äriñ* + *lä* + *n*] = *äriñlä*. {ED 233a iriñ}

äriñli: äriñli [ارکلو (Osm.), < *äriñ* + *li*] irinli - гнойный - eiternd.

äriñlik: äriñlik †→ **iriñlik** [ارينچلىك (Çağ.), < *äriñ* + *lik*] = *äriñli*. {ED 233a iriñ}

äriñtsäk: äriñtsäk [Kom., ئېرىنچساک (Kar. L.)] = *äriñtsäk*

barğın kumurstқаға äy äriñcäk, körgün yoñların anın da uşayğın ey tembel, karıncaya git, onların davranışlarına bak ve onlara öykün - ступай, ты лѣнивый, къ муравью, смотри на ихъ жизнь и подражай имъ - gehe zur Ameise, o du Fauler, schaue ihren Wandel und ahme ihnen nach (Ata. 6,6).

¹ärip: ¹ärip † [Uyg.), = Ar. حرب] → ***härif***

arkadaş, yoldaş - товарищ - der Gefährte; *(h)äriñläri andın utır ärsä käd* arkadaşları onun için daha fazla endişelensin - пусть товарищи больше заботятся о немъ - mögen die Freunde sich mehr um ihn bekümmern (K. B. 96,13; A2634).

²ärip: ²ärip [Kaz., = Ar. حرف]

ağız kavgası, tartışma, kavga - ссора, споръ - der Zank, Streit.

³ärip: ³ärip [Kir., = Ar. حرف]

harf - буква - der Buchstabe.

äriplä-: äriplä (v) [Kaz., < *ärip* + *lä*]

küfretmek, azarlamak, çıkışmak - выругать, бранить - auszanken,

heruntermachen, schelten.

āriplāṣ-: āriplāṣ (v) [Kaz., < āriplā + ṣ]

birbiriyle tartışmak, şiddetli atışmak - ссориться, противоречить другъ другу - sich zanken, einander widersprechen, heftig mit Worten streiten.

āriplät-: āriplät (v) [Kaz., < ārip + lä + t]

küfrettirmek - заставить бранить - auszanken, schelten lassen.

āriptās: āriptās [Kir., < ³ārip + tās]

birlikte okuyan, okul arkadaşı - вмѣстѣ съ кѣмъ учащійся, соученикъ - zusammen bei einem Lehrer lesend, Mitschüler.

¹āriṣ: ¹āriṣ [Az., اريش (Osm. Çağ. †→ariṣ, ⁵eriṣ), krş. arıṣ]

dokumanın çözgüsü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes.

³āriṣ-: ³āriṣ [Kom. Krm., اريشمك ḥeuoṣmḥ; (Osm. Az.), < ār + ṣ]

1) ulaşmak, varmak, ulaşmak, yetişmek - достигнуть, приѣхать, догнать - erreichen, gelangen, ankommen, einholen.

2) değmek, yakalamak - дотронуться, схватить - berühren, anfassen.

3) olgunluğa erişmek, olgunlaşmak - достигнуть зрѣлости, созрѣть - zur Reife gelangen, reif werden, reifen.

4) (Osm.) (süt için) kesilmek - свернуться (о молокѣ) - gerinnen (von Milch).

5) (Krm. K.) şaka уармак için birine dokunmak - затрогивать

кого, шитить съ кѣмъ - Jemanden anrühren, ihn necken, zum Besten haben; *sān baṇa āriṣmā!* bana dokunma, bana şaka уарма, bana ilişme - ты не затрогивай меня, не шути со мною! - du rühre mich nicht an, scherze nicht mit mir, nahe mir nicht!

6) (Krm. K.) karpis уармак, inat etmek - капризничать, артачиться - launisch sein, Launen haben, unartig sein.

⁴āriṣ: ⁴āriṣ [Krm. K., < ār + ṣ]

karpisli - капризный - launisch unartig; *āriṣ bāta* karpisli çocuk - капризный ребенокъ - ein unartiges Kind.

āriṣik: āriṣik [Kaç.] = *āristik*.

āriṣtā: āriṣtā [اريشته ḥeuoṣḥ (Osm.)]

erişte, tel şehriye, makarna - лапша, вермишель, макароны - Nudeln, eine Art Makaroni.

āriṣtir-: āriṣtir (v) [اريشدرمك ḥeuoṣuemḥ; (Osm.), < āriṣ + tir]

1) olgunluğa imkan vermek, yetişmek, yetiştirmek; bildirmek, bilgi vermek - дать возможность достигнуть, догнать, приказать догнать, объявить, дать знать - erreichen, erlangen, einholen lassen, anzeigen, benachrichtigen, wissen lassen.

2) (Krm. K.) şaka yoluyla kızdırmak - дразнить - necken.

āriṣtür-: āriṣtür (v) [ايريشتور (Çağ.) bkz. notlar.]

1) birbirine yer vermek - дать другъ другу мѣсто - einander Platz machen.

2) = *āriṣtir-*.

¹ärit-: ¹äpīr (v) [Alt. Tel. Leb. Küär., اريتكم *ḥeyūmḥ*; ἐριτυέχ (Osm. Az.) (Çağ. †→ ²erit-), /آریت- (Uyg.), < *äri* + *t*]

bir şeyi eritmek, eritmek - сдѣлать, чтобы что-нибудь растаяло, расплавилось, плавить, растовить - machen, dass etwas thauet, schmelze, schmelzen (tr.); *yolū satkın qardı äridip-yat* (Alt.) sıcak rüzgar kapı eritir - теплый вѣтеръ служить причиною того, что снѣгъ таетъ - der warme Wind bringt den Schnee zum Schmelzen. {ED 207b erit-}

äritkä: äpīrkä [Mad. W.]

bir tür süzme yoğurt - творогъ - der Quark.

ärk: äpk [Krm., (Uyg.), ارك (Çağ. †→erk), כרק (Kar. L.), krş. *ärik*]

1) (Uyg. Kar. L.) güç, kuvvet - сила, могущество - die Macht, Kraft, Gewalt; *bu söz işkâ tutğıt aya ärdä ärk!* bu sözü davranışlarında kullan erkeklerin içinde güç sahibi olan ey sen! - это слово употребляй къ дѣлу, о, ты сила между мужами! - dieses Wort wende beim handeln an, о, du Kraft unter den Männern (K. B. 21,21; A333); *bar ärsä yazuqum kına ärk saña* eğer suçluysam cezalandır (beni), güç sende! - если я виновенъ, то накажи (меня), у тебя власть - wenn ich schuldig bin, strafe (mich), du hast die Gewalt (K. B. 32,26; A639); *acun äрки botduñ uzun botdı yaş dünyevi güce ulaştın, yaşamin uzun (olacak)* - ты достигъ мірскаго могущества, долга твоя

жизнь - du hast weltliche Macht erlangt, lang ist dein Leben (K. B. 38,6; A940); *bilig bärđiñ ilkä elig bärđiñ ärk* halka bilgiyi; beye gücü verdin - народу ты далъ знание, силу князю - dem Volke gabst du Wissen, Macht dem Fürsten (K. B. 68,31; A1784); *ikinci havağa ukuş kıtsa ärk* ikinci olarak akla, tutkuyu bastırarak gücü versin - во вторыхъ онъ долженъ превратить разумъ въ силу надъ страстями - zum zweiten soll er dem Verstande Macht über die Leidenschaft geben (K. B. 92,27; A2504); *änkäyädilär äрки tibinä boşuçuğtar häçlikni* (Kar. L.) yararsız yardımcılar (boş gurura yol açanlar) onun gücüne tabidirler - его силѣ подчиняются даже бесполезные помощники (помощники въ пустякахъ) - seiner Macht unterliegen die unnützen Helfer (die die Eitelkeit Befördernden) (H. 9,13). {ED220b; UW 431a-432a}

2) (Çağ. †→erk)

¹ärkä: ¹äpkä [Alt. Tel. Leb. Tar., ارکه (Çağ)]

1) fazla şefkatli, zarif davranış, nazlı, şımartılmış - излишнее ласковое, нѣжное обращение, баловство; изнѣженный - die Verzärtelung, Verweichlichung; verweicht, verzärtelt, verzogen (Ş. Sül. متریب ايله استغنا استغالی ناز اولمش); *ärkä bala* (Tar.) şımartılmış çocuk - изнѣженный ребенокъ - ein verzärteltes Kind.

2) sevgili, gözde -любимецъ - der Liebling; *kas pałazı kaska ärkä* -

qayrığajı mā ārkā (Tel.) kazın sevgilisi kazcıktır; benim için sevgili olan eğiktir - гусенокъ миль гусю, кривое для меня мило - das Gänschen ist lieb der Gans, mir ist das Gebogene lieb (P. d. V. I, 225,1); *ānā ārkāzīnān ayrıtar* (Tel.) ane, sevgililerinden (çocuklarından) ayrılacaktır - мать разлучится со своимъ любимцемъ (ребенкомъ) - die Mutter wird sich von ihrem Lieblinge (Kinde) trennen (P. d. V. I, 169,45).

3) (Çağ.) cilve - кокетство - die Koketterie.

ārkā□: **ārkā□** [Az.] = *ārkāk*.

ārkā□lik: **ārkā□lik** [Az.] = *ārkāklik*.

ārkāç: **ārkāç** † → **еркāч** [ارکآچ (Çağ.)]

ārkāc: **ārkāc** [Az., ارکآج ħe;ħt (Osm.)] = *ārkāç*.

1ārkāk: **1ārkāk** [Alt. Tel. Leb. Tar. Krm. Kom., ارکک (Çağ. † → ²erkāk), ایرکک ħe;ħ; (Osm.), < *ār + kāk*]

1) erkek cinsi, erkek (hayvanlar için) - мужескаго пола, самецъ - männliches Wesen, das Männchen (von Thieren); *ārkāk paṭa* (Alt.) erkek çocuk - мальчикъ - der Knabe; *ārkākpaṭa tijibā?* (Alt.) erkek mi dişî mi? - самецъ ли это или самка? - ist das ein Männchen oder ein Weibchen? *ārkāk tülkü* (Alt.) erkek tilki - лисица-самецъ - ein männlicher Fuchs; *ārkāk tauḳ* (Tar.) *kuştûḡ ārkāhî* (Tel.) horoz - пѣтухъ - der Hahn; *my ārkāhî* (Tel.) erkek kedi - котъ - der Kater; *ārkāk çoçço* (Tel.) erkek domuz - боровъ - der Eber; *attıḡ ārkāhî ayğır tāhān* (Tel.) erkek atın adı ayğırdır - самецъ

лошади называется жеребцомъ - ein männliches Pferd heisst Hengst; *iki ağaç ārkāk tişi kılip* (Tar.) kertikte iki tahta işleyerek - соединяя двѣ доски замкомъ - zwei Hölzer in Fugen arbeitend; *özāmdin bölāk ḡotunumniḡ ḡeşida ārkāk çibin yok* (Tar.) benim dışımda karımın yanında erkek sinek dahi bulunmaz - кромѣ меня самого у моей жены и мужской мухи нѣтъ - ausser mir selbst ist bei meiner Frau auch keine männliche Fliege (P.d. V. VI, 142,25); *ārkāk öküz altında yawru arar* (Osm.) erkek öküz altında yavru arar (öküz altında buzağı aramak) - онъ ищетъ теленка подъ быкомъ - er sucht das Kalb unter dem Ochsen (Ata.)

2) (Alt. Tel. = Moğ. **بشرون**, Burät. *ārkā*, Yak. *ārbāk*) baş parmak - большой палець - der Daumen.

ārkākkāy: **ārkākkāi** [Alt. Tel., < *ārkāk*]

başparmağın eni (ölçü olarak) - ширина большого пальца (какъ мѣра) - die Breite des Daumens (als Maass).

ārkākli: **ārkākli** [ارککلو ħe;ħ;f (Osm.), < *ārkāk + li*]

erkekli - имѣющій самца - ein Männchen habend; *ārkākli dijili* çift, erkekli dişili - пара, самецъ съ самкою - ein Paar, ein Männchen und ein Weibchen.

ārkāklik: **ārkāklik** [ارککلك ħe;ħ;fu; (Osm.), < *ārkāk + lik*]

erkeklik, erinlik - возмужалость, мужественность - die Mannbarkeit, Mannheit; *ārkāklik*

göstermāk erkeklik, yiğitlik
göstermek - показать мужество -
Tapferkeit zeigen.

ärkäksi: **ärkäksi** [ارککسی *ḥe;ḥ;su*
(Osm.)]

erkeksi adetleri olan kadın -
женщина, имѣющая мужскія
привички - ein Weib, das männliche
Angewohnheiten hat.

ärkäksîs: **ärkäksîc** [Alt. Tel., < *erkäk*
+ *sîs*]

erkeksiz - безъ мужины - ohne
männliches Wesen; *aytîbis ärkäksîs*
połdı çadıımız erkeksizdi - въ
нашей юртѣ не были мужины - in
unserer Jurte war kein männliches
Wesen.

ärkäktişi: **ärkäktişi** [Tar., < *ärkāk* +
tişi]

çift cinsiyetli, erkeksi kadın -
гермафродитъ - Hermaphrodit, ein
Mannweib; *ärkäktişi kişi* aynısı - id.

ärkäktü: **ärkäktü** [Alt. Tel.] =
ärkākli.

¹ärkälä-: **¹ärkälä (v)** [Tar. Tel. Alt.
ارکهلاماک (Çağ.), < *ärkä* + *lä*]

1) (Alt. Tel.) fazlasıyla şefkatli
davranmak, koltuklamak, avutmak,
dandinlemek - ласкат, нѣжить,
утѣшать, убаюкать - verzärteln,
schmeicheln, schön thun, trösten.

2) (Çağ. Tar.) nazlandırmak,
şımartmış olmak, ebeveyne eziyet
etmek - быть изнѣженнымъ,
безпокоить родителей - verzogen,
verzärtelt sein, die Eltern quälen,
belästigen. {Lessing 329b erkele-}

²ärkälä-: **²ärkälä (v)** [Kır.]
şımartılmak, sevilme - ласкаться,
быть ласкаемымъ, быть

любимымъ - verzärtelt werden,
geliebt sein; *batası äkäsın erkäläydî*
çocuğu babası şımartmış - мальчикъ
ласкается къ отцу - das Kind ist
verzogen.

ärkälän-: **ärkälän (v)** [Alt. Tel., <
ärkälä + *n*]

çocuğu şımartmak - изнѣжить
ребенка - ein Kind verziehen,
verzärteln.

ärkäläş-: **ärkäläş (v)** [Tel., < *ärkälä*
+ *ş*]

birbirini nazlandırmak, birbirini
sevmek, cilveleşmek, birbirini
şımartmak - изнѣжить другъ друга,
ласкать другъ друга - mit einander
schön thun, einander verzärteln.

¹ärkälät-: **¹ärkälät (v)** [Tar., *که لاتماک*
(Çağ.), < *ärkälä* + *t*]

çocuğu nazlandırmak -
изнѣжить ребенка - ein Kind
verziehen, verzärteln. {Lessing 329b
erkele-}

²ärkän: **²ärkän** [קיראני (Kar. L.)] =
örkän

ip, urgan - веревка, чумбуръ -
der Strick, das Leitseil.

ärkänçä: **ärkänçä** [ارکانه *ḥe;ḥntḥ*
(Osm.), < *ärkän* + *cä*]

oldukça erken, daha erkenden -
довольно рано, пораньше -
ziemlich früh, früher.

ärkänçi: **ärkänçi** [ارکانچی *ḥe;ḥntu*
(Osm.), < *ärkän* + *çi*]

erken kalkan - кто рано
встаетъ, рано встающий - wer früh
aufsteht, ein Frühaufsteher.

ärkänlä-: **ärkänlä (v)** [ارکاتلمک
ḥe;ḥntḥmḥ; (Osm.), < *ärkän* + *lä*]

erken gelmek, bir şeyi erken

yarmak - рано утромъ приходитъ,
что-нибудь рано дѣлать - früh
kommen, etwas früh thun.

¹ärkäš: **¹ärkäš** [Tel. W.]

kıl, domuz kılı - щетина - die
Borsten.

³ärkäš: **³ärkäš** [Çağ.]

dalga - волна - die Welle (Ş.
Sül. طالعہ موج. طلاطم). {bkz. notlar;
Lessing 323 ergi-}

⁴ärkäš-: **⁴ärkäš (v)** [Çağ.],
krş. *ärkâ*]

okşamak, sevmek, latife yarmak
- ласкать, шутить - liebkosen,
spassen. {bkz. notlar; Lessing 329b
erkele-}

Ärkä-Šüdün: **Ärkä-Šūdün** [Tel. W.]

Ülgen'in kahramanı olan Murun
Mızılay'ın annesi - мать Ульгенева
богатыря Юрунь-Музыкай - die
Mutter des Jurun-Musykai, eines
Helden des Uelgän.

ärkil-: **ärkil (v)** †→ **irkil-** [Çağ.],
{bkz. notlar; ED 226a irik-}

¹ärkin: **¹ärkin** [Tel. W. Çağ.],
†→³**erkin**)]

serbest, bağımsız, bir şeye
bağımlı olmayan - свободный,
вольный - frei, ungebunden.

²ärkin-: **²ärkin (v)** [Çağ.],
krş. *ärik*]

bir şeye eğilimi olmak - быть
склоннымъ - geneigt sein; *külmäkkä
ärkinür* o, gülmeye eğilimlidir -
онъсклоненъ смѣяться - er ist
geneigt zu lachen (Ş. Sül. طرفه بر
اغر يوكينه و ترازو ايتمك تمايل اغمق
طرافى).

ärkinä: **ärkinä** †→ **irkänä** [Çağ.],
{bkz. notlar; Sang. 70

irkänä]

ärklän-: **ärklän (v)** [Kar. L.]] = *ärklän*.

ärklän-: **ärklän (v)** [Kar. L.]]

muktedir olmak, güce sahip
olmak - имѣть силу - Gewalt haben;
ärklänmäk da qorqūw birgäsina güç
ve korku vericilik onundur - сила и
страхъ у него одного - Gewalt und
Schrecken ist nur bei ihm.

ärkländir-: **ärkländip (v)** [Kar. L.], < *ärklän + dir*]

zorlamak, güç vermek - сдѣлать
могучимъ, дать власть - gewaltig
machen, Macht geben; *da
ärkländirdi anı bar waṭayāti üstünä
Babälnin* O, ona bütün Babil'e
egemen olacak gücü, egemenliği
verdi - и онъ далъ ему власть надъ
всѣмъ Вавилонскимъ царствомъ -
und er gab ihm Macht über das
ganze Babylonische Reich (D. 2,48).

ärkläniwtsi: **ärkläniwci** [Kar. L.], < *ärklän + i + çî*]

egemen, hakim, efendi -
повелитель - der Gebieter; *ki yoḥtu
anar ağaraḫ anı tayaḫtsı anı
ärkläniwtsi* ki onun efendisi,
yardımcısı ve egemeni yoktur - она,
у которой нѣтъ владѣтеля,
помощника и повелителя - sie, die
keinen Herrn, Helfer und Gebieter
hat.

ärkli: **ärkli** [Kom., Çağ.], [Kar. L. T.]]

1) güçlü, güç sahibi,
güçlendirilmiş - сильный, могучий,
уполномоченный - Macht habend,
mächtig, ermächtigt; *bu bas yasağı
yasaḫ da bärmä ärkli boṭmasın*

sañınma ađar üstünä onlar, onları haraca ya da baş vergisine bağlayacak kadar güçlendirilmemelidir - то они не будут уполномоченными паложить на нихъ подушную подать и налоги - sie sollen nicht ermächtigt sein, ihnen Kopfzins oder Abgaben aufzuerlegen (D. 2,48); *bir ärkli yarhğantsı tñri aypsız* tek kudret sahibi ve rahim tanrı kusursuzdur - всемогущий, милостивый Богъ одинъ безгрѣшенъ - allein der mächtige, gnädige Gott ist sündlos (Kom. 219,15).

2) (Kom.) gönüllü, isteyerek, kendi arzusuyla - добровольный - freiwillig; *ärkli ärsiz tamuqqa bargaysız* istesenez de istemesenez de sehenneme gideceksiniz - волей неволей вы пойдете въ адъ - ob ihr wollet oder nicht, ihr werdet zur Hölle fahren (Kom. 167,2); *ölümdän yana ärkli çıgıp kökkä bardı* ve kendi iradesiyle (gönüllü olarak ölümden) yeniden dirilip göğe çıktı - и добровольно воскреснувъ изъ смерти, вознесся къ небу - und freiwillig vom Tode auferstehend stieg er gen Himmel (Kom. 219,18).

***ärklig: äpklär** [ایرکلیک (Çağ.), (Uyg.) bkz. *ärklik, 2äriklik*]

1) güçlü, kuvvetli, kudretli - сильный, могучий - stark, mächtig; *ay ärklig uğan, mññü muñsuz bayat!* Ey sen kadir tanrı, ebedi sorunsuz efendi! - о ты могучий Богъ, ты вѣчно безпечальный (блаженный) Господь! - o, du mächtiger Gott, du

ewig leidensloser Herr! (K. B. 10,25; A6); *biliglig yimä yıđa ärklig kārāk* arif olanların hepsi ırmak gibidir, onlar güçlü olmak zorundadır - знающие суть всѣ какъ рѣки, они должны быть сильны - die Wissenden sind alle wie Flüsse, sie müssen mächtig sein (K. B. 43,23; A971); فرشته ایرکلیک ییلا (Rbg. 60,1) rüzgara hükmeden melekler - ангель, имѣющій власть надъ вѣтрами - die Engel, die über die Winde Macht haben; معلوم فرشته لارکا ایردییم ایرکلیک اوچمخقه ایردییم (Rbg. 22,4) meleklerin eğitmeniydim ve cennette egemendim - я былъ учителемъ ангеловъ и имелъ силу надъ раем - ich war Lehrer der Engel und hatte Gewalt über das Paradies.

2) gönüllü, serbest - добровольный - freiwillig, frei. (bkz. notlar.) {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180}

***ärkliglik: äpklärlik** [ایرکلیکلیک (Uyg.), < *ärk + lig + lik* bkz. *ärkliklik*]

güçlü olma, güç alanı - могущество, объемъ власти - das Mächtigsein; die Machtsphäre; *tözü ikigä yattı ärkliglikini* gücün her şeyin üzerine, her iki yana yayılıyordu - на все, къ обѣимъ сторонамъ распространялась твоя власть - deine Macht breitete sich über Alles, nach beiden Seiten aus (K. B. 10, 28; A9). {ED 228a; UW 440b-441a}

ärklik: äpklärlik †→ **ärklig** [ایرکلیک (Çağ.), (Uyg.)] {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180}

ärkliklik: äpklärlik †→ **ärkliglik**

[سەركەتلىك (Uyg.), < *ärk* + *lik* + *lik*]

ärksin-: äpkcin (v) [Kom.]

birinin üzerinde güç sahibi olmak - имѣть силу надъ кѣмъ-либо, владѣть - Gewalt haben über Jemand, besitzen; *barçatarnı ärkündäçi* her şeyin sahibi oldu - владѣтель надъ всѣмъ - der Besitzer von Allem (Kom. 188,4).

ärksis: äpkciç † → ärkisiz [سەركەتسىز (Uyg.), < *ärk* + *sis*]

ärksislik: äpkciçlik † → ärkisizlik [سەركەتسىزلىك (Uyg.), < *ärksis* + *lik*]

ärksiz: äpkciç [Kom., קרסיון (Kar. L. T.) (Uyg. bkz. *ärksis*)] = *ärksis*

1) güçsüz, zayıf - безсильный - kraftlos, schwach; *şaytannı ärkisiz ätkän* (Kom. 197,1) şeytanı güçsüz yaran sen - ты, которая сдѣлала дьявола базильнимъ - die du den Teufel machtlos gemacht hast. *äsiz kıtsa bâdi (büyi) añar ärkisizin* kötü davranısan (onlara karşı), onlar güçsüz bir şekilde düşerler - если ты будешь дурно посягать (противъ нихъ), они безсильно погибнуть - handelst du schlecht (gegensie), so gehen sie kraftlos unter (K. B. 130,14; A4564); **közi suq kişî özgä ärkisiz boţur* hırslı insan her zaman güçsüz olur - человекъ всегда бесильный - der gierige Mensch ist stets kraftlos (K. B. 95,27; A2611) {bkz. *äņsis* }. {ED 226a; UW 444a erksiz}

2) isteğe karşı - противъ воли - gegen den Willen (vergl. *ärkli ärkisiz*, Kom. 167,2).

***ärksizlik: äpkciçlik** [سەركەتسىزلىك (Uyg.), < *ärksis* + *lik* bkz. *ärksislik*]

güçsüzlük, zayıflık - безсиліе, слабость - die Kraftlosigkeit, die Schwachheit; *körü-bärsä yatñuk bu ärkisizligin* insanlar zayıflığını gördüğünde - если человекъ увидитъ своебезсиліе - wenn der Mensch seine Schwachheit sieht (K. B. 61,21; A1534). {ED 228a erksizlik}

ärksizlik: äpkciçlik [קרסיון (Kar. L. T.)] = *ärksislik* (H. 34,24).

ärküncäk: ärkünçäk [اركونچاك (Çağ.)] salıncak biçiminde beşik - люлька въ формѣ качели - eine Wiege in Form einer Schaukel. {bkz. notlar; ED 226 irk-}

¹ärlä: ¹äplä [Kumd. W.]

sıgık - шесть - die Stange.

²ärlä-: ²äplä (v) [Kaz., < *är* (□□□) + *lä*]

utandırmak, aşağılamak, gururunu kırmak, hakaret etmek - стыдить, обижать, обезчестить, оскорблять - beschämen, beschimpfen, entehren, beleidigen.

³ärlä-: ³äplä (v) [Tuv., < *är* + *lä*] = *ärtä*.

¹ärlän-: ¹äplän (v) [Kaz., < *ärlä* + *n*]

utanmak, kendine kızmak, kendini kötü hissetmek, rahatsız olmak, gücendirilmek - стыдиться, обижаться, сердиться, чувствовать себя оскорбленнымъ, быть оскорбленнымъ - beschämt sein, sich ärgern, sich beleidigt, gekränkt fühlen, beleidigt werden.

²ärlän-: ²äplän [Tel. Alt. Şor. Leb. Kaz.]

1) (Alt. Tel.) harman sıçanı, cardon - хомякъ - der Hamster.

2) (Kaz.) köstebek - кротъ - der Maulwurf.

ärländir-: äpländir (v) [Kaz., < ärlän + dir]

rahatsız etmek, gücendirmek - обижать, смущать - beleidigen, aufreizen.

ärläş-: äpläm (v) [Kaz., < ärlä + ş]

birbirlerini utandırmak, rahatsız etmek - другъ друга обижать, стыдить - einander beschämen, beleidigen.

ärlät-: äplät (v) [Kaz., < ärlä + t]

birbirlerini mahcup etmek, rahatsız etmek, gücendirmek - стыдить, оскорблять, обижать - einander beschämen, beleidigen.

ärlävçän: äplävçän [Kaz., < ärlä + v + çän]

başkasını taciz eden, tacizkar kimse, hakaret eden kimse - человекъ, который другого оскорбляетъ, любить оскорблять - Jemand, der einen Anderen beleidigt, zu beleidigen liebt.

ärlı: äplı [Krm., ارلو (Osm.), < är + lı]

evli kadın, erkeği olan kimse, erli - имѣющій мужа - einen Mann habend; ärlı qarılı (Krm.) karılı kocalı - мужъ съ женою - Mann und Frau.

ärlık: äplik [Tar. Kom., ایرلیک (Çağ. †→⁶erlik), ارلك (Osm.), < är + lik]

erkeklik gücü, erkeklik - мужество, мужская сила - männliche Kraft, die Mannhaftigkeit; ärlık suyu (Osm.) meni, döl suyu - мужское сѣмя - der männliche Same.

ärlık: äplik [Tar., ایرلیک (Çağ. †→

⁷erlik), < är + lik (= li) = ärli

erli, bir kocası olmak, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend; ärlık hotun (Tar.) evli kadın - женщина, имѣющая мужа - eine Frau, die einen Mann hat.

ärlık: äplik [Tel. Alt. Leb., = Moğ. ايرلیک]

yeraltı dünyasına hükmeden, kötü prens, kötü ruh, şeytan - владѣтель подземнаго міра, злой духъ, чертъ - der Herrscher der Unterwelt, das böse Prinzip, ein böser Geist, der Teufel; Ärlık Qān, Ärlık ada id.

ärlık: äplir [Şor.] = ärli

kocası olan, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend; ärlık kattık karı koca - мужъ съ женою - Mann und Frau.

ärlü: äplü [Alt. Tel., < är + lü]

eyerli - осѣдланый, снабженный сѣдломъ - gesattelt, mit einem Sattel versehen; attın ärlü attın ühündü tāmır poro at pūtap koygon (Alt.) buz grisi bir at, altın eyer ve altın gemle bağılydı - съ золотымъ сѣдломъ, съ золотой уздою, желѣзо-сѣрая лошадь была привязана - mit goldenem Sattel, mit goldenem Zaume, ein eisengraues Pferd war angebunden (P. d. V. I, 35,173).

ärlü: äplü [Tel. Alt.] = ärli, ärlık.

ärmäç: ärmäç [Kür. Tara]

gam, keder, endişe - горе, забота - die Sorge, der Kummer.

ärmäçinä: ärmäçinä [Kaz., aus dem Rus. армячина, krş. ³ärmäk]

deve yününden yapılmış, Kırgız

kumaşı - kirgizское сукно изъ верблюжьй шерсти - kirgisisches Zeug aus Kamelgarn.

¹ärmäk: **¹ärmäk** [Tel. Alt., (Çağ.)]

söz, konuşma, söylenti - бесѣда, разговоръ - die Rede, das Gespräch, das Gerücht; *ärmäkkä kirdî* milletin diline düştü - о немъ говарять - er ist in den Mund der Leute gekommen; *ärmäk püdärdilär* anlaşmaya vardılar - они уговаривались, условились - sie sind übereingekommen, haben ein Abkommen getroffen.

³ärmäk: **³ärmäk** [Kaz., ۱.Çağ(رمك)
†→**örmäk**), krş. *örmök*]

deve yününden bir etek, giysi - одежда изъ верблюжьей шерсти, армякъ - ein Rock aus Kameelgarn (Calc. Wrt. بشينه , Ş. Sül. (قبا . فالين بز) {ED 231b örmek})

ärmäkçi: **ärmäkçi** [Tel. W., < *ärmäk* + *çi*]

konuşkan - разговорчивый - gesprächig.

ärmäkläş- : **ärmäkläş** (v) [رمكلاشماك^۱ (Çağ.), < ¹*ärmäk* + *lä* + *ş*]

çene çalmak, çok konuşmak - болтать - schwatzen.

ärmäktä-: **ärmäktä** (v) [Tel. Alt., < ¹*ärmäk* + *lä*]

konuşmak - рассказывать, говорить - reden, sprechen; *kiji kälincähîn ärmäktähâr!* (Tel. Miss.) başkalarının günahları hakkında konuşmayın - чужихъ грѣховъ не рассказывайте! - redet nicht über fremde Sünden!

ärmäktän-: **ärmäktän** (v) [Tel. Alt., < *ärmäk* + *lä* + *n*]

1) konuşmak, tartışmak, çene çalmak, söylenmek - говорить, наговорить, болтать, ворчать - sprechen, besprechen, schwatzen, murmeln.

2) hayal kurmak - бредить - phantasieren.

ärmäktäş-: **ärmäktäş** (v) [Tel. Alt., < *ärmäk* + *lä* + *ş*]

sohbet etmek, danışmak, kararlaştırmak, tartışmak - бесѣдовать, совѣщаться, уговориться - sich unterhalten, berathen, verabreden, bereden; *yüs akçadan ärmäktäşkän ämäsp' ädän!* Yüz akçeye benimle anlaşmamış mıydın? - не за рубль ли ты уговорился со мной! - hattest du dich nicht für einen Rubel mit mir geeignet! *ärmäktäşip otturdular* oturmuş sohbet ediyorlardı - они сидѣли и разговоривали - sie sassen und unterhielten sich.

ärmäktü: **ärmäktü** [Tel. W., < *ärmäk* + *lū*]

konuşkan - разговорчивый - gesprächig; *köbräk ärmäktü* geveze, boşboğaz - болтливый - schwatzhaft.

ärmänî: **ärmänî** [Krm. Osm., = Far. رمنی^۱]

Ermeni, Ermenice, Ermeniyle ilgili - Армянинъ, армянскій - der Armenier, armenisch; *ärmänî patriki* Ermeni Patriği - армянскій патриархъ - der armenische Patriarch; *ärmänî millâti* Ermeni ulusu - армянскіе народъ - die armenische Nation; *ärmänî gälini gibi çatınmağ* Ermeni gelini gibi

nazlanmak - чваниться какъ
армянская невѣста - sich zieren wie
eine armenische Braut.

Ärmänistan: Ärmänistan [Osm., =
Far. ارمنستان]

Ermenistan - Арменія -
Armenien.

ärmäs: ärmäš [Kir., innere Horde,
Bdg., krş. *ärmäç*]

güçlü istek - сильное желание -
heftiger Wunsch.

ärnä: äpnä [Kaz., < *här*(□□) + *nä*]

olgu içinde, reel, iyi olabilir,
gerçekten - въ самомъ дѣлѣ,
хорошо бы было - in der That,
wahrhaftig, das wäre gut; *ärnä qana*
aynısı - id.

ärnäk: äpnäk [Çağ. (ناک ایر)] = *irnäv*

1) kenar, yan - край - der Rand,
die Kante (Ş. Sül. حواله. چیت. محوطه.
(حلقه ایرکنک)).

2) A.B elyazmasında şu cümle
yer alır - in der Handschrift A. B. ist
der Satz: (Rbg. 13,11) اولقى تيريسى نينك
نشانی بر ماغلاری اوچنده قالدی
vasitasıyla tekrarlanmış -
wiedergegeben durch اولقى تيريسى نينك
اولقى تيريسى نينك , ardından -
ärnäk şu anlama gelir: asıl olarak
'kadar çok' - darnach hiesse *ärnäk*
ursprünglich soviel, wie: - parmaklar
- конечности - die Extremitäten
(krş. Ş. Sül. ماقلرك اوچى پر). {K1s.
En.7r2 ernek}

ärpäy-: äpnäi (v) [פיימיכראי (Kar. L.)],
< *örpäy*

ürpermek, dik olmak - дыбомъ
стать - sich sträuben.

ärpäyt-: äpnäit (v) [פייטמיכראי (Kar.
L.)], = *ärpäy* + *t*] = *örpäyt*

ürpertmek, dikleştirmek -
заставить стать дыбомъ, поднять
дыбомъ - sich sträuben machen; *da*
yäl yüzlärüm asıra astı da ärpäytti
tsatsın gufumnun ve rüzgar
yüzümden geçti ve vücudumun
tüylerini ürpertti - и вѣтеръ
прошелъ мимо моего лица и
поднялъ волосы моего тѣла - und
der Wind zog bei meinem Antlitze
vorüber und machte stehen die Haare
meines Körpers.

ärrä: äppä [Osm. Tob., = Far. اره]

testere - пила - die Säge; *ärrä-*
hanä testere talaşı - лѣсопиля - die
Sägemühle.

ärrik: äppik [Az. (Tebriz, Hamadan)]
= *ärlük*

erişkin, ergin, evlilik çağında -
возмужалый, взрослый, кто
можетъ жениться или замужь
выходить - ausgewachsen,
erwachsen, heirathsfähig.

ärsäk: äpcäk [Kom., < *är* + *säk*, krş.
ärzäk]

erkek düşkünü, evlilik yıkan
(eşini aldatan), taşkın, edepsiz, fahişe
- блудный, женщина вольного
обращенія, блудница - männertoll,
eheblicherisch, ausschweifend,
Hure; *ärsäk botmağıt* (Kom 185)
eşini aldatmamalısın - ты не должна
быть блудной! - du sollst nicht
ehebrechen!

ärsäklik: äpcäklik [Kom., < *ärsäk* +
lik]

şehvet düşkünlüğü, şehvetlilik -
сладострастіе, похотливость - die
Ueppigkeit, Wollust.

ärsäksiz: äpcäksiz [Kom., < *ärsäk* +

siz]

bakir - цѣломудренный - keusch.

ärsäktşi: äpcäki [Kom., < ärsäk + çi]

başboş, çapkın, taşkın - блудный, развратный - ausschweifend.

***ärsig: äpcir** [عارسى (Uyg.), < ärsi +g bkz. ärzik]

bir kimsenin saygın özelliğidir, örneğin “soylu” - какое-то почетное качество человека, может быть «благородный» - eine ehrende Eigenschaft eines Menschen, etwa «edel»; *usatlıg kıta öldi ersig tümän mükemmel insanların çoğu aygıca dikkatsizlik yaptıkları için öldüler* - надѣлавъ нерадѣнія, умерло множество (даже) прекрасныхъ людей - die Menge der trefflichen Leute ist gestorben, nachdem sie (auch) Fahrlässigkeiten begangen (K. B. 25,23; A442); *sözüm işkä tutğıt ay ersig toña!* Ey soylu, büyük insan, sözlerimi uygula - примѣняй мои слова къ дѣлу, о ты благородный вельможа! - wende mein Wort an, o du, edler Grosser! (K. B. 56,9; A1360); *kör ersig atandı yoritur küçi* gör ki ona “mükemmel kişi” dendi ve her zaman gücünü, iktidarını kullanıyor - смотри, онъ былъ названъ «прекраснымъ» и всегда дѣйствуетъ силою - siehe, er wurde «der Treffliche» genannt und übt stets seine gewalt aus (K. B. 182,28; A6454). {ED 238a *ersig >ersig}

ärsis: äpcic [Alt. Tel.] = ärsiz.

¹ärsiz: ¹äpciz [اىرسىز *hesug*, ἐρσιζ

(Osm.), < är + siz]

kocasız, dul, kocasını terk etmiş kadın - безъ мужа, вдова, женщина, которую мужъ бросилъ - ohne Mann, Wittwe, eine Frau, die ihr Mann verlassen hat; *ärsiz karı aynısı* - id.

²ärsiz: ²äpciz [Kaz., < är + sız]

1) utanmaz, ärsiz, düzensiz (kıyafette), saygısız - безстыдный, наглый, неопрятный (въ отношеній одежды), невѣжливый - schamlos, unverschämt, unordentlich (in der Kleidung), unhöflich; *ärsiz kım düzensiz kıyafet, iş giysisi* - неопрятное платье, рабоче платье - unordentliche Kleidung, Arbeitskostüm.

2) *ärsiz kişi* utanmadan her türlü kaba işi üstlenen kimse - человекъ, который охотно беретъ на себя всякую черную работу, нисколько не стыдясъ - ein Mensch, der, ohne sich zu schämen, jede grobe Arbeit übernimmt.

ärsizlän-: äpcizlän (v) [Kaz., < ärsiz + lä + n]

utanmaz, saygısız, düzensiz olmak, seçici olmamak - быть безстыднымъ, невѣжливымъ, неопрятнымъ, неразборчивымъ - unverschämt, unhöflich, unordentlich, nicht wählerisch sein oder werden.

ärsizlik-: äpcizlik [Kaz., < ärsiz + lik]

utanmazlık, saygısızlık, kirlilik - безстыдство, наглость, невѣжливость, неопрятность - die Unverschämtheit, Unhöflichkeit,

Unsauberkeit.

¹ärt-: ¹äprt (v) [Tel. Alt. Leb. Şor. Küär. Lrm. Kom.]

geçmek, akıp gitmek - проходить, проходить мимо, протекать - vorübergehen, vorbeiziehen, vorbeifliessen, vergehen; *ärtkän yıl* (Tel.) geçen yıl - прошлый годъ - das vergangene Jahr; *tuyğaq tabıjı ärtkäläkkä at yät-käldi* (Alt.) at çoktan gelmişken toynağının gürültüsü henüz geçmemişti - не успѣлъ пройти звукъ конскихъ копытъ, какъ явился и конь самъ - das Geräusch der Hufe war noch nicht vorüber, als das Pferd sich schon einfand; *änädän tuğala törtön yıl ärtti* (Tel.) ben annemden doğalı 40 yıl akıp gitti - съ тѣхъ поръ, что я родился отъ матери, прошло сорокъ лѣтъ - seit ich von der Mutter geboren, sind vierzig Jahre verflossen (P. d. V. I, 113,7); *ay ätrkänin pilbäs pođdı, yıl ärtkänin pilbäs pođdı* (Alt.) o ayların yılların nasıl geçtiğini farketmedi - онъ не замѣтилъ, какъ мѣсяцы прошли, и не замѣтилъ, какъ годы прошли - er bemerkte nicht, wie die Monate vergingen, bemerkte nicht, wie die Jahre vergingen; *üyümdän ärtip pardı* (Tel.) o, evimin yanından atla geçti - онъ проѣхалъ мимо моего дома - er ritt bei meinem Hause vorbei; *su ärtip ağıp-yat* (Alt.) su akıp geçiyor - вода мимо протекаетъ - das Wasser fließt vorüber; *küs ärtip kış pođdı* (Alt.) güz geçti, kış geldi - осень прошла и зима настала - der Herbst ist vorbei

und es ist Winter geworden; *küştän ärtti* (Tel.) o, gücünü yitirmişti - онъ выбился изъ силъ - er verlor seine Kraft.

²ärt?æn: ²äprt?ән [ʔʔʔʔʔʔ (Kar. T.)] = *ärtän*.

ertän turdu bata ertesi sabah genç adam kalktı - на слѣдующій день, утромъ, всталъ молодой человекъ - am folgenden Morgen stand der junge Mensch auf (P. d. V. III, 297,1).

⁶ärtçæ: ⁶äprtçэ [ʔʔʔʔʔʔ (Kar. T.)] = *⁴ärtä*

ärtçæ kaç öğleden sonra - послѣ полудня - der Nachmittag.

¹ärtä: ¹äprä [Kaz.]

balık avlamak için ağ - морда для ловли рыбъ - Kescher, Handnetz zum Fangen der Fische.

³ärtä-: ³äprä (v) [Alt. Tel. Leb.] = *ärlä*

eyerlemek - сѣдлать - satteln; *ağ poronı tutup aldı, altın ärin ärtip satdı* kır atını tutup altın eyerle eyerledi - онъ поймалъ бѣлосѣраго коня и осѣдлалъ его золотымъ сѣдломъ - er fing den Grauschimmel ein und sattelte ihn mit goldenem Sattel.

⁴ärtä: ⁴äprä [Alt. Tel. Leb. Tar. Soy. Krm. Kom., ایرتا (Çağ. †→ ⁵ertä), ارته *hējḥ* (Osm.), טיאראי (Kar. L.), ktş. Моғ. *ärtä* (Yak.) (Çin-Uyg. bcz. ²ärdä)]

1) erken, sabah erken - рано, рано утромъ - früh, früh am Morgen; *ärtän ärtä* (Alt.) çok erken - весьма рано - sehr früh. bcz. ²ärdä→ **täḡ ärtä* (Çin.-Uyg. Wrt. 4,b) tan vakti - der Tagesanbruch;

ärtä (Çin. Uyg. Wrt. 13,b) erken - рано - früh; *tapuğka kıyımdadı ärtä turu* görevini ihmal etmedi, erken kalktı - свою службу онъ не оставилъ всталъ рано - seinen Dienst vernachlässigte er nicht, stand früh auf (K. B. 31,24; A607). {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä* „morgens, früh“; *tang ärtä* „le point du jour“}

2) (Osm.) ertesi gün, sabah - завтра, слѣдующій день - morgen, der folgende Tag; *cumğa ärtä* cumadan sonra, cumartesi - день послѣ пятницы суббота - der Tag nach dem Freitag, der Sonnabend; *ärtäsi gün* ertesi gün - слѣдующій день - der folgende Tag.

3) (Osm. Krm.) eskiden, bir defalık - прежде, однажды - früher, einstmals; *ärtä çaқта* eski zamanda - въ прежнее время - in früherer Zeit.

7ärtä-: 7äprä (v) [אֶרְטָא (Kar. L.)] = *örttö*

yakmak, ateşlemek - зажесть - anzünden; *da ot ärtär çatırların şohad ahūwçutardın* ateş canilerin çadırlarını yakıyor - огонь уничтожаетъ палатки злодѣевъ - das Feuer verbrennt die Zelte der Uebelthäter (H. 15,34).

ärsä: ärcä [Tüm.]

sedye, tahtirevan - носилки - die Bahre.

ärtägän: äprägän [Tara, < *ertä + kän*] sabah - утро - der Morgen.

1ärtägi: 1äprägi [Kom. Krm., ایرتاکى (Çağ. †→ *ertäki*)] = *ärtähî*.

2ärtägi: 2äprägi †→ **ertäki** [ایرتاکى (Çağ.), < ⁴*ärtä + gi*] = *ärtäk*

ärtäki: äpräji [Tel.]

1) sabaha ait, erken - относящийся до утра, утренній - auf den Morgen bezüglich, früh (Adj.).

2) önceden, önceki - дверній, прежній - früher, vormalig; *ärtähî çaқ* (Tel.) geçmiş zamanda - въ минувшее время - in früherer Zeit; *ärtähîän yaқsı* (Tel.) eskisinden iyi - лучше прежняго - besser als früher; *äski tonıñ yaқası ärtähîdän қаған käräzîm* (Tel.) eski kürkümün yakası eskilerden mirastır - воротникъ старой шубы есть доставшееся отя древнихъ достояніе мое - der Kragen des alten Pelzes ist mein Vermächtniss der Früheren (P. d. V. I, 4,42).

***ärtäki: äpräki** [(Çin.-Uyg. Wrt. 14, b) bkz. *ärdägi*]

uzun zaman önce, bir zamanlar - давно тому назадъ - vor langer Zeit, einst. {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä-ki*}

ärtälä: äprälä (v) [ایرتالمک hejħħħmħ; (Osm.)]

yarına ertelemek, ertesi günü beklemek - отложить на завтра, ложидаться слѣдующаго дня, пріѣхать на слѣдующій день - auf morgen verschieben, den nächsten Tag erwarten, den folgenden Tag ankommen.

ärtsälä: äprälä (v) [Tob.]

ayırmak (kavga edenleri) - различать (спорящихъ) - auseinanderbringen (Streitende).

1ärtäñ: 1äpräñ †→ **er tañ** [ایرتانک (Çağ.)]

1ärtän: 1äprän [Tel. Alt. Küär.]

1) sabah erken - рано утромъ -

früh am Morgen.

2) yarın, erkenden - завтра - morgen, morgen früh; *ärtän adam kälzîn! tädî* (Alt.) babam yarın erken gelsin, dedi - мой отецъ сказалъ: пусть завтра утромъ она прійдетъ! - mein Vater hat gesagt: möge sie morgen früh kommen! (P. d. V. I, 9,20); *ärtän kân abazın kıçırdı* ertesi sabah Han, babasını çağırды - на слѣдующій день Ханя призвалъ своего отца - am folgenden Morgen rief der Chan seinen Vater (P. d. V. I, 187,24).

ärtänhî: äprtänçi [Alt. Tel., < *ärtän* + *gi*]

1) erkenden - утренній, ранній - frühzeitig.

2) yarınki, yarının - завтрашній - der morgende; *ärtänhîzi kün paça ayttı* ertesi sabah kurbağa söyledi - на слѣдующій день говорила лягушка - am anderen Morgen sprach der Frosch (P. d. V. I, 9,30); *ärtänhîdän äkki artık potdı* (Alt.) sabaha göre iki kat daha iyiydi - въ двое лучше былъ онъ, чѣмъ утромъ - zweimal besser war er, als am Morgen.

ärtim: äprtim [Tel., < *ärt* + *m*]

önünden geçmek, geçme, geçiş - прохождение мимо, проходъ - das Vorübergehen, die Passage.

ärtimdü: äprtimdü [Tel., < *ärtim* + *lū*]

geçilebilen yer, geçişli - гдѣ можно пройти, имѣющий проходъ - wo man durchgehen kann, mit einem Durchgange versehen.

ärtizä: äprizä [Mad. W.]

çok, çokça, gayet - весьма -

sehr.

ärtmän: ärtmän [Tob.]

dulavrat otu - репейникъ - die Klette.

1ärttir-: 1äprtîp (v) [Tel. Leb. Şor. Küär., < *ärt* + *tîr*]

1) geçirmek, zaman geçirmek - дозволить проходить мимо, пропускать, провести время - vorübergehen lassen, hindurchgehen lassen, die Zeit verbringen; *kün ärttirdî* (Tel.) günlerini geçirdi - онъ повелъ свои дни - er hat seine Tage verbracht; *mäni ayıldan ärttirdî* beni çadırdan geçirdi - онъ меня повелъ мимо юрты - er hat mich bei dem Zelte vorbei gebracht.

2) bağışlamak, azarlamamak - извинить, оставить безъ порицанія - verzeihen, ungerügt lassen; *pir obahımnı ärttirmädî* o, hiçbir hatamı bağışlamazdı, azarsız bırakmazdı - онъ не оставилъ ни одного изъ моихъ грѣховъ, не порицая его - er liess keines meiner Vergehen ungerügt.

1ärü: 1äpü [Tel., < *ärä* + *ü*]

rica, yalvarma - просьба, мольба - die Bitte, das Anflehen.

3ärü: 3äpü [Kom., krş. *ärik*, *ärk* (Budenz 'e göre C.C'da *eruv*'un hatalı yazımıdır - Budenz meint, dass *eruv* im Cod.-Com. nur ein Fehler für *eruc* ist)]

güç, kuvvet - сила - die Kraft (Kom. 142 = *eruv*).

4ärü: 4äpü [Tel., < *äri* + *ü*]

erimiş, donu çözülmüş, zayıf düşmüş - расплавленный, растаявший, ослабленный -

geschmolzen, aufgethaut, ermattet;
yār ārū potdı yer yumuşadı,
 topraktaki don çözüldü - земля
 оттаяла - die Erde ist aufgethaut;
ārū çıraytanıp ayttı o, tatlılıkla ve
 güler yüzle konuştu - онъ ласково и
 привѣтливо говорилъ - er sprach
 freundlich und liebenswürdig.

ārū: **ārū** [Tel., = Moğ. , krş.
¹ārī]

azap, sıkıntı, eziyet, zorluk -
 мука, мучение, трудъ - die Qual,
 Mühe; *ārūçā katdı* onun gönül yarası
 var - онъ душевно страдаетъ - er
 hat ein Gemüthsleiden.

ārük: **ārük** [(Uyg.), (Çağ. bkz.
¹ārīk) krş. ¹ārīk, örük]

1) erik - априкосъ - die
 Aprikose (Çin.-Uyg. Wrt. 20,a).

2) henüz olmamış kayısı
 (zerdali) - аморелла - die arikose.
 (Ş. S. هنوز اولمامش زردآلو {Ligeti 1966,
 s. 135; ED 222a = *ārük*})

ārūça: **ārūça** [اروقه (Osm.), Hindoglu,
 B. d. M.]

bağçe teresi (bitki) - садовый
 кресъ - die Gartenkresse; *yaban*
ārūçası yaban teresi - полевой
 кресъ - die wilde Kresse.

ārüksün: **ārüksün** [اروكسون (Çağ.),
 krş. *erū*]

1) ordunun kamp yeri -
 лагерное мѣсто арміи - der
 Lagerplatz einer Armee (Ş. Sül. محل
 عسكرى واردونك قونديغى).

2) bir erik türü - родъ сливъ -
 eine Art Pflaumen (Ş. Sül. نوع بر
 اريك).

ārūl: **ārūl** [Tel., krş. Moğ.] = *ālūr*
 ayık, çok içmemiş, içki

kullanmada ılımlı - трезвый,
 умѣренный въ употребленіи
 напитоковъ - nüchtern, mässig im
 Trinken.

ārūlā-: ārūlā (v) [Tel., < *ārū* + *lā*]

yalvarmak, çok içten istemek -
 умолять, сильно просить -
 anflehen, inständig bitten.

ārūlāt-: ārūlāt (v) [Tel., < *ārūlā* + *t*]

yalvartmak - заставить просить
 - bitten lassen.

ārūs: **ārūs** [Tel. W.]

et suyu, sıvı - бульонъ,
 жидкость - die Brühe, Flüssigkeit.

ārīvāl: **ārīvāl** [Tar.]

güç, sabır - сила, терпѣние - die
 Kraft, Stärke, Geduld; *kerip arvālī*
kalmedī yaşlandı ve güçsüzleşti -
 онъ постарѣлъ и ослабѣлъ - er ist
 alt und schwach geworden.

ārüyä: **ārüyä** [اريد (Çağ.)]

nehir yatağı - русло рѣки - ein
 Flussbett (Calc. Wrt. آب راه).

ārüyinä: **ārüyinä** [Tel. W.] = *ärđinä*

değerlilik - драгоцѣнность - die
 Kostbarkeit.

ärz: **ärz** [Tar., = Ar. عرض]

rica, as olan bir kimsenin üssüne
 bildirisi, konuşma - просьба,
 представление, отчетъ младшаго
 старшимъ, рѣчь - die Bitte, das
 Ansuchen, die Eingabe, der Bericht
 eines Niederen an einen
 Höhergestellten, die Rede; *ärz kildī*
arz etti - онъ просилъ - er hat
 gebeten; *māniñ ärzimä yatkāndin kīn*
saḡa hizmet kılāy arzihalime olumlu
 bir karar alınırса sana bir hizmette
 bulunmak isterim (sana bir şey
 hediye etmek isterim) - послѣ того,

какъ мое прошеніе уважено, и я тебѣ хочу услужить - wenn meine Bittschrift günstig entschieden ist, will ich auch dir einen Dienst erweisen (dir etwas schenken) (P. d. V. VI, 40,6).

ärzä: **äpzä** [Tel.]

azap, sıkıntı, yazgı - стараданіе судьба - das Leiden, Schicksal.

1ärzäk: **1äpzäk** [Tel. Alt. Leb., < *är* + *zäk*, krş. *ärsäk*]

erkek delisi bir kadın - женщина, гоняющаяся за мужчинами - ein mannstolles Frauenzimmer.

ärzäl: **äpzäl** † → **ersäl** [سەرسەل (Uyg.), = Ar. أرذل; Osmanlıcada da kullanılır - auch im Osm. im Gebrauch, krş. Zenker I, 27,8]

haksız, kötü, alçak - низкій, гадкій - gemein, schlecht, niedrig.

ärzällik: **äpzällik** † → **ersällik** [سەرزەللىك (Uyg.), < *ärzäl* + *lik*]

ärzdar: **äpzdar** [Tar., = Far. اعرضد]

arzihal yazan kimse - податель прошенія, подающій донесеніе - der Bittsteller, Berichterstatter.

ärzdaş: **äpzdaş** [Tar., =Far. اعرضد] ش
= *ärz.*

ärzi: **äpzı** [سەزى (Uyg.), krş. Moğ. سەزى, aus dem Sanskrit]

kutsal bir kimse - святой - ein Heilliger (山 人 Uyg.-Çin. Wrt. 40,b).

ärzik: **äpzık** † → **ärsig** [سەزىك (Uyg.), < *är* + *zik*]

1äs: **1äsh** [Tel. Kumd. Şor. Kom. Soy., ش (Osm.), يشا (Çağ. D.T. † → ¹⁰eş), سەزىر (Uyg. † → ¹⁰eş)]

1) yoldaş, arkadaş (yol

arkadaşı) - спутникъ, товариш - der Gnosse, gefährte; *äşim* (Kom.) yoldaşım - мой товарищъ - mein Gefährte; *äş dost* (Osm.) eş dost, çok yakın bir dost - близькій другъ - ein intimer Freund; *yapama dädim ä äşim* (Osm.) yapma dedim, ey dostum - не сдѣлай этого, мой другъ, говориль я - ich sagte: thue es nicht, o, mein Freund! *äşimdän ayrılmiş kumru gibi* (Osm.) eşinden (yarinden) ayrılmış bir kumru gibi - какъ голубь, разставшійся отъ своего любимца - wie eine Taube, die sich von ihrem Geliebten getrennt hat; *äş otmağ* (Osm. Kún.) bir dost, arkadaş olmak - быть другомъ - ein Freund sein; *bir biri nä äş ota bilir-mi?* (Osm. Kún.) birbirinize arkadaş olabilir misiniz? - могутъ они между собою дружитья? - können sie sich miteinander befreunden? *كلمش نالارا ولمشدى ايشا يسوفه gelip İsa'ya yoldaş oldular* - они пришли и были товарищи Юсуфу - sie kamen und waren Gefährten dem Jusuf (Yus.); *dut äşi* (Osm.) döl eşi - послѣродъ - die Nachgeburt.

2) (Osm. (Uyg. † → ¹⁰eş) eş(li), yaşıt, karşılık(lı) - подходящій, соответствующій, панданъ - paarig, gleichartih, Pendant; *anın äşi yok* (Osm.) onun eşi benzeri yok - нѣтъ ему подобнаго - es ist ihm Nichts vergleichbar; *sän o güzäli näylärsin? onun dünyada äşi yok* (Osm.) bu güzelle ne yapıyorsun? Onun bu dünyada bir eşi yok - что ты дѣлаешь съсвѣтъ - was machts

du mit dieser Schönen? Niemand in dieser Welt ist ihr gleich; *bizim kanaryäyü äş bulamadım* bizim kanaryaya eş bulamadım - для нашей канарейки я не нашель подходящей - für unseren Canarienvogel habe ich keinen entsprechenden gefunden ; *äş ätmäk* (Osm.) eşleştirmek, eşit olanları bir yere koymak, türlerine ayırmak - разсортировать - das Gleiche zusammenlegen, sortieren.

3) (Kumd.) kadın - жена - die Frau.

4) (Şor.) dişi hayvan - самка - das Weibchen (der Thiere).

5) (Leb.) kuzu - молодая овца, ярка - ein junges Schaf.

1äs: **1äc** [Tel. Alt. Leb. Küär. Krm. Kom., ايس (Çağ. †→¹²es) (D.T.), ٲٲ (Uyg. † bkz. **notlar**), ٲٲ (Kar. T. L.)]

akıl, bellek - умъ, разумъ, память, сознание - der Verstand, der Sinn, das Gedächtniss, die Besinnung; *äzinä kirdi* (Alt.) aklına geldi - ему пришло на умъ - es ist ihm in den Sinn gekommen; *äzinä kirdi* (Tel.) bir şeyi aklına getirdi - онъ вспомнилъ о чемъ-то - er hat sich etwas in's Gedächtniss gerufen; *äzi yoğaldı* (Tel.) aklını yitirdi - онъ потерялъ память - er hat die Besinnung verloren; *äzinän çikti* (Tel.) aklımdan çikti - я забылъ - es ist mir aus dem Gedächtniss gekommen; *äzinä satınp yür!* (Tel.) bunu düşün - помни это! - denke daran! *äzi yoğıt* (Tel.) akli yok - у него ума нѣтъ - er hat keinen

Verstand; *äzi yañıldı* (Tel.) hayal kuruyordu, aklını yitirdi - онъ бредилъ, сошелъ съ ума - er phantasirte, hat den Verstand verloren; *äzinä kirbäyt* (Tel.) aklımdan çikti - не помню - es ist mir entfallen; *äskä sat!* (Tel.) aklında tut - помни! - behalte im Sinn! *äskä tüşürdü* (Tel.) aklına geldi - онъ вспомнилъ - es fiel ihm ein; *äzinä urbas kiji* (Tel. W.) akılsız insan - беззаботный человекъ - ein leichtsinniger Mensch; *äsinni koyasın* (Kar. L.) aklını topluyorsun - ты обратишь свое внимание на - du richtes deine Aufmerksamkeit auf - (H. 7,14): *äsimä gäldi* (Krm. K.) aklına geldi, hatırladım - я вспомнилъ, припомнилъ - ich erinnerte mich, es ist mir eingefallen; *äsimdän çikti* (Krm. K.) aklımdan çikmiş - я забылъ - es ist mir entfallen; *äsimni coydum, äsimni gayb ättim* (Krm.) aklımı yitirdim, bayıldım - я потерялъ сознание, впалъ въ обморокъ - ich verlor die Besinnung, bin in Ohnmacht gefallen; *äsimdä* aklımda (Karayimlerde lades oyununda söylenir) - въ моей памяти, я помню (у Каранимовъ условное слово въ известной игрѣ, когда ломають душики) - es ist in meinem Gedächtnisse, ich denke daran (bei den Karaimen die gebräuchliche Redensart beim Vielliebchen-Spiel).

2äş: **2äş** [Tel. Kumd. = Far. هیچ]

(olumsuzlukla birlikte) hiçbir şey - съ отрицаниемъ) ровно ничего - (mit Negation) durchaus

nichts; *âş nāmā pilbās* (Tel.) hiçbir şey bilmez - онъ совершенно ничего не знаетъ - er weiss gar nichts; *âş yoğında* (Tel.) en azından - по крайней мѣрѣ - wenigstens; *âş kiji yoq* (Tel.) hiçkimse yok - никого нѣтъ - Niemand ist da.

³äs: **³äc** [Tuv. Tel. krş. *ädīs, egīs*]

yüksek, yüce, ulu - высокій, великій - hoch, erhaben; *äs tuğar* yüksek dağlar - высокія горы - die hohen Berge.

⁴äs-: **⁴äm (v)** [Tel. Alt. Küär]

takip etmek, ardından gelmek, yoldaş olmak - идти за кѣмъ, слѣдовать, сопровождать - folgen, nachfolgen, hinter Jemand hergehen, begleiten; *sāni āştībīs* (Tel.) senin ardından geliyorduk, seni takip ediyorduk - мы слѣдовали за товой - wir folgten dir; *aq yılanı kinnān ulçaq äjä yorttu* (Alt.) oğlan beyaz yılanı takip ediyordu - мальчикъ шель вслѣдъ за бѣлой змѣею - der Knabe folgte der weissen Schlange (P. d. V. I, 87,62); *suskas paştan atıp uçup-oq idi* (Tel.) ördek önden uçtu, tavuk (ise) ardından uçtu - утка полетѣла впередъ, а вслѣдъ за ней полетѣла курица - die Ente flog voraus und das Huhn flog hinterher (P. d. V. I, 196,24).

⁴äs: **⁴äc** [Şor. W., krş. *ät*]

süs (kadınlarda küpe, yazma vs.) - нарядъ, украшеніе (женское, какъ серьги, привязки къ косамъ и. т. д.) - der Schmuck (der Frauen, wie Ohringe, Kopfbehang u. s. w.).

⁵äs-: **⁵äm (v)** [Tel. Alt. Kom. Krm. Soy. Küär., اشمك (Osm. Az.) (Çağ.

†→¹¹eş-)]

1) (Çağ. †→¹¹eş-)

2) (Çağ. †→¹¹eş-) Osm. Az.) eşmek, tırmalamak, tırmıklamak, kazımak, deşmek (tavuklar için) - рыть, шариться - kratzen, scharren, graben (von Hühnern); *māzar āşmāk* (Osm.) toprak mezarı açmak (kazımak) - выкопать могилу - ein Grab aus der Erde aufgraben; *topra'ı āştı* (Osm. Kún.) toprağı eştı - онъ вырыль землю - er hat die Erde aufgegraben; *yäri āşip durma!* (Osm. Kún.) toprağı eşleyip durma - не ройся въ землѣ! - grabe nicht in der Erde herum!

3) (Osm.) eşkin, rahvan gitmek, büyük adımlarla ilerlemek - идти инохдью, дѣлать большіе шаги - im Passgang gehen, gut ausschreiten.

4) (Osm.) gayretle görevini yürütmek, tüm gücünü kullanmak - съ стараніемъ исполнить задачу, употребить всѣ свои силы - mit Eifer seine Aufgabe ausführen, alle seine Kräfte anwenden.

5) (Krm. Tar. Çağ. Kom.) dolamak, hızlı bir şekilde döndürmek - сучить, прясть, ввить - zusammendrehen, drillen; *yip āşmāk ip* (hızlı bir biçimde) dolamak - свить нитку - einen Faden drillen.

6) (Osm.) kaşınmak - чувствовать зудъ - ein Jucken empfinden.

⁵äs: **⁵äc** [Dıř (Kar. L.), şart kipi *äsä'* den - entstanden aus dem Conditional *äsä'*]

herhangi - либо - irgend; *nändi*

äs (*nän'däs*) herhangi bir şekilde -
как-нибудь - irgend wie; *kim äs*
herhangi birisi - кто-либо - irgend
wer.

7äs-: **7äш** (v) [Küär.] = *äšit*

işitmek - слышать - hören; *äštíp*
iştirip - слыша - hörend.

7äs-: **7äc** (v) [Tel. Leb. Küär., اسمك
(Osm. Bosn.) (Çağ. †→¹³es-) (Az.),
اَس (Uyg.) krş. *äz*]

1) ayıklamak, savurmak (tahıl) -
чистить, вѣять (хлѣбъ) - sichten,
worfeln (Getreide); *äsip savurmak*
(Osm.) çok saçma konuşmak -
много глупостей говорить - viel
Unsinn sprechen (= *yatan, yanlış*
söylämäk, Kún.); *äsip savurmak*
(Krm. K.) savurgan olmak -
распустить по вѣрту, быть
расточительнымъ, мотать
имущество - verschwenderisch sein,
in alle Winde ausstreuen.

2) esmek, üfürmek - дуть -
wehen, blasen; *köşkün yärindä yällär*
äsiyor (Osm. N. 84) köşkün yerinde
yeller esiyordu - на мѣстѣ
павильона вѣтры дули, павильонъ
исчезъ - an der Stelle des Pavillons
wehten die Winde, der Pavillon war
verschwunden; *här baştan bir yäl*
äsir (Az. A.) ne kadar baş, o kadar
akıl; her kafadan bir ses çıkar -
сколько головъ, столько мнѣній -
wie viel Köpfe, so viel Sinne; *oñ*
sañtanatın yärindä yällär äsär ūimdi
(Osm. Kún.) o saltanatın yerinde
yeller esiyor ūimdi - его владѣние
теперь исчезло - seine Herrschaft
war jetzt verschwunden; *toğardın*
äsä kaldi öñdün yeli (Uyg.) doğudan

ilkbahar yeli esiyor - отъ востока
дуль весенній вѣтеръ - vom Osten
her wehte ein Frühlingswind (K. B.
13,17; A63). {ED 240b es-}

11äs-: **11äc** (v) [כִּימְרִי (Kar. L.)] = *ös*

büyüme, yetişmek - расти -
wachsen; *yämäsä äsämödu kamus*
sularsız? kamış yoksa susuz mu
yetiūiyor? - или растеть-ли камышь
безъ воды? - wächst etwa das Schilf
ohne Wasser?(H. 8,11).

äū?æk: **äш?ək** [כִּימְרִי (Kar. T.)] = *äšäk*.

äsa: **äca** [Az., < Ar. عَصَا]

asa, sopa, değnek - посохъ,
палка - der Stab, Stock.

äšä□ci: **äšä□ci** [Az.] = *äšäkçi*.

äšä□lik: **äšä□lik** [Az.] = *äšäklik*.

äšäcik: **äšäcik** [Az. A., < *äšäk + cik*]

eşek yavrusu - маленькій
осель, осленокъ - ein Eselsfüllen.

1äsäk: **1äcäk** [כִּימְרִי (Kar. L.)] = *äšäk*

eşek - осель - der Esel.

äšäk: **äšäk** [Tar. Kom., اشك ḥoḥ;
(Osm.), ايشاك (Çağ. †→*eşäk*) (D. T.
Az.) krş. *işäk, äjäk, esäk*]

1) eşek - осель - der Esel; *mısır*
äšäyi (Osm.) Mısır eşeği -
египетскій осель - der ägyptische
Esel; *acäm äšäyi gibi nä zırtayıp*
duriyorsun! (Osm. Kún.) Acem eşeği
gibi ne bağıyorsun (deyim) - что
ты кричишь какъ персидскій
осель! - was schreist du wie ein
persischer Esel! (Spr.); *äšäk anırmak*
anırmak (eşek) - кричать (объ
ослѣ) - schreien (vom Esel); *serik*
äšäk (Tar.) zehirli bir örümcek türü -
фаланга (родъ ядовитаго паука) -
die Phalange (eine giftige
Spinnenart); *äšäk kulağı* (Osm.)

ıspanak - (ослиное ухо) шпинатъ - (das Eselsohr) der Spinat; *âşâk şur* (Osm.) bir bitki adı - название растения - Benennung einer Pflanze; *yâr âşâyî, âşâk kurdu* (Osm.) teşpihböceği - сорокопояжка - die Kellerassel; *âşâk arısı* (Osm.) eşekarısı - шмель - die Hornisse; *âşâk bahğı* (Osm.) bir balık türü - название рыбы - eine Fichart; *âşâk dikâni* (Osm.) devedikeni, kengel - чертополохъ - die Distel; *uzun âşâk oyunu* (Osm.) uzun eşek, bir oyun türü - игра - ein Spiel.

2) (Osm.) keman köprüsü - кобылка на скрипкѣ - der Violinensteg.

3) (Osm. K.) üzerinde şekerleme satılan üçgen biçiminde bir tahta - треугольная доска, на которой продаютъ сладости - ein dreieckiges Brett, auf dem man Süßigkeiten verkauft; *tabtayı âşâyîin üstünâ koy!*

âşâkçi: âşâkçi < ,).Osm(اشكى [âşâk + çî]

eşekçi - погонщикъ ословъ - der Eseltreiber; *âşâkçi başı* (Osm. Kún.) eşekçi başı - главный погонщикъ ословъ - der Ober-Eseltreiber: *âşâyîniñ kurduğı başka, âşâkçiniñki başka* eşeğin isteği başka, eşekçinin isteği başka - другое, чего желаетъ осель, другое, чего погонщикъ осла - etwas Anderes will der Esel, etwas Anderes der Eseltreiber (Ata).

âşâkçik: âşâkçik < ,).Osm(اشكك [âşâk + çik]

küçük bir eşek - маленькій осель - ein kleiner Esel.

âşâkî: âşâkî [Kaz.]

kötü, işe yaramaz, çirkin - худой, плохой, негодный, гадкйй - schlecht, untauglich, unbrauchbar, böse, hässlich, unansehnlich; *âşâkî kişî ikân* o, kötü bir insandır - онъ дурной человекъ - er ist ein schlechter Mensch; *âşâkî ürdâk* çirkin ördek - некрасивая утка - eine hässliche Ente; *pu âşâkî pârâsâ* bu çirkin bir şey - это гадкая вещь - das ist ein hässliches unansehnliches Ding.

âşâkîlâ-: âşâkîlâ (v) [Kaz., < âşâkî + lâ]

kötüleştirmek, bozmak - сдѣлать дурнымъ - schlecht machen, verderben.

âşâkîlân-: âşâkîlân (v) [Kaz., < âşâkî + lâ + n]

kötüleşmek, bozulmak, çirkinleşmek - сдѣлаться дурнымъ - schlecht werden, hässlich weren.

âşâkîlâş-: âşâkîlâş (v) [Kaz., < âşâkî + lâ + ş]

birbirini kötölemek - другъ друга оклеветать - sich gegenseitig verleumden.

âşâkîlât-: âşâkîlât (v) [Kaz., < âşâkî + lâ + t]

kötüleştirmek (üçüncü biri tarafından) - заставить сдѣлать дурнымъ - schlecht machen lassen.

âşâkîlik: âşâkîlik [Kaz., < âşâkî + lik]

kötülük, yetersizlik, işe yaramazlık, çirkinlik - гадость, негадность, злость - die Schlechtigkeit, Untauglichkeit, Bosheit, Hässlichkeit.

âşâklân-: âşâklân (v) اشكلانك [

ḥoḥ;ḥnmḥ (Osm.), < *äṣäk + lä + n*]

1) eşek üzerinde gitmek - ъздитъ на ослѣ - auf einem Esel reiten.

2) bir eşek kadar inatçı olmak - быть упрямымъ какъ есель - eigensinnig wie ein Esel sein.

3) akılsızlık yapmak, saçmalıklar yapmak - сдѣлать глупости - Dummheiten begehen (= *aqmaḥḥkät ätmäk*, Kún.); *äṣäklänip durma!* eşeklik edip durma - не дѣлай глупостей! - mache keine Dummheiten!

äṣäklük: **äṣäklük** [Krm., اشكلك ḥoḥ;ḥu; (Osm.)]

eşeklik, aptallık - глупость - die Eselei, Dummheit; *äṣäklük ätäsín* (Krm.) eşeklik yapıyorsun - ты дѣлаешь глупости - du begehst Eseleien.

äṣälä-: **äṣälä** (v) اشعلمك ḥoḥ;ḥnmḥ; (Osm.), < *äṣ + kä + lä*]

1) eşelemek, kazmak, ateşi eşelemek - разгрести, копать - scharren, graben, das Feuer auseinander scharren; *kädi süprüntüyü äṣälämiş* (Osm. Kún.) kedi süprüntü çöpünü eşeledi - кошка разгребла соръ - die Katze hat den Kehricht auseinandegescharrt; *ot äṣäläyip ülçürmäk* çabuk yanması için ateşi üfleme - раздувать огонь - das Feuer anblasen, dass es schnell brennt; *işi äṣälämäk* (Osm. Kún.) bir mesele üzerinde dönüp dolaşmak - долго копаться въ дѣлѣ - an einer Sache lange herumkrabbeln; *canım o işi äṣäläcäk ohursan daha nälär*

çıkar (Osm. Kún.) dostum, ne kadar kendini bu meselede yorsan da, bundan birşey çıkmaz - другъ мой, какъ долго ты и копаешься въ этомъ дѣлѣ, ничего не выходитъ - mein Freund, wie lange du dich auch bei dieser Sache abmühst, da kommt nichts heraus; *bilmäk için äṣäläyip iç yüzünü araştırdı* doğruya ulaşmak için meseleyi önlü arkalı inceliyor - онъ излѣдовалъ дѣло внутри и снаружи, чтобы открыть истину - er untersuchte die Sache von innen und von aussen, um auf die Wahrheit zu kommen.

2) atı rahvan gitmesi için haydalıyor - заставить бѣжать иноходью - ein Pferd zum Passgange antreiben.

äsäm: **äcäm** [Kır.]

zürpe, zürpece, şık, güzel, güzel etki bırakan, yapmacık - щеголь, франтъ, красивый, важный - ein Stutzer, stutzerhaft, stattlich, schön, einen bedeutenden Eindruck machend, geziert.

äsämä: **äcämä** [Osm., = اسامه] = äsämi

içine, ücret alan askerlerin adı ve alınan miktarın yazılı olduğu risale - реэстръ, въ который записываются имена получившихъ жалованье солдатъ и выданное жалование - ein Register, in das die Namen der Sold empfangenden Soldaten und die Soldquoten eingetragen werden; *äsämäsi okunmaz* (Osm.) esamesi okunmaz; önemli değil - это безъ значенія - das ist ohne Wichtigkeit

äsämäli: **äcämäli** [اسامهلو (Osm.), < اسامه + ḥi]

1) listede kayıtlı asker - записанный въ реэстръ солдатъ - der in das Register eingetragene Soldat.

2) önemli - важный - wichtig.

äsämdän-: äcämдән (v) [Kir., < *äsäm* + *lä* + *n*]

züppece davranmak - франтить, важничать - den Stutzer spielen, prahlen.

äsami: äcamî [Osm.] = *äsamä*.

äsämsä-: äcämсә (v) [Kir., < *äsäm* + *sä*]

naz yapmak, yapmacık davranmak - кокетничать, важничать - kokettiren, geziert sein; *kız katın äsämsäp cürälär kızlar, kadınlar nazlı yürürler* - дѣвицы и женщины ходятъ грациозно - Mädchen und Frauen gehen zierlich, kokett.

äsämsäv: äcämсäv [Kir., < *äsämsä* + *v*]

züppece, yapmacık, nazlı - щегольскій - stutzerhaft, geziert, kokett.

¹äsän: ¹äcän [اسن *ḥṣḥn*, ἐσέν (Osm.), اسان, ایسن (Çağ. D.T.), krş. *isän, äzän, ezän, esän*]

1) esen, sağlıklı, afiyetli - здоровый - gesund, wohl; *äsän aman-mı sän?* sağlığın nasıl; iyi misin? - здоровъ-ли ты? - bist du gesund? wie ist dein Befinden?

2) (Çağ.) bozulmamış, sakatlanmamış, gerçek, güvenilir - нетронутый, вѣрный - unverletzt, wahr, autentic. {ED 248a esen}

²äsän-: ²äcän (v) [اسنمک *ḥṣḥnmḥ*; (Osm. nach Kún.?), krş. ¹*äsän*]

esenli olmak - находиться въ добромъ здоровьѣ - bei guter Gesundheit sein, wohl sein.

⁴äsän: ⁴äcän [Tar.]

gelecek yıl - будущій годъ, слѣдующій годъ - das nächste Jahr, das künftige Jahr; *äsängä* gelecek yıllarda - въ слѣдующемъ году - im künftigen Jahre; *andin äsängä* iki yıl sonra, üçüncü yılda - через два года - über zwei Jahre; im dritten Jahre.

⁵äsän-: ⁵äcän (v) [Bosn.] = *äsnä*

esnemek - зѣвать - gähnen.

***äsän: äcän** [آسان (Uyg. bkz. ¹*üzän*)]

1) sağlıklı - здоровый - gesund; *äsän bo! yana boğay altun kümüş* (Uyg.) sen sağlıklı kal da altın ve gümüşü yeniden elde edersin - будь только здоровъ и ты опять найдешь золото и серебро - bleibe nur gesund und du wirst wieder Gold und Silber erwerben (K. B. 50,8; A1190); *äsän enç tirilgil!* (Uyg.) sağlıklı ve huzur içinde yaşa! - живи здорово и спокойно! - lebe gesund und in Frieden! (K. B. 75,6; A1948)

2) iyi bir halde, olması gerektiği gibi - въ хорошемъ положеніе, какъ слѣдуетъ - in gutem Zustande, wie es sich gehört; *sävärin دست (äsän tut, yağısın kötür!* (Uyg.) onun arkadaşlarını yakışık aldığı gibi müdafaa et ve düşmanlarını uzaklaştır - обходись какъ слѣдуетъ съ его друзьями удали его враговъ! - halte seine Freunde wie es sich gehört und entferne seine Feinde! (K. B. 15,18; A117). {ED 248a esen}

***äsänin: äcänin** [آسان (Uyg. bkz.

üzänin), < *äsän + in*]

sağlıklı - здорово - gesund, in
Gesundheit; *äsänin tirilgil üküş yıt
yaşa!* esenlikle daha nice yıllar yaşa!
- здорово живи многія лѣта! - lebe
in Gesundheit noch viele Jahre! (K.
B. 59,33; A1480). {ED 248a esenin}

***äsänlä-: äcänlä (v)** [اسنلماك (Osm.),
ايسنلاماك (Çağ.), < *äsän + lä*]

esenlemek, vedalaşmak -
прощаться - sich empfehlen, Adieu
sagen. {ED 249a esenle-}

***äsänläş-: äcänläş (v)** [اسنلماش (Uyg.
bkz. *üzänläş-*), < *äsän + lä + ş*, krş.
ezännäş, äzändäş]

selamlaşmak, vedalaşmak -
кланяться, прощаться - sich
begrüssen, sich verabschieden;
äsänläşti elig bilä oł körä İlik'e
bakarak onunla vedalaştı - смотря на
него, онъ простился съ Эликомъ -
hinschauend verabschiedete er sich
von Elik (K. B. 154,32; A5445);
äsänläşti, at mindi, kaldi bärü
vedalaştı, ata binip geri geldi - онъ
простился, сѣла на лошадь и
пріѣхалъ назадъ - er verabschiedete
sich, stieg zu Pferde und kam zurück
(K. B. 165,23; A5822). {ED 250a
esenleş-}

***äsänläş: äcänläş (v)** [اسنلماشك
ħşħnlħomħ; (Osm.), ايسنلاشماك (Çağ.
D. T.), < *äsänlä + ş*]

vedalaşmak - прощаться (другъ
съ другомъ) - von einander
Abschied nehmen. {ED 250b
esenleş-}

***äsänlik: äcänlik** [اسنلماك (Uyg. bkz.
üzänlik), < *äsän + lik*]

esenlik, sağlık -здоровье - die

Gesundheit; *äsänlik tiläsä säniñ bu
özün* kendine esenlik dilediğinde -
если ты самому себѣ желаешь
здоровья - wenn du dir selbst
Gesundheit wünschest (K. B. 17,17;
A169). {ED 249b esenlik}

***äsänlik: äcänlik** [اسنلك ħşħnlfu; (Osm.),
ايسنلك (Çağ. D. T.), < *äsän + lik*]

esenlik, sağlık, mutluluk, iyi
durumda olma - здоровье, счастье -
die Gesundheit; das Wohlsein,
Glück. {ED 249b esenlik}

³äsär-: ³äcär (v) [ايسارماك (D. T.)] =
esir

içip sarhoş olmak - напитокъся,
опьянѣть - sich betrinken, trunken
werden.

***äsär: äcär** [Osm., = Ar. آثار çoğ. اثر]

iz, im, olay, eylem - слѣдъ,
знакъ, дѣйствие - die Spur, das
Zeichen, die Handlung (= *tä'äsir*,
Kún.); *märhum Şinaziniñ äsäri*
kalämi merhum Şinasi'nin bir yarıtı
- сочинение умершаго линази - ein
Werk des verstorbenen Schinasi;
äsär ätmäk davranmak, tesir etmek,
iz bırakmak - дѣйствовать, имѣть
блiяніе - handeln, Einfluss haben;
äsäri katmamış (Osm. Kún.) hiçbir iz
kalmadı - слѣда не осталось - keine
Spur ist geblieben.

***äsärli: äcärli** [اثرلو (Osm.), Kún.'a göre
yalnızca *tä'äsirli* biçiminde görülür -
nach Kún. nur *tä'äsirli* im Gebrauch]

izli, imli, işaretli - со знакомъ,
имѣющій на себѣ слѣдъ - ein
Zeichen, eine Spur an sich habend.

***äsärsiz: äcärsiz** [اثرسز (Osm.)]

izsiz - безъ слѣда - spurlos.

***äsärük: äcärük** [اساروك (O. T.), < *äsär*

+ *ük*]

sarhoş - пьяный - betrunken,
berauscht.

äsät: äcär [Tob., = Ar. اسد]

temmuz ayı, aslan burcu -
мѣсяць Іюль, знакіальны знак
льва - der Monat Juli, das Sternbild
des Löwen.

äşawlän-: äşawlän (v) [אִשְׁוֹלָן (Kar. L.)]

dinlendirmek, rahatlatmak,
dindirmek - успокоить - beruhigen;
bärmädi mana äşawlänmä canımnı
ruhumu dinlendirmeme izin
vermiyor - онъ мнѣне далъ
успокоить мою душу - er erlaubte
mir nicht meine Seele zu beruhigen
(H. 9, 18).

äşäyn: äşäin [Kir.] = *äşin*

öylese, öylesine - такъ себѣ,
такъ, безъ причины - so, so nur,
ohne Zweck; *äşäyn keldim* öylesine,
nedensiz geldim - я пришелъ безъ
цѣли - ich bin nur so, ohne Zweck
gekommen.

***äsbab: äcбаб** [اسباب (Uyg. bkz.
²*äspap*), < Ar. اسباب]

sebepler - причины - die
Gründe.

äsbab: äcбаб [Az.] = *äspap* (Osm.).

äşçi: äşçī [Tel., < *äş* + *çī*]

kürekçi - гребецъ - der
Ruderer.

***äşgäk: äşgäk** [كاشاك (Çağ. OT.), <
äş+*gäk*]

kürek, dümen - весло - das
Ruder. {ED 742b eşgek, Sang. 19
äşgäk}

äsi: äci [Selç., اسى (Osm. veralt), krş.
yäsi (Kar.), aus *äs* + *i?* oder *ä* + *sä?*]

sahip - его владѣтель, хозяинъ,
господинъ - der Besitzer, Wirth,
Herr; *äsi yämäs inciri sahip*,
üzümlerini yemez - хозяинъ не ѣсть
своихъ винныхъ ягодъ - der
Besitzer isst nicht seine Trauben
(Ata.); *it äsini bilir* it sahibini tanır -
собака знаетъ своего господина -
der Hund kennt seinen Herrn; *انى*
دوتنلر جهان اسى الر (Selç.67, a) onu
tutanlar dünyanın sahipleri olacaklar
- держащие его будутъ господами
мира - die ihn halten werden die
Herren der Welt sein.

¹äşik: ¹äşik [Tar. Krm. Kom. Az., اشيك
(Osm.) اشيك (Çağ. †→²*eşik*) (D. T.),
אשק (Kar. T.), krş. *äjik, eşik, işik,*
esik, ezik]

1) (Krm. Tar. Kom. Kar. T.)
kapı - дверь - die Thür; *äşik ağacı*
(Kom.) kapıyı sürgülemekte
kullanılan tahta - палка, которой
запираютъ дверь - ein Querholz,
durch das man die Thür schliesst;
äşikni aç! (Kom.) kapıyı aç - открой
дверь! - mache die Thür auf! //

2) (Osm.) eşik - порогъ - die
Schwelle; *üst äşiyi* kapının üst
kısmını oluşturan kenar - верхній
поперечникъ двери - die obere
Lage der Thür; *att äşiyi eşik* -
порогъ - die Schwelle; *äşiyä oturma*
iftiraya urarsın (Osm. Kún.) eşige
oturma iftiraya uğrarsın - не садись
на порогъ, оклеветаютъ тебѣ - setze
dich nicht auf die Schwelle, man
wird dich verleumden (Ata.).

3) (Osm.) giriş - входъ - der
Eingang.

4) (Osm.) evin dış tarafı -

внѣшняя, наружная часть дома - die äussere Seite des Hauses; *äşiyä çıkmak* evden dışarı çıkmak - выходить изъ до а - aus dem Hause herausgehen.

5) *kapı, divan* - Порта, Диванъ - die Pforte, der Diwan.

6) (Az.) *yabancı* - чужой - fremd; *mân han ilân danışanda äşiktân adam-madam yoĥ ädi* hanla konuştuĥum sırada huzurda (etrafta) hiçbir yabancı yoktu - когда я говорилъ съ Ханомъ, посторонняго (чужаго) никого не было - als ich mit dem Chan sprach, war kein Fremder zugegen.

äşik: **äcık** [כַּיִץ (Kar. L.)] = *äşik*

kapı - дверь - die Thür.

äşikät: **äcikat** [Az. = A. الثقة]

inanç, iman - довѣріе, вѣра - das Zutrauen, der Glaube.

äşikattı: **äcikatı** [Ad. < *äşikät* + *tı*]

inançlı, sadık - вѣрный, вѣрующій - treu, gläubig.

äşiklik: **äşiklik** [ایشیک (Çağ. لیک) *äşiklik* (Osm.), < *äşik* + *lik*]

eşiklik, kapının bulunduğu yer - мѣсто, гдѣ находится дверь - die Stelle, wo sich die Thür befindet (= *äşiyin oldu yâr, Kún.*); *sürürgäyip äşikliyä attı* (Osm.) *süprülmüş çöpü kapıya doğru itiyordu* - онъ мель соръ къ двери - er schob den Kehricht zur Thür.

¹äşil-: **¹ämil** (v) [اشلمك *şoumħ*; (Osm.), *لمك يشي* (D.T.), < *äş* + *l*]

kazınmak, eşilmek - быть выкопаемымъ - ausgegraben, ausgekratzt, ausgehöhlt werden; *toprak äşilmiş toprak eşildi* - земля

раскопана - die Erde ist durchwühlt.

³äşil-: **³ämil** (v) [لمك يشيا (D.T.)] = *äştil*.

³äsil: **³äcil** [Az., = Ar., krş. *asıl*]

mükemmel, pahalı, değerli, sahte olmayan, gerçek - прекрасный, дорогой, драгоценный, неподдѣльный - vortrefflich, theuer, kostbar, unverfälscht, echt; *äsil taş* değerli bir taş - драгоценный камень - ein Edelstein; *äsil at* (Az. A.) iyi, soylu bir at - лошадь лучшей породы - ein Pferd von guter Raçe.

äsilä-: **äcilä** (v) [ایسیلمك (Osm.), < *äs* + *lä*]

dinlemek, itaat etmek, uymak - слушаться, исполнять приказанія (говорится о невольникахъ въ отношеніи ихъ господъ) - gehorchen, die Befehle ausführen (wird von Sklaven in Bezug auf ihre Herren gesagt).

äsilli: **äcilli** [Az., krş. *asli*]

büyük, yetişkin, on yaşından büyük - взрослый, большой, старше десяти лѣтъ - gross, erwachsen, älter als zehn Jahr.

äşim: **äşim** [Tara, < *¹äş* + *m*]

äşim tsats saç örgüsü - коса - die Haarflechte.

¹äşin-: **¹äşin** (v) [(Çağ. *†*→*aşin*-), *اشينك* *şoumħ*; (Osm.), < *äş* + *n*]

1) (Çağ. *†*→*aşin*-)

2) (Osm.) *kazınmak* - царапаться когтями, копать землю - kratzen, den Boden scharren; *kädi äşinip duruyor* (Kún.) *kedi tırmalıyordu* - кошка царапается - die Katze kratzt. {Sang. 19 *aşin*-}

***äsin:** **äcin** [اشينك (Uyg. bkz. *¹üzin* bkz.

notlar), *äzin botdı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + *n*]

yel, hava akımı, esinti - вѣтеръ, движение воздуха - der Wind, Luftzug. {ED 248a esin; Ligeti 1966, s. 135 *äsin*}

¹äsir: **¹äcip** [ħsue (Osm. Az.), = Ar. اسير, krş. *yäsir*]

1) tutsak, savaş tutsağı - плѣнникъ, военноплѣнникъ - der Gefangene, Kriegsgefangene; *gönlümü äsir ätti* aklımı esir aldı - онъ плѣнилъ мой умъ - er hat meinen Sinn ganz eingenommen.

2) köle - невольникъ, рабъ - der Sklave; *äsir atmak* (Osm.) köle yapmak - сдѣлать рабами - zu Sklaven machen; *äsir (yäsir) atmaca* (Kún.) bir çocuk oyunu - дѣтская игра - ein Kinderspiel; *äsir pazarı* köle pazarı - рынокъ для невольниковъ - der Sklavenmarkt.

²äsir-: **²äcip** (v) [Kom.] 1) sarhoş olmak - опьянѣть, напиться - betrunken werden. 2) (Az., krş. Far. مست شدن) kudurmak, çıldırmak (sevgililer için söylenir) - одурѣть, съ ума сойти (говорится только о любовникахъ) - toll werden, wahnsinnig werden (wird nur von Verliebten gesagt).

äsirä: **äcipä** [Kır.]

1) en ince çelik - лучшая сталь - der feinste Stahl.

2) kılınc (şarkılarda, türkülerde) - мечъ - das Schwert (in Liedern).

äsirci: **äcipçi** [اسيرچی ħsuetu (Osm.), < ¹*äsir* + *çi*]

köle taciri - торговецъ невольниками - ein Sklavenhändler;

äsircilär k?ayası (کیاسی) köle pazarının bekçisi - смотритель на базарѣ невольниковъ - der Aufseher des Sklavenmarktes; *äsirciyä kız bâyändirmäk gibi güç* köle tacirine cariyе beyendirmek kadar güç (deyim) - трудно, какъ наидти рабыню, которая понравилась бы торговцу - schwer, wie das Auffinden einer Sklavin, die dem Sklavenhändler gefällt (Spr.).

äsirgä-: **äciprä** (v) Kom., (Osm.), اسيرکاماک (Çağ. †→**esirgä-**) (Az.) (Uyg. bkz. **üzirgä-**)

1) (Osm. Kom.) esirgemek - быть сострадательнымъ, сожалѣть - mitleidig sein, bemitleiden.

2) (Çağ. †→**esirgä-**) (Osm. †→ 1), 3) **bkz. notlar**)

3) (Çağ. †→**esirgä-**) (Osm.) (Uyg. bkz. **üzirgä-**)

esirgemek (kötülüklerden vs.) korumak - быть милостивымъ, защищать, сохранить - gnädig sein, in Schutznehmen, bewahren gegen Feinde oder widrige Verhältnisse helfen; *äsirgä tiriglik, yava kıtma yaş!* yaşamını koru, yıllarını heba etme! - сохрани свою жизнь, не проводи даромъ свои года! - behüte dein Leben, vergeude nicht deine Jahre (K. B. 173, 29; A6087). *allah äsirgäsin!* (Osm. Kún.) Allah esirgesin! - сохрани Богъ! - Gott behüte! *mävta äsirgäsin!* sizi Allah esirgesin! - Боже сохрани! - möge Gott euch beschützen! *söz äsirgämäk* (Osm.) sözlerine dikkat etmek - быть осторожнымъ въ словахъ - in Worten vorsichtig sein. {ED 252b

esirge-, ésirge- }

4) (Az. A.) isteyerek vermemek, esirgemek - жалѣть, щадить - nicht gern geben, vorenthalten; *dostum atını-da mändän äsirgämâz* dostum, atını bile benden esirgemez - мой другъ не пожалѣть даже дать мнѣ свою лошадь - mein Freund wird mir selbst sein Pferd nicht vorenthalten.

äsirgän-: äciprân (v) [اسيركانمك (Osm.), < *äsirgä* + *n*]

korunmak, esirgenmek - быть защищеннымъ, охраненнымъ - geschützt, bewahrt werden.

äsirgäyici: äcipräjici [اسيركايچي (Osm.), < *äsirgä* + *ici*]

acıyan, esirgeyen - сострадательный - mitleidig; *äsirgäyici tanrım!* esirgeyici Tanrım! - о милосердый Богъ! - auch du gütiger Gott!

äsirik: ¹äcipik [אסייק (Kar. T.), < *äsir* + *k*]

sarhoş - пьяный - betrunken.

äsirt-: äcipr (v) [Krm.]

1) sarhoş etmek - сдѣлать пьянымъ - betrunken machen.

2) içki vermek, içirtmek - дать пить, напоить - zu trinken geben, tränken; *susun canını kim äsirttir* (Kom. 194, 11) sen ki benim susuz ruhunu içirttin - которая напоила жаждущую мою душу - die du meine durstige Seele getränkt hast; *uflu tamı köp sävmäktän äsirttin* (Kom. 214,2) sonsuz aşkla beni içirttin - безконечной любовью ты меня напоилъ - mit unendlicher Liebe hast du mich getränkt.

äsirtä: äciprä [Kır.]

toplantı - собрание - die Versammlung.

äşit-: ämir (v) [Krm., تمكيشيا (Çağ. †→*eşit*-) (D. T. Az.), אשיטימ (Kar. T. L.), krş. *işit, esit, aş, es äjit*]

1) duymak, işitmek - слышать, услыхать - hören; *kulağın boısa äşit* (Krm.) kulağın varsa dinle! - если у тебя есть уши, то слушай - wenn du Ohren hast, so höre; *bu söznü äşitmädım* (Krm.) bu sözü duymadım - этого слова я не разслышалъ - dieses Wort habe ich nicht gehört; *kim äygi köñül bilä äşitsä* (Kom.) gönülден dinleyen kimse - кто слышитъ съ добрымъ расположениемъ - der mit empfänglichem Gemüthe hört.

2) (söz) dinlemek - слушать - gehorchen.

äşitil-: ämiril (v) [אשיטילמ (Kar. T. L.), < *äşit* + *l*]

işitilmek - быть слышаннымъ - gehört werden.

äşitiw: ämiriw [אשיטי (Kar. T. L.)]

işitme - слышание, слухъ - das Hören, das Gehör; *qayıрма usқа äşitivinni qayırgışını aqtğa işitmeni* (kulağımı) bilgeliğe yöneltebilmen için, ruhunu akla yönlendir - чтобы ты обратилъ свой слухъ къ мудрости, обрати умъ къ разуму - damit du wendest dein Gehör zur Weisheit, wende deinen Geist dem Verstande zu (Ata. 2,2).

äşittir-: ämirtip (v) [Az. Krm. Kom., < *äşit* + *tir*]

işittirmek, duyurmak, dinletmek - заставить слышать, дать знать,

заставить повиноваться - hören lassen, mittheilen, sich fügen, gehorchen lassen.

äşittür-: äşittür (v) [كائدوميشيا (Çağ. †→eşittür-) (Sart.) == *äşittir*].

äsiyät: äcijär [Kır. östl., = Ar. وصية] uyarı - увѣщание - die Ermahnung; *äsiyät kıl! äsiyät ber!* onu uyar! - увѣщевай его! - ermahne ihn!

äşkäk: äşkäk †→äşgäk [كاشك (Çağ. OT.), < *äş+käk*]

äşkäl: äşkäl [Krm. = Ar. اشكل, çoğ. < شكل = *işkäl*] şüphe, zan - сомнѣние, подозрѣние, предположение - der Zweifel, Verdacht, die Conjectur; *äşkälä varmak* şüphelenmeye başlamak, zana varmak - надать въ подозрѣние, сомнѣние - Verdacht zu hegen beginnen, in Zweifel gerthen.

äşkällän- : äşkällän (v) [اشكللنمك (Krm.), < *äşkäl + lä + n*] = *işkillän* şüphelenmek - имѣть сомнѣні подозрѣние - zweifeln, einen Verdacht haben.

äşkälländir-: äşkälländir (v) [اشكللندرمك (Osm.), < *äşkällän + dir*] şüphe ettirmek - возбудить сомнѣние, подозрѣние - Zweifel, Verdacht erregen.

äşkällik: äşkällik [اشكللك (Osm.), = *işkäl+lik*] = *äşkäl*.

²äskär-: ²äskär (v) [ايسكارماك (Çağ.)] = *eskär*

1) (Ş. Sül. خياله كتورماك عقل (وهوشنه كتورماك)

2) kabul etmek, düşünmek, dikkate almak - согласиться, обдумать, принять въ разсчетъ - einwilligen, bedenken, in Betracht

ziehen (Ş. Sül. قبول ايتمك. داخل حساب. ايتمك. تخطر. {?})

³äskär: ³äskär [Kır. Az. Osm., = Ar. عسكر]

1) ordu - войско - das Heer; *äskär bası* ordu lideri - командующий войсками - der Heerführer.

2) savaşı, asker - воинъ, солдатъ - ein Krieger, Soldat.

äşkärä: eşkärä [Kaz. Tob. Az., = Far. رالاشك, krş. *aşkärä*]

1) açık, aleni - открыто - öffentlich, offenbar; *aşkärä çıkartmak* (Az. A.) açığa çıkarmak, gün yüzüne çıkarmak - вывести на свѣтъ - an's Licht bringen, offenkundig machen.

2) (Tob.) çok, oldukça - очень - sehr.

äşkärälä: äşkärälä [Kaz. < *äşkärä+lä*]

açmak, (dükkan vs.) açılış yapmak - открыть - eröffnen.

¹äski: ¹äcki [Tar. Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايسكى (Çağ. D.T.†→²eski), اسكى *hş;u*, εσχί (Osm. Az.), *هشور* (Uyg.)]

eski, kullanılmış - старый, древній, ношенный - alt, verbraucht; *aydın äskisi* (Tel.), *äski ay* küçülen ay - убывающая луна - der abnehmende Mond; *äski zaman* (Osm.) eski zaman, güzel olan eski zaman - старое время, старое доброе время - die alte Zeit, die gute alte Zeit; *äski zamanda* (Tar.) eski zamanlarda, çok yıllar önce - давно - vor langen Jahren; *äskidän* (Osm.) eskiden beri - съ давнихъ

время - seit alter Zeit; *äski dârdi tüzälämä!* (Osm. Kün.) eski acıları tazeleme - не ожибляй старойскорои! - frische altes Leid nicht wieder auf! *äski adamtar, äski zamanın adamtarı* (Osm.) eski insanlar - прежние - die früheren Menschen; *äski dost duşman otmaz* (Krm.) eski dost düşman olmaz - старый друг не сдѣлается врагомъ - ein alter Freund wird nicht zum Feinde (Ata. K.); *äski samantarı karışturma!* (Osm.) eski samanları karışturma - не перебирай старой соломы! - rühre nicht altes Stroh auf! (Ata.); *yağını yazap ki! äskini äptäp ki!* (Alt.) yeni giy ve süslen, eskiyi onar ve üzerine giy - новое надѣвайдля наряда, старое почини и надѣвай! - Neues ziehe an und schmücke dich, Altes bessere aus und ziehe es an! (P. d. V. I, 2, 11); *äski-püskü şäylär, äski biski* (Osm.) eski püskü (*äski püskü* Az. старыя вещи - altes Gerümpel (*äski püskü* Az.de de kullanılıyor; fakat Azerbaycanda bunun dışında *äski* kullanılmaz - ist auch im Ad. im Gebrauch, aber sonst wird *äski* im Aderbedshanischen nicht angewendet [A.]); *äskilär ataym!* (Osm.) eskiler alırım! (diye bağıır eskici) - старье покупаемъ! (крикъ торговцевъ старыми вещами) - ich kaufe alte sachen! (Ruf der Trödler); *äski kurt* (Osm.) eski kurt, kurnaz insan - старый волкъ, хитрый человекъ - ein alter Wolf, ein geriebener Mensch; *äski yaņ* (Tel.) eski inanış (vaftiz olmuşlar

şamanizme böyle derler) - старая вѣра (такъ называютъ крещенные шаманство) - der alte Glaube (so nennen die Getaufte den Schamanismus); *ķamuğ äski nänlär irinçig boțur* eski olan her şey sıkıcıdır - все старыя дѣла скучны - alle alten Dinge sind langweilig (K. B. 34,8; A687). {ED 246b eski}

²äşki: **²äşki** [Şor. Küär. Leb. Kumd., < *äş + ki*]

kürek, dümen - весло - das Ruder.

³äski-: **³äcki (v)** [اسکیمک *ħs;umħ*; (Osm.), krş. ¹*äski*]

eski, kullanılmış olmak - быть старымъ, изношеннымъ - alt sein, verbraucht sein; *gömäklärin äskidi* (Osm. N. 170) gömleklerin eskimiş - твои рубахи изнасились - deine Hemden sind vertragen.

äşkiç: **äşkiçi** [Şor., < *äşki + çî*]

kürekçi, kürek çeken - гребець - der Ruderer.

äskici: **äskiçi** [اسکچیOsm.), < *äski + çî*]

eskici, eskileri alıp satan - торговецъ старыми вещами - ein Trödler, Jemand, der mit alten Sachen handelt.

äşkiç: **äşkiç** [Tel. Alt. Kom., < *äş + kiç*, krş. *äşkäk, ¹äşki*] = *äşkäk*.

äskik: **äskik** [Az.] = *äksik*

1) eksik, yetersiz - недостаточный, недостающий - mangelnd, fehlend, ungenügend.

2) az - незначительное число - wenige.

3) düşük değerli - незначительной цѣны - von

untergeordnetem Werthe; *bu mal ondan äskik-tir* bu mal daha düşük kalitede - щтотъ товаръ хуже того - diese Waare ist von schlechterer Qualität als jene (A.).

äskiklik: äskiklik [Az.]

eksiklik, yetersizlik - недостатокъ; вещи, которыхъ не достаетъ - der Mangel, das Deficit.

¹äskil-: ¹äskil (v) [Az.] = *äskil*

azalmak - уменьшаться, убавляться - weniger werden, sich verringern.

²äskil-: ²äskil (v) [Az., < ¹äski + l] = *äski*

eskimek, tüketilmek - старѣть, изнашиваться - alt werden, verbraucht werden.

äskilän-: äskilän (v) [اسكىلنمك] *ħs;uħnmħ*; (Osm.), < *äski + lä + n*

eskimek, tüketilmek (kullanılmak) - старѣть, изнашиваться - alt werden, verbraucht werden.

¹äskilt-: ¹äskilt (v) [Az., < ¹äskil + t] = *äskilt*

azaltmak - уменьшать - verringern.

²äskilt-: ²äskilt (v) [Az., < *äskil + t*] = *äskit*.

äşkin-: äşkin [نباشك] *ħo;un* (Osm.), < *äş + kin*

1) rahvan - иноходъ - der Passgang; *çapқан äşkini* rahvan ve tiris arasında bir at yürüyüşü - ходъ лошади между иноходью и галопомъ - die Gangart der Pferde zwischen Passang und Galopp; *äşkin hayvan* yürüyüşü güzel hayvan - животное, имѣющее сильный ходъ - tein Thier, das einen guten Gang

hat.

2) coşkun, taşkın, yaramak - гордый - übermüthig; *äşkin zorkun ha!* (Kún.) aman, ne kadar da haşarı (utanmaz) - вотъ, какой онъ наглый! - ei, wie unverschämt ist er!

äşkin-: äşkin [Tel. Leb., < *äs + kin*]

harmanlamada kullanılan bir kap - вѣялка - ein Gefäss zum Worfeln des Getreides.

äşkinçi-: äşkinçi [نجىباشك] (Osm.), < *äşkin + ci*

Orduda seçkin suvari sınıfı - избранная кавалерія - die Elite-Kavallerie.

äşkinli-: äşkinli [نلويباشك] (Osm.), < *äşkin + li*

rahvan giden - иноходецъ - der Passgänger.

äşkinsiz-: äşkinçiz [نسزباشك] (Osm.), < *äşkin + siz*

rahvan gitmeyen at, tembel at, yavaş yürüyen at - лошадь, не имѣющая иноходи, лѣнивая лошадь, лошадь, имѣющая иноходи, лѣнивая лошадь, лошадь, имѣющая тихій ходъ - ein Pferd, das nicht im Passgang geht, ein faules Pferd, ein Pferd, das einen langsamen Gang hat.

¹äskir-: ¹äskir (v) [Tel. Krm., اسكىرماك] (Çağ. † → ³eskir-), < *äski + r, krş. ³äski*

eskimek - старѣть, ветшать, изнашиваться, тлѣть - alt werden, sich abnutzen, verbraucht werden, vermodern.

äskirt-: äskirt (v) [Krm.Kar.] = *äskit*.

äskit-: äskit (v) [اسكىتمك] *ħs;uħmħ*; (Osm.), < *äski + t*

kullanmak, giyerek eskitmek -
износить - verbrauchen, abtragen;
Istambuhun kaldırımını äskidiyorsun
İstanbul'un kaldırımlarını
eskitiyorsun, sokaklarda sürtüyorsun
(Ata.) - ты портишь
Истамбульскую мостовую, ты все
шатаешься по улицамъ - du
verdirbst das Pflaster von
Constantinopel, du treibst dich
immer auf den Strassen-umher
(Ata.).

äskün: äскүн [Küär.] = *äskin*.

¹äslä: ¹äclä [Tar., = Ar. صلاح]]

onarım, iyileştirme, teskin
bulma, huzur, rahat -
возстановление, успокоение, миръ -
die Wiederherstellung, Beruhigung,
der Frieden.

²äslä-: ²äclä (v) [اِسْلَامٌ ḥoḥḥimḥ;,
έσλεμεέχ (Osm.), اِ Çagğ(يسلامك †→
³eslä-), < äs + lä]

dikkate almak, göz önünde
bulundurmak - взять на умъ,
обратить внимание - in den Sinn
nehmen, beachten; *söz äslämäk*
(Osm.) birinin sözlerini dinlemek,
fikrini öğrenmek - слышать слова,
мнѣніе чье-либо - die Worte,
Meinung Jemandes vernehmen (= *söz dinlämäk*, Kún.).

äslähä: äclähä [Az., = Ar. سلعى]]

silahlar, aletler - оружие, утварь
- die Waffen, Geräthe.

¹äsläm: ¹äcläm [اِ].Çagğ. Bdg(سلم)

peçe, örtü - вуаль, покрывало -
der Schleier, Ueberwurf (Calc. Wrt.
ستور).

²äsläm: ²äcläm [اِ].Çagğ(سلم)

yük hayvanı - вьючное

животное - das Lasthier (Ş. Sül. آت
بأودو).

²äşlän-: ²äşlän (v) [اِشْلَانٌ ḥoḥḥimḥ;
(Osm.), < äş + län]

eşleşmek, eş bulmak -
образовать пару - sich paaren (= *äş
bulmaq, äşi otmaq*, Kún.).

¹äşlät-: ¹äşlät (v) [اِشْلَاتٌ ḥoḥḥimḥ;
(Osm.), < äş + lä + t]

çiftleştirmek - сдѣлать пару -
paaren.

¹äslī: ¹äcli [Krm. Kar., سلى (Çagğ. DT.),
krş. äsilli]

1) (Çagğ.) büyük, güçlü -
большой, сильный - gross, stark.

2) (Krm. Kar.) yetişkin -
взрослый - erwachsen; *äslī baḥa*
yetişkin çocuk - взрослые мальчики
или дѣвочки (невъ первомъ
дѣтствѣ) - erwachsene Kinder; *äslī
kişi* yetişkin bir kimse, yıllarını
geçirmiş kimse - взрослый
человѣкъ, человѣкъ преклонныхъ
лѣтъ - ein erwachsener Mensch, ein
bejahrter Mensch (K.).

²äslī: ²äcli [Krm., < äs + lä]

zeki, akıllı - разумный - klug.

äşlik: äşlik [Krm., < äş + lik]

meslek kuruluđu, toplum,
dernek, birlik - общество,
товарищество - die Genossenschaft,
Gesellschaft; *aḥa ḥizmät?arḥıkka*
wä äşlikkä bir kız wärdi ona, hizmet
etmesi için ve toplum için bir kız
verdi - онъ далъ ей для услуженія
и общества дѣвицу - er hatte ihr zur
Dienstleistung und zur Gesellschaft
ein Mädchen gegeben.

äslīk: äclīk †→eslik [اِ].Çagğ. DT(يسليك)
< äs + lik]

äslilik: äclilik [ʾ]. Çagğ(سليلىك)

büyüklük, boy, yükseklik,

azamet - высота - die Grösse, Höhe.

äšmä: äšmä [اشمه (Osm.), < äš + mä]

kum çözü içinde kuyu, çölde su
каунағи - колодець, вырытый въ
песчаномъ мѣстѣ, источникъ въ
пустынѣ - ein Brunnen, der in einer
Sandwüste ausgegraben ist, eine
Quelle in der Wüste (*äšmä* nom.
verbale vo *äšmäk*, Kún.).

äsmili: äcmili [Osm.] = *äsamäli*.

1äsnä-: 1äcnä (v) [Tar. Kom. Krm.,
اسنهماك (Osm.), اسنهماك (Çagğ.
†→²esnä-) (Az.)]

1) esnemek - зѣвать - gähnen;
aç äsnär aşı gärinir (Osm. Kún.) aç
olan esner; aşık olan ise gerilir -
голодный зѣваетъ, влюбленный
потягивается - der Hungrige gähnt,
der Verliebte streckt sich (Ata.).

2) elastik olmak, esnek olmak,
esnemek - быть растяжимымъ,
эластичнымъ - elastisch sein, sich
dehnen.

äsnäk: äcnäk [Tar., < *äsnä* + k]

esneme - зѣвота - das Gähnen;
äsnäk tutti esnemesi gelmişti - онъ
зѣвать началъ - er bekam das
Gähnen.

äsnälik: äcnälik [ʾ]. Osm(سنهلك)

yular - уздечка - die Trense.

äsnäş: äcnäş [ʾ]. Osm.), krş(سنش
äsnäyiş]

esneyiş, esneme - зѣвота - das
Gähnen.

äsnät-: äcnät (v) [Tar.]

1) esnemesine neden olmak,
bıktırmak, sıkırmak - причинить
зѣвоту, наскучить - Gähnen

verursachen, langweilen.

2) esnetmek, çekiştirmek -
растянуть - ausdehnen,
auseinanderziehen.

äsnik: äcnik [ʾ]. Osm. Z(سنيك)

ağızlık (anneden süt emmesini
engellemek için yavruların ağzına
takılır) - намордникъ (который
надѣвается на молодой скоть,
чтобыпрепятствовать сосать
матку) - ein Maulkorb (der dem
jungen Vieh angelegt wird, um es am
Saugen an der Mutter zu
verhindern).

äşpä: äşpä [اشبه (Osm.)]

büyük laflar eden, palavracı,
övängen - крикунъ, хвастунъ - das
Grossmaul, der Schreihals,
Prahlhans.

1äşpar: 1äşpan [έσπάμ (Osm.), B. d.
M. prononc. vulg. de *äşvap* qui
parait venir d'une confusion avec...
[سياب]

kiyafet, giyim, eşya - платье,
утварь - Kleider, Effecten; *äşpar*
yaptırmağ (Osm.) giyim yaptırmak -
заказать платье - sich Kleider
machen lassen.

2äşpar: 2äşpan [سبب (Uyg.
†→²äsbab bkz. **notlar**), < Ar.]سباب

äşparçı: äşpançy [Osm.] = *äşvapçy*

äşvapçy başy sarayda bir rütbe
sahibi - сановникъ во Дворцѣ - ein
Würdenträger im Palais (Kún.).

äşpi: äcni [Tar., = Far.]سب

satranç oyunundaki at - конь въ
шахматной игрѣ - der Springer
beim Schachspiel.

1äsrä: 1äcprä [ماكاسرا (Çagğ. V.)]

obur, pisboğaz açgözlü olmak -

быть обжорливымъ - gefräßig sein.
²äsrä: **äcpä** [سرہ (Osm.)]

esre, kesre sesli harf sembolü -
 знакъ гласнаго звука «Kesre» - das
 Vokalzeichen «Kesre»; *eki äsrä* iki
 esre - двойное кесре - ein doppeltes
 Kesre.

äsri-: **äcpi (v)** [يملكسرا *ḥseum̄ḥ*; (Osm.),
 < *äs* + *ri*, kṛ. *äsir*]

öfkeli, kızgın, heyecanlı, taşkın
 olmak (sarhoşluk ve öfke sebebiyle
 sınırlı olmak) - быть
 возбужденнымъ, разъяреннымъ
 (отъ пьянства и гнѣва) - erregt,
 wüthend sein (von Trunkenheit und
 Zorn).

äsrik: **äcpi̇k** [سريك *ḥseu*; (Osm.) < *äsri*
 + *k*, kṛ. *äsirik*]

sınırlı - возбужденный,
 разъяренный (отъ пьянства или
 гнѣва) - erregt, wüthend sein (von
 Zorn oder Trunkenheit); *äsrik dävä*
 öfkeli bir deve - разъяренный
 верблюдь - ein wüthendes Kameel.

äsrikti: **äcpi̇kri** [Ком., < *äsrik* + *çi*]
 аууаş - пьяница - der
 Trunkenbold.

äsrü-: **äcpü (v)** [سروماك (Çağ.)] = *äsri*.
 {ED 251a esrū-}

***äsrük:** **äcpi̇k** [سررک (Uyg. bkz.
äzrük)] = *äzirik*

sarhoş - пьяный - betrunken; *ya*
äsrük tütüş kılğa aḥsumtağa - *aşın*
siymägä, ma köñül aḡrığa içkililerle
 oturur ve kötü davranışlarda
 bulunursan yediğin yaramaz ve
 fikrin hasta olur - если ты бываешь
 съ пьяными и безобразничаешь,
 то пища твоя не будетъ тебѣ
 выпрокъи твоя душа хвораеть -

wenn du dich mit Betrunkenen
 abgiebst und Unfug treibst, ist deine
 Speise dir nicht zuträglich und dein
 Sinn erkrankt (K. B. 130,38; A4586).
 {ED 250b esrük}

äsrük: **äcpi̇k†** → **üsruk** [سرروكا (Çağ.)]
 = *äsrik* (Ş. Sül. سرخوش. مست. مخوش).
 {ED 250b üsrük}

äşsiz: **änciz** [اشسز *ḥosuz* (Osm.), < *äş*
 + *siz*]

eşsiz, benzeri olmayan, türünün
 tek örneği - безъ товарища, не
 имѣющій себѣ подобнаго,
 единственный - ohne Gefährten,
 nicht etwas sich Gleiches habend,
 einzig in seiner Art (= *äşi yok*,
ämsäli yok, Kún.)

ässiz: **äcciz** [سزا (Osm.), < *äsi* + *siz*]

1) sahipsiz, ıssız, meskun
 olmayan, boş - безъ господина,
 необитаемый, пустой - ohne Herrn,
 herrenlos, unbewohnt, leer; *äsiz yär*
ıssız, meskun olmayan yer - пустая,
 необитаемая страна - ein leeres,
 unbewohntes Land; *ässiz da'da* boş
 bir dağın üstünde - на безлюдной
 горѣ - auf einem unbewohnten
 Gebirge.

2) denizin karaya vurduğu
 şeyler - морскія выкидки - was das
 Meer an's Land spühlt, Strandgut.

ässizlik: **äccizlik** [يسزلكا (Osm.), < *ässiz*
 + *lik*]

ekonomik faaliyet olmayan yer;
 orada oturanlarca terkedilmiş yer,
 boşaltılmış şehir - мѣсто безъ
 хозяйства; городъ, брошенный
 жителями - ein Ort, wo sich keine
 Wirthschaft befindet; eine Stadt, die
 von ihren Einwohnern verlassen ist.

- äṣ-ṣōlu:** **äṣ-ṣōlu** [Osm., < *äṣäk* + *ōlu*]
äṣ-ṣōlu äṣäk! eşek oğlu!
 такой осель! - so ein Esel! (N. 128).
- ¹ästä-:** **¹äcrä (v)** [Alt. Leb. Küär.] = *äsnä*
 esnemek - позѣвать - gähnen.
- ³ästä:** **³äcrä** [Tuv., krṣ. *¹äslī*]
 daha çok, daha fazla - больше - mehr; *ästä*räk aynısı - id.
- äṣtāk:** **äṣtāk** [Tel. Şor.] = *äṣäk*
 eşek - осель - der Esel.
- ¹ästän-:** **¹äcrän (v)** [Tel., < *äs* + *lä* + *n*]
äkki äständi o, çıldırdı - онъ съ ума сешель - er ist verrückt geworden.
- äṣtän-:** **äṣtän (v)** [Şor., < *äṣ* + *lä* + *n*]
 kendini rahat hissetmek, rahat olmak, mutlu olmak, huzur içinde yaşamak - привыкать, успокоиться, наслаждаться спокойствиемъ - sich behaglich fühlen, zufrieden und ruhig leben.
- ästançiya:** **ästançija** [күңүрүрүң (Kar. L.), aus dem Polnischen]
 oda - комната - das Zimmer.
- äständir-:** **äcrändip (v)** [Tel., < *äs* + *lä* + *n* + *dir*]
äkki äständirdi onu çıldırttı - онъ его свель съ ума - er hat ihn verrückt gemacht.
- ästar:** **äcräp** [Tar., krṣ. *astar*]
 astar - подкладъ - das Futter des Rockes.
- ästarlä-:** **äcräplä (v)** [Tar., < *ästar* + *lä*]
 astarlamak, giysiye astar dikmek - подшить - einen Rock füttern.
- ästarlik:** **äcräplik** [Tar., < *ästar* + *lik*]
 astarlı (giyim için) - съ подкладомъ - gefüttert (von Kleidern).
- ästät-:** **äcrär (v)** [Tel., < *ästä* + *t*]
 esnetmek, can sıkıntısına yol açmak - заставить зѣвать, надоѣвать - gähnen machen, langweilen.
- äṣti:** **äṣti** [Alt.]
 kağıt oyununda bir kart (maça) - пики въ карточной игрѣ - Pique im Kartenspiel.
- ¹ästik:** **¹äcrık** [Leb.] = *ästü, estı*.
- äṣtik:** **äṣti** [Şor. W., < *äṣ* + *lik*]
 memnun, rahat - довальный, спокойный - zufrieden, ruhig.
- äṣtil-:** **äṣtil (v)** † → **eṣtil-** [ایشیتلمک (Çağ.), ایشیتلمک (Uyg.), < *äṣit* + *l*, krṣ. *äṣil*]
 memnun, rahat - довальный, спокойный - zufrieden, ruhig.
- ¹äṣtir-:** **¹äṣtir (v)** [Tel., < *äṣ* + *tir*]
 takip ettirmek, takip etmeyi emretmek - заставить, слѣдовать за кѣмъ, приказать слѣдовать - folgen lassen, befehlen, dass man folge.
- ²äṣtir-:** **²äṣtir (v)** [Tel. Şor. Soy. Küär., اشدرمک (Osm.), < *äṣ* + *dir*]
 1) (Doğu diyalektleri - östl Dial.) kürek çektiirmek, bir kayığın içinde götürmek - заставить грести - rudern lassen, in einem Kahne befördern.
 2) (Osm.) rahvan yürütmek, koşturtmak - заставить идти иноходью, заставить идти скорымъ шагомъ, подгонять - im Passgang gehen lassen, schnellen Gänge antreiben.
- ³äṣtir-:** **³äṣtir (v)** [Küär., < *äṣ* (*äṣt*) + *tir*]
 işittirmek, duyurmak -

- zastavít' slúшат', soobšít' -
hören lassen, mittheilen.
- ästir: äctip** [כַּרְתִּימִי (Kar. L.), < *es* + *tir*] = *östür*
bakmak, büyütmek, yetiştirmek
- заботиться о комъ-либо,
воспитывать - pflegen, auferziehen;
da ästirmä it yıllar ve onlara üç yıl
boyunca bakmak için - и
воспитывать ихъ три года - und sie
drei Jahre lang zu pflegen (D. 1,5).
- 1ästü: 1äcty** [Tel. Alt., < *äs* + *li*, krş.
äslî, äslik, estik]
akıllı, anlayışlı, iyi bir hafızası
olan - умный, разумный, имѣющий
хорошуюпамять - klug, verständig,
der ein gutes Gedächtniss hat.
- 2ästü: 2äcty** [Tel. W.] = *ästä*
çok, daha - больше - mehr.
- äštü: äšty** [Tel., < *äş* + *lû*]
insanın alışmış olduğu şey - то,
къ чему человѣкъ привыкъ - an
was sich ein Mensch gewöhnt hat.
- 1äštür-: 1äštyr (v)** [Tar., < *äş* + *tür*]
bir ipi bir halatı döndürmek -
zastavít' svít' şnurokъ, nitku -
eine Schnur, einen Faden drehen
lassen.
- 2äštür-: 2äštyr (v)** † → **eşidtür-**
[سپیدمن (Uyg.), < *äjî* + *tür*]
- *äsür-: äsy (v)** [سیر (Uyg. bkz.
2äzir-)] = *äzär, äsir*
sarhoş olmak ya da olacak kadar
çok içmek - опьянѣть - sich
betrinken, betrunken sein; *uğuğtuğқа
äsrüp kim aħsumłasa* (Uyg.) her kim
ki azametten başını döndürterek kötü
olursa - кто испортитсяопьянѣши
отъ величія - wer an der Grösse sich
berauschend schlecht wird (K. B.
- 175,13; A6140). {ED 251a esür-}
- äşvätli: äşyvätlî** [Tara, Kūr.]
iyi, güzel - добрый - gut.
- äsvap: äcvaп** [Osm., = Ar. باثوا pl. v.
ثوب]
kıyafet, giyim, menkul
kıymetler, eşya - платья, утварь -
Kleider, Effecten.
- äsvapçı: äcvaпчы** [بجى اثوا (Osm.), <
äsvapçı]
saray vestiyesinin bekçisi -
смотритель за одеждою и
платьями дворца - der Aufseher
über die Garderobe des Palastes (
'äsvap başı'da denilir - er heisst
auch äsvap başı).
- äşya: äşja** [Osm., = Ar. ايش, çoğ. < شى]
mobilya, eşya - мебель,
меблировка - das Ameublement, die
Einrichtung des Hauses; *äşyatari
kaldırmağ* eşyaları kaldırmak,
taşınmak - переѣхать на новую
квартиру - überziehen, umziehen.
- 1ät: 1är** † [سك سك (Uyg.), krş. *äs*,
Moğ. 𐰽 (ticari mallar, hazineler -
Güter, Schätze, Waaren) → **äd**]
- 1äts: 1äu** [Kom., = Far. هيج] = *äç, äş,
häç*.
- 2ät: 2är** [Alt. Tel. Leb. Şor. Kür. Krm.
Kom., ات h; , ét (Osm. (Çağ. † → **3et**)
Az.), ʋʁ (Kar. L. T.), س (Uyg.),
ات (Rbg.), س = 肉 (Çin.-Uyg. Wrt.
51,69,b), krş. *et, it*] **1** et - мясо,
говядина - das Fleisch; *mał ädi*
(Alt.) at eti - конина - das
Pferdefleisch; *pir poçok ät* (Tel.) bir
parça et - кусокъ мяса - ein Stück
Fleisch; *kaba ät* (Osm.) (= *буд* Kún.)
kaşça, uyluk, baldır, kaba et - холка
- der Schenkel; *ät tokması* (Osm.) bir

parça et - кусокъ мяса - ein Stück Fleisch; *ät suyu* (Osm.) et suyu, çorba - бульонъ, супъ - die Fleischbrühe, Suppe; *diş äti* (Osm.) dişeti - десна - das Zahnfleisch; *qara ät, basık ät* (Osm.) kas - мускулъ - der Muskel; *qaraca äti* geyik eti - мясо оленье - das Hirschfleisch; *aw äti* (Osm. Krm.) av eti - мясо дичи - das Wildfleisch; *ät mäydanı* (Osm.) İstanbul'da bir meydan - площадь въ Константинополѣ - ein Platz in Constantinopel (B. d. M.); *sıgır äti* dana eti - говядина - das Rindfleisch; *ät käsmi yortusu* (Osm.) at kesme yortusu, at kesimi - масляница - der Carneval; *ät bâzi salğı bezi* - гланды - die Drüse; *ät bâni* (Osm.) et beni - нарость изъ мяса, родинка - das Fleischgewächs, Muttermal, der Schönheitsfleck; *ät yaran* (Osm.) tırnakta dolama - нарывъ у ногтей - das Nagelgeschwür; *ät kanat* büyük bir yarasa türü - большая летучая мышь - eine grosse Fledermaus; *ät turnaktan ayrılmaz* (Osm.) et tırnaktan ayrılmaz, ailevi bağlardan vazgeçilmez (Ata.) - мясо не отдѣляется отъ ногтей, не надо разрывать родственныя связи - das Fleisch trennt sich nicht von den Nägeln, man muss nicht verwandtschaftliche Beziehungen aufgeben (Ata.); *ät sāniñ, ğämik bānim* (Osm.) eti senin kemiği benim (Ata.) - мясо твое, кости мои - das Fleisch sei dein, die Knochen mein (Ata.) (pedagojik kural: öyle vur ki, kemiklerini kırma; ama eti hissetsin -

это педагогическое правило: бей такъ, чтобы лишь кости не ломать, а мясо спустить [Ильм] - eine pädagogische Regel: schlage so, dass du die Knochen nicht zerbrichst, dass das Fleisch es aber fühlt [Ilm.]).

2) (Osm. Tel. Uyg.) vücut - тѣло - der Körper. {Ligeti 1966, s. 136 et}

4ät: **4är** [ʋʔʔ (Kar. L.) = *öt*

öt, safra - желъ - die Galle; *da çığarır kıltısın kınından da başkūwu ätinä ötar* ve kılıcını kınından çekiyor ve parlaklığı ödü yarıyor - и онъ вынимаетъ изъ ноженъ мечъ и блескъ его проникаетъ сквозъ желчь его - und er zieht das Schwert aus der Scheide und sein Glanz dringt durch seine Galle (H. 20,25).

5ät: **5är** (v) [Tel. Alt. Leb. Şor. Tar. Krm. Kom., ايتمك, ايتمك *hjmħ*; ετμέχ (Osm.), ايتماك, ايتماك (Çağ. † → ***11et-**), سىك (Uyg. † → **11et-**), ʋʔʔ (Kar. L. T.), krş. et, it, äd]

1) yapmak, etmek, işlemek, hazırlamak - дѣлать, сдѣлать, совершить - machen, thun, verfertigen; *ätmä, yapma bałam!* (Osm. Krm.) bunu sakın yapma çocuğum! - не дѣлай этого, моедитя! - thue das ja nicht, mein Kind! *aytқан sözüñ-bilä ädip satdıñba?* (Alt.) dediğim gibi yaptın mı? - онъ сдѣлалъ-ли ты это, какъ я говорилъ? - hast du es meinen Worten gemäss ausgeführt? *ağaçtan ätkän* (Şor.) tahtadan yapılmış - сдѣланный изъ дерева - aus Holz verfertigt; *tura ätti* (Alt.) ev yaptı - онъ построилъ домъ - er hat

ein Haus gebaut (P. d. V. I, 8,6); *yua ätti* (Tel.) yuva yartı - онъ свиль гнѣздо - er hat ein Nest gebaut; *ot ätti* (Tel.) ateş yaktı - онъ развелъ огонь - er hat Feuer angemacht; *komıdaġ ätti* (Tel.) baskı yartı - онъ притѣсчяль - er bedrückte; *kilinçäk ätti* (Tel.) günah işledi - онъ согрѣшилъ - er hat gesündigt; *çimä ätkän ār* (Tel.) oymacılık işiyle süslü eyer - украшенное рѣзьбой сдѣло - ein mit Schnitzwerk verzierter Sattel; *uydū, maġdı, aqçanı onço öläñ kō ädîp saġadı! pu yañıs paġabıstı poro kuçıyax ädîp saġadı!* mal (hayvan) ve para hepsi bizi toz toprak (ot ve kül) yaracak! biricik kızımız bizi gri bir kuşa dönüştürecek - скотъ и денѣгинаши, все мы желаемъ превратитъ въ травуи золу! нашу един-ственную дочь мы желаемъ превратитъ въ сѣрую птичку! - Vieh und Geld, Alles lasst uns in Kraut und Asche verwandeln! unsere einzige Tochter lasst uns in eingraues Vögelchen verwandeln! (P. d. V. I,49,669); *yargı ätti* (Tel.) hüküm verdi - онъ судиль - er hat gerichtet; *kōt ätti* (Tel.) avuttu - онъ утѣшилъ - er hat getröstet; *ÿog - ätti* (Tel.) kaybetti - онъ потеряль - er hat verloren; *yoġtan bar ätti* (Kar. T.) yoktan var etti - онъ изъ ничего сотворил - er hat (aus Nichts) geschaffen; *toy ätti* (Tel.) düğün yartı - онъ устроиль пиръ - er richtete die Hochzeit aus; *iştäp ätti* (Tel.) onu çalıştı, işledi - онъ работаль - er hat es gearbeitet; *äkki yān ũlu?n maġçı ätti äkki yān kaldın*

qazançı ätti (Alt.) iki büyük oğlunu çoban; büyük gelinlerini mutfak çalışanı yartı - старшихъ своихъдвухъ сыновей онъопредѣлилъ въ пастухи, старшихъ невѣстокъ своихъ въ стряпки - seine beiden älteren Söhne machte er zu Hirten und seine älteren Schwiegertöchter zu Küchenmägden (P. d. V. I, 10,14); *qadıġ ädîp pār!* (Alt.) kızını evlendir - выдай замужъ! - verheirathe (deine Tochter); *oġ anı qadıġ ädîp aldı* (Alt.) onunla evlendi - онъж енился на ней - er hat sie geheirathet; *yok ätmäk* (Osm.) yok etmek - уничтожить - vernichten; *allah sâni yok ätsin!* (Osm.) Allah seni yok etsin - пусть Богъ тебя унитожаеть! - möge Gott dich vernichten! *yoġtan var ädän allah* (Osm.) Tanrı her şeyi yarattı - Богъ все сотвориль - Gott gat Alles geschaffen; *uġuġ ätti* (Leb.), *yān ätti* (Tel.) büyüttü - онъ увеличилъ - er vergrößerte; *yaġbaġ ätti* (Leb.) genişletti - онъ распространиль - er erweiterte; *biyik ätti* (Tel.), *mözük ätti* (Şor.) yükseltti - онъ возвысилъ - er erhöhte; *artıġ ätti* (Tel.) iyileştirdi, düzeltti - онъ улучшилъ - er verbesserte; *tāñ ätti* (Tel.) dengeledi, eşitledi - онъ уравниль - er glich aus, machte gleich; *yoboş ätti* (Tel.) evcilleştirdi - онъ укротиль - er machte zahm; *tüdi yabıs ädîp, tārāñ sūdū tayğıs ädîp* (Tel.) yüksek dağlar onun için alçak; derin sular onun için sığdı - высокія горы были низки для него,

глубокія воды мелки для него - die hohen Berge galten ihm für niedrig, die tiefen Wasser galten ihm für seicht; *ölgön pozımnı kayzı çakşı ätti?* (Şor.) ölü olan beni kim diriltti? - кто оживилъ меня, мертваго? - wer hat mich, den Todten, lebendig gemacht? *gändi sözünü ätmäk* (Krm. K.) söyledigini yapmak, sözünde durmak - исполнить свое слово, настоять на своемъ - sein Wort erfüllen, auf seiner Meinung bestehen; *gändi bildigini ätmäk* (Krm. K.) iyi tavsiyeleri dinlemeksizin kendi bildigini yapmak, istediğine göre davranmak - поступать, дѣйствовать по своему произволу, капризу, не слушаясь разумнаго совѣта - nach seinem Gutdünken, seinen Launen verfahren, handeln, ohne auf guten Rath zu hören; *kändi ätti, ättiyni buldu* (Osm.) kendi etti; kendi buldu - онъ самъ сдѣлалъ и получилъ должное наказіе - er hat es selbst gethan und hat nun auch seine Strafe erhalten (Ata.); *tilki pustundan kürk ädärlär* (Osm.) tilkinin postundan kürk uyarılır - изъ шкуры лисицы дѣлають шубы - aus den Fellen der Füchse macht man Pelze (Spr.) *ädä bilmädi* (Osm.) yapamadı - онъ не могъ дѣлать - er konnte es nicht machen; *ädä yazdı* (Tel.) yapmaya kalkıştı - онъ только что хотѣлъ сдѣлать - er war im Begriffe es zu thun; *para, aḥça ätmäk* (Krm. K.) değer etmek, değeri olmak - стоить - kosten, werth sein; *ätsä bir guruş ädär* (Osm.) bir kuruştan fazla etmez

- онъ не стоить болѣе одного піастра - er ist nicht mehr als einen Piaster werth (Kún.); *ätsä, ätsä yirmi guruş ädär* (Osm.) etse etse yirmi kuruş eder - во всякомъ случаѣ онъ не стоить болѣе чѣмъ двадцать піастровъ - in jedem Falle ist er höchstens zwanzig Piaster werth; *fodulluk para ätmaz* (Krm.) (cüssesi) fodulluk para etmez - надменность ни гроша не стоить - die Ueberhebung ist keinen Piaster werth (K.); *burda dostluk para ätmaz* burada dostluk para etmez - тутъ дружба не принимается во вниманіе - dabei hat man nicht auf Freundschaft Rücksicht zu nehmen; *şın şın ädîp yat* (Alt.) şingirdiyor, gıcırıyor - бренчить - es klirrt, klappert; *şirt ätkän* (Tel.) büyük bir gürültüyle patladı - оно лопнуло съ трескомъ - es ist mit einem Knalle geplatzt, gesprungen; *şoḥ ätkän* (Tel.) can sıktı - онъ досадилъ - er hat gelangweilt; *tırs ätkän* (Tel.) patladı - оно треснуло - es ist geplatzt; *tür ätti* (Tel.) fırlayarak havaya yükseldi - онъ вспорхнулъ - er schwirrte empor; *paḥa kayda ädäziḥ?* (Leb.) çocuğu nereye koydun - куда ты дѣвалъ ребенка? - wo hast du das Kind hingethan? *arı ätti, kädärä ätti* (Tel.) uzaklaştırdı, kenara koydu - онъ удалилъ, отвелъ въ сторону - er hat entfernt, auf die Seite gebracht; *koḥdarıḥdı päri ät!* (Tel.) ellerini buraya uzat - подай сюда свои руки! - reiche deine Hände her! *iştän ätti!* (Osm.) beni çalışırken engelledi - онъ мѣшалъ

мнѣ работать - er hat mich am Arbeiten gehindert.

2) (doğu diyalektleri - östl. Dial.) niyetinde olmak, hazırlanmak - имѣть намѣреніе, приготовиться - die Absicht haben, sich vorbereiten; *nanarğa ätti* (Şor.) dönmeyi düşünüyordu - онъ намѣревался возвратиться - er beabsichtigte zurückzukehren; *çabarğa ätti* (Alt.) elini vurmak için kaldırdı - онъ поднялъ руку, чтобы ударить - er erhob die Hand zum Schläge; *taı aınar pararğa äz-çār* (Şor.) amcası ava gitmek istiyor - его дядя собирается на промысль - sein Onkel will auf die Jagd gehen.

3) (Osm. Çağ.†→ *11et-) yazı dilinde, Müslümanlarda konuşma dilinde de yardımcı eylem *ät*'in eklenmesiyle yabancı (Ar. Ve Far.) temel sözcüklerden eylem yapılmaktadır, örneğin: въ письменномъ языкѣ и вообще у магометанъ прибавляется вспомогательный глаголъ *ät* къ иностраннымъ (арабскимъ и персидскимъ) именамъ существительнымъ для образования глаголовъ - in der Schriftsprache und auch bei den Muhammedanern in der gesprochenen Sprache werden durch Hinzufügung des Hilfsverbs *ät* aus fremden (arabischen und persischen) Hauptwörtern Verba gebildet, z. B. *rahmät ätmäk* teşekkür etmek - благодарить - sich bedanken; *işarät ätmäk* işaret etmek - подать знакъ - ein Zeichen geben; *bär bad*

(□□□□□) *ätmäk* berbat etmek, yok etmek - уничтожить, разорять - vernichten, zerstören; *du'a ätmäk* dua etmek - молиться - beten etc. Kazanlar, Kırım Tatarları ve Karaimler *ät*'i Rusça mastarlara da ekleyerek Tatarca eylemler yapmaktadırlar: - Казанские, Крымские Татары и Караимы прибавляютъ *ät* и къ русскимъ неокончательнымъ наклопеніямъ для образования татарскихъ глаголовъ - die Kasaner, Krymschen Tataren und Karaimen fügen *ät* auch an russische Infinitive zur Bildung von tatarischen Verben: *gułat ätti*, *rışat ätti* yürüyüşe çıktı, karar verdi - онъ гулялъ, онъ рѣшилъ - er ist spazieren gegangen, hat entschieden; *vikoränç ätti* (Kar. L.) kökünden söktü - онъ вырвалъ съ корнемъ - er entwurzelte; *karat? ätti* (Kar. T.) cezalandırdı - онъ наказалъ - er bestrafte; *män bugün on rubäl vıruçit ättim* (Krm.) ben bugün on ruble aldım - я сегодня вырубилъ десять рублей - ich habe heute zehn Rubel eingenommen; *män andan vzişkat ätirim* ben ondan alırım - я взыщу съ него - ich werde es von ihm eintreiben. Lutsk'taki Karaimlerde tam bir kaynaşma görülür - У Луцкихъ Караимовъ при этомъ образуется полное слитіе - bei den Karaimen von Lutsk tritt häufig eine volle Verschmelzung ein: *karat?i*, *vikoränç?t?i*.

⁷ät: ⁷är † →äd [آد (Uyg.)] = ädi {ED 33a ed}

⁸ät: ⁸är (v) [אָר (Kar. L.)] = öt.

⁹ **ät:** ⁹ **ät** [Bar.] = *it, it*

köpek - собака - der Hund.

¹⁰ **ät:** ¹⁰ **ät (v)** [Bar.] = *it*

itmek (öne doğru, uzağa) -
отодвинуть - fortstossen.

ätä: **ätä** [Kaz.]

babacık (çocuklar der) -
бабушка (дѣтское слово) -
Väterchen (ein Kinderwort).

ätäç: **ätäç** [Kaz.]

horoz - пѣтухъ - der Hahn.

ätägä: **ätägä** [اتكاه (Çağ.), krş. *ätäkä*]

amca, dayı, eğitimci - дядя,
воспитатель - der Oheim, Erzieher.
{bkz. notlar. Sang. 14 *ätägä*, Li 124
abaga}

¹**ätäk:** ¹**ätäk** [Tar. Kom. Krm., ايتك
(Çağ. Az. †→²**etäk**), ايتك *hjh*;
(Osm.), ايتك (Selç. Bosn.) (Uyg. bkz.
¹**ädäk**)]

etek, giysinin alt ucu - подолъ
платья, край платья - der
Rockschooss, der untere Saum des
Kleides; * *usı uçtı kıptı adakın örü -
kara tün kötürmiş ätäkin kârü*
uykusu kaçtı ve ayakları üzerine
kalktı, kara gece eteğini kaldırdı -
сонъ его исчезъ, онъ встала на
ноги, черная ночь подняла назадъ
свое покрывало - sein Schlaf
entfloh und er stellte sich auf seine
Füsse, die schwarze Nacht hob ihren
Saum zurück (K. B. 113,7; A3952).
çadır ätäyi (Osm.) *çadırın alt kenarı*
- нижній край палатки - der untere
Rand des Zelttes; *dağ ätäyi* (Osm.
Az.) *dağ eteği* - подошва горы - der
Fuss des Berges; *äl bänim ätäk sänin*
(Osm.) *sen koruyucusun; ben*
bağımlıyım (deyim) - ты

покровитель, а я зависящій - du
bist der Beschützer und ich bin der
Abhängige (Spr.); *eteğini kaldır,*
acele et! - подними подолъ
поторопись! - stecke den
Rockschooss auf! beeile dich! *ätäk*
bäzi (Osm.) *etek bezi* (kundak bezi) -
пеленки для маленькихъ дѣтей -
Wickelzeug für kleine Kinder; *ätäk*
bağı (*ba'i*) (Osm.) *eteğin kıvrılarak*
tutturulduğu toka - пряжка, аграфъ,
посредствомъ которыхъ
подымають подолъ платья - eine
Schnalle oder Agraffe, mit denen
man den Saum des Kleides aufsteckt;
ätäk tahtası (Osm.) *basamakta destek*
- дощечка для опоры въ нужникъ -
ein Stützbrett im Abtritt; *ätäk öpmäk*
(Krm. Osm.) *eteğini öpmek*, *saygı*
göstermek - цѣловать подолъ,
оказать почеть - den Saum küssen,
Ehrerbietung zeigen; *mahsus*
ätäklärini öpärim (Osm.) *sizi*
saygıyla selamlarım - я почительно
Вамъ кланяюсь - ich grüsse Sie
ergebenst; *ätäk yapışmak* *aynısı* - id.;
ätäk silkmäk (Osm.) *sırt çevirmek,*
ilişkiyi bitirmek - отклонить,
прервать сношенія - sich
abwenden, die Beziehungen zu
Jemand aufgeben; *birinin ätäğini*
başına ätmäk, yapmak (Krm.K.)
birinin eteğini başına etmek,
azarlamak, hakaret etmek, gururunu
incitecek suçlamalarla utandırmak,
bununla da genelde art ätäk
kastedilir - комунибудь на голову
перевернуть подолъ, сильно
обругать кого-нибудь, опозорить
когонибудь грубыми

выраженіями, сильнымъ
обличеніемъ - Jemandes Kopf in
seinen Rockschooss hüllen, ihn
beschimpfen, auszanken, mit groben
Redensarten überschütten, durch
ehrenrührige Beschuldigungen
beschämen (dabei sagt man oft *art
ätäk* hinterer Rockschooss); *ätäk
attından* (Krm. K.) gizlice - тайно,
секретно - heimlich; *ätäk attından
värmäk* (Krm. K.) gizlice vermek -
давать секретно - heimlich geben;
ätäk attından yardım ätmäk (Krm.
K.) gizlice yardım etmek - помогать
тайно - heimlich helfen. {ED 50a
etek}

ätäklä-: äträklä (v) [ایتاکلاماک (Çağ.
†→**etäklä-**) (Osm.), < *ätäk + lä*]

1) eteğine toplamak - брать,
собирать въ подоль - in den
Rockschooss nehmen, sammeln.

2) ceplerini oldurmak -
набивать себѣ карманы - sich die
Taschen voll stopfen.

3) eteğiyle yellenmek - махать
подоломъ, чтобы прохладиться -
sich mit dem Rockschoosse Kühlung
zufächeln.

4) saygıyla selamlamak -
почтительно поклониться -
ehrfurchtsvoll, demüthig grüssen.

5) (Osm.) eteğini öpmek -
цѣловать подоль - den Saum des
Kleides küssen (*et?äyini öpmäk*,
Kún.).

ätäkli: äträkli [Krm., ایتاکلی; fu, ἐτέχλι
(Osm.), < *ätäk + li*]

uzun kuyruğu olmak (giysi için)
- съ длиннымъ шлейфомъ,
подоломъ (платье) - mit einer

langen Schleppe versehen (Kleid).

ätäklik: äträklik [Krm., ایتاکلی; fu;
(Osm.), < *ätäk + lik*]

1) (Krm) gerekenden fazla
kumaş - (giysi için) - столько
йматеріи, сколько нужно на
подоль платья - so viel Zeug, als zu
einem Rockschoosse nöthig ist.

2) (Osm.) uzun kuyruklu elbise
- платье съ длиннымъ подоломъ,
шлейфомъ - ein mit einer langen
Schleppe versehenes Kleid,
Schleppkleid (Kún. açıklıyor: -
erklärt: = *fistanın altına yapılan
yarım fistan alt giysi* - das
Unterkleid).

ätäl: äträ [איתר (Kar. L.)] = *ötäl*

öksürük - кашель - der Husten.

ätäm: äträ [آیتام (Osm. B. d. M.)]

1) duraklama, teyir, aksama -
остановка, замедление,
откладывание - der Aufenthalt,
Aufschub, die Verzögerung.

2) zayıflık, cesaretsizlik -
слабость, недостатокъ въ
мужествѣ - die Schwäche,
Muthlosigkeit.

ätän: äträ [Tob. Bdg.]

kırmızı pamuklu kumaş -
кумачъ - ein rothes
Baumwollenzeug.

ätī: ätrī [Kaz., < *ata + i*]

babacık - батышка - Väterchen.

ätibar: äriḅar [Az., = Ar. اعتبار] =
ätivar

1) yüksek saygı, değerli(lik) -
уваженіе, цвенность - die
Hochachtung, Kostbarkeit.

2) (Krm.) güven, dikkat, riayet -
довѣріе, вниманіе - das Vertrauen,

die Aufmerksamkeit.

ätibarrı: ätibarры [Az. Hamadan, < *ätibar* + *lı*]

saygı değer, değerli, saygılı - драгоцѣнный, достойный почтения - hochachtungswerth, kostbar, hochgeschätzt.

ätibarsız: ätibarсыз [Az., < *ätibar* + *sız*]

1) itibarsız, saygısız, değersiz - безъ почтения, неимѣющий цѣты - ohne Ehrerbietung, werthlos.

2) dikkatsiz, riayetsiz - безъ вниманія, невнимательный - ohne Aufmerksamkeit, unaufmerksam.

¹ätik: ¹ätik [Kom. Bar., krş. *ödük, itik*]
çizme - сапогъ - der Stiefel.

ätsik: äcük [*ezis* (Kom. 135)]

tembel, uyuşuk - лѣнивый - träge.

ätikat: ätikar [Az., = Ar. اعتقاد]

inanç, güven - вѣра, довѣрие - der Glaube, das Vertrauen.

ätikşi: ätikşi [Kr.] = *ätikşi*.

ätiktsi: ätikci [Bar. Kom., < *ätik* + *çi*]
ayakkabıcı - сапожникъ - der Schuster.

¹Ätil [اتیل (Çağ.)] = *Ädil*

Volga Nehri - рѣка Волга - die Wolga. {Sang. 14 ätil}

²ätıl-: ²äritil (v) [Kom., ایتماک (Çağ. †→*etil-*)] = *ädil*

yapılmak, edilmek - быть сдѣланнымъ - gemacht werden; *ätilmäy atadan täñdäs tūp turur* (Kom. 211,7) yaratılmamış olup babasına eşit doğan kimse - который не былъ сотворенъ, а родился на равнѣ съ отцомъ - der nicht geschaffen ist und dem Vater gleich

geboren wurde.

ätılä-: äritilä (v) [Kız.]

konusmak (edeb.) - говорить (поэтич.) - sprechen (poetisch).

ätin-: äritin (v) †→*etin-* [ایتینماک (Çağ.), < *ät* + *n*] = *ädin*.

ätış-: äritiş (v) †→*etiş-* [ایتیشماک (Çağ.), < *ät* + *ş*]

ätışlä-: äritişlä (v) †→*etişlä-* [ایتیشلاماک (Çağ. V.)]

ätivar: äritavar [Tar., = Ar.]

(yüksek) saygı, değerlilik, değer verme - уваженіе, драгоцѣнность - die Hochachtung, Kostbarkeit, Werthschätzung; *ätivar kıldı ona büyük saygı gösteriyordu* - онъ его высоко почиталь - er hielt ihn hoch in Ehren, erwies ihm grosse Hochachtung.

ätivarlıq: äritavarлық [Tar., < *ätivar* + *lık*]

çok değerli, saygılı - высокопочтенный, почитаемый, драгоцѣнный, дорогой - hochgeschätzt, werthvoll, kostbar, theuer.

¹ätiz: ¹ätiz [Kom., krş. *ädiz*]

yüksek, yüce - высокий - hoch, erhaben; *söz ätiz bołup turur arı kız Maryamdan säünts bizgä bołup turur* (Kom. 207,4) söz yücedir, saf bakireden bize sevinç oldu - высоко стоитъ это слово, оно дошло до насъ отъ чистой дѣвы Маріи - hocherhaben ist das Wort, von der reinen Jungfrau ist es uns zur Freude geworden.

²ätiz: ²ätiz [Tar.]

tarla - пашня, пахатная земля - der Acker, das Ackerland; *ätizgä*

bardım tarlada at sürdüm - я поѣхалъ на пашню - ich bin auf den Acker geritten; *sän ätiziñdin nämä çıqqan bosta* tarlanda yetişmiş olan her şey - все, что выросло на твоей пашнѣ - Alles, was auf deinem Acker gewachsen ist (P. d. V. VI, 156,3).

ätkä: ätkä [Kaz., < ata + kä]

babacık - батюшка - Väterchen.

ätkär-: ätkär (v) [מִכְרָאִיטְרִי (Kar. L.)]

= ättir.

ätkäy: ätkäi [Kaz. < ata + kä + y] = ätkä.

ätski: äçki [Kom., אֶצְכִי (Kar. L.)] = äçki.

ätkirik: ätkiripik [מִכְרָאִיטְרִי (Kar. L.)]

tükürük, salya - слюна, мокрота - der Speichel, Schleim.

ätkü: ätkü † → ädgü [سكروى, سكرى (Uyg.), ايدكو (Rbg.), < ät + kü, krş.

äygü, äzgül, äydi, äyü, äyi, äy]

ätküläş: ätküläş † [سكروى (Uyg.), < ätkü + lä + ş] → ädgüläş-

ätkülük: ätkülük † [سكروى (Uyg.), < ätkü + lik, krş. äygilik] →

ädgülük

ätkün: ätkün † → ädgü [سكروى (Uyg.), < ätkü + n]

iyi, güzel - хорошо - gut (Adv.); *sürä ıdtım ädgün bu bäglik işi* Beylerin işlerini güzel yerine getirdim - я хорошо исполнилъ эти дѣла князей - ich habe die Geschäfte der Fürsten gut ausgeführt (K. B. 49,6; A1156).

ätkür-: ätkür (v) † → etkür- [ايتكورماك (Çağ.), < ät + kür] = ättir.

ätküz-: ätküz (v) † → etküz- [ايتكوزماك (Çağ.), < ät + küz] = ättir.

ätli: ätlî [Krm. اتلو hıfıw (Osm.)]

etli, şişman - мясистый, имѣющій мясо, толстый - fleischig, Fleisch habend, dick; *ätli adam* (Osm.) etli adam, oldukça şişman, iyi beslenmiş bir insan - довольно полный человекъ - ein ziemlich dicker Mensch, wohlgenährter Mensch (= *sämiz, nä şişman nä za'if, Kün.*); *batık ätlî kız* (Osm.) oldukça şişman bir kız - довольно толстая дѣвица - ein ziemlich dickes Mädchen; *ätli canlı* güçlü - сильный - kräftig (*kuvätli, Kün.*); *ätli şaptah* (Osm.) etli şeftali - большой персикъ - ein grosser Pfirsich.

ätmäcä: ätmäcä [اتمه (Osm.)]

bir tür ala doğan, atmaca - ястребъ, копчикъ - eine Art Habicht.

ätmäk: ätmäk [Kom. Krm., اتمك hımfı; έτμέχ (Osm.), מִטְמִיט (Kar. L.), krş. äkmäk, ötmäk, ötnök, ikmäk]

1) ekmek - хлѣбъ - das Brot; *pitlobay ätmäk* (Kar. L.) beyaz ekmek - бѣлый хлѣбъ - das Weissbrot; *tuzı ätmäki kән, aşu kән käräk* - atı, ton tohumı añar tән käräk bolca tuz, ekmek ve bolca yiyecege ihtiyacı var; aynı şekilde çok ata, giysilere ve silahlara ihtiyacı var - ему необходимо много соли и хлѣба и много пици, столько же ему необходимо лошадей, платья и оружія - er braucht reichlich Salz und Brot und reichlich Speise, ebenso viel Pferde, Kleider und Waffen braucht er (K. B. 86,30; A2317); *tazä ätmäk* (Osm.) taze ekmek - свѣжій хлѣбъ - frisches

Brot; *bayat ätmäk* (Osm.) bayat ekmek - черствый хлѣбъ - altes Brot; *ätmäk torbası* (Osm.Krm.) ekmek torbası - мѣшокъ для хлѣба - der Brotsack; *ätmäk kabığı* (*kabu'u*) (Osm.) ekmek kenarı - коркахлѣба - die Brotrinde; *ätmäk içi* (Osm.) ekmek içi - мякоть - das Weiche des Brotes; *ätmäk kırığı* (Osm.) ekmek kırıntısı - крошка хлѣба - Brotkrümel *has ätmäk* (Osm.) sarayda sultana pişirilen ekmek - хлѣбъ, приготоуиленный въ Сералѣ для султана - das im Serail für den Sultan gebackene Brot; *biyaz ätmäk* (Osm.) beyaz ekmek - бѣлый хлѣбъ - das Weissbrot; *äsmär ätmäk* (Osm. Kún.) esmer ekmek - не совсѣмъ бѣлый хлѣбъ - nicht ganz weisse Brot; *äv ätmäyi* (Osm.) ev ekmeđi - домашній хлѣбъ - hausbackenes Brot; *çarşı ätmäyi* (Osm. Kún.) sokaktan alınmış ekmek - хлѣбъ, продаваемый на улицахъ auf den Strassen verkaufte Brot; *ätmäk ilä töpälämäk, urmak* (Krm. K.) ekmekle vurmak, kötülüđe iyilikle karşılık vermek - битъ кого-нибудь хлѣбомъ, платитъ за зло добромъ - mit Brot schlagen, Böses mit Gutem vergalten.

2) (Osm.) gıda maddeleri, erzak - средство для жизни - die Lebensmittel. {ED 60a ätmäk}

ätmäkçi: ätmäkçi [Krm., *اتمکچی* *hjmħ;tu* (Osm.) < *ätmäk* + *çi*]

ekmekçi, fırıncı - булочникъ - der Brotbäcker, Bäcker.

ätmäkçilik: ätmäkçilik [*اتمکچیلیک*]

hjmħ;tufu; (Osm.) < *ätmäkçi* + *lik*] ekmekçilik, fırıncılık - булочная - die Bäckerei, das Bäckerhandwerk.

ätmäktsi: ätmäkçi [Kom.] = *ätmäkçi*.

ätmässizlik: ätmäccizlik [*اتمکچیسزلیک* (Kar. L.), < *ätmäs* + *siz* + *lik*]

yarmana, etmeme (birleşik sözcüklerde ikinci sözcük olarak kullanılır - недѣланіе - das Nichtthun (wird als zweites Wort in Compositis gebraucht); *ot älädi kabut ärmässizligi ütsün* ölüyor; çünkü kesinlikle hiçbir şeyi kabul etmedi - онъ умреть, потому чтане принялъ ничего - er stirbt, weil er durchaus Nichts annahm (Spr. S. 5,23).

ätraf: äтраф [Kaz., *hjeaı* (Osm.), = Ar. اطراف çođ. t. طرف]

1) çevre, civar, mahal - окружность, мѣсто - die Umgegend, Gegend, der Ort; *sała ätrafinda* (Kaz.) köyün yakınında - вблизи деревни - in der Nähe des Dorfes; *ätrafımı aldıtar* (Osm.Kún.) beni her yandan sardılar - они маня окружили со всѣхъ сторонъ - sie haben mich von allen Seiten umringt.

2) akraba çevresi - кругъ родственниковъ - die Verwandtschaft, der Kreis der Verwandten; *anıñ ätrafi zänğın dir* (Krm. K.) zengin akrabaları var - онъ имѣетъ богатыхъ родственниковъ - der hat reiche Verwandte.

ätraflı: äтрафлы [*hjeaııy* (Osm.), < *اطراف* + *lı*]

tam, aytıntılı - вполнѣ, точно -

vollständig, detailliert, genau.

ätsäk: ärcäk [Tel. Leb. Alt., < ät + säk]

etçi (eti seven) - любящий мясо, любитель мяса - fleischliebend, der Fleischliebhaber.

ätsis: ärcic † [اۋس (Uyg.), اتسز (Osm.), < ät + sis] → ätsiz

*ätsiz: ärciz [اۋس (Uyg.), اتسز (Osm.), < ät + siz bkz. ätsis]

1) etsiz - безъ мяса - fleischlos, ohne Fleisch; *uvutsuz yüzi körsä ätsis süñük utanmazın yüzüne baksan*, etsiz kemiktir - если ты смотришь на лицо безстыднаго, онопредставляется тебя костями безъ мяса - schaust du des Schamlosen Antlitz, es sind fleischlose Knochen (K. B. 79,6; A2206).

2) (Osm.) güçsüz - слабый - schwach (= *za'if Kún.*). {ED 71a ätsiz}

ättik: ärrîr [Leb. Şor. Küer.] = ätlî.

ättir-: ärrîp (v) [Alt. Leb. Tel. Şor., ايتيرماك (Osm.), ميكرآيتيري (Kar. L. T.), < ät + tir]

yaptırmak, yaptırtmak - заставить, приказать сдѣлать - machen lassen; *tura ättirdî* (Alt.) kendisine ev yaptırdı - онъ велѣлъ себѣ построить домъ - er liess sich ein Haus beuen; *du'a ättirdî* (Osm.) dua ettirdi - онъ заставиль его молиться - er liess ihn beten.

ättü: ärtü [Tel. Alt., < ät + lî] = ätlî

etli - имѣющій мясо, мясистый - Fleisch habend, fleischig; *kaşş kurlū kara ättü* (Tel.) deri kemerli ve kara etliler (Oyrotların sıfatı) -

имѣющіе кожаные кушаки и черное мясо (эпитетъ Ойротовъ) - die lederne Gürtel und schwarzes Fleisch Habenden (Epitheton der Oirot).

ätük: äruk † → ötüк [اتوك (Çağ.) = ätik

çizme - сапогъ - der Stiefel. {ED 50b ötüк}

äyä: äjä [Tel.] = äyä.

äyäk: äjäк [Койб. Soy.] = äyäk

topuk - пятка, каблукъ - die Ferse, der Hacken, der Absatz.

Äyi: Äji [Alt. Tel.]

ilk insanın karısının adı - имя жены перваго человѣка - Name der Frau des ersten Menschen; *Törönğö tähän kiji bilä kıs kiji çojo yürhän ot kıstıñ adı Äyi poğon* Törönğö adlı bir adamla birlikte bir kız yaşardı onun adı Edcı'ydi - вмѣстѣ съ человѣкомъ, по имени Теренге, жила дѣвица, имя ея было Эды - zusammen mit dem Törönğö genannten Manne lebte ein Mädchen, dessen Name war Ädji (P. d. V. I, 161,30).

äyik: äjik [Soy., krş. äjik, äşik, eşik, ezik, esik, işik]

kapı - дверь - die Thür.

2äv: 2äv [(Uyg., büyük ihtimalle “ep” için KB'deki modern biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für äp), او (Osm.), ابو (Çağ. † → üy), krş. äp, äb, üy, öy, üg (bkz ⁴äp]

ev - домъ - das Haus; *buğardın äñ üstün säkántir yorır - iki yıł säkiz ay bir ävdä kaçır* bu gezegenlerin en yüksekği Satürn'dür, o her evde (yıldız kümesinde) iki yıl sekiz ay

kalır - выше всѣхъ (планетъ) идетъ Сатурнъ, онъ остается въ каждомъ домѣ (созвѣздіи) два года восемь мѣсяцевъ - der höchste dieser Planeten ist der Saturn, er bleibt in jedem Hause (Sternbilde) zwei Jahre und acht Monate (K. B. 16,1; A131); *ävingä kälip tüştî, yattu tınıp* (Uyg.) atla eve geldi, attan inçdi ve dinlenip yattu (uzandı) - онъ приѣхалъ домой, слѣзь (съ лошади) и легъ отдыхая - er ritt nach Hause, stieg ab und legte sich ausruhend nieder (K. B. 110,1; A3835); *äv hayvanatı* (Osm.) evcil hayvanlar - домашнія животныя - die Hausthiere; *ävim barkım* (Osm.) evim barkım, evimin içinde bulunan her şey (aile, hayvan ve mal-mülk) - все что находится въ моемъ домѣ (семейство, скоть и вещи) - Alles was sich in meinem Hause befindet (Familie, Vieh und Habe) (= *çotüm, çocüm aşıya*, Kün.); *äv sahibi* (Osm.) ev sahibi - хозяинъ дома - der Hausherr; *äv kadını* (Osm.) ev kadını - хозяйка - die Hausfrau; *ävin büyüü* evin yaşlısı - старшій въ домѣ - der Aelteste im Hause; *äv uşağı* (Osm.), *äv adayı* (Az.) evde yardımcı - домашніе - die Hausgenossen; *dünya ävi* (Osm.) dünya hayatı - земная жизнь - das irdische Leben; *ahrät ävi* (Osm.) gelecekteki dünya - будущій міръ - die zukünftige Welt; *aş ävi* (Osm.) aşevi, mutfak - кухня - die Küche; *aķ äv* (Osm.) ak yurt, göçebe kabilelerin adlandırılışı - бѣлая юрта, название кочующихъ племень - die weisse Jurte, eine

Benennung der Nomaden-Stämme; *ķara äv* (Osm.) kara yurt: keçeden çadır biçiminde ev; belirli bir alanda yaşayan göçebe kabilelerin bir adlandırılışı - черная юрта, название кочующихъ племень, живущихъ въ опредѣленныхъ мѣстахъ - die schwarze Jurte, eine Benennung von Nomaden-Stämmen, die in bestimmten Districten leben. {ED 3a ev, üy; Sang. 61 öy}

³äv: **³äv** [ا] (Osm.) = *ävi*.

⁴äv-: **⁴äv (v)** [Krm., *هڭمھ*; *έβμέχ* (Osm.), *ع* (Uyg., “ep” için KB için modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), krş. *äp, ip* (Uyg. † → **ev-**)

ävmäyilä yol atınmaz (Osm.) aceleyle yol bulunmaz - поспѣша не найдешь дорогу - mit Eilen findet man nicht den Weg (Ata.); *yälip ävmäk* (Osm.) büyük adımlar atmak, çevik olmak - дѣ лать большіе шаги, быть проворнымъ - grosse Schritte machen, flink sein.

äv: **äv** [Tara, Kūr. Kom., krş. *äv, äb, äw, öy, üy, ü, üg*]

ev - домъ - das Haus; *bir yuan äv buldı anda* (Kūr.) orada büyük bir ev vardı - тамъ былъ большой домъ - da war ein grosses Haus (P. d. V. VI, 148,8); *Kübäk ävdä yok* (Kūr.) Kübek evde değil - Кубека дома нѣтъ - Kübäk ist nicht zu Hause (P. d. V. IV, 150); *aş bişîrgän äv* (Kom.) mutfak - кухня - die Küche.

äv'ä: **äv'ä** [Bar., = Far. *اهو*, krş. *ävö*]

hava - воздухъ - die Luft.

äv'al: **äv'al** [Kaz. Kir., = Ar. *اول*]

birinci, ilk, ilkin - первый, во

первыхъ, сначала - der erste, zuerst, vorerst; *äv'al kildim* (Kaz.) herkesten önce geldim - я пришелъ раньше всѣхъ - ich bin früher, als alle anderen gekommen; *äv'al burungü zamanda* (Kır.) çok eski zamanlarda (fî tarihinde) - въ самое древнее время - in uralter Zeit; *äv'alî-dä Muḳambät aḳırı-da Muḳambät* (Kır.) ilki Muhammet'tir ve sonuncusu da Muhammet'tir - первый Мухаммедъ и послѣдній Мухаммедъ - der erste ist Mohammed und der letzte ist Mohammed (P. d. V. III, 428,90).

äv'älgî: äy'älri [Kaz. Kır., < *äv'al + gi*]

ilki, başta bulunan, öncesinden - первый, начальный, первоначальный - der erste, der am Anfang befindliche, anfänglich; *äv'älgî zaman ilk zaman* - самое первое время - die allererste Zeit; *äv'älgî kün üydä yattım suḳ çıktım* ilk gün evde yatıyordum; ancak daha sonra dışarıya çıktım - первый день я лежалъ въ домѣ, потомъ вышелъ - den ersten Tag lag ich zu Hause, dann aber ging ich aus.

äv'ärä: äy'äpä [Tob., = Far. □ زوا]

korku, zor durumda bulunma - находящийся въ нуждѣ, въ горѣ - in Angst, in Noth befindlich.

äv'äs: äy'äm [Tel., = *ähühäs*]

yüzük - кольцо - der Ring.

äv'äs: äy'äc: [Tara, = Far. □ زوا]

melodi - голосъ□, напѣвъ - die Melodie; *süzlärni bilämin äv'äsni bilmäymîn* (bu şarkının) sözlerini biliyorum; ama melodisini

bilmiyorum - слова (этой пѣсни) я знаю, анапѣва не знаю - die Worte (dieses Liedes) kenne ich, aber die Melodie ist mir unbekannt.

ävä: ävä [Osm. Z.] = ⁴äv

äväk: äväk † → eväk [Uyg., *ebek için KB'temoden bir biçim olmalı* - gewiss moderne Form im K. B. für *äbäk*], < *äv + äk*] = *äbäk*

äväl: äväl [Osm., = Ar. اول]

evvel, ilk - первый - der erste; *äväl bâhar* ilkbahar - весна - der Frühling; *äväl vä aḳir* ilk ve son - первый и послѣдній - der erste und letzte; *äväldän aḳıra ḳadar başlangıçtan sona kadar* - отъ начала до конца - von Anfang bis zu Ende; *äväldän o öylä idi* hep öyleydi - это было всегда такъ - das war immer so.

ävär-: äväp (v) [Osm. Bdg. veraltet], < *ärä + vär*]

evlendirmek, evermek - выдать замужъ, женить - verheirathen; *bizim çocu'u ävärdik* bizim çocuğu evlendirdik - мы женили, мы выдали наше дитя - wir haben unser Kind verheirathet (Kún.).

ävärt-: ävärt (v) [Tar., krş. *ävärt*] = *yibär*

göndermek, yollamak - посылать - schicken; *andin kîn yana bir munça ḡaldaylar, ḥambiñniñ işi yaḳşı bilä-diḡan Ḥitaylarnî ävärtti* bunun üzerine Hanning ve Çinlilerin yüksek rütbeli memurları olan birkaç Galday gönderdi, ki bunlar kanal tesisinde deneyimli kimselerdi - потомъ онъ послалъ нѣкоторыхъ Галдаевъ, высокихъ чиновниковъ Хамбиновъ и Китайцевъ, хорошо

знакомыхъ съ проведеніемъ каналовъ - darauf schickte er einige Galdai, einige hohe Beamte der Chaming und Chinesen, die mit den Anlagen von Kanälen vertraut waren (P. d. V. VI, 24,33).

¹ävät: **¹ävät** [Kom., اوت ھقھج (Osm.)]

evet! - да! - ja! *ävät äfändim, säpät äfändim!* (Osm. N. 121) evet efendim, bu doğru! - такъ, сударь, это правно! - ja, Herr, das ist richtig!

²ävät-: **²ävät (v)** [Tar.] = *ävärt*

göndermek, yollamak - посылать - schicken; *Hitay kişini ävätip Şanmozini tutup kaldi* Çinli kişiyi gönderip Şanmozi'yi yakaladı - онъ послалъ Китайцевъ и привелъ Шанмозия - er schickte Chinesen ab und fing den Schangmosi ab (P. d. V. VI, 9,20); *andim Hakim Şağığa kişi ävätti* bunun üzerine o Kekim ve Schaga üzerine adam gönderdi - потому онъ послалъ людей къ Гекиму и Шагъ - darauf schickte er Leute zum Käkim und Schaga (P. d. V. VI, 9,21).

ävätlä-: **ävätlä (v)** [اوتلك (Osm.), *ävä + t + lä*]

acele etmek - спѣшить - sich beeilen.

äväyän: **äväjän** [ايوکن, ايوکن, اوکان (Osm.), < *äv* (*ävä*, krş. Zenk.) + *gän*, krş. *ävä + t + lä*]

çabuk, her zaman acelesi olmak - торопливый - schnell, der stets Eile hat.

ävçäz: **ävçäz** [Osm., < *äv + cäz*]

evceğiz, küçük ev - домикъ,

маленькій домъ - ein Häuschen, ein kleines Häuschen.

ävgar: **ävgar** [اوکار (Osm.), = Far. کارفا molestin affecty, afflictly]

sarhoş - пьяный - betrunken.

ävgarlıq: **ävgarlıq** [يقاواركار (Osm.)]

ayyaşlık, içkiye bağımlılık - пьянство - die Trunksucht.

ävi: **ävi** [او (Osm.), < *äv + i*]

acele - поспѣшность - die Eile.

***ävün:** **ävün** [(Uyg.) bkz. ¹ägin] ekin,

çift sürme, tarla - пахачіе, пашня,

посѣвъ - das Ackern, das Ackerfeld,

die Saat; *yağız yer üzälä ünüklü ävin*

(Uyg.) kara toprakta ekin yetişir - на

черной землѣ растутъ хлѣбъ - auf

der schwarzen erde wächst das

Getreide (die saat) (K.B. 152, 14;

A5365); {ED 109,a; Räsänän 52,b}

ävür-: **ävür (v)** [ھقھتھ (Osm.)

(Çağ. †→*evür-*), krş. *äbir*]

çevirmek - вертѣть,

оборачивать - umdrehen, wenden;

ävürip çävürip (N. 271) evürip çevirip

- переворачивая во всѣ стороны -

nach allen Seiten herumdrehend.

ävül: **ävül** [Tara, Kür., krş. *ağıl, avl, awl, ayl*]

köy, yerleşim - деревня - das

Dorf, die Ansiedlung; *ävülmü çävülmü?*

tigänü, ävlgä kınak kilädü ävlgä

kınak kilmädü o, 'bu bir köy mü

yoksa çalıhlık mı?' diye söylediğinde

(ki bununla şöyle söylemek istiyor:)

bir köye konuk gelir; çalıhğa gelmez

- если онъ говорить: деревня ли это

или кусты? (то этимъ онъ хочеть

сказать:) въ деревню приходятъ

гости, въ кусты гости не

приходятъ - wenn er sagt: ist das ein

Dorf oder ein Gebüsch? (so will er damit sagen :) in ein Dorf kommen Gäste, zum Gebüsch kommen keine Gäste (P. d. V. IV, 161,12).

¹ävlad: **¹ävлад** [ḥqʕar (Osm.), = Ar. لا-او]

çocuk - дитя - das Kind; *ävladı var bir çocuğu var* - онъ имѣть дитя - er hat ein Kind; *vatan ävladı vatanın çocukları* - дѣти отечества - die Kinder des Vaterlandes (*vatan çocukları*, Kún.).

²ävlad: **²ävлад** [Krm.] = *ävlad*.

ävladcāz: **ävладцāз** [Osm., < *ävlad* + *cığaz*]

küçük çocuk, çocukcağız - маленькое дитя - ein kleines Kind, Kindchen.

ävladsız: **ävладсыз** [Az. اولادсыز (Osm.), < *ävlad* + *siz*]

çocuksuz - бездѣтный - kinderlos.

ävläk: **ävläk** [اولاک ḥqʕh; (Osm.)]

1) kırışık, evlek, çatlak, saban izi - борозда - die Furche; *arpaṭar ävläk ävläk- dadandı qara läyläk* (Kún.) aynısı - id.

2) ölçü, uzunluk ölçüsü - мѣра - ein Maass; *bāş ävläk* (Kún.) aynısı - id.

¹ävlän-: **¹ävlän (v)** [Krm. Az., اولانمك ḥqʕhḥmḥ; (Osm.), < *äv* + *lä* + *n*, krş. *üylän*]

ev sahibi olmak, evlenmek, ev kurmak - обзавестись домомъ, жениться - sich häuslich niederlassen, sich verheirathen (vom Manne).

²ävlän-: **²ävlän (v)** [איכלנמכ (Krm.)] = *ävlän*.

ävlän: **ävlän** [Az.] = *älvan*

çeşitli renklerde, rengarenk - разноцвѣтный - verschiedenfarbig.

¹ävli: **¹ävli** [اولى ḥqʕu (Osm.), < *äv* + *li*]

evli (erkeklerden) - женатый - verheirathet (von Männern); *ävli barklı adam evli barklı adam* - человекъ женатый, который имѣть состояние - ein verheiratheter Mann, der ein Geschäft, Vermögen hat; *iki ävli iki karısı olan* - имѣющій двухъ жень - ein Mensch, der zwei Frauen hat.

***ävlig:** **ävlig** [(Uyg), < *äp* + *lik* bcz. ²*äplik*]

1) bir evi, bir ikametgahı olmak - имѣющій домъ, жилище - ein Haus, eine Wohnung habend; *on iki (ئىككىن) ükäk äv butar miñ adın qayu iki ävlig qayu birkä en* On iki yıldız kümesi binlerce farklı kümeler -evler- oluşturur, kiminin iki evi var, kimisi ise biri için bir mağaradır - двѣнадцать зодіакальных знаковь образуютъ тысячу различныхъ домовъ, иной имѣть два дома, иной нору для одного - die zwölf Zodiakbilder bilden tausend verschiedene Häuser, manches hat zwei Häuser, manches ist eine Höhle für einen (K. B. 16,8; A138).

2) (Uyg.) kadın - жена - die Frau; *ävlig kişi nägü tæg atğusun ayur* kadının nasıl alınması gerektiğini söyler - она говорить, какъ надо взять жену - es sagt, wie man eine Frau nehmen soll (K. B. 127,42; ALXI); *kim ävlig atayın tesä törttä (چەتتە) taş* evlenmek isteyen

kişi kendisini dört şeyden korumalıdır - кто хочет жениться, избѣгай четырех - wer sich verheirathen will, der hüte sich vor vier Dingen (K. B. 128,7; A4486).

3) (Uyg.) ev sakini, evin oturanı - домашний - der Hausbewohner; *til arstan turur, kör, eşiktä yatur - aya ävlig er saq başıñni yeyür! dil, kapıda uzanmış bir arslandır, eç çok konuşan ev sakini başını yitireceksin!* - языкъ есть левъ, онъ лежитъ у двери, о ты болтливый житель дома, ты потеряешь свою головы! - die Zunge ist ein Löwe, sie liegt bei der Thür, o du gesprächiger Hausbewohner, du verlierst dein Haupt! (K. B. 17,5; A164). {ED 10a evlig}

ävlik: ävlik [اوليك(Çağ.), < äv + lik] = äwli.

ävlya: ävliya [Kır., = Ar. وليا çoğul < اولى krş. *avliya*]

evliya, kutsal - святой, божій угодникъ - der Heilige, Gottgefällige; *ävliyämîsîn nâ üçün iskä kirmäysîn?* sen evliya mısın da işe katılmıyorsun - развѣ ты святой, что не принимаешь участие въ работѣ? - bist du etwa ein Heiliger, das du dich bei der Arbeit nicht betheiligst? *ävliyälär* евлиялар - святые - die Heiligen.

ävö: äyö [Kır., = Far. اهو, krş. *äv'ä*]

1) gökyüzü - небо - der Himmel; *ävö aşık boldû* gökyüzü açık - небо ячно - der Himmel ist heiter; *ävö tutûldû* gökyüzü bulutlu - небо покрыто облаками - der Himmel ist mit Wolken bedeckt; *ävö aşılsa kün caksı* gökyüzü açıldığında

hava güzel olur - если небо прояснится, будетъ хорошая погода - wenn der Himmel sich klärt, so wird schönes Wetter.

2) hava - воздухъ - die Luft; *ävödö ızıldaydı casıl sōna* havada yeşil bir sinek vızıldııyor - въ воздухѣ жужить зеленая муха - in der Luft summt eine grüne Fliege (P. d. V. III, 57,1).

3) hava, iklim - климатъ - das Klima; *cayda, da tavlardıñ ävösü sōk ekän* dağ iklimi yazın da soğuktur - горный климатъ и лѣтомъ холоденъ - das Klima der Berge ist auch im Sommer kalt; *bizdîñ ävömüz sav emäs* bizim iklimimiz sağlıksız - нашъ климатъ не здоровъ - unser Klima ist ungesund.

ävöl: äyöl [Kır., = Ar. اول = *äväl*]

birinci, ilk, ilkin, önce - первый, впервыхъ - der erste, zuerst; *ävölü kудayım kök casağan* tanrı ilk önce gökyüzünü yarattı - сначала Богъ сотворилъ небо - zuerst hat Gott den Himmel geschaffen (P. d. V. III, 46,1).

ävös: äyöc [Kır.]

bilindik modern, rahat - известный, модный, пріятный - bekannt, modisch, angenehm; *bu kıtapı ulüm ävös kördü* bu kitap oğlumun hoşuna gitti - эта книга понравилась моему сыну - dieses Buch hat meinem Sohne gefallen.

1äv: 1äyp [Tara, Kūr., = *ür, ögür*]

yığın, alay, sürü, bütün - толпа, стадо, множество - der Haufen, die Schaar, die Heerde, die Menge;

yulda bir ävr kıslarğa uçarğan yolda bir grup kıza rastladı - подорогѣ онѣ встрѣтилъ полту дѣвиць - auf dem Wege begegnete er einer Schaar Mädchen (P. d. V. IV, 159,8).

²ävr: **²äyp** [Tara, Kūr., krş. *ağır, eğir, avr, ūr, ār*]

ağır, zor - тяжелый, трудный - schwer; bu sabak ävrmi? bu görev zor mu? - трудень ли этотъ урокъ? - ist diese Aufgabe schwer? altın timirdän ävr altın, demirden ağırdır - золото тяжелѣе желѣза - das Gold ist schwerer, als das Eisen.

³ävr-: **³äyp (v)** [Tara, Kūr., krş. *ağrı, avrı, ūrı*]

ağrısı olmak, hasta olmak - болѣть, имѣть - schmerz haben, krank sein ir kişinin bilî ävrädigänmi? erkek kişinin doğum sancısı olabilir mi hiç? - развѣ у мужчинѣ можетъ болеть поясница (боль въ родахъ)? - kann wohl ein Mann Geburtswegen haben? (P. d. V. IV, 164,19).

ävrä: **äypä** [Kır., = Far. \square رهاو] = *ävrö*.

ävrä-: **ävpä (v)** [اورمك (Osm. veralt. Bdg.), < *ävär + ä*]

bir kadın almak, evlenmek - жениться - eine Frau nehmen.

***ävrä:** **ävpä** [(Uyg. bkz. *äbrä*), < *ävir + ä* (ulaç - Gerundium)]

(Uyg.) yeniden, tekrar, bir daha, gerisin geriye - снова, опять, обратно - von neuem, wiederum, zurück; ayu-bersü ävrä äşitsü sözüm! o anlatsa ve sonra tekrar benim sözümü dinlese - пусть онѣ говоритъ и потомѣ опять слышитъ

мое слово! - möge er reden und dann wieder mein Wort hören! (K. B. 32,25; A638). {ED 13a evir-e> evre}

ävrän-: **äypän (v)** [Tara, Kūr. Kom., = *ögrän, ügrän, üyrän, äwrän*]

öğrenmek. - учиться - lernen. ävränirmän (Kom.) öğreniyorum - я учусь - ich lerne: tənri maña bersin andī köñül, kim män tışcä dağı yaqşı til ävrängäy män (Kom. 150,17) tanrı bana öyle bir akıl versin ki (sizin) dilinizi öğreneyim - пусть Богъ мнѣ даетъ такой умъ, чтобы я хорошо выучился (вашему) языку - möge Gott mir einen solchen Sinn geben, dass ich (eure) Sprache gut erlernen kann.

***ävrän:** **ävpän** [(Uyg.), < *ävir + n*, krş. Far. گردون bkz. *äbrän*]

dönen gökyüzü, talih - обращающееся небо, судьба - der sich drehende Himmel, das Schicksal; boțur boțsa ävrän ($\square\square\square$) tuçı ävrilür gökyüzü sürekli dairesinde döner - такъ небо непрестанно вращается - so dreht sich der Himmel stets in die Runde (K. B. 15,20; 119); yarattı kör ävrän tuçı ävrilür sürekli dönen göğü yarattı - онѣ создалъ небо, которое все вертится - er erschuf den sich stets drehenden Himmel (K. B. 15,28; A126); açındı (آچىندى) Älig, kör, kötürdü örü - boțup erdi ävrän yumuttı naru o, Elik'e acıdı, onu yüceltti onun talihi olup onu ilerletti - сжалился Эликъ, поднялъ его, онѣ сдѣлался его судьбою и вель его впередъ - es erbarmte sich Elik,

erhob ihn hoch, er wurde sein Schicksal und brachte ihn vorwärts (K. B. 64,25; A1642). {ED 13b evren}

ävrat-: äypät (v) [Tar. Kūr. Kom., krş. *ögrät, ügrät, äyrät*]

öğretmek - учить - lehren; *us ävrätmiş tənri tūrğan söz* (Kom. 203,14) tanrıdan doğmuş söz (bize) bilgeliği öğretti - Богомъ рожденное слово научило (насъ) мудрости - das von Gott geborene Wort hat (uns) Weisheit gelehrt.

ävrat: ävrät [Tar., = Ar. *ترعد*] = *äbrät*.

ävray-: äypäi (v) [Tara, Kūr.] = *avray*.

ävrik: ävrık [*كيوریا* (Çağ.), *äv + rik*]

ävri1-: äypil (v) [Tara, Kūr., krş. *äbiril, äbüril, ävril*]

dönüşmek, evrilmek - перемѣниться, переобразоваться - sich verwandeln, sich umbilden.

ävri1-: ävril (v) [*يلاور* (Çağ. †→*evrül-*), (Uyg.) < *ävir + l* bkz. *äbril-*]

dönmek - вертѣться - sich drehen; *ävran tuçı ävrilür gökyüzü süreklil döner* - небо всегда оборачивается - der Himmel dreht sich stets (K. B. 15,20; A119). {ED 14b evril-}

ävrlä-: äyplä (v) [Tara, Kūr., < *ävrlä*, krş. *ävrla, ağırla*]

saygı göstermek - почитать - ehren.

ävrnä: äyprnä [Kaz., < *äbir*, = *ävrl*]

makara - мотушка - die Garnwinde; *ävrnä kaşığı* makaradaki çengel - крючекъ у мотушки - der Haken an der Garnwinde.

ävriö: äyprö [Kır. östl. Dial., = Far.

كراو krş. *ävriä, äv'ärä*]

dalgalanmalı, karmakarışık, kararsız, karara bağlanmamış, aptalca - колеблющийся, нерѣшительный, запутанный, гулпыт - schwankend, verworren, unentschlossen, unentschieden, thöricht; *ävriö etpä meni* beni rahatsız etme, bana dokunma - ты не безпокой меня, не трогай меня - beunruhige mich nicht, rühre mich nicht an.

ävriöt: äypröt [Kır.]

rica - просьба - die Bitte.

ävür-: ävür (v) [*اصور* (Uyg., KB'de modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B.) bkz. *äbür*] = *äbür*

çevirmek - вертѣть, отворачивать - drehen, fortwenden; *köñülkä atıngıl ävürmä özüin! bunu aklınasok vebundandönme* - обрати на это внимание, не отворачивайся! - nimm dies in den Sinn, wende dich nicht davon ab! (K. B. 175,20; A6147); *nälük yüz ävürdüñ ayu-ber maña?* söyle bana neden yüzünü benden çevirdin - зачѣ мѣ ты отворотилъ лицо? скажи мнѣ! - weshalb hast du das Gesicht abgewendet? das sage mir! (K. B. 33,2; A649); *muğazım otaçığa ävrer yüzün* büyücü yüzünü doktora çevirdi - колдунъ обратилъ лицо къ врачу - der Zauberer wendete sein Antlitz dem Arzte zu (K. B. 125,11; A4364); *ara körmädük tæg yüz ävrer özüñ* bazan görmüyor gibi yüzünü çevirirsin - иногда ты отворачиваешь лицо, какъ будто не видѣль - manchmal wendest du

das Gesicht fort, als ob du nicht sähest (K. B. 39,19; A718); *könül berdiñ ärsä yüz ävrür barır* eğer gönlünü dünyaya çevirirsen, o yüzünü senden çevirir gider - если ты обращаешь умъ къ міру, то онъ отворачиваетъ отъ тебя свое лицо и уходитъ - wenn du den Sinn der Welt zuwendest, so wendet sie ihr Antlitz von dir und geht (K. B. 148,9; A5232); *bu Aytoldı yärgä ävürdi yüzün* bu Aytoldı yüzünü yere çevirdi - этотъ Айдоьды обратилъ лицо къ землѣ - dieser Aidoldy wendete das Gesicht zur Erde (K. B. 32,15; A628); *yaıg dünyä mändin ävürdi yüzün* alçak dünya ona yüzünü çevirdi - низкій этотъ міръ отворотилъ лицо отъ него - diese niedrige Welt hat von ihm ihr Antlitz gewendet (K. B. 46,28; A1073). {ED 14a evir-}

ävz: **äyз** [Tara, Kūr., krş. *ağz, avz, az, us*]

ağız - ротъ - der Mund; *birär avz süz bar-ay* sana bir çift sözüm var - я долженъ сказать тебѣ нѣсколько словъ - ich muss dir einige Worte sagen (P. d. v. IV, 146).

5äw-: **5äw** (v) [Krm.] = ⁴äv.

1äw: **äw** [Krm.] = ⁴äv.

äwlä: **äwlä** [Krm., krş. *öylä, äylä*]

öyle, bu şekilde - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise.

2äwländir-: **1äwländip** (v) [Krm.] = *ävländir*.

1äwländir-: **1äwländip** (v) [Az. اولندرمك *hqlhnruemh*; (Osm.) < *ävlän+dir*, krş. *öylöndir*-]

evlendirmek - женить (сына) - (einen Sohn) verheirathen.

2äwli: **2äwli** [Krm.]

evi olan, ev sahibi - имѣющій домъ - ein Haus habend.

1äy: **1äi** [Tel. Kaz. Şor. Leb. Alt. Krm.,] □ (Osm.), *هههه* (Uyg.)]

hey sen! - o! ge! - he! heda! o! *äy yaqşı kişi!* (Uyg.) ey sen! iyi insan! - o ты добрый челобѣкъ! - o du guter Mensch! *äy pilgä päk* (Uyg.) ey bilge bey! - o ты мудрый князь! - du weiser Fürst! *äy palam uqtunba?* (Tel.) ey çocuğum duydun mu? - o дитя мое, слышало ты? - o mein Kind, hast du gehört?

2äy: **2äi** [Leb. Kom., krş. *ätkü, äygi, äygi, äyi*]

uygun, yeterli - втору, въ самый разъ - passend, genügend; *äy bilä* (Kom.) iyilikle - добромъ - im Guten.

3äy-: **3äi** (v) [Az., □ □ , *h8mhx* (Osm.), krş. *äk, ah, aḡ*]

1) eymek, aşağı doğru eymek - гнуть, согнуть - biegen, herabbiegen, beugen; *ağız äymäk* (Osm.) birine takılmak, alay etmek, ağzını bükmek - дразнить, насмѣхаться (гнуть ротъ) - necken, verspotten (den Mund biegen); *baş äymäk* (Osm.) baş eymek, eyilmek, utanmak, akli karışık olmak - наклонить голову, согнуться, стыдиться - den kopf herabbeugen, sich herabbeugen, sich schämen, verwirt sein; *boyun äymäk* (Osm.) boyun eymek, tabi olmak - гнуть шею, подчиниться, покориться - den Hals beugen, sich unterwerfen,

sich fügen; *bäl äymäk* (Osm.) belini bükme, güçsüz olmak - гнуть поясицу, быть слабым, хилым - das Kreuz beugen, schwach sein hinfällig sein; *yüz äymäk* (Osm.) yüzünü buruşturmak, kızgın olmak - морщить лицо, быть возбужденным, седитым - das Gesicht verzerren, erregt, zornig sein; *çähräsini äymäk* (Osm.) alınını kırıştırmak - сморщить лоб - die Stirn runzeln; *kaş äymäk* (Osm.) kaş çatmak - нахмурить брови - die Augenbrauen zusammenziehen; *hakki äymäk* (Az. A.)

2) birini razı etmek, birinin razı olmasını sağlamak - заставляя согласиться, удовлетворить кого либо - Jamenden veranlassen einzuwilligen, Jamenden zufriedenstellen.

¹äyä: **¹äjä** [Alt. Şor. Tel., krş. *icä, ägäçä, äñäçä*]

teyze, hala, abla, kadın akraba; amca, teyze vs. çocuğu - сестра отца или матери, тетка, старшая сестра - Vaters - oder Mutter - Schwester, Tante, ältere Schwester, ältere Base; *kayn äyä* (Tel.) kaynananın kızkardeşi - сестра тещи - die Schwester der Schwiegermutter.

²äyä: **²äjä** [Krm., *ك هج هج, éyíé*(Osm.)]

Eye, törpü - подпилочка, терпугъ - die Feile, Raspel; *dämîr äyälä käsiyor* demiri eyeyle kesiyor - онъ рѣжетъ желѣзо пилою - er schneidet das Eisen mit einer Feile; *altın buğagudan dämîr äyä yäktir* (Osm.) demir eye altın zincirden yeğdir - желѣзная пила лучше

чѣмъ золотая цѣпь - eine eiserne Feile ist besser als eine goldene Kette (Ata.); *ömrü äyälä gäçär* ömrü törpüleniyor, yaşam çalışmakla geçiyor - жизнь его проходитъ съ подпилкомъ, онъ ведетъ трудовую жизнь - sein Leben geht mit der Feile dahin, er führt ein Leben voll Arbeit und Mühe.

äyägä: **äjärä** † → **änägä?** [*ياكا* (Çağ.)]

süt anne - кормилица - die Amme (Ş. Sül. *ناکه انا انا سوت ارضعی*).

äyägü: **äjärý** [*ياکوايکو, ايهکو*, (Çağ. Uyg. Osm.)]

kaburga - ребро - die Rippe (Ş. Sül. *پهلو کمکلیرى, قیورغه*); *äyägü kämäyi* (Osm.) aynısı - id. ; *yılan äyägüsi* (Osm.) yılan kaburgası, kıvrımlı şerit - пербо змѣи, кривая полоца - Schlangenrippe, krummer Streifen; *ايکوسى اغريغای* (Rbg.) kaburgası ağrımış - его ребро заболѣло-бы - seine Rippe würde geschmerzt haben. {ED 272a}

äyäk: **äjäk** [Kız.]

ayağın arkası, topuk - задняя часть ноги, пятка, каблукъ - der hintere Theil des Fusses, die Ferse, der Hacken.

äyäl: **äjäl** [Kir., = *ayal*, Ar. *عيال*]

bekar kadın, dişi - незамужняя женщина, женскій - ein unverheirathetes Frauenzimmer, weiblich; *äyäl taptıma?* kız mı doğurdu? - родила-ли она дѣвочку? - hat sie eine Tochter geboren? *äyälmä erkäkmä?* kız mı erkek mi? - дѣвочка-ли это или мальчикъ? - ist es ein Mädchen oder

ein Knabe?

äyälä-: äjälä (v) [اڪلممك h8h8hmh;
(Osm. Az.), < äyā + lä]

1) törpülemek, eyelemek,
parlatmak - пилить, точить,
полировать - feilen, schleifen,
poliren.

2) (Az. A.) eğitmek, ders
vermek - воспитывать, образовать -
erziehen, unterrichten; *bir bir
äyälänmämış adam* eğitimsiz insan -
необразованный человек - ein
ungebildeter Mensch.

äyalät: äjalät [h8a8h8j (Osm.), = Ar
[يالت ا]

il, eyalet - губерния, провинция
- Gouvernement, Provinz; *äyaläti
mumtazä* Türkiye'ye bağılı ülkeler -
государства, зависимыя от
Турции - die von der Türkei
abhängigen Staaten; *äyalät mudiri*
eyalet başkanı - начальник
провинции, губернатор - der
Befehlshaber einer Provinz,
Gouverneur; *äyalät mudirliyi* eyalet
başkanlığı - начальство надъ
губернією - der Oberbefehl über
eine Provinz.

äyändi: äjändi [اڪندی h8h8nru (Osm.)]
= *äyanti*.

äyanti: äjanti [اڪنتی (Osm.)]

(eyelemekten oluşan) talaş -
опилки - Feilspähne.

¹äyär: ¹äjäp [Krm. Az. Kom., h8h8e,
éyéip (Osm.), krş. *yähär, ägär, iyär,
äzär, iär, är, er*]

eyer - сѣдло - der Sattel;
äyärniñ ağaçı (Krm.) eyer tahtası -
деревяшка сѣдла - das Holz des
Sattels; *äyär yabūwı* (Kom. 121)

eyer örtüsü - покрывало сѣдла – die
Satteldecke; *äyär kaşı* (Osm.) eyer
kenarı - край сѣдла - der Sattelrand;
äyär karpuzu eyerin tutulacağı yer -
сѣдельная шишка - der Sattelknopf;
äyär kattağı (Osm.) tahta eyer -
деревяшка - Holzsattel; *onun äyari
kuru kaıldı* (Osm.) onun eyeri kuru
kaldı (binici attan indiğinde söylenir)
- его сѣдло осталось сухимъ
(говориться, когда ѣздокъ слѣзъ
съ лошади) - sein Sattel ist trocken
geblieben (wird gesagt, wenn der
Reiter vom Pferde gestiegen ist);
äyär boşaltmak (Osm.) eyeri
boşaltmak (cirit oyununda, vuruştan
kurtulmak için kendini atın yanına
düşüren sürücüye denir) - опростать
сѣдло (говотится при игрѣ
джеридъ, если ѣздокъ бросается
къ боку лошади, чтобы избѣжать
удара) - den Sattel leer machen
(wird vom Reiter gesagt, der beim
Dsherid-Spiele sich zur Seite des
Pferdes herablässt, um dem Schlage
auszuweichen); *kırım äyari* (Osm.)
Kırım eyeri, Tatar eyeri - крымское
сѣдло, татарское сѣдло - ein
Krymsattel, Tatarensattel; *macar
äyari* (Osm.) Macar eyeri -
венгерское сѣдло - ein ungarischer
Sattel.

²äyär: ²äjäp [h8h8e, éyéip (Osm.), = Far.
اكر, *ägär*]

eğer (bildirme ve şart kipiyle
kullanılır) - если (ставится съ
изъявительнымъ или съ
условнымъ наклоненіями) - wenn
(wird mit dem Indicativ oder dem
Conditional gebraucht); *äyär bir*

mäktub yazdı eğer mektubu yazdıysa - если онъ написалъ письмо - wenn er den Brief geschrieben hat; *äyär ävimä gäliyorsun* eğer evime gelirsen - если ты приходишь ко мнѣ - wenn du in mein Haus kommst; *äyär qardaşımı görecekسن* eğer kardeşimi göreceksen - если ты увидишь моего брата - wenn du meinen Bruder sehen wirst; *äyär istärisäniz* eğer isterseniz - если вы желаете - wenn Sie es wünschen sollten; *äyär ävimä gälsän, bāni bulursun* eğer evime gelirsen beni bulursun - если ты придешь въ мой домъ, то найдешь меня - wenn du in mein Haus kommst, findest du mich.

äyärçi: äjärçi [اكرجى ḥṣḥetu (Osm.), < *äyär + çī*]

1) eyerci, eyer yaran - шорникъ, сѣдельныхъ дѣлъ мастеръ - Sattler, Sattelmacher.

2) eyerci (sarayda eyerlere bakan) смотритель за сѣдлами императорскихъ конюшенъ - der Aufseher über die Sättel in den kaiserlichen Marställen.

äyärlä-: äjäplä (v) [Krm., اكرلهمك ḥṣḥelḥmḥ; (Osm.), < *äyär + lä*]

eyerlemek - осѣдлать - satteln.

äyärlän-: äjäplän (v) [Krm., اكرلنمك ḥṣḥelḥnmḥ; (Osm.), < *äyärlä + l*]

eyerlenmek - быть осѣдланнымъ - gesattelt werden; *at äyärlänsin!* atlar eyerlensin! - пусть осѣдлаютъ коней! - man muss die Pferde satteln! *äyärlänmiş at* eyerlenmiş at - осѣдланная лошадь - ein gesattelttes Pferd.

äyärli: äjäpli [اكرلو ḥṣḥelü (Osm.), < *äyär + li*]

eyerli - осѣдланный - mit einem Sattel versehen, gesattelt; *at tärס äyärli gäldi* (Osm.) at, ters eyerle eve döndü (atın sahibi yolda öldüyse) - лошадь возвратилась съ обратно перевернутымъ сѣдломъ (если хозяинъ умеръ на дорогѣ) - das Pferd ist mit einem umgekehrten Sattel nach Hause gekommen (wenn der Herr des Pferdes auf dem Wege umgekommen ist).

äyärtsi: äjärçi [Ком., < *äyär + çī*] = *äyärçi*

eyerci - сѣдельный мастеръ - der Sattelmacher.

äyāw: äjāw [Krm.] = *ägäv, ägäk, äyā*

eye, töprü - подпилокъ - die Feile.

äyāwlä: äjāwlä [Krm.] = *äyälä*.

äybät: äibär [Kaz. Bar., krş. *aybat, käybät*, < Ar. هيبت]

güzel, mükemmel - хороший, прекрасный - schön, vortrefflich; *bu iş bik äybät ikän* bu mükemmel bir şeydir - это прекрасное дѣло - das ist eine vortreffliche Sache.

äydä: äidä: [Kaz., krş. *ayda*]

dinle!, daha hızlı!, hadi! (buyurma ünlemi) - слышай! скорѣе! (восклицание возбуждающее) - höre! schneller! nur zu! (Ausruf der Aufforderung); *äydä kit!* haydi git işine! (yok ol) - ступай скорѣе! - mach, dass du schneller fort kommst! *äydä dustum! süzüm bar* dinle dostum! sana bir diyeseğim var - слушай любезный! мнѣ есть тебѣ кое-что сказать -

höre, Freund! ich habe dir etwas zu sagen.

äydi: äidi: [كديا (Osm.)]

parazit, ağız tadına düşkün -
паразитъ, гастрonomъ - Parasit,
Feinschmecker; *äydiyä borçlu olma*
ya düğündä ister ya bayramda (Ata.)
zevkine düşkün olana borçlu olma,
ya düğünde ya bayramda ister (Ata.)
- не будь должникомъ гастрнома,
онъ потребуеъ свой долгъ на
сваббъ или на праздникъ - sei nicht
der Schuldner eines Feinschmeckers,
der treibt seine Schuld bei der
Hochzeit oder an Freiertagen ein
(Spr.)

äydic: äidiç [يچدكا (Osm.)]

iğdiş edilmiş yük hayvanı -
слегченное выючное животное -
ein verschnittenes Lastthier.

äydilik: äidilik [كيدلكا *h̄srufux* (Osm.),
< *äydä+lik*]

ağız tadını bilme işi, parazit
olma durumu - гастрномія,
паразитство - die Feinschmeckerei,
das Parasitenthum.

äydir-: äidir (v) [كردمدكا *h̄sruemh̄x*
(Osm. Az.), < *äy+dir*]

1) (Osm. Az.) eğmek, eğdirmek
- заставить согнуть - biegen
machen, zusammen biegen lassen.

2) (Osm.) kulağının üstüne
şarıkayı eğri oturtmak - надѣтъ
шапку на бокъ - die Mutze schief
auf's Ohr setzen.

3) (Osm. Az.) neşeli olmak,
neşesini göstermek, mutlu olmak -
быт веселымъ - fröhlich sein, sich
fröhlich zeigen, seine Freude
offenbaren, glücklich sein.

äydiş: äidiş [يشدكا (Osm.)] = *äydiç*.

äydişlä-: äidişlä (v) [كيشلمدكا (Osm.)]

bir atı iğdiş etmek - холостить
лошадь - ein Pferd castriren.

***äygän-: äygän (v)** [ايگانمك (Çağ. bkz.
ägän)]

eğilimi olmak - имѣтъ
наклонность - eine Neigung haben,
geneigt sein (Ş. Sül. ايتمك تميل شيه بر.
{Abş. 62, 650 eygen-}

äygi: äiri [Ком., крş. *ätkü, äyi, ägi,*
äy]

güzel, iyi, çok güzel, mükemmel
- хороший, добрый, прекрасный -
gut, vortrefflich; *äygi köñül bilä*
severek - охотчо - gern; *ägiräk*
ätärmän düzeltiyorum - я улучшаю
- ich verbessere.

äyi: äji [Крм., ابو, *h̄su, éi* (Osm. bkz.),
крş. *ätkü, äskü, izgi, äygi*]

iyi, güzel - хороший, красивый,
добрый - gut, schön; *äyilär* (Osm.)
iyi insanlar - добрые люди - gute
Leute; *päk äyi* (Крм.) pek iyi -
очень хорошо - sehr gut; *bin kat*
äyidir (Osm.) bu bin kat daha iyi -
это въ тысячу разъ лучше - das ist
tausendmal besser; *äyilär*
hoştarmısız (эйлэр хошлармисиз)? iyi
misiniz? - поживаете-ли вы
хорошо? - befinden Sie sich wohl
äyi dirlikli adam (эй утрлиχли) iyi
yaşayan kimse - человекъ, который
хорошо живетъ - ein Mensch der
gut lebt; *äyisi fänası* (Osm.) iyisi ve
kötüsü - добро и зло - das Gute und
Böse; *äyi äwlad babasına rahâf*
âñdırır (Крм.) iyi oğul babasına
minnetini gösterir - добрый сынъ
оказываетъ отцу благодарность -

ein guter Sohn zeigt dem Vater seine Dankbarkeit; *äyi dost kara gündä bälli otur* (Osm.) iyi dost kara günde belli olur - хороший другъ узнается въ черный день - ein guter Freund zeigt sich am Tage des Unglück's (Ata.) {ED 51b}

äyil-: äjil (v) [اكيلمك *ḥṣulḥ*; (Osm. Az.), krş. *ägil*]

eğik olmak, eğilmek, eğri olmak - согнуться, быть кривымъ - verbogen sein, sich verbiegen, schief, krumm sein; *ağac äyildi* ağaç eğrilmiş - дерево согнулось - der Baum ist krumm gewachsen; *äyilmiş äv* yana yatmış, eğilmiş ev - скосившийся домъ - ein Haus, das sich auf die Seite gesenkt hat.

äyilän-: äjilän (v) [ايولنمك *ḥṣulḥnrmḥ*; (Osm.), < *äyi + lä + n*]

daha iyi olmak, iyileşmek - дѣлаться лучше, улучшаться, выдаравливать - besser werden, sich verbessern, gesund werden; *üç gün yattım hazır äyiländim* (Krm.) üç gün aytım; şimdi daha iyiyim - я лежалъ три дня, теперь мнѣ стало лучше - ich habe drei Tage gelegen, jetzt ist mir besser.

äyiländir-: äjiländip (v) [Krm. ايولندرماك *ḥṣulḥnrueḥ*; (Osm.), < *äyilän + dir*]

iyi yapmak, iyileştirmek, düzeltmek - улучшать - gut machen, besser machen, verbessern.

äyiläş-: äjiläş (v) [ايولشمك *ḥṣulḥomḥ*; (Osm.)]

iyileşmek, kendni düzeltmek, gelişme göstermek - улучшаться, выдаравливать, успѣвать - sich

verbessern, gesund werden, Fortschritte machen.

äyiliç: äjilic [اكيلچ (Osm.), < *ägil + ç*]

üzüm veya benzeri bitkiler üzerine sarınmış asalak bir bitki - растение, вьющееся вокругъ винограда и другихъ растений - eine um Wein und andere Pflanzen sich windende Schmarotzerpflanze.

äyilik: äjilik [Krm. ايولك *ḥṣufu*; (Osm.), < *äyi + lik*]

iyilik, ihsan - доброта, благодѣяніе - die Güte, das Gute, die Wohlthat; *äyilik bilmäk* (Osm.) iyilik bilmek - признавать благодѣянія - Wohlthaten erkennen, dankbar sein; *äyilik ilä otur zor ilä otmaz* (Osm.) iyilikle elde edilebilir; zorla değil - добротою можно этого достигнуть, но не силою - im Guten kann man es erlangen, aber nicht mit Gewalt; *äyilik äyiliyâ olsay-di koca öküzä bıçak otmazdı* □ (Osm.) iyilik, iyilik görseydi yaşlı öküze bıçak değmezdi - если бы добро отплачивалось всегда добромъ, стараго быка не достигъ бы ножъ - würde Gutes immer mit Gutem vergolten, so würde den alten Ochsen nicht das Messer treffen; *äyilikkä äyilik ätmäk här adamın işi dir, kämlikkä äyilik ätmäk är adamın işi dir* (Krm.) iyiliğe iyilikle karşılık vermek herkesin işidir; ancak kötülüğe iyilikle karşılık vermek doğru insanın işidir - добро отплатить добромъ, это всякій можетъ, но зло отплатить добромъ, это дѣло настоящего мужа - Gutes mit Gutem vergelten

kann ein Jeder, aber Böses mit Gutem vergelten, das ist die Sache eines richtigen Mannes.

äyilt-: äjilt (v) [اكيتمك ḥṣuḥmḥ; (Osm.), < *äyil* + *t*]

eğmek - согнуть - krumm biegen.

äyin: äjin [اكين ḥṣun (Osm.), krş. *ägin*, *äjin*]

sırt, omuz - спина, плечо - der Rücken, die Schulter; *birinin äyininä binmäk* birinin sırtına binmek, biri üzerinde hakimiyeti olmak - стать на спинѣ кого либо, завладѣть кѣмъ либо - auf Jemandes Rücken steigen, Jemand beherrschen; *äyinä libas atmaḥ* üzerine elbise giymek - надѣвать платье - ein Kleid anlegen.

äyindrik: äjindrik [اكيन्द्रيك (Osm.), < *äyin* + *rik*]

kadın elbisesinin yakası - воротникъ женскаго платья - der Kragen der Frauenkleider.

¹äyir: ¹äjip [اكير ḥṣue (Osm.)]

balmumu - пчелиная смазка - Stopfwachs, Bienenharz; *azaḥ äyiri aynısı* - id.

²äyir-: ²äjip (v) [اكيرمك ḥṣuemḥ; (Osm.), krş. *ägiri*, *ir*]

eğirmek - прясть - spinnen.

äyiräk: äjiräk [اكيرك (Osm.), krş. *ayrık*]

çukur - ровъ, канава - der Graben.

äyirici: äjiriçi [اكيريجي ḥṣueutu (Osm.)]

eğiren kimse, eğirici - прядильщикъ, прядильщица, пряха - der Spinner, die Spinnerin.

äyirt-: äjirt (v) [اكيرتمك (Osm.), < *äyir* + *t*]

eğirtmek - заставить прясть - spinnen lassen.

äyiş: äjim [اكيش (Osm.), krş. *äyü*, *ägäv*]

1) eye, törpü - подпилокъ, терпугъ - die Feile; *aḥḥā can äyişidir para*, ruhun törpüsüdür - деньги подпилокъ души - das Geld ist die Feile der Seele (Ata.).

2) balı bal tenekelerinden kazımaya yarayan araç - орудіе, которымъ вырѣзываютъ медъ изъ ульевъ - ein Instrument, mit dem man den Honig aus den Bienenkörben schneidet (= Ar. مشوار Kam.).

äykär: äikär [Tob.]

panzer, tank - панцырь - der Panzer.

äyl-: äil (v) [Az.]

emzirmek - кормить грудью - säugen.

¹äylä-: ¹äilä (v) [Çağ. Kaz. (nadiren görülür), ميلا مك, مكيللا ḥṣḥmḥx (Osm. Selç. Az.), מילא (Krm.)]

1) yapmak, hazırlamak, gerçekleştirmek - сдѣлать, пригoдoвить, совершить - machen, verfertigen, ausführen; *ätmä, äylämä oğlum* (Krm.) etme, eyleme ğlum - такъ не дѣйствуй, мой сынъ - handle durchaus nicht so, mein Sohn; *bu ana nä äyläsîn!* (Osm.) bu onu neden ilgilendirsin - что ему до этого! - was kümmert er sich darum!

2) äylä- eylemi, ät- eylemi gibi Arapça adlarla birleştirilip eylem yapılır. Örneğin: *irsal äylämäk* göndermek -*äylä-* соединяется какъ

ät- съ арабскими именами для образования глаголов напр.: *-äylä-* wird wie *ät-* mit arabischen Substantiven verbunden, um Verba zu bilden, z. B. *irsal äylämäk* посылать - schicken. {ED 57a eyle- }

²äylä-: ²äilä (v) [مكلا م, مكلا م, مكلا م] (Osm.), krş. *äglä*]

1) geciktirmek, alıkoymak - задерживать - verzögern, aufhalten.

2) eylendirmek - сдѣлать удовольствие - ergötzen, unterhalten.

³äylä-: ³äilä [□□□□ (Selç.), = *öylä*]

öyle, şöyle - такъ - so; *وزاد مک ديل* (Selç. 78) *öyle ki kötülük yaran iyilik bulmaz* - такъ что тотъ, который сдѣлалъ зло, не находить добро - so dass, der das Böse thut, das Gute nicht findet.

⁴äylä-: ⁴äilä (v) [Tar., krş. *ilä*]

1) deriyi tabaklamak, asitlendirmek - васить кожу, дубить - das Leder säuern, gerben.

2) yoğurmak - мѣсить - kneten.

äyläk: äiläk [Tar. < *äylä+k*]

tabaklama - дубление - das Säuern des Leders, das Gerben.

äyläksiz: äiläksiz [Tar. < *äyläk+siz*]

asitlendirilmemiş, sert, çığ (deri için) неквашенный, твердый, жесткий (о кожѣ) - ungesäuert, hart roh (vom Leder).

¹äylän-: ¹äilän (v): [Kaz. krş. *aylan*]

dönmek - вертѣться, обращаться - sich drehen, sich wenden; *qala tirälî äyländi* şehrin etrafında dolaştı - онъ обещель вокругъ города - er ist um die Stadt

herumgegangen; *miñä äylän!* bana dön - обратись ко мнѣ! - wende dich zu mir!

²äylän-: ²äilän (v) [نمكلا (Osm. Az.), < *äylä+n* krş. *äglän*]

1) durmak, eğlenmek (bir yerde) - стоять, остановиться - stehen, anhalten, sich aufhalten; *äylänän su durgun su* - стоячая вода - stehendes Wasser; *äylän bir par(ç?)a!* bekle biraz! - подожди немного! - warte ein wenig!

2) geç kalmak - опоздать - sich verspäten; *äylänin gäcikti* geç kaldı - онъ опоздалъ - er hat sich verspätet.

3) eğlenmek, zamanını neşeyle geçirmek - имѣть удовольствие, провести весело свое время - sich amüsiren, sichunterhalten.

4) eğlenmek, dalga geçmek - дразнить, осмѣять - necken, auslachen, verspotten; *sän bänimlämi äyläniyorsun?* sen benimle dalga mı geçiyorsun? - шутишь ли ты со мной? - machst du dich über mich lustig?

äylänä: äilänä [Kaz., < ¹*äylän+ä*]

çevre, şehrin çevresi - окружность, мѣсто, лежащее вокругъ чего - der Umgebung, das Weichbild, *äylänäsündä* bir şeyin yakınında - булизи чего - in der Nähe von; *sala äylänäsündä alpaut yürtü* çiftlik, köyün çevresindedir - вблизи деревни помѣщичій домъ in der Nähe des Dorfes ist das Gutshaus.

äylänälî: äilänälî [Kaz., < *äylänä+lî*]

çevresi olan, dört bir yanibirşeyle sarılmış olan - что

имѣть окружено чѣмъ либо со всѣхъ сторонъ - was einen Umkreis hat, was von allen Seiten mit etwas umgeben ist.

äyläncä: äilänçä [كلنجہ (Osm.), < ²äylän+cä]

eğlence, gönül şenliği, oyalanma - удовольствие, развлечение, веселье - das Vergnügen, Amusement, die Zerstreuung, der Zeitvertreib; *köñül äyläncäsi* gönül eğlencesi - любимица сердца, любимица - die Geliebte des Herzens.

äyläncäli: äilänçäli [كلنجهلوا (Osm.) < ²äylän+cä+li]

eğlenceli - увеселительный, потѣшашій - Vergnügen gewährend, ergötzlich; *äyläncäli yär* eğlence yeri - увеселительное мѣсто - ein Vergnügungsort; *äyläncäli mämläkät* eğlence dünyası - царство удовольствій - das Reich der Vergnügungen; *äyläncäli adam* eğlenceli bir adam - приятный, веселый человекъ - ein angenehmer, amüsanter Mensch.

äylänçik: äilänçik [Kaz. Krm., < ¹äylän+çik]

(Krm. K.) yamuk, kıvrılmış - извилистый - krumm, geschlängelt; *äylänçik sokaq* yamuk sokak - извилистая улица - eine krumme Strasse; *äylänçik aurū* (Kaz.) salıncak illeti, delibaş (koyunlarda) - болѣзнь овецъ - die Drehkrankheit der Schafe.

¹äyländir-: ¹äiländip (v) [كردمكلنا (Osm.), < ²äylän+dir, krş.]

1) durdur(t)mak - сдѣлать, чтобы ктонибудь стоялъ - machen, dass Jemand stehe.

2) alıkoymak, geciktirmek, oyalamak - задержать, заставить опоздать - zurückhalten, verspäten lassen. sich aufhalten lassen; *bän säni çok äyländirmäm seni fazla oyalamayacağı*m - я тебя не долго задержу - ich halte dich nicht lange auf.

3) eğlendirmek, dağıtmak - веселить, развлечь - amüsiren, zerstreuen, belustigen.

²äyländir-: ²äiländip (v) [Kaz., < ¹äyländir]

çevirmek, diğer yöne çevirmek - вертѣть, обратить, вывернуть на другую сторону - wenden, drehen, umwenden auf die andere Seite, umdrehen; *kültä äyländir!* döveni çevir! - обрати цѣнь! - drehe den Dreschflegel um! *anam kımımdı äyländirdi* annem elbisemi çevirdi - мать моя выворотила мое платье - meine Mutter hat mein Kleid gewendet; *çığanı äyländirirgä kiräk* çuhayı çevirmek gerek - надо выворотить сукно - man muss das Tuch wenden.

äyländiril-: äiländipil (v) [Kaz., < ¹äyländir+I]

döndürülmek, çevrilmek - быть обращену, выворочену - umgedreht, umgewendet werden.

äylänici: äilänici [كلنجی (Osm.), < ¹äylän+i+ci]

oyalatılmış, gecikmiş, yavaş - задержанный, опоздалый, медленный - zurückgehalten,

verspätet, langsam.

äyläniş-: äiläniş (v) [Kaz. < ¹äylän+ş]

bir şeyin etrafına dolanmak -
вертѣться вмѣстѣ вокругъ чего
либо - sich um etwas zusammen
herumdrehen.

äylänmä: äilänmä [Kaz., < ¹äylän+mä]

1) = *äylänçik*.

2) çevirme (döndürme) -
выворачивание - das Umdrehen.

äylänmäli: äilänmäli [Kaz. <
äylänmä+li]

çevrilen (döndürülen) her şey -
все что выворачивается - Alles was
umgedreht wird; *äylänmäli yaqa*
kıvrık yaqa - лежачий воротникъ -
ein Umlegekragen, Shawlkragen.

äylänü: äilänü [Kaz., < *äylän+ü*]

dönme, dönüş - кружение - das
Drehen; *baş äylänü* (*äylänüwi*) baş
dönmesi - головокружение -
Schwindel im Kopfe.

äylänüçän: äilänüçän [Kaz., <
äylänü+çän]

dönen her şey - все что
вертится - was sich dreht; *baş
äylänüçän* başı dönen kimse -
человѣкъ, страдающій
головокружениемъ - wer an
Schwindel leidet.

äyläş-: äiläş (v) [ككلشما ḥṣḥ, mḥx
(Osm. Az.) < ²äylä+ş, krş. *ägläş*]

1) birlikte durmak, birlikte
oyalanmak, birlikte vaktini
geçirmek, birlikte eğlenmek - стоять
вмѣстѣ, вмѣстѣ остановиться,
бесѣдовать - zusammen stehen, sich
zusammen aufhalten, zusammen
seine Zeit verbringen, sich amüsiren,
sich unterhalten.

2) (Az. A) nezaketle söylenmiş
,otur' biçimi - вѣжливоe слово для
понятія: сидѣть - ein höfliches Wort
für "sitzen".

äyläştir-: äiläştir (v) [كرمدكلاشا
(Osm.), < *äyläş+tir*, krş. *ägläştir*]

birlikte vakit geçirtmek, bir
topluluğu eğlendirmek - заставить
вмѣстѣ провести время, увеселять
- zusammen die Zeit verbringen
lassen, eine Gesellschaft amüsiren,
unterhalten.

äyldir-: äildir (v) [Az., < *äyl+dir*]

asmak - повеѣсить aufhängen.

äylik: äilik [ḥṣḥux (Osm. Selç. Krm.),
= *äyilik*]

iyilik, hayırlı iş - доброта,
доброе дѣло, благодѣяние - die
Güte, die gute That, die Wohlthat;
äylik bilän iyilik bilen, iyiliği takdir
eden - кто знаетъ благодѣяние,
благодарный - der Wohlthaten
anerkent, dankbar; *äylik bilmäyän
adam* iyilik bilmez, nankör insan -
неблагодарный человекъ - ein
undankbarer Mensch; *äyliklä olur*
iyilikle halledilir - добромъ можно
достигнуть - mit Güte kann man es
erlangen; *äylik äylä dostuḡa*, *äylik
kälsin başuḡa* (Krm.) *dostuna* iyilik
yar ki başına iyilik gelsin - окажи
благодѣяние твоему другу, чтобы
твоей головѣ досталось добро -
thue Gutes deinem Freunde, damit
das Gute auch auf dein Haupt
komme (Ata.).

äymän-: äimän (v) [Tar., krş. *ayman*]

utanmak, mahurlu bulma -
стыдиться, считать чтонибудь не
удобнымъ - sich schämen, Anstoss

an etwas nehmen.

äymändir-: äimändip (v) [Tar., < *äymän+dir*]

(birini) utandırmak - стыдить кого либо - Jamenden beschämen.

äyn: äin [Az.]

vücut, beden, kendi - тало, самъ - die Selbstheit, der Körper; *äyniñ paltarıñ käy* kendi elbiselerini giy - наданъ свое собственное платье - ziehe deine eigenen Kleider an.

²Äynä: ²Äinä [□□□□ (Osm.), bilindiğ üzere - gewiss = *ayna, äynä* (cuma) (Freitag)]

yer adlarında görülür - встрѣчается въ собственныхъ именахъ мѣстностей - findet sich in Eigennamen von Oertlichkeiten. *Äynä-abad, Äynä-bazarı* yer adı - названія мѣстностей – Ortsnamen.

¹äynä: ¹äinä [Ⲁⲓⲛⲁ (Kar. L.), krş. *ayna, azna, atna*]

Cuma - пятница - der Freitag; *äynä kin* ayınısı.

¹äynäk: ¹äinäк [Kom.]

biricik, tek, yalnız - одинъ, единственный, одинъ только - einig, allein, ganz allein; *äynäk utıcımız* bizim tek ümidimiz - наша единственная надежда - unsere einzige Hoffnung.

²äynäk: ²äinäк [Bar. Tob. Tara, krş. *aynäk*]

1) (Bar.) gözlük - очки - die Brille.

2) (Tob.) pencere - окно -das Fenster; *äynäk ats!* pencereyi aç - открой окно! - öffne das Fenster! *äynäktän qaradı* o, pencereden baktı - онъ смотралъ нзъ окна - er sah

aus dem Fenster.

äyr-: äip (v): [مكرا هڭemħx (Osm. Az.), krş. *ığ*]

eğirmek - прясть - spinnen; *ip äyrdi* ip eğirdi - онъ пряль нитки - er spann Fäden.

äyrä: äipä [مكرا هڭeħ (Osm.), krş. *äyrim*]

eyerin üzerindeki yastık - тороки, подушка на сáдлá - Riemen hinter dem Sattel, Sattelkissen.

äyräk: äipäk [مكرا هڭeħx (O sm.), krş. *ägräk, ayrık, arık*]

tarlaların verimi için (açılan) küçük kanal, ark - маленькая канава для орошенія полей - ein kleiner Graben zum Bewässern der Felder.

äyrän: äipän [Kaz., krş. *ayran*]

ekşi süttен içecek, ayran - питье изъкислаго молока - ein Getränk aus saurer Milch

äyränli: äipänli [Kaz., < *äyrän+li*]

ayran içeren, ayranla karıştırılmış - имѣющій айранъ, смѣшанный съ айраномъ - Airan habend, mit Airan gemischt; *äyränli aş* ayranlı yemek - пища съ айраномъ - Speise aus Airan.

äyränlik: äipänlik [Kaz., < *äyrän+lik*]

ayranlı, ayrandan yapılan yemek - пища изъ айрана - aus Airan bereitete Speise.

äyräti: äipäti [مكرا ييرتا هڭeħju (Osm. Az. Krm.), aus dem Ar. تريع ايرتعا]

1) sahte, taklit, eğreti - фальшивый, поддѣльный - unecht, falsch, nachgemacht; *äyräti saç* sahte saç - фальшивые волосы - falsche Haare; *äyräti çapu* eğreti

kapı - глухая дверь - eine blinde, falsche Thür.

2) eğreti (geri verilmek üzere bir süreliğine ödünç alınmış eşya) - взятый на пользование временно, съ обязательством опять (овещахъ, не о деньгахъ) - entliehen, geborgt (von Sachen, die man auf einige Zeit nimmt, mit der Verpflichtung, sie wieder zurück zu erstatten) *äyrätüyä almağ* geçici olarak kullanmak için bir şey almak - взять что нибудь ча временное пользование - etwas zur zeitweisen Benutzung nehmen; *äyräti värmäk* - geçici olarak bir şey vermek, ödünç vermek дать что нибудь для временнаго пользования - eine Sache zur zeitweisen Benutzung verleihen.

3) (Krm. K.) temelsiz, asılsız, kayda değer olmayan - не имѣющій основанія, неосновательный, непочный - keinen festen Grund habend, auf schwachen Füßen, oberflächlich; *äyräti divar* temelsiz duvar, tahta perde - стѣна безъ основанія, перегородка - eine Wand ohne Grundlage, eine Bretterwand; *bu bala mäktäptä äyrätidän otura* bu çocuk okulda eğreti oturuyor - этому мальчику не сидится въ школѣ - dieses Kind sitzt in der Schule unruhig (denkt nur daran, wie es wieder fortkommt).

¹*äyri*: ¹*äipi*: [اى كراى ḥṣeu (Osm. Az.), < äg+ri, krş. ägri]

1) eğri - косою, кривою - schief, krumm; *äyri mäyri* (Osm.) eğri büğrü, çarpaz - понерекъ - quer, in

die Quere; *äyri bakmak* birine yan bakmak, aşağılayarak bakmak - косо, презрительно смотрѣть на кого либо - Jemand schief ansehen, mit Verachtung betrachten; *äyri otur doğru söylä* (Osm.) eğri otur, doğru konuş - садись криво и говори прямо - setze dich schief und rede grade (Ata.); *äyri äyic* (Osm.) balı kovandan çıkarmakta kullanılan bir tür eğri alet - крюкъ, кривой ножъ, посредствомъ котораго вырѣзають медь - ein krummes Instrument, mit dem man den hoing aus den Stöcken schneidet.

2) karşıt, nahoş, kötü; haksızlık противный, непріятный, дурной, несправедливый - entgegengesetzt, unangenehm, schlecht, unrecht; *äyri böyrü* (Osm.) eğri büğrü, eşit olmayan, düzensiz - неровно, неправильно - unegal, unregelmässig; *äyrä çährä* tehditvari - угрожающій - drohend; *äyrä gitmäk* yolsuz bir hayat geçirmek - вести дурную безнютную жизнь - einen schlechten, lüderlichen Lebenswandel führen; *çährä äyrisi adam* (Osm.) çok kızgın adam - очень сердитый человекъ - ein sehr zorniger Mensch; *boyunu äyri* (Osm.): 1) eğrilmiş, zavallı, bastırılmış - кривошейный, жалкій, угнетенный - krummhalsig, elend, unterdrückt; 2) çiçek adı -название цвѣтка - eine Art Blume.

3) inşaat tahtası, diz, kırık tahta - строительный лѣсъ, колсѣно - Bauholz, Kniestück, gebrochenes Holz.

4) yer adlarında geçer -
встрѣчается въ собственный
именахъ мѣстностей - findet sich in
Eigennamen von Oertlichkeiten. *Äyri*
dağ Ağrı Dağı - гора Араратъ - der
Berg Ararat; *Äyri bucağ* bir şehir adı
- название города - Name einer
Stadt; *Äyri dārā* aynısı; *Äyri göz* bir
kale adı - название крепости -
Name einer Festung.

²äyri-: ²äipi (v): [Osm. krş. *irk*]
durgun olmak (su için) - стоять
(о водѣ) - stehen (vom Wasser).

äyricä: äipiä: [کریجا (Osm.), <
äyri+cä]

1) diz ve üst bacakta bulunan
sinir - колѣнная, бедренная жила -
Kniesehne, Sehne im Schenkel;
äyricä otu bir bitki adı - название
растения - Name einer Pflanze.

2) büyük mavi sinek - большая
синяя муха - eine grosse blaue
Fliege.

äyrici: äipiđi [کریجا (Osm.), <
äyr+i+ci]

eyirici - прядильщикъ - der
Spinner.

¹äyri-: ¹äipil (v) [لمكکريا ḥṣeufmḥx
(Osm.), < *äyr+l*]

eğilmek - быть прядену -
gesponnen werden.

²äyri-: ²äipil (v) [لمكکريا (Osm.) <
äyri+l, krş. ²*äyri*]

durgun olmak (su için) - стоят
(о водѣ) - stehen (vom Wasser)

äyri-: äipilä (v): [لمكکريا, لمكکريا
(Osm.), < *äyri+lä*]

eğilmek, kıvrak olmak;
eğdirilmek, гнуться, быть гибкимъ,
быть согнутымъ - sich biegen,

biegsam sein, gebogen werden.

äyri-: äipilät (v) [مكکريلا (Osm.), <
äyri-lä+t]

bükmek, yığmak, katlamak,
kıvrırmak - согнуть, сложить,
складывать, сдѣлать складками -
biegen, zusammenbiegen,
zusammenlegen, zusammenfalten.

äyri-: äipilik: [ککریلا ḥṣeufux (Osm.
Az.), < *äyri+lik*]

1) eğrilik, yamukluk - кривизна
- die Schiefheit, Krümmheit.

2) bozukluk, çirkeflik, kötülük,
ahlaksızlık - испорченность,
гадость, безнравственность - die
Schlechtigkeit, Bosheit,
Verderbtheit; *mizacın egriligi* (Osm.)
kızgın, çirkef karakter - сердитый,
вздорный характеръ - heftiges,
streitsüchtiges Wesen.

äyri-: äipilti [ککریلا (Osm.), <
äyri+?]

eğrelti otu - папоротникъ - das
Farrenkraut; *äyri- otu* aynısı; *taş*
äyri- tici yosun - мохъ - das Moos.

***äyrim: äipim** [(Çağ. bkz. *egrim*)]

eyerin altına konan keçe -
войлокъ, который кладется подь
сѣдло - Filz, der unter den Sattel
gelegt wird. {ED 66a eyrim, Sang.
32 äyrim}

äyrim: äipim [مکريا, مپريا ḥṣeum
(Osm.), krş. *äyrä*]

1) eyer altına konan keçe
paçacıkları - подсѣдельникъ,
войлокъ, подложенный подь
сѣдло - Filzstücke, die unter den
Sattel gelegt werden.

2) burgaç, girdap - водоворотъ
- der Wasserwirbel.

äyrit-: äipir (v) [مككريتا ḥṣeujmḥx (Osm.), < *äyri + ät*]

eğmek, bükme - гнуть, сдѣлать кривымъ - biegen, verbiegen; *çährä äyritmäk* yüzünü kızgınlaştırmak - сдѣлать сердитое лицо - ein zorniges, finsternes Gesicht machen.

äyşäyn: äişäin [Kır.] = *eyşäyn*.

¹äyt-: ¹äir (v) [Kaz. Baş. Bar. Tara. krş. *ay, ayt*]

söylemek, konuşmak - говорить - sprechen, sagen; *äytkän süz* (Kaz.) söylenmiş söz, söz - сказанное слово, обѣщаніе - das gesagte Wort, das Versprechen; *anıñ äytiri bar, kaytırı bar* (Kaz.) (söylediği söze ters düşüyor) sözünü tutmuyor, kararsız (Ata.) - (у чего есть слово, у него и есть измѣна слова) онъ непостояненъ - (er spricht und widerspricht sich) er hält seine Versprechungen nicht, er ist unbeständig (Spr.); *bu aş tāmı äytä bu yiyeceğin kendine özgü tadı var* - вкусъ этой пищи показываетъ что-то особое - diese Speise hat einen eigenthümlichen Beigeschmack; *bu su tūğül arağı ikānın tāmı äytä* (Kaz.) bu, su değil; bunun içki olduğu hemen anlaşılıyor - по вкусу сейчасъ замѣтно, что это не вода, а водка - das ist kein Wasser, man schmeckt es gleich, dass es Branntwein ist; *bu iş turısında süz äytmäskä kiräk* (Kaz.) bu iş hakkında konuşulamaz - объ этомъ дѣлѣ не надо говорить ни слова - über diese Angelegenheit darf man nicht sprechen; *äytsäm äytäyn* (Kaz.)

tamam, sana söyleyeceğim - пожалий я скажу тебѣ это - schön, ich will es dir sagen.

²äyt-: ²äir (v) [Tar.]

silmek, ovmak, (tozunu) vurarak çırpmak - вытереть, вычистить, выколотить - abwischen, abreiben, abklopfen, den Staub abklopfen.

äytä-: äirä (v) [Tara, Kūr., krş. *ayda*]

sürmek, avlamak; mahmuzlamak, dürtmek - гнать, пригонять - treiben, jagen, anspornen.

äytäv: äiräy [Tara, Kūr.]

at sürüsü, sürü - табунъ, стадо - Pferdeheerde, Heerde.

äyti: äiri [كٹی ḥṣju (Osm.)]

1) acı, ekşi - горкій, кислый - herb, sauer.

2) acı, zehirli, kaba, sert - острый, жолыный, угрюмый - scharf, giftig, rau; *äyti adam* kaba adam - угрюмый человекъ ein rauher Mensch; *äyti söz* sert, kırıcı sözler - оскорбительное слово - scharfe, beissende, verletzende Worte.

äytiqat: äirikat [Az., = Ar. اعتقاد]

kanaat, güven, inanç - убѣждение, вѣра - Überzeugung, Vertrauen, Glaube.

äytiqatsız: äirikatsız [Az., < اعتقادا +sız]

itikatsız, safdil olmayan, zor inandırılabilen - кто не легко вѣрить, кого трудно убѣдить - nicht leichtgläubig, wer schwer zu überzougen ist; *äytiqatsız adam äkän* bu insan zor inandırılır - этого человекъ че легко убѣдить - dieser

Mensch ist schwer zu überzuegen.

äytl-: äiril (v) [Kaz. Baş. Tob., < *äyti+l*, krş. *aytl, aydil*]

söylenmek - быть сказану -
gesagt werden.

äytilik: äirilik [كفتيلك (Osm.), <□ *äyti+lik*]

acılık, can sıkıcılık, kabalık,
sertlik - горечь, грубость,
угрюмость - Бitterkeit,
Verdriesslichkeit, Grobheit,
Rauhheit.

¹äytl□: ¹äiril (v) [Kaz., < *äyt+ş*]

söz söyleme, konuşma - рѣчь,
разговоръ - das Reden, das
Sprechen; *äytışindän bilgîlî* bu onun
sözlerinden çıkarılabiliyordu - это
можно было узнать изъ его словъ -
das konnte man aus seinen Worten
erkennen.

²äytl□: ²äiril (v) [Kaz., < □¹*äyt+ş*]

birbirine söylemek, birlikte
konuşmak, kendinden söz etmek,
konuşurken zıtlaşmak - говорить
другъ другу, говорить вмѣстѣ,
уговариваться, противорѣчить
другъ другу - zu einander sagen,
zusammen sprechen, sich
besprechen, einander widersprechen;
äytışmäyik sana karşı gelmek
istemiyoruz; *seninle konuşmak*
istemiyoruz - мы че желаемъ тебѣ
противорѣчить, мы не желаемъ
пускаться съ тобою въ разговоръ -
wir wollen dir nicht widersprechen,
wir wollen uns nicht mit dir in ein
Gespräch, einlassen; *miña kilîrgä*
äytışkânsîzmi? bana gelmek üzere
sözleştiniz mi? - уговорились ли вы
прийти ко мнѣ? - habt ihr euch

besprochen, zu mir zu kommen? *nik*
äytıştilâr? neden kavga ettiler? -
почему они бранились? - warum
haben sie sich gezankt?

äytıştir-: äiril (v) [Kaz., < ²*äytış+tir*]

ağız dalaşı yapmak - заставить
браниться - in ein Wortgefecht
verwickeln.

äytkälä: äiril (v) [Kaz., < ¹*äyt+kälä*]

çok konuşup az söylemek -
только намного, иногда говорить,
поговоривать nur wenig sprechen,
öfters reden.

äytl-: äiril (v) [Kaz. Bar., < ¹*äyt+tir*]

konuşturmak - заставлятъ,
принуждать говорить - sprechen
lassen, zum Reden bringen.

äytl-: äiril (v) [Tar., < ²*äyt+tir*]

silmek, vurarak temizlemek,
vurarak temizletmek - заставлятъ
вычистить, вытереть, выколотить -
abwischen, abklopfen, ausklopfen
lassen.

äytüçän: eirüçän [Kaz., < ¹*äyt+ü+çän*]

konuşkan, çok ve sık konuşan
kimse, konuşmayı seven -
разговорчивый, кто много и часто
говоритц - gesprächig, ein Mensch,
der viel und oft spricht, zu sprechen
liebt; *çin äytüçän* her zaman doğruyu
söyleyen kimse - кто всегда правду
говорить - wer stets die Wahrheit
spricht; *küp äytüçän* çok konuşan -
говорунъ - ein Vielsprecher; *yalğan*
äytüçän yalancı, palavracı - кто
безпрестанно вретъ, лгунъ - ein

Lügner, Aufschneider.

äyü: äjü [ايو (Çağ.)] = *äyi*. {ED 51b}

äyva: äiva [ايوا (Osm.)]

eyvah! (ünlem) - o! ахъ!

(восклицание) - o! ach! (Ausruf).

¹äz-: ¹äz (v) [Tar. (Çağ. †→ ⁴ez-) DT. Az., زمك *hgmü*; (Osm.)]

1) ovalamak, ezmek, toz haline getirmek, çözmek - растереть, развести - zerreiben, reiben, auflösen; *siyeni äzdim* (Tar.) mürekkebi içine karıştırdım - я растеръ чернила - ich habe die Tinte eingerührt; *boya äzmäk* (Osm.) boyaları ezmek - краски растереть - Farben reiben; *takırdık äzip büzmäk* (Osm.) уармасık, çalımlı konuşmak - говорить съаффектацію - affectiert reden; *bäynini äzärim!* (Osm.) kafanı kırarım! - я тебъ разобью мозгъ! - ich zerschlage dir den Kopf!

2) (Çağ. †→ ⁴ez-) (Osm.) ezmek, toz haline getirmek, ayağı altında ezmek, havanda dövme, ezmek, çiğnemek, öğütmek - разбить, растолочь - zerstoßen, zerstampfen, zermalmen.

3) ıslatmak - намочить, сдѣлать сырымъ - einweichen, nass machen.

4) sıkmak, basmak, ezmek, sıkarak içine sokmak, ezmek, maden kaplara yumruluklar уарmak - давить, раздавить - drücken, eindrücken, Beulen in Metallgefäße machen.

5) yenmek, ezmek, - побѣдить, подавить - besiegen, unterdrücken; *başını äzmäk* birini mahvetmek -

разбить кого-либо - Jemanden vernichten.

6) (Osm.) sıkça tekrarlarla canını sıkmaq, taciz etmek - частымъ повторениемъ надоѣ дать - durch oftес Wiederholen langweilen, belästigen.

7) (Az. A.) vurmak, dövme - побить, колотить - schlagen.

³äz: ³äz [rʁ (Kar. L.)] = *öz*

kendi - самъ - selbst; *äjim* ben kendim - я самъ - ich selbst; *äjın* sen kendin - ты самъ - du selbst; *äji* o kendisi - онъ самъ - er selbst.

¹äza-: ¹äza (v) [Tel. Kumd., < *äs* + *ä*]

anımsamak, hatırlamak - вспомнить, припомнить - gedenken, sich erinnern; *äzäp at!* hatırla! - припомни! - gedenke! *onço tuganın äzäzäm bütün akrabaları düşününce* - если я вспомню всѣхъ родственниковъ - wenn ich an alle Verwandten denke (P. d. V. I, 237,32).

¹äza: ¹äza [Osm.] = *äcza*.

²äza: ²äza [Az., = Ar. ¹ vücudun (عضا) uzuvları - die Glieder des Körpers)]
vücut - тѣло - der Körper.

²äzä: ²äzä [Şor.]

eskiden, önce - прежде - früher.

³äzä-: ³äzä (v) [Şor, Küär.]

esnemek - позѣвать - gähnen; *ulu äzädi* (Küär.) онъ зѣвнулъ - er gähnte.

⁵äzä: ⁵äzä [Şor.]

onay ünlemi: evet öyle! - восклицание согласія: такъ! да! - Ausruf der Zustimmung: ja! so!

äzacı: äzacı [Osm., < *äza* + *cı*] = *äzacı*

есзаси, itriyatçı - торговец
москательными товарами,
аптекарь - der Droguehändler,
Apoheker.

äzä-küzä: äzä-күзä [Şor.]

aşığı derece, çok - чрезмерно,
очень - über's Maass, sehr; *äzä-küzä
küş* son derece güçlü -
замечательно сильный - überaus
stark.

¹äzäl: ¹äzäl [Uyg. (Uyg.), = Ar. لزل]

ezel, sonsuzluk - вѣчность - die
Ewigkeit; *kañ bermäz ärsä yätilsä
äcäl - bitilmiş boñur bu äcälkä äzäl*
vermezse eğer ecel gelir, ölümün
ardından sonsuzluk gelir - если онъ
недаётъ, слѣдуетъ смерть, послѣ
же смерти слѣдуетъ вѣчность -
giebt er nicht, so kommt der Tod, auf
den Tod folgt die Ewigkeit (K. B.
51,18; A1232). {Steingass 44b ezel}

²äzäl: ²äzäl [Kir., krş. *äzil*, Ar. لزل]

1) güldürücü, eğlendirici, şakacı
- шуточный - scherzhaft; *äzäl söz*
komik bir söz - шуточное слово -
ein scherzhaftes Wort; *äzäl ölön*
komik, eğlendirici türkü - шуточная
пѣснь - ein scherzhafter Gesang.

2) разговоръ, бесѣда, шутка -
die Unterhaltung, der Scherz, Spass.

äzäldäs-: äzäldäc (v) [Kir., < *äzäl* + *lä*
+ *ş*]

eğlendirici bir sohbet etmek,
şakalaşmak - вести шуточный
разговоръ, шутить между собою -
eine scherzhafte Unterhaltung
führen, mit einander Scherz treiben,
scherzen; *äzäldäsip oturdük* orada
oturmuş şakalaşıyorduk - мы
сидѣли и шутили - wir sassen da

und scherzten.

¹äzäm: ¹äzäm [Kumd.] = *äzän*

äzämi onun yerine - вместо
него - an seiner Statt, anstatt.

²äzäm: ²äzäm [Çağ.]

erkek evlat, soyu yürüten -
сынъ, потомокъ - der Sohn,
Nachkomme.

¹äzän: ¹äzän [Tel. Alt. Leb. Sag. Küär.,
آزآن (Uyg. †→ *äsän*)]

1) (Tel.)

esenlik, sağık - здоровье, счастье -
die Gesundheit, Wohlfahrt.

2) sağıklı - здоровый - gesund;
äzän kiji (Tel.) sağıklı kişi -
здоровый человекъ - ein gesunder
Mensch; *adañ äzänbä?* (Alt.)
babanın sağığı yerinde mi? -
здоровъ-ли твой отецъ? - ist dein
Vater bei guter Gesundheit? *ezän,
ezänbä?* (Tel. Alt.) nasılsın?
(selamlaşma tabirleri) - какъ ты
поживаешь? - wie befindest du
dich? (Begrüßungsformel); *äzän
yakşı! äzän poñ! äzän poñın!* (Tel.
Alt.) (sağıcakla kal!) - будьте
здоровы! прощайте! - lebet wohl!
adieu!

3) †→ *äsän*

³äzän: ³äzän [Tel., krş. *ezä*, *⁴äsän*]

geçmiş zaman - прошлое время
- die vergangene Zeit; *äzändä*
herhangi bir tarihte - когда-то -
irgend einmal.

⁴äzän-: ⁴äzän (v) [Tel., < *äzä* + *n*]

1) düşünüp taşınmak - про
себядумать - bei sich bedenken;
äzänin yürdü düşünüyordu - онъ
размышлялъ - er dachte nach,
bedachte.

2) birşeye alışmak - привыкнуть къ чему либо - sich an etwas gewöhnen.

âzan: **âzan** [Krm., **هزان** (Osm. Az.), = Ar. **ال** .krş ,**âzan**]

ezan - призывъ къ молитвѣ - der Gebetruf; *âzan dâdi* (Az.) *âzan çakırdı, okudu* (Krm. Osm.) ezan okudu - онъ звалъ къ молитвѣ - er liess den Gebetruf vernehmen; *âzan okunuyor!* *âzan vaktı, âzan oldu* ezan vakti geldi - время призыва къ молитвѣ настало - die Zeit des Gebetes ist herangerückt (Kún.); *canına âzan okumak* (Osm.) önemli bir meselenin zamanı - настало время для важнаго дѣла - es ist die Zeit für eine wichtige Angelegenheit (= *büyük bir zata oldu vakit*, Kún.); *onun-da canına âzan okundu* (Osm.) öldü - онъ умеръ - er ist gestorben (= *öldü*, Kún.); *âzan okuyacak dâyiliz-a* (Osm.) *bağırıyoruz* - мы не кричимъ - wir schreien nicht (= *ba'ırmayacaz*, Kún.).

âzân: **âzân** [ʔʔʔ (Kar. L.)] = özân

nehir, akarsu - рѣка - der Fluss; *âzânlâr kibik tâz astıtar* nehir gibi hızlı akıp gittiler - они протекли скоро какъ рѣки - sie flossen schnell vorbei wie Flüsse (H. 6,15).

âzâñä: **âzâñä** [Soj.] = *üzâñi*

üzengü, üzengi kemiği - стремя - der Steigbügel.

âzançı: **âzanчы** [Krm., < *âzan* + *çı*]

müezzin - муэззинъ - der Muezzin (Gebetrüfer).

âzândä-: **âzândä** (v) [Tel. Alt., < *âzân* + *lä*]

birini selamlamak - кланяться

кому либо - Jemanden grüssen, ihm einen Gruss darbringen; *âzândäp kirdi üygö* selam vererek eve girdi - кланяясь, онъ вошелъ въ домъ - grüssend trat er in's Haus; *ezândädiñbä adanpıtañ? babanı selamladın mı?* - поздоровался-ли ты съ отцомъ? - hast du deinen Vater begrüsst?

âzândäş-: **âzândäş** (v) [Tel. Alt., < *âzândä* + *ş*]

selamlaşmak - здороваться - sich begrüßen; *âzândäşip kätti vedalaştı* - онъ откланялся - er verabschiedete sich.

âzândik-: **âzândik** (v) [Tel. Kumd. W., < *âzân* + *lik*]

sağlık - здоровье - die Gesundheit.

âzânin: **âzânin** † → **äsânin** [آسانين (Uyg.), < *âzân* + *in*]

âzânläş-: **âzânläş** (v) † → **äsânläş-** [آسانلاش (Uyg.), < *âzân* + *lä* + *ş*, krş. *ezännäş, âzândäş*]

âzânlük: **âzânlük** † → **äsânlük** [آسانلىك (Uyg.), < *âzân* + *lik*]

âzännä-: **âzännä** (v) [Şor, Küär.] = *âzndä*.

âzännäş-: **âzännäş** (v) [Şor. Küär.] = *âzânläş*

päcänbilä âzännäşpä! bacınla dahi selamlaşma - ты не здоровайся со своею сестрою! - du begrüße dich nicht mit deiner Schwester! *Aymanıs tak bila âzännäştı* (Şor.) Aymangıs dağı selamladı - Аымангысь поздоровался съ горою - Aimangus begrüßte den Berg (P. d. V. I, 335, 138).

âzäp: **âzäp** [Kaz.] = *ädäp*.

äzär: **äzän** [Tel. Kız., = Ar. حساب]

1) (Tel.) fikir, görüş, düşünce - мнѣніе, намѣреніе - die Meinung; *äzäpkä at!* bunu düşün, unutma! - помни объ этомъ! - denke daran! *kılıç äzäbî tayak aldı* kılıç yerine (eline) bir çomak aldı - вмѣсто сабли онъ взялъ палку - statt eines Schwertes nahm er einen Stock.

2) (Kız.) hesap, sayı - число, счетъ - die Rechnung, Zahl.

äzäptän-: **äzäptän (v)** [Tel. Kız., < *äzär + lä + n*]

1) (Tel.) bir şey hakkında düşünmek - думать о чемъ либо - über etwas nachdenken.

2) (Kız.) hesaplamak - вычислить - ausrechnen.

¹äzär: **¹äzär** [Şor. Küär., krş. *är, iyär, ägär, yähär*]

eyer - сѣдло - der Sattel; *kadahk äzär* (tahta) oymacılık (demir) kakmacılık sanatlarıyla bezenmiş eyer сѣдло, убранное рѣзьбой и оправленное металлической насѣчкой - ein mit Schnitzwerk und Metallbeschlag versehener Sattel; *äzär at!* eyeri indir! - сними сѣдло! - nimm den Sattel ab! *äzärin atıb-ıstı* (üzerindeki) eyeri alıp indirdi - онъ снялъ свое сѣдло - ernahm seinen Sattel ab.

³äzär-: **³äzär (v)** [Alt.] = *äzir, äsir*

sarhoş olmak, sarhoş olacak kadar çok içmek - напитокъ, быть пьянымъ - sich betrinken, betrunken sein.

äzar: **äzap** [Tar., = Far. راز]

incitme, rencide etme, gücendirme, dil yarasi, hakaret -

обида, притѣсненіе - die Kränkung, Beleidigung; *äzar bardi* bana hakaret etti - онъ обидѣлъ меня - er beleidigte mich.

¹äzärä: **¹äzärä** [Soy.]

kartal - орелъ - der Adler.

äzärik: **äzärik** [Alt. Sag. Küär.] = *äzirik*

sarhoş - пьяный - betrunken.

äzäriktü: **äzäriktü** [Alt.]

sarhoş yaran, dumanlayan, baş döndüren - опьяняющій - was trunken macht, berauschend.

¹äzärlä-: **¹äzärlä (v)** [Şor. Küär.]

eyerlemek - осѣдлать - satteln.

¹äzärlän-: **¹äzärlän (v)** [Şor. Sag. Küär.]

eyerlenmek - быть осѣдланнымъ - gesattelt werden.

äzärlük: **äzärlük** [Şor. Küär.]

eyerli - осѣдланный - gesattelt; *äzärlük at tur - çadır* orada eyerli bir at durmakta - тамъ стоитъ осѣдланный копь - da steht ein gesattelttes Pferd.

¹äzät: **¹äzät** [Kır., = Far. آزاد .krş ,ä azat]

azat - освобождение - die Befreiung, Freilassung; *äzät berdi* onu azat etti - онъ его освободилъ - er befreite ihn; *äzät taptı* azat edildi - онъ получилъ - er ist befreit worden.

²äzät-: **²äzät (v)** [Tel., < *äzä + t*]

birine bir şeyi hatırlatmak - напомнить кому либо - Jemand an etwas erinnern.

³äzät-: **³äzät (v)** [Şor., < *äzä + t*]

esnetmek, can sıkmak - вызвать зѣвоту, надоѣдать - gähnen

machen, langweilen.

äzäy-: äzäi (v) [Kaz., < äz + äy] = *azay*
azalmak, eksilmek -
уменьшиться – sich verringern,
abnehmen.

äzäyt-: äzäit (v) [Kaz., < äz + äy + t]
azaltmak, eksiltmek -
уменьшить - verringern.

äzaz: äzaz [Tar. Bar., = Ar. زاعزا]
yüksek rütbelilere gösterilen
saygı; hürmet, saygı gösterisi -
почтёние, которое оказывают
высшимъ - die Ehrenbezeugung,
Hochachtung, die man
Höhergestellten erzeugt.

äzbär: äzbäp [Az., هجره (Osm.), =
Far. زبرا]

ezber - маизусть - auswendig;
äzbärdän (äzbär) okumak ezberden
okumak - прочитатъ маизусть -
auswendig hersagen; *därsini*
äzbärdän oku! (Osm.) dersini
ezberden oku - говори свой
урокунаизусть! - sage deine Lektion
auswendig her! *äzbärä çatışmak*
(Osm.) ezbere çalışmak - выучить
наизусть - auswendig lernen;
mäktubunu äzbärä atdım (Osm.
Kún.) mektubunu ezberledim - я
выучилъ твое писмо наизусть - ich
habe deinen Brief auswendig gelernt.

äzbärlä-: äzbäplä (v) [زبرلمکا]
هجرهههههه; (Osm.)] = *äzbärrä*

därsimi äzbärlädim dersimi
ezberledim, ezbere çalıştım - я
выучилъ свой урокъ наизусть - ich
habe meine Lektion auswendig
gelernt.

äzbärlät-: äzbäplär (v) [زبرلتمکا]
هجرهههههه; (Osm.), < *äzbär + lä +*

t]

ezberletmek - заставить
выучить наизусть - auswendig
lernen lassen; *därs äzbärlätmək* ders
ezberletmek - дать выучить урокъ -
eine Lektion lernen lassen.

äzbärrä-: äzbäppä (v) [Az. Hamadan,
< *äzbär + lä]*

ezberlemek - выучить наизусть
- auswendig lernen.

äzdän: äzdän [آزدان (Kar. L.), < *öz +*
dän]

özdän bi vali, kaymakam -
намѣстникъ - der Stathalter; *ol*
vahutta yiştirinir ädilär äzdän bilär,
uñlu ağaraqlar da kiçi ağaraqlar o
zaman valiler, başkomutanlar ve alt
komutanlar toplandılar - тогда
собрались намѣстники, старшие
начальники и младшіе начальники
- da versammelten sich die
Statthalter, die Oberbefehlshaber und
die Unterbefehlshaber (Dan. 3,3).

äzdär: äzdär [Krm., زدرمکا, *هجرههه*;
(Osm.), < *äz + dir]*

1) ezdirmek, sürterek ya da
ovalayarak aşındırmak, öğütme -
заставить растереть - zerreiben
lassen.

2) ezdirmek, (havanda vs.)
dövdürmek - заставить растолочь,
разбивать - zerstoßen, zerstampfen
lassen.

3) madeni kapları vurarak
ezdirmek, göçükler oluşturmak -
мять металлическую посуду -
Beulen in ein Metallgefäß machen.

4) yendirmek, (savaştā)
kaybettirmek - заставить побѣдить
- besiegen lassen.

äzdür-: äzdürp (v) [Tar., زدورماڭا (Çağ. †→**ezdür-**), < *öz + dür*] = *azdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak, çözmek, (parçalarına) ayırmak - заставить растереть, развести - zerreiben, auflösen lassen.

äzgä: äzrä [אזגא (Kar. L.)] = *özgä*

bir başkası - другой - ein Anderer; *da äzgä topraqtan yağşırağ äsädilär* ve diğeri topraktan daha iyi bitiyorlar - и другие лучше растут на почвѣ - und Andere wachsen besser aus dem Boden (H. 8,19).

äzgi: äzri [ازگى (Osm.), < *öz + gi*]

melodi, şarkı söyleme; köylülerin hatalı ve kaba bir biçimde şarkı söylemesi - назпѣвъ, пѣніе; грубая и невѣрная манера пѣнія у крестьянъ - die Melodie, der Gesang; falsche und grobe Manier zu singen bei den Bauern (= *özäcäk bir alät*, Kún.); *ağır äzgi fistiği maqam* Ton Fıstığı üzerinde çalınan zor bir şarkı - тяжелое пѣніе на тонъ фыстыки - ein schwerer Gesang auf dem Ton Fystyky.

äzgil: äzril [ازگيل (Osm.) Az.]

bir tür muşmula - родъ кызыльника - eine Art Mispel.

äzgi: äzgi †→**ezgi** [ازگيا (Çağ.), krş. *ätkü*]

äzgülän-: äzgülän (v) †→**ezgülän-** [ازگولانماڭا, يزگولانماڭا (Çağ.), < *äzgi + län*]

äzgülük: äzgülük †→**ezgülük** [ازگولوك, يزگولوك (Çağ.), < *äzgi + lik*]

2äzik: 2äzik [ازگىك (Osm.), < *öz + k*]
ezik - разбитый, стерый -

zerstossen, abgerieben; *äzik kabun* ezik kavun - разбитая дыня - eine beschädigte Melone.

äzikli: äzikli [ازگىك (Osm.) *äzik + li*]

şişlikleri, ezilmiş olan (madeni kaplarda) - разбитый (о металлическомъ сосудѣ) - Beulen habend (von einem Metallgefäße).

äzikmiş: äzikmiş [ازگىك (Osm.) *äzikmiş*]
äzikli.

1äzil: 1äzil [ازگىك (Kır., = Ar. زه =) *äzil*]

akranlar arasında yaygın olduğu şekliyle ima ve mecazlarla yapılan sözsel şakalaşma - шушливый разговор съ намеками и аллегориями, какъ онъ ведется между ровесниками - eine scherzhafte Rede mit Anspielungen und Allegorien, wie sie zwischen Altersgenossen (курбу) gebräuchlich ist.

äzil-: äzil (v) [Şor. Tar. (Çağ. †→**ezil-**) Krm., ازگىك (Osm.)]

1) (Şor.) (buz) erimek - растаять - aufthauen; *kar äzildi* karlar eridi - снѣгъ растаилъ - der Schnee ist aufgethaut.

2) (Tar. Osm.) çözülmek, islanmak, yumuşamak, ezilmek - распуститься, растворяться, растереться, промокнутъ, быть изнуреннымъ - sich auflösen, sich zerreiben, zerreiben werden, nass werden, aufweichen, ganz aufgerieben, ganz ermattet sein; *yoldan äzildim* (Krm. K.) yoldan ötürü tümünden güçten düştüm - я изнурень отъ дороги, я страшно усталъ - ich bin vom Wege ganz ermattet.

3) (Çağ. †→ezil-)

4) (Osm.) yenilmek, zaptedilmek - быть побѣждѣну, укращѣну - besiegt, gebändigt werden; *äzilip büzülmäk* ezilip büzülmek, duraklamak, durmak, itimatsızlık göstermek, nazlanmak, yüzüne bakmamak, küsmek, ahmak olmak - останавливаться, показать недоверіе, жеманиться, дуться, стѣсняться - stocken, anhalten Misstrauen zeigen, sich zieren, schmollen, blöde sein; *kız da bir az nazlanıp äzilip büzüläräk* (Osm. N. 91) kız biraz nazlanıp ezilip büzülüyordu - дѣвица немного кокетничала и издѣвалась - das Mädchen zierte sich ein wenig und schmollte; *karşısında äzildim büzüldim* karşısında ezilip büzüldüm - я стѣснялся предъ нимъ - ich fühlte mich in seiner Gegenwart beengt (= *sıkıldım*, Kún.); *nä äzilip büzüliyorsun?* Ne kadar da ahmaksın? - что ты стѣсняешься? - was bist du so blöde? (*zorlamak kändini, sıkmağ*, Kún.).

äzildä-: äzildä (v) [Kır., < *äzil + lä*] = *äzäldä*.

äzildäs-: äzildäc (v) [Kır., < *äzil + lä + s*] = *äzäldäs*.

äzilü: äzilü [Tel., krş. *äjilü*]

asıllı - наследственный, родовой - ererbt, dem Geschlechte angehörend; *äzilü yär* miras olan toprak, boya ait toprak наследственное имѣніе, родовое имѣніе - erebetes Land, ein Stammland.

¹äzin: ¹äzin [Tel. W., *جس* (Uyg.

†→**äsin**), *äzin botdı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs + n*]

yel, hava akımı, esinti - вѣтеръ, движение воздуха - der Wind, Luftzug; *äzin saḡın* (Tel.) hafif bir esinti - тихій?? вѣтеръ - ein leiser Luftzug.

²äzin-: ²äzin (v) [از *گنمگ* *gunmğ*; (Osm.)]

midede sorunu olmak, çok acıkmak - имѣть слабость въ желудкѣ, быть очень голоднымъ - eine Schwäche im Magen haben, sehr hungrig sein.

äzingän: äzingän [ينكانزا (Osm.) etimolojisisiz; fakat eski - Dozy نكنزا ohne Etymol., (*äzilgän* ,çok ince öğütülmüş/ ezilmiş' yerine *äzin + gän* için bir kuzey Türkçe biçimi gibi görünmektedir - aber alt, scheint eine nordtürkische Form von *äzin + gän* statt *äzilgän* «das fein Zerriebene»]

aşboyası, toprak boya - вохра - der Ocker; *kırmızı äzingän* kızıl aşboyası; kızıl toprak boyası - красная вохра - ein rother Ocker.

äzinti: äzinti [از *نتی* (Osm.)]

hasar; ezilmiş bir yer - повреждение - die Beschädigung, eine abgeriebene Stelle; *kavun äzintizi* lekeli, çürükleri olan kavun - пятна, разбитыя, гнилыя мѣста на дынѣ - Flecken, feule Stellen der Melone (= *bir şeyin çürükləri*, Kún.).

¹äzir: ¹äzip [Kaz. Kır., = Ar. حاضر]

hazır - готовый, въ готовѣ - fertig, bereit, in Bereitschaft; *at äzir botadı!* At hazır! - лошади готовы! - die Pferde sind bereit; *bäri äzir kıtdım* (Kır.) her şeyi hazırladım - я

все приготовиль - ich habe Alles fertig gemacht.

²äzir-: ²äzip (v) [Tel. Leb. Şor., آزير (Uyg. †→ **äsür-**)] = *äzär, äsir*

sarhoş olmak ya da olacak kadar çok içmek - опьянѣть - sich betrinken, betrunken sein; *äzirginçä içnä!* (Tel.) çok içme, sarhoş olma! - допьяна ненапивайся! - betrink dich nicht! *äzirıp yürdü* (Tel.) o (hep) içerdı; çok kez sarhoş olurdu - онъ пьянствовалъ - er trank, war oft betrunken.

äzirä: äzipä [Şor. W.]

çekirdek, tane - ядро - der Kern.

äziryä: äziprä (v) †→ **äsiryä-** [آزيريا (Uyg.), krş. *äsiryä*]

¹äzirik: ¹äzipik [Tel. Leb. Şor., < *äzir* + *k*]

sarhoş - пьяный - betrunken; *äzirik pođdı* (Tel.) sarhoştı - онъ былъ пьянъ - er war betrunken; *törtün krälü kijilär äzirik otturdıtar* (Tel.) yaklaşık olarak kırk kişi sarhoş olarak orada öylece oturmaktaydı - около сорока человекъ пьяныхъ тамъ сидѣлоаь- es sassen etwa vierzig Leute betrunken da (P. d. V. I, 143).

¹äziriktik: ¹äzipiktik [Leb. Şor.] = *äziriktü*.

äziriktü: äzipiktü [Tel. Alt., < *äzirik* + *li*]

baş döndürücü, başı dumanlandırıcı - опьяняющій - berauschend.

äzirlä-: äziplä (v) [Kaz. Kır., < *äzir* + *lä*]

hazırlamak - готовить, приготовить - fertig machen,

zurichten; *atın äzirlädi* atları hazırladı - онъ готовиль лошадей - er hat die Pferde besorgt; *cotğa azık äirlädi* yolluk hazırladı - онъ готовиль съѣстные припасы для дороги - er hat Mundvorrath für den Weg. bereitet.

äzirlän-: äziplän (v) [Kaz. Kır., < *äzir* + *lä* + *n*]

hazırlanmak, hazır olmak - приготовиляться, быть готовымъ - sich vorbereiten, sich fertig machen, fertig, bereit sein; *ölümgö äzirlän!* ölüme hazırlan! - готовься къ смерти! - bereite dich auf den Tod vor!

äzirlät-: äziplät (v) [Kır., < *äzir* + *lä* + *t*]

hazırlatmak (kendini hazırlatmak) - велѣть готовиться - sich vorbereiten lassen, fertig machen lassen.

¹äzirt-: ¹äzipr (v) [Tel. Şor. Leb. Küär] sarhoş etmek, baş döndürmek - до пьяна напоить - betrunken machen, berauschen (tr.).

äzis: äziç †→ **isiz** [آزيس (Uyg.), < *äy* (*ätkü*) + *sis*] {ED 253a isiz}

äzislük: äziçlik †→ **isiz** [آزيسلىك (Uyg.), < *äzis* + *lik*] {ED 253b isizlik}

äziz: äziz [Kır., = Ar. عزيز]

güçlü, öfkeli - сильный, могучій, сердитый - mächtig, stark, zornig.

äzlik: äzlik [Tel. W.]

sedir kozalağının kabuğu - завязь плода у кедровой шишка - die Fruchthülle der Cederzapfen.

äzmä: äzmä [(Çağ. †→ **ezmä**), زمه]

ḥgmḥ (Osm.), < *āz* + *mā*]

1) (Osm.) reçel, marmelat, ezme - мармеладъ, конфекты - Marmelade, Confituren; *badem äzmäsi* badem ezmesi - растерный миндаль, родъ марципана - zerriebene Mandeln, eine Art Marzipan.

2) (Çağ. †→**ezmä**)

äzma: **äzma** [Tar.]

äzma yol bardim çok yol gittim (uzun seyahatler yaptım) - я далеко путешествовалъ - ich bin weit gereist; *äzma kilip yürdi* bir gezi düzenledi, seyahate çıktı - онъ предпринялъ путешествие - er hat eine Reise unternommen.

äzrä: **äzpä** [Şor. Tel.] = *äzirä*

çekirdek - ядро - der Kern.

äzrä'il: **äzpä'il** [Kir., = Ar. عزرايل]

Azrail - ангель смерти - der Todesengel; *bar edi altı cüzü äzrä'ildin, suḳ cüzün körölmödüm* Azrail'in altı yüzü vardı; onun soğuk yüzlerine bakamıyordum - у ангела смерти есть шесть лицъ, на холодныя лица его я не могъ смотрѣть - der Todesengel hat sechs Antlitze, die kalten Antlitze desselben vermochte ich nicht anzuschauen (P. d. V. III, 687,43).

äzrälü: **äzpälŷ** [Tel.]

pürüzlü yüzey, delikli, çiçek bozuğu olan (cilt) - корявый, рябой - mit rauher Oberfläche, Löcher habend, pockennarbig.

äzrät: **äzpät** [Kir., = Ar. خضرة]

hazret (erenler/ kutsal kimseler için şeref unvanı) - господинъ, большею частью почетное

название духовныхъ лицъ - Herr, meist Ehrentitel für Geistliche; *eki etägin belinä türüb-atıp äzrät Äli saparğa cürdü deydi* eteğinin iki ucunu kayışına tutturmuş Hz. Ali yola koyuldu - прикрѣпивъ оба подола платья къ поясу, господинъ Алій отправился на путь - seine beiden Rockschoße in den Gürtel aufsteckend, machte der Herr Ali sich auf die Reise (P. d. V. III, 689,28); *äzrät tau'u Ölüm Dağı* - гора смерти - der Todes-Berg.

2äzrik: **2äzrik** [Şor.] = *äzirik*.

äzrikşi: **äzrikşi** [Şor.] = *äzirikşi*

ayyaş - пьяница - der Trunkenbold.

äzrük: **äzrük** †→**äsrük** [سمرقند] (Uyg.) = *äzirik*

1äzü: **1äzŷ** [Kir., krş. *azu*]

dudağın köşesi - уголь рта - der Mundwinkel; *äzü tarttı* sırtıyordu, sırtarak gülüyordu - онъ подсмѣивался - er grinste, lachte grinsend.

1äric: **1ägis** [Bar., < *ägi* + ?, krş. *ägiz, igiz*]

ikiz - близнецы - die Zwillinge.

äkmäkçilik: **äkmäkçilik** [Krm. اتمكچيلىك] ḥ;mḥ;cufu; (Osm.), < *äkmäk* + *çi* + *lik*]

ekmekçilik, ekmekçinin işi - ремесло, занятие булочника - das Bäckerhandwerk, Bäckergewerbe.

bıkkınlık veren - надодливый - überdrüssig.

3e-: **3e-** (v) [Kir. Kkr. Sag. Koyb. Kaç., krş. *ä,i* (Çağ. bkz. **2ä-**)] her durumda çekimi bulunmayan eylem (bir önceki sözcüğe bakınız): *edî, äkän,*

emäs (Kır.), *edi*, *ebäs* (Sag.). недостаточный глаголец (см. предыд. слово): Verbum defectivum (siehe das vorhergehende Wort): *edi*, *äkän*, *emäs* (Kır.), *edi*, *ebäs* (Sag.). *Soñ adam Kıdır ekän, şeşäsiniñ batası-män Kıdır kelgän ekän, ceti bastı almauzdın canın alğan ekän* (Kır.) bu adam Kıdır'dı. Kıdır'ın annesinin duaları üzerine Kıdır gelmiş ve canavarın ruhunu almıştı - этот челобѣкъ былъ Кыдырь, вслѣдствіе молитвы своей матери Кыдырь явился и убилъ это чудовище - dieser Mann war kydyr, in Folge des Gebetes seiner Mutter war Kydyr gekommen und hatte die Seele des Ungeheuers genommen (P. d. V. III, 267,13); *Abılay tek caratқан kisi emäs, üydän şıkkanda üş oyım bar edi, Abılaydın basın kessäm kaytamın degän oyım bar edi* (Kır.) Abılay sıradan biri değil; evi terkettiğimde üç düşüncem vardı. Biri şöyleydi: Onun başını kesip eve dönmek istiyorum. - Абылай не обыкнобенный челоуѣкъ, когда я вышель, у меня были три мысли, одна мысль была такая: отрублю ему голову и потомъ возвращусь домой - Abylai ist kein gewöhnlicher Mensch, als ich von Hause auszog, hatte ich dreierlei Gedanken, der eine Gedanke war: ich will dem Abylai den Kopf abshneiden und dann nach Hause zurückkehren; *bir aygırnın ürü yoğotğon ekän, Kuñ Mirza istägän ekän* (Kkır.) bir aygır sürüsü kaybolmuştu, onları Kul Mirza

aramıştı - одинъ табунъ (жеребцовъ) потерялся, его искалъ Куль Мырза - eine Hengstheerde war verloren gegangen, die hatte Kul Myrsa gesucht (P. d. V. V, 598,6); *anı ödürärgä keräk edi* (Koyb.) Onu öldürmek gerekirdi - его слѣдовало бы убить - man hätte ihn tödten sollen; *pañam Sunum par poñza ot po yanı ködürär edi* (Koyb.) oğlum Sunu burada olsaydı o, bu yayı kaldırırdı - если бы здѣсь былъ мой сынъ Суну, онъ поднялъ бы этотъ лукъ - wenn mein Sohn Sunu hier wäre, er würde diesen Bogen aufheben (P. d. V. II, 347,19).

⁵e: ⁵e [Kaç.] = ³ä.

*e?z gü: e?zrü [كوزيا (Çağ. bkz. *üzgü*), krş. *ätkü*]

1) (Rbg.) = *ätkü* (belki yine böyle okunmalı - vielleicht auch so zu lesen); *بیناکور تبارمومین قل کوزیا بیر* (Rbg. 71,14) iyi bir köle bulur muyum bir bakayım - я хочу посмотреть, найду ли я добраго раба - ich will nachsehen, ob ich einen guten Sklaven finde.

2) (Çağ.) *iyi*, *ulvi* - *благій, добрый* - gut, erhaben; *üzgü habar* iyi haber - *благая вѣсть* - eine gute Nachricht; *üzgölär* erenler, kutsallar - *святые* - die Heiligen. {Kıs. En. 36v9 édgü, ED 51 édgü}

*e?zgölän-: e?zğylän (v) [يزكولانمك , يزكولانمك (Çağ. bkz. *üzgölän-*), < e?zgü + län]

iyi olmak - *сдѣлаться добрымъ* - gut werden. {ED 54b édgüleş-}

eb: eö [Sag. Koyb., krş. *äp, äw, äv, üy,*

üy, öy, üg]

ev, yurt (çadır) - домъ, Ёрта - das Haus, die Jurte; ebdä evde - дома - zu Hause; atır çaqsı ebdäbä? o mükemmel kahraman evde mi? - дома-ли прекрасный герой? - ist der treffliche Held zu Hause) ebgä (ekbä) parīm atla eve gitmek istiyorum - я хочу ъхать домой - ich will nach Hause reiten; eb?dän sıktı (Sag.) o gitmiş - онъ ушелъ изъ дома - er ist ausgegangen; tegri ebi kilise - церковь - die Kirche.

³ebäk: **³ебäk** [Koyb. Kaç., krş. *äbäk*]

kolayca, hafif, hızlı, çevik - легкий, скорый, удалый - leicht, rasch, flink.

ebäläk: **ебäläk** [Kır.]

konuşmasını bilmeyen, boş konuşan - кто не умѣетъ говорить, говорящий не обдумывая - der nicht zu reden versteht, in's Blaue hinein spricht.

ebärä-: **ебärä (v)** [Kkır.]

çiğnemek - жевать - kauen.

ebäsin: **ебäsin** [Kkır., krş. *äbäk, ebäk*]

çevik, hareketli - скорый, проворный - flink, beweglich.

²ebi: **²еби** [Sag., am Flusse Is] = *eb.*

²ebir-: **²ебир (v)** [Sag. Koyb. Kaç.] = *äbir*

attı çastık at ebirbäs attın örgä tur-çadır orada, etrafında altı yaşındaki bir atın dolanmayacağı altından bir saray var - тамъ стоитъ золотой дворецъ, котораго не объѣхать на шестилѣтнемъ конѣ - da ist ein goldenes Schloss, um das ein sechsjähriges Ross nicht herumläuft; pu çerdî ebrä kör-çadır bu ülkeye bir dolanışta bakacak - эту страну

онъ кругомъ осматриваетъ - dieses Land sieht er sich in der Runde an (P. d. V. II, 168,369).

ebirik: **ебирік** [Koyb., < *ebir + k*]

ölmüş birisinin ardından yapılan anma töreni - поминки для умершаго - ein Erinnerungsfest für einen Verstorbenen.

²ebiril-: **²ебиріл (v)** [Sag. Koyb. Kaç.] = *äbiril.*

²ebirilış-: **²ебиріліш (v)** [Kaç.] = *äbirilış.*

äbirilhân satkın kasırğa - выюга - der Wirbelwind.

ebirilıs-: **ебиріліс (v)** [Sag. Koyb.] = *äbirilış.*

²eçäk: **²ечäk** [Kkır.] = *eşäki*

kötü, yaramaz - злой, гадкій, непригодный - böse, schlecht, untauglich.

³eçäk: **³ечäk** [Sag.]

topuk, topuk derisi - пятка, кожа на пяткѣ - der Absatz, Hacken, das Hackenleder.

²edäk: **²едäk** [Sag. Koyb. Kaç.] = *ädäk.*

edäktik: **едäктік** [Sag. Koyb. Kaç.] = *ädäktü.*

edävr: **едäвр** [Kır.]

oldukça çok, oldukça büyük, oldukça büyümüş (yetişmiş) - довольно много, довольно большой, довольно взрослый - ziemlich viel, ziemlich gross, ziemlich erwachsen; edävr matı bar oldukça çok malı (hayvanı) var - у него довольно много скота - er hat ziemlich viel Vieh; utûñ edävr kisi ekän oğlun da bayağı büyümüş - твой сынъ уже довольно взрослый

человѣкъ - dein Sohn ist ja schon ziemlich erwachsen, ist recht hoch aufgeschossen.

edäy: едäi [Sag. Kouyb. Kaç., < a + day]

böylece - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise; *edäy keräk, çakısı!* böylesi iyi! - такъ и надо, хорошо! - so ist's recht, gut!

²edī: ²едī [Sag. Kouyb. Kaç.] = *aydī*

böyle - такимъ образомъ, такъ - auf solche Weise, so; *edībā, kaydība?* Öyle veya böyle, veya başka nasıl - такъ-ли, эдакъ-ли или какъ? - so oder so, oder wie anders?

²edik: ²едік [Sag.] = *ätik*.

¹Edil [Kır. krş. *Ädil, Ätil Ädäl*]

Volga - Волга - die Wolga; *Edil Cayık* Volga ve Ural Nehri - рѣки Волга и Уралъ - die Flüsse Wolga und Ural.

***ediz:** едиз [أدیز, ادیز (Uyg.) bcz. ³ägiz krş. bcz. ¹üdis (Çağ.) bcz. *ädiz.*]

yüksek, yüce - всокій - hoch, erhaben; *tükäl bolsa körgün ay aqsa ediz* (Glosse: *yogarı*) - *yana adrıtu tur kädär körk mänis* ay, bütün güzelliğine ulaşır yükseldiğinde yeniden uzaklaşır güzel yüzü kaybolur - если луна, достигшая полной красоты, подымаетсявысоко, она опять отдѣляется и красота ея исчезаетъ - wenn der Mond seine volle Schönheit erreicht hat und hoch gestiegen ist, so trennt er sich wieder und sein schönes Antlitz schwindet (K. B. 40,4); *ädis sır yığaç mänü muñluk ruñur* yüksek, renkli direği

(mezarda) ve sonsuz acılar bulup - находя высокій пестрый шесть (надъ могилою) и вѣчнуомуку - die hohe bunte Stange (auf dem Grabe) und ewige Qual findend (K. B. 58,16); *ädis arştın attın қараға* (veya - oder *saraға*) *tägi* yüksek gökten dünyaya kadar aşağıya - отъ високаго небеснаго свода до земли - vom hohen Himmelszelte herab bis zur Erde (K. B. 135,14). {ED 73b *édiz*}

***edizlik:** едизлік [دیزلیک, ادیزلیک (Uyg. bcz. *ädizlik*), < *ediz* + *lik*]

yükseklik, yücelik - высота, величіе - die Hoheit, Erhabenheit; *edizlik tilädi süzüük can turuğ* - *uçup bardı can, kađdı kändi қuruğ* (arınmış) saf ruh yüceliği arıyordu, ruh kaçtı ve kendisi boş bir şekilde geride kaldı - чистая душа стремилась вверхъ, она улетѣла и онъ самъ остался пустымъ - die Höhe erstrebte die reine Seele, sie entfloh und er selbst blieb leer zurück (K. B. 61,8; A1521). {ED 74b *édizlik*}

edräy-: едрäi [Kır.]

tam açılmak (gözler) - выпучиться (о глазахъ) - sich weit öffnen (von den Augen); *közü edräydi gözleri açıldı* - глаза его выпучились - seine Augen erweiterten sich.

edräyt-: едрäйт (v) [Kır., < *adräy* + *t*]

gözleri tümünden açmak - вытаращить глаза - die Augen aufreißen; *közün edräytip қараdı* gözlerini açıp ona baktı - онъ смотрѣлъ на него вытаращивъ

глаза - er riss die Augen weit auf und sah ihn an.

³eg-: ³er (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = äg.

³egä-: ³erä (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ¹ükü-) = äkä, ägä]

törpülemek - пилить - feilen;
temirdi egäp kesärgä keräk (Kır.)
demir yalnızca törpüyle kesilir -
железо можно рѣзать только
пилою - das Eisen kann man nur mit
der Feile durchschneiden. {ED 101b
ége-}

⁴egä: ⁴erä [Kır., = ägä]

tanrı - Господь - Gott; äy ägäm!
(aman) tanrım! - о Господи мой! - o
mein got!

*egäglä-: erärlä (v) [Çağ. bkz. ägäklä-] = ³egä (Ş.Sül. جلا. دوزلهمك. ايتمك پرداز. ايتمك صيقل. اكلمك. ويرمك. {ED 101b *égegle-}

*egäk: eräk [Çağ. bkz. ägäk] = ägäv (Ş. Sül. سوهان مصقل. دورپی اكا. {ED 101b ége-}

⁷egär: ⁷eräp [Çağ. bkz. ²ägür), =
är, iär, äzär]

eyer - сѣдло - der Sattel (Ş. Sül.
اکر. زین. سرچ. {ED 63b éger}

³egär: ³eräp [Sag. Koyb. Kaç. < eg +
är] = egri.

eğik, yamuk, kamburlu -
кривой, согнутый, гобратый -
krumm, gebogen, bucklig.

*egärçi: eräpçi [Çağ. bkz. ägärçi]

eyerci - сѣдельный мастеръ -
der Sattelmacher (Ş.Sül. ايكرجی. {ED 63b éger}

*egärlä-: ägärlä (v) [Çağ. bkz. ägärlä-]

eyerleme - осѣдлать - satteln.

ته اکر اورمق. حیوانی □ اکرلمک. (Ş. Sül. خاضرلمق) {ED 63b éger, 71a eyerle}

*egärlät-: eräplät (v) [Çağ. bkz. ägärlät-), < egärlä + t]

eyerletmek - велѣть осѣлать -
satteln lassen (Ş. Sül. ته تاقم □ اکرلتمک. {ED 63b éger, 71a eyerle}

¹egäs: ¹eräc [Kır.]

1) düşmanca, düşman, rakip -
враждебный, спорщикъ,
соперникъ, противникъ - feindlich,
in Streit gerathen, Rival, Gegner;
egäs boldük düşmanca yaşadık,
kavga ettik - мы враждовали - wir
sind in Streit gerathen, lebten in
Feindschaft.

2) düşmanlık, kavga, çekişme -
вражда - die Feindschaft, der Zank,
Streit; eki at bäygädä bir birindän
ozmaynça egäs şıktı daha iki at
yarışta birbirini geçmemişti, kavga
çıktı - раньше чѣмъ двѣ лошади
перегнали одна другую на бѣгѣ,
вышла ссора - ehe beide Pferde
einander beim Wettlauf überholten,
entstand ein Streit.

²egäs-: ²eräc (v) [Kır.]

dilemek, istemek, özlemek -
желать, имѣть, желание - wünschen,
ersehnen (с. dat.); bu atқа
egäsmäytin kesinlikle bu ata
gereksinim yok - я эту лошадь не
желаю приобрести - ich habe
durchaus kein Verlangen nach
diesem Pferde.

egät: erät [Sag., krş. ägärçi]

yoldaş, hizmetçi, refakatçi -
спутникъ, слуга, провожатый -
Gefährte, Diener, Begleiter.

²egäv: ²eräv [Kır.] = ägäv.

¹egil-: ¹eril (v) [Sag. Koyb. (Çağ. bkz. ²*ägil-*), < *ek* + *l*]

eğilmek - нагнуться, наклониться - sich beugen, sich herabbeugen. قرا فاشيدين هلال ايكلماك تعليم الور (Rbg. 143,6) hilal, onların kara kaşlarından eğilmeyi öğrendi - отъ ихъ черныхъ бровей новая луна научилась гнуться - von ihren schwarzen Brauen hat der junge Mond sich biegen gelernt. {ED 106,b *égil-*}

egilîş-: erîlîş (v) [Şor., < *egîl* + *ş*]

birlikte eğilmek - вместе наклоняться - sich zusammen verneigen; *päklär turûp kâldîlär, kamışşatp ägilîşip kanğa* memurlar ayağa kalkıp, kamışlar gibi eğilip hanı selamladılar - чиновники встали, согнулись, какъ камышъ, и поклонились хану - die Beamten erhoben sich, beugten sich wie Schilf und begrüßten den Chan.

egilîs: erîlîc [Sag. Koyb.] = *egîlîş*.

³egin: ³erîn [Kır. Kkır., = ¹*ägin*]

çiftçilik, tarla - паханіе, пашня - das Ackern, das Ackarfeld; *egin satdı, egin sürdü* tarlayı işledi - онъ пашню пахаль - er bearbeitete den Acker; *cat künü eginşiler egin kasında kaladı* yazın çiftçiler tarlada kalır - лѣтомъ рабочіе остаются при пашняхъ - im Sommer bleiben die Ackerleute auf den Feldern; *egin opünüŋ yaqtı boıdı* hasat zamanı geldi - настало время жатвы - es ist die Zeit der Ernte herangekommen; *egin isı* tarla işleri tarla ekini - полевья работы, зеледѣліе - die Feldarbeiten, der Landbau.

²eginçi: ²erînçî [Kkır.] = *äginçi*.

egindîk: erîndîk [Kır., = *äginlik*]

ekin alanı, tarla - пашня - das Saatfeld, der Acker; *bu egindikkä carağan cer* burası ekin için uygun bir yer tarla (tarla olmaya uygun bir yer) - это мѣсто, годное для пашни - dies ist ein zum Acker passendes Land.

eginşî: erînşî [Kır., = *äginçi*]

tarla işçisi, tarla kulu - пахарь, рабочий на пашнях - der Ackerarbeiter, der Ackerknecht; *bu av(u)t emäs eginşîniŋ üylörü* bu Av(u)l (bir tür çadır ismi) değil, tarla işçisinin çadırıdır sadece - это не ауль, а просто юрты пахарей - das ist kein Aul, sondern nur Jurten von Ackerarbeitern; *eginşîlär cay yaqtında av(u)t män köşpäs* tarla işçileri yazın Av(u)l'la dolaşmıyor (göçmüyor) - пахари не кочуютъ лѣтомъ съ ауломъ - die Ackerknechte ziehen nicht im Sommer mit dem Aule umher; *eginşîniŋ atınday kişeniŋ bar* tarladaki katır gibi senin ayaklarında zincir var - у тебя путы на ногахъ, какъ у лошади пахаря - du hast an den Füßen Fesseln wie ein Ackergaul (P. d. V. III, 38,3).

⁴egir-: ⁴erîp (v) [Çağ. bkz. ¹*ägir-*]

1) (Çağ.) çevirmek - вертеть, оборачиват - drehen, wenden (Ş. Sül. تعقيب ایتمک. چرخ کردن).

2) eğirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. اغزال ایتمک ورشته. (ایتمک). {ED 113b *égir-*}

³egir: ³erîp [Sag. Koyb.]

eğri, hörgüçlü, kamburlu, yamuk, düz değil - горбатый, кривой, неровный - höckerig, bucklig, krumm, uneben; *egir sin dağ sırtı* - гребень горы - der Bergkamm.

***egirt-: eript (v)** [ایکیرتماک اکیرتماک] (Çağ. bkz. **ägirt-**), < *ägir* + *t*]

eğirtmek - заставить прясть - spinnen lassen. {ED 113b égir-}

²egiz: ²eriz [Kır. Kkır., = *ägiz*]

ikiz - близнецы - die Zwillinge; *bay ku'anar egizgä* (hayvanlarda) ikiz doğumlarda özellikle zenginler sevinir - богатый то и радуется двойникамъ - es sind grade die Reichen, die sich über Doppelgeburten (beim Viehe) freuen; *egizdä seni körmäymin* artık seni görmeyeyim (seninle ilişğim kalmasın) - я никогда больше съ тобою не хочу имѣть дѣла - ich will nichts mehr mit dir zu thun haben; *egiz-dä eki boṭma!* ikiz de iki olma («başarılı olma!» anlamında kötü dilek) - чтобы тебѣ ничего больше не удавалось! (проклятие) - möge dir nichts gelingen! (Fluch); *egiz äki körmeymîn* benim için önemsiz, bunu dikkate almıyorum - мнѣ все безразлично, я не обращаю на это вниманія - es ist mir gleichgültig, ich beachte dies nicht.

egö: erö [Kkır., krş. *ögö*] = *egäv*.

***egrär-: *erpäp (v)** [ایکررماک] (Çağ. bkz. **ägrär-**), < *egir* + *är*]

yamuk olmak, eğik olmak, eğilmek - кривиться, быть кривымъ, косымъ, бытьсогнутымъ

- krumm, schief sein, sich krümmen, gebeugt sein. {ED 113a égir-}

***egrärt-: *erpärt (v)** [ایکرارتماک] (Çağ. bkz. **ägrärt-**), < *egrär* + *t*]

eğmek, aşağıya eğmek, bükmek - скривить, наклонить, согнуть - krumm machen, nieder beugen, zusammenbiegen; *یمین فاذغوسی اوچامنی ایکرارتی* (Rbg. 191) Bünyamin için çektiğim sıkıntılar belimi büktü - печаль о Веньяминѣ согнула мою спину - der Kummer um Benjamin hat meinen Rücken gekrümmt. {ED 113a égir-}

***egri - bügrü: erpi - bügrü:** [اکری بوکرو] (Çağ. bkz. **ägri - bögrü**)

eğri bügrü - поперекъ, изогнуто - quer, verbogen. {ED 112b égrî, 328b bükürü, bügrü}

***egri: *erpi** [ایگری] (Çağ. bkz. **ägri**)

eğri, bükük, yamuk - согнутый, кривой, косою - gebogen, krumm, schief. {ED 112b égrî}

***egrik: erpik:** [ایگریک] (Çağ. bkz. **ägrik**), < *egir* + *k*]

su burgacı, girdap - водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş. Sül. صو چيورندسی کرداب) {ED 112b égrîk}

***egril-: erpil (v)** [Krm., اکریلماک] (Çağ. bkz. **ägril-** Az.), < *egir* + *l*]

eğilmek, eğik olmak - покривиться, согнуться, быть наклонену - sich krümmen, sich krumm biegen, krumm sein. {ED 113a égir-}

***egrilik: erpilik** [اکریلیک] (Çağ. bkz. **ägrilik**), < *ägri* + *lik*]

1) eğrilik кривизна - die Krümmheit, die Krümmung.

2) yozluk, kötülük, haksızlık -

- иснирченность, злость,
 несправедливость - die
 Verderbtheit, Schlechtigkeit,
 Ungerechtigkeit (Ş. Sül. درد. رنج. الم. {ED 115a égrilik
 حنت. اندوه. خسته
- *egrilt-: erpilt (v)** [اكريلتماك (Çağ. bkz.
ägrikt-), <egril + t]
 eğmek, bükmek - согнуть,
 скривить, сдѣлать кривымъ -
 zusammenbiegen, krümmen, krumm
 machen. {ED 113a égir-}
- *egrim: erpim** [ايكريم (Çağ. bkz.
ägrim, *äyrim), <egir + m]
 1) su burgacı, girdap -
 водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş.
 Sül. صو چيورنديسى کردابجه. {ED
 113a,b égir-; egrim }
 2) †→ **äyrim** eyerin altına
 konan keçe - войлокъ, который
 кладется подъ сѣдло - Filz, der
 unter den Sattel gelegt wird.
- ejäl: eжал** [Kır., = Ar. اجل]
 geçmiş zaman, eski zaman -
 прежнее время - die frühere Zeit;
 ejädän eskiden beri - съ давнихъ
 поръ - von früher her.
- ejälgi: eжалrı** [Kır., <ejäl + gı]
 uzun süreden beri, geçmişte -
 давнѣйшій - seit langer Zeit,
 vormalig; ejäli bay kisi uzun
 zamandan beri zengin olan kimse -
 человекъ, который съ давнихъ
 времянь богатъ - ein Mensch, der
 schon lange reich ist.
- ³ek-: ³ек (v)** [Kır., = ²äk 1]
 astıķ ekti tahlıl ekti - онъ
 посѣялъ хлѣбъ - er hat Getreide
 gesäet; aġaş ekti ağaç dikti - онъ
 посадилъ деревья - er hat Bäume
 gepflanzt; balaga şeşäk egädî çocuġa
 çiçek aşısı yaptı - онъ прививаетъ
 ребенку оспу - er impft dem kinde
 die Pocken ein.
- *ekägü: екägü** [ايكاو (Çağ. bkz.
äkägü)] = ekäv (Ş.Sül. ايکيسيده برابر. {ED105b ékegü}
 کيسيده برکلدهايه.
- *ekäk: екäk** [اكك (Çağ. bkz. **äkäk**)] <
 egä + k]
 törpü - пила, терпугъ - die Feile
 (Ş. Sül. دوری مصقال سوهان اكه. {ED
 101b ékek}
- ³ekälä: ³екälä** [ايکالا (Çağ. bkz.
¹äkälä)] = ekäv {ED 105b ékele}
- ²ekäv: ²екäy** [Kır., <äki + ägü, (Çağ.
 bkz. ¹äkäv) kırş. äkägü, äkäv, äkü,
 ikäv, ökö]
 her ikisi, ikisi - оба, оба
 вмѣстѣ, двое - alle beide, die zwei;
 biz ekäv kaldık her ikimiz geldik -
 мы двое пришли - wir sind alle
 beide gekommen; ekäv Caksılıktın
 azıġın cep cürüptü yolda ikisi
 Caksuluk'un yiyeceğini yediler - оба
 ѣли на дорогѣ запасы Джаксылнка
 - beide verzehrten sie auf dem Wege
 die Speise des Dshaksylyk (P. d. V.
 III, 287,18). {ED 105b ékev}
- *ekävlä: екävlä** [اناکولا (Çağ. bkz.
äkävlä), <ekäv + lä]
 ikisi birlikte - два вмѣстѣ, по
 два - zwei zusammen, zu zweien (Ş.
 Sül. ايکيسيده برکلده صم. مغا. قوشا. برابر. {ED 105b ékeven-}
- ³ekçä-: ³екчä (v)** [Kkır., = äkçä, ekçä]
 seçmek - выбирать - auswählen;
 ekçep atan ärändär! ey, siz seçilmiş
 genç insanlar, delikanlılar! - о вы
 избранные юноши! - о ihr
 ausgewählten Jünglinge!
- ²ekçäl-: ²екчäl (v)** [Kkır., <ekçä + l]

seçilmek - быт избраннымъ,
выбраннымъ - ausgewählt werden.

²**eki**: ²**еки** [Kır. Kkır., krş. *äki*]

iki - два - zwei; *on eki on iki* - двѣнадцать - zwölf; *carlığı eki kıtsak* emrini yerine getirmezsek (emrini yineletirsek) - если мы не исполнимъ его приказанія - wenn wir seinen Befehl nicht erfüllen; *balası aytkan sözün eki kılmadı* çocuk onun emrine katı bir şekilde uyuyordu (çocuk onun istediğini iki etmedi) - ребенокъ точно исполнилъ его приказаніе (не заставилъ его повторить приказаніе) - das Kind richtete sich streng nach seinem Befehle (liess sich nicht zweimal befehlen); *eki kabat çift, ikili* - двойной - doppelt; *eki kabat katın* hamile kadın - беременная женщина - eine schwangere Frau; *eki kabat eki* iki kere iki - дважды два - zwei mal zwei; *eki oğtama!* ikilemde kalma! - не сомнѣвайся - zweifle nicht! *patanın carlığı eki bolmas* Bey'in emirlerine harfiyen uyulması gerekir - приказанія царя должны строго исполняться - die Befehle des Fürsten müssen genau ausgeführt werden (P. d. V. III, 2,5).

ekilän-: ekilän (v) [Kır., < *eki + lä + n*]

1) ikilenmek, çift olmak - удвоиться, быт двойнымъ - sich verdoppeln, doppelt werden; *ekilänip cürö* iki kat güçle koşuyor - онъ бѣжить въ два раза скорѣе - erläuft doppelt so schnell, mit doppelter Kraft.

2) bir başka karaktere bürünmek, bilincini kaybetmek, delirmek - перемѣнить, характеръ, сдѣлаться безсознательнымъ, съ ума сойти - einen anderen Charakter annehmen, die Besinnung verlieren, verrückt werden; *avrü bakıtta ekiländi* hastalığı sırasında bilincini yitirdi - во время болѣзни онъ потерялъ сознание - er verlor während der Krankheit seine Besinnung.

ekiländir-: ekiländir (v) [(Kır., < *ekilän + dir*)]

ikilemek - удвоить - verdoppeln, doppelt nehmen.

¹**ekilik**: ¹**екілік** [Kır., (Çağ. † → **ikilik**) < *eki + lik*]

ikilik - двойственность - die Zweiheit. {ED 101a iki}

***ekin**: **екін** [اكين (Çağ. bkz. ¹**ägin**) < *ek + in*]

ekin, çift sürme, tarla - пахачіе, пашня, посѣвъ - das Ackern, das Ackerfeld, die Saat; *ägin tigin id*; *билорсин син ишини айкин* (Rbg. 176, 15) çiftçilikten anlıyorsun - ты знаешь земледѣліе - du verstehst dich auf den Ackerbau. {ED 109a ékin}

***ekinçi**: **екінчі** [ايکینچی (Çağ. bkz. ¹**äginçi**), < *ekin + ci*]

çiftçi - земледѣлецъ - der Ackerbauer. {ED 109b ékin}

²**ekindi**: ²**екінді** : [Kır., = *äkindi*]

ekindi bolduma? ikinci namazını kılmanın zamanı geldi mi? - настало ли время ранней вечерней молитвы? - ist es Zeit, das Nachmittagsgebet abzuhalten?

***ekinlik**: **екінлік** [ايکینлик (Çağ. bkz.

äginlik), < *ekin + lik*]

ekin alanı, tarla - пашня,
посѣвтъ - das Saatfeld, der Acker.
{ED 109b ékin}

ekinşî: екінші [Kır.] = *äkinçi*.

***ekir: екір** [اىكىر] (Çağ. C. bkz. ²**ägir**)

acı bir ilaç - какое-то горькое
лекарство - eine bittere Medizin (Ş.
Sül. □ بياض نوع بر .مرسينى انيد
عجر). {ED 112a ékir}

ekkä: еккә [Sag.]

büyük bir halı kadar geniş olan
bir keten bez - холстъ въ видѣ
болшаго половика - breite
Leinwand wie ein grosser
Fussteppich.

¹ekpäl-: ¹екпäl (v) [Kır., krş. *atp käl*,
aḳkäl, äkkäl, äpkäl]

getirmek - принести - bringen.

ekrin: екрін [Kır., krş. *äpkin*]

1) hava akımı, esinti, akım -
сквозной вѣтеръ, движение
воздуха, проломъ, течение -
Luftstom, Luftzug, Zugwind,
Durchbruch, Strömung; *celdin*
ekpininön қағас уşûp kätti rüzgar
kağıdı uçurdu - вѣтеръ унесъ
бумагу - der Wind trug das Papier
fort.

2) hız, tepî - приобретённая
скорость - der Schwung, der
gegebene Anstoss; *attın ekpäninän*
cıgıtdı atın hareketlenmesiyle
savgularak attan düştü - въ силу
приобрѣтенной скорости онъ
упалъ съ лошади - von der
Bewegung des Pferdes fortgerissen,
stürzte er vom Pferde; *arba äkpini-*
mänän ketîp bara catur verilen itme
gücüyle araba ileriye doğru gitti -

телѣга покатиласть впередъ по
приобрѣтенной скорости - der
Wagen rollte durch den gegebenen
Anstoss vorwärts.

ekpindä-: екпіндä (v) [Kır., < *äkpın +*
lä]

kudurmak, çok hızlı gitmek
(atlarda) - бѣситься, понестись (о
лошадяхъ) - durchgehen (von
Pferden); *at ürkûp ekpindäp kettî* at
ürküp gemi aziya aldı (hızla koştu) -
лошадь испугалась и понеслась -
das Pferd wurde scheu und ist
durchgegangen; *ekpindäp söylädî*
yürekli bir biçimde konuştu. - онъ
смѣло говорилъ, говорилъ съ
увлечениемъ - er sprach kühn, liess
sich in der Rede fortreissen.

ekpindî: екпінді [Kır., < *ekpin + li*]

1) yürekli bir biçimde -
взбѣсившійся въ разговорѣ, смѣло
говорящій - sich in der Rede
fortreissen lassend, kühn sprechend;
ekpindî at id.

2) yürekli konuşan -
увлекающійся въ разговорѣ,
смѣло говорящій - sich in der Rede
fortreissen lassend, kühn sprechend;
ekpindî at aynısı.

²ekşä-: ²екшä (v) [Kır., = *äḳşä*]

1) sarsmak, sallamak - тряцти -
schütteln.

2) boşaltmak (dökerek),
dökmek, temizlemek - вытряхиватъ,
чистить - ausschütteln, reinigen;
tarını ekşärgä keräk darıları
sallayarak kabuklarından arındırmalı
- надо чистить просо
цстряживаниемъ - man muss die
Hirse durch Schütteln von den

Hülsen reinigen-, *ekşäp suradı* onu (erkeği) iyice soruşturdu - онъ обо всемъ его подробно разспросилъ - er hat ihn genau ausgefragt.

²eksä-: ²ексә (v) [Sag. Koyb., = *äkçä*] dökme, durulamak, çalkalamak, sarsmak - полоскать, потрясать, махать, колебать - ausschütteln, ausspülen, schwenken, wankend machen.

eksäl-: ексäl (v) [Sag. Koyb., < *eksä* + *l*] sallanmak, sarsılmak - быть потрясену, колебаться - geschüttelt werden, schwanken; *kan tegir am eksäldi* gök sallanıyordu - небо теперь задрожало - es schwankte der Himmel (P. d. V. II, 347, 1496).

ekşäl-: екшäl (v) [Kır., = *äkçäl*] *ekşälgän tarı* temizlenmiş mısırlar - очищенное просо - gereinigte Hirse.

***el(l)ig: e(l)lir** [عَلِيك, عَالِيك (Uyg.), madeni para üzerinde ايليك اليك, *älik* yoksa *ilik* mi söyleneceği belli değil. Bu sözcük *ilik* olsa, o zaman *ilk* "birinci" sözcüğü ile ilişkilendirilebilir - auf Münzen: ايليك اليك, ob *älik* oder *ilik* zu sprechen, ist unbestimmbar. Würde dies Wort *ilik* lauten, so könnte es mit *ilk* «der erste» in Zusammenhang gebracht werden bkz. ⁶*älik*] hükümdar, bey - владѣтель, царь - der Herrscher, der Fürst; (K. B. de dört ana karakterden biri, kişileştirilmiş adalet: - въ Кудатку-Биликъ одно изъ четырехъ главныхъ дѣйствующихъ лицъ, олицетворение справедливости: in K. B. eine der

vier Hauptpersonen, die personificirte gerechtigkeit:) *Kün Toktı Elig (İlik)* Kün Toktı, bey (güneş doğması) - Царь Восходь-Солица - der Fürst Sonnen-Aufgang (K. B. 4,3 7,13 8,15 8,16 8,22 8,24 9,3 9,5 9,14 vs.). {ED 141b el(l)ig; DTS 171 ellig; OTWF el+lig 139}

***⁷el: ⁷el** [(Çağ. bkz. ³*äl*), krş. *älik*]

el - рука - die Hand. {ED 141a él}

²el: ²el [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.] = ¹*äl*

1) barış, huzur, geçim - миръ, согласие - der Friede, die Eintracht; *Manas Ak Qan-bilän el bođdu* (Kkır.) Manas Beyaz-Han ile barış içinde yaşıyordu - Манасъ жилъ въ мирѣ съ Бѣлымъ Царемъ - Manas lebte mit dem weisen Zaren in Frieden; *arazımız bitti hazır onüñ-minän el bođdum* (Kır.) kavgamız bitti, artık onunla barış içindeyiz - наша вражда кончилась, мы съ нимъ теперь живемъ въ мирѣ - unser Streit ist zu Ende, wir leben jetzt mit ihm in Friede; *el bođatık* (Kır.) bırak, barış içinde yaşayalım - будемъ мирно жить - lasst uns in Frieden leben.

2) (Kır. Kkır.) soy, halk bölümlenmesi, halk grupları - племя, отдѣление народа - Geschlecht, Volksabtheilung; *elîñ kim bođdu?* (Kır.) hangi aileye bağlısın - какого ты рода? - welches Geschlechtes bis du? *Basäntin äli, Ubak äli* Basentin, Ubak ailesi - родъ Басентинъ, Убакъ - das Geschlecht Basentin, Ubak.

3) halk, insanlar - народъ,

люди - das Volk, die Leute; *Қазақ eli* (Кир.) Kazak halkı - киргизский народъ - das kirgisische Volk; *el işîndä* (Кир.) halkın arasında - между народомъ - unter dem Volke.

***el: el** [(Uyg. Çağ. bkz. ¹*äl*)

1) memleket, ülke - страна - die land.

2) halk - народъ - das Volk. {ED 121b-123a *el*; DTS 168}

³**elä-: ³elä (v)** [Кир. Ккир. (Çağ. bkz. ²*älä-*)] = ²*älä*

elekten geçirmek - сѣять, просѣять рѣшетомъ - durchsieben; *sän bu söz mazak dâp elämä oynğa aytım* (Кир.) bu sözlerimi ciddiye alma, ben yalnızca şaka yaptım - не сердись на эти слова мои, я только пошутилъ - nimm diese meine Worte nicht für Ernst, ich habe nur gescherzt. {ED 143b *éle-*, Sang. 76 *éle-*}

⁶**elä-: ⁶elä (v)** [Sag.] = ⁴*älä*

elä! ölesin! - пропади! - mögest du umkommen!

⁷**elä-: ⁷elä (v)** [Koyb. Kaç.]

eziyet etmek - мучить - quälen; *bodımnı älämä!* vücuduma eziyet etme - не мучь моего тѣла! - quäle nicht meinen Körper!

⁹**elä: ⁹elä** [Kaç.]

aptalca, delice, saçma - глупый, пустой - thöricht, albern.

²**eläbäs: ²eläbäs** [Sag.] = *äläbäs*.

⁴**eläk: ⁴eläk** [Leb. Koyb. Kaç.] = ³*äläk* 1).

⁵**eläk: ⁵eläk** [Кир., = Ar. هلاك]

yok olma, çöküş, azap, acı, - гибель, мучение, страдание - der Untergang, die Qual, das Leiden;

eläk boıldu helak oldu, öldü - онъ погибъ - er ist umgekommen; *çok tüömdü karap eläk boıldum* kayıp deveyi ararken çok yorgun düştüm - я выбился изъ силъ въ поискахъ за потеряннымъ верблюдомъ - ich bin beim Suchen des verlorenen Kameels ganz müde geworden; *eläk botmas zälîm kuşuñ kötü kölen helak olmaz* - твой злой рабъ не пропадетъ - dein böser Sklave geht nicht unter (P. d. V. III, 687,41).

⁶**eläk: ⁶eläk** [Кир. Kaz. (Çağ. bkz. ¹*äläk*)] = ¹*äläk*. {ED 143 *élek*}

eläk?il: eläk?il [Koyb. Kaç.] = *äläkçil*.

eläkçil: eläkçil [Leb., < *eläk* + *çil*]

alaycı, şakacı - насмѣшникъ - der Spötter.

***elät: elär (v)** [Kom., (Uyg., Çağ. bkz. *ält-*) 1) götürmek, göndermek - увести, унести, вести, услатъ - fortbringen, fortführen, führen, fortsenden; *qoda bermägäy, ahır eltgäy säni – bu kün bar! tedim män, ağırtaş anı* (Uyg.) seni burada geride bırakmayacak ki, daha sonra seni (buradan) götüreceğim, (bu yüzden) bugün dedim ki: git oraya ve bunun için ona saygı göster! - потомъ онъ всетаки тебя не оставитъ, увезетътебя (отсюда), я тебѣ говорилъ: поѣзжай сегодня изъ уваженія къ нему! - er lässt dichdoch hier nichtzurück, später bringt er dich doch (von hier) fort, (darum) sagte ich heute: gehe hin, und ehre ihn dadurch! (K. B. 110,31; A3864); *oyunğa katılma ay kılkı arıg – yüzün süvün eltgäy säniñdin arıg!* (Uyg.) oyuna bağlanma, ey sen

kişiliği saf olan! yüzünün parlaklığını tümüyle alacak - не предавайся игрѣ, о ты, чистый правомъ! блескъ твоего лица она совѣмъ отниметь отъ тебя - hänge dich nicht an das Spiel, o du, von Charakter Reiner! es wird dir den Glanz deines Antlitzes ganz fortnehmen (K. B. 123,15; A4289); *koynun baştaza, eltsä yołğa köni!* (Uyg.) koyunu güdüp düz yola götüre - пусть онъ ведетъ овецъ иведетъ ихъпрямо къ дорогѣ - er möge die Schafe anführen und sie grade zum Wege bringen! (K. B. 124,42; A4353); *buțar ot acunda adın eltgüçi* (Uyg.) adını bu dünyada yaууyorlar - они распространяють его имя по этому міру - sie verbreiten seinen Namen in dieser Welt (K. B. 126,40; A4431); *مینی حواغه ایلتنکیل* (Rbg. 21,12) beni Havva'ya götür - ты приведи менякъ Эвѣ! - bringe du mich zur Eva! {ED 132a elet- (?elt-)}

elävş: eläŷ [Kır., < *älä + küç*]

elek, süzgeç - рѣшето, сито - das Sieb.

elbälä-: elbälä (v) [Kır.] havada uçşmak veya sallanmak, kanat çırpamak - порхать - flatern; *kuş ävödö üşŷp elbäläp cürödü* kuş havada uçşuyordu, kanat çırpıyordu - птица по воздуху летаетъ - der Vogel flattert in der Luft.

***³elçi: ³elçî** [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm., *الچی* (Osm.) (Uyg. Çağ. bkz. ¹*älçî*) (Az.), < *äl + çî*]

1) (Uyg. bkz. ¹*älçî*) halkın önderi - правитель народа - der

Führer, Leiter des Volkes; *nägü ter äşitgil maņa älçi bäg - budun baştağuçı kişilärdä yäg halkın önderi, beyi ne der dinle-halkı yöneten kimse en iyi insandır* - слушай, что говорить мнѣ предводитель народа, князь, - онъ, который ведетъ народъ, лучший изъ людей - *höre, was der Volksführer, der Fürst sagt, - er, der das Volk leitet, ist der Beste der Menschen* (K. B. 46,31; A1076). 2) ulak, haberci - посоль, посланникъ, вѣстникъ- der Gesandte, der Bote. {ED 129a élçi }

²elçi: ²elçî [Kır.] = *älçî* 2).

***elçilik: elçilik** [*الچيليك*] (Çağ. Osm. bkz. *älçilik*) elçilik - посольство - die Gesandtschaft; *elçilikmi gäldin?* (Osm.) elçi olarak mı geldin? (ziyaretin uzun sürmedi) - посломъ-ли ты пришель? (отчего ты сдѣлать такой короткій визитъ? - bis du als Gesandter gekommen? (was hast du eine so kurze Visite gemacht?) {Sang. 77 élçilik}

eldäs-: eldäc (v) [Kır., < *äl + lä + ş*] birlik içinde yaşamak, barışmak - жить въ согласіи, помириться - sich vertragen, in Frieden leben, sich versöhnen; *urüşp urüşp äñ ayağında eldästî* onlar tartışılar tartışılar ve en sonunda barıştılar - они ссорились, ссорились, и наконецъ помирились - sie haben lange gestritten, aber zuletzt haben sie sich vertragen; *eldäsip tursanız bay botarsız* eğer siz barış içinde yaşarsanız, zenginleşirsiniz - есливы будете жить въ мирѣ,

разбогатѣте - wenn ihr in Frieden lebt, werdet ihr reich werden.

elgä-: elrä (v) [Sag. Koyb. kaç.] = *älhâ*.

elgäk: elräk [Sag. Koyb. Kaç.] = *älhâk*.

elgäktä-: elräktä (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *älhâktä*.

¹elgäl-: ¹elräl (v) [Koyb.]

tingırdamak - стучать - klappern.

***elgär-: elräp (v)** [الكارماك (Çağ.), < *elig* + *är*]

ele geçirmek - взять въ руки, овладѣть - in die Hand nehmen, sich bemächtigen. {bkz. ED 140b élig}

²eli: ²eli [Kır., krş. *ölü*, ⁵*alik* 3)]

bir parmak genişliği - ширина пальца - eine Fingerbreite; *soygan biämnin kaçısın dört äli şıktı kestiğim atın dört parmak kalınlığında karın yağı vardı* - у кобылы, которую я закололъ, жиръ въ животѣ толщиною въ четыре пальца - die von mir geschlachtete Stute hatte vier Finger dickes Bauchfett.

⁵eli-: ⁵eli (v) [Kkır.]

birini dikkatle dinlemek, dikkatini çevirmek - вслушиваться въ что-нибудь, обратить внимание - auf etwas hören, aufmerken (Gen.).

²eliğ: ²eliğ [Sag. Koyb.] = *älik*.

³eliğ: ³eliğ [Sag. Koyb. Kaç.] = *älik*, *ällik*

elli - пятьдесятъ - fünfzig.

***eliğ: eliğ** [الليك, اليك (Çağ.bkz. ⁵*alik*), krş. *äl*]

1) el, kol - рука - die Hand, der Arm;; *مينك فرشته ايلكيندين توتار* (Rbg. 7,13) bin melek elinden tuttu - тысяча ангеловъ держали его

руками - tausend Engel hielten ihn (an?) den Händen.

2) hayvanın ön ayakları - передняя нога животныхъ - der Vorderfüsse der Thiere; *بير مغول اوکوزنى ايليك سونکاکى بير اق اوزون بوزبغلاب* (Bb. 122,21) *Moğol*, öküzün ön bacağıının kemiğine uzun beyaz bir pamuk paçavra bağladı - одинъ Монголь привязаль длинный бѣлый холстъ къ кости передней ноги быка - ein Mongole band einen langen weissen Leinwandfetzen an den Knochen des Vorderbeines eines Ochsen.

3) (Çağ. = *äli*) parmak genişliği (ölçü birimi) - ширина пальца - die Fingerbreite (als Maass); *ديدلار ياريم قارى بير قدم, هر قارى بيل كه بارور ام ها توتام تورت ايليك ينه هر ايليك, التى, تود اتى جو عرضى بولدى بيل بو بيليك* (Bb. 455,3) arşının yarısının adı kadımdır, her arşın bil ki altı yumruk genişliğindedir. Her bir yumruk genişliği dört parmak kalınlığındadır ve her bir parmak kalınlığı altı arpa tanesine eşittir, bilim böyle öğretir - половину локтя называють кадамъ, знай, что каждый локоть равняется шести кулакамъ (тутамъ), каждый кулакъ равняется четыремъ пальцамъ (эликъ), и каждая ширина пальца составляетъ шесть ячменныхъ зеренъ, такъ (говорить) знание - die Hälfte der Elle heisst kadam, jede Elle, wisse, ist gleich sechs Faustbreiten, jede Faustbreite besteht aus vier Fingerbreiten, und jede Fingerbreite aus sechs

Gerstenkörnern, so (lehrt) die Wissenschaft. {ED 140b élig; UW 364b élig}.

²eliginçi: ²elirünçi [Sag.] = *eliginçi*.

eliginçi: elirünçi [Koyb. Kaç., < *älig* + *inçi*]

ellinci - пятидесятый - der fünfzigste.

²elik: ²elik [Koyb. Kaç. Sag. Kır. Kkır.] = ¹*älik*

geyik - козуля - das Reh.

³elik: ³elik [Kır.]

kemik oyununda kullanılan sert kemik - крѣпкая бабка (кость), которая удобна при иргѣ - ein starker Knöchel, der beim Knöchelspiel gut zu gebrauchen ist.

elikci: elirünçi [Sag.] = *eliginçi*.

***eliklä-: eliklä (v)** [ایلیکلماک (Çağ. bkz. ¹*äliklä* < *elig* + *lä*)]

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen. {ED 144b-145a éliklä-}

eliktäçi: eliktäçi [Sag., < *älik* + *lä* + *çi*]

alayı, alay etmeyi seven kimse - насмѣшникъ, охотникъ до насмѣшекъ - der Spötter, der zu spotten liebt.

elis: elic [Koyb., < Rus. листь]

bir sayfa kağıt - листь бумаги - ein Blatt Papier.

eljirä-: eljirä (v) [Kır., krş. *älsirä*]

dağılmak, parçalanmak, dağılıp gitmek, yumuşamak, gevşemek - распадаться, расходиться, размокнуть - zerfallen, auseinandergehen, aufweichen;

kağaz suğa saısañ eljiräp ketädi kağıdı suya indirsen yumuşar - если ты опустишь бумагу въ воду, то она размокнетъ - wenn du ein Papier in's Wasser steckst, so weicht es auf.

elkäñşäk: elkänşäk [Kır.]

salıncak - качели - die Schaukel; *elkäñşäk tebäyn seni sallamak istiyorum* - я хочу тебя покачать на качели - ich will dich schaukeln.

elkilä-: elkilä (v) [Sag. Koyb.]

kendini üzmek, üzgün olmak, mutsuz olmak - печалиться, скорбѣть, сѣтовать - sich grämen, traurig sein, unzufrieden sein; *änä çoқта elkiläp-çadır* annesi olmadığı için üzgün - онъ печалится, что у него нѣтъ матери - er ist traurig, dass er keine Mutter hat; *enä kökti elkiläp çadır* anne bir guguk kuşu gibi kendini üzüyor - мать печалится какъ кукушка - die Mutter grämt sich wie ein Kuckuk.

***ellig: ällir** [(Çağ.), ایلیک bkz. ⁷*älik*, ³*ällik*]

elli - пятьдесятъ - fünfzig; يوسف ايليك نامه بيتيب اتاسی غه یباردی مولی تعالی فرمانی بیرلا هی نم یعقوب غه یتمادی (Rbg. 177,20) Yusuf, babasına elli mektup yazdı; ulu Tanrının emriyle hiçbirisi Yakup'a erişmedi - осифъ написалъ своему отцу пятьдесятъ писемъ, по повелѣнію всевышняго Бога, ни одно изъ нихъ не дошло до лакова - Joseph schrieb seinem Vater fünfzig Briefe, auf Befehl des höchsten Gottes gelangte nicht einer zu Jakob. {ED 141a éllig; Sang. 78

éllig}

***elliginçi: elliginçi** [اليكينيچى] (Çağ. bkz. *älliginçi*), < *ellig* + *inçi*}

elpildä-: elnildä (v) [Kır., < *älpil* + *lä*, *elpil-elpil*, elbette Kırgızcada sıkça görüldüğü gibi bir ses taklididir; yani, sallanarak, dalgalanarak, hızlı hareket ederek anlamlarında- ist gewiss ein Onomatopoeticon, wie sie häufig im Kirgisischen auftreten, also etwa: schwankend, sich schnell bewegend] hızlı gitmek, koşmak, koşturmak, hızlı hareket etmek - скоро ходить, бѣжать, спѣшить, быть проворнымъ - schnell gehen, laufen, eilen, schnell handeln, flink sein.

elşi: elmı̄ [Kır.] = *älçî* orta elçi, haberci - посланникъ, вѣстникъ - der Gesandte, der Bote; *qandan elşi keldi* Han'dan elçi geldi - отъ Хана пришелъ посланникъ - es kam ein Gesandter vom Fürsten.

elşilä-: elmılä (v) [Kır.] = *älçilä*.

***4elsiz: 4elciz** [ايلسىز] (Çağ.), < *äl* + *siz*] halksız, yerleşimsiz, oturanı olmayan, boş, meskun olmayan - безъ народа, необитаемый - ohne Volk, unbewohnt; *حاجرنى ايلسىز يردا* (Rbg. 94,6) *Naçir'i* ıssız yerde bırak - положи Харжира на безлюдное мѣсто - lege den Hadshyr an einen menschenleeren Ort. {ED 121a él bkz. notlar.}

***elt-: elr (v)** [اليتماك] (Çağ. bkz. *älit-*)

ele geçirmek, yakalamak - схватить, поймать, взять въ руки - erwischen, erhaschen, in die Hand bekommen. {ED 132b élt-}

2eltäk: 2elräk [Kaç. Koyb.] = *ältä*.

eltälä-: elrälä (v) [Kır.] bir şeyi aceleyle уармак - сдѣлать что-либо поспешно - etwas hastig thun.

eltilä-: elrilä (v) [Koyb.] = *älikilä* ağlamak, feryat etmek - плакать, горевать - weinen, jammern; *bir paḷa eltiläp çadır* bir çocuk ağladı - какой-то ребенокъ плакалъ - ein Kind weinte.

5em: 5em [Sag. Koyb. Kaç. Kır. Kkır.] = ⁴*äm*

1) (Sag. Koyb. Kaç.) = *äm*.

2) (Kır. Kkır.) sevimlilik iksiri, tedavi maddesi, şaman ve büyüçülerin kullandığı ilaç, - симпатическое средство, средство, которое употребляютъ баксы и наговорщики - ein Sympathiemittel, Heilmittel, das die Baksa und Besprecher anwenden; *nä em istädin?* nasıl bir ilaç aradın - какое лекарство ты искалъ? - was für ein Mittel hast du gesucht?

7em-: 7em (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. Kkır.] = ⁶*äm*

baḷa şeşäsin emät (Kır.) çocuk annesinden emdi - ребенокъ сосаль мать - das Kind saugte bei der Mutter; *ayḷkdañ icäsânñ emçäñ emmân oḷaḷ am äp-tur* (Sag.) bir ay boyunca annesinin memesini emmeyen çocuk şimdi emiyor - ребенокъ, не сосавший груди матери цѣлый мѣсяць, теперь сосеть - das Kind, das einen Monat lang die Brust der Mutter nicht gesogen hatte, jetzt saugt es.

2emä: 2emä [Kkır., krş. *ämähân*]

yaşlı - старуха - die Alte.

2emäk: 2emäk [Sag.] = ¹*ämäk*.

²emäktä-: ²emäktä (v) [Sag.] = *ämäktä*

çıtās pał emäktär parcañ Qan Mökkö zäri otdıra parcañ Qan Mökkönü káb-atdı çıplak çocuk emekliyordu, o Kan Mökö'ye doğru emekledi ve Kan Mökö'yü tuttu - нагой ребенок подползъ, по направлению къ Канъ Меке онъ поползъ и схватилъ Канъ Меке - das nackte Kind kroch herbei, zum Kan Mökö kroch es hin und fasste Kan Mökö (P. d. V. II, 60,587).

***emäl: emäl** [امال (Çağ. bkz. *¹ämäl*), = Моғ. *امال*]

eyer, semer - сѣдло - der Sattel; *Attın ämäl İli ırmağının kuzeyinde bir dağ geçidi* - горный проходъ къ сѣверу отъ рѣки Или - ein Bergpass nördlich vom Ili-Flusse. {Sang. 79 éme'el; Lessing 312a emegel}

emäläy-: emäläi (v) [Tel., < *emäy* (?) + *lä*]

uygun duruma getirmek, uydurmak - приспособлять, принаравливать - anpassen, passen machen.

³emän: ³emän [Kır.]

meşe ağacı - дубъ - die Eiche; *emän ağaşı* aynısı - id.

²emäs: ²emäs [Sag. Koymb. Kaç. Kır.] = *ämäs*

Kenä Sarı musulman emäs (Kır.) Kene Sarı müslüman değil - Кэне Сары не мусульманинъ - Kene Sary ist kein Muselmann (P. d. V. III, 78,5); *Zenği kızın adamzat atğan emäs* (Kır.) hiçbir zaman bir kişi bir Sengi kızla evlenmemiş - никогда еще человекъ не женился

на дѣвицѣ изъ Зенגיעвъ - niemals noch hat ein Mensch ein Sengi-Mädchen geheirathet (P. d. V. III, 559,192).

emäski: emäski [westl. Kır., < *emäs* + *ki*]

hemen hemen hiç, neredeyse - почти, едва - kaum, fast; *emäski bildim* bunu tam olarak bilmiyorum, böyle bir şey duydum - я это не вполне знаю, я слыхалъ только такъ - ich weiss es nicht genau, habe so etwas gehört.

²emäy: ²emäi [Koymb., < *em* + ?]

kadın memesi, (inek vs.) meme ucu - женская грудь, вымя - die Frauenbrust, die Spitze des Euters.

embür: embür [انبور (Osm.), = Far. انبر]

ocak demiri; karağ, ölçer; itfaiye kancası, ateş çengeli - кочерга, клюка - der Feuerhaken (Lh. قلری اوچاق ترشدرقلری آتش اویاندرد اولچر. انبر. اکسو تیمور).

***emçäk:** емчäk [ایمچاک (Çağ. bkz. **ämçäk**), < *em* + *çäk*]

kadın memesi (inek vs. meme uçları) - женская грудь (титки) - die Brust der Frau (die Zitzen am Euter). {ED 158b emçek, Abuşka 646 émçek, Sang. 79 émcek}

²emdä-: ²емдä (v) [Kır. Kkır.] = *ämlä*

sempatik bir şey vermek, sevimlilik iksiri vermek, büyülemek, efsunlamak - употребить симпатическое средство, лечение, заговорить, колдовать - ein sympathisches Mittel geben, besprechen, zaubern.

²emdän-: ²емдän (v) [Kır.] = *ämdän*.

²emdändîr-: ²емдändîr (v) [Kır.] = *ämdändîr*.

***³emdi:** ³емдî [ایمدى (Çağ. bkz. ¹*ümdi*)]

şimdi, şu anki zaman - теперь, теперешнее время - jetzt, die jetzige Zeit. {ED 157b émdi; Abuşka 657 émdi}

²emdi: ²емдî [Kır., < *äm* + *lî*]

ilaçlı - имѣющий лекарство - Arzenei habend.

***³emgäk:** ³емгäk [امگاک (Çağ. bkz. ²*ängäk* < *ängä* + *k*)]

1) çocuğun emeklemesi - ползание дѣтей - das Kriechen der Kinder (L. T. اوغلانچغلك يورمازدن (اول امگادكلرينه درلر).

2) çaba, eziyet, zahmet, zulüm, baskı, acı - трудъ, хлопоты, мучение, бѣда - die Anstrengung, Qual, Plage, das Drangsal, die Leiden; اويكمى اوچ بيل اويگوسين ايمگاک تارتى كورمادى تون اويغوسين (Rbg. 3,21) o, 23 yıl eziyet çekti ve

bir gece uyku görmedi - онъ страдалъ въ теченіе двадцати трехъ лѣтъ и ночью не видѣлъ сна - er litt dreiundzwanzig Jahre und sah Nachts keinen Schlaf;(Rbg. 43) o, gece gündüz yalnız olarak eziyet ve zorluğa tahammül etti - онъ днемъ и ночью въ одиночествѣ заботился и трудился - Tag und Nacht war er allein mit Sorgen und Mühen beladen; مگاک قیلغان قارى قولونک من ای (Abg.) ben senin birçok eziyete katlanmış eski kölenim - я твой старый рабъ, который сильно измучился - ich bin dein alter Sklave, der viele Leiden ertragen hat. {ED 159a-b émgäk; Sang. 79 émgäk}

***emgäklä-:** емгäklä (v) [امگاکلاماک (Çağ.), < *emgäk* + *lä* bkz. *ängäklä-*]

emeklemek (çocuklar için) - ползать (о дѣтяхъ) - das Kriechen (von Kindern); هر زمان کوزدين ياشيم ايمگاکلاماکان ياش ديك ميل ايتار (Nev.) yerde emekleyen çocuklar misali her dakika gözlerimden yaşlar (süzülme için) gayet ederler - всякое время слезы мои изъ глазъ стремятся на землю, какъ ползающее дитя - in jeder Minute streben die Thränen aus meinen Augen, wie kriechende Kinder, zur Erde. {ED 160b émgäklä-; Sang. 79 émgäklä-}

***emgät-:** емгät (v) [ایمگاتماک ((Çağ. bkz. *ängät-*) < *emgä* + *t*)]

eziyet etmek, çektirmek - мучить - plagen, quälen. {ED 159b émget-}

emgiz-: emgiz (v) [Kır.] = *ämiz*.

³emil: ³emil [Kkır.]

bir ağaç adı - название дерева
- die Benennung eines Baumes.

⁵emil-: ⁵emil (v) [ایمیلک (Çağ. bkz. ⁴*ämil-*), < *em* + *l*]

emilmek - БЫТЬ СОСОМЫМЪ,
сосаться - gesogen werden. {ED
155b ém-}

***emildäş: *emildäş** [ایمیلداش (Çağ.
bkz. *ämildäş*), < *ämil* + *däş*]

süt kardeşi (süt bacısı) -
молочный братъ - der Milchbruder
(die Milchschwester). {ED 155b é}

²emîs-: ²emîc (v) [Koyb. Sag. Каç., <
em + *s*] = *ämîc*.

emiskä: emiskä [Kır.] = *emäskä*.

²emîz-: ²emîz (v) [Kır. Kkır.] = *ämîz*,
emgîz.

emîzdîk: emîzdîk [Kır.] = *emîzîk*

biberon - çocuklar için emzik -
рожокъ, соска для дѣтей - ein
Saughorn für Kinder; *emîzdîk-
pînân ayrayt* çocuğunu biberonla
besliyor - она кормить рожкомъ -
sie füttert das Kind mit dem
Saughorn.

emîzgäk: emîzgäk [Kır.] = *emiskäk*.

emîzgäy: emîzräi [ایمیزکای (Çağ.), <
emîz + *gäy*]

memesinde süt olan kadın,
emzikli kadın - женщина,
имѣющая молоко въ груди - eine
Frau, die in der Brust Milch hat.
{ED 165a émiz-; Sang. 78 émiz-}

emîzîk: emîzîk [Kır., < *emîz* + *k*]

biberon, çocuklar için emzik -
рожокъ, соска для дѣтей - ein
Saughorn für Kinder.

***emîzik: emîzik** [ایمیزک (Çağ.), < *emîz*

+ *ik*]

ağızlık, şişenin boyun kısmı -
мунштукъ, горло бутылки - das
Mundstück, der Hals einer Flasche.
{ED 165a émiz-; Sang. 79 émizîk }

emîzîk: emîzîk [ایمیزلک (Osm.), <
ämîzil + *k*] = *ämîzgäy*.

²emnä-: ²emnä (v) [Sag. Koyb.] =
emlä.

²emnä-: ²emnä (v) [Koyb. Sag.] =
ämädän.

²emnä-: ²emnä (v) [Sag.
Koyb.] = *ämnä-: ²emnä (v)*

emnäy-: emnäi (v) [Kır., krş. *äk, äg*]

bükülmek, eğilmek, dürülmek
- согнуться, сложиться - sich
herabbeugen, sich zusammenrollen;
emnäyîp kättî aşağı eğildi - онъ
согнулся - er beugte sich herab.

¹emrän-: ¹emrän (v) [Kır.]

okşamak, sevmek - ласкать -
liebkoosen; *koş, sîr batanı ämîzîp
emränîp turadı* koyun ve inekler
çocuklarını emzirirken onları
severler - овцы и коровы
ласкають дѣтей, когда онѣ нимъ
даютъ сосать - Schafe und Kühe
liebkoosen die Jungen, wenn sie sie
säugen.

emşäk: emşäk [Kır.] = *ämçäk*

kadın memesi, meme ucu -
женская грудь, титка - die
Frauenbrust, Zitze; *şeşä batasına
emşäk berädî* anne çocuğa meme
veriyor - мать кормить ребенка
грудью - die Mutter giebt dem
Kinde die Brust; *kıs belgäsîn
emgäşîn şäşîp körsöttü* kızlık
alameti olarak memesini açıp
gösterdi ona - она показала ему

знакъ дѣвицы, обнажая грудь - sie zeigte ihm das Merkmal des Mädchens, indem sie ihre Brust entblösste (P. d. V. III, 315,25).

emšäktäs: emšäktäc [Kır., < emšäk + täš]

süt kardeşi - молочный братъ - der Milchbruder.

²emşi: ²emši [Kır.] = *ämçi*

doktor - врачъ - der Arzt.

emy?i: emji [Koyb. Kaç.] = *ämçi*.

²emzä: ²emzä [Sag.] = *ämzä*.

²en: ²en [Kır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹än)] = *än*

en, kumaşın genişliği - ширина материи - die Breite des Zeuges; *eni kaç arşın ekän?* bu kumaşın eni kaç arşındır? - сколько аршинъ ширина этой материи? - wie viel Arschin beträgt die Breite dieses Zeuges? اول كيمهينيك اوزونلوغى اوج يوز قارى اينى ايكي يوز قارى (Rbg.46,9) bu geminin uzunluğu üç yüz arşın, eni iki yüz arşın idi - длина этого корабля была триста локтей, ширина двѣсти локтей - die Länge dieses Schiffes betrug dreihundert Ellen, die Breite zweihundert Ellen. {ED 165b én}

⁷en-: ⁷en (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ⁶än-) (Uyg. bkz. ⁶än-)] = ⁶än

1) (Sag. Koyb. Kaç.) inmek - сойти, спуститься - herabkommen, herabsteigen; *Altay sınnañ en-kelip altın stolbağa adñ bağladı* (Sag.) Altay sırtından aşağıya indikten sonra atını altın direğe bağladı - спустившись съ высоты Алтая, онъ привязалъ свою лошадь къ

золотому столбу - nachdem er vom hohen Altai-Rücken herabgestiegen, band er sein Pferd an den goldenen Pfahl (P. d. V. II, 272,768); *toğus çayacı meñ toyûma enâr!* (Kaç.) ey siz dokuz yaranlar, benim soframa inin - вы девять творцевъ, снизойдите къ моему пиру! - o ihr neun Schöpfer, steigt herab zu meinem Mahle!; اينار ايركان مصطفى نى ايلتمكوجى مين تڪوجى (Rbg. 4,1) dedi ki: aşağıya inmiş olan: Mustafa'yı gönderen bendim - онъ говорилъ: я послалъ снишедшаго Мустафу - er hat gesagt: ich bin es, der den herabgestiegenen Mustafa gesandt hat; **äzizlik eniş-däk nä ensä tägir* - *ävikli urunuklu aqsar ağır* (Uyg) kötülük bir iniştir, hep daha derinlere iner; acele eden sonunda seker ve topallar - зло какъ падение, оно падает все глубже, спѣшщій спотыкается и наконецъ хромает - das Böse ist ein Niedergang, es sinkt immer tiefer, der Eilende stolpert und hinkt zuletzt (K. B. 36,29); **kaçu kim toğar ärsä ölgü käräk* - *kaçu kim ağar ärtä engü käräk* (Uyg.) doğan herkes ölmelidir; yükselen her şey yine inmek zorundadır - цсякій, кто рождается, долженъ умереть; всякая вещь, которая подымается, должна опуститься - Jeder, der geroben wird, muss auch sterben; jedes Ding, das emporsteigt, muss auch herabsinken (K. B. 47,8). {ED 168a,b én-}

2) (Kır.) girmek - войти - eintreten; *üyrö enip keldi eve girdi* - онъ вошелъ въ домъ - er trat in's Haus.

8en: **8ен** [Kır.]

im, ev hayvanlarının kulaklarına vurulan im, sahiplik işareti - знакъ, прорѣзь въ ушахъ домашнихъ животныхъ, знакъ собственности - Zeichen, Einschnitt in den Ohren der Haustiere, Eigenthumszeichen; *koynun kulağına işaret koydum* - я вырѣзала знакъ въ ухѣ барана - ich habe ein Zeichen in das Ohr des Schafes geschnitten.

en[~]ä: **enjä** [Koyb. Kaç., krş. *ança*]

bu kadar - столько, столько же - so viel, eben so viel; *pir en[~]ä biraz* - нѣсколько - ein wenig.

5enä: **5енä** [Kır. Sag. Kaç., krş. *änä*]

1) (Sag. Kaç.) anne (yalnızca şiiysel) - мать - die Mutter (nur poetisch); *enä tuzunda yān potğanma?* Annenin zamanında seninle savaş var mıydı? - во время матери была ли война сътобою? - war ein Krieg mit dir zur Zeit der Mutter? (P. d. V. II. 416,1256).

2) (Kır.) *kayn enä* kaynana - теща - Schwiegermutter; *şeşāñ üşün kayn enāñ onda boñar, car!* Orada annenin yerinde kaynanan olacak, car car! - вмѣсто твоей матери тамъ будетъ теща, джарь! джарь! - an Stelle deiner Mutter wird dort die Schwiegermutter sein, dshar! dshar! (P. d. V. III, 7,3).

2enäkä: **2енäkä** [Kır.] = *änäkä*

2enäl-: **2енäl-** [Sag. Koyb. Kaç.] = *änäl*.

2enält-: **1енält (v)** [Sag. Koyb.] *änält*.

enäv: **енäŷ** [Kır.] = *änä*

işte orada - вотъ онъ, вотъ тамъ - siehe da ist er, siehe dort.

2enäy: **2енäi** [Sag. Koyb.] = *änäy*

yaşlı kadın, eş, karı, kadın - старуха, супруга, жена - alte Frau, Gemahlin, Frau. evli olan bir kadına hitab ederken *enäy ünvanı eklenir* - При обращеніи говорятъ всякой замужной женщинѣ: *enäy* - bei der Anrede wird jeder verheiratheten Frau der Titel *enäy* beigelegt: *enäyiñ ebdädä?* karın evde mi? - дома ли твоя жена? - ist deine frau zu Hause? (Gastrén, *enäy* sözcüğünü ‚ev sahibesi‘ olarak çevirmiştir. Bu çeviri, çevirmenden dolayı Rusça «хозяйка» dan kaynaklanmaktadır - (Gastrén übersetzt *enäy* durch «Wirthin», dies ist eine durch seinen Dolmetscher veranlasste Uebersetzung des russischen «хозяйка»); *karagi yok aryağ kizi, kulağı yok enäy kizi azrap yadır* kör yaşlı bir adamla sağır yaşlı bir kadın onu besliyorlar - слѣпой старикъ и глухая старуха кормятъ его - ein blinder Alter und eine taube Alte ernähren ihn (P. d. V. II, 468,3031).

enäylik: **енäilik** [Sag. Koyb.]

karısı olan, evli - имѣющій жену, женатый - eine Frau habend, verheirathet; *enäylik patahk yok kizi* çoluğu çocuğu olan adam - чловѣкъ, имѣющій жену и

дѣтей - ein Mann, der Frau und Kinder hat; *enäylīk tur çā* o evlidir (erkek için) - онъ женатый - er ist verheirathet.

***enç:** **енч** [سمنر, سحرر (Uyg.), < *en* + *ç* bkz. *änç*]

sükunet, huzur, barış - спокойствие, хорошее расположение духа, миръ - die Ruhe, Gemüthsruhe, der Friede; *sävindi Elig ençkä tägdi özi* Elik sevindi ve huzura erdi - обрадовался Элинъ и достигъ спокойствія - es freute sich Elik und gelangte zur Ruhe (K. B. 45,31; A1044); *elig ençkä* (satıraltı: *tinç*) *tägdi böküp el utı* Elik mutluluğa erdi, halkın temelini sağlamlaştırdı - Еликъ достигъ спокойствія и утвердилъ основанія народа - Ellik erlangte das Glück und befestigte die Grundlage des Volkes (K. B. 68,19; A1777); *enç äsän* (Uyg.-Çin 106,b: 太平) rahat ve huzurlu - спокойствие и здоровье - Ruhe und Wohlsein. {ED 171b enç; OTWF 512; Ligeti 1969, s. 26 inç }

***ençlän-:** **енчлән** (v) [سمنرلنر (Uyg.), < *enç* + *lä* + *n* bkz. *änçlän-*]

rahat, dingin olmak - быть спокойнымъ - ruhig sein; *tümän arzu niğmat yediñ ençlänip* huzurda yaşayarak binlerce lezzet aldın - тысячью наслажденіями ты пользовался въ спокойствій - tausend Genüsse hast du in Ruhe genossen (K. B. 165,2; A5801). {ED 174b; OTWF 512 ençlen-}

***ençländür-:** **енчләндр** (v) [سمنرلندور (Uyg.), < *ençlän* + *dür* bkz. *änçländür-*]

yatıştırmak, rahatlatmak, sakinleştirmek - успокоить другого - Jemanden beruhigen; *ençländürmiş* sakinleşmiş kimse - успокоивший - einer, der beruhigt hat (撫安 Çin.-Uyg. Wrt 93,a)

***ençlik:** **енчлік** [سمنرلک (Uyg.), < *ençlik* bkz. *änçlik*]

huzur, barış - спокойствие, миръ - die Ruhe, der Friede; *kılıç kınğa kirsä bağ ençlik yemaz* kılıç kınına girince bey huzur bulmaz - если мечъ входитъ въ ножны, государь не наслаждается спокойствіемъ - wenn das Schwert in die Scheide eintritt, genießt der Fürst nicht der Ruhe (K. B. 85,26; A2144). {ED 174b ençlik }

***ençsiz:** **енчсиз** [سمنرلسز (Uyg.), < *enç* + *siz* bkz. *änçsis*]

huzursuz, huzuru olmayan - беспокойный - unruhig, ruhelos; *uçus(?) ençsiz ämgär yağısı üküş* onun birçok adı, taciz eden, düşmanı var - много у него враговъ недостойныхъ, беспокойныхъ, мучительныхъ - er hat viele unwürdige, unruhige, quälende Feinde (K. B. 72,6; A1871). {ED 174b}

endä-: **ендä** (v) [Sag. Koymb.] = ³*ändä*.

¹**endäs** [Kır., < *en* + *däs*]

1) имѣющій тотъ самый Энъ (знакъ собственности (aynılık işareti) - dasselbe En (Eigentumszeichen) habend; *eki kisi bir en satısa matğa, onı endäs*

tāp aytadı eğer iki kişi aynı alameti taşıyorsa ona „Endäs“ denir - если два человека употребляют одинаковый знак собственности, то ихъ называютъ Эндесами - wenn zwei Leute dasselbe Eigenthumszeichen anwenden, so nennt man sie Endäs; *bir rütû kisi endäs botadı* aynı işareti taşıyan cins adı - людюдного родового названія имѣють одинаковые знаки собственности - Leubte eines Geschlechtnamens haben dieselben Eigenthumszeichen.

2) aynı görüş, razı, mutabık - одинаковыхъ мнѣній, согласный - übereinstimmend, einmüthig; *bizdä turğan orus қазақ қазақ-пән endäs botûp turmaydı* bizde yaşayan Kozak'lar, Kırgızlarla barış içinde değıller - козаки, живущіе у насъ, не живутъ въ согласіи съ киргизами - die bei uns wohnenden Kosaken leben mit den Kirgisen nicht friedlich.

endät-: эндät (v) [Sag., < ³endä + t]

1) yerini değıştirmek, değıştirmek - сдвинуть съ мѣста - von seinem Platze rücken, verrücken; *sıgıs endät* bir yanlış уармак - ошибиться, сдѣлать ошибку - einen Fehler begehen.

endäzä: эндäzä †→**hendese** [ﻫﻨﺪﻩﺴﻪ] (Uyg.), < Ar. هندسه]

⁴endi: ⁴енді [Kır.] = ³ändi, ämdi

şimdi - теперь - jetzt; *koğatdı can bergän son kû bas endi - kûdayım ne körsötsö oğan köndü* ona ruh verdiğinde, artık kafası hareket ediyordu; Tanrı'nın ona

gösterdiklerinden razıydı - теперь пошевелилися черепъ, когда ему далъ душу; на все, что Богъ ему показаль, онъ согласился - als er ihm die Seele gegeben, bewegte sich der Schädel jetzt; er war mit Allem zufrieden, was Gott ihm zeigte (P. d. V. III, 681,8).

endigî: ендігі [Kır., < ändi + kî]

şimdiki - теперешній, настоящий - jetztig, gegenwärtig; *endigî ksilär bilmäydî* şimdiki insanlar bunu bilmez - теперешніе люди этого не знаютъ - die jetzigen Leute wissen das nicht.

¹endîk: ¹ендік [Sag.] = *andık, andî*

böyle, bu şekilde - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise.

²endîr-: ендір (v) [Kır. Kkır. Sag. Koymb. Kaç.] = *ändir*

1) (Sag. Koymb.) aşağı indirmek, aşağı almak, aşağı atmak - спускать съ высоты, сбрасывать, нести внизъ - herabbringen, herablassen, hinabstossen, hinabwerfen.

2) (Kır.) içeri taşımak, yerleştirmek, içeri bırakmak - внести, вцтавить, внустить, велѣть войти - hineinragen, einsetzen, hineinlassen, eintragen lassen; *üygö endîrdî* onu eve taşıdı - онъ внесъ его въ домъ - er trug ihn in's Haus; *şapan tar poğğan bir neşä endîrîrgä keräk* hırka biraz dar olmuş, biraz kumaş eklemek lazım - халать узокъ сталъ, надо нѣсколко вставить - der Rock ist zu eng geworden, man muss ein

wenig (Zeug) einsetzen.

endîrâ: **ендїрâ** [Sag. Ger. < *ändîr* + *â*] = *ändrâ*

nehir aşağı, nehirin akışı aşağı
- внизъ по теченію рѣки -
stromabwärts.

endîrkî: **әндіркї** [Sag.]

altta olma - находящійся
внизу - unten befindlich.

***endür-:** **ендўр (v)** [ایندیرماک , اندرماک]
(Çağ. bkz. **éndür-**)

indirmek, aşağı almak,
indirtmek - опустить внизъ,
снести внизъ, заставить
спуститься - herablassen,
herabbringen, herabsteigen lassen.
{ED 180b *éndür-*}

enîk: **енїк** [Sag., krş. *änâl*]

eziyet, çaba - мука, миченье,
трудъ - Qual, Mühe.

²enis: **²әніс** [Sag. Koyb. Kaç., < □*en*
+ *ş*]

yokuş aşağı - подъ гору -
bergabwärts.

***eniş:** **енїш** [(Uyg. Çağ. bkz. *äniş*)]

inme, iniş - схождение внизъ
(съ горы) - das Herabsteigen;
ağışka eniş ot ädizkâ batıg (Uyg.)
yükselişten sonra iniş gelir,
yükseklikten sonra alçaklık - за
подниманіемъ слѣдуетъ
спусканіе, за высокимъ низкое -
nach Aufsteigen folgt Absteigen,
auf Hohes Niederes (K. B. 47,9;
A1087); *nä kim artar ärsä tükälin*
tilär - tükäl töräsä enişkâ yätär
(Uyg.) artan, tamamlanmaya
çabalar (mükemmeli arar),
mükemmelliğe ulaşıldığında iniş
gelir - что увеличивается,

старается достигнуто, тогда
настаетъ упадокъ - was zunimmt,
strebt nach Vollendung; wenn die
Vollendung erreicht ist, dann
kommt das Niedersteigen (K. B.
46,5; A1050). {ED 191a *éniş*}

³ennîk: **³еннїк** [Sag. Koyb. Kaç.] =
ändü, ännik.

enşi: **енши** [Kır., krş. *änçi*]

babadan ayrılan oğulların mal
ve hayvan varlığından aldıkları
hisse - часть имущества, которая
дается сыновьямъ при выдѣленій
- der Antheil an Vieh und Habe, der
den Söhnen bei der Abtrennung
vom Vater übergeben wird; *enşi*
köptö tîdi oğan? paylaşımда
büyük bir pay aldı mı?- большой
ли получилъ онъ выдѣль? - hat er
einen grossen Antheil bei der
Theilung erhalten?

enşiläs: **еншиләс** [Kır., < *enşi* + *läş*]

1) mirastan belirli pay alan
erkek evlatlık - приёмьшъ,
который долженъ получить часть
наслѣдства - ein Pflegesohn, der
auch einen Antheil am Erbe hat.

2) belirli bir ücret almaksızın
evde büyüyen, aksine ailenin bir
bireyi gibi görülen işçi - рабочий,
который выросъ въ домѣ, не
получаетъ особой платы и
считается просто членомъ
семейства - ein Arbeiter, der im
Hause aufgewachsen ist, keinen
besonderen Lohn erhält, sondern
wie ein Glied der Familie
angesehen wird.

3) evlilik dışı oğul -
побочный сынъ - ein unehelicher

Sohn.

enşīn: енші̄н [Kır. Kır., < ot + şāyn]

1) orta halli, sıradan - такъ себѣ, посредственно - mittelmässig, so-so, la-la.

2) öylesine, başka neden olmaksızın, boşuna - такъ только, просто, даромъ - nur so, ohne weiteren Grund, umsonst; *enşīn keldīm* öylesine geldim - я примель безъ особой причины - ich bin ohne besonderen Grund gekommen; *enşīn berdi mağan* O, herhangi bir şey vaadetmeden, bana karşılıksız verdi - онъ мнѣ это даль даромъ - er hat es mir umsonst gegeben, ohne etwas dafür zu beanspruchen.

²ensiz: ²енсіз [Kır.] = *änsiz*.

entälä-: ентälä- [Kır., krş. *entik*]

nefes almak, içine çekmek - задыхаться, потерять дыханіе, стонать - japsen, nach Luft schnappen.

entik-: ентік (v) [Kır.]

nefessiz kalmak, öflemek - задыхаться, потерять дыханіе, стонат - japsen, ausser Athem sein, nach Luft schnappen, seufzen, ärchzen; *cügürgändän son entigip oturdū* koştuktan sonra nefes nefesekalır oturdu - послѣ того какъ онъ пробѣжался, онъ садился задыхаясь - nachdem er gelaufen, setzte er sich und war ganz ausser Athem.

entiktır-: ентіктір (v) [Kır., < *entik* + *tır*]

nefessiz bırakmak - заставить задыхаться - ausser Athem

bringen.

***enük: енүк** [انوك (Çağ. bkz. *änük*), krş. *änik*]

genç aslan, genç yırtıcı hayvan - молодой левъ, молодое хищное животное - junger Löwe, junges Raubthier (Ş. Sül. *يوروسى وحوش* (وطنهسى). {ED 183b *énük*})

enzäk: энзäk [Sag., < *en* + *säk*]

ensiz, dar - узкій - schmal.

³eñ: ³ең [Kır. Sag. Koyb. Каç.] = *²äñ*

eñ, çok, oldukça - очень, весьма - sehr, äusserst; *Är yotay ertagidän eñ sıttık, purungüdan on sıttık potdı* (Каç.) Ar Çotay öncesinden çok daha güzeldi; ilkinden on kat daha güzel - Ар Тьотай былъ гораздо красиѣе прежняго, въ десять разъ красивѣе чѣмъ сначала - Ar Tjotai war viel schöner als früher, zehnmal schöner als zuerst (P. d. V. II, 479,3421); *kırk çoro eñ yamanı Tas-Baymat törö susağanda tüşö kaçıp çay kaynat* (Kkır.) Tas-Baymat'ın en kötü arkadaşı, beyi susadığında attan inip çay pişiren arkadaşı - самый дурной изъ сорока товаришей Тасъ-Баймать, который, когда господинъ желаетъ пить, слѣзаетъ съ лошади и варить чай - der allerschlechtesten der Gefährten Tas-Baimat, der, wenn der Herr durstet, vom Pferde steigt und den Tee kocht (P. d. V.V, 104,1465); *eñ kişi ayttı* (Kır.) hepsinden; genç olanı konuştı - младшій изъ всѣхъ сказалъ - der Jüngste der Leute sprach; *eñ sonunda* (Kır.) en başta

- на самомъ концѣ - zu allerletzt.

еңбäктä-: еңбäктä (v) [Kır., < □ *äñbäk + lä*]

emeklemek - ползать на четверенькахъ - auf allen Vieren kriechen; *baṭa cerdä eñbäktäp cürödü* çocuk yerde emekliyor - ребенокъ ползает по полу - das Kind kriecht am Boden.

²еңдä-: ²еңдä (v) [Sag. Koyp.] = *äñdä*

eñdäp izärgä eksik olmak - ошибиться - fehlen.

еңдäрiл-: еңдäрiл (v) [Koyp.] = *eñdäril*

çözölmek, çökmek, düşmek, devrilmek - быть разобраннѣмъ, провалиться - abgebrochen werden, einstürzen, umfallen; *eñdärilip parḡan ebini entäp satdı* çöken çadırı tekrar dikti - онъ снова поставилъ опрокинувшуюся юрту - erstellte die eingestürzte Jurte wieder auf; *erik çer eñdärildi* eriyen toprak çöktü - растаившая земля обвалилась - die aufgethaute Erde stürzte zusammen; *eki qarāniñ çazı eñdäril-çär* her iki gözünden yaşlar aktı - слезы катились изъ обоихъ глазъ его - Thränen fielen aus seinen beiden Augen herab.

еңдик-: еңдик-: [Kır., < □ *eñ + lik*, krş, *eñlik*]

maquaj - румяна - die Schminke; *betinä eñdik caḡtı* yüzüne maquaj уартı - она нарумянила себѣ лицо - sie hat ihr Gesicht geschminkt.

еңдiр-: еңдiр (v) [Sag., krş. *äñdär*,

äñdä]

çadırı sökmek - разбирать юрту - eine Jurte auseinander nehmen.

еңдiрiл-: еңдiрiл (v) [Sag., < *eñdär + l*]

parçalarına ayırmak, (çadırlar) çözölmek, indirilmek - быть разбираемѣмъ (о юртѣ) - auseinandergenommen werden, abgebrochen werden (von der Jurte).

еңгäнä-: еңгäнä [Kkır., < □ *eñ + gänä*]

giriş - входъ - der Eingang.

еңгiз-: еңгiз (v) [Kır., < □ *äñ + giz*]

içeri taşımak, içeri getirmek, içeri girdirmek - внести, заставить войти - hineintragen, hineinbringen, eintreten, hineingehen lassen; *sabanı üygö äñgizdilər* sabayı (hortumu) evin içine taşıyorlardı - они внесли сабу въ юрту - sie trugen die Saba (Schlauch) in die Jurte; *pu kisini üyüñö eñgizbä caman kisi ekän* bu insanı evine sokma; çümkü kötü bir insandır - не пускай этого чловѣка въ свой домъ, онъ дурной чловѣкъ - lasse diesen Menschen nicht in dein Haus, denn er ist ein schlechter Mensch.

²еңis-: ²еңis [Sag. Koyp. Kaç., < □ *än*]

geniş, büyük, enli - широкій, большой, пространнѣй - breit, gross, weit; *eñis taḡay körün-yadır* (Kaç.) engin bir deniz görünmekteydi - широкое море было видно - ein weites Meer war zu sehen.

***eñiş-**: **eñiş (v)** [ايكيشمك (Çağ.) bkz. *äñiş-, iñre-*]

1) aşağıya eğilmek - сгибаться - sich herabbeugen. {ED 118b *eñiş-*}

2) †→**iñrä-** yakınmak - плакать, стонать - jammern, wehklagen (Ş. Sül. حزين ايتمك نوحه. (ايتمك تغنى غليمر اق □). {ED 189b *iñre-*}

²eñkäy-: **²eñkäi (v)** [Kır. Kkır.] = *äñkäy*

eğilmek, bükülmek - гнуться, сгибаться, наклоняться - sich biegen, sich herabbeugen, sich verneigen; *bası eñkäydî başı* aşağıya eğildi - его голова наклонилась - sein Kopf neigte sich herab, sank herab; *eñkäyin turdû* çökmüş bir halde duruyordu - онъ стоял наклонившись - er stand zusammengesunken da.

eñkildä-: **eñkildä (v)** [Kır., < □*eñkil* + *lä*; *eñkil* muhtemelen ses taklididir - ist wahrscheinlich tonnachahmend, krş. *eñrä, eñil*]

öfkelenmek, inlemek, yakınmak - визжать, стонат - schnaufen, stöhnen, wimmern; *avru kisi eñkildäydi* hastalar inliyorlar - больные стонуть - die Kranken stöhnen; *it nārāk eñkildäydi?* köpek neden inliyor ki? - отчего визжить собака? - weshalb winselt denn der Hund?

eñnäs: **eñnäs** [Sag. Koyb., < *eñin* + *ağas*]

su taşımada kullanılan bir tür boyunduruk - коромысло - Tragejoch (zum Wassertragen).

²eñrä-: **²eñrä (v)** [Kır., krş. *äñrä*]

yakınmak, ağlamak,

mızımızlanmak - плакать, визжать, рыдать - jammern, weinen, wimmern; *eñrän cıladı* şiddetli bir şekilde ağlıyordu - онъ горько плакаль - er weinte heftig; *koıtar kelip maıraydı, kozusû üşün eñräydi* koyunlar gelip ağlıyorlardı, kuzulurı için inliyorlardı - овцы пришли и блáяли, они кричали о своихъ ягняхъ - die Schafe kamen und blöckten, sie jammerten wegen ihrer Lämmer (P. d. V. III, 403,9); *cahızın esik aşır zar eñräydi* - *moıasında zar eñrâp turdû dâydi* - kapıyı açarak biricik oğlu için ağlıyordu, mezar taşının başında durmuş şiddetli bir şekilde ağlıyordu - открыть дверь, она оплакивала своего единственного сына и стояла въ гробницѣ его и плакала - die Thür öffnend, beweinte sie ihren einzigen (Sohn), bei seinem Grabmale stand sie und weinte heftig (P. d. V. III, 442,337).

eñräs-: **eñräs (v)**: [Kır., < *eñrä* + *ş*]

birlikte ağlamak, yakınmak, sızlanmak - вмѣстѣ плакать, визжать - zusammen weinen, jammern, winseln.

²eñsä: **²äñsä** [Kır. Kkır.] = *äñsä, änsä*

1) (Kır.) ense - затылокъ - der Nacken.

2) (Kkır.) уағı - пловина - der Hälfte.

3) (Kkır.) kapının üst çerçevesi - верхняя перекладина двери - die obere Lage der Thüre;

eşikîñ âñsäsi tüştü kapı çerçevesinin üstü aşağıya düştü - верхняя перекладина двери свалилась - die obere Lage der Thüre stürzte herab.

eñsä-: eñcä (v) [Kır., krş. *eñrâ*]

1) çok susuz olmak, susuzluktan ölmek - имѣть сташную жажду - einen starken Durst haben, verschmachten.

2) bir şeyi özlemek, çok istemek, arzu etmek - тосковать по чемъ либо, сильно желать чего либо - sich sehr sehnen, nach etwas heftig wünschen; *bałasın körärgä şeşäsî eñsäp keldi* anne çocuğunu çok özlüyordu - мать сильно тосковала по ребенкъ - die Mutter sehnte sich heftig nach ihrem Kinde; *üygö kaytarğa eñsädim* memleketimi çok özlemiştim - я очень тосковалъ по родинѣ - ich hatte heftiges Heimweh.

eñsäy: eñcäi [Leb., krş. *äñin, äñsä*]

omuz - плечо - die Schulter.

³ep: ³en [Kır.] = *lär*

1) geçim, sulh - согласие - die Eintracht.

2) maharet, beceriklilik, ustalık - ловкость - die Geschicklichkeit; *onun ebî yoq* onun bir maharetî yok - у него нѣтъ умѣнья, ловкости - er hat keine Geschicklichkeit; *ebî kelsä, kıtsın* onun yeterince becerisi varsa bunu yapsın - если у него довольно ловкости, то пусть сдѣлаетъ - wenn er geschickt genug ist, möge er es thun; *ebim cetmäsi* yeterince maharetim yok,

yeterince becerikli değilim - у меня не достало ловкости - ich bin nicht geschickt genug; *ebim käm* id.

epsäk: encäk [Sag.]

bir bitki - чертополохъ (растение) - Carduus (Pflanze).

²epşi: ²enşi [Kır.] = *²apçi*.

²epsiz: ²enciz [Kır.] = *äpsiz*

becereksiz, uygunsuz - неловкій, неподходящій - ungeschickt, unpassend.

epsizlik: encizlik [Kır., < *epsiz + lik*]

beceriksizlik, uyumsuzluk - неловкій, неподность - die Ungeschicklichkeit, Unpassendheit.

⁴eptä-: ⁴enrä (v) [Kır. Kkır. Sag. Koymb. Kaç.]

1) (Kır. Kkır.) hileyle dikkatle elde etmek - хитростью, осторожностью достигнуть - durch List, Vorsicht erlangen; *män onu eptär atdım* ben onu ustalıkla elde ettim - я досталъ его искусствомъ - ich habe ihn durch Geschicklichkeit erlangt.

2) (Kır.) hiç ele geçirememek, nerdeyse ulaşmamak, -ebilmemek - едва достать, едва въ состоянии быть исполнить - kaum erlangen, kaum im Standesein; *eptär cığıtmaı şıktım* düşmeksizin dışarıya çıkmamam neredeyse mümkün değildi - чуть я могъ выйти не упавши - kaum konnte ich herauskommen, ohne zu fallen.

3) (Sag. Koymb. Kaç.) = *³äptä* (Alt.).

²eptäl-: ²enräl (v) [Kır.] = *äptäl*

bir şeye bağlanmak, bağlı olmak; ölçü içinde olmak, bir şeye

katılmak, uyum içinde olmak -
 принаравливаться, попасть въ
 тактъ - sich an etwas anschliessen,
 im Takte sein; *eptälip cir tadı onunla*
 bir uyum içerisinde şarkı söyledi - онъ пѣлъ
 съ нимъ въ одинъ голосъ - er sang
 mit ihm im Takte.

¹eptäs-: ¹ептӓш (v) [Kaç.] = *eptäs*.

eptäs-: ептӓс (v) [Kır. Sag. Koyb., <
ep + lä + ş]

1) (Sag. Koyb.) bir araya gelmek,
 uzlaşmak, başmak, birbirine uymak, karşılıklı
 uymak - принаравливаться,
 примириться, подходить другъ
 къ другу - sich ineinanderfügen,
 sich versöhnen, sich einigen, zu
 einander passen; *eptäspäs*
 uyumsuz, aykırı - несходный,
 неудобный - unpassend,
 ungehörig.

2) (Kır.) birleşmek, uzlaşmak -
 согласиться - einig werden.

¹eptät: ¹ептӓт [Kır. Koyb. Kaç. Sag.,
 < *ep + lä + t*]

1) (Kır.) ustalıklı elde etirmek -
 заставить достигнуть ловкостью
 - mit Geschicklichkeit erreichen
 lassen.

2) (Sag. Koyb.) = *äptät* (Tel.).

epti: ептӓ [Kır., < *ep + li*]

maharetli, akıllı, becerikli -
 ловкій, умный - geschickt,
 geschickt; *epti kisi* akıllı, becerikli
 insan ловкий человекъ - ein
 geschickter Mensch.

eptik: ептӓк [Sag. Koyb. Kaç.] =
äptü.

eptilik: ептӓлік [Kır., < *äpti + lik*]

maharet - ловкость - die
 Geschicklichkeit; *o kisiniñ eptiligi*

bar o insan çok maharetli - этотъ
 человекъ очень ловкій - dieser
 Mensch ist sehr geschickt.

erüi: ерӓи [Sag. Koyb., < *är + çi*, krş.
üy kiji, ü kiji (Tel.) kadın - die
 Frau]

evli kadın, kadın,
 meyhaneci/lokantacı kadın, ev
 sahibesi - замужня женщина,
 жена, хозяйка - eine verheirathete
 Frau, die Frau, die Wirthin.

***er tañ ертаң** [ايرتآنك (Çağ. bkz.
¹*ürtäñ*)]

sabah erken, erken, yarı -
 рано утромъ, завтра - früh am
 Morgen, morgen (Ş. Sül. اول صبح.
 اول روز (ايركان. پگاه. {ED 203a,
 Sang. 69 ér tañ})

***¹⁴er: ¹⁴ер** [ار (Çağ. bkz. ⁴*är*)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ,
 рано - am frühen Morgen,
 frühzeitig. {Sang. 69 ér}

²er: ²ер [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.
 (Çağ. bkz. ¹*är*)] = *är*

1) erkek (genel olarak kadının
 karşıtı) - мужчина - der Mann (im
 Allgemeinen, im Gegensatz zur
 Frau).

2) kahraman - герой - der
 Held; *er Manas* (Kkır.) kahraman
 Manas - герой Манасъ - der Held
 Manas; *er potzañ urusamız* (Kır.)
 kahramansan savaşalım - если ты
 герой, мы будемъ сражаться -
 wenn du ein Held bist, so wollen
 wir kämpfen; *bäri erdän artıq er*
boldu (Kır.) bütün kahramanların
 en cesur olanıydı - онъ былъ изъ
 всѣхъ героевъ самымъ храбрымъ
 - er war der tapferste Held von

Allen; *er batır, batır er* kahraman - герой - der Held.

3) *koca, eş* - мужъ - der Ehemann; *erî yoğ katın bāybağ* (Kır.) kocası olmayan kadın zavallı, yoksul olur - жена безъ мужа бѣдняжка - die Frau ohne Mann ist ein elendes Wesen; *ergā tīyārgā* (Kır.) evlenmek, kocaya varmak - выйти замужъ - sich verheirathen (von der Frau); *atğan er* (Sag.) koca, eş - мужъ - der Ehemann.

4) *yetişkin, reşit* - возмужалый, выросший человекъ - der Erwachsene, der ausgewachsene Mensch; *kız er cetiptî* kız yetişkin olmuştu - дѣвица выросла - das Mädchen war erwachsen (P. d. V. III, 310,26). {ED 192a ér}

⁸er: ⁸ep [Kır., auch *iār*, krş. *ägār, eyār, ezār*]

eyer - сѣдло - der Sattel; *attıñ erin at!* attan eyerini al - сними съ лошади сѣдло! - nimm dem Pferde den Sattel ab! *er turman* eyer takımı - сбруя - das Sattelzeug; *Sart er* Orta Asya eyeri - средне-азиатское сѣдло - ein mittelasiatischer Sattel; *erdiñ kaşı* eyer ön kaşı - лука сѣдла - der Sattelknopf; *Qazağ er* Kazak eyeri - кыргызское сѣдло - ein kirgisischer Sattel.

³erā: ³epā (v) [Sag. Koymb. Kaç.] = ¹ārā.

⁴erā: ⁴epā [Sag.]

sıkıntı, eziyet, zorluk - мучение, трудъ - die Mühe Qual.

erād: epād [Sag. Koymb., < *erā + ç*]

vida - винтъ - die Schraube.

erägās-: epägac (v) [Kır.]

yarış halinde olmak, çekişmek - ссориться, состязаться - streiten, in Wettstreit sein; *atumızdı erägāsîp şapturdık* atlarımızı yarışa koşturduk - мы пустили нашихъ лошадей въ состязательную скачку - wir haben unsere Pferde Wette reiten lassen.

erägästîr-: epägactîr (v) [Kır., < *erägād + tîr*]

yarıştırmak - заставить состязаться - einem Wettstreit anstellen lassen.

eräk-seräk: epäk-seräk [Kır.]

sivrilmiş, çıkıntılı - выдающийся - hervorragend; *eräk-seräk kułaktı* kalkık kulaklı - съ стоячими ушами - mit aufgerichteten Ohren.

erālā-: epālā (v) [Sag. Kaç., < ⁴erā + *lā*]

işkence etmek, canını yakmak, sıkıntı vermek - мучить - quälen.

erālān-: epālān (v) [Sag. Koymb., < *erālā + n*]

işkence çekmek, canı yanmak, kendini yormak, çabalamak, sıkıntı çekmek - мучиться, трудиться, страдать - sich abmühen, abquälen, sich quälen, leiden; *erālānîp tapқан* gayretle çalışıp yorularak elde edilmiş - приобретенное трудами - durch Mühe und arbeit erworben.

²erān-: ²epān (v) [Koymb. Sag.]

bıkmak, erinmek - быт лѣнливый - faul, überdrüssig sein; *erāndîm* bıktım - мнѣ надоѣло -

ich bin der Sache überdrüssig.

erän: **erän** [Kır. Kır. (Çağ. bkz. ⁴*ärän*)] = *ärän*

delikanlı, yiğit, cesur erkek, kahraman - молодець, сильный мужчина, герой - ein Jüngling, kräftiger, tapferer Mann, Held. كيلور ايرانلاركا ضعيغه لار ايچنده اوجماخ بولغاى (Rbg. 15,3) cennette erkeklere kadınlar sokulmuş - въ раю женщины пришли бы къ мужчинамъ - im Paradies hätten sich die Frauen den Männern genähert; ايتديلار ايبلسكا خاتونلار اول; يکيتلار اريغ ايرانلاريميز بيزنيک فاوشورلار (Rbg. 111,13) o kadınlar iblise söylediler: bizim erkeklerimiz güzel oğlanlarla ilgilenirmiş - эти женщины говорили Иблису; наши мужчины имѣють сношение съ хорошими мальчиками - diese Weiber sprachen zum Iblis: unsere Männer geben sich mit schönen Knaben ab. {ED 192b éren}

eränji-: **eränжі (v)** [Kır., krş. ²*erän*, *erän*□*äk*] = *ränji*

1) bıkmak, usanmak - опротивило - überdrüssig sein.

2) dertli olmak, üzölmek - горевать - Kummer haben.

eränjik: **eränжік** [Kır.] = *ränjik*

eränjit-: **eränжіт (v)** [Kır., < *eränji* + *t*] = *ränjit*

1) bıktırmak, usandırmak - надоѣдать - Ueberdruss verursachen.

2) üzüntüye sebep olmak - причинить горе - Kummer verursachen.

***eränlik:** **eränlik** [ایرانلیک (Çağ. bkz. *äränlik*), < ⁶*erän* + *lik*]

ergenlik, reşitlik, erenlik, yiğitlik, mertlik - возмужалость, мужество - die Mannbarkeit, die Männlichkeit (Ş. Sü. ازدلق رجولیت). {ED 192b éren}

eränýäk: **eränjäk** [Koyb. Kaç., < ²*erän* + *çäk*]

tembel - лѣнивый - faul.

eräş: **eräş** [Kaç., < *erä* + *ç*] = *eräs*.

eräsi: **eräci** [Kkır., < *er* + *äsi*]

buluğ çağı, erinlik - возмужалость - das Erwachsensein, die Pubertät.

erbäkkäy: **erbäkkäi** [Sag., krş. *erbän*]

kelebek - бабочка - der Schmetterling.

erbän: **erbän** [Kır.]

kararsız, dönek, maymun iştahlı - колеблющийся. непостоянный - schwankend, unbeständig; *erbän edîp yürüpüp kayda barasın?* sen nereye acele koşturuyorsun? - куда ты такъ скоро бѣжишь? - wo stürmst du so schnell hin? *erbän kisi kararsız kişi* - непостоянный человекъ - ein unbeständiger Mensch.

erbän: **erbän** [Kaç. Koyb.]

1) pelin - полынь - Wermuth.

2) kekik otu - богородская трава - Thymian.

erbändä-: **erbändä (v)** [Kır., < *erbän* + *lä*]

dalgalanmak, kararsız kalmak - колебаться, быть непостояннымъ - schwankend, unentschlossen sein; *erbändägän kisi* kararsız, değışken

kişi - епостоянный человек - ein unbeständiger Mensch.

erbändät-: ербәндәт (v) [Kır., < *erbän* + *lä* + *t*]

sallamak - болтать, махать - schwenken, in eine schwingende Bewegung versetzen; *koḷuḅdū erbändätpä! at ürügör* kolunu sallama, at ürkecek - не болтай руками! лошадь испугается - bewege die Hände nicht so viel! das Pferd wird scheu werden.

erbännik: ербәннӣ [Sag., < *erbän* + *lik*]

1) pelin otu kaplı - съ полынью - mit Wermuth bewachsen.

2) yüksek, büyük, geniş, enli - высокий, широкий, большой, пространный - hoch, breit, gross, weit; *erbännik ot* yüksek ot - высокая трава - hohes Gras; *erbännik söl* geniş bozkır - широкая степь - die weite Steppe.

erbäy-: ербәй (v) [Kkır., krş. *arbay*]

büyümek, erkek olmak, erginleşmek, olgunlaşmak - возрасти, возмужать - erwachsen, mannbar werden; *erbäyip adam poḷgondo, eginä saḳat çıḳkanda minärinä at tapçı!* Olgunlaşıp adam olursa, çenesinde sakallar görünürse, binmesi için ona at bul! - если онъ сталъ мужчиною, если борода показывается на его подбородкѣ, найди ты ему лошадь для ѣзды! - wenn er zum Manne erwachsen ist, wenn der Bart an seinem Kinne hervorgesprossen, dann finde du

ihm ein Reitpferd (P. d. V. V, 5,135).

²ergä: ²erä [Kır.]

yurt denen çadırın girişinde bulunan parmaklık (konuklar için hiç uygun görülme) - часть рѣшетки юрты около двери {для гостей самое унизительное мѣсто} - der Theil des Jurtengitters bei der Thür (der am wenigsten geachtete Platz für Gäste); *ergägä oturma, törgö otur!* girişte oturma başköşeye otur - не садись у двери, садись а почетное мѣсто! - setze dich nicht bei der Thür, setze dich auf den Ehrenplatz!

²ergäk: ²eräk [Sag. Koyb. Kaç.] = *ärkäk*

1) *ergäk tizi iki ḳan kerä* (Sag.) erkek ve dişi iki kartal - самецъ и самка, два орла - ein Männchen und ein Weibchen, zwei Adler (P. d. V. II. 497, 170).

2) baş parmak - большой палець - der Daumen.

ergäktik: epräktir [Sag., < *ergäk* + *lik*]

başparmağı olan - имѣющій большой палець - einen Daumen habend; *innik kızā pastirbazın, ergäktik kızā sōletpazın* omzu olan kimse tarafından kendisini aḳaḳlatmasın, başparmağı olan kimse tarafından da kendisini sözlerle yenik düşürtmesin - пусть онъ не поддается плечистому и не уступитъ въ словахъ имѣющему большой палець - möge er sich von keinem

schulterhabenden Menschen niederirteten lassen und von keinem daumenhabenden Menschen mit Worten besiegen lassen.

ergäp-tür: ärgän-tip (v) [Koyb., krş. er]

gerektirmek - должно быть, необходимо - es muss sein, es ist nöthig.

***ergäştür-: ериштўр (v)** †→ **eriştür-** [ارشتورماك (Çağ.), bkz. **ärgäştür**]

eşlik ettirmek, takip ettirmek, yanında götürmek - приказать слѣдовать, присоединиться, взять кого къ себѣ - begleiten, folgen lassen, zu sich nehmen. {Sang. 69 ériş- }

¹ergi: ¹epri [Kkır., krş. *ärk, ärik*]

güç, bir şey üzerindeki etki, istek - сила, влияние, воля - die Macht, der Einfluss, der Wille.

³ergi: ³epri [Sag. Koyb. Kaç., krş. *äski*] = *är, ärgä, ärgi, ärtä*

eski, arkaik, önceleri, kullanılmış, yıpranmış - старый, дверній, прежній, изношенный, обветшавший - alt, alterthümlich, früher, abgetragen, veraltet; *aydın ergizi* büyüyen, yaşlanan ay - убывающий мѣсяць - der abnehmende Mond; *ay üs ergi połdı* hilalin üçüncü günü - сегодня третій день убывающаго мѣсяца - es ist der dritte Tag des abnehmenden Monats; *ergi kep eskimiş, yıpranmış giysi* - изношенная одежда - abgetragene Kleidung.

⁴ergi: ⁴epri (v) [Kır.] = *ärkälä*.

²ergilän-: ²epriän (v) [Sag. Koyb.] = *ärgilän*.

⁴eri-: ⁴epi (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ³äri-)] = ³äri.

yok olmak - исчезнуть - verschwinden; *حجاب لاريم اريب كناهم بولغای رفع* (Bb. 75,10) *günahım yok olup utançlarım geçe* - да исчезнет моя вина и уничтожится мой стыдъ - mein Vergehen verschwinde und meine Schande vergehe. {ED 198a éri- }

⁴erik: ⁴epik [Kır.] = ³ärik

1) egemenlik, güç - власть, сила - die Gewalt, Kraft, Macht.

2) istek, irade - воля, свобода - der Wille, der freie Wille; *erik çokta* istemeksizin, mecburen - противъ воли - unfreiwillig.

⁶erik-: ⁶epik (v) [Kır. Kkır.] = ⁵ärik.

erikşil: epikşil [Kır.] = *ärikşil, ärikşän*.

eriksiz: epikciz [Kır., < ⁴erik + siz]

isteğine ters düşerek - противъ своей воли - gegen seinen Willen; *eriksiz kettim* isteksiz gittim - я ушелъ противъ своей воли - ich bin unfreiwillig gegangen.

²eriktür-: ¹epiktür (v) [Kır. Kkır.] = *äriktür*.

³erin: ³epin [Kır. Kkır. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹ärin)] = ¹ärin

yoğargı erin (Kır.) üst dudak - верхняя губа - seine Oberlippe; *töböngü ärin* alt dudak - нижняя губа - die Unterlippe. {ED 232b érin }

⁷erin-: ⁷epin (v) [Kkır. Kır. Sag. Koyb. Kaç., krş. *erän, ärik*]

1) tembel olmak - быть

лѣнивымъ - faul sein; *ayağına basırına erinät* (Kkır.) ayağa kalkmak için çok tembel - онъ слишкомъ лѣнивъ, чтобы встать - er ist zu faul, sich auf die Füsse zu stellen.

2) canı sıkılmak - скучать - Langeweile haben, sich sehnen.

erinäs-: erināš (v) [Kkır.]

hoplamak, dörtnala gitmek - скакать, бѣжать галопомъ - galoppiren.

erinsäk: ärinšäk [Kır.] = *äriñçäk*.

erinÿäk: erinĵäk [Sag. Koyb., < ⁷*erin* + *çäk*, krş. *erän ?äk*]

tembel - лѣнивый - faul.

*⁵**eris̄: ⁵erip̄š** [اریش (Osm. Çağ. bkz.

¹**äriš̄)**, krş. *ariš̄*]

dokumanın çözüğü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes. {ED 239a ériš̄}

²**eris̄: ²erip̄š** [Kaç.] = *eris̄*.

eris̄: epic̄ [Sag. Koyb., krş. *ärik, ärin*]

can sıkıntısı, özlem - скука - die Langeweile, Sehnsucht.

***eris̄-: erip̄š (v)** [(Çağ. bkz. *ärgüş-*)]

uğurlamak, yanında bulunmak, katılmak - сопровождать, слѣдовать, соединяться съ кѣмъ - begleiten, folgen, sich an Jemand anschliessen (Ş. Sül. بریکمک محله بر. صر أرقا. ایتمک پرولك. طورمق اولوب جمع. تمککي). {Sang. 69 ériš̄- }

eristik̄: epic̄tīr [Sag. Koyb., < *eris̄* + *lik̄*]

can sıkıcı - скучный - langweilig.

²**erit-: ²erip̄ (v)** [Kır. Kkır. Sag. Koyb.

Kaç. (Çağ. bkz. ¹*ärit-*)] = *ärit*.

may erittim (Kır.) tereyağı erittim -

я растопилъ масло - ich habe Butter geschmolzen. {ED 207b érit- }

***erk: epk** [(Çağ. bkz. ³*ärik, ärk*)]

1) güç, kudret - могущество, сила - die kraft, Gewalt; *erk kälmädi* (Çağ.) (buna) gücü yok - онъ не имѣеть силы на это - er hat dazu keine Kraft; *erkim yätmädi* (Çağ.) gücüm yetmedi - у меня силы не доставало - meine Kraft reichte nicht aus.

2) Orta Asya'da bulunan hisarlar daha çok tepelerde bulunur ve içlerinde beylerin sarayları bulunur - цитадель средне-азиатскихъ городовъ; она находится всегда на возвышенномъ мѣстѣ и въ ней обыкновенно дворец владѣтеля - die Citadelle der mittel-asiatischen Städte; sie befindet sich meist auf einer Erhöhung und in ihr befindet sich der Palast des Fürsten (Ş. Sül. سراي. حاکم نشن. قلعه. بالا ايچ قلعه. قصر.

اریکه, L.T'de doğru olarak böyle tanımlanır: ایره یوکسک اولان چیده ای شهر مثال قلعه اولان مخصوص پادشاهه و دیرلر سرايه - вѣрно описано въ LT.: - richtig in LT. beschrieben: ایرچیده شهر مخصوص پادشاهه و دیرلر ایره یوکسک اولان (سرایه مثال قلعه اولان). karakteristik olarak L.T'de belirtilen Nev. deki satırdan alınmıştır: -

Charakteristisch ist der von LT. aus Nev. aufgeführte Vers: بیر قورغان نی ارک حصیننی فلک قورغان بیرک و حصین باشورغان دیک bu nasıl güçlü bir kaledir; göğü hisar gibi örtmekte; (Bb. 3,1) какая это сильная

крѣпость, она покрываетъ небесный сводъ какъ цитадель - was ist das für eine feste Festung, sie verdeckt das Himmelszelt, wie eine Citadelle; واقع طرفيدا جنوب ارکی بولوتور (Bb. 3,1) (Andijan'in) hisarı güney tarafında bulunmaktadır - цитадель его (Андиджана) находится на южной сторонѣ его - die Citadelle (von Andidshan) befindet sich an seiner Südseite. {ED 220b érk, Sang. 70 érk }

²erkä: ²epkä [Kır. Kır. Sag.] = *ärkä*

1) sevgili - любимецъ - der Liebling; *istinän sıkkan erkäzi çoğul* (Sag.) onun içinden çıkmış olan çocukçağızı yok (aslında sevgilisi yok) - у него нѣтъ дѣтища, происшедшаго изъ его внутренности - er hat kein Kindlein (eigentl.: keinen Liebling), das seinem Innern entsprossen ist; *erkä bała* (Kır.) en çok sevilen çocuk - любимое дитя - das Lieblingskind.

2) (Kkır.) mükemmel - прекрасный - vortrefflich.

***erkäç: epkäç** [ارکاج (Çağ. bkz. *ärkäç*)]

erkek keçi - козель - der Bock (Ş. Sül. کجی ایغیری. اوچ درت باشندهکی. سرکه کجی. تکه سری. {ED 223b, Sang. 70 érkeç}

²erkäk: ²epkäk [Kır. Kkır. (Çağ. bkz.

¹*ärkäk* Uyg. bkz. ¹*ürgäk*)] = *ärkäk erkäk bała* erkek çocuk (kucakta taşındığı sürece) - мальчикъ (пока онъ носится на рукахъ) - ein Knabe (so lange er auf dem Arm getragen wird);

erkäkmi urğaşıma? erkek mi kız mı? - мальчикъ ли или дѣвушка? - ist es ein Knabe oder ein Mädchen? *ana! sen kız dep edin erkäk ekän!* hey kızkardeş! sen bunun bir kız olduğunu söyledin; hayır o bir erkektir! - о сестрица! ты говорила, что это дѣвица, нѣтъ, это мужчина! - o Schwester! du sagtest, dies sei ein Mädchen, nein, es ist ein Mann! (P. d. V. III,315,9); *atdıñdı uşkan (kaz) erkägi ekän dedi, soñgü uşkan urğaşı ekän dädi* ilerdeki uçan (kaz) erkekti ama; arkadaki uçan dişi, dedi - гусь, летѣвшій впереди, былъ самецъ, а за нимъ летѣла самка, говорила она - die (Gans), die voraus flog, war ein Männchen, die hinterher flog aber ein Weibchen, sagte sie (P. d. V. III, 291,31). **ayıtmaklık erkäk turur ay ilig - cevabı tişi oł yätürsä bilig* soru sorma (kendini dile getirme) bir erkektir, ey Elik! Yanıt ise bir kadındır, bilgiyi ortaya çıkarır - вопросъ - это мужчина, о Эликъ! отвѣтъ - это женщина, она рождаетъ знание - das Fragen (das Sichsagen lassen) ist ein Mann, o Elik! die Antwort ist ein Weib, sie bringt Wissen hervor (K. B. 43,31; A979); **näçä miñ arıñğärän erkägi - tişilärdin ötrü üzüldi köki!* kaç bin mükemmel erkek yaşadı, ki bunların kökleri kadın yüzünden yok oldu! - сколько тысячъ прекрасныхъ мужей (жило), корни которыхъ уничтожились изъ за женщинъ! -

wie viel tausend treffliche Männer haben gelebt, deren Wurzeln der Frauen halber zerstört worden sind! (K. B. 129,5; A4523) {ED 223b érkek, Sang. 70 érkek}

erkäktî: ärkäktî [Kır., < *erkäk* + *lî*] = *ärkäklî*.

²erkäländîr-: ²erkäländîr (v) [Alt. Tel., < *ärkälän* + *dîr*]

birini nazlandırmak, hanımevladı uarmak - изнѣжить кого-либо - Jemanden verzärteln, verweichlichen.

²erkälät-: ²erkälät (v) [Kır.] = *ärkälät*

baṭaṇdı erkälätpä! çocuğunu hanımevladı uarma! - не изнѣжь, не избалууй своего ребенка! - verzärtele nicht dein Kind!

¹erkän: ¹erkän [Sag. Koyb. Kaç.]

söge (kapının yanına dikilen direk), eşik, kapı çerçevesi - косякъ, порогъ, рамка двери - der Thürpfosten, die Schwelle, der Rahmen der Thür; *erkän altap mindä pär-çadır* eşiği geçerken önce selam verdi - перешагивая черезъ порогъ, онъ поклонился - die Schwelle überschreitend, grüsste er (P. d. V. II, 72,62).

³erkän: ³erkän [ایرکان, ارکان] *ḥe;ḥn* (Osm.), krş. *ärtä, ärtän*]

erken, sabah erken - рано, рано утромъ - früh, früh am Morgen; *ärkän äwlanän yanıtmatış* erken evlenen yanılmaz, çapkınlık uarmaz - кто рано женится, не попадаетъ въ распутную жизнь - wer früh heirathet, verfällt nicht in

Ausschweifung (Ata.)

²erkäş: ²erkäş [Kkır.]

yüksek, yüksek yer - возвышение, возвышенное мѣсто - die Erhöhung, Anhöhe.

erkäy-: erkäi (v) [Kkır., < *ärk* + *äy*]

yüksekte olmak, yükselmek - быть возвышеннымъ, поднятымъ - hoch, erhöht, erhoben sein.

erkäyt-: erkäit (v) [Kkır., < *ärkäy* + *t*]

kaldırmak, yükseltmek - поднять - hochheben.

erkimci-: erkimçi [Kkır., krş. *ärkä*]

sevmek - любить - lieben.

***³erkin: ³erkin** [ارکیش] (Çağ. bkz. ¹*ürkin*)]

serbest, bağımsız, bir şeye bağımlı olmayan - свободный, вольный - frei, ungebunden (Ş. Sül. عزبه. مجرد ایرکینلیک. بیکار. مجرد. {bkz. notlar; ED 220b érk}

⁵erlik: ⁵eplik [Sag. Koyb. Kaç.] = *Ärlik*.

***⁶erlik: ⁶eplik** [ایرلیک] (Çağ. bkz. ¹*ürlik*) < *er* + *lik*]

erkeklik gücü, erkeklik - мужество, мужская сила - männliche Kraft, die Mannhaftigkeit. {ED 229a érlık, Sang. 70 érlık}

***⁷erlik: ⁷eplik** [ایرلیک] (Çağ. bkz. ²*ürlik*), < *er* + *lik*]

erli, bir kocası olmak, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend. {ED 192a ér}

³erlik: ²eplik [Kır. Kkır.] = ¹*ürlik*

erlîgim cetmädi cesaretim yetmedi -у меня храбрости не хватило - ich hatte nicht den Muth

dazu.

²ermäk: **²ермәк** [Кт.] = *ärmäk*

eğlence, bir kimseyi eğlendiren nesne - удовольствие, предмет, который служить для удовольствия, который можно ласкать, забава - das Vergnügen, ein Gegenstand, der einem Vergnügen macht, den man liebkosen kann; *bu kıtaptı ermäkkä oquman* bu kitabı eğlence olsun diye okumuyorum (isteyerek okumuyorum) - я не читаю эту книгу для удовольствия - ich lese dieses Buch nicht zu meinem Vergnügen.

ermän: **ермән** [Кт.] = *erbän*

pelin otu - полынь - Wermuth; *koy kör ermän cesä eti ermän tatıydı* koyunlar fazlasıyla pelin otu yerlerse etlerinin tadı pelin otu kokar - если овцы ѣдят много полыни, то мясо ихъ отзывается полынью - wenn die Schafe viel Wermuth fressen, so schmeckt ihr Fleisch nach Wermuth.

***ersäl:** **ерсәл** [عرسال (Uyg.), bkz. *ärzäl*]

haksız, kötü, alçak - низкій, гадкій - gemein, schlecht, niedrig; *bu ersäl yayığ dünyä kırtğa acun* bu alçak dünyä, eski bir dünyadır - этотъ низкій міръ - старыи міръ - diese niedrige Welt ist eine alte Welt (K. B. 24,5; A399); *yayığ ot bu dävlat itär häm buzar - häm ersäl turur tärk iriksä kaçar* bu baht alçaktır, geçicidir, kötüdür ve sıkıcı durumlarda mutlaka kaçar - это низкое счастье уничтожается,

оно гадко, и навѣрно убѣгаетъ, когда надоѣдаетъ - niedrig ist dieses Glück, es verhegt, es ist schlecht und entflieht sicherlich, wenn es überdrüssig wird (K. B. 29,26; A548); *ayur kıtkım ersäl inanma maña* diyor ki: kişiliğim kötü, bana inanma - онъ говарить: мой характеръ гадкій, не вѣрь мнѣ - er spricht: mein Charakter ist schlecht, glaube mir nicht (K. B. 33,20; A666); *yayığ dünyä ersäl kıtı ävrülir* bu alçak dünyä kötüdür; *baht yön değıştirir* - низокъ этотъ міръ, счастье перемѣнчиво - gemein ist diese niedrige Welt, das Glück wendet sich (K. B. 100,34; A3533). {ED 238a ersäl}

***ersällik:** **ерсәллик** [عرساللىك (Uyg.), < *ersäl + lik* bkz. *ärzällik*]

kötülük - низость - die Schlechtigkeit; *mün ärmäz maña kör ersälligim* kötülüğüm bana yük değıl - моя низость не есть порокъ для меня - meine Schlechtigkeit ist kein Laster für mich (K. B. 34,7; A686); *dävlat sıfatı kıtkı ersällikin ayur* bahtın özelliklerinden, karakterlerinden ve alçaklıklarından söz ediyor - онъ говоритъ о свойствахъ, характерѣ и низости счастья - er spricht von den Eigenschaften, dem Charakter und der Niedrigkeit des Glücks (K. B. 33,10; AXVI). {ED238b- 239a ersällik}

²ert-: **²ерт (v)** [Кт. Kkıt. Sag. Kaç. Koıyb.]

1) = *ärt*

2) (Кт.) birisini yanında peşi

sıra götürmek, takip ettirmek - вести съ собою, заставить слѣдовать за кѣмъ - Jemanden mit sich führen, Jemanden folgen lassen; *törö kisini ertmäynçä äş kayda barmas* Sultan, maiyeti olmaksızın bir yere (atla) gitmez - Султанъ безъ провожатыхъ никуда не ѣздитъ - der Sultan reitet ohne Suite nirgends hin.

²ertä-: ²ертä (v) [Kir., < er + lä]

eyerlemek - сѣдлать - satteln; *ertägän at* eyerlenmiş at - осѣдланная лошадь - ein gesatteltes Pferd; *atın ertäp poŷğan son* atını eyerlediğinde - когда онъ осѣдлалъ лошадь свою - als er sein Pferd gesattelt hatte (P. d. V. III, 146).

⁵ertä: ⁵ертä [Kir. (Çağ. bkz. ⁴ärtä)] = ⁴ärtä

1) erken - рано - früh; *ertä äydön şıkkan* o, erkenden evden çıkmıştı (atla gitti) - онъ рано выѣхалъ изъ дому - er ist früh ausgeritten.

2) eski zamanda, erken dönem - прежнее время - die frühere Zeit; *ertäda bir bay boluptu* geçmişte zengin bir adam vardı - жилъ однажды богачъ - es lebte einst ein reicher Mann (P. d. V. III, 296,13). {ED 202b érte, Sang. 69 érte}

ertäçi: ертäчи [Kir., < ert + ä + çi]

geriye kalanlar, diğeri - остальные - die übrigen.

ertäk: ертäk [Kir., krş. ⁵ertä, ²ärtägi]

hikaye, masal - рассказъ, сказка - die Erzählung, das

Märchen; *batır ertägi* kahramanlık destanı - геройская сказка - die Heldensage; *ertäk aytadı* o, masal anlatıyor - онъ разскасываетъ сказки - er erzählt Märchen; *şın emäs ertäk* bu gerçek değil, bu yalnızca bir masal - это не истина, просто сказка - das ist nicht wahr, es ist blos ein Märchen.

***ertäki: ертäки** [ايرتاكی (Çağ. bkz. ²ärtägi, ¹ärtägi), < ertä + ki] (Ş. Sül. قصه حکایت افسانه سوز قدیمی داستان). {ED 202b, Sang. érteki}

ertäkşi: ертäкши [Kir., < ertäk + çi]

masal dostu - сказочникъ - der Märchenliebhaber.

ertäkşil: ертäкшил [Kir., < ertäk + çil]

masal aşığı, masal dostu - любитель сказокъ - ein Märchenliebhaber.

²ertäñ: ²ертäң [Kir.]

sabah - завтра - morgen; *ertäñ mağan kel!* yarın bana gel - приходи завтра ко мнѣ! - komm morgen zu mir! *pügün bitpägäni ertäñ bitirärmän* bugün bitirmedim şeyleri yarın tamamlayacağım - что я сегодня не кончилъ, я завтра окончу - was ich heute nicht fertig gebracht habe, werde ich morgen vollenden; *ertäñgä-mäyn küt!* yarına dek bekle - жди до завтра! - warte bis morgen!

ertäñgi: ертäңгi [Kir., < ertäñ + gi]

sabahleyin - завтрашній - der morgende; *ertäñgi kün* ertesi gün - завтрашній день - der morgende Tag.

²erttir-: ²ерттір (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır.] = *ärttir*.

²erü: ²ерü [Kır., krş. *ärinç, äriç, ärim*]

oturum, sükunet, dinlenme, soluklanma, yerleşme - остановка, спокойствие, роздыхъ - der Aufenthalt, die Ruhe, das Ausruhen, das Sichniederlassen; *erümüşiz?* artık yerleşik mi yaşıyorsunuz? - вы больше не кочуете? - lebt ihr jetzt angesiedelt? *ertän erü bołamız* yarın mola vereceğiz - завтра у насъ будетъ дневка - morgen halten wir einen Ruhetag (während einer längeren Fahrt).

erüdik: ерүдік [Kır., < *erü* + *lik*]

yeni taşınan komşuya, dinlenirken verilmesi gereken yemek - хлѣбъ-соль, которую сосѣдъ обязанъ дать прикочующему аулу во время отдыха - die Bewirthung (Speise), die die Nachbarn dem herbeiziehenden Aule während der Ruhezeit zu verabfolgen haben.

erülik: ерүлік [Kır., < *erü* + *lik*] = *erüdik*.

²erzäk: ²ерзäk [Kır.] = *ärzäk*.

¹⁰es-: ¹⁰ес (v) [Koyb. Sag.] = *äş* (Kaç.), *äşit, işit, esit*

duymak, algılamak - слышать, понимать - hören, vernehmen; *eşşar* (Sag.) duyuyor (Sag. da ulaçlı şekli *estip*‘tir, diğer bütün biçimlerde “t” kaybolmuştur) - онъ слышать - er hört (im Sag. lautet das Gerundium *estip*, in allen anderen Formen ist das verloren

gegangen); *essän-dä espäcik pot* (Kaç.) duyuyorsan da duymuyormuş gibi уар - если ты и слышишь, дѣлай видъ, какъ будто ты не слышишь - wenn du auch hörst, thue als ob du nicht hörst (P. d. V. II, 537, 174).

***¹²es: ¹²ес** [ايس (Çağ. bkz. ²äs)]

akıl, bellek - умъ, разумъ, память, сознание - der Verstand, der Sinn, das Gedächtniss, die Besinnung. {Abuşka 648 *és*, Sang. 71 *és*}

***¹³es-: ¹³ес (v)** [اسمك (Çağ. bkz. ⁷äs-)]

esmek, üfürmek - дуть - wehen, blasen. {ED 240b *és*-, Sang. 71 *és*-}

²es: ²ес [Kır.] = ¹äs

hafıza - память, умъ - das Gedächtniss, der Sinn; *esi çok kisi* hafızası zayıf kimse - человекъ, который имѣетъ слабую память - ein Mensch, der ein schlechtes Gedächtniss hat; *eskä satdı* hatırlıyordu - онъ вспомнилъ - er erinnerte sich; *men esimdän ayrıldım* hafızamı kaybettim - я потерялъ память - ich habe mein Gedächtniss verloren; *esimä tüstü* aklıma geldi - я вспомнилъ - es ist mir eingefallen; *esi ketkän* aptallaştı - онъ оглупѣлъ, сталъ идиотомъ - er ist dumm, blödsinnig geworden; *bu istî esinjä at!* bu meseleyi dikkate al! - обрати внимание на это дѣло! - berücksichtige diese Angelegenheit!

⁶es: ⁶ес [Sag. Koyb. krş. уüş (Alt.), ^۶ (Moğ.), *ät* (Uyg.)] = ⁴äs, *ät*

taşınabilir mal, çadırda bulunan her şey (araç gereç, giysi, halılar,

değerli eşyalar vs.) - движимое имущество, собственность, товар, все что находится в юртъ - bewegliches Eigenthum, Habe, Waaren, Alles was sich in der Jurte befindet (Geräthe, Kleidung, Teppiche, Kostbarkeiten etc.); *arık es yasal yollarla edinilmiş mallar* - благоприобретенное имущество - rechtlich erworbene Habe; *ezinā es kozıt-tır* (Sag.) mala mal katıldı - къ имуществу прибавляется имущество - zu der Habe sammelt sich Habe (P. d. V. II, 308, 177).

8es-: 8ec (v) [Sag. Koyb. Kır.] = ⁷*äs, äş*

1) *savurmak* - вѣять - wofeln.

2) *kürek çekmek, kayık sürmek* - грести, управлять лодкою - rudern, ein Boot führen; *kayktı es ar cakka şığarğa!* (Kır.) *kayığı diğer yana çek* (kürekle) - направляй лодкуна другую сторону! - rudere das Boot zur anderen Seite!

9es-: 9ec (v) [Kır.]

bir ipi yumak haline getirmek - крутить, сучить веревку, нитку - eine Schnur, einen Faden zusammendrehen; *arқан, cip esādi ipi yumak haline getirdi* - онъ крутить веревку, нитку - er dreht eine Schnur, einen Faden zusammen.

2esäk: 2ecäk [Kır.] = *äşäk, işäk, eşäk*.

3esän: 3ecän [Kır. Kkır.] = ¹*äsän*

sağlıklı, iyi durumda - здоровый, благополучный, вь хорошемъ положеніи - gesund,

wohl, in gutem Zustande; *esän cettim esenlikte vardım* - я благополучно доѣлъ - ich bin gut hingekommen; *esän bot! esän aman! çok yaşa* - прощай! - lebe wohl! *aman esän dādī onunla selamlaştı* - онъ поздоровался съ нимъ - er hat sich mit ihm begrüsst; *mał canıñ esänmä?* sende her şey (hayvanlar ve gönül) iyi mi? (günlük selamlaşma) - всѣ-ли (скоть идуши) у тебяздаровы? (обыкновенное привѣтствие) - ist Alles (Vieh und Seelen) bei dir woh! (gewöhnlicher Gruss); *esän bōtsam kelärmın sağlığım iyi olursa mutlaka gelirim* - если я будуздоровъ, я непременно приду - wenn ich gesund bin, komme ich ganz bestimmt.

esändäs-: äcändäc (v) [Kır.] = *äsänläş*

selamlaşmak - поздороваться - sich begrüßen; *esändäsip amandasıp kirdi içeri girip selam verdi* - онъ вошелъ и поздоровался - er trat ein und begrüßte sich; *esändäsip amandasıp ketti vedalaşıp gitti* - поздоровавшись, онъ ушелъ - er nahm Abschied und ging fort.

2esär: 2ecäp [Kır., krş. es]

aptal, saçma - глупый, гелкомысленный - dumm, leichtsinnig, albern.

esi-bas: eci-бас [Kır., < *äs + käk*]

kürek, dümen - весло - das Ruder.

2esik: 2ecik [Kır.] = *äşik*

kapı - дверь - die Thür; *ağaç*

esik tahta kapı - деревянная дверь
 - eine hölzerne Thür; *kis esik*
 kapının üzerine asılı keçeden perde
 - войлочное покрывало надъ
 дверью - der über der Thür
 befindliche Filz-Vorhang.

esiktä-: eciktä (v) [Kır. östl., < *äsik* +
lä]

kapı уармак, çadırın önüne
 kapı asmaк - сдѣлать двери,
 прикрѣпить дверь къ юртѣ - eine
 Thür machen, eine Thür an der
 Jurte befestigen; *üydü esiktädi*
 çadıra kapı уартı - онъ снабдилъ
 юрту дверью - er hat die Jurte mit
 einer Thür versehen.

esiktı: eciktı [Kır., < *esik* + *lı*]

kapılı - снаженный дверью,
 имѣющій дверь - mit einer Thür
 versehen, eine Thür habend; *eki*
esiktı üy iki kapılı ev - домъ съ
 двумя дверьми - ein Haus mit
 zwei Thüren.

⁴esil: ⁴ecil [Kır.]

bir ünlem - восклицание - ein
 Ausruf; *esil atım boısa!* keıke bir
 atım olsaydı - о, если бы у меня
 была лошадь! - ach, wenn ich doch
 ein Pferd hätte! - *esil seni mä!* al
 bakalım! sana bu öğretilecek - вотъ
 тебѣ! постой, вотъ тебѣ! - da hast
 du es! das wird man dir beibringen!
esil basımay! ay zavallı başım! -
 ахъ, бѣдная моя головушка! -
 ach, mein armer Kopf!

esil-: ecil (v) [Kır., < *es* + *l*] = *äşil*

1) kürek çekmek, suda gitmek
 - ѣхать на веслахъ, плыть по
 рѣкѣ - rudern, auf dem Wasser
 fahren.

2) akıllı, tecrübeli olmak,
 tecrübe edinmek - быть умнымъ,
 опытнымъ, испытать - klug,
 erfahren sein, Erfahrungen machen;
könüldänip esilip kettim artık
 akıllandım - я теперь умнѣе сталъ
 - ich bin jetzt klüger geworden.

³esir-: ³ecip (v) [Kır.]

sarhoş olmak - опьянѣть -
 betrunken werden; *işip esirgän*
 sarhoş oldu - онъ напился - er hat
 sich betrunken.

***esirgä-: eciprä (v)** [ایسیر کاماک (Çağ.
 bkz. *äsirgä-*)]

1) esirgemek - быть
 сострадательнымъ, сожалѣть -
 mitleidig sein, bemitleiden.

2) esirgemek (kötülüklerden
 vs.) korumak - быть
 милостивымъ, защищать,
 сохранить - gnädig sein, in
 Schutznehmen, bewahren gegen
 Feinde oder widrige Verhältnisse
 helfen; (Ş. Sül. بر آدمه عاطفت ایتمک بر
 بی قورمق. صیانت ایتمک. وقایه ایتمک. بر
 {ED 252b
 ésirge- }

²esirik: ²ecipık [Kır.] = *äsirik*

1) sarhoş - пьяный -
 betrunken.

2) deli, delice - глупый -
 dumm, thöricht.

esiris-: ecipıc (v) [Kır., < *äsir* + *ş*]

sarhoş olmak, dumanlanmak
 (bir çok kişilerce söylenir) -
 напиваться вмѣстѣ - sich
 berauschen, sich betrinken (von
 mehreren gesagt).

esirkä-: ecipkä (v) [Kır., < *esir* + *kä*]

acımak - сожалѣть -

bemitleiden; *onúñ üstü bası cırtığanın körüp bek äsirkädim* başının nasıl parçalandığını görünce, en büyük acıyı duyumsadım - увидѣвъ, какъ голова его была разбита, я сильно жалѣлъ его - als ich sah, wie sein Kopf zerschlagen war, empfand ich das grösste Mitleid; *agañdı esirkä!* kardeşini esirge, kardeşine acı - пожалѣй брата своего! - habe mit deinem Bruder Mitleid!

esit-: ecit (v) [Kır.] = *äşit*

duymak, algılamak - слышать - hören, vernehmen; *esitkän söz* duyulmuş söz - услышанное слово - ein gehörtes Wort; *munú ästip pildim* duyduğumda biliyordum - я узналъ это по слуху - als ich es gehört hatte, wusste ich es; *bu kabarnı äsittinmä?* bu yeniliği (havadisi) duydun mu? - слышалъ-ли ты эту новость? - hast du diese Neuigkeit gehört? *birdämä esitpädim* hiçbir şey duymadım - я ничего не слыхалъ - ich habe durchaus nichts vernommen.

esiyä: ecijä [Kır. (?) Bdg.]

kenar, sahil, çevre - крѣя, берегъ, окружность - der Rand, das Ufer, die Umgebung; *sunúñ esiyäsí mínän cürüp keldim* nehir kenarı boyunca geldim - я пришелъ по берегу рѣки - ich bin am Ufer des Flusses entlang gekommen; *tavnuñ esäyäsí* dağın nehri - подошва горы - der Fuss des Berges.

eskäk: eckäk [Kır., < *es + käk*]

aptal, deli - глупый - dumm, thöricht.

¹eskär-: ¹eckäp (v) [Kır., < *äs + kär*]

birine bir şeyi hatırlatmak - напомнимъ, вспомнить - Jemanden an etwas erinnern, Etwas Jemandem in's Gedächtniss rufen; *seni eskärämín sana* hatırlaytacağım - я не забуду тебя - ich werde dein gedenken; *bu istí eskär!* hatırla bunu! - не забудь это! припомни это! - denke daran!

²eski: ²eckí [Kır. Kkır.(Çağ. bkz.

¹üski] = *äski*. {ED 246b *éski*}

⁴eski: ⁴eckí [Sag. Koyb.] = *äskik*

dümen, kürek - весло - das Ruder; *sondağı eski dümen* - руль - das Steuerruder.

^{*3}eskir-: ³eckip (v) [اسكیرماك (Çağ.), < *eski + r*, bkz. *¹üskir*]

eskimek - старѣть, ветшать, изнашиваться, тлѣть - alt werden, sich abnutzen, verbraucht werden, vermodern (Ş. Sül. كهنه و فرسوده اولمق). {ED 246b *éskir*-}

²eskir-: ²eckip (v) [Sag. Koyb.] = *äskär*

bildirmek, duyurmak, ilan etmek, hatırlatmak - дать знать, сообщить, объявить, припоминать - wissen lassen, machen dass man etwas höre, mittheilen, anzeigen, erinnern.

eskiril-: eckipil (v) [Sag. Koyb., < *äskir + l*]

bildirilmek - быть сообщеннымъ - mitgetheilt werden.

^{*3}eslä-: ³eclä (v) [Çağ(يسلامك bkz.

²*üslü-*), < *es + lä*]

dikkate almak, göz önünde bulundurmak - взять на умъ, обратить внимание - in den Sinn nehmen, beachten. {Sang. 72 *ésle-*, Abuşka 648 *ésle-*}

***eslik: ecli** [l < ,).Çağ. DT(*يسليك* *es + lik*]

mantıklı, idraklı - разумный - vernünftig, verständig. {Sang. 71 *és*}

²**esnä-: ²esnä (v)** [Kır. (Çağ. bkz. ¹*üsnä-*)] = *äsnä*. {ED 249a *ésne-*}

esnäyiş: esnäjiş [Krm. *اسنهيش* (Osm.)]

1) (Krm.) *esneme tarzı* - манера зѣвать - die Art zu gähnen (K.).

2) *esneklik* - эластичность - die Dehnbarkeit, Elastisität.

²**estä-: ²estä (v)** [Sag.]

deriyi yumuşayana kadar ovuşturmak - мять кожу - das Leder weich reiben.

²**estän-: ²estän (v)** [Sag. Koyb., < *es + lä + n*, krş. *ästän*]

sakin olmak, sakin davranmak - удержаться, быть спокойнымъ - an sich halten, sich ruhig verhalten.

¹**estí: ¹estí** [Kır., < *es + lí*, krş. *esli, äslik*]

akıllı, idraklı - умный, разумный - klug, verständig; *estí botaşın tındarsın aklın varsa (beni) dinlersin* - если ты уменъ, то послушаешь - wenn du klug bist, so wirst du (auf mich) hören.

²**esti-: ²esti (v)** [Kır.] = *esit*.

²**estík: ²estík** [Sag. Koyb., < *äs + lí*]

varlıklı, paralı, zengin -

имѣющій имущество, зажиточный, имѣющій при себѣ деньги, богатый - Eigentum habend, wohlhabend, mit Geld versehen, reich; *ebí estík potdı evi mal-mülkle dolup taştı* - юрта его стала полна имущества - seine Jurte füllte sich mit Habe.

estíl-: estíl (v) [Kır. Sag. Koyb., < *äsit + l*]

işitilmek, taşınmak, duyulmak (dedikodu için) - быть слышаннымъ, распространенымъ - gehört werden, verbreitet werden (von Gerüchten); *bu kadar är cerdä estílä* (Kır.) *bu dedikodu her yerde yayılmış* - эта новость вездѣ слышится - dieses Gerücht ist überall verbreitet.

*¹⁰**eş: ¹⁰eş** [l.Çağ. D(*يش*Т.), *ئیش*, *ئیش* (Uyg.) bkz. ¹*üş: ¹äu*]

1) *yoldaş, arkadaş (yol arkadaş)* - спутникъ, товариш - der Gnosse, gefährte; *taķı ta anıñ eşlari* (Uyg.) *yoldaşları da arkadaşları da* - также его товарищи - auch seine Gefährten (K. B. 2,8; A7); *yağıtari eş tep boyun ägdilär* (Uyg.) *düşmanları ona dost deyip boyun eğdiler* - враги его пазывали его товарищемъ и гнули шею - die Feinde nannten ihn ihren Gefährten und beugten den Hals (K. B. 26,6; A450).

2) (Uyg. bkz. ¹*üş*) *eş(li)*, *yaşit, karşılık(lı)* - подходящий, соответствующій, панданъ - paarig, gleichartig, Pendant; *tağı bir saña eş tuş ot ay kadaş* (Uyg.)

ikinciler sana eş olanlardır (sana denk olanlardır), ey dostum - вторые тебѣ, которые тебѣ ровесники, о другъ! - die Zweiten sind die dir Gleichgestellten, o Freund! (K. B. 120,16; A4181); *uluğ botdı eş tuş ara bälgülük* (Uyg.) o yaşlıları arasında büyüktü, bu böyle bilinmektedir - онъ былъ великимъ между ровесниками, это извѣстно - er war gross unter den Altersgenossen, das ist bekannt (K. B. 66,8; A1694). {ED 254a eş}

*11eş-: 11еш (v).Çağ. bkz(اشمك[5üş-])

1) kürek çekmek - грести весломъ - rudern; *elik eşmāk* (Çağ.) (çıplak) ellerle dövüşmek - драться руками - mit den Händen kämpfen; و سلام اشيب اليك ايچيددين چريك نينيك قالين چيقتى لار (Bb. 343) çok sayıda ordunun orta yerinden savaşarak sağ salim kurtuldular - сражаясь они здорово и невредимо выбрались изъ среды многочисленного войска - kämpfend entkamen sie, gesund und ohne Schaden, aus der Mitte des zahlreichen Heeres. {?}

2) (Çağ.) eşmek, tırmalamak, tırmıklamak, kazımak, deşmek (tavuklar için) - рыть, шариться - kratzen, scharren, graben (von Hühnern). {ED 255b eş-}

3) (Çağ.) dolamak, hızlı bir şekilde döndürmek - сучить, прясть, ввить - zusammendrehen, drillen. {Abuşka 648 eş-, ED 255b eş-}

3eş: 3еш [Kır., = Far. ه =]جüş

eş nemä bilmäs, eştämä bilmäs hiçbir şey bilmez - онъ ровно ничего не знаетъ - er weiss durchaus Nichts.

6eş-: 6еш (v) [Kkır.] = 5üş 5).

8eş-: 8еш (v) [Kaç.] = 7üş.

*eşäk: ешäk .Çağ.) bkz(ایشاک[üşäk] eşek - осель - der Esel. {260a eşek}

eşän [Kkır.]

eşän kудay Allah'ın bir sıfatı - имя Бога - ein Epithoten Gottes.

*eşid-: ешід (v) [چشم] (Uyg. bkz. *äjit-*)]

duymak, işitmek - слышать, услыхать - hören; *nägülig tesä sän ayayın saña - eşitgil sözümnü ay ärsig toña* eğer onu bilmek istersen sana söyleyeyim, sözümü dinle ey yüce - если ты хочешь знать, то я тебѣ скажу, ты слушай мои слова, о благородный великій! - wenn du es wissen willst, will ich es dir sagen, du höre meine Worte, o edler Grosser! (K. B. 18,7; A196); *nägü ter eşitgil özin tutğan är!* dinle, kendine hakim kişi ne der - послушай, какъ говорить человекъ, владѣющій собою! - höre, wie der sich selbst Beherrschende spricht! (K. B. 43,17; A965); *yana aydı Elig eşittim munı* Elik tekrar tekrar dedi : bunu duydum - опять говорилъ Эрикъ: я услышалъ это - abermals sprach Elik: ich habe dies gehört (K. B. 65,25; A1677). {ED 257b-258a}

*eşidtür-: ешідтүр (v) [(Uyg.), < eşid + tür bkz. 2üştür-]

duyurmak, bildirmek -
заставить слышать, датъзнать - zu
hören geben, wissen lassen; *sän
ävdä küdäz, kälsä eştür maña!* onu
evde bekle, gelince bana bildir - ты
ожидай его дома, а если онъ
придетъ, даймнѣ знать! - erwarte
ihn im Hause und wenn er kommt,
lass es mich wissen! (K. B. 141,25;
A5022). {ED 258b eşidür-}

²eşik: **²eşik** [Kkır. (Uyg. bkz. *äjük*,
Çağ. bkz. ¹*äşik*)] = *äşik*.

капі - дверь - die Thür; ایشیک
Çağ.) карісі (-اغاسی - смотритель
надъ дверыми - der Thüraufseher.
{ED 260a eşik}

***eşik:** **eşik** [^{سپهچق} (Uyg. bkz. *äjik*
) , krş. *äşik, işik, esik, ezik*]

капі - дверь - die Thür; *қауи
sıǵnu kaldi, tilädi köşik*(-سپهچق) -
қауи kaldi ärsä ,(-سپهچق) *kör, öptü
äşik* (Uyg.) birçok insan sürüler halinde gelip
sıra için (giriş izni için) yalvardı, başkaları ise beriye
gelip, kapıyı öpüyorlardı - большими
толпами явились нѣкоторые и
просили очереди (для аудіенціи),
другіе пришли, смотри, и
цѣловали дверь - viele strömten in
Scharen herbei und baten um die
Reihenfolge (zum Einlasse), andere
kamen herzu, sich, und küssten die
Thür (K. B. 26,7; A451). {ED 260a
eşik}

***eşiklik:** **eşiklik** [^{ایشیک} (<) .Çağ(^{ایشیک}
eşik + lik]

eşiklik, kapının bulunduğu yer
- мѣсто, гдѣ находится дверь -
die Stelle, wo sich die Thür
befindet. *ایشیک* *ایشیک* *ایشیک* (*äşiklik
törlik*) çok yakında - совѣмъ

близко - ganz in der Nähe; ^{دېيا بير}
^{ايتب اوق بير منقا يردين تورليك ليك ايشيك}
Bb 137) bir piyade asker(^{فاجتى})
hemen çok yakınımda bana doğru
bir ok atıp kaçtı - одинъ пѣшій
выстрѣлилъ въ меня съ очень
близкаго разстоянія и скрылся -
ein Fussoldat schoss auf mich ganz
in der Nähe einen Pfeil ab und
entfloh; ^{كيشين ايديواسيدى شير كيبه ينل تنب}
^{دى يوب الكرك توراليك ايك تورليا}
(Bb 500) Tembel, bir başka insanla
birlikte hemen birliğinin önünde
bulunuyordu - Тенбель съ
другимъ лицомъ держался предъ
войскомъ своимъ въ очень
близкомъ разстояніи - Tenbel
hielt sich mit einem anderen
Menschen ganz dicht vor seiner
Mannschaft. {ED 261a eşiklik}

²eşil-: **²eşil (v)** [Kkır., < *äş + l*]

çözölmek (bağcık), kopur
dökölmek/ saçılmak - разойтись (о
шнуркѣ), расходиться, распадать
- sich aufdrehen (von Schnüren),
sich auflösen, zerfallen,
zerbröckeln.

eşilmä: **eşilmä** [Kkır., < *äşil + mää*]

toprak kayması, dağ
eteklerinde biriken çakıl taş uęını,
ya da kum - груди мелкихъ
каменей, образующіяся отъ
распадающихся скаль - der
Bergsturz, das Geröll, der
Bergsand.

***eşit-:** **eşit (v)** [^{تمكيشيا} (Çağ. bkz.
äşit-)]

duymak, işitmek - слышать,
услыхать - hören. {ED 258a eşit-}

eşkä: **eşkä** [Kır.] = *äşkää*

¹eşki: **¹eşki** [Kır.] = *äçki*

keçi - коза - die Ziege; *Ak-eşki*
Kopal'da bir akarsu (Kırgız
bozkırında) - рѣка около Копала -
ein Fluss bei Kopal (in der
Kirgisensteppe).

***eştil-:** **eştil** (v) [ایشیتلمک (Çağ.),

ایشیتلمک (Uyg.), < *eşit* + *l*, bkz. *äştîl-*]

işitilmek, duyulmak - быть
слышаннымъ - zu hören sein. {ED
258b *eştil-*}

⁴eştîr-: **⁴eştîp** (v) [Kaç.] = ³*äştîr*.

***¹¹et-:** **¹¹er** (v) [(Uyg., Çağ. bkz. ⁵*ät*)
krş. *et, it, äd*]

1) yapmak, etmek, işlemek,
hazırlamak - дѣлать, сдѣлать,
совершить - machen, thun,
verfertigen; *bu at mänü bođdı, ädär*
käñ kudu (Uyg.) (o zaman) onun adı
ebedidir ve bu büyük baht hazırlar -
(тогда) это его имя вѣчное и это
составляетъ большое ечастье -
(dann ist) dieser sein Name ewig
und das bereitet ein grosses Glück
(K. B. 15,16 ; A115); *ätigli bayatım*
nätäg ätti öz - ädä bärtili, tüzdi,
yaraşturdı tüz Tanrım, yaratanın
yaptığı gibi her şeyi yaptı; her şeyi
hazırlayıp düzeni koydu - какъ мой
творящій Богъ устроилъ все, такъ
онъ все сдѣлалъ, уравнилъ и все
привелъ въ порядокъ - wie es
mein Gott, der Schöpfer,
eingrichtet, so machte er Alles,
richtete Alles her und brachte es in
Ordnung (K. B. 16,16 ; A146); *Elig*
ätti, tüzdi, bayudı (بایود) *budun*
(Uyg.) İlig şimdi bunu hazırladı,
sağladı ve halkı yükseltti - Эликъ
сдѣлалъ это, устроилъ и

возвысилъ народъ - Elik richtete
es jetzt her, besorgte es und erhöhte
das Volk (K. B. 26,4 ; A449); *ğara*
tänsizin barça bağlär ädär (Uyg.)
Beyler, kötü halkın tüm uygunsuz
kötü davranışlarını düzeltir - всѣ
невзгоды народа улаживаютъ
князья - die Fürsten machen alle
Ungehörigkeiten des gemeinen
Volkes (wieder gut) (K. B. 84,26 ;
A2107).

2) (Osm. Çağ. bkz. ⁵*ät-*) yazı
dilinde, Müslümanlarda konuşma
dilinde de yardımcı eylem *ät*'in
eklenmesiyle yabancı (Ar. Ve Far.)
temel sözcüklerden eylem
yapılmaktadır, örneğin: въ
письменномъ языкѣ и вообще у
магометанъ прибавляется
вспомогательный глаголъ *ät* къ
иностраннымъ (арабскимъ и
персидскимъ) именамъ
существительнымъ для
образованія глаголовъ - in der
Schriftsprache und auch bei den
Muhammedanern in der
gesprochenen Sprache werden
durch Hinzufügung des Hilfsverbs
ät aus fremden (arabischen und
persischen) Hauptwörtern Verba
gebildet, z. B. *rahmät ätmäk*
teşekkür etmek - благодарить -
sich bedanken; *işarät ätmäk* *işaret*
etmek - подать знакъ - ein Zeichen
geben; *bär bad* (□□□□□) *ätmäk*
berbat etmek, yok etmek -
уничтожить, разорять -
vernichten, zerstören; *du'a ätmäk*
dua etmek - молиться - beten etc.
{ED 36a-37b *ét*}

³et: ³er [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.(Çağ. bkz. ²ät)] = ²ät

1) et - мясо - das Fleisch; *koşu eti* (Kır.) kuzu eti - баранина - das Schaffleisch; *sır eti* (Kır.) dana eti - говядина - das Rindfleisch. {ED 33b ét}

2) *vücut, beden* - тѣло - der Körper; *etim avrtma!* (Kır.) bedenime acı verme - не причиняй боли моему тѣлу! - füge meinem Körper keine Schmerzen zu!

⁶et-: ⁶er (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (selten)] = ⁵ät *üküs etti* (bir şeyin, bir yerin üzerinden) geçti - онъ шагнулъ - er schritt.

²etäk: ²eräk [Kır. Kkır.(Çağ. bkz. ¹ütäk)] = *ätäk*

etäğinä sardı eteğine koydu - онъ положилъ въ подоль - er legte es in den Rockschooss; *bañanı etäğinä oradı* çocuğu eteğine sardı - она завернула рабенка въ подоль - sie wickelte das Kind in den Rockschooss. *اینکک. دوتونک بینی اندن بولنک* (Selç. 142) eteğini tutun ve beni bulun - держитесь за подоль ихъ и черезъ это найдите меня - haltet euch an ihrem Saume und findet dadurch mich; *اوغوز خان نینک* (Abg. 17) Oğuz Han'ın eteğine yarıştılar - они присоединились къ Огузь-Хану - sie verbanden sich mit Ogus. Chan; *ätäkiñni tür!* (Çağ. V.) {ED 50a étek}

*etäklä-: etäklä (v) [ایتاکلاماک (Çağ. bkz. *ütäklä*-), < *etäk + lä*]

1) eteğine toplamak - брать, собирать въ подоль - in den

Rockschooss nehmen, sammeln (Ş. Sül. *ایتکه بر شیئی طولدر مق*).

2) *ceplerini oldurmak* - набивать себѣ карманы - sich die Taschen voll stopfen.

3) *eteğiyle yellenmek* - махать подоломъ, чтобы прохладиться - sich mit dem Rockschoosse Kühlung zufächeln (Ş. Sül. *اتک صلا یوب ایله مک*). {ED 50a étek, Sang. 65 étekle-, Abuşka 649 étekle-}

etäktä-: etäktä (v) [Kır., < *etäk + lä*] = *etäklä*

eteğinden tutmak - схватить за подоль - beim Rockschoosse fassen; *et ätäktäp tut anı!* eteğinden sıkıca tut - держи его за подоль! - fasse ihn beim Rockschoosse fest!

etäktäl-: etäktäl (v) [Kır., < *etäktä + l*]

eteğinden tutulmak - быть схваченнымъ, удержаннымъ за подоль - am Rockschoosse festgehalten werden.

etäkti: etäkti [Kır., < *etäk + li*]

geniş veya uzun etekli giysi - съ широкимъ подоломъ (платье) - ein Kleid mit breiten oder langen Schössen.

etig: etig [یتغ (Uyg.), < *et + g* bkz. ³ütik]

eylem, davranış - дѣяніе, дѣятельность - die That, das Thun; *ölümün unutma etigin kıtın!* ölümünü unutma ve amelini (sana gerekeni) yap! - не забывай своей смерти и дѣлай свое дѣло! - vergiss deinen Tod nicht und thue deine That (was dir zukommt)! (K.

B. 173,33; A6091); *adınısığ körümän bu kün kıtık etig* görüyorum bugün başka bir davranış sergiliyorsun - сегодня я вижу, что твой нравъ и твое дѣяніе измѣнились - heute, sehe ich, hast du ein anderes Benehmen und Handeln (K. B. 41,17; A777); *ölürin bilip kıtımış özgä etig* öleceğini bildiği için gereken her şeyi yapıyordu - зная, что онъ долженъ умереть, онъ совершалъ все необходимое - da er weiss, das er sterben muss, verrichtete er alles Nöthige (K. B. 19,7; A258); *özingä kârägini kıtdı etig* öğretilen her şeyi yapıyordu - онъ сдѣлалъ все, что для негобыло необходимо - er that Alles, was ihm gezimte (K. B. 27,6; A475); *taķı bir sav attun kâräk ay tätig - anı işlätip etsä özgä etig* eve üstelik altına da ihtiyacı var, ey sen keskin akıllı! Onu işletecektir, üzerine düşeni mutlaka yapacaktır - ему нужно золото, о остроумный! пусть онъ даетъ ему дѣйствовать, оно ужесдѣлаетъ свое - ausserdem braucht er noch das Gold, o, du Scharfsinniger! er lasse es wirken, es wird schon das Seine thun (K. B. 27,16; A483); *ķamuğ işķä bilgin bu kıtsa etig* her işi bilgisiyle yapa - во всѣхъ дѣлахъ пусть онъ дѣйствуетъ знаніемъ - möge er bei allen Dingen mit Wissen wirken (K. B. 92,6; A2482); *etingü kâräk män yarınķı etig* yarın yapılması gerekeni (bugün) yapmalıyım - (уже сегодня) я долженъ сдѣлать

завтрашнее дѣло - ich muss, was morgen zu thun ist, (heute) ausführen (K. B. 162,1; A5698). {ED 50a,b etig}

²**etik:** ²**erik** [Kır. Kkır.] = *ätik*

sert tabanlı ve topuklu çizmeler - сапоги съ твердыми подошвами и каблуками - Stiefel mit harten Sohlen und Absätzen.

***etil-:** **etil (v)** [ایتماک] (Çağ. bkz. ²*ütül-*) = *ädil*

yapılmak, edilmek - быть сдѣланнымъ - gemacht werden. {ED 56b étıl-}

***etin-:** **etin (v)** [ئەتین] (Uyg. Çağ. bkz. *üdin-, ütün-*), < *et + n*

edinmek, kendisi için yapmak, bir şey yapmak (kendisine özellikler kazandırmak anlamında) - сдѣлать для себя, сдѣлаться - für sich thun, sich zu etwas machen; *mälikkä nägü tæg etingü* (Glosse: *ķıtmak*) *kâräk* beye karşı nasıl davranılması gerektiği - какъ слѣдуетъ дѣйствовать въ отношеніи царя - wie man gegen den Fürsten handeln muss (K. B. 6,17; A46); *bu (yârdä) kim edgü etinsä kişi* burada kim iyi davranıyorsa - кто здесь хорошо дѣйствуетъ - wer hier gut handelt (K. B. 19,2; A253); *usanma yarınķı işiñni etin!* yardıma güvenme, kendi işini kendin yap! - не полагайся на помощь, сдѣлай самъ свои дѣла! - verlasse dich nicht auf Hülfe, führe sebst deine Geschäfte aus! (K. B. 53,9; A1278); **2)** (Uyg. bkz. *üdin-*) yapmak, davranmak, etkin olmak -

- дѣйствовать, поступать - handeln, wirken. {ED 61b étin-}
- *etiş-: етиш (v)** [ایتیشماک (Çağ. bkz. *ätiş-*), < *et* + *ş*]
 birlikte yapmak, bir işte birbirine yardım etmek - сдѣлать вмѣстѣ, помочь другъ другу въ работѣ - etwas zusammen thun, sich bei der Arbeit helfen; *asuw ätişirmin* (Kom.) aynı - id. {ED 73a étiş-}
- *etişlä-: етишлә (v)** [ایتیشلاما (Çağ. V. bkz. *ätişlä-*)]
 birlikte çalışmak - вмѣстѣ работать - zusammen arbeiten. {ED 73a étiş-}
- *etkür-: еткүр (v)** [ایتکورماк (Çağ. bkz. *ätkür-*), < *et* + *kür*] = *ettir*. {ED 37b ét-}
- *etküz-: еткүз (v)** [ایتکورماк (Çağ. bkz. *ätküz-*), < *et* + *küz*] = *ättir*. {ED 37b ét-}
- etmä: етмә** [Kır.]
 tüfek, ateşli silah - оръжие - die Waffe, das Geschoss.
- etşil: етшил** [Kır., < *ät* + *çil*, krş. *ätsäk*]
 etçi (eti seven) - любитель мяса - Liebhaber von Fleisch.
- etti: етти** [Kır., < *ät* + *li*].
- ettik: еттик** [Sag. Koyb. Kaç.] = *ätli*.
- ²ettir-: ²еттир (v)** [Kır.] = *ättir*.
- *ev-: ев (v)** [(Uyg.), bkz. ⁸*äp-*, ⁴*äv-*]
 acele etmek - спѣшить - sich beeilen; *evä kıtmiş işlär nâçä yeg boğur* - *evä yesä aş sū nâçä ig buğur* (Uyg.) acele yapılan işler birçok zarar getirir, acele yenmiş yemek (ise) birçok hastalık - дѣла, исполненныя поспѣшно, приносятъ много вреда, если ѣсть пищу поспѣшно, то находишь много болѣзней - eilig ausgeführte Geschäfte bringen vielen Schaden, eilig verzehrte Speise viele Krankheiten (K. B. 76,27; A1998); *biri evsä biri amuñk tilär* (Uyg.) biri acele etse diğeri süket arzular - одинъ спѣшить, а другой желаетъ спокойствія - der eine eilt und der andere wünscht Gelassenheit (K. B. 167,2; A5867); *evä kıtmiş işlär ökünçi bilin!* acele yapılmış işler pişmanlık getirir, bil - дѣло, совершенное поспѣшно, причинить раскаяніе. знай! - die eilig ausgeführte That bringt Reue, wisse! (K. B. 32,18; A631); *evmä sârin!* acele etme, aceleci olma - не спѣши, не будь поспѣшень! - eile nicht! sei nicht voreilig! (K. B. 47,29; A1107). {ED 4b év-}
- *eväk: евäk** [(Uyg.), < *ev* + *äk*, krş. *äväk* bkz. ²*äbäk*, *äväk*]
 çabuk iş gören, atik, aceleci, kaçan (hızlı, kısa, üstün körü) - скорый, поспѣшный - hurtig, eilig, flüchtig; *eväk ärsä kıtkı uvutsuz közi karakteri aceleci ise, göz (bakışı) küstah olur* - если онъ будетъ поспѣшный, его глазъ будетъ безстыднымъ - wenn sein Charakter eilig ist, so ist sein Auge frech (K. B. 34,35; A849) {ED 8b évek}
- *eväklik: евäklik** [(Uyg.), < *eväk* + *lik* bkz. *äbäklik*]
 acele, acele etme - поспѣшность - die Eile, Uebereilung; *aydı ay eväklik kişigä*

esiz O dedi: vay! acelecilik insanlar için kötüdür - онъ казалъ: поспѣшность худо для челоуѣка - er sprach: o die Uebereilung ist schlecht für den Menschen (K. B. 32,16; A629). {ED 9b eväklik}

***evrik:** **еврік** †→**evrik** [كیوریا (Çağ.), ev + ir + ik bkz. *ävrik*]

hızlı, çabuk - скорый, поспѣшный - schnell, eilig. {ED 4b év-, Sang. 83 év-}

***evrül:** **еврүл** (v) [یلاور (Çağ. bkz. *ävriil*- < *evir* + *l*)]

dönmek - вертѣться - sich drehen. {ED 14b évrül-, Sang. 82 évrül-}

***evür:** **евүр** (v) [رمکیاو (Çağ.) krş. *ävür*-]

çevirmek - вертѣть, обораçивать - umdrehen, wenden. {ED 14a évür-, Sang. 82 évür-}

***eyär:** **ейәр** (v) [ایکرماک (Çağ.), krş. *är, iär*; bkz. ⁵*ägär*-]

izlemek, takip etmek - слѣдовать - folgen, nachfolgen (Ş.Sül. ایتماک تعقیب). {ED 67a éder-}

***eyärgiçi:** **ейәрғиçi** [اکاریچی (Çağ. bkz. *ägürgiçi, ägürgüçi*), < *eyär* + *gi* + *çi*]

takipçi - свита - das Gefolge. {ED 67a éder-}

eyşäyn: **ейшәйн** [Kır.]

öylesine, sebepsiz, başka sebebi olmadan, sebepsiz ve amaçsız - только такъ, безъ причины, безъ цѣли - nur so, ohne weitere Ursache, ohne Zweck und Ziel; *eyşäyn keldim* bir nedeni olmadan, öylesine geldim - я пришель случайно -ich bin ganz

zufällig gekommen.

³**eyt-:** **³eit** (v) [Kır.], < *ol+et*]

öyle yapmak, öyle olmak, öyle davranmak - сдѣлать такимъ образомъ, быть такимъ, такъ случиться - so machen, so handeln, so sein, sich so verhalten; *eytpäsä* öyle değılse, aksi halde - если дѣло не такъ, въ противномъ случаѣ - wenn es sich nicht so verhält, im umgekehrten Falle; *eytîp söylägändä* öyle konuştuğunda - когда онъ говорилъ такимъ образомъ - als er so gesprochen hatte.

eytūr: **ейтүр** [Kır.], < *eyt*+?]

öyle demek ha! bak hele (şaşma ünlemi) - и такъ! вотъ! (выраженіе удивленія) - so! sieh einmal! (ausruf der Verwunderung); *eytūr mağan bermädiñ-ğoy!* bak hele, demek onu sonunda yine bana vermedin! - и вотъ, всетаки ты мнѣ не далъ! - sieh, so hast du es mir also doch nicht gegeben!

*⁴**ez-:** **⁴ez** (v) [(Çağ. bkz. ¹*äz*-) زمکا]

ezmek, toz haline getirmek, ayağı altında ezmek, havanda dövmek, ezmek, çiğnemek, öğütmek - разбитъ, растолочь - zerstoßen, zerstampfen, zermalmen. {ED 279b éz-}

²**ez:** **²ez** [Kır.] = *äz*

ovuşturmak, ezmek, eritmek, çözdürmek - растереть, развести - zerreiben,reiben, auflösen; *suga ez!* suda erit! - раствори въ водѣ! - löse es in Wasser auf! *boyav ezdi* boyayı toz haline getirdi - онъ

растеръ краски - er rieb Farbe ein;
bogavni suğa satıp ez! boyalari
 suda erit - разведи краски въ
 водѣ! - löse die Farben im Wasser
 auf! *tämäkä ez!* tütünü ez! -
 растирай табакъ - zerreibe den
 Tabak!

⁴**ezä:** ⁴**ezä** [Sag. Koyb.] = ²*äzä*.

⁶**ezä:** ⁶**ezä** [Sag. Koyb.] = ⁵*äzä*

şimdi, artık - теперь - nun; *ezä*,
tuñmam, ała nañin kuska kabu t!
 şimdi (kız) kardeşim, kendini renkli
 bir şahine dönüştür! - теперь, моя
 сестра, превратись въ пестраго
 сокола! - nun, meine Schwester,
 verwandle dich in einen bunten
 Falken! (P. d. V. II, 316,455).

²**ezän:** ²**ezän** [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*äzän*

ezän perdi (Sag.) selam etti -
 онъ кланялся - er grüsste; *ezänin*
aldılar selamını aldılar - они
 приняли его привѣтствие - sie
 empfingen seinen Gruss; *ezän dep*
ezännäştî selamlaştılar - они
 кланялись другъ другу - sie
 begrüßten sich; *ezän yürzäm üş*
şıldın pazında men ebgä ayıtanarbin
 (Sag.) sağlıklı kalırsam üç yıl sonra
 eve dönerim - если буду здоровъ,
 я возвращусь черезъ три года
 домой - wenn ich gesund bleibe,
 werde ich nach drei Jahren nach
 Hause zurückkehren.

⁵**ezän-:** ⁵**ezän** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*äzän*

inanmak, güvenmek, birşeyi
 beklemek, umut etmek - имѣтъ
 довѣріе, надѣяться - vertrauen,
 auf etwas hoffen.

ezändir-: **езändір** (v) [Sag. Koyb.
 Kaç., < *äzän + dir*]

inandırmak, güvencirmek,
 umut ettirmek - довѣрять,
 обнадежить - vertrauen, hoffen
 lassen.

²**ezännä-:** ²**езännä** (v) [Sag. Koyb.
 Kaç.] = *äzändä*.

²**ezännäş-:** ²**езännäш** (v) [Kaç.] =
äzänläş.

ezännäs-: **езännäs** (v) [Sag. Koyb.] =
äzänläş

kılışma ezännäs-şarırlar,
çıdamına ezän per- çadırılar
 (Koyb.) onlar kılıç ve mızraklarla
 selamlaştılar - мечами и копьями
 они привѣтствовали другъ друга
 - sie begrüßten sich mit
 Schwertern und Lanzen; *kılış*
pazına ezännäştîlär, çıda pazına
mendiläştîlär (Koyb.) kılıcın ucuyla
 selamlaştılar, birbirilerini mızrak
 ucuyla selamladılar - они
 кланялись концомъ меча, они
 поздоровались концомъ копья -
 sie grüssten sich mit der Spitze des
 Schwertes, sie bewillkommneten
 sich mit der Spitze der Lanze (P. d.
 V. II, 416,1249).

²**ezär:** ²**ezär** [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*äzär*

atıp ezärin ag-oy attın
argazına urganda altın eğeri
buzmavisi atının üzerine
koyduğunda - когда онъ
 положилъ золотое сѣдлона спину
 бѣло-сиваго коня - als er den
 goldenen Sattel auf den Rücken des
 weissblauen Pferdes gelegt hatte (P.
 d. V. II, 381,66); *kürälik ezärin*

ezärläp satdı demirle bezenmiş bir eyerle eyerledi - онъ осѣдлалъ егооуправленнымъ сѣдломъ – er sattelte es mit beschlagenem Sattel (P. d. V. II, 535,119).

²ezärä: **²ezäpä** [Sag. Koyb.]

bir sırada - въ одинъ рядъ - in einer Reihe.

²ezärlä-: **²ezäplä** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *äzärlä*

ebir yörüp ezärläp yördü (Kaç.) (o yana bu yana giderek) yerinde durmayarak onu eyerledi - обѣжавъ кругомъ онъ осѣдлалъ - herumlaufend sattelte er es (P. d. V. II, 535,116).

²ezärlän-: **²ezäplän** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *äzärlän*.

ezärlük: **ezäplük** [Sag. Koyb. Kaç.] = *äzärlük*.

⁴ezät-: **⁴ezät** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *²äzät*.

²ezdir-: **²ezdip** (v) [Kır.] = *äzdir*
ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak - заставить растереть - zerreiben lassen.

***ezdür:** ***ezdüp** [Çağ. bkz. *زدورماك*] = *äzdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak, çözmek, (parçalarına) ayırmak - заставить растереть, развести - zerreiben, auflösen lassen. {ED 279b *éz-*}

***ezgülük:** **ezgülyük** [يذكولك ايزكولوك] (Çağ. bkz. *äzgülük*), < *ezgü* + *lik*

iyilik -благо, благодѣяние - die Wohlthat, das Gute. {ED 53b *édgülük*}

¹ezik: **¹ezik** [Sag. Koyb. Kaç.] = *äşik*

kapı - дверь - die Thür; *ezik*

säri körzö pir atıp odur-çadır kapıya baktığında, orada bir kahraman oturuyordu - когда онъ взглянулъ въ направлении къ двери, тамъ сидѣлъ герой - als er nach der Thür hinschaute, sass dort ein Held (P. d. V. II, 90,85); *ezigin a'ıp kirip keldi* (Kaç.) kapıyı açır içeri girdi - онъ открылъ дверь и вошелъ - er öffnete die Thür und trat ein (P. d. V. II, 431,1777).

³ezil-: **³ezil** (v) [Kır. Kkır.] = *äzil*

sürtülmeyele aşındırılmak - быть растертымъ - zerrieben werden.

***ezil-:** **ezil** (v) [(Çağ. bkz. *äzil-*) *يلمك از*]

ezilmek - быть раздавлену, растолочену - zerquetscht, zerdrückt, zerstoßen werden. {ED ED 287a *ézil-*}

³ezir-: **³ezip** (v) [Şor. Koyb.] = *²äzir*.

²ezirik: **²ezipik** [Sag. Koyb. Kaç.] = *äzirik*.

²ezirt-: **²ezirt** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *äsirt*.

***ezmä:** **ezmä** [Çağ., *ez + mä*]

ezilmiş et - растертое мясо (какое-то кушанье) - zerriebenes Fleisch (eine Speise). {ED 279b *éz-*}

ezräk: **ezpäk** [Sag.]

(tabaklamada) deriyi yumuşatmak için kullanılan bir alet - мялка для выдѣлки кожи - ein Instrument zum Weichmachen des Leders (beim Gerben).

¹ezrik: **¹ezrik** [Sag. Koyb.] = *ezirik*, *äzirik*.

VIII. KAYNAKÇA

ARAT, Reşit Rahmeti

- 1979 *Kutadgu Bilig III, İndeks*. İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, 1. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. 47, IV- A12. İstanbul.
- 1999 *Kutadgu Bilig I, Metin*. 4. Baskı, TDK yay. 458. Ankara.

ATA, Aysu

- 1997 *Kıssaşü'l-Enbiyâ, I Giriş – Metin – Tıpkıbasım*. 1. Baskı, TDK yay. 681-1. Ankara.
- 1997 *Kıssaşü'l-Enbiyâ, II Dizin*. 1. Baskı, TDK yay. 681-2. Ankara.
- 1998 *Nehcü'l-Ferādīs, III, Dizin-Sözlük*. 1. Baskı, TDK yay. 518. Ankara.
- 2004 *Türkçe ilk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. 1. Baskı, TDK yay. Ankara.

ATALAY, Besim

- 1970 *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara.
- 1998 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, I*. 4. Baskı, TDK yay. 521. Ankara.
- 1998 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, II*. 4. Baskı, TDK yay. 522. Ankara.
- 1999 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, III*. 4. Baskı, TDK yay. 523. Ankara.
- 1999 *Divanü Lûgat-it-Türk, Dizini "Endeks", IV*. 4. Baskı, TDK yay. 524. Ankara.

CLAUSON, Sir Gerard

- 1972 *Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

DEVELLİOĞLU, Ferit

- 2001 *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni harflerle.*
Yay. Aydın Sami Güneyçal. Yeniden düzenlenmiş ve
Genişletilmiş 18. Baskısı. Ankara.
- DİLÇİN, Cem
1983 *Yeni Tarama Sözlüğü.* 1. Baskı, TDK yay. 573. Ankara.
- ECKMANN, János
1995 *Nehcü'l-Ferādīs, I Metin, II Tıpkıbasım.* 2. Tıpkı Bas.,TDK yay.
518. Ankara.
- EFENDİ BUHARİ, Şeyh Süleymân
2003 *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmānî.* TDA, Cilt 13. İstanbul.
- ERDAL, Marcel
1991 *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the
Lexicon, Vol. 1-2.* Otto Harrassowitz. Wiesbaden.
- EREN, Hasan
1998 *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar.* 1. Baskı, TDK
Yay. 705. Ankara.
1999 *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.* Ankara.
- GABAIN, A.Von
2000 *Eski Türkçenin Grameri.* 3. Baskı, TDK yay. 532. Ankara.
- GÜLTEK, Vedat
2004 *Rusça – Türkçe Sözlük.* 1. Baskı, Bilim ve Sanat. Ankara .
- HAENISCH, Erich
1962 *Wörterbuch zu Monghol Un Niuca Tobca'an. Geheime
Geschichte der Mongolen.* Franz Steiner Verlag. Wiesbaden.
- KAYA, Ceval

1994 *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. 1. Baskı, TDK yay. 607. Ankara.

KALUŻYŃSKI, Stanisław

1962 *Mongolische Elemente in der Jakutischen Sprache*. Gravenhage.

LESSİNG, Ferdinand D.

1960 *Mongolian – English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles.

Lİ, Yong-Söng

1999 *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, TDAD 15, İstanbul.

2004 *Türk Dillerinde Sontakılar*, TDAD 40, İstanbul.

LIGETI, Louis

1966 “Un Vocabulaire sino-ouïgour des Ming, Le Kao-tch’ang-kouan yi-chou du bureau des traducteurs”, *Acta Orientalia Hungarica*, 19: 117-199, 257-316.

1969 “Glossaire supplémentaire au vocabulaire sino-ouïgour du bureau des traducteurs”, *Acta Orientalia Hungarica*, 22: 1-49, 191-243.

NADELYAYEV, V. M.; NASİLOV, D.M.; TENİŞEV, E. R.; SHERBAK, A. M.

1969 *Drevnetyurkskiy Slovar’* Leningrad.

ÖLMEZ, Mehmet

1997 “Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayını Nasıl Olmalı?”. *VIII Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı Bildirileri, 7-9 Ağustos 1996*. Yay. Kâmile İmer, N. Engin Uzun [371-380], Ankara.

2007 *Tuwinischer Wortschatz, Tuvacanın Sözcükleri*, Wiesbaden.

ÖNEN, Yaşar; ŞANBEY, Cemil Ziya.

1993 *Almanca – Türkçe Sözlük I, II*. 1. Baskı, TDK yay. 546. Ankara.

PRITSAK, Omeljan

- 1960 "Vorwort zum Nachdruck", *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Erster Band, Mouton & Co, 's-Gravenhage.

RADLOFF, Wilhelm

- 1893 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy I.* Sanktpeterburg.
- 1899 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy II.* Sanktpeterburg.
- 1905 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy III.* Sanktpeterburg.
- 1911 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy IV..* Sanktpeterburg.
[1. tıpkıbasım: 4 cilt, O. Pritsak'ın önsözüyle, s-Gravenhage 1960; 2. tıpkıbasım: 8 cilt, Moskova 1963].

RÄSÄNEN, Martti

- 1969 *Versuch eines Etymologischen Wörterbuch der Türksprachen.* Lexica societatis Fenno-Ugricae XVII, 1. Helsinki.

RÖHRBORN, Klaus

- 2004 Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien Lieferung 5, Wiesbaden.
- 2008 Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien Lieferung 6, Wiesbaden.

Şemseddin SĀMĪ

- 1989 *Kâmûs-ı Türkî.* Dr. Mehmet Emin Ağar'ın önsözüyle. Enderun Yay. 31. İstanbul.

STACHOWSKI, Stanisław

1998 *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü, Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen.* Yay. M. Ölmez, Simurg Dil ve Edebiyat Dizisi:5. İstanbul.

STEINGASS, F.

1947 *A Comprehensive Persian – English Dictionary including the Arabic Words and Phrases to be met with in Persian Literature.* London.

STEUERWALD, Karl

1998 *Almanca – Türkçe Sözlük.* abc yay. İstanbul.

TEKİN, Talat

2003 *Orhon Yazıtları, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk.* Yay. M. Ölmez, Yıldız. İstanbul.

TEKİN, Talat; ÖLMEZ, Mehmet

2003 *Türk Dilleri Giriş.* 2. Baskı, Yıldız. Dil ve Edebiyat 2, İstanbul.

TEMİR, Ahmet

1991 *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, Hayatı-İlmi Kişiliği-Eserleri.* 1. Baskı, TDK yay. 552. Ankara.

TDK

1998 *Türkçe Sözlük I-II.* TDK yay. 549. Ankara.

TIETZE, Andreas

1991 *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch, Anadolu Türkçesinde Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü.* Derleyen ve yayımlayan: Mehmet Ölmez. TDAD:26, Simurg. İstanbul.

2002 *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. 1. Baskı, Simurg.
İstanbul.

VÁMBÉRY, Hermann

1975 *Čagataische Sprach-Studien*. Philo Pres. Tıpkıbasım,
Amsterdam.